

දීඝනිකායෙ

සීලක්ඛන්ධවග්ගඅභිනවටීකා

(දුතියො භාගො)

2. සාමඤ්ඤඵලසුත්තවණ්ණනා

රාජාමච්චකථාවණ්ණනා

150. ඉදානි සාමඤ්ඤඵලසුත්තස්ස සංවණ්ණනාක්කමො අනුප්පත්තොති දස්සෙතුං “එවං...පෙ.... සුත්ත”න්තිආදිමාහ. තත්ථ අනුපුබ්බපදවණ්ණනාති අනුක්කමෙන පදවණ්ණනා, පදං පදං පති අනුක්කමෙන වණ්ණනාති වුත්තං හොති. පුබ්බෙ වුත්තස්සෙති, උත්තානං වා පදමඤ්ඤත්වණ්ණනාපි “අනුපුබ්බපදවණ්ණනා” ත්වෙව වුච්චති. එවස්සෙති කත්වා “අපුබ්බපදවණ්ණනා”තිපි පඨන්ති, පුබ්බෙ අවණ්ණිතපදවණ්ණනාති අත්ථො. දුග්ගජනපදවිධානවිසෙසසම්පදාදියොගතො පධානභාවෙන රාජුහි ගහිතට්ඨෙන එවංනාමකං, න පන නාමමත්තෙනාති ආහ “තස්සෙති”තිආදි. නනු මහාවග්ගෙ මහාගොවින්දසුත්තෙ ආගතො එස පුරොහිතො එව, න රාජා, කස්මා සො රාජසද්දවචනීයභාවෙන ගහිතොති? මහාගොවින්දෙන පුරොහිතෙන පරිග්ගහිතමිපි වෙතං රෙණුනා නාම මගධරාජෙන පරිග්ගහිතමෙවාති අත්ථසම්භවතො එවං වුත්තං, න පන සො රාජසද්දවචනීයභාවෙන ගහිතො තස්ස රාජාභාවතො. මහාගොවින්දපරිග්ගහිතභාවකිත්තනස්සෙති තදා රෙණුරඤ්ඤා පරිග්ගහිතභාවුපලක්ඛණං. සො හි තස්ස සබ්බකිච්චකාරකො පුරොහිතො, ඉදමිපි ව ලොකෙ සමුදාවණ්ණං “රාජකම්මපසුතෙන කතමිපි රඤ්ඤා කත”න්ති. ඉදං වුත්තං හොති – මත්ඨාතුරඤ්ඤා වෙව මහාගොවින්දං බොධිසත්තං පුරොහිතමාණාපෙත්වා රෙණුරඤ්ඤා ව අඤ්ඤෙති ව රාජුහි පරිග්ගහිතත්තා රාජගහන්ති. කෙච්ච පන “මහාගොවින්දො”ති මහානුභාවො එකො පුරාතනො රාජාති වදන්ති. පරිග්ගහිතත්තාති රාජධානීභාවෙන පරිග්ගහිතත්තා. ගය්හති හි ගහං, රාජුනං, රාජුහි වා ගහන්ති රාජගහං. නගරසද්දාපෙක්ඛාය නපුංසකනිද්දෙසො.

අඤ්ඤාපෙත්ථ පකාරෙති නගරමාපනෙන රඤ්ඤා කාරිතසබ්බගෙහත්තා රාජගහං, ගිජ්ඣකුටාදීහි පඤ්චහි පබ්බතෙහි පරික්ඛිත්තත්තා පබ්බතරාජෙහි පරික්ඛිත්තගෙහසදිසන්තිපි රාජගහං, සම්පන්නභවනතාය රාජමානං ගෙහන්තිපි රාජගහං, සුසංවිහිතාරක්ඛතාය අනත්ථාවහිතුකාමෙන උපගතානං පටිරාජුනං ගහං ගහණභුතන්තිපි රාජගහං, රාජුහි දිස්වා සම්මා පතිට්ඨාපිත්තතා තෙසං ගහං ගෙහභුතන්තිපි රාජගහං, ආරාමරාමණෙය්‍යතාදීහි රාජති, නිවාසසුඛතාදිනා ව සත්තෙහි මමත්තවසෙන ගය්හති පරිග්ගය්හතිපි රාජගහන්ති එදිසෙ පකාරෙ. නාමමත්තමෙව පුබ්බෙ වුත්තනායෙනාති අත්ථො. සො පන පදෙසො විසෙසට්ඨානභාවෙන උළාරසත්තපරිභොගොති ආහ “තං පනෙත”න්තිආදි. තත්ථ “බුද්ධකාලෙ, වක්කවත්තිකාලෙ වා”ති ඉදං යෙහුයාවසෙන වුත්තං අඤ්ඤදාපි කදාවි සම්භවතො, “නගරං හොති”ති ව ඉදං උපලක්ඛණමෙව මනුස්සාවාසස්සෙව අසම්භවතො. තථා හි වුත්තං “සෙසකාලෙ සුඤ්ඤං හොති”තිආදි. තෙසන්ති යක්ඛානං. වසනවනන්ති ආපානභූමිභූතං උපවනං.

අවිසෙසෙනාති විහාරභාවසාමඤ්ඤෙන, සද්දන්තරසන්තිධානසිද්ධං විසෙසපරාමසනමන්තරෙනාති අත්ථො. ඉදං වුත්තං හොති – “පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො විහරති, (අ. නි. 5.101; පාචි. 147; පරි. 441) පඨමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති, (ධ. ස. 160) මෙත්තාසහගතෙන වෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, (දී. නි. 3.71, 308; ම. නි. 1.77, 459, 509; 2.309, 315; 3.230; විහ. 642) සබ්බනිමිත්තානං අමනසිකාරා අනිමිත්තං වෙතොසමාධිං උපසම්පජ්ජ විහරති”තිආදියු (ම. නි. 1.459) සද්දන්තරසන්තිධානසිද්ධෙන විසෙසපරාමසනෙන යථාක්කමං ඉරියාපට්ඨිතරාදිවිසෙසවිහාරසමඬ්ඨිපරිදීපනං, න එවමිදං, ඉදං පන තථා විසෙසපරාමසනමන්තරෙන අඤ්ඤතරවිහාරසමඬ්ඨිපරිදීපනන්ති.

සතිපි ව වුත්තනයෙන අඤ්ඤාතරවිහාරසමඬගීපරිදීපනෙ ඉධ ඉරියාපට්ඨානවිසෙසවිහාරසමඬගීපරිදීපනමෙව සම්භවතීති දස්සෙති “ඉධ පනා”තිආදිනා. කස්මා පන සද්දන්තරසන්නිධානසිද්ධස්ස විසෙසපරාමසනස්සාභාවෙපි ඉධ විසෙසවිහාරසමඬගීපරිදීපනං සම්භවතීති? විසෙසවිහාරසමඬගීපරිදීපනස්ස සද්දන්තරසමඬගීපරිදීපනස්ස අභාවතො ඵව. විසෙසවටනෙ හි අසති විසෙසමිච්ඡතා විසෙසො පයොජිතබ්බොති. අපිව ඉරියාපට්ඨානමොගපරිදීපනස්ස අත්ථතො සිද්ධත්තා තථාදීපනමෙව සම්භවතීති. කස්මා වායමත්ථො සිද්ධොති? දිබ්බවිහාරාදිනමපි සාධාරණතො. කදාවපි හි ඉරියාපට්ඨානරෙන විනා න භවති තමන්තරෙන අත්තභාවපරිහරණාභාවතොති.

ඉරියනං පවත්තනං ඉරියා, කායිකකිරියා, තස්සා පවත්තනුපායභාවතො පටොති ඉරියාපටො, යානනිසජ්ජාදයො. න හි යානනිසජ්ජාදිඅවත්ථාහි විනා කඤ්චි කායිකං කිරියං පවත්තෙතුං සක්කා, තස්මා සො තාය පවත්තනුපායොති වුවිති. විහරති පවත්තති එතෙන, විහරණමත්තං වා තත්ති විහාරො, සො ඵව විහාරො තථා, අත්ථතො පනෙස යානනිසජ්ජාදිආකාරප්පවත්තො චතුසත්තතිරූපප්පබන්ධොව. දිව් හවො දිබ්බො, තත්ථ ඛුද්දං පවත්තියා බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදිදෙවලොකෙ භවොති අත්ථො, යො වා තත්ථ දිබ්බානුභාවො, තදත්ථාය සංවත්තතීති දිබ්බො, අභිඤ්ඤාභිනිහාරාදිවසෙන වා මහාගතිකත්තා දිබ්බො, සොව විහාරො, දිබ්බභාවාවහො වා විහාරො දිබ්බවිහාරො, මහග්ගතජ්ඣානානි. නෙත්තියං [නෙත්ති. 86 (අත්ථතො සමානං)] පන චතස්සො ආරූප්පසමාපත්තියො ආනෙඤ්ජවිහාරාති විසුං වුත්තං, තං පන මෙත්තාජ්ඣානාදිනං බ්‍රහ්මවිහාරතා විය තාසං භාවනාවිසෙසභාවං සන්ධාය වුත්තං. අට්ඨකථාසු පන දිබ්බභාවාවහසාමඤ්ඤතො තාපි “දිබ්බවිහාරා” ත්වෙව වුත්තා. බ්‍රහ්මානං, බ්‍රහ්මභූතා වා හිතුපසංභාරාදිවසෙන පවත්තියා සෙට්ඨභූතා විහාරාති බ්‍රහ්මවිහාරා, මෙත්තාජ්ඣානාදිවසෙන පවත්තා චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො. අරියා උත්තමා, අනඤ්ඤසාධාරණත්තා වා අරියානං විහාරාති අරියවිහාරා, චතස්සොපි ඵලසමාපත්තියො. ඉධ පන රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානං, තබ්බසෙන පවත්තා අප්පමඤ්ඤායො, චතුත්ථජ්ඣානිකඅග්ගඵලසමාපත්ති ව භගවතො දිබ්බබ්‍රහ්මඅරියවිහාරා.

අඤ්ඤාතරවිහාරසමඬගීපරිදීපනන්ති තාසමෙකතො අප්පවත්තත්තා එකෙන වා ද්විතී වා සමඬගීභාවපරිදීපනං, භාවලොපෙනායං භාවප්පධානෙන වා නිද්දෙසො. භගවා හි ලොහදොසමොහුස්සන්තෙ ලොකෙ සකපට්ඨපත්තියා වෙනෙයානං විනයනත්ථං තං තං විහාරෙ උපසම්පජ්ජ විහරති. තථා හි යදා සත්තා කාමෙසු විප්පට්ඨපජ්ජන්ති, තදා කිර භගවා දිබ්බෙන විහාරෙන විහරති තෙසං අලොහකුසලමූලුප්පාදනත්ථං “අප්පෙව නාම ඉමං පට්ඨපත්තිං දිස්වා එත්ථ රුච්ඡුප්පාදෙත්වා කාමෙසු විරජ්ජෙය්‍යු”න්ති. යදා පන ඉස්සරියත්ථං සත්තෙසු විප්පට්ඨපජ්ජන්ති, තදා බ්‍රහ්මවිහාරෙන විහරති තෙසං අදොසකුසලමූලුප්පාදනත්ථං “අප්පෙව නාම ඉමං පට්ඨපත්තිං දිස්වා එත්ථ රුච්ඡුප්පාදෙත්වා අදොසෙන දොසං වූපසමෙය්‍යු”න්ති. යදා පන පබ්බජිතා ධම්මාධිකරණං විවදන්ති, තදා අරියවිහාරෙන විහරති තෙසං අමොහකුසලමූලුප්පාදනත්ථං “අප්පෙව නාම ඉමං පට්ඨපත්තිං දිස්වා එත්ථ රුච්ඡුප්පාදෙත්වා අමොහෙන මොහං වූපසමෙය්‍යු”න්ති. එවඤ්ච කත්වා ඉමෙහි දිබ්බබ්‍රහ්මඅරියවිහාරෙහි සත්තානං විවිධං හිතසුඛං භරති, ඉරියාපට්ඨානරෙන ව එකං ඉරියාපට්ඨානං අඤ්ඤෙන ඉරියාපට්ඨෙන විච්ඡන්දිත්වා අපරිපතන්තං අත්තභාවං භරතිති වුත්තං “අඤ්ඤාතරවිහාරසමඬගීපරිදීපන”න්ති.

“තෙනා”තිආදි යථාවුත්තසංවණ්ණනාය ගුණදස්සනං, තස්මාති අත්ථො, යථාවුත්තත්ථසමත්ථනං වා. තෙන ඉරියාපට්ඨානරෙන විහරතීති සම්බන්ධො. තථා වදමානො පන විහරතීති එත්ථ වි-සද්දො විච්ඡෙදනත්ථජොතකො, “හරති”ති එතස්ස ව නෙති පවත්තෙතීති අත්ථොති ඤාපෙති “ධිතොපි”තිආදිනා විච්ඡෙදනායනාකාරෙන වුත්තත්තා. එවඤ්ච සති තත්ථ කස්ස කෙන විච්ඡන්දනං, කථං කස්ස නයනන්ති අන්තොලීනවොදනං සන්ධායාහ. “සො හී”තිආදිති අයම්පි සම්බන්ධො උපපන්නො භොති. යදිපි භගවා එකෙනෙව ඉරියාපට්ඨෙන විරතරං කාලං පවත්තෙතුං සක්කොති, තථාපි උපාදින්නකස්ස නාම සරිරස්ස අයං සභාවොති දස්සෙතුං “එකං ඉරියාපට්ඨානං”න්තිආදි වුත්තං. අපරිපතන්තන්ති භාවනපුංසකනිද්දෙසො, අපතමානං කත්වාති අත්ථො. යස්මා පන භගවා යත්ථ කත්ථවි වසන්තො වෙනෙයානං ධම්මං දෙසෙන්නො, නානාසමාපත්තීහි ව කාලං චිත්තාමෙන්තො වසති, සත්තානං, අත්තතො ව විවිධං සුඛං භරති, තස්මා විවිධං භරතීති විහරතීති එවම්පෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

ගොවරගාමනිදස්සනත්ථං “රාජගහෙ”ති වත්වා බුද්ධානමනුරූපනිවාසට්ඨානදස්සනත්ථං පුන “අම්බවනෙ”ති චුත්තන්ති දස්සෙත්තො “ඉදමස්සා”තිආදිමාහ. අස්සාති භගවතො. තස්සාති රාජගහසඬ්ඛාතස්ස ගොවරගාමස්ස. යස්ස සමීපවසෙන “රාජගහෙ”ති භූමිමවචනං පවත්තති, සොපි තස්ස සමීපවසෙන වත්තබ්බොති දස්සෙති “රාජගහසමීපෙ අම්බවනෙ”ති ඉමිනා. සමීපත්ථෙති අම්බවනස්ස සමීපත්ථෙ. එතන්ති “රාජගහෙ”ති වචනං. භූමිමවචනන්ති ආධාරවචනං. භවන්ති එත්ථාති හි භූමිමං, ආධාරො, තදෙව වචනං තථා, භූමිමෙ පවත්තං වා වචනං විහන්ති භූමිමවචනං, තෙන යුත්තං තථා, සත්තමීවිහන්තියුත්තපදන්ති අත්ථො. ඉදං චුත්තං හොති – කාමං භගවා අම්බවනෙයෙව විහරති. තස්සමීපත්තා පන ගොවරගාමදස්සනත්ථං භූමිමවචනවසෙන “රාජගහෙ”තිපි චුත්තං යථා තං “ගඬ්ඛායං ගාවො වරන්ති, කුපෙ ගග්ගකුල”න්ති වාති. අනෙතෙව යදි භගවා රාජගහෙ විහරති, අථ න වත්තබ්බං “අම්බවනෙ”ති. යදි ව අම්බවනෙ, එවමිපි න වත්තබ්බං “රාජගහෙ”ති. න හි “පාටලිපුත්තෙ පාසාදෙ වසති”තිආදිසු විය ඉධ අධිකරණාධිකරණස්ස අභාවතො අධිකරණස්ස ද්වයනිද්දෙසො යුත්තො සියාති වොදනා අනවකාසා කතාති දට්ඨබ්බං. කුමාරහතො එව කොමාරභවිවො සකත්ථචුත්තිපච්චයෙන, නිරුක්තිනසෙන වා යථා “භිසග්ගමෙව හෙසජ්ජ”න්ති. “යථාහා”තිආදිනා ඛන්ධකපාළිවසෙන තදත්ථං සාධෙති. කස්මා ව අම්බවනං ජීවකසම්බන්ධං කත්වා චුත්තන්ති අනුයොගෙන මූලතො පට්ඨාය තමත්ථං දස්සෙත්තො “අයං පනා”තිආදිමාහ.

දොසාභිසත්තන්ති වාතපිත්තාදිවසෙන උස්සන්තදොසං. වීරෙවත්ථාති දොසජ්ජකොපතො විවෙචෙත්ථා. සිවෙයාකං දුස්සයුගන්ති සිවිරට්ඨෙ ජාතං මහග්ගං දුස්සයුගං. දිවසස්ස ද්වන්තික්ඛන්තුන්ති එකස්සෙව දිවසස්ස ද්විවාරෙ වා තිවාරෙ වා භාගෙ, භූමිමත්ථෙ වා එතං සාමීවචනං, එකස්මිංයෙව දිවසෙ ද්විවාරං වා තිවාරං වාති අත්ථො. තම්බපට්ටවණ්ණෙනාති තම්බලොභපට්ටවණ්ණෙන. ස්වීවරහත්තෙනාති වීවරෙන, හත්තෙන ව. “කං සන්ධායා”ති ඉමිනා න භගවා අම්බවනමත්තෙයෙව විහරති, අථ බො එවං කතෙ විහාරෙ. සො පන තදධිකරණතාය විසුං අධිකරණභාවෙන න චුත්තොති සන්ධායභාසිතමත්ථං දස්සෙති. සාමඤ්ඤෙ හි සති සන්ධායභාසිතනිද්ධාරණං.

අඬ්ඬෙන තෙළස අඬ්ඬතෙළස. තාදිසෙහි භික්ඛුසතෙහි. අඬ්ඬො පනෙත්ථ සතස්සෙව. යෙන හි පයුත්තො තබ්භාගවාචකො අඬ්ඬසද්දො, සො ව බො පණ්ණාසාව, තස්මා පඤ්ඤාසාය උභ්‍යානි තෙළස භික්ඛුසතානීති අත්ථං විඤ්ඤාපෙතුං “අඬ්ඬසතෙනා”තිආදි චුත්තං. අඬ්ඬමෙව සතං සතස්ස වා අඬ්ඬං තථා.

රාජනීති අත්තතො ඉස්සරියසමිපත්තියා දිබ්බති සොහති ව. රඤ්ජෙනීති දානාදිනා, සස්සමෙධාදිනා ව චතුහි සඬ්ඛගචත්ථුහි රමෙති, අත්තති වා රාගං කරොතීති අත්ථො. ව-සද්දො චෙත්ථ විකප්පනත්ථො. ජනපදවාචනො පුට්ඨවචනපරත්තා “මගධාන”න්ති චුත්තං, ජනප්පදාපදෙසෙන වා තබ්බාසිකානං ගතිතත්තා. රඤ්ඤොති පිතු බිම්බිසාරරඤ්ඤො. සසති හිංසනීති සත්තු, වෙරී, අජාතොයෙව සත්තු අජාතසත්තු. “නෙමිත්තකෙහි නිද්දිට්ඨො”ති වචනෙන ව අජාතස්ස තස්ස සත්තුභාවො න තාව හොති, සත්තුභාවස්ස පන තථා නිද්දිට්ඨත්තා එවං වොහරියතීති දස්සෙති. අජාතස්සෙව පන තස්ස “රඤ්ඤො ලොභිතං පිවෙයා”න්ති දෙවියා දොහළස්ස පවත්තත්තා අජාතොයෙවෙස රඤ්ඤො සත්තුතිපි වදන්ති.

“තස්මි”න්තිආදිනා තදත්ථං විවරති, සමත්ථෙති ව. දොහළොති අභිලාසො. භාරියෙති ගරුකෙ, අඤ්ඤෙසං අසක්කුණෙයො වා. අසක්කොන්තීති අසක්කුණමානා. අකථෙත්තීති අකථයමානා සමානා. නිබන්ධිත්ථාති වචසා බන්ධිත්ථා. සුවණ්ණසත්ථකෙනාති සුවණ්ණමයෙන සත්ථකෙන, සනසුවණ්ණකතෙනාති අත්ථො. අයොමයඤ්ඤි රඤ්ඤො සරීරං උපනෙතුං අයුත්තන්ති වදන්ති. සුවණ්ණපරික්ඛතෙන වා අයොමයසත්ථෙතාති අත්ථෙපි අයමෙවාධිප්පායො. බාහුං ථාලාපෙත්ථාති ලොභිතසිරාවෙධවසෙන බාහුං ථාලාපෙත්ථා. කෙවලස්ස ලොභිතස්ස ගබ්භිනියා දුජ්ජීර්භාවතො උදකෙන සමිහින්දිත්ථා පායෙසි. හඤ්ඤිස්සනීති හඤ්ඤිස්සතෙ, ආයතිං හනීයතෙති අත්ථො. නෙමිත්තකානං වචනං තථං වා සියා, විතථං වාති අධිප්පායෙන “පුත්තොති වා ධිතාති වා න පඤ්ඤායති”ති චුත්තං. “අත්තතො”තිආදිනා අඤ්ඤමිපි කාරණං දස්සෙත්ථා නිවාරෙසි. රඤ්ඤො භාවො රජ්ජං, රජ්ජස්ස සමීපෙ පවත්තතීති ඔපරජ්ජං, යානන්තරං.

මහානි මහතී. සමාසෙ විය හි වාකොපි මහන්තසද්දස්ස මහාදෙසො. ධුරානි ගණස්ස ධුරභුතා, ධොරස්භා ජෙට්ඨකානි අත්ථො. ධුරං නිහරාමීති ගණධුරමාවහාමි, ගණබන්ධියං නිබ්බන්තෙස්සාමීති චුත්තං හොති. “සො න සක්කා”තිආදිනා පුන චිත්තනාකාරං දස්සෙති. ඉද්ධිපාවිහාරියෙනාති අභිමෙලිකකුමාරවණ්ණවිකුබ්බනිද්ධිනා. තෙනාති අප්පායුකභාවෙන. භීති නිපාතමත්තං. තෙන භීති වා උයොජනත්ථෙ නිපාතො. තෙන චුත්තං “කුමාරං...පෙ.... උයොජපෙසී”ති. බුද්ධො භවිස්සාමීති එත්ථ ඉති-සද්දො ඉදමත්ථො, ඉමිනා බන්ධකෙ ආගතනයෙනාති අත්ථො. පුබ්බෙ බොතිආදිහිපි බන්ධකපාළියෙව (චූළව. 339).

පොත්ථනියන්ති ඡුරිකං. යං “නබර”න්තිපි චුච්චති, දිවා දිවසෙති (දී. නි. ටී. 1.150) දිවසස්සපි දිවා. සාමාන්තරෙ හෙතං භූමිමච්චනං “දිවා දිවසස්සා”ති අඤ්ඤත්ථ දස්සනතො. දිවස්ස දිවසෙතිපි වට්ටති අකාරන්තස්සපි දිවසද්දස්ස විජ්ජමානත්තා. නෙපාතිකමිපි දිවාසද්දමිච්ඡන්ති සද්දවිදු, මජ්ඣන්තිකවෙලායන්ති අත්ථො. සා හි දිවසස්ස විසෙසො දිවසොති. “භිකො”තිආදි පරියායො, කායථම්භනෙන වා භිකො. හදයමංසවලනෙන උබ්බිග්ගො. “ජානෙය්‍යං වා, මා වා”ති පරිසඬිකාය උස්සඬිකී. ඤාතෙ සති අත්තනො ආගච්ඡමානභයවසෙන උත්‍රස්තො. චුත්තප්පකාරන්ති දෙවදත්තෙන චුත්තාකාරං විජ්ජකාරන්ති අපකාරං අනුපකාරං, විපරිතකිච්චං වා. සබ්බෙ භික්ඛූති දෙවදත්තපරිසං සන්ධායාහ.

අවජිත්තීන්ති අපනයනවසෙන විලුම්පිත්වා. රජ්ජෙනාති විජිතෙන. එකස්ස රඤ්ඤො ආණාපවත්තිට්ඨානං “රජ්ජ”න්ති හි චුත්තං, රාජභාවෙන වා.

මනසො අත්ථො ඉච්ඡා මනොරථො ර-කාරාගමං, ත-කාරලොපඤ්ච කත්වා, චිත්තස්ස වා නානාරම්මණෙසු විබ්භමකරණතො මනසො රථො ඉව මනොරථො, මනො එව රථො වියාති වා මනොරථොතිපි නෙරුත්තිකා වදන්ති. සුඤ්චිවකාරිමිහීති සුඤ්චිවකාරි අමිහී. අවමානන්ති අවමඤ්ඤනං අනාදරං. මූලසච්චන්ති ජීවිතා වොරොපනං සන්ධායාහ, භාවනපුංසකමෙතං. රාජකුලානං කිර සත්ථෙත සාතනං රාජුනමනාවිණ්ණං, තස්මා සො “නනු භන්තෙ”තිආදිමාහ. තාපනගෙහං නාම උණ්හගභාපනගෙහං, තං පන ධූමෙනෙව අවජිත්තා. තෙන චුත්තං “ධූමසර”න්ති. කම්මකරණත්ථායාති තාපන කම්මකරණත්ථමෙව. කෙනචි ඡාදිත්තා උච්චො අඬිගොති උච්චඬිගො, යස්ස කස්සචි ගහණත්ථං පටිච්ඡන්තො උන්නතඬිගොති ඉධ අධිජ්ජෙතො. තෙන චුත්තං “උච්චඬිගං කත්වා පටිසිතුං මා දෙථා”ති. “උච්චඬිගෙ කත්වා”තිපි පායො, එවං සති මජ්ඣිමඬිගොව, උච්චඬිගෙ කිඤ්චි ගහෙනබ්බං කත්වාති අත්ථො. මොළියන්ති චූළායං “ජෙත්වාන මොළිං වරගන්ධවාසිත”න්තිආදිසු (ම. නි. අට්ඨ. 2.1; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.55; අප. අට්ඨ. 1.අවිදුරෙතිදානකථා; බු. වං. අට්ඨ. 27.අවිදුරෙතිදානකථා; ඡා. අට්ඨ. 1.අවිදුරෙතිදානකථා) විය. තෙනාහ “මොළිං බන්ධිත්වා”ති. වතුමධුරෙනාති සජ්ජිසක්කරමධුනාලිකෙරස්නෙහසඬිබාතෙහි වතුහි මධුරෙහි අභිසඬිබතපානවිසෙසෙනාති වදන්ති, තං මහාධම්මසමාදානසුත්තපාළියා (ම. නි. 1.473) න සමෙති. චුත්තඤ්ඤි තත්ථ “දධි ව මධු ව සජ්ජි ව එණිතඤ්ඤ ඵකජ්ඣං සංසට්ඨ”න්ති, (ම. නි. 1.485) තදට්ඨකථායඤ්ඤ චුත්තං “දධි ව මධු වාති සුපරිසුද්ධං දධි ව සුමධුරං මධු ව. ඵකජ්ඣං සංසට්ඨන්ති එකතො කත්වා මිස්සිතං ආලුළිතං. තස්ස තන්ති තස්ස තං වතුමධුරහෙසජ්ජං පිවතො”ති “අත්තපක්කමෙන මරණං න යුත්ත”න්ති මනසි කත්වා රාජා තස්සා සරීරං ලෙහිත්වා යාපෙති. න හි අරියා අත්තානං විනිපාතෙන්ති.

මග්ගඵලසුබ්බෙනාති මග්ගඵලසුබ්බතා, සොනාපත්තිමග්ගඵලසුබ්බපසඤ්ඤිතෙන වඩ්ඤ්ඤායාපෙතිති අත්ථො. භාරෙස්සාමීති අපනෙස්සාමි. චිත්චිත්තෙහීති විගතඅවිචිතෙහි ජාලවිගතෙහි සුද්ධඬිගාරෙහි. කෙනචි සඤ්ඤත්තොති කෙනචි සම්මා ඤාපිතො, ඔවදිතොති චුත්තං හොති. මස්සුකරණත්ථායාති මස්සුචිසොධනත්ථාය. මනං කරොථාති යථා රඤ්ඤො මනං හොති, තථා කරොථ. පුබ්බෙති පුරිමභවෙ. වෙනියඬිගණෙහි ගන්ධපුප්ඵාදිහි පුප්පනට්ඨානභූතෙ වෙනියස්ස භූමිතලෙ. නිසජ්ජනත්ථායාති භික්ඛුසඬිසස්ස නිසිදනත්ථාය. පඤ්ඤත්තකට්ඨාරකන්ති පඤ්ඤපෙතබ්බඋත්තමකිලඤ්ජං. තථාච්චො කිලඤ්ජො හි “කට්ඨාරකො”ති චුච්චති. තස්සාති යථාචුත්තස්ස කම්මද්දවයස්ස. තං පන මනොපදොසවසෙනෙව තෙන කතන්ති දට්ඨබ්බං. යථාහ —

“මනොපුබ්බඬිගමා ධම්මා, මනොසෙට්ඨා මනොමයා;

මනසා වෙ පද්ධියෙන, භාසනි වා කරොති වා;
තතො නං දුක්ඛමන්වෙති, චක්කංච වහතො පද්’න්ති. (ධ. ප. 1; නෙත්ති. 90);

පරිවාරකොති සභායකො. අභෙදෙපි හෙදමිව වොභාරො ලොකෙ පාකටොති වුත්තං “යක්ඛො හුත්වා නිබ්බන්ති”ති. එකායපි හි උප්පාදකිරියාය ඉධ හෙදවොභාරො, පටිසන්ධිවසෙන හුත්වා, පවත්තිවසෙන නිබ්බන්තිති වා පව්වෙකං යොජෙතබ්බං, පටිසන්ධිවසෙන වා පවත්තනසඬ්ඛාතං සාතිසයනිබ්බන්තනං ඤාපෙතුං එකායෙව කිරියා පද්ද්වයෙන වුත්තා. තථාවචනඤ්භි පටිසන්ධිවසෙන නිබ්බන්තනෙයෙව දිස්සති “මක්කටකො නාම දෙවපුත්තො හුත්වා නිබ්බන්ති (ධ. ප. අට්ඨ. 1.5) කණ්ටකො නාම...පෙ.... නිබ්බන්ති, (ජා. අට්ඨ. 1.අවිදුරෙතිදානකථා) මණ්ඩුකො නාම...පෙ.... නිබ්බන්ති”තිආදියු විය. ද්විත්තං වා පදානං භාවත්ථමපෙක්ඛන්වා “යක්ඛො”තිආදියු සාමීඅත්ථෙ පච්චත්තවචනං කතං පුරිමාය පච්ඡිමවිසෙසනතො, පරිවාරකස්ස...පෙ.... යක්ඛස්ස භාවෙන නිබ්බන්තිති අත්ථො, හෙත්වත්ථෙ වා එත්ථ ත්වා-සද්දො යක්ඛස්ස භාවතො පවත්තනහෙතුති. අස්ස පන රඤ්ඤො මහාපුඤ්ඤස්සපි සමානස්ස තත්ථ බහුලං නිබ්බන්තපුබ්බතාය විරපරිචිතනිකන්ති වසෙන තත්ථෙව නිබ්බන්ති වෙදිතබ්බා.

තං දිවසමෙවාති රඤ්ඤො මරණදිවසෙයෙව. බොහෙත්වාති පුත්තස්තෙහස්ස බලවභාවතො, තංසහජාතපිති වෙගස්ස ව සවිජ්ජාරතාය තං සමුට්ඨානරූපධම්මෙහි ඵරණවසෙන සකලසරිරං ආලොළෙත්වා. තෙනාහ “අට්ඨමිඤ්ජං ආභව්ව අට්ඨාසි”ති. පිතුගුණන්ති පිතුතො අත්තනි සිනෙහගුණං. තෙන වුත්තං “මයි ජාතෙපි”තිආදි. විස්සජ්ජෙප්ථ විස්සජ්ජෙප්ථාති තුරිතවසෙන, සොකවසෙන ව වුත්තං.

අනුට්ඨහිත්වාති අජඬ්ඬෙත්වා.

නාළාගිරිහත්ථී මුඤ්ඤාපෙත්වාති එත්ථ ඉති-සද්දො පකාරත්ථො, තෙන “අභිමාරකපුරිසපෙසෙනාදිජ්ජකාරොනා”ති පුබ්බෙ වුත්තජ්ජකාරත්තයං පච්චාමසති, කත්ථවි පන සො න දිට්ඨො. පඤ්ච වත්ථුනීති “සාධු හන්තෙ භික්ඛු යාවජීවං ආරඤ්ඤකා අස්සු”තිආදිනා (පාරා. 409; වුළුව. 343) විනයෙ වුත්තාති පඤ්ච වත්ථුනි. යාවිත්වාති එත්ථ යාවනං විය කත්වාති අත්ථො. න හි සො පටිපජ්ජිතුකාමො යාවතීති අයමත්ථො විනයෙ (පාරා. අට්ඨ. 2.410) වුත්තොයෙව. සඤ්ඤාපෙස්සාමිති විත්තෙත්වා සඬ්ඝහෙදං කත්වාති සම්බන්ධො. ඉදඤ්ච තස්ස අනික්ඛිත්තධුරතාදස්සනවසෙන වුත්තං, සො පන අකතෙපි සඬ්ඝහෙදෙ තෙහි සඤ්ඤාපෙතියෙව. උණ්හලොභිතන්ති බලවසොකසමුට්ඨිතං උණ්හභුතං ලොභිතං. මහාතිරයෙති අවිචිතිරයෙ. විත්ථාරකථානයොති අජාතසත්තුපසාදනාදිවසෙන විත්ථාරතො වත්තබ්බාය කථාය නයමත්තං. කස්මා පනෙත්ථ සා න වුත්තා, නනු සඬ්භිතිකථා විය බන්ධකෙ (වුළුව. 343) ආගතාපි සා වත්තබ්බාති වොදනාය ආහ “ආගතත්තා පන සබ්බං න වුත්ත”න්ති, බන්ධකෙ ආගතත්තා, කිඤ්චිමත්තස්ස ව වචනක්කමස්ස වුත්තත්තා න එත්ථ කොචි විරොධොති අධිජ්ජායො. “එව”න්තිආදි යථානුසන්ධිනා නිගමනං.

කොසලරඤ්ඤොති පසෙනදිකොසලස්ස පිතු මහාකොසලරඤ්ඤො. නනු විදෙහස්ස රඤ්ඤො ධීතා වෙදෙහිති අත්ථො සම්භවතිති වොදනමපනෙති “න විදෙහරඤ්ඤො”ති ඉමිනා. අථ කෙනට්ඨෙතාති ආහ “පණ්ඩිතාධිවචනමෙත”න්ති, පණ්ඩිතවෙවචනං, පණ්ඩිතනාමන්ති වා අත්ථො. අයං පන පදත්ථො කෙන නිබ්බවනෙතාති වුත්තං “තත්තාය”න්තිආදි. විදන්තිති ජානන්ති. වෙදෙනාති කරණභූතෙන ඤාණෙන. “ඊහති”ති එතස්ස පවත්තතිතිපි අත්ථො ටීකායං වුත්තො. වෙදෙහිති ඉධ නදාදිගණොති ආහ “වෙදෙහියා”ති.

සොයෙව අහො තදහො, සත්තමිවචනෙන පන “තදහු”ති පදසිද්ධි. එත්ථාති එතස්මිං දිවසෙ. උපසද්දෙන විසිට්ඨො වසසද්දො උපවසනෙයෙව, න වසනමත්තෙ, උපවසනඤ්ච සමාදානමෙවාති දස්සෙතුං “සීලෙනා”තිආදි වුත්තං. එත්ථ ව සීලෙනාති සාසනෙ අරියුපොසථං සන්ධාය වුත්තං. අනසනෙනාති අභුඤ්ජනමත්තසඬ්ඛාතං බාහිරුපොසථං. වා-සද්දො වෙත්ථ අනියමත්ථො, තෙන එකච්චං මනොදුච්චරිතං, දුස්සීලයාදිඤ්ච සඬ්ඛණ්භාති. තථා හි ගොපාලකුපොසථො අභිජ්ඣාසහගතස්ස විත්තස්ස වසෙන වුත්තො, නිගණ්ඨුපොසථො මොසවජ්ජාදිවසෙන. යථාහ විසාබුපොසථෙ “සො තෙන

අභිජ්ඣාසහගතෙන චෙනසා දිවසං අනිනාමෙති”ති, (අ. නි. 3.71) “ඉති යස්මිං සමයෙ සච්චෙ සමාදපෙනබ්බා, මුසාවාදෙ තස්මිං සමයෙ සමාදපෙති”ති (අ. නි. 3.71) ව ආදි.

එවං අධිප්පෙතත්ථානුරූපං නිබ්බවනං දස්සෙත්වා ඉදානි අත්ථුද්ධාරවසෙන නිබ්බවනානුරූපං අධිප්පෙතත්ථං දස්සෙතුං “අයං පනා”ති ආදිමාහ. එත්ථාති උපොසථසද්දෙ. සමානසද්දවචනියානං අනෙකප්පහෙදානං අත්ථානමුද්ධරණං අත්ථුද්ධාරො සමානසද්දවචනියෙසු වා අත්ථෙසු අධිප්පෙතස්සෙව අත්ථස්ස උද්ධරණං අත්ථුද්ධාරොතිපි වට්ටති. අනෙකත්ථදස්සනඤ්ඤි අධිප්පෙතත්ථස්ස උද්ධරණත්ථමෙව. නනු ච “අත්ථමත්තං පති සද්දා අභිනිවිසන්ති”ති ආදිනා අත්ථුද්ධාරෙ වොදනා, සොධනා ච හෙට්ඨා චූත්තායෙව. අපිච විසෙසසද්දස්ස අවාචකභාවතො පාතිමොක්ඛද්දෙසාදිවිසෙසයොපි උපොසථසද්දො සාමඤ්ඤරූපො එව, අථ කස්මා පාතිමොක්ඛද්දෙසාදිවිසෙසවිසෙසො චූත්තොති? සච්චමෙතං, අයං පනත්ථො තාදිසං සද්දසාමඤ්ඤමනාදිශිත්වා තත්ථ තත්ථ සම්භවත්ථදස්සනවසෙනෙව චූත්තොති, එවං සබ්බත්ථ. සීලදිට්ඨිවසෙන (සීලසුද්ධිවසෙන දී. නි. ටී. 1.150) උපෙතෙහි සමග්ගෙහි වසියති න උට්ඨියති උපොසථො, පාතිමොක්ඛද්දෙසො. සමාදානවසෙන, අධිට්ඨානවසෙන වා උපෙච්ච අරියවාසාදිඅත්ථාය වසිතබ්බො ආවසිතබ්බොති උපොසථො, සීලං. අනසනාදිවසෙන උපෙච්ච වසිතබ්බො අනුවසිතබ්බොති උපොසථො, වතසමාදානසංඛාතො උපවාසො. නවමහත්ථීකුලපරියාපන්නෙ හත්ථිනාගෙ කිඤ්චි කිරියමනපෙක්ඛිත්වා තංකුලසම්භූතතාමත්තං පති රුළුභිවසෙනෙව උපොසථොති සමඤ්ඤා, තස්මා තත්ථ නාමපඤ්ඤත්ති වෙදිතබ්බා. අරයො උපගන්ත්වා උසෙති දාහෙතිති උපොසථො, උසසද්දො දාහෙතිපි සද්දවිදු වදන්ති. දිවසෙ පන උපොසථ සද්දපවත්ති අට්ඨකථායං චූත්තායෙව. “සුද්ධස්ස වෙ සදාඵග්ග”ති ආදියු සුද්ධස්සාති සබ්බසො කිලෙසමලාභාවෙන පරිසුද්ධස්ස. චෙති නිපාතමත්තං, බ්‍යත්තන්ති වා අත්ථො. සදාති නිව්චකාලමිපි. එග්ගුති එග්ගුණිකක්ඛන්තමෙව යුත්තං භවති, නිරුත්තිනායෙන චෙනස්ස සිද්ධි. යස්ස හි සුන්දරිකභාරද්වාජස්ස නාම බ්‍රාහ්මණස්ස එග්ගුණමාසෙ උත්තරඑග්ගුණියුත්තදිවසෙ තිත්ථන්හානං කරොන්තස්ස සංචච්ඡරමිපි කතපාපපවාහනං හොතිති ලද්ධි. තතො තං විචෙචෙතුං ඉදං මජ්ඣිමාගමාවරෙ මූලපණ්ණාසකෙ වත්ථසුත්තෙ භගවතා චූත්තං. සුද්ධස්සුපොසථො සදාති යථාචූත්තකිලෙසමලසුද්ධියා පරිසුද්ධස්ස උපොසථච්චගාති, වතසමාදානාති ව අසමාදියතොපි නිව්චකාලං උපොසථවාසො එව භවතිති අත්ථො. “න භික්ඛවෙ”ති ආදියු “අභික්ඛකො ආවාසො න ගන්තබ්බො”ති නිහරිත්වා සම්බන්ධො. උපවසිතබ්බදිවසොති උපවසනකරණදිවසො, අධිකරණෙ වා තබ්බසද්දො දට්ඨබ්බො. එවඤ්ඤි අට්ඨකථායං චූත්තනිබ්බවනෙන සමෙති. අන්තොගධාවධාරණෙන, අඤ්ඤත්ථාපොහනෙන ච නිවාරණං සන්ධාය “සෙසද්වයනිවාරණත්ථ”න්ති චූත්තං. “පන්තරසො”ති පදමාරබ්භ දිවසවසෙන යථාචූත්තනිබ්බවනං කතන්ති දස්සෙත්තො “තෙනෙව චූත්ත”න්ති ආදිමාහ. පඤ්චදසන්තං තිථිං පූරණවසෙන “පන්තරසො”ති හි දිවසො චූත්තො.

“තානි එත්ථ සන්ති”ති එත්තකෙයෙව චූත්තෙ නන්වෙනාති අඤ්ඤත්ථාපි සන්තිති වොදනා සියාති තං නිවාරෙතුං “තදා කිරා”ති ආදි චූත්තං. අනෙත බහුසො, අතිසයතො වා එත්ථ තද්ධිතවිසයො පයුත්තොති දස්සෙති. වාතුමාසී, වාතුමාසිනීති ව පච්චයවිසෙසෙන ඉත්ථිලිඬිගෙයෙව පරියායවචනං. පරියොසානභූතාති ව පූරණභාවමෙව සන්ධාය වදනි තාය සහෙව චතුමාසපරිපුණ්ණභාවතො. ඉධාති පාළියං. තිහි ආකාරෙහි පුරෙතිති පුණ්ණොති අත්ථං දස්සෙති “මාසපුණ්ණතායා”ති ආදිනා. තත්ථ තදා කත්තිකමාසස්ස පුණ්ණතාය මාසපුණ්ණතා. පුරිමපුණ්ණමිතො හි පටියාය යාව අපරා පුණ්ණමී, තාව එකො මාසොති තත්ථ වොහාරො. වස්සානස්ස උතුතො පුණ්ණතාය උතුපුණ්ණතා. කත්තිකමාසලක්ඛිතස්ස සංචච්ඡරස්ස පුණ්ණතාය සංචච්ඡරපුණ්ණතා. පුරිමකත්තිකමාසතො පභූති යාව අපරකත්තිකමාසො, තාව එකො කත්තිකසංචච්ඡරොති එවං සංචච්ඡරපුණ්ණතායාති චූත්තං හොති. ලොකිකානං මතෙන පන මාසවසෙන සංචච්ඡරසමඤ්ඤා ලක්ඛිතා. තථා ව ලක්ඛණං ගරුසඬකන්තිවසෙන. චූත්තඤ්ඤි ජොතිසත්ථෙ –

“නක්ඛන්තෙන සහොදය-මත්ථං යාති සුරමන්ති;
තස්ස සඬකං තත්‍ර වත්තබ්බං, වස්සං මාසකමෙනෙවා”ති.

මිනියති දිවසො එතෙනාති මා. තස්ස හි ගතියා දිවසො මිනිතබ්බො “පාටිපදො දුතියා, තතියා”ති ආදිනා. එත්ථ පුණ්ණොති එතිස්සා රත්තියා සබ්බකලාපාරිපූරියා පුණ්ණො. වන්දස්ස හි

සොළසමො භාගො “කලා”ති වුවිති, තදා ච වන්දො සබ්බාසම්පි සොළසන්තං කලානං වසෙන පරිපුණ්ණො භුත්වා දිස්සති. එත්ථ ච “තද්වුපොසං පන්තරසෙ”ති පදානි දිවසවසෙන වුත්තානි, “කොමුදියා”තිආදීනි තදෙකදෙසරත්තිවසෙන.

කස්මා පන රාජා අමච්චපරිවුතො නිසින්තො, න එකකොවාති වොදනාය සොධනාලෙසං දස්සෙතුං පාළිපදත්ථමෙව අවත්වා “එවරුපායා”තිආදීනි වදති. එතෙහි වායං සොධනාලෙසො දස්සිතො “එවං රුවියමානාය රත්තියා තදා පවත්තත්තා තථා පරිවුතො නිසින්තො”ති. ධොවියමානදිසාභාගායානි එත්ථාපි වියසද්දො යොජෙතබ්බො. රජතවිමානනිව්ඡරිතෙහීති රජතවිමානතො නික්ඛන්තෙහි, රජතවිමානජපහාය වා විජ්ජුරිතෙහි. “විසරො”ති ඉදං මුත්තාවළිආදීනම්පි විසෙසනපදං. අබ්භං ධුමො රජො රාහුති ඉමෙ වත්තාරො උපක්කිලෙසා පාළිනායෙන (අ. නි. 4.50; පාචි. 447). රාජාමච්චෙහීති රාජකුලසමුදාගතෙහි අමච්චෙහි. අථ වා අනුයුත්තකරාජුහි වෙව අමච්චෙහි වාති අත්ථො. කඤ්චනාසතෙති සිභාසතෙ. “රඤ්ඤං තු හෙමමාසනං, සිභාසනමථො වාළබ්ජනිත්ථි ව වාමර”න්ති හි වුත්තං. කස්මා නිසින්තොති නිසිදනමත්තෙ වොදනා. එත න්ති කන්දනං, පබොධනං වා. ඉතීති ඉමිනා හෙතුනා. නක්ඛත්ත න්ති කත්තිකානක්ඛත්තජණං. සමමා සොසිතබ්බං එතරහි නක්ඛත්තන්ති සබ්බුට්ඨං. පඤ්චවණ්ණකුසුමෙහි ලාපෙන, පුණ්ණසංවෙහි ච පටිමණ්ඩිතං සරෙසු ද්වාරං යස්ස තදෙනං නගරං පඤ්ච...පෙ.... ද්වාරං. ධජො වටො. පටාකො පටිටොති සිහළියා වදන්ති. තදා කිර පදිපුජ්ජලනසිසෙන කතනක්ඛත්තං. තථා හි උම්මාදන්තිජාතකාදිසුපි (ජා. 2.18.57) කත්තිකමාසෙ එවමෙව වුත්තං. තෙනාහ “සමුජ්ජලිතදිපමාලාලඬකතසබ්බදිසාභාග”න්ති. වීථි නාම රථිකා මහාමග්ගො. රච්ඡා නාම අතිබ්බිද්ධා බුද්දකමග්ගො. තත්ථ තත්ථ නිසින්තවසෙන සමානභාගෙන පාටියෙක්කං නක්ඛත්තකීළං අනුභවමානෙන සමහිකිණ්ණන්ති වුත්තං හොති. මහාඅට්ඨකථායං එවං වත්ථාපි තත්ථෙව ඉති සන්නිට්ඨානං කතන්ති අත්ථො.

උදානං උදාහාරොති අත්ථතො එකං. මානන්ති මානපත්තං කත්තුභුතං. ඡඩ්ඨනවසෙන අවසෙකො. සොතවසෙන ඔසො. පිතිවචනන්ති පිතිසමුට්ඨානවචනං කම්මභුතං. හදයන්ති චිත්තං කත්තුභුතං. ගහෙතුන්ති බහි අතිවිජරණවසෙන ගණ්හිතුං, හදයන්තොයෙව ය්පෙතුං න සක්කොතිති අධිජ්ජායො. තෙන වුත්තං “අධිකං භුත්වා”තිආදි. ඉදං වුත්තං හොති – යං වචනං පටිග්ගාහක නිරපෙක්ඛං කෙවලං උළාරාය පිතියා වසෙන සරසතො සහසාව මුඛතො නිව්ජරති, තදෙවිධ “උදාන”න්ති අධිජ්ජෙතන්ති.

දොසෙහි ඉතා ගතා අපගතානි දොසිනා ත-කාරස්ස න-කාරං කත්වා යථා “කිලෙසෙ ජිතො විජිතාවිති ජිතො”ති ආහ “දොසාපගතා”ති. යදිපි සුත්තෙ වුත්තං “වත්තාරොමෙ හික්ඛවෙ වන්දිමසුරියානං උපක්කිලෙසා, යෙහි උපක්කිලෙසෙහි උපක්කිලිට්ඨා වන්දිමසුරියා න තපන්ති න භාසන්ති න විරොචන්ති. කතමෙ වත්තාරො? අබ්භා හික්ඛවෙ...පෙ.... මහිකා. ධුමො රජො. රාහු හික්ඛවෙ වන්දිමසුරියානං උපක්කිලෙසො”ති, (වුළව. 447) තථාපි තතිසුපක්කිලෙසස්ස පහෙදදස්සන වසෙන අට්ඨකථානායෙන දස්සෙතුං “පඤ්චති උපක්කිලෙසෙහි”ති වුත්තං. අයමත්ථො ච රමණියාදිසද්දයොගතො ඤායතිති ආහ “තස්මා”තිආදි. අනිය-සද්දොපි බහුලා කත්චත්ථාහිධායකො යථා “නියානිකා ධම්මා”ති (ධ. ස. දුකමානිකා 96) දස්සෙති “රමයති”ති ඉමිනා. පුණ්ණාවසෙන රත්තියා සුරුපත්තමාහ “වුත්තදොසවිමුත්තායා”තිආදිනා. අබ්භාදයො චෙත්ථ වුත්තදොසා. අයඤ්ච හෙතු “දස්සිතුං යුත්තා”ති එත්ථාපි සම්බජ්ඣිතබ්බො. තෙන කාරණෙන, උතුසම්පත්තියා ච පාසාදිකතා දට්ඨබ්බා. ඊදිසාය රත්තියා යුත්තො දිවසො මාසො උතු සංචච්ජරොති එවං දිවසමාසාදීනං ලක්ඛණා සල්ලක්ඛණපායා හවිතුං යුත්තා, තස්මා ලක්ඛිතබ්බාති ලක්ඛණියා, සා එව ලක්ඛඤ්ඤා ය-වතො ණ-කාරස්ස ඤ-කාරාදෙසවසෙන යථා “පොක්ඛරඤ්ඤො සුමාපිතා”ති ආහ “දිවසමාසාදීන”න්තිආදි.

“යං නො පයිරුපාසතො චිත්තං පසිදෙය්‍යා”ති වචනතො සමණං වා බ්‍රාහ්මණං වාති එත්ථ පරමත්ථසමණො, පරමත්ථබ්‍රාහ්මණො ච අධිජ්ජෙතො, න පන පබ්බජ්ජාමත්තසමණො, න ච ජාතිමත්තබ්‍රාහ්මණොති වුත්තං “සමිතපාපතායා”තිආදි. බහති පාපෙ බහි කරොතිති බ්‍රාහ්මණො නිරුත්තිතයෙන. බහුවචනෙ වත්තබ්බෙ එකවචනං, එකවචනෙ වා වත්තබ්බෙ බහුවචනං වචනබ්‍යත්තයො වචනවිපල්ලාසොති අත්ථො. ඉධ පන “පයිරුපාසත”න්ති වත්තබ්බෙ “පයිරුපාසතො”ති වුත්තත්තා බහුවචනෙ වත්තබ්බෙ එකවචනවසෙන වචනබ්‍යත්තයො දස්සිතො. අත්තනි, ගරුට්ඨානියෙ ව හි එකස්මිම්පි බහුවචනජපයොගො නිරුල්භො. පයිරුපාසතොති ව

විශේෂවිපරියායනිද්දෙසො එස යථා “පයිරුදාහාසී”ති. අයඤ්භි බහුලං දිට්ඨපයොගො, යදිදං පරිසද්දෙ ය-කාරපරෙ වණ්ණවිපරියායො. තථා හි අක්ඛරවින්තකා වදන්ති “පරියාදිනං රයාදිවණ්ණස්ස යරාදිහි විපරියායො”ති. යන්ති සමණං වා බ්‍රාහ්මණං වා. ඉමිනා සබ්බෙනපි වචනෙනාති “රමණියා වතා”තිආදිවචනෙන. ඔහාසනිමිත්තකම්මන්ති ඔහාසභූතං නිමිත්තකම්මං, පරිබ්‍යන්තං නිමිත්තකරණන්ති අත්ථො. මහාපරාධතායාති මහාදොසතාය.

“තෙන හී”තිආදි තදත්ථවිවරණං. දෙවදත්තො වාති එත්ථ ව-සද්දො සමුච්චයවසෙන අත්ථුප්පනයෙන, තෙන යථා රාජා අජාතසත්තු අත්තනො පිතු අරියසාවකස්ස සත්ථු උපට්ඨාකස්ස සාතනෙන මහාපරාධො, එවං භගවතො මහානත්ථකරස්ස දෙවදත්තස්ස අපස්සයභාවෙනාපිති ඉමමත්ථං උපනෙති. තස්ස පිට්ඨිජායායාති වොහාරමත්තං, තස්ස ජීවකස්ස පිට්ඨිඅපස්සයෙන, තං පමුඛං කත්වා අපස්සායාති චුත්තං හොති. වික්ඛෙපපච්ඡේදනත්ථන්ති වක්ඛමානාය අත්තනො කථාය උප්පජ්ජනකවික්ඛෙපස්ස පච්ඡින්නත්ථං, අනුප්පජ්ජනත්ථන්ති අධිප්පායො. තෙනාහ “තස්සං හී”තිආදි. අසික්ඛිතානන්ති කායවට්ඨිංයමනෙ විගතසික්ඛානං. කුලුපකෙති කුලමුපගතෙ සත්ථාරො. ගහිතාසාරතායාති ගහෙනබ්බගුණසාරවිගතතාය. නිබ්බික්ඛෙපන්ති අඤ්ඤෙසමපනයනවිරහිතං.

හද්දන්ති අවස්සයසම්පන්නතාය සුන්දරං.

151. අයඤ්චත්ථො ඉමාය පාළිවිජායාය අධිගතො, ඉමමත්ථමෙව වා අන්තොගධං කත්වා පාළියමෙවං චුත්තන්ති දස්සෙති “තෙනාහා”තිආදිනා. අසත්ථාපි සමානො සත්ථා පටිඤ්ඤානො යෙනාති සත්ථුපටිඤ්ඤානො, තස්ස අබුද්ධස්සාපි සමානස්ස බුද්ධපටිඤ්ඤාතස්ස “අභමෙකො ලොකෙ අත්ථධම්මානුසාසකො”ති ආචරියපටිඤ්ඤාතභාවං වා සන්ධාය එවං චුත්තං. “සො කිරා”තිආදිනා අනුස්සුතිමත්තං පති පොරාණට්ඨකථානසොව කිරසද්දෙන චුත්තො. එස නයො පරතො මක්ඛලිපදනිබ්බවනෙපි. එකුනදාසසතං පුරයමානොති එකෙනුනදාසසතං අත්තනා සද්ධිං අනුනදාසසතං කත්වා පුරයමානො. එවං ජායමානො වෙස මඩ්ගලදාසො ජාතො. ජාතරූපෙනෙවාති මාතුකුච්ඡිතො විජාතවෙසෙනෙව, යථා වා සත්තා අතිවත්ථා අපාරුතා ජායන්ති, තථා ජාතරූපෙනෙව. උපසඩ්ධකමන්තිති උපගතා භජන්තා හොන්ති. තදෙව පබ්බජ්ජං අග්ගහෙසිති තදෙව නග්ගරූපං “අයමෙව පබ්බජ්ජා නාම සියා”ති පබ්බජ්ජං කත්වා අග්ගහෙසි. පබ්බජ්ජුති තං පබ්බජිතමනුපබ්බජ්ජු.

“පබ්බජිතසමුභවසඩ්ධානො”ති එතෙන පබ්බජිතසමුභතාමත්තෙන සඩ්ධෙසො, න නියානිකදිට්ඨිවිසුද්ධසීලසාමඤ්ඤවසෙන සංහතත්තාති දස්සෙති. අස්ස අත්ථීති අස්ස සත්ථුපටිඤ්ඤාතස්ස පරිවාරභාවෙන අත්ථී. “සඩ්ධි ගණි”ති වෙදං පරියායවචනං, සඩ්ධකෙතමත්තෙන නානන්ති ආහ “ස්වෙවා”තිආදි. ස්වෙවාති ව පබ්බජිතසමුභවසඩ්ධානො එව. කෙච් පන “පබ්බජිතසමුභවසෙන සඩ්ධි, ගහට්ඨසමුභවසෙන ගණි”ති වදන්ති, තං තෙසං මතිමත්තං ගණෙ එව ලොකෙ සඩ්ධි-සද්දස්ස නිරුජ්ඣත්තා. අවෙලකවතවරියාදි අත්තනා පරිකප්පිතමත්තං ආචාරො. පඤ්ඤානො පාකටො සඩ්ධිආදිභාවෙන. අප්පිච්ඡො සන්තුට්ඨොති අත්ථතො එකං. තත්ථ ලබ්භමානාප්පිච්ඡතං දස්සෙතුං “අප්පිච්ඡතාය වත්ථම්පි න නිවාසෙති”ති චුත්තං. න හි තස්මිං සාසනිකෙ විය සන්තගුණනිග්ගුහණලක්ඛණා අප්පිච්ඡතා ලබ්භති. යසොති කිත්තිසද්දො. තරන්ති එතෙන සංසාරොසන්ති එවං සම්මතතාය ලද්ධි කිත්ථං නාම “සාධු”ති සම්මතො, න ව සාධුහි සම්මතොති අත්ථමාහ “අය”න්තිආදිනා. න හි තස්ස සාධුහි සම්මතතා ලබ්භති. සුන්දරො සප්පුරිසොති ද්විධා අත්ථො. අස්සුතවතොති අස්සුතාරියධම්මස්ස, කත්තුත්ථෙ වෙතං සාම්චවනං. “ඉමානි මෙ වතසමාදානානි එත්තකං කාලං සුචිණ්ණානි”ති බහු රත්තියො ජානාති. තා පනස්ස රත්තියො චිරකාලභූතාති කත්වා “චිරං පබ්බජිතස්සා”තිආදි චුත්තං, අන්තත්ථඅඤ්ඤපදත්ථසමාසො වෙස යථා “මාසජාතො”ති. අථ තස්ස පදද්වයස්ස කො විසෙසොති වෙ? චිරපබ්බජිතග්ගහණෙනස්ස බුද්ධසීලතා, රත්තඤ්ඤගහණෙන තත්ථ සම්පජානතා දස්සිතා, අයමෙතස්ස විසෙසොති. කිං පන අත්ථං සන්ධාය සො අමච්චො ආහාති චුත්තං “අචිරපබ්බජිතස්සා”තිආදි. ඔකප්පතියාති සද්දභතියා. අද්ධානන්ති දීඝකාලං. කිත්තකො පන සොති ආහ “ද්වෙ තයො රාජපරිවට්ටෙ”ති, ද්වින්තං, තිණ්ණං වා රාජුනං රජ්ජානුසාසනපටිපාටියොති අත්ථො. “අද්ධගතො”ති වත්ථාපි පුන කතං වයග්ගහණං ඔසානවයාපෙක්ඛං පදද්වයස්ස අත්ථවිසෙසසම්භවතොති දස්සෙති “පච්ඡිමවය”න්ති ඉමිනා. උභයන්ති “අද්ධගතො, වයොඅනුප්පත්තො”ති පදද්වයං.

කාපරො නාම එකො රුක්ඛවිසෙසො, යො ‘පණ්ණකරුක්ඛො’තිපි වුවවති. දිස්වා විය අනත්තමනොති සම්බන්ධො. පුබ්බෙ පිතරා සද්ධිං සත්ථු සන්තිකං ගන්ත්වා දෙසනාය සුතපුබ්බතං සන්ධායාහ ‘කුතා...පෙ.... කාමො’ති. තිලක්ඛණ්ඩභාහතන්ති තිහි ලක්ඛණෙහි අභිසට්ඨං. දස්සනෙනාති නිදස්සනමත්තං. සො හි දිස්වා තෙන සද්ධිං අල්ලාපසල්ලාපං කත්වා, තතො අකිරියවාදං සුත්වා ච අනත්තමනො අහොසි. ගුණකථායාති අභූතගුණකථාය. තෙනාහ ‘සුට්ඨතරං අනත්තමනො’ති. යදි අනත්තමනො, කස්මා තුණ්හි අහොසිති වොදනං විසොධෙති ‘අනත්තමනො සමානොපි’තිආදිනා.

152. ගොසාලායාති එවංනාමකෙ ගාමෙති වුත්තං. වස්සානකාලෙ ගුත්තං පතිට්ඨිතසාලායාති පන අත්ථෙ තබ්බසෙන තස්ස නාමං සාතිසයමුපපන්නං හොති බහුලමනඤ්ඤසාධාරණත්තා, තථාපි සො පොරාණෙහි අනනුස්සුතොති එකච්චවාදො නාම කතො. ‘මා බලීති සාමිකො ආහා’ති ඉමිනා තථාවචනමුපාදාය තස්ස ආබ්‍යාතපදෙන සමඤ්ඤාති දස්සෙති. සඤ්ඤාය හි වත්තුමිච්ඡාය ආබ්‍යාතපදමිපි නාමිකං භවති යථා ‘අඤ්ඤාසිකොණ්ඩඤ්ඤො’ති (මහාව. 17). සෙසන්ති ‘සො පණ්ණෙන වා’තිආදිවචනං.

153. දාසාදිසු සිරිවඩ්ඪකාදිනාමමිව අපිතොති තස්ස නාමමත්තං. කෙසෙහි වායිතො කම්බලො යස්සාතිපි යුජ්ජති. පටිකිට්ඨතරන්ති නිහිතතරං. ‘යථාහා’තිආදිනා අඩ්ගුත්තරාගමෙ තිකතිපාතෙ මක්ඛලිසුත්ත (අ. නි. 3.138) මාහරි. තත්තාචුතානීති තත්තෙ විතානි. ‘සීතෙ සීතො’තිආදිනා ඡහාකාරෙහි තස්ස පටිකිට්ඨතරං දස්සෙති.

154. පකුජ්ඣති සම්මාදිට්ඨිකෙසු බ්‍යාපජ්ජතිති පකුඛො. වච්චං කත්වාපිති එත්ථ පි-සද්දෙන හොජනං භුඤ්ජිත්වාපි කෙනවි අසුචිනා මක්ඛිත්වාපිති ඉමමත්ථං සම්පිණ්ඩෙති. වාලිකාචූපං කත්වාති වතසමාදානසීසෙන වාලිකාසඤ්චයං කත්වා, තථාරූපෙ අනුපගමනීයට්ඨානෙ සුත වතං සමාදාය ගච්ජතිති වුත්තං හොති.

156. ‘ගණ්ඨනකිලෙසො’ති එතස්ස ‘පලිබුන්ධනකිලෙසො’ති අත්ථවචනං, සංසාරෙ පරිබුන්ධනකිව්වො ඛේතවත්ථුපුත්තදාරාදිවිසයො රාගාදිකිලෙසොති අත්ථො. ‘එවංවාදිතායා’ති ඉමිනා ලද්ධිවසෙනස්ස නාමං, න පනත්ථතොති දස්සෙති. යාව හි සො මග්ගෙන සමුග්ගාටිතො, තාව අත්ථියෙව. අයං පන වචනත්ථො – ‘නත්ථි මය්හං ගණ්ඨො’ති ගණ්ඨාතිති නිගණ්ඨොති. තාටස්සාති එවංනාමකස්ස.

කොමාරහවිවච්ඡිකකථාවණ්ණනා

157. සබ්බථා තුණ්හිභූතභාවං සන්ධාය ‘එස නාග...පෙ.... වියා’ති වුත්තං. සුපණ්ණොති ගරුලො, ගරුඛො වා සක්කට්මනෙන. ‘ඛ-ළාන’මවිසෙසො’ති හි තත්ථ වදන්ති. යථාධිප්පායං න වත්තතිති කත්වා ‘අනත්ථො වත මෙ’ති වුත්තං. උපසන්තස්සාති සබ්බථා සඤ්ඤමෙන උපසමං ගතස්ස. ජීවකස්ස තුණ්හිභාවො මම අධිප්පායස්ස මද්දනසදිසො, තස්මා තදෙව තුණ්හිභාවං පුච්ඡිත්වා කථාපනෙන මම අධිප්පායො සම්පාදෙනබ්බොති අයමෙත්ථ රඤ්ඤො අධිප්පායොති දස්සෙන්නො ‘හත්ථිමිහි බො පනා’තිආදිමාහ. කිත්ති කාරණපුච්ඡායං නිපාතොති දස්සෙති ‘කෙන කාරණෙන’ති ඉමිනා, යෙන තුවං තුණ්හි, කිං තං කාරණන්ති වා අත්ථං දස්සෙති. තත්ථ යථාසම්භවං කාරණං උද්ධරිත්වා අධිප්පායං දස්සෙතුං ‘ඉමෙස’න්තිආදි වුත්තං. යථා එතෙසන්ති එතෙසං කුලූපකො අත්ථි යථා, ඉමෙසං නු බො තිණ්ණං කාරණානං අඤ්ඤතරෙන කාරණෙන තුණ්හි භවසිති පුච්ඡතිති අධිප්පායො.

කථාපෙතීති කථාපෙතුකාමො හොති. පඤ්චපතිට්ඨිතෙනාති එත්ථ පඤ්චහි අඩ්ගෙහි අභිමුඛං ධීතෙනාති අත්ථො, පාදජාණු කප්පර හත්ථ සීසසඬ්ඛාතානි පඤ්ච අඩ්ගානි සමං කත්වා ඔනාමෙත්වා අභිමුඛං ධීතෙන පඨමං වන්දිත්වාති වුත්තං හොති. යමිපි වදන්ති ‘නවකතරෙත්තපාලි හික්ඛුනා වුඩ්ඪිතරස්ස හික්ඛුනො පාදෙ වන්දන්තෙන ඉමෙ පඤ්ච ධම්මෙ අප්ඤ්ඤාත්තං උපට්ඨාපෙත්වා පාදා වන්දිතබ්බා’තිආදිකං (පරි. 469) විනයපාළිමාහරිත්වා එකංසකරණඅඤ්ජලිපග්ගණපාදසම්බාහනපෙමගාරවුපට්ඨාපනවසෙන පඤ්චපතිට්ඨිතවන්දනා’ති, තමෙත්ථානධිප්පෙන දුරතො වන්දනෙ යථාවුත්තපඤ්චඩගස්ස අපරිපුණ්ණත්තා. වන්දනා චෙත්ථ

පණමනා අක්ෂරලිපග්‍රන්ථකරප්‍රටසමායෝගො. “පක්ෂවපතිට්ඨිතෙන වත්දිත්වා”ති ව කායපණාමො චුත්තො, “මම සත්ථුතො”තිආදිනා පන වචිපණාමො, තදුභයපුරෙවරානුවරවසෙන මනොපණාමොති. කාමං සබ්බාපි තථාගතස්ස පටිපත්ති අනක්ඛණ්ඩාරණා අච්ඡරියබ්‍රහ්මරූපාව, තථාපි ගබ්භොක්කන්ති අභිජාති අභිනික්ඛමන අභිසම්බොධි ධම්මවක්කප්පවත්තන (සං. නි. 5.1081; පටි. ම. 3.30) යමකපාටිභාරියදෙවොරොහනානි සදෙවකෙ ලොකෙ අතිවිය සුපාකටානි, න සක්කා කෙනවි පටිබාහිතුන්ති තානියෙවෙත්ථ උද්ධටානි.

ඉත්ථං ඉමං පකාරං භූතො පත්තොති ඉත්ථම්භූතො, තස්ස ආර්‍යානං ඉත්ථම්භූතාර්‍යානං, සොයෙවත්ථො ඉත්ථම්භූතාර්‍යානත්ථො. අථ වා ඉත්ථං එවංපකාරො භූතො ජාතොති ඉත්ථම්භූතො, තාදිසොති ආර්‍යානං ඉත්ථම්භූතාර්‍යානං, තදෙවත්ථො ඉත්ථම්භූතාර්‍යානත්ථො, තස්මිං උපයොගවචනන්ති අත්ථො. අබ්‍රහ්මග්‍රන්ථොති එත්ථ හි අභිසද්දො පධානවසෙන ඉත්ථම්භූතාර්‍යානත්ථපොතකො කම්මප්පවචනියො අභිභවිත්වා උග්ගමනකිරියාපකාරස්ස දීපනතො, තෙන පයොගතො “තං බො පන භගවත්ත”න්ති ඉදං උපයොගවචනං සාමීඅත්ථෙ සමානම්පි අප්පධානවසෙන ඉත්ථම්භූතාර්‍යානත්ථදීපනතො “ඉත්ථම්භූතාර්‍යානත්ථෙ”ති චුත්තං. තෙනෙවාහ “තස්ස බො පන භගවතොති අත්ථො”ති. නනු ව “සාධු දෙවදත්තො මාතරමහි”ති එත්ථ විය “තං බො පන භගවත්ත”න්ති එත්ථ අභිසද්දො අප්පයුත්තො, කථමෙත්ථ තංපයොගතො උපයොගවචනං සීයාති? අත්ථතො පයුත්තත්තා. අත්ථසද්දපයොගෙසු හි අත්ථපයොගොයෙව පධානොති. ඉදං චුත්තං හොති – යථා “සාධු දෙවදත්තො මාතරමහි”ති එත්ථ අභිසද්දපයොගතො ඉත්ථම්භූතාර්‍යානෙ උපයොගවචනං කතං, එවම්ධාපි “තං බො පන භගවත්තං අහි එවං කල්‍යාණො කිත්තිසද්දො උග්ගතො”ති අභිසද්දපයොගතො ඉත්ථම්භූතාර්‍යානෙ උපයොගවචනං කතන්ති. යථා හි “සාධු දෙවදත්තො මාතරමහි”ති එත්ථ “දෙවදත්තො මාතරමහි මාතුච්ඡයෙ, මාතුයා වා සාධු”ති එවං අධිකරණත්ථෙ, සාමීඅත්ථෙ වා භූමිමවචනස්ස, සාමිවචනස්ස වා පසඬගෙ ඉත්ථම්භූතාර්‍යානපොතකෙන කම්මප්පවචනියෙන අභිසද්දෙන පයොගතො උපයොගවචනං කතං, එවම්ධාපි සාමීඅත්ථෙ සාමිවචනප්පසඬගෙ යථා ව තත්ථ “දෙවදත්තො මාතුච්ඡයෙ, මාතු සම්බන්ධි වා සාධුත්තප්පකාරප්පත්තො”ති අයමත්ථො වික්ඛ්‍යායති, එවම්ධාපි “භගවතො සම්බන්ධි කිත්තිසද්දො අබ්‍රහ්මග්‍රන්ථො අභිභවිත්වා උග්ගමනප්පකාරප්පත්තො”ති අයමත්ථො වික්ඛ්‍යායති. තත්ථ හි දෙවදත්තග්ගහණං විය ඉධ කිත්තිසද්දග්ගහණං, “මාතර”න්ති වචනං විය “භගවත්ත”න්ති වචනං, සාධුසද්දො විය උග්ගතසද්දො වෙදිතබ්බො.

කල්‍යාණොති හද්දකො. කල්‍යාණභාවො වස්ස කල්‍යාණගුණවිසයතායාති ආහ “කල්‍යාණගුණසමන්තාගතො”ති, කල්‍යාණෙහි ගුණෙහි සමන්තාගතො තබ්බිසයතාය යුත්තොති අත්ථො. තං විසයතා හෙත්ථ සමන්තාගතො, කල්‍යාණගුණවිසයතාය තන්තිස්සිතොති අධිප්පායො. සෙට්ඨොති පරියායවචනෙපි එසෙව නයො. සෙට්ඨගුණවිසයතා එව හි කිත්තිසද්දස්ස සෙට්ඨතා “භගවාති වචනං සෙට්ඨං, භගවාති වචනමුත්තම”න්තිආදිසු (විසුද්ධි. 1.142; පාරා. අට්ඨ. 1.වෙරක්ඛ්‍යාසංඝච්ඡායා; උදා. අට්ඨ. 1; ඉතිවු. අට්ඨ. නිදානවණ්ණනා; මහානි. අට්ඨ. 49) විය. “අරහං සම්මාසම්බුද්ධො”තිආදිනා ගුණානං සංකිත්තනතො, සද්දනියතො ව වණ්ණොයෙව කිත්තිසද්දො නාමාති ආහ “කිත්තියෙවා”ති. වණ්ණො එව හි කිත්තෙතබ්බතො කිත්ති, සද්දනියතො සද්දොති ව චුච්චති. කිත්තිපරියායො හි සද්දසද්දො යථා “උළාරසද්දා ඉසයො, ගුණවත්තො තපස්සිතො”ති. කිත්තිවසෙන පවත්තො සද්දො කිත්තිසද්දොති හින්තාධිකරණතං දස්සෙති “ථුතිසොසො”ති ඉමිනා. කිත්තිසද්දො හෙත්ථ ථුතිපරියායො කිත්තනමහින්ථවනං කිත්තිති. ථුතිවසෙන පවත්තො සොසො ථුතිසොසො, අහින්ථවුදාභාරොති අත්ථො. අභිසද්දො අභිභවනෙ, අභිභවනක්ඛ්‍යෙත්ථ අප්පකොත්ථරණමෙවාති චුත්තං “අප්පකොත්ථරිත්වා”ති, අනක්ඛණ්ඩාරණො ගුණො ආරබ්භ පවත්තත්තා අභිඥාපෙත්වාති අත්ථො. කිත්ති-සද්දො අබ්‍රහ්මග්‍රන්ථොති වොදනාය “ඉතිපි සො භගවා”තිආදිමාහාති අනුසන්ධිං දස්සෙතුං “කිත්ති”ති චුත්තං.

පදානං සම්බජ්ඣනං පදසම්බන්ධො. සො භගවාති යො සො සමතිංස පාරමියො පුරෙත්වා සබ්බකිලෙසෙ හක්ඛන්වා අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධො දෙවානමතිදෙවො සක්කානමතිසක්කො බ්‍රහ්මානමතිබ්‍රහ්මා ලොකනාටො භාග්‍යවත්තතාදිහි කාරණෙහි සදෙවකෙ ලොකෙ “භගවා”ති පත්ථට්ඨකිත්තිසද්දො, සො භගවා. යං තං-සද්දා හි නිච්චසම්බන්ධා. “භගවා”ති ව ඉදමාදිපදං

සත්ථු නාමකිත්තනං. තෙනාහ ආයස්මා ධම්මසෙනාපති “භගවාති නෙතං නාමං මාතරා කතං, න පිතරා කත”න්තිආදි (මහානි. 6; චූළනි. 2). පරතො පන “භගවා”ති පදං ගුණකිත්තනං. යථා කම්මට්ඨානිකෙන “අරහ”න්තිආදීසු නවසු යානෙසු පච්චෙකං ඉතිපිසද්දං යොජෙත්වා බුද්ධගුණා අනුස්සරියන්ති, එවම්ධ බුද්ධගුණසංකිත්තකෙනාපීති දස්සෙත්තො “ඉතිපි අරහං...පෙ.... ඉතිපි භගවා”ති ආහ. එවඤ්ඤි සති “අරහ”න්තිආදීහි නවහි පදෙහි යෙ සදෙවකෙ ලොකෙ අතිවිය පාකටා පඤ්ඤාතා බුද්ධගුණා, තෙ නානප්පකාරතො විභාවිතා භොන්ති “ඉතිපි”ති පදද්වයෙන තෙසං නානප්පකාරතාදීපනතො. “ඉතිපෙනං භූතං, ඉතිපෙනං තච්ඡ”න්තිආදීසු (දී. නි. 1.6) විය හි ඉති-සද්දො ඉධ ආසන්නපච්චක්ඛකරණත්ථො, පි-සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො, තෙන ව තෙසං නානප්පකාරභාවො දීපිතො, තානි ව ගුණසල්ලක්ඛණකාරණානි සද්ධාසම්පන්නානං විඤ්ඤාජාතිකානං පච්චක්ඛානි භොන්ති, තස්මා තානි සංකිත්තෙත්තෙන විඤ්ඤාතා චිත්තස්ස සම්මුඛිභූතානෙව කත්වා සංකිත්තෙතඛිබ්බානීති දස්සෙත්තො “ඉමිනා ව ඉමිනා ව කාරණෙනානි චුත්තං භොති”ති ආහ. එවඤ්ඤි නිරුපෙත්වා කිත්තෙත්තෙ යස්ස සංකිත්තෙති, තස්ස භගවති අතිවිය පසාදො භොති.

ආරකත්තාති කිලෙසෙහි සුවිදුරත්තා. අරිනන්ති කිලෙසාරිනං. අරානන්ති සංසාරචක්කස්ස අරානං. හතත්තාති විද්ධංසිතත්තා. පච්චයාදීනන්ති චිවරාදිපච්චයානඤ්චෙව පූජා විසෙසානඤ්ච. රහාභාවාති චක්ඛුරහාදිනමභාවතො. රහොපාපකරණාභාවො හි පදමනතික්කම්ම රහාභාවොති චුත්තං. එවම්පි හි යථාධිප්පෙතමත්ථො ලඛිතීති. තතොති විසුද්ධිමග්ගතො (විසුද්ධි. 1.123). යථා ව විසුද්ධිමග්ගතො, එවං තංසංවණ්ණනාය පරමත්ථමඤ්ඡුසායං (විසුද්ධි. ටී. 1.124) තෙසං චිත්ථාරො ගහෙතඛිබ්බො.

යස්මා ජීවකො ඛහුසො සත්ථු සන්නිකෙ බුද්ධගුණෙ සුත්වා යීතො, දිට්ඨසච්චතාය ව සත්ථුසාසනෙ විගතකථංකථො, සත්ථුගුණකථනෙ ව වෙසාරජ්ජප්පත්තො, තස්මා සො එවං චිත්ථාරතො එව ආභාති චුත්තං “ජීවකො පනා”තිආදි. “එත්ථ වා”තිආදිනා සාමත්ථියත්ථමාහ. ථාමො දෙසනාඤ්ඤාණමෙව, බලං පන දසබලඤ්ඤාණං. විස්සත්ථන්ති භාවනපුංසකපදං, අනාසඬකන්ති අත්ථො.

පඤ්චවණ්ණායාති බුද්ධිකාදිවසෙන පඤ්චපකාරාය. නිරන්තරං ථුටං අභොසි කතාධිකාරභාවතො. කම්මන්තරායවසෙන හිස්ස රඤ්ඤො ගුණසරිරං බතුපහනං භොති. කස්මා පනෙස ජීවකමෙව ගමනසජ්ජාය ආණාපෙතිති ආහ “ඉමායා”තිආදි.

158. “උත්තම”න්ති චත්ථා න කෙවලං උත්තමභාවොයෙවෙත්ථ කාරණං, අථ බො අප්පසද්දතාපීති දස්සෙතුං “අස්සයානරථයානානී”තිආදි චුත්තං. හත්ථියානෙසු ව නිබ්බිසෙවනමෙව ගණ්හන්තො හත්ථීනියොපි කප්පාපෙසි. පදානුපදන්ති පදමනුගතං පදං පුරතො ගච්ඡන්තස්ස හත්ථියානස්ස පදෙ තෙසං පදං කත්වා, පදසද්දො චෙත්ථ පදවළඤ්ඤෙ. නිබ්බුතස්සාති සබ්බකිලෙසදරථවූපසමස්ස. නිබ්බුතෙහෙවාති අප්පසද්දතාය සද්දසඬබොහනවූපසමෙහෙව.

කරෙණුති හත්ථීනිපරියායවචනං. කණති සද්දං කරොතීති හි කරෙණු, කරොව යස්සා, න දිසො දන්තොති වා කරෙණු, “කරෙණුකා”තිපි පායො, නිරුත්තිතයෙන පදසිද්ධි. ආරොහනසජ්ජනං කුථාදීනං බන්ධනමෙව. ඔපවය්හන්ති රාජානමුපවහිතුං සමත්ථං. “ඔපගුය්හ”න්තිපි පයන්ති, රාජානමුපගුහිතුං ගොපිතුං සමත්ථන්ති අත්ථො. “එවං කිරස්සා”තිආදි පණ්ඩිතභාවවිභාවනං. කථා චත්තතීති ලද්ධොකාසභාවෙන ධම්මකථා පවත්තති. “රඤ්ඤො ආසඬකානිචත්තනත්ථං ආසන්නචාරිභාවෙන හත්ථීනීසු ඉත්ථියො නිසජ්ජාපිතා”ති (දී. නි. ටී. 1.158) ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන චුත්තං. අට්ඨකථායං පන “ඉත්ථියො නිස්සාය පුරිසානං හයං නාම නත්ථි, සුඛං ඉත්ථිපරිවුතො ගම්ස්සාමි”ති තත්ථ කාරණං චුත්තමෙව. ඉමිනාපි කාරණෙන හච්චිබ්බන්ති පන ආචරියෙන එවං චුත්තං සියා. රඤ්ඤො පරෙසං දුරුපසඬකමනභාවදස්සනත්ථං තා පුරිසවෙසං ගාභාපෙත්වා ආවුධහත්ථා කාරිතා. හත්ථීනිකාසතානීති එත්ථ හත්ථීනියො එව හත්ථීනිකා. “පඤ්ච හත්ථීනියා සතානී”තිපි කත්ථවි පායො, සො අසුත්තොව “පඤ්චමත්තෙහි හික්ඛුසතෙහි”තිආදීසු (පාරා. 1) විය ඊදිසෙසු පච්ඡිමපදස්ස සමාසස්සෙව දස්සනතො. කස්සචිදෙවාති සන්නිපතිතෙ මහාජනෙ යස්ස කස්සචි එව, තදඤ්ඤෙසම්පි ආයති. මග්ගඵලානමුපනිස්සයොති ආහ “සා මහාජනස්ස උපකාරාය භවිස්සති”ති.

පටිවෙදෙසිති ඤාපෙසි. උපචාරවචනනති වොභාරවචනමත්තං තෙනෙව අධිප්පෙතත්ථස්ස අපරියොසානතො. තෙනාහ “තදෙව අත්තනො රුචියා කරොති”ති. ඉමිනායෙව හි තදත්ථපරියොසානං. මඤ්ඤසිති පකතියාව ජානාසි. තදෙවති ගමනාගමනමෙව. යදි ගන්තුකාමො, ගච්ඡ, අථ න ගන්තුකාමො, මා ගච්ඡ, අත්තනො රුචියෙවෙත්ථ පමාණන්ති වුත්තං හොති.

159. පාටිචක්කායෙව සන්ධිවසෙන පව්වෙකා. “මහඤ්ච”න්ති පදෙ කරණත්ථෙ පව්වත්තවචනනති ආහ “මහතා”ති. මහත්තස්ස භාවො මහඤ්චං. න කෙවලං නිග්ගහීතත්තවසෙනෙව පායො, අථ ඛො ආකාරන්තවසෙනාපිති ආහ “මහව්වාතිපි පාළි”ති. යථා “ඛත්තියා”ති වත්තඛිඛෙ “ඛත්තා”ති, එවං “මහතියා”ති වත්තඛිඛෙ මහත්තා. පුන ච-කාරං කත්වා මහව්වාති සන්ධිවසෙන පදසිද්ධි. පුල්ලිඛිගවසෙන වත්තඛිඛෙ ඉත්ථිලිඛිගවසෙන විපල්ලාසො ලිඛිගවිපරියායො. විසෙසනඤ්ඤි හියොයා විසෙසාලිඛිගාදිගාහකං. තියොජනසත්තානන්ති පව්වෙකං තියොජනසත්තපරිමණ්ඩලානං. ද්විත්තං මහාරට්ඨානං ඉස්සරියසිරිති අඛිගමගධරට්ඨානමාධිපව්වමාහ. තදත්ථං විවරති “තස්සා”තිආදිනා. පටිමුක්කවෙයනානීති ආබන්ධසිරොවෙයනානි. ආසත්තඛග්ගානීති අංසෙ ඔලම්බනවසෙන සන්තද්ධාසිති. මණ්දණ්ඩතොමරෙති මණ්දණ්ඩකුසෙ.

“අපරාසී”තිආදිනා පදසා පරිවාරා වුත්තා. බුජ්ජවාමනකා වෙසවසෙන, කිරාතසවරඅන්ධකාදයො ජාතිවසෙන තාසං පරිවාරකතියො දස්සිතා. විස්සාසිකපුරිසාති වස්සවරෙ සන්ධායාහ. කුලභොගඉස්සරියාදිවසෙන මහතී මත්තා පමාණමෙනෙසන්ති මහාමත්තා, මහානුභාවා රාජාමච්චා. විජ්ජාධරතරුණා වියාති මත්තානුභාවෙන විජ්ජාමයිද්ධිසම්පන්නා විජ්ජාධරකුමාරකා විය. රට්ඨියපුත්තාති හොජ්ජුත්තා. රට්ඨෙ පරිවරන්තීති හි ලුද්දකා රට්ඨියා, තෙසං නානාවුධපරිවයතාය රාජභට්ඨුතා පුත්තාති අත්ථො, අන්තරරට්ඨහොජ්ජානං වා පුත්තා රට්ඨියපුත්තා, ඛත්තියා හොජ්ජාජානො. “අනුයුත්තා භවන්තු තෙ”තිආදිසු විය හි ටිකායං (දී. නි. ටි. 1.159) වුත්තො හොජ්ජද්දො හොජ්ජවාචකොති දට්ඨඛිඛං. උස්සාපෙත්වාති උද්ධං පසාරෙත්වා. ජයසද්දන්ති “ජයතු මහාරාජා”තිආදිජයපට්ඨද්ධං සද්දං. ධනුපන්තිපරික්ඛෙපොති ධනුපන්තිපරිවාරො. සබ්බත්ථ තංගාහකවසෙන වෙදිතඛිඛො. හත්ථිසට්ඨාති හත්ථිසමුහා. පහරමානාති ඵුසමානා. අඤ්ඤමඤ්ඤසඬ්ඝට්ඨානාති අවිච්ඡේදගමනෙන අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධා. සෙණියොති ගන්ධිකසෙණියුස්සිකසෙණියආදයො “අනපලොකෙත්වා රාජානං වා සඬ්ඝං වා ගණං වා පුගං වා සෙණිං වා අඤ්ඤත්ත කප්පා වුට්ඨාපෙය්සා”තිආදිසු (පාටි. 682) විය. “අට්ඨාරස අක්ඛොභිණී සෙනියො”ති කත්ථවි ලිඛන්ති, සො අනෙකෙසුපි පොත්ථකෙසු න දිට්ඨො. අනෙකසඬ්ඛා ව සෙනා හෙට්ඨා ගණිතාති අයුත්තොයෙව. තදා සබ්බාවුධතො සරොව දුරගාමීති කත්වා සරපතනාතික්කමප්පමාණෙන රඤ්ඤො පරිසං සංවිදහති. කිමත්ථන්ති ආහ “සවෙ”තිආදි.

සයං භායනට්ඨෙත විත්තුත්තාසො භයං යථා තථා භායතීති කත්වා. භායිතඛිඛෙ එව වත්ථුස්මිං භයතො උපට්ඨිතෙ “භායිතඛිඛමිද්”න්ති භායිතඛිඛාකාරෙන තීරණතො ඤාණං භයං භයතො තීරෙතීති කත්වා. තෙනෙවහ විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.751) “භයතුපට්ඨානඤාණං පන භායති, න භායතීති? න භායති. තඤ්ඤි ‘අතීතා සඬ්ඛාරා නිරුද්ධා, පව්වුප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති, අනාගතා නිරුජ්ඣස්සන්ති’ති තීරණමත්තමෙව හොති”ති. භායනට්ඨානට්ඨෙත ආරම්මණං භයං භායති එතස්මාති කත්වා. භායනහෙතුට්ඨෙත ඔත්තප්පං භයං පාපතො භායති එතෙනාති කත්වා. භයානකන්ති භායනාකාරො. තෙපිති දීඝායුකා දෙව්වාපි. ධම්මදෙසනන්ති පඤ්චසු ඛන්ධෙසු පන්තරසලක්ඛණපට්මණ්ඩිතං. ධම්මදෙසනං. යෙභුයොයනාති යිපෙත්වා බිණාසවදෙවෙ තදඤ්ඤෙසං වසෙන බාහුල්ලතො. බිණාසවත්තා හි තෙසං විත්තුත්තාසහයම්පි න උප්පජ්ජති. කාමං සිහොපමසුත්තට්ඨකථායං (අ. නි. අට්ඨ. 2.4.33) විත්තුත්තාසහයම්පි තදත්ථභාවෙන වුත්තං, ඉධ පන පකරණානුරූපතො ඤාණභයමෙව ගතිතං. සංවෙගන්ති සහොත්තප්පඤාණං. සන්තාසන්ති සබ්බසො උබ්බිජ්ජනං. භායිතඛිඛට්ඨෙත භයමෙව හිමභාවෙන හෙරවන්ති භයහෙරවං, හිතඛිඛවත්ථු. තෙනාහ “ආගච්ඡති”ති, එතං නරං තං භයහෙරවං ආගච්ඡති නුනාති අත්ථො.

භීරුං පසංසන්තීති පාපතො භායනතො උත්තාසනතො භීරුං පසංසන්ති පණ්ඩිතා. න හි තත්ථ සුරන්ති තස්මිං පාපකරණෙ සුරං පගබ්භධංසිතං න හි පසංසන්ති. තෙනාහ “භයා හි සන්තො න කරොන්ති පාප”න්ති. තත්ථ භයාති පාපුත්තාසතො, ඔත්තප්පහෙතුති අත්ථො.

ජම්භිතස්සාති ථම්භිතස්ස, ථ-කාරස්ස ඡ-කාරාදෙසො. තදත්ථමාහ “සකලසර්වලන”න්ති,
භයවසෙන සකලකායපකම්පනන්ති අත්ථො. උයොයාධනං සම්පභාරො.

එකෙති උත්තරවිහාරවාසිනො. “රාජගහෙ”තිආදි තෙසමධිප්පායවිවරණං. එකෙකස්මිං මහාද්වාරෙ
ද්වෙ ද්වෙ කත්වා චතුසට්ඨි බුද්දකද්වාරානි. “තදා”තිආදිනා අකාරණභාවෙ හෙතුං දස්සෙති.

ඉදානි සකවාදං දස්සෙතුං “අයං පනා”තිආදි වුත්තං. “ජීවකො කිරා”තිආදි
ආසඬකනාකාරදස්සනං. අස්සාති අජාතසත්තුරුඤ්ඤො. උක්කණ්ඨිතොති අනභිරතො. ඡත්තං
උස්සාපෙතුකාමො මඤ්ඤෙති සම්බන්ධො. භායිත්වාති භායනහෙතු. තස්සාති ජීවකස්ස. සම්මසද්දො
සමානත්ථො, සමානභාවො ච වයෙනාති ආහ “වයස්සාභිලාපො”ති. වයෙන සමානො වයස්සො යථා
“එකරාජා හරිස්සවණ්ණො”ති (ජා. 1.2.17). සමානසද්දස්ස හි සාදෙසමිච්ඡන්ති සද්දවිදු, තෙන
අභිලාපො ආලපනං තථා, රුළුභීතිද්දෙසො එස, “මාරිසා”ති ආලපනමිව. යථා හි මාරිසාති
නිද්දුක්ඛතාභිලාපො සදුක්ඛෙපි තෙරයිකෙ වුව්වති “යදා ඛො තෙ මාරිස සඬකුනා සඬකු හදයෙ
සමාගමිඡෙය්‍යා”තිආදිසු, (ම. නි. 1.512) එවං යො කොචි සභායො අසමානවයොපි “සම්මා”ති වුව්වතිති,
තස්මා සභායාභිලාපො ඉච්චෙව අත්ථො. කචිචි න වඤ්චෙසිති පාළියා සම්බන්ධො. “න පලම්භෙසි”ති
වුත්තෙපි ඉධ පරිකප්පත්ථොව සම්භවතිති වුත්තං “න විජ්ජලම්භෙය්‍යාසී”ති, න පලොභෙය්‍යාසීති
අත්ථො. කථාය සල්ලාපො, සො එව නිග්ඝොසො තථා.

විනස්සෙය්‍යාති විත්තවිසාතෙන විභඤ්ඤෙය්‍යා. “න තං දෙවා”තිආදිවචනං සන්ධාය “දළුභං
කත්වා”ති වුත්තං. තුරිතවසෙනිදමාමෙඬිතන්ති දස්සෙති “තරමානොවා”ති ඉමිනා. “අභික්කම
මහාරාජා”ති වත්වා තත්ථ කාරණං දස්සෙතුං “එතෙ”තිආදි වුත්තන්ති සසම්බන්ධමත්ථං දස්සෙන්නො
“මහාරාජ වොරබලං නාමා”තිආදිමාහ.

සාමඤ්ඤඵලප්‍රවිජාවණ්ණනා

160. අයං බහිද්වාරකොට්ඨකොකාසො නාගස්ස භූමි නාම. තෙනාහ “විහාරස්සා”තිආදි. භගවතො
තෙජොති බුද්ධානුභාවො. රඤ්ඤො සරිරං ඵරි යථා තං සොණදණ්ඩස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස භගවතො සන්තිකං
ආගමිඡන්තස්ස අන්තොවනසණ්ඩගතස්ස. “අත්තතො අපරාධං සරිත්වා මහාභයං උජ්ජප්ථී”ති ඉදං
සෙදමුඤ්ඤවනස්ස කාරණදස්සනං. න හි බුද්ධානුභාවතො සෙදමුඤ්ඤවනං සම්භවති
කායචිත්තපස්සද්ධිහෙතුභාවතො.

එකෙති උත්තරවිහාරවාසිනොයෙව. තදයුත්තමෙවාති දස්සෙති “ඉමිනා”තිආදිනා. අභිමාරොති
ධනුශ්ගහෙ. ධනපාලන්ති නාළාගිරිං. සො හි තදා නාගරෙහි පූජිතධනරාසිනො ලබ්භනතො
“ධනපාලො”ති වොහරියති. න කෙවලං දිට්ඨපුබ්බතොයෙව, අථ ඛො පකතියාපි භගවා සඤ්ඤාතොති
දස්සෙතුං “භගවා හී”තිආදිමාහ. ආකිණ්ණවරලක්ඛණොති බත්තිංස මහාපුරිසලක්ඛණෙ සන්ධායාහ.
අනුබ්‍යාඤ්ජනපටිමණ්ඩිතොති අසිතානුබ්‍යාඤ්ජනෙ (ජිනාලඬිකාරටිකාය විජාතමඬිගලවණ්ණනායං
විත්ථාරො). ජබ්බණ්ණොති රස්මිහීති තදා වත්තමානා රස්මියො. ඉස්සරියලීලායාති ඉස්සරියවිලාසෙන.
නනු ච භගවතො සන්තිකෙ ඉස්සරියලීලාය පුව්ජා අගාරවොයෙව සියාති වොදනාය “පකති
හෙසා”තිආදිමාහ, පකතියා පුව්ජනතො න අගාරවොති අධිප්පායො. පරිවාරෙත්වා නිසින්තෙන
හික්ඛුසඬසෙන පුරෙ කතෙපි අත්ථතො තස්ස පුරතො නිසින්තො නාම. තෙනාහ “පරිවාරෙත්වා”තිආදි.

161. යෙන, තෙනාති ච භූමිමත්ථෙ කරණවචනන්ති දස්සෙති “යත්ථ, තත්ථා”ති ඉමිනා. යෙන
මණ්ඩලස්ස ද්වාරං, තෙනුපසඬකමිති සම්පත්තභාවස්ස වුත්තත්තා ඉධ උපගමනමෙව යුත්තන්ති ආහ
“උපගතො”ති. අනුවච්චිකෙ එකස්මිං පදෙසෙති යත්ථ විඤ්ඤජාතිකා අට්ඨංසු, තස්මිං. කො පනෙස
අනුවච්චිකපදෙසො නාම? අතිදුරතාදිජනිසජ්ජදොසවිරහිතො පදෙසො,
නපච්ඡතාදිඅට්ඨනිසජ්ජදොසවිරහිතො වා. යථාහු අට්ඨකථාවරියා –

“න පච්ඡතො න පුරතො, නාපි ආසන්තදුරතො;
න කච්ඡෙ නො පටිවාතෙ, න වාපි ඔනතුන්නතෙ;

ඉමෙ දොසෙ විස්සජ්ජෙත්වා, එකමන්තං ධීනා අහු”ති. (බු. පා. අට්ඨ. එවම්චවාදිපාඨවණ්ණනා; සු. නි. අට්ඨ. 2.261);

තදා භික්ඛුසඬ්ඨෙ තුණ්හිභාවස්ස අනවසෙසතො ඛ්‍යාපිතභාවං දස්සෙතුං “තුණ්හිභුතං තුණ්හිභුත”න්ති විච්ඡාවචනං චුත්තන්ති ආහ “යතො...පෙ.... මෙවා”ති, යතො යතො භික්ඛුතොති අත්ථො. භත්ථෙන, භත්ථස්ස වා කුකතභාවො භත්ථකුක්කුච්චං, අසඤ්ඤමො, අසම්පජ්ඤකිරියා ව. තථා පාදකුක්කුච්චන්ති එත්ථාපි. වා-සද්දො අචුත්තවිකප්පනෙ, තෙන තදඤ්ඤොපි චක්ඛුසොතාදිඅසඤ්ඤමො නත්ථීති විභාවිතො. තත්ථ පන චක්ඛුඅසංයමො සබ්බපඨමො දුන්නිවාරිතො වාති තදභාවං දස්සෙතුං “සබ්බාලඬ්ඨකාරපට්මණ්ඩිත”න්තිආදි චුත්තං.

විජ්ජසන්නරහදම්චාති අනාවලොදකසරම්ච. යෙනෙතරහි...පෙ.... ඉම්නා මෙ...පෙ.... භොතුති සම්බන්ධො. අඤ්ඤො හි අත්ථක්කමො, අඤ්ඤො සද්දක්කමොති ආහ “යෙනා”තිආදි. තත්ථ කායික-වාසිකෙන උපසමෙන ලද්ධෙන මානසිකොපි උපසමො අනුමානතො ලද්ධො එවාති කත්වා “මානසිකෙන වා”ති චුත්තං. සීලූපසමෙනාති සීලසඤ්ඤමෙන. චුත්තමත්ථං ලොකපකතියා සාධෙන්නො “දුල්ලභඤ්ඤි”තිආදිමාහ. ලද්ධාති ලභිත්වා.

උපසමන්ති ආචාරසම්පත්තිසඬ්ඨාතං සංයමං. “එව”න්තිආදිනා තථා ඉච්ඡාය කාරණං දස්සෙති. සොති අයාකො, උදයභද්දො වා. “කිඤ්චාපි”තිආදි තදත්ථ-සමත්ථනං. සාතෙස්සතියෙවාති තංකාලාපෙක්ඛය චුත්තං. තෙනාහ “සාතෙසි”ති. ඉදඤ්ඤි සම්පතිපෙක්ඛවචනං. පඤ්චපරිවට්ටොති පඤ්චරාජපරිවට්ටො.

කස්මා එවමාහ, නනු භගවන්තමුද්දිස්ස රාජා න කිඤ්චි වදන්ති අධිප්පායො. වච්භෙදෙති යථාචුත්තඋදානවච්භෙදෙ. තුණ්හි නිරවොති පරියායවචනමෙතං. “අය”න්තිආදි චිත්තජානනාකාරදස්සනං. අයං...පෙ.... න සක්ඛිස්සතිති ඤත්වාති සම්බන්ධො. වචනානන්තරන්ති උදානවචනානන්තරං. යෙනාති යත්ථ පදෙසෙ, යෙන වා සොතපථෙන. යෙන පෙමන්ති එත්ථාපි යථාරහමෙස නයො.

කතාපරාධස්ස ආලපනං නාම දුක්කරන්ති සන්ධාය “මුඛං නප්පහොති”ති චුත්තං. “ආගමා ඛො ත්ථං මහාරාජ යථාපෙම”න්ති වචනාදිදිට්ඨං වා තදා තදත්ථදීපනාකාරෙන පචත්තං නානායවිචිත්තං භගවතො මධුරවචනමපි සන්ධාය එවං චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. එකමපි හි අත්ථං භගවා යථා සොතුනං ඤාණං පචත්තති, තථා දෙසෙති. යං සන්ධාය අට්ඨකථාසු චුත්තං “භගවතා අඛ්‍යාකතං තන්තිපදං නාම නත්ථී, සබ්බෙසඤ්ඤෙව අත්ථොපි භාසිතො”ති. පඤ්චභාකාරෙහිති ඉට්ඨානිට්ඨෙසු සමභාවාදිසඬ්ඨාතෙහි පඤ්චහි කාරණෙහි. චුත්තඤ්ඤෙනං මහානිද්දෙසෙ (මහානි. 38, 162) –

“පඤ්චභාකාරෙහි තාදි ඉට්ඨානිට්ඨෙ තාදි, චත්තාවිති තාදි, තිණ්ණාවිති තාදි, මුත්තාවිති තාදි, තංනිද්දෙසා තාදි.

කථං අරහා ඉට්ඨානිට්ඨෙ තාදි? අරහා ලාභෙපි තාදි, අලාභෙපි, යසෙපි, අයසෙපි, පසංසායපි, නින්දායපි, සුඛෙපි, දුක්ඛෙපි තාදි, එකං වෙ ඛාහං ගන්ධෙන ලිම්පෙය්‍යුං, එකං වෙ ඛාහං වාසියා තච්ඡෙය්‍යුං, අමුස්මිං නත්ථී රාගො, අමුස්මිං නත්ථී පටිසං, අනුනායපටිසවිජ්ජහිතො, උග්ගාතිනිසාතිවිතිවත්තො, අනුරොධවිරොධසමතික්කන්තො, එවං අරහා ඉට්ඨානිට්ඨෙ තාදි.

කථං අරහා චත්තාවිති තාදි? අරහතො...පෙ.... ථම්මො, සාරම්මො, මානො, අනිමානො, මදො, පමාදො, සබ්බෙ කිලෙසා, සබ්බෙ දුච්චරිතා, සබ්බෙ දරථා, සබ්බෙ පරිලාභා, සබ්බෙ සන්තාපා, සබ්බා කුසලාභිසඬ්ඨාරා චත්තා චත්තා මුත්තා පහිනා පටිනිස්සට්ඨා, එවං අරහා චත්තාවිති තාදි.

කථං අරහා තිණ්ණාවිති තාදි? අරහා කාමොසං තිණ්ණො, භවොසං තිණ්ණො, දිට්ඨොසං තිණ්ණො, අවිජ්ජොසං තිණ්ණො, සබ්බං සංසාරපථං තිණ්ණො උත්තිණ්ණො නිත්තිණ්ණො

අතික්කන්තො සමතික්කන්තො විතිවත්තො, සො චුට්ඨවාසො විණ්ණවරණො ජාතිමරණසංඛිංයො, ජාතිමරණසංසාරො (මහානි. 38) නත්ථි තස්ස පුනඛ්භවොති, එවං අරහා තිණ්ණාවිති තාදී.

කථං අරහා මුත්තාවිති තාදී? අරහතො රාගා විත්තං මුත්තං විමුත්තං සුවිමුත්තං, දොසා, මොහා, කොධා, උපනාහා, මක්ඛා, පළාසා, ඉස්සාය, මච්ඡරියා, මායාය, සායෙය්‍යා, ථම්මා, සාරම්මා, මානා, අතිමානා, මදා, පමාදා, සබ්බකිලෙසෙහි, සබ්බදුච්චරිතෙහි, සබ්බදරුපෙහි, සබ්බපරිලාහෙහි, සබ්බසන්තාපෙහි, සබ්බාකුසලාභිසංඛාරෙහි විත්තං මුත්තං විමුත්තං සුවිමුත්තං; එවං අරහා මුත්තාවිති තාදී.

කථං අරහා තංතිද්දෙසා තාදී? අරහා ‘සීලෙ සති සීලවා’ති තංතිද්දෙසා තාදී, ‘සද්ධාය සති සද්ධො’ති, ‘විරියෙ සති විරියවා’ති, ‘සතියා සති සතිමා’ති, ‘සමාධිමහි සති සමාහිතො’ති, ‘පඤ්ඤාය සති පඤ්ඤවා’ති, ‘විජ්ජාය සති තෙවිජ්ජො’ති, ‘අභිඤ්ඤාය සති ඡළභිඤ්ඤො’ති තංතිද්දෙසා තාදී, එවං අරහා තංතිද්දෙසා තාදී’ති.

භගවා පන සබ්බෙසම්මි තාදීනමතිසයො තාදී. තෙනාහ “සුඡපතිට්ඨිතො”ති. චුත්තම්මි චෙතං භගවතා කාළකාරාමසුත්තන්තෙ “ඉති ඛො භික්ඛවෙ තථාගතො දිට්ඨසුතමුත්තවිඤ්ඤාතබ්බෙසු ධම්මෙසු තාදියෙව තාදී, තම්මා ව පන තාදිම්මා අඤ්ඤො තාදී උත්තරිතරො වා පණිතතරො වා නත්ථිති වදාමි”ති (අ. නි. 4.24). අථ වා පඤ්චවිධාරියද්ධිසිද්ධෙහි පඤ්චභාකාරෙහි තාදිලක්ඛණෙ සුඡපතිට්ඨිතොති අත්ථො. චුත්තඤ්ඤෙතං ආයස්මතා ධම්මසෙනාපතිනා පටිසම්භිදාමග්ගෙ –

“කතමා අරියා ඉද්ධි? ඉධ භික්ඛු සචෙ ආකඛ්ඛති ‘පටිකුලෙ අප්පටිකුලසඤ්ඤී විහරෙය්‍ය’න්ති, අප්පටිකුලසඤ්ඤී තත්ථ විහරති, සචෙ ආකඛ්ඛති ‘අප්පටිකුලෙ පටිකුලසඤ්ඤී විහරෙය්‍ය’න්ති, පටිකුලසඤ්ඤී තත්ථ විහරති, සචෙ ආකඛ්ඛති ‘පටිකුලෙ ව අප්පටිකුලෙ ව අප්පටිකුලසඤ්ඤී විහරෙය්‍ය’න්ති, අප්පටිකුලසඤ්ඤී තත්ථ විහරති, සචෙ ආකඛ්ඛති ‘අප්පටිකුලෙ ව පටිකුලෙ ව පටිකුලසඤ්ඤී විහරෙය්‍ය’න්ති, පටිකුලසඤ්ඤී තත්ථ විහරති, සචෙ ආකඛ්ඛති ‘පටිකුලෙ ව අප්පටිකුලෙ ව තදුභයං අභිනිවජ්ජෙත්වා උපෙක්ඛකො විහරෙය්‍යං සතො සම්පජානො’ති, උපෙක්ඛකො තත්ථ විහරති සතො සම්පජානො’ති (පටි. ම. 3.17).

බහිද්ධාති සාසනතො බහිසමයෙ.

162. එසාති භික්ඛුසංඝස්ස වන්දනාකාරො. තමත්ථං ලොකසිද්ධාය උපමාය සාධෙතුං “රාජාන”න්තිආදි චුත්තං. ඔකාසන්ති පුච්ඡිතබ්බට්ඨානං.

න මෙ පඤ්ඤවිස්සජ්ජනෙ භාරො අත්ථිති සත්ථු සබ්බත්ථ අප්පටිහතඤ්ඤාභාරතාය අත්ථතො ආපන්තාය දස්සනං. “යදි ආකඛ්ඛසී”ති චුත්තෙයෙව හි එස අත්ථො ආපන්තො හොති. සබ්බං තෙ විස්සජ්ජෙසාමිති එත්ථාපි අයං නයො. “යං ආකඛ්ඛසී, තං පුච්ඡා”ති වචනෙනෙව හි අයමත්ථො සිජ්ඣති. අසාධාරණං සබ්බඤ්ඤපචාරණන්ති සම්බන්ධො. යදි “යදාකඛ්ඛසී”ති න වදන්ති, අථ කථං වදන්තිති ආහ “සුත්ථා”තිආදි. පදෙසඤ්ඤායෙව යිත්තතා තථා වදන්තිති වෙදිතබ්බං. බුද්ධා පන සබ්බඤ්ඤපචාරණං පචාරෙන්නිති සම්බන්ධො.

“පුච්ඡාචුසො යදාකඛ්ඛසී”තිආදිති සුත්තපදානි යෙසං පුග්ගලානං වසෙන ආගතානි, තං දස්සනත්ථං “යක්ඛනරින්දදෙවසමණබ්‍රාහ්මණපරිබ්බාජකාන”න්ති චුත්තං. තත්ථ හි “පුච්ඡාචුසො යදාකඛ්ඛසී”ති ආළවකස්ස යක්ඛස්ස ඔකාසකරණං, “පුච්ඡ මහාරාජා”ති නරින්දානං, “පුච්ඡ වාසවා”තිආදි දෙවානම්න්දස්ස, “තෙන හී”තිආදි සමණානං, “බාවරිස්ස වා”තිආදි බ්‍රාහ්මණානං, “පුච්ඡ මං සභියා”තිආදි පරිබ්බාජකානං ඔකාසකරණන්ති දට්ඨබ්බං. වාසවාති දෙවානම්න්දාලපනං. තදෙනඤ්ඤි සක්කපඤ්ඤසුත්තෙ. මනසිච්ඡසීති මනසා ඉච්ඡසී.

කතාවකාසානි යස්මා තුම්හෙ මයා කතොකාසා, තස්මා බාවරිස්ස ව තුය්හං අජිතස්ස ව සබ්බෙසඤ්ච සෙසානං යං කිඤ්චි සබ්බං සංසයං යථා මනසා ඉච්ඡට්ඨ, තථා පුච්ඡවිහො පුච්ඡාති යොජනා. එත්ථ ව බාවරිස්ස සංසයං මනසා පුච්ඡවිහො, තුම්හාකං පන සබ්බෙසං සංසයං මනසා ව අඤ්ඤා ව යථා ඉච්ඡට්ඨ, තථා පුච්ඡවිහොති අධිප්පායො. බාවරී හි “අත්තනො සංසයං මනසාව පුච්ඡා”ති අත්තෙවාසිකෙ ආණාපෙසි. චුත්තඤ්ඤි –

“අනාවරණදස්සාවී, යදි බුද්ධො භවිස්සති;
මනසා පුච්ඡිතෙ පඤ්ඤෙ, වාචාය විස්සපෙස්සති” ති. (සු. නි. 1011);

තදෙතං පාරායනවග්ගෙ. තථා “පුච්ඡ මං සහියා”තිආදිපි.

බුද්ධභූමිත්ති බුද්ධට්ඨානං, ආසවක්ඛයඤාණං, සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණඤ්ච. බොධිසත්තභූමී නාම බොධිසත්තට්ඨානං පාරමීසම්භරණඤාණං, භූමිසද්දො වා අවත්ථාචාවකො, බුද්ධාවත්ථං, බොධිසත්තාවත්ථායන්ති ව අත්ථො. එකත්තනයෙන හි පවත්තෙසු ඛන්ධෙසු අවත්ථායෙව තං තදාකාරනිස්සිතා.

යො භගවා බොධිසත්තභූමියං පදෙසඤාණෙ යීතො සබ්බඤ්ඤාපචාරණං පචාරෙසි, තස්ස තදෙව අච්ඡරියන්ති සම්බන්ධො. කථන්ති ආහ “කොණ්ඩඤ්ඤ පඤ්භානී”තිආදි. තත්ථ කොණ්ඩඤ්ඤාති ගොත්තවසෙන සරහඬගමාලපන්ති. වියාකරොහීති බ්‍යාකරොහී. සාධුරුපාති සාධුසභාවා. ධම්මොති සනත්තනො පවෙණ්ධම්මො. යන්ති ආගමනකිරියාපරාමසනං, යෙන වා කාරණෙන ආගච්ඡති, තෙන වියාකරොහීති සම්බන්ධො. වුද්ධන්ති සීලපඤ්ඤාදිහි වුද්ධිප්පත්තං, ගරුන්ති අත්ථො. එස භාරොති සංසුපච්ඡෙදනසඬ්ඛාතො එසො භාරො, ආගතො භාරො තයා අවස්සං වහිතබ්බොති අධිප්පායො.

මයා කතාවකාසා භොත්තො පුච්ඡන්තු. කස්මාති වෙ? අහඤ්ඤි තං තං වො බ්‍යාකරිස්සං ඤත්වා සයං ලොකම්මං, පරඤ්චාති. සයන්ති ව සයමෙව පරුපදෙසෙන විනා. එවං සරහඬගකාලෙ සබ්බඤ්ඤාපචාරණං පචාරෙසිති සම්බන්ධො.

පඤ්භානන්ති ධම්මයාගපඤ්භානං. අත්තකරන්ති නිට්ඨානකරං. සුචිරතෙනාති එවං නාමකෙන බ්‍රාහ්මණෙන. පුට්ඨන්ති පුච්ඡිතුං. ජාතියාති පටිසන්ධියා, “විජාතියා”තිපි වදන්ති. පංසුං කීළන්තො සම්භවකුමාරො නිසින්තොව හුත්වා පචාරෙසිති යොජෙතබ්බං.

තග්ඝාති එකංසත්ථෙ නිපාතො. යථාපි කුසලො තථාති යථා සබ්බධම්මකුසලො සබ්බධම්මවිදු බුද්ධො ජානාති කථෙති, තථා තෙ අහමක්ඛිස්සන්ති අත්ථො. ජානාති-සද්දො හි ඉධ සම්බන්ධවුපගච්ඡති. යථාහ “යෙන යස්ස හි සම්බන්ධො, දුරට්ඨම්පි ව තස්ස ත”න්ති (සාරත්ථ. ටි.

1.පඨමමහාසඬ්ඛිතිකථාවණ්ණනා). ජානනා වෙත්ථ කථනා. යථා “ඉමිනා ඉමං ජානාති”ති චුත්තොවායමත්ථො ආවරියෙන. රාජා ව බො තං යදි කාහති වා, න වාති යො තං ඉධ පුච්ඡිතුං පෙසෙසි, සො කොරබ්‍යරාජා තං තයා පුච්ඡිතමත්ථං, තයා වා පුට්ඨෙත මයා අක්ඛාතමත්ථං යදි කරොතු වා, න වා කරොතු, අහං පන යථාධම්මං තෙ අක්ඛිස්සං ආවික්ඛිස්සාමිති චුත්තං හොති. ජාතකට්ඨකථායං පන –

“රාජා ව බො තන්ති අහං තං පඤ්භං යථා තුම්හාකං රාජා ජානාති ජානිතුං සක්කොති, තථා අක්ඛිස්සං. තතො උත්තරි රාජා යථා ජානාති, තථා යදි කරිස්සති වා, න වා කරිස්සති, කරොත්තස්ස වා අකරොත්තස්ස වා තස්සෙවෙනං භවිස්සති, මය්හං පන දොසො නත්ථීති දිපෙති” ති (ජා. අට්ඨ. 5.16.172) –

ජානාති-සද්දො වාකාද්වයසාධාරණවසෙන චුත්තො.

163. සිප්පමෙව සිප්පායතනං. ආයතනසද්දස්ස තබ්භාවචුත්තිත්තා. අපිව සික්ඛිතබ්බතාය සිප්පඤ්ච තං සත්තානං ජීවිතචුත්තියා කාරණභාවතො, නිස්සයභාවතො වා ආයතනඤ්චාති සිප්පායතනං. සෙය්‍යථීදන්ති එකොව නිපාතො, නිපාතසමුදායො වා. තස්ස තෙ කතමෙති ඉධ අත්ථොති ආහ “කතමෙ

පන තෙ”ති. ඉමෙ කතමෙතිපි පච්චෙකමත්ථො යුජ්ජති. එවං සබ්බත්ථං. ඉදඤ්ච වත්තබ්බාපෙක්ඛනවසෙන චුත්තං, තස්මා තෙ සිප්පායතනානි කතමෙති අත්ථො. “පුට්ඨිප්පායතනානි”ති හි සාධාරණතො සිප්පානි උද්දිසිත්වා උපරි තංතංසිප්පපථීවිනොව නිද්දිට්ඨා පුග්ගලාධිට්ඨානාය කථාය. කස්මාති වෙ? පපඤ්චං පරිහරිතුකාමත්තා. අඤ්ඤා භි යථාධිප්පෙතානි තාව සිප්පායතනානි දස්සෙත්වා පුන තංතංසිප්පපථීවිනොපි දස්සෙතබ්බා සියුං තෙසමෙවෙත්ථ පධානතො අධිප්පෙතත්තා. එවඤ්ච සති කථාපපඤ්චො භවෙයා, තස්මා තං පපඤ්චං පරිහරිතුං සිප්පපථීවිහි තංතංසිප්පායතනානි සඞ්ගහෙත්වා එවමාහාති තමත්ථං දස්සෙතුං “හත්ථාරොහාතිආදීහි යෙ තං තං සිප්පං නිස්සාය ජීවන්ති, තෙ දස්සෙති”ති චුත්තං. කස්මාති ආහ “අයඤ්ඤි”තිආදි. සිප්පං උපනිස්සාය ජීවන්තිති සිප්පපථීවිනො.

හත්ථිමාරොහන්තිති හත්ථාරොහා, හත්ථාරුල්භයොධා. හත්ථිං ආරොහාපයන්තිති හත්ථාරොහා, හත්ථාවරිය හත්ථිවෙජ්ජ හත්ථිමෙණ්ඩාදයො. යෙන හි පයොගෙන පුරිසො හත්ථිනො ආරොහනයොග්ගො හොති, තං හත්ථිස්ස පයොගං විධායත්තානං සබ්බෙසම්පෙතෙසං ගහණං. තෙනාහ “සබ්බෙපි”තිආදි. තත්ථ හත්ථාවරියා නාම යෙ හත්ථිනො, හත්ථාරොහකානඤ්ච සික්ඛාපකා. හත්ථිවෙජ්ජා නාම හත්ථිහිසක්කා. හත්ථිමෙණ්ඩා නාම හත්ථිනං පාදරක්ඛකා. හත්ථිං මණ්ඩයන්ති රක්ඛන්තිති හත්ථිමණ්ඩා, තෙයෙව හත්ථිමෙණ්ඩා, හත්ථිං මිනෙන්ති සම්මා විදහනෙන හිංසන්තිති වා හත්ථිමෙණ්ඩා. ආදි-සද්දෙන හත්ථිනං යවපදායකාදයො සඞ්ගහෙති. අස්සාරොහාති එත්ථාපි සුද්ධිගෙතුකත්තුවසෙන යථාචුත්තොව අත්ථො. රථෙ නියුත්තා රථිකා. රථරක්ඛා නාම රථස්ස ආරුරක්ඛකා. ධනුං ගණ්හන්තිති ධනුග්ගහා, ඉස්සාසා, ධනුං ගණ්හාපෙන්තිති ධනුග්ගහා, ධනුසිප්පසික්ඛාපකා ධන්වාවරියා.

වෙලෙන වෙලපටාකාය යුද්ධෙ අකන්ති ගච්ඡන්තිති වෙලකා, ජයද්ධිපගාහකාති ආහ “යෙ යුද්ධෙ”තිආදි. ජයධපන්ති ජයනත්ථං, ජයකාලෙ වා පග්ගහිතධපං. පුරතොති සෙනාය පුබ්බෙ. යථා තථා ධීතෙ සෙතිකෙ බ්බුහව්චාරණවසෙන තතො තතො වලයන්ති උච්චාලෙන්තිති වලකාති චුත්තං “ඉධ රඤ්ඤො”තිආදි. සකුණග්ගිආදයො විය මංසපිණ්ඩං පරසෙනාසමුහසඞ්ඛාතං පිණ්ඩං සාහසිකතාය ඡෙත්වා ඡෙත්වා දයන්ති උප්පතිත්වා උප්පතිත්වා නිග්ගච්ඡන්තිති පිණ්ඩදායකා. තෙනාහ “තෙ කිරා”තිආදි. සාහසං කරොන්තිති සාහසිකා, තෙයෙව මහායොධා. පිණ්ඩම්චාති තාලඵලපිණ්ඩම්චාති වදන්ති, “මංසපිණ්ඩම්චා”ති (දී. නි. ටී. 1.163) ආවරියෙන චුත්තං. සබ්බත්ථං “ආවරියෙනා”ති චුත්තෙ ආවරියධම්මපාලත්ථෙරොව ගහෙතබ්බො. දුතියවිකප්පෙ පිණ්ඩෙ ජනසමුහසඞ්ඛාතෙ සම්මද්දෙ දයන්ති උප්පතන්තා විය ගච්ඡන්තිති පිණ්ඩදායකා, දය-සද්දො ගතියං, අය-සද්දස්ස වා ද-කාරාගමෙන නිප්ඵන්ති.

උග්ගතුග්ගතාති සඞ්ගාමං පත්වා ජවපරක්කමාදිවසෙන අතිවිය උග්ගතා. තදෙවාති පරෙහි චුත්තං තමෙව සිසං වා ආවුධං වා. පක්ඛන්දන්තිති වීරසුරහාවෙන අසප්පමානා පරසෙනමනුපවිසන්ති. ථාමපච්චලපරක්කමාදිසම්පත්තියා මහානාගසදිසතා. තෙනාහ “හත්ථිආදීසුපි”තිආදි. එකන්තසුරාති එකවරසුරා අන්තසද්දස්ස තබ්බාවචුත්තිතො, සුරහාවෙන එකාතිතො හුත්වා යුජ්ඣිකකාති අත්ථො. සජාලිකාති සවම්මිකා. සන්තාහො කඞ්කටො වම්මං කවචො උරව්ඡදො ජාලිකාති හි අත්ථතො එකං. සවම්මිකාති ජාලිකා විය සරීරපරිත්තාණෙන වම්මෙන සවම්මිකා. වම්මකඤ්චුකන්ති වම්මමයකඤ්චුකං. පවිසිත්වාති තස්ස අන්තො හුත්වා, පටිමුඤ්චිත්වාති චුත්තං හොති. සරපරිත්තාණං වම්මන්ති වම්මපටිසිබ්බිතං වෙලකං, වම්මමයං වා ඵලකං. බලවසිනෙහාති සාමිති අතිසයපෙමා. සරදාසයොධාති අන්තොජාතදාසපරියාපන්තා යොධා, “සරදාසිකපුත්තා”තිපි පායො, අන්තොජාතදාසිනං පුත්තාති අත්ථො.

ආළාරං වුව්චති මහානසං, තත්ථ නියුත්තා ආළාරිකා. පූච්ඡාති පූච්ඡමිපාදකා, යෙ පූච්ඡෙව නානප්පකාරතො සම්පාදෙත්වා වික්කිණන්තා ජීවන්ති. කෙසනබ්බෙණ්ඩපනාදිවසෙන මනුස්සානං අලඞ්ඤාරවිධිං කප්පෙන්ති සංවිදහන්තිති කප්පකා. චුණ්ණවිලෙපනාදීහි මලහරණවණ්ණසම්පාදනවිධිනා න්හාපෙන්ති නහානං කරොන්තිති න්හාපිකා. නවන්තාදිවිධිනා පවත්තො ගණනගන්ථො අන්තරා ඡිද්දාහාවෙන අච්ඡිද්දකොති වුව්චති, තදෙව පයෙන්නිති අච්ඡිද්දකපායකා. හත්ථෙත අධිප්පායවිඤ්ඤාපනං, ගණනං වා හත්ථමුද්දා. අඞ්ගලිසඞ්කොවනඤ්ඤි මුද්දාති වුව්චති, තෙන ව විඤ්ඤාපනං, ගණනං වා හොති. හත්ථසද්දො වෙත්ථ තදෙකදෙසෙසු අඞ්ගලිසු දට්ඨබ්බො “න

භුඤ්ජමානො සබ්බං භත්ථං මුඛෙ පක්ඛිපිස්සාමි''තිආදීසු (පාවි. 618) විය, තමුපනිස්සාය ජීවන්තිති මුද්දිකා. තෙනාහ “භත්ථමුද්දායා”තිආදි.

අයකාරො කම්මාරකාරකො. දන්තකාරො භමකාරො. චිත්තකාරො ලෙපචිත්තකාරො. ආදි-සද්දෙන කොට්ටකලෙඛකවිලිවකාරඉට්ඨකකාරදාරුකාරාදීනං සඬගහො. දිට්ඨෙව ධම්මෙති ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ. කරුණනිජ්ඣාදනවසෙන දස්සෙත්වා. සන්දිට්ඨිකමෙවාති අසම්පරායිකතාය සාමං දට්ඨබ්බං, සයමනුභවිතබ්බං අත්තපච්චක්ඛන්ති අත්ථො. උපජීවන්තිති උපනිස්සාය ජීවන්ති. සුඛිතන්ති සුඛප්පත්තං. ථාමබ්බුපෙතභාවොව පිණනන්ති ආහ “පිණිතං ථාමබ්බුපෙත”න්ති. උපරිති දෙවලොකෙ. තථා උද්ධන්තිපි. සො හි මනුස්සලොකතො උපරිමො. අග්ගං වියාති අග්ගං, එලං. “කම්මස්ස කතත්තා එලස්ස නිබ්බත්තනතො තං කම්මස්ස අග්ගිසිඛා විය භොති”ති ආවරියෙන චුත්තං. අපිව සග්ගන්ති උත්තමං, එලං. සග්ගන්ති සුට්ඨු අග්ගං, රූපසද්දාදිදසවිධං අත්තනො එලං නිජ්ඣාදෙනුං අරහතිති අත්ථො. සුඅග්ගිකාව නිරුත්තිතයෙන සොවග්ගිකා, දක්ඛිණාසද්දාපෙක්ඛාය ව සබ්බත්ථ ඉත්ථිලිඬගනිද්දෙසො. සුඛොති සුබ්බපායො ඉට්ඨො කන්තො. අග්ගෙති උළාරෙ. අත්තනා පරිභුඤ්ජිතබ්බං බාහිරං රූපං, අත්තනො වණ්ණපොක්ඛරතා වණ්ණොති අයමෙනෙසං විසෙසො. දක්ඛන්ති වඩ්ඪන්ති එතායාති දක්ඛිණා, පරිච්චාගමයං පුඤ්ඤන්ති ආහ “දක්ඛිණං දාන”න්ති.

මග්ගො සාමඤ්ඤං සම්මතපාපසඬබාතස්ස සමණස්ස භාවොති කත්වා, තස්ස විපාකත්තා අරියඵලං සාමඤ්ඤඵලං. “යථාහා”තිආදිනා මහාවග්ගසංයුත්තපාළිවසෙන තදත්ථං සාධෙති. තං එස රාජා න ජානාති අරියධම්මස්ස අකොවිදතාය. යස්මා පනෙස “දාසකස්සකාදිභූතානං පබ්බජිතානං ලොකතො අභිවාදනාදිලාභො සන්දිට්ඨිකං සාමඤ්ඤඵලං නාමා”ති චිත්තෙන්වා “අත්ථි නු බො කොචි සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා ඊදිසමත්ථං ජානන්තො”ති විමංසන්තො පූරණාදිකෙ පුච්ඡිත්වා තෙසං කථාය අනධිගතචිත්තො භගවත්තම්පි එතමත්ථං පුච්ඡි. තස්මා චුත්තං “දාසකස්සකොපමං සන්ධාය පුච්ඡති”ති.

රාජාමච්චාති රාජකුලසමුදාගතා අමච්චා, අනුයුත්තකරාජානො වෙව අමච්චා වානිපි අත්ථො. කණ්ඨපක්ඛන්ති යථාපුච්ඡිතෙ අත්ථෙ ලබ්භමානදිට්ඨිගතූපසංහිතං සංකිලෙසපක්ඛං. සුක්කපක්ඛන්ති තබ්බිධුරං උපරි සුත්තාගතං වොදානපක්ඛං. සමණකොලාහලන්ති සමණකොතූහලං තං තං සමණවාදානං අඤ්ඤමඤ්ඤවිරොධං. සමණභණ්ඩනන්ති තෙනෙව විරොධෙන “එවංවාදීනං තෙසං සමණබ්‍රාහ්මණානං අයං දොසො, එවංවාදීනං තෙසං අයං දොසො”ති එවං තං තං වාදස්ස පරිභාසනං. ඉස්සරානුවත්තකො හි ලොකොති ධම්මතාදස්සනෙන තදත්ථසමත්ථනං. අත්තනො දෙසනාකොසල්ලෙන රඤ්ඤො භාරං කරොන්තො, න තදඤ්ඤෙන පරවම්භනාදිකාරණෙන.

164. නු-සද්දො විය නො-සද්දොපි පුච්ඡායං නිපාතොති ආහ “අභිජානාසි නු”ති. අයඤ්චාති එත්ථ ව-සද්දො න කෙවලං අභිජානාසිපදෙනෙව, අථ බො “පුච්ඡිතා”ති පදෙන වාති සමුච්චයත්ථො. කථං යොජෙතබ්බොති අනුයොගමපනෙති “ඉදඤ්ඡි”තිආදිනා. පුච්ඡිතා නුති පුබ්බෙ පුච්ඡං කත්තා නු. නං පුට්ඨභාවන්ති තාදිසං පුච්ඡිතභාවං අභිජානාසි නු. න තෙ සම්මුට්ඨන්ති තව න පමුට්ඨං වතාති අත්ථො. අථාසුකභාවොති තථා භාසනෙන අසුඛභාවො. පණ්ඩිතපතිරූපකානන්ති (සාමං විය අත්තනො සක්කාරානං පණ්ඩිතභාසානං) ආමං විය පක්කානං පණ්ඩිතා භාසානං. (දී. නි. ටී. 1.163) පාළිපදඅත්ථබ්‍යාඤ්ජනෙසුති පාළිසඬබාතෙ පදෙ, තදත්ථෙ තප්පරියාපන්තක්ඛරෙ ව, වාක්‍යපරියායො වා බ්‍යාඤ්ජනසද්දො “අක්ඛරං පදං බ්‍යාඤ්ජන”න්තිආදීසු (නෙත්ති. 28) විය. භගවතො රූපං සභාවො විය රූපමස්සාති භගවත්තරූපො, භගවා විය එකන්තපණ්ඩිතොති අත්ථො.

පූරණකස්සපවාදවණ්ණනා

165. එකමිදාහන්ති එත්ථ ඉදන්ති නිපාතමත්තං, එකං සමයමිච්චෙව අත්ථො. සම්මොදෙති සම්මොදනං කරොතිති සම්මොදනීයං. අනියසද්දො හි බහුලා කත්චත්ථාහිධායකො යථා “නියයානිකා”ති, (ධ. ස. සුත්තන්තදුකමානිකා 97) සම්මොදනං වා ජනෙතිති සම්මොදනීයං තද්ධිතවසෙන. සරිතබ්බන්ති සාරණීයං, සරණස්ස අනුච්ඡිකන්ති වා සාරණීයං, එතමත්ථං දස්සෙනුං “සම්මොදජනකං සරිතබ්බයුත්තක”න්ති චුත්තං, සරිතබ්බයුත්තකන්ති ව සරණානුච්ඡිකන්ති අත්ථො.

166. සහත්ථානි සහත්ථෙතෙව, තෙන සුද්ධකත්තාරං දස්සෙති, ආණත්තියානි පන හෙතුකත්තාරං, නිස්සග්ගියාචරාදයොපි ඉධ සහත්ථ කරුණෙනෙව සඬගහිතා. හත්ථාදීනීති හත්ථපාදකණ්ණනාසාදීනි. පවනං දහනං විබාධනන්ති ආහ “දණ්ඨෙත උප්පිලෙන්තස්ස”ති. පපඤ්චසුදනියං නාම මජ්ඣිමාගමට්ඨකථායං පන “පවතො”ති එතස්ස “තප්පෙන්තස්ස වා”ති (ම. නි. අට්ඨ. 3.97) දුතියොපි අත්ථො චුත්තො, ඉධ පන තප්පනං, පරිභාසනඤ්ච දණ්ඨෙත සඬගහෙත්වා “දණ්ඨෙත උප්පිලෙන්තස්ස ඉච්චෙව චුත්ත”න්ති (දී. නි. ටී. 1.166) ආචරියෙන චුත්තං, අධුනා පන පොත්ථකෙසු “තප්පෙන්තස්ස වා”ති පාඨොපි බහුසො දිස්සති. සොකන්ති සොකකාරණං, සොවනන්තිපි යුජ්ජති කාරණසම්පාදනෙන ඵලස්සපි කත්තබ්බතො. පරෙහීති අත්තනො වචනකරෙහි කම්මභූතෙහි. එන්දතොති එත්ථ පරස්ස එන්දනවසෙන සුද්ධකත්තත්ථො න ලබ්භති, අථ ඛො අත්තනො එන්දනවසෙනෙවාති ආහ “පරං එන්දන්තං එන්දනකාලෙ සයම්පි එන්දතො”ති, අත්තනා කතෙන පරස්ස විබාධනපයොගෙන සයම්පි එන්දතොති අත්ථො. “අනිපාතාපයතො”ති පදං සුද්ධකත්තරි, හෙතුකත්තරි ව පවත්තතීති දස්සෙති “හනන්තස්සාපි හනාපෙන්තස්සාපි”ති ඉමිනා. සබ්බත්ථානි “ආදියතො”තිආදියු. කරුණකාරණවසෙනාති සයංකාරපරංකාරවසෙන.

සරහිත්තියා අත්තො ව බහි ව සන්ධි සරසන්ධි. කිඤ්චිපි අසෙසෙත්වා නිරවසෙසො ලොපො විලුම්පනං නිල්ලොපොති ආහ “මහාවිලොප”න්ති. එකාගාරෙ නියුත්තො විලොපො එකාගාරිකො. තෙනාහ “එකමෙවා”තිආදි. “පරිපන්ථෙ තිට්ඨතො”ති එත්ථ අවිජ්ජන්දනත්ථමෙව තිට්ඨතීති අයමත්ථො පකරුණතො සිද්ධොති දස්සෙති “ආගතාගතාන”න්තිආදිනා. “පරිතො සබ්බසො පන්ථෙ හනනං පරිපන්ථො”ති (දී. නි. ටී. 1.166) අයමත්ථොපි ආචරියෙන චුත්තො. කරොමීති සඤ්ඤායානි සඤ්චෙතනිකභාවමාහ, තෙනෙතං දස්සෙති “සඤ්චිච්ච කරොතොපි න කරියති නාම, පගෙව අසඤ්චිච්චා”ති. පාපං න කරියතීති පුබ්බෙ අසතො උප්පාදෙතුං අසක්කුණෙයාත්තා පාපං අකතමෙව නාම. තෙනාහ “නත්ථි පාප”න්ති.

යදි එවං කථං සත්තා පාපෙ පවත්තන්තීති අත්තනො වාදෙ පරෙහි ආරොපිතං දොසමපනෙතුකාමො පුරුණො ඉමමත්ථමිපි දස්සෙතිති ආහ “සත්තා පනා”තිආදි. සඤ්ඤාමත්තමෙතං “පාපං කරොන්ති”ති, පාපං පන තත්ථෙවති චුත්තං හොති. එවං කිරස්ස හොති – ඉමෙසං සත්තානං හිංසාදිකිරියා අත්තානං න පාපුණාති තස්ස නිව්චතාය නිබ්බිකාරත්තා, සරීරං පන අවෙතනං කට්ඨකලිඬගරුපමං, තස්මිං විකොපිතෙපි න කිඤ්චි පාපන්ති. පරියන්තො චුච්චති නෙමි පරියොසානෙ ධීතත්තා. තෙන චුත්තං ආචරියෙන “නිසිතබුරුමයනෙමිනා”ති (දී. නි. ටී. 1.166). දුතියවිකප්පෙ වක්කපරියොසානමෙව පරියන්තො, බුරෙත සදිසො පරියන්තො යස්සාති බුරපරියන්තො. බුරග්ගහණෙන චෙත්ථ බුරධාරා ගහිතා තදවරොධතො. පාළියං වක්කෙනාති වක්කාකාරකතෙන ආවුධවිසෙසෙන. තං මංසබ්බකරුණසඬ්ඛාතං නිදානං කාරණං යස්සාති තතොනිදානං, “පච්චත්තවචනස්ස තොආදෙසො, සමාසෙ වස්ස ලොපාහාවො”ති (පාරා. අට්ඨ. 1.21) අට්ඨකථාසු චුත්තො. “පච්චත්තත්ථෙ නිස්සක්කවචනම්පි යුජ්ජති”ති (සාරත්ථ. ටී. පට්ඨමහාසඬ්ඛිතිකථාවණ්ණනා) ආචරියසාරිපුත්තත්ථෙරො. “කාරණත්ථෙ නිපාතසමුදායො”තිපි අක්ඛරචිත්තකා.

ගඬගාය දක්ඛිණදිසා අප්පතිරුපදෙසො, උත්තරදිසා පන පතිරුපදෙසොති අධිප්පායෙන “දක්ඛිණඤ්චෙ”තිආදි චුත්තං, තඤ්ච දෙසදිසාපදෙසෙන තන්තිවාසිනො සන්ධායානි දස්සෙතුං “දක්ඛිණදීරො”තිආදිමාහ. හනනදානකිරියා හි තදායත්තා. මහායාගන්ති මහාවිජ්ජනඤ්ඤො යඤ්ඤසදිසම්පි මහායාගං. දමසද්දො ඉන්ද්‍රියසංවරස්ස, උපොසථසීලස්ස ව වාවකොති ආහ “ඉන්ද්‍රියදමෙන උපොසථකම්මෙනා”ති. කෙච්ච පන උපොසථකම්මෙනා’ති ඉදං ඉන්ද්‍රියදමස්ස විසෙසනං, තස්මා ‘උපොසථකම්මභූතෙන ඉන්ද්‍රියදමෙනා’ති’ අත්ථං වදන්ති, තදයුත්තමෙව තදුභයත්ථවාචකත්තා දමසද්දස්ස, අත්ථද්වයස්ස ව විසෙසචුත්තිතො. අධුනා හි කත්ථවි පොත්ථකෙ වා-සද්දො, ව-සද්දොපි දිස්සති. සීලසංයමෙනාති තදඤ්ඤෙන කායිකවාචසිකසංවරෙන. සච්චවචනෙනාති අමොසවජ්ජෙන. තස්ස විසුං වචනං ලොකෙ ගරුතරපුඤ්ඤසම්මතභාවතො. යථා හි පාපධම්මෙසු මුසාවාදො ගරුතරො, එවං පුඤ්ඤධම්මෙසු අමොසවජ්ජො. තෙනාහ හගවා ඉතිචුත්තකෙ –

“එකධම්මං අතීතස්ස, මුසාවාදිස්ස ජන්තුනො;
විතීණ්ණපරලොකස්ස, නත්ථි පාපං අකාරිය”න්ති. (ඉතිවු. 27);

පවත්නීති යො කරොති, තස්ස සන්තානෙ ඵලප්පාදපච්චයභාවෙන උප්පත්ති. ඵවඤ්ඤි “නත්ථි කම්මං, නත්ථි කම්මඵලං” න්ති අකිරියවාදස්ස පරිපුණ්ණතා. සති හි කම්මඵලෙ කම්මානමකිරියභාවො කථං භවිස්සති. සබ්බථාපීති “කරොතො” තිආදිනා චුත්තෙන සබ්බප්පකාරෙනයි.

ලබුජන්ති ලිකුචං. පාපපුඤ්ඤානං කිරියමෙව පටික්ඛිපති, න රඤ්ඤා පුට්ඨං සන්දිට්ඨිකං සාමඤ්ඤඵලං ධ්‍යාකරොතිති අධිප්පායො. ඉදඤ්ඤි අවධාරණං විපාකපටික්ඛෙපනිවත්තනත්ථං. යො හි කම්මං පටික්ඛිපති, තෙන අත්ථතො විපාකොපි පටික්ඛිත්තොයෙව නාම භොති. තථා හි වක්ඛති “කම්මං පටිබාහන්තෙනාපි” තිආදි (දී. නි. අට්ඨ. 1.170-172).

පට්ඨාපුඤ්ඤි අනභිභවනීයභාවෙන විසෙසතො ජිතන්ති විජිතං, එකස්ස රඤ්ඤො ආණාපවත්තිදෙසො. “මා මස්භං විජිතෙ වසථා” ති අපසාදනා පබ්බජිතස්ස පබ්බාජනසඬ්ඛාතා විභෙදනායෙවාති චුත්තං. “විභෙදෙතබ්බ” න්ති. තෙන චුත්තස්ස අත්ථස්ස “ඵවමෙත” න්ති උපධාරණං සල්ලක්ඛණං උග්ගණ්හනං, තදම්නා පටික්ඛිපතිති ආහ “සාරතො අග්ගණ්හන්තො” ති. තස්ස පන අත්ථස්ස අද්ධනීයභාවාපාදනවසෙන විත්තෙන සන්ධාරණං නික්කුප්පනං, තදම්නා පටික්ඛිපතිති දස්සෙති “සාරවසෙනෙව...පෙ.... අට්ඨපෙත්තො” ති ඉම්නා. සාරවසෙනෙවාති උත්තමවසෙනෙව, අවිතථත්තා වා පරෙහි අනුච්චාලිතො ථීරභූතො අත්ථො අචේග්ගභාවෙන සාරොති චුච්චති, තංවසෙනෙවාති අත්ථො. නිස්සරණන්ති වට්ටතො නිය්‍යානං. පරමත්ථොති අවිපරිත්තත්ථො, උත්තමස්ස වා ඤාණස්සාරම්මණභූතො අත්ථො. ඛාඤ්ජනං පන තෙන උග්ගහිතඤ්ඤෙව නික්කුප්පිතඤ්ඤෙව තථායෙව භගවතො සන්තිකෙ භාසිතත්තා.

මක්ඛලිගොසාලවාදවණ්ණනා

168. උභයෙනාති භෙතුපච්චයපටිසෙධවචනෙන. “විජ්ජමානමෙවා” ති ඉම්නා සභාවතො විජ්ජමානස්සෙව පටික්ඛිපතෙ තස්ස අඤ්ඤාණමෙව කාරණන්ති දස්සෙති. සංකිලෙසපච්චයන්ති සංකිලිස්සනස්ස මලිනස්ස කාරණං. විසුද්ධිපච්චයන්ති සංකිලෙසතො විසුද්ධියා වොදානස්ස පච්චයං. අත්තකාරොති පච්චත්තවචනස්ස එ-කාරවසෙන පදසිද්ධි යථා “වනප්පගුම්ඛෙ යථා ඵුසිතග්ගෙ” ති, (බු. පා. 13; සු. නි. 236) පච්චත්තත්ථෙ වා භුම්මවචනං යථා “ඉදම්පිස්ස භොති සිලස්මි” න්ති (දී. නි. 1.194), තදෙවත්ථං දස්සෙති “අත්තකාරො” ති ඉම්නා. සො ච තෙන තෙන සත්තෙන අත්තනා කාතබ්බකම්මං, අත්තනා නිජ්ජාදෙතබ්බපයොගො වා. තෙනාහ “යෙනා” තිආදි. සබ්බඤ්ඤාතන්ති සම්මාසම්බොධිං. තන්ති අත්තනා කතකම්මං. දුතියපදෙනාති “නත්ථි පරකාරො” ති පදෙන. පරකාරො ව නාම පරස්ස වාහසා ඉජ්ඣනකපයොගො. තෙන චුත්තං “යං පරකාර” න්තිආදි. ඔවාදානුසාසනිත්ති ඔවාදභුතමනුසාසනිං, පඨමං වා ඔවාදො, පච්ඡා අනුසාසනී. “පරකාර” න්ති පදස්ස උපලක්ඛණවසෙන අත්ථදස්සනඤ්ඤෙවනං, ලොකුත්තරධම්මෙ පරකාරාවස්සයො නත්ථිති ආහ “යපෙත්වා මහාසත්ත” න්ති. අත්ථෙවෙස ලොකියධම්මෙ යථා තං අම්භාකං බොධිසත්තස්ස ආලාරුදකෙ නිස්සාය පඤ්චාභිඤ්ඤාලොකියසමාපත්තිලාභො, තඤ්ච පච්ඡිමභවිකමහාසත්තං සන්ධාය චුත්තං, පච්චෙකබොධිසත්තස්සපි එත්ථෙව සඬ්ගහො තෙසම්පි තදභාවතො. මනුස්සසොභග්ගතන්ති මනුස්සෙසු සුභගභාවං. ඵවන්ති චුත්තප්පකාරෙන කම්මවාදස්ස, කිරියවාදස්ස ව පටික්ඛිපතෙන. ජිනවක්කෙති “අත්ථි භික්ඛෙවෙ කම්මං කණ්භං කණ්භවිපාක” න්තිආදි (අ. නි. 4.232) නයප්පවත්තෙ කම්මානං, කම්මඵලානඤ්ඤෙව අත්ථිනාපරිදිපතෙ බුද්ධසාසනෙ. පච්චනීකකථනං පභාරදානසදිසන්ති “පභාරං දෙති නාමා” ති.

යථාචුත්තඅත්තකාරපරකාරාභාවතො ඵව සත්තානං පච්චත්තපුරිසකාරො නාම කොචි නත්ථිති සන්ධාය “නත්ථිපුරිසකාරො” ති තස්ස පටික්ඛිපනං දස්සෙතුං “යෙනා” තිආදි චුත්තං. “දෙවත්තමපි” තිආදිනා, “මනුස්සසොභග්ගත” න්තිආදිනා ව චුත්තප්පකාරා. “බලෙ පතිට්ඨිතා” ති වත්ථා චිරියමෙවිධ බලන්ති දස්සෙතුං “චිරියං කත්වා” ති චුත්තං. සත්තානඤ්ඤි දිට්ඨධම්මිකසම්පරායික නිබ්බානසම්පත්තිආවහං චිරියබලං නත්ථිති සො පටික්ඛිපති, නිදස්සනමත්තඤ්ඤෙවනං වොදානියබලස්ස පටික්ඛිපනං. සංකිලෙසිකස්සාපි බලස්ස තෙන පටික්ඛිපනතො. යදි චිරියාදිනි පුරිසකාරවෙචනානි, අථ කස්මා තෙසං විසුං ගහණන්ති ආහ “ඉදං නො චිරියෙනා” තිආදි. ඉදං නො චිරියෙනාති ඉදං ඵලං අම්භාකං චිරියෙන පවත්තං. පවත්තවචනපටික්ඛෙපකරණවසෙනාති අඤ්ඤෙසං.

පවත්නාවොහාරවචනස්ස පටික්ඛෙපකරණවසෙන. චිරියථාමපරක්කමසම්බන්ධනෙන පවත්නබලවාදීනං වාදස්ස පටික්ඛෙපකරණවසෙන “නත්ථි බල” න්ති පදමිව සබ්බානිපෙතානි තෙන ආදියන්තිති අධිප්පායො. තඤ්ච වචනියත්ථතො චුත්තං, වචනත්ථතො පන තස්සා තස්සා කිරියාය උස්සන්තට්ඨෙන බලං. සුරචරිභාවාවහට්ඨෙන චිරියං. තදෙව දළ්භභාවතො, පොරිසධුරං වහන්තෙන පවත්තෙතබ්බතො ව පුරිසථාමො. පරං පරං යානං අක්කමතවසෙන පවත්තියා පුරිසපරක්කමොති වෙදිතබ්බං.

රූපාදීසු සත්තවිසත්තතාය සත්තා. අස්සසනපස්සසනවසෙන පවත්තියා පාණනතො පාණාති ඉමිනා අත්ථෙත සමානෙපි පද්ද්වයෙ එකින්ද්වියාදිවසෙන පාණෙ විභජිත්වා සත්තතො විසෙසං කත්වා එස වදන්ති ආහ “එකින්ද්වියො” තිආදි. භවන්තිති භූතාති සත්තපාණපරියායෙපි සති අණ්ඩකොසාදීසු සම්භවනට්ඨෙන තතො විසෙසාව, තෙන චුත්තාති දස්සෙති “අණ්ඩ...පෙ.... වදන්ති” ති ඉමිනා. වත්ථිකොසො ගබ්භාසයො. ජීවනතො පාණං ධාරෙන්තො විය වඩ්ඪනතො ජීවා. තෙනාහ “සාලියවා” තිආදි. ආදිසද්දෙන විරුළ්භධම්මා තිණරුක්ඛා ගහිතා. නත්ථි එතෙසං සංකිලෙසවිසුද්ධිසු වසො සාමන්ථියන්ති අවසා. තථා අබලා අවිරියා. තෙනාහ “තෙස” න්තිආදි. නියතාති නියමනා, අපේජ්ජසුත්තාචුතස්ස අහෙජ්ජමණිතො විය නියතප්පවත්තිතාය ගතිජාතිබන්ධාපවග්ගවසෙන නියාමොති අත්ථො. තත්ථ තත්ථාති තාසු තාසු ජාතිසු. ඡන්තං අභිජාතිනං සම්බන්ධිභූතානං ගමනං සම්චායෙන සමාගමො. සම්බන්ධිතිරපෙක්ඛොපි භාවසද්දො සම්බන්ධිසහිතො විය පකතියත්ථවාටකොති ආහ “සභාවොයෙවා” ති, යථා කණ්ටකස්ස තික්ඛතා, කපිත්ථඵලාදීනං පරිමණ්ඩලතා, මිගපක්ඛිනං විචිත්තාකාරතා ව, එවං සබ්බස්සාපි ලොකස්ස හෙතුපච්චයමත්තරෙන තථා තථා පරිණාමො අකුත්තිමො සභාවොයෙවාති අත්ථො. තෙන චුත්තං “යෙනා” තිආදි. පරිණාමනං නානප්පකාරතාපත්ති. යෙනාති සත්තපාණාදිනා. යථා භවිතබ්බං, තථෙවාති සම්බන්ධො.

ඡළභිජාතියො පරතො විත්ථාරිසිස්සන්ති. “සුඛඤ්ච දුක්ඛඤ්ච පටිසංවෙදෙන්ති” ති වදන්තො මක්ඛලි අදුක්ඛමසුබභූමිං සබ්බෙන සබ්බං න ජානාතිති චුත්තං “අඤ්ඤා අදුක්ඛමසුබභූමි නත්ථිති දස්සෙති” ති. අයං “සුඛඤ්ච දුක්ඛඤ්ච පටිසංවෙදෙන්ති” ති වචනං කරණභාවෙන ගහෙත්වා චුත්තා ආවරියස්ස මති. පොත්ථකෙසු පන “අඤ්ඤා සුඛදුක්ඛමසුබභූමි නත්ථිති දස්සෙති” ති අයමෙව පාඨො දිට්ඨො, න “අදුක්ඛමසුබභූමි” ති. එවං සති “ඡස්වෙවාභිජාතිසු” ති වචනං අධිකරණභාවෙන ගහෙත්වා ඡසු එව අභිජාතිසු සුඛදුක්ඛපටිසංවෙදනං, න තෙහි අඤ්ඤත්ථ, තායෙව සුඛදුක්ඛමසුබභූමි, න තදඤ්ඤාති දස්සෙතිති චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අයමෙව ව යුත්තතරො පටික්ඛෙපිතබ්බස්ස අත්ථස්ස භූමිවසෙන චුත්තන්තා. යදි හි “සුඛඤ්ච දුක්ඛඤ්ච පටිසංවෙදෙන්ති” ති වචනෙන පටික්ඛෙපිතබ්බස්ස දස්සනං සියා, අථ “අඤ්ඤා අදුක්ඛමසුබා නත්ථි” ති දස්සෙයා, න “අදුක්ඛමසුබභූමි” ති දස්සනහෙතුවචනස්ස භූමිඅත්ථාභාවතො. දස්සෙති වෙතං තාසං භූමියා අභාවමෙව, තෙන විඤ්ඤායති අයං පාඨො, අයඤ්චත්ථො යුත්තතරොති.

පමුඛයොනීනන්ති මනුස්සෙසු බත්තියබ්බාභ්මණාදිවසෙන, තිරච්ඡානාදීසු සීහබ්බාග්ඝාදිවසෙන පධානයොනීනං, පධානතා වෙන්ථ උත්තමතා. තෙනාහ “උත්තමයොනීන” න්ති. සට්ඨි සතානීති ඡ සහස්සාති. “පඤ්ච ව කම්මුනො සතානී” ති පදස්ස අත්ථදස්සනං “පඤ්ච කම්මසතානි වා” ති. “එසෙව නයො” ති ඉමිනා “කෙවලං තක්කමත්තකෙන නිරත්ථකං දිට්ඨිං දීපෙති” ති ඉමමෙවත්ථමතිදිසති. එත්ථ ව “තක්කමත්තකෙනා” ති වදන්තො යස්මා තක්කිකා අවස්සයභූතතත්ථග්ගහණඅඩ්ඤාසනායමත්තරෙන නිර්ඤායතාය පරිකප්පනස්ස යං කිඤ්චි අත්තනා පරිකප්පිතං සාරතො මඤ්ඤමානා තථෙව අභිනිවිස්ස තත්ථ ව දිට්ඨිගාහං ගණ්හන්ති, තස්මා න තෙසං දිට්ඨිවත්ථුස්මිං විඤ්ඤාහි විචාරණා කාතබ්බාති ඉමමධිප්පායං විභාවෙති. කෙවිති උත්තරවිභාරවාසිනො. පඤ්චින්ද්‍රියවසෙනාති වක්ඛාදිපඤ්චින්ද්‍රියවසෙන. තෙ හි “වක්ඛුසොතඝානජීවිහාකායසඤ්ඤාතාති ඉමානි පඤ්චින්ද්‍රියානි ‘පඤ්ච කම්මානි’ ති තිත්ථියා පඤ්ඤපෙන්නී” ති වදන්ති “කායවචිමනොකම්මානි ව ‘තිණි කම්මානි’ ති”. කම්මන්ති ලද්ධිති තදුභයං ඔළාරිකත්තා පරිපුණ්ණකම්මන්ති ලද්ධි. මනොකම්මං අනොළාරිකත්තා උපඩ්ඪකම්මන්ති ලද්ධිති යොජනා. “ද්වාසට්ඨි පටිපදා” ති වත්තබ්බෙ සභාවනිරුත්තිං අජානන්තො “ද්වට්ඨිපටිපදා” ති වදන්ති ආහ “ද්වාසට්ඨි පටිපදා” ති. සද්දරවකා පන “ද්වාසට්ඨියා සලොපො, අත්තමා” ති වදන්ති, තදයුත්තමෙව සභාවනිරුත්තියා යොගතො අසිද්ධත්තා. යදි හි සා යොගෙන සිද්ධා අස්ස, එවං සභාවනිරුත්තියෙව සියා, තථා ව සති ආවරියානං මතෙන විරුජ්ඣාතිති වදන්ති. “චුල්ලාසිති සහස්සානී” තිආදිකා පන අඤ්ඤා දිට්ඨපයොගා සභාවනිරුත්තියෙව. දිස්සති හි විසුද්ධිමග්ගාදීසු –

“වුල්ලාසිති සහස්සානි, කප්පා තිට්ඨන්ති යෙ මරු;
න ත්වෙව තෙපි තිට්ඨන්ති, ද්විති විත්තෙහි සමොහිතා” ති. (විසුද්ධි. 2.715; මහානි. 10, 39);

එකස්මිං කප්පෙති චතුන්තමසඛ්ඛොයාසකප්පානං අඤ්ඤාතරහුතෙ එකස්මිං අසඛ්ඛොයාසකප්පෙ.
තත්ථාපි ච විචට්ටධායිසඤ්ඤිතං එකමෙව සන්ධාය “ද්විට්ඨන්තරකප්පා” ති වුත්තං. න හි සො
අස්සුතසාසනධම්මො ඉතරෙ ජානාති බාහිරකානම්චිසයත්තා, අජානන්තො එවමාහාති අත්ථො.

උරබ්භෙ හනන්ති, හන්ත්වා වා ජීවිතං කප්පෙන්තිති ඔරබ්භිකා. එස නයො සාකුණිකාදිසුපි. ලුද්දාති
වුත්තාවසෙසකා යෙ කෙවි වාතුප්පදජීවිකා නෙසාදා. මාගචිකපදස්මිඤ්ඤි රොහිතාදිගජාතියෙව ගහිතා.
බන්ධනාගාරෙ නියොජෙන්තිති බන්ධනාගාරිකා. කුරුරකම්මන්තාති දාරුණකම්මන්තා. අයං සබ්බොපි
කණ්හකම්මපසුතතාය කණ්හාහිජාතීති වදති කණ්හස්ස ධම්මස්ස අහිජාති අබ්භුජ්ජන්ති යස්සාති කත්වා.
හික්ඛුති බුද්ධසාසනෙ හික්ඛු. කණ්ටකෙති ඡන්දරාගෙ. සඤ්ඤාගවසෙන තෙසං පක්ඛිපනං.
කණ්ටකසදිසජන්දරාගෙන සඤ්ඤන්තා භුඤ්ජන්තිති හි අධිප්පායෙන “කණ්ටකෙ පක්ඛිපිත්වා” ති
වුත්තං. කස්මාති වෙ? යස්මා “තෙ පණ්ණපණ්ණෙ පච්චයෙ පටිසෙවන්ති” ති තස්ස මිච්ඡාගාහො, තස්මා
ඤායලද්ධෙපි පච්චයෙ භුඤ්ජමානා ආජීවකසමයස්ස විලොමගාහිතාය පච්චයෙසු කණ්ටකෙ පක්ඛිපිත්වා
බාදන්ති නාමාති වදති කණ්ටකවුත්තිකාති කණ්ටකෙන යථාවුත්තෙන සහ ජීවිකා. අයඤ්ඤිස්ස
පාළියෙවාති අයං මක්ඛලිස්ස වාදදිපනා අත්තනා රචිතා පාළියෙවාති යථාවුත්තමත්ථං සමත්ථෙති.
කණ්ටකවුත්තිකා එව නාම එකෙ අපරෙ පබ්බජිතා බාහිරකා සන්ති, තෙ නිලාහිජාතීති වදති අත්ථො.
තෙ හි සවිසෙසං අත්තකිලමථානුයොගමනුයුත්තා. තථා හි තෙ කණ්ටකෙ වත්තන්තා විය හවන්තිති
කණ්ටකවුත්තිකාති වුත්තා. නිලස්ස ධම්මස්ස අහිජාති යස්සාති නිලාහිජාති. එවමිතරෙසුපි.

අම්භාකං සඤ්ඤාජනගණ්ඨො නත්ථීති වාදිනො බාහිරකපබ්බජිතා නිගණ්ඨා. එකමෙව සාටකං
පරිදහන්තා එකසාටකා. කණ්හතො පරිසුද්ධො නිලො, තතො පන ලොහිතොතිආදිනා යථාක්කමං තස්ස
පරිසුද්ධං වාදං දස්සෙතුං “ඉමෙ කිරා” තිආදි වුත්තං. පණ්ඩරතරාති
භුඤ්ජනනභානපටික්ඛෙපාදිවතසමායොගෙන පරිසුද්ධතරා කණ්හනිලමුපාදාය ලොහිතස්සාපි
පරිසුද්ධභාවෙන වත්තබ්බතො. ඔදාතවසනාති ඔදාතවත්ථපරිදහනා. අවෙලකසාවකාති
ආජීවකසාවකභූතා. තෙ කිර ආජීවකලද්ධියා විසුද්ධවත්තතාය නිගණ්ඨෙහිපි පණ්ඩරතරා හලිද්දාභානම්පි
පුරිමෙ උපාදාය පරිසුද්ධභාවජ්ජන්තිතො. “එව”න්තිආදිනා තස්ස ඡන්දාගමනං දස්සෙති. නන්දාදිනං
සාවකභූතා පබ්බජිතා ආජීවකා. තථා ආජීවකිනියො. නන්දාදියො කිර තථාරූපං ආජීවකපටිපත්තිං
උක්කංසං පාපෙන්වා යිතා, තස්මා නිගණ්ඨෙහි ආජීවකසාවකෙහි පබ්බජිතෙහි පණ්ඩරතරා වුත්තා
පරමසුක්කාහිජාතීති අයං තස්ස ලද්ධි.

පුරිසභූමියොති පධානනිද්දෙසො. ඉත්ථිනම්පි හෙතා භූමියො එස ඉච්ඡතෙව. සත්ත දිවසෙති
අච්චන්තසඤ්ඤාගවචනං, එත්තකම්පි මන්දා මොවුහාති. සම්බාධට්ඨානතොති මාතුකුච්ඡිං සන්ධායාහ.
රොදන්ති වෙව විරවන්ති ච තමනුස්සරිත්වා. බෙදනං, කිලනඤ්ච බිඬ්ඬාසද්දෙනෙව සඬගහෙත්වා
බිඬ්ඬාභූමි වුත්තා. පදස්ස නික්ඛිපනං පදනික්ඛිපනං. යදා තථා පදං නික්ඛිපිතුං සමත්ථො, තදා
පදවිමංසභූමි නාමාති භාවො. වතාවතස්ස ජානනකාලෙ. හික්ඛු ච පන්තකොතිආදිපි තෙසං බාහිරකානං
පාළියෙව. තත්ථ පන්තකොති හික්ඛාය විචරණකො, තෙසං වා පටිපත්තියා පටිපන්තකො. ජිනොති
ජිණ්ණො ජරාවසෙන හීනධාතුකො, අත්තනො වා පටිපත්තියා පටිපක්ඛං ජිනිත්වා යිතො. සො කිර
තථාභූතො ධම්මම්පි කස්සවි න කට්ඨෙ. තෙනාහ “න කිඤ්චි ආහා” ති. ඔට්ඨවදනාදිවිජ්ජකාරෙ කතෙපි
බමනවසෙන න කිඤ්චි කට්ඨිතිපි වදන්ති. අලාහින්ති “සො න කුම්භිමුඛා පටිග්ගණ්ඨාති” තිආදිනා
නයෙන මහාසීහනාදසුත්තෙ (දී. නි. 1.394; ම. නි. 1.155) වුත්තඅලාහහෙතුසමායොගෙන අලාහිං.
තතොයෙව ජිසවිජාදුබ්බලපරෙතතාය සයනපරායනට්ඨෙන සමණං පන්තභූමීති වදති.

ආජීවවුත්තිසතානීති සත්තානමාජීවභූතාති ජීවිකාවුත්තිසතාති. “පරිබ්බාජකසතානී” ති වුවිචමානෙපි
වෙස සභාවලිඬ්ඬමජානන්තො “පරිබ්බාජකසතෙ” ති වදති. එවමඤ්ඤෙසුපි. තෙනාහ
“පරිබ්බාජකපබ්බජ්ජාසතානී” ති. නාගහවනං නාගමණ්ඩලං යථා “මහිංසකමණ්ඩල”න්ති. පරමාණුආදි
රජො. පසුග්ගහණෙන එළකජාති ගහිතා. මිගග්ගහණෙන රුරුගවයාදි මිගජාති. ගණ්ඨිමිහීති එළමිහි,
පබ්බෙති අත්ථො. වාතුමහාරාජිකාදිබ්බමකායිකාදිවසෙන, තෙසඤ්ච අන්තරහෙදවසෙන බහු දෙවා.

තත්ථ චාතුමහාරාජිකානං එකච්චඅන්තරහෙදො මහාසමයසුත්තෙන (දී. නි. 2.331) දීපෙනබ්බො. “සො පනා”තිආදිනා අජානන්තො පනෙස බහු දෙවෙපි සත්ත එව වදනීති තස්ස අප්පමාණතං දස්සෙති. මනුස්සාපි අනන්තාති දීපදෙසකුලවංසාජීවාදිවිභාගවසෙන. පිසාවා එව පෙසාවා, තෙ අපරපෙතාදිවසෙන මහත්තමහත්තා, බහුතරාති අත්ථො. බාහිරකසමයෙ පන “ජද්දන්තදහමන්දාකිනියො කුචාළියමුවලින්දනාමෙන වොහරිතා”ති (දී. නි. ටි. 1.168) ආවරියෙන වුත්තං.

ගණ්ඨිකාති පබ්බගණ්ඨිකා. පබ්බගණ්ඨිමිති හි පවුටසද්දො. මහාපපාතාති මහාතටා. පාරිසෙසනයෙන බුද්දකපපාතසතාති. එවං සුපිනෙසුපි. “මහාකප්පිනො”ති ඉදං “මහාකප්පාන”න්ති අත්ථතො වෙදිතබ්බං. සද්දතො පනෙස අජානන්තො එවං වදනීති න විචාරණක්ඛමං. තථා “චුල්ලාසීති සතසහස්සානී”ති ඉදමිපි. සො හි “චතුරාසීති සතසහස්සානී”ති වත්තුමසක්කොන්තො එවං වදති. සද්දරවකා පන “චතුරාසීතියා තුලොපො, වස්ස වු, රස්ස ලො, ද්විත්තඤ්චා”ති වදන්ති. එත්තකා මහාසරාති එතප්පමාණවතා මහාසරතො, සත්තමහාසරතොති වුත්තං හොති. කීරාති තස්ස වාදානුස්සවතෙ නිපාතො. පණ්ඩිතොපි...පෙ.... න ගච්ඡති, කස්මා? සත්තානං සංසරණකාලස්ස නියතභාවතො.

“අවෙලකවතෙන වා අඤ්ඤෙන වා යෙන කෙනවී”ති වුත්තමතිදිසති “තාදිසෙනෙවා”ති ඉමිනා. තපොකම්මෙනාති තපකරණෙන. එත්ථාපි “තාදිසෙනෙවා”ති අධිකාරො. යො...පෙ.... විසුජ්ඣති, සො අපරිපක්කං කම්මං පරිපාවෙති නාමාති යොජනා. අන්තරාති චතුරාසීතිමහාකප්පසතසහස්සානමබ්භන්තරෙ. චුස්ස චුස්සාති පත්ථා පත්ථා. වුත්තපරිමාණං කාලන්ති චතුරාසීතිමහාකප්පසතසහස්සපමාණං කාලං. ඉදං වුත්තං හොති – අපරිපක්කං සංසරණනිමිත්තං කම්මං සීලාදිනා සීසංයෙව විසුද්ධප්පත්තියා පරිපාවෙති නාම. පරිපක්කං කම්මං චුස්ස චුස්ස කාලෙන පරිපක්කභාවානාපාදනෙන බ්‍යන්තිං විගමනං කරොති නාමාති. දොණෙනාති පරිමිතනදොණතුම්බෙන. රූපකවසෙනත්ථො ලබ්භතීති වුත්තං “මිතං වියා”ති. න භාපනවඩ්ඪනං පණ්ඩිතබාලවසෙනාති දස්සෙති “න සංසාරො”තිආදිනා. වඩ්ඪනං උක්කංසො. භාපනං අවකංසො.

කතසුත්තගුලෙති කතසුත්තවට්ටියං. පලෙඤ්ඤි පරෙති යථා “අභිසම්පරායො”ති, (මහානි. 69; වුළුති. 85; පටි. ම. 3.4) ර-කාරස්ස පන ල-කාරං කත්ථා එවං වුත්තං යථා “පලිබුද්ධො”ති (වුළුති. 15; මි. ප. 3.6). සො ව චුරාදිගණවසෙන ගතියන්ති වුත්තං “ගච්ඡති”ති. ඉමාය උපමාය වෙස සත්තානං සංසාරො අනුක්කමෙන බියතෙව, න වඩ්ඪති පරිච්ඡින්නරූපත්තාති ඉමමත්ථං විභාවෙතීති ආහ “සුත්තෙ බිණ්ණෙ”තිආදි. තත්ථොවාති බියනට්ඨානෙයෙව.

අජිතකෙසකම්බලවාදවණ්ණනා

171. දින්නන්ති දෙයාධම්මසීසෙන දානවෙතනායෙව වුත්තා. තංමුබෙන ව එලන්ති දස්සෙති “දින්නස්ස එලාභාව”න්ති ඉමිනා. දින්නඤ්ඤි මුඛ්‍යතො අන්තාදිවත්ථු, තං කථමෙස පටික්ඛිපිස්සති. එස නයො ශිට්ඨං හුතන්ති එත්ථාපි. සබ්බසාධාරණං මහාදානං මහායාගො. පාහුනභාවෙන කත්තබ්බසක්කාරො පාහුනකසක්කාරො. එලන්ති ආනිසංසඵලං, නිස්සන්දඵලඤ්ච. විපාකොති සදිසඵලං. චතුර්ඛිගසමන්තාගතෙ දානෙ යානන්තරාදිපත්ති විය හි ආනිසංසො, සඬ්ඛ්‍යාභ්මණස්ස දානෙ (ජා. 1.10.39) තාණලාභමත්තං විය නිස්සන්දො, පටිසන්ධිසඬ්ඛාතං සදිසඵලං විපාකො. අයං ලොකො, පරලොකොති ව කම්මුනා ලද්ධබ්බො වුත්තො එලාභාවමෙව සන්ධාය පටික්ඛිපනතො. පච්චක්ඛදිට්ඨො හි ලොකො කථං තෙන පටික්ඛිත්තො සියා. “සබ්බෙ තත්ථ තත්ථොව උච්ඡිජ්ජන්ති”ති ඉමිනා කාරණමාහ, යත්ථ යත්ථ භවයොනිආදිසු ධීතා ඉමෙ සත්තා, තත්ථ තත්ථොව උච්ඡිජ්ජන්ති, නිරුද්ධවිනාසවසෙන විනස්සන්තීති අත්ථො. තෙසුති මාතාපිතුසු. එලාභාවවසෙනෙව වදනී, න මාතාපිතුනං, නාපි තෙසු ඉදාති කරියමානසක්කාරාසක්කාරානමභාවවසෙන තෙසං ලොකෙ පච්චක්ඛන්තා. පුබ්බුළස්ස විය ඉමෙසං සත්තානං උප්පාදො නාම කෙවලො, න වචිත්ථා ආගමනපුබ්බකො අත්ථිති දස්සන්තං “නත්ථි සත්තා ඔපපාතිකා”ති වුත්තන්ති ආහ “වචිත්ථා උපපජ්ජනකා සත්තා නාම නත්ථි”ති. සමණෙන නාම යාථාවතො ජානන්තෙන කස්සචි අකථෙත්ථා සඤ්ඤාතෙන භවිතබ්බං, අඤ්ඤථා අහොපුරිසිකා නාම සියා. කිඤ්ඤි පරො පරස්ස කරිස්සති, තථා ව

අත්තනො සම්පාදනස්ස කස්සවි අවස්සයො එව න සියා තත්ථ තත්ථෙව උච්ඡිජ්ජනතොති ඉමමත්ථං සන්ධාය “යෙ ඉමඤ්ච...පෙ.... පවෙදෙන්ති”ති ආහ. අයං අට්ඨකථාවසෙසකො අත්ථො.

චතුසු මහාභූතෙසු නියුත්තො වාතුමහාභූතිකො, අත්ථමත්තනො පන දස්සෙතුං “චතුමහාභූතමයො”ති චුත්තං. යථා හි මත්තිකාය නිබ්බත්තං භාජනං මත්තිකාමයං, එවමයමිපි චතුහි මහාභූතෙහි නිබ්බත්තො චතුමහාභූතමයොති චුච්චති. අජ්ඣක්තිකපට්ඨාතුති සත්තසන්තානගතා පට්ඨාතු. බාහිරපට්ඨාතුන්ති බහිද්ධා මහාපට්ඨං, තෙන පට්ඨයෙව කායොති දස්සෙති. අනුගච්ඡති අනුබන්ධති. උභයෙනාපිති පද්ද්වයෙනපි. උපෙති උපගච්ඡති බාහිරපට්ඨකායතො තදෙකදෙසභූතා පට්ඨ ආගන්ත්වා අජ්ඣක්තිකභාවජ්ජන්ති හුත්වා සත්තභාවෙන සංඤ්ඨිතා, සා ච මහාපට්ඨි සටාදිගතපට්ඨි විය ඉදානි තමෙව බාහිරං පට්ඨකායං සමුදායභූතං පුන උපෙති උපගච්ඡති, සබ්බසො තෙන බාහිරපට්ඨකායෙන නිබ්බිසෙසනං එකිභාවමෙව ගච්ඡතිති අත්ථො. ආපාදිසුපි එසෙව නයොති එත්ථ පජ්ජන්තෙන මහාසමුද්දතො ගහිතආපො විය වස්සොදකභාවෙන පුනපි මහාසමුද්දං, සූරියරංසිතො ගහිතඉන්ද්‍රියගිහිඤ්ඤාතෙපො විය පුනපි සූරියරංසිං, මහාවායුක්ඛන්ධතො නිග්ගතමහාවාතො විය පුනපි මහාවායුක්ඛන්ධං උපෙති උපගච්ඡති පරිකප්පනාමත්තෙන දිට්ඨිගතිකස්ස අධිප්පායො.

මනවජට්ඨානි ඉන්ද්‍රියානීති මනමෙව ඡට්ඨං යෙසං චක්ඛුසොතසානජීවිහාකායානං, තානි ඉන්ද්‍රියානි. ආකාසං පක්ඛන්දන්ති තෙසං විසයභාවාති වදන්ති. විසයිගහණෙන හි විසයාපි ගහිතා එව භොන්ති. කථං ගණිතා මඤ්චපඤ්චමානි ආහ “මඤ්චො වෙව...පෙ.... අත්ථො”ති. ආලාහනං සුසානන්ති අත්ථතො එකං. ගුණාගුණපදානීති ගුණදොසකොට්ඨාසානි. සරිරමෙව වා පදානි තංතංකිරියාය පජ්ජිතබ්බතො. පාරාවතපක්ඛිවණ්ණානීති පාරාවතස්ස නාම පක්ඛිතො වණ්ණානි. “පාරාවතපක්ඛිවණ්ණානී”ති පායො, පාරාවතසකුණස්ස පත්තවණ්ණානීති අත්ථො. භස්මන්තානි ඡාරිකාපරියන්තා. තෙනාහ “ඡාරිකාවසානමෙවා”ති. ආහුතිසද්දෙනෙන්ථ “දින්තං ශිට්ඨං හුත”න්ති චුත්තජ්ජකාරං දානං සබ්බමිපි ගහිතන්ති දස්සෙති “පාහුතකසක්කාරාදිහෙදං දින්තදාන”න්ති ඉමිනා, විරුපෙකසෙසනිද්දෙසො වා එස. අත්ථොති අධිප්පායතො අත්ථො සද්දතො තස්ස අනධිගමිතන්තා. එවමිදිසෙසු. දබ්බන්ති මුය්හන්තිති දත්තු, බාලපුග්ගලා, තෙහි දත්තුහි. කිං චුත්තං භොතිති ආහ “බාලා දෙන්ති”තිආදි. පාළියං “ලොකො අත්ථි”ති මති යෙසං තෙ අත්ථිකා, “අත්ථි”ති වෙදං නෙපාතිකපදං, තෙසං වාදො අත්ථිකවාදො, තං අත්ථිකවාදං.

තත්ථානි තෙසු යථාචුත්තෙසු තිසු මිච්ඡාවාදිසු. කම්මං පටිබාහනි අකිරියවාදිභාවතො. විපාකං පටිබාහනි සබ්බෙන සබ්බං ආයතිං උපපත්තියා පටික්ඛිපනතො. විපාකන්ති ව ආනිසංසනිස්සන්දසදිසඵලවසෙන තිවිධමිපි විපාකං. උභයං පටිබාහනි සබ්බසො හෙතුපටිසෙධනෙනෙව ඵලස්සාපි පටිසෙධිතන්තා. උභයන්ති ව කම්මං විපාකමිපි. සො හි “අහෙතු අප්පච්චයා සත්තා සංකිලිස්සන්ති, විසුජ්ඣන්ති වා”ති වදන්තො කම්මස්ස විය විපාකස්සාපි සංකිලෙසවිසුද්ධිතං පච්චයන්තාභාවභොතනතො තදුභයං පටිබාහනි නාම. විපාකො පටිබාහිතො භොති අසති කම්මස්මිං විපාකාභාවතො. කම්මං පටිබාහිතං භොති අසති විපාකෙ කම්මස්ස නිරන්ථකතාපත්තිතො. ඉතීති චුත්තත්ථතිදස්සනං. අත්ථතොති සරූපතො, විසුං විසුං තංතංදිට්ඨිදිපකභාවෙන පාළියං ආගතාපි තදුභයපටිබාහකාවාති අත්ථො. පච්චෙකං තිවිධදිට්ඨිකා එව තෙ උභයපටිබාහකන්තා. “උභයජ්ජපටිබාහකා”ති හි හෙතුවචනං හෙතුගබ්හන්තා තස්ස විසෙසනස්ස. අහෙතුකවාදා වෙවානිආදි පටිඤ්ඤාවචනං තප්ඵලභාවෙන නිව්ඡිතන්තා. තස්මා විපාකපටිබාහකන්තා තත්ථිකවාදා, කම්මපටිබාහකන්තා අකිරියවාදා, තදුභයපටිබාහකන්තා අහෙතුකවාදානි යථාලාභං හෙතුඵලතාසම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. යො හි විපාකපටිබාහනෙන තත්ථිකදිට්ඨිකො උච්ඡේදවාදී, සො අත්ථතො කම්මපටිබාහනෙන අකිරියදිට්ඨිකො, උභයපටිබාහනෙන අහෙතුකදිට්ඨිකො ව භොති. සෙසද්වයෙපි එසෙව නයො.

“යෙ වා පනා”තිආදිනා තෙසමනුදිට්ඨිකානං නියාමොක්කන්තිවිනිව්ඡයො චුත්තො. තත්ථ තෙසන්ති පුරණාදිනං. සජ්ඣායන්තීති තං දිට්ඨිදිපකං ගන්ථං යථා තථා තෙහි කතං උග්ගහෙන්වා පට්ඨන්ති. විමංසන්තීති තස්ස අත්ථං විචාරෙන්ති. “තෙස”න්තිආදි විමංසනාකාරදස්සනං. “කරොතො...පෙ.... උච්ඡිජ්ජති”ති එවං විමංසන්තානං තෙසන්ති සම්බන්ධො. තස්මිං ආරම්මණෙන යථාපරිකප්පිතෙ කම්මඵලාභාවාදිකෙ “කරොතො න කරියති පාප”න්තිආදි නයජ්ජවත්තාය

මිථිභාදස්සනසඬ්ඛානාය ලද්දියා ආරම්භණ. මිථිභාසති සන්තිට්ඨතීති මිථිභාසතිසඬ්ඛානා ලද්දිසහගතා තණ්හා සන්තිට්ඨති. “කරොතො න කරියති පාප”න්තිආදිවසෙන හි අනුස්සවුපලද්ධෙ අත්ථෙ තදාකාරපරිචිතක්කතෙන හි සවිග්ගහෙ විය සරුපතො චිත්තස්ස පච්චුපට්ඨිතෙ චිරකාලපරිවයෙන “එවමෙන”න්ති නිජ්ඣානාක්ඛමභාවුපගමනෙ, නිජ්ඣානාක්ඛන්තියා ව තථා තථා ගහිතෙ පුනප්පුනං තථෙව ආසෙවන්තස්ස බහුලිකරොන්තස්ස මිථිභාවිතක්කෙන සමානියමානා මිථිභාවායාමුපත්ථමිහිතා අතංසභාවමිපි “තංසභාව”න්ති ගණ්හන්ති මිථිභාලද්ධිසහගතා තණ්හා මුසා චිතථං සරණතො පවත්තනතො මිථිභාසතීති වුවවති. චතුරඬ්ගුත්තරට්ඨකායමිපි (අ. නි. අට්ඨ. 2.4.30) වෙස අත්ථො වුත්තොයෙව. මිථිභාසඬ්ඛප්පාදයො විය හි මිථිභාසති නාම පාටියෙක්කො කොචි ධම්මො නත්ථි, තණ්හාසිසෙන ගහිතානං චතුන්තමිපි අකුසලක්ඛන්ධානමෙනං අධිවචනන්ති මජ්ඣිමාගමට්ඨකථායමිපි සල්ලෙඛසුත්තවණ්ණනායං (ම. නි. අට්ඨ. 1.83) වුත්තං.

චිත්තං එකග්ගං හොතීති යථාසකං චිත්තකාදිපච්චයලාභෙන තස්මිං ආරම්භණෙ අවට්ඨිතතාය අනෙකග්ගතං පහාය එකග්ගං අප්පිතං විය හොති, චිත්තසිසෙන චෙන්ථ මිථිභාසමාධි එව වුත්තො. සො හි පච්චයවිසෙසෙහි ලද්ධභාවනාබලො ඊදිසෙ යානෙ සමාධානපතිරුපකකිච්චකරොයෙව හොති වාලවිජ්ඣනාදිසු වියාති දට්ඨබ්බං. ජවනානි ජවන්තීති අනෙකක්ඛන්තුං තෙනාකාරෙන පුබ්බභාගියෙසු ජවනවාරෙසු පවත්තෙසු සන්තිට්ඨානභූතෙ සබ්බපච්ඡිමෙ ජවනවාරෙ සත්ත ජවනානි ජවන්ති. “පයමපවනෙ සතෙකිච්ඡා හොන්ති, තථා දුතියාදිසු”ති ඉදං ධම්මසභාවදස්සනමෙව, න පන තස්මිං බණෙ තෙසං තිකිච්ඡා කෙනචි සක්කා කාතුන්ති දස්සනං තෙස්වෙව යත්වා සත්තමජවනස්ස අවස්සමුප්පජ්ජමානස්ස නිවත්තිතුං අසක්කුණෙයාත්තා, එවං ලහුපරිවත්තෙ ව චිත්තවාරෙ ඔවාදානුසාසන වසෙන තිකිච්ඡාය අසම්භවතො. තෙනාහ “බුද්ධානමිපි අතෙකිච්ඡා අනිවත්තිනො”ති. අරිට්ඨකණ්ටකසදිසාති අරිට්ඨහික්ඛකණ්ටකසාමණෙරසදිසා, තෙ විය අතෙකිච්ඡා අනිවත්තිනො මිථිභාදිට්ඨිගතිකායෙව ජාතාති වුත්තං හොති.

තත්ථාති තෙසු තිසු මිථිභාදස්සනෙසු. කොචි එකං දස්සනං ඔක්කමතීති යස්ස එකස්මිංයෙව අහිනිවෙසො, ආසෙවනා ව පවත්තා, සො එකමෙව දස්සනං ඔක්කමති. කොචි ද්වෙ, කොචි තිණ්හිති යස්ස ද්විසු, තිසුපි වා අහිනිවෙසො, ආසෙවනා ව පවත්තා, සො ද්වෙ, තිණ්හි ඔක්කමති, එතෙන පන වචනෙන යා පුබ්බෙ “ඉති සබ්බෙපෙනෙ අත්ථතො උභයජ්ජට්ඨාහකා”තිආදිනා උභයජ්ජට්ඨාහකතාමුඛෙන දිපිතා අත්ථතො සිද්ධා සබ්බදිට්ඨිකතා, සා පුබ්බභාගියා. යා පන මිථිජත්තනියාමොක්කන්තිභූතා, සා යථාසකං පච්චයසමුදාගමසිද්ධිතො හින්තාරම්මණානං විය විසෙසාධිගමානං එකජ්ඣං අනුප්පත්තියා අඤ්ඤමඤ්ඤං අබ්බොකිණ්ණා එවාති දස්සෙති. “එකස්මිං ඔක්කන්තෙපි”තිආදිනා තිස්සන්තමිපි දිට්ඨිතං සමානසාමන්තියතං, සමානඵලතඤ්ච විභාවෙති. සග්ගාවරණාදිනා හෙතා සමානසාමන්තියා වෙව සමානඵලා ව, තස්මා තිස්සොපි වෙතා එකස්ස උප්පන්නාපි අබ්බොකිණ්ණා එව, එකාය විපාකෙ දින්නෙ ඉතරා තස්සා අනුබලජ්ජදායිකායොති දට්ඨබ්බං. “පත්තො සග්ගමග්ගාවරණඤ්චෙව”තිආදිං වත්වා “අභබ්බො”තිආදිනා තදෙවත්ථං ආචිකරොති. මොක්ඛමග්ගාවරණන්ති නිබ්බානපථභූතස්ස අරියමග්ගස්ස නිවාරණං. පගෙවාති පටික්ඛෙපත්ථෙ නිපාතො, මොක්ඛසඬ්ඛානං පන නිබ්බානං ගන්තුං කා නාම කථාති අත්ථො. අපිව පගෙවාති පා එව, පයමතරමෙව මොක්ඛං ගන්තුමහබ්බො, මොක්ඛගමනතොපි දුරතරමෙවාති වුත්තං හොති. එවමඤ්ඤත්ථාපි යථාරහං.

“වට්ටබාණු නාමෙස සත්තො”ති ඉදං වචනං නෙය්‍යත්ථමෙව, න නීතත්ථං. තථා හි වුත්තං පපඤ්චසුදනියං නාම මජ්ඣිමාගමට්ඨකථායං “කිං පනෙස එකස්මිංයෙව අත්තභාවෙ නියතො හොති, උදාහු අඤ්ඤස්මිමිපිති? එකස්මිංයෙව නියතො, ආසෙවනවසෙන පන භවත්තරෙපි තං තං දිට්ඨිං රොචෙතියෙවා”ති (ම. නි. අට්ඨ. 3.103). අකුසලඤ්ඤි නාමෙන අබලං දුබ්බලං, න කුසලං විය සබලං මහාබලං, තස්මා “එකස්මිංයෙව අත්තභාවෙ නියතො”ති තත්ථ වුත්තං. අඤ්ඤථා සම්මත්තනියාමො විය මිථිජත්තනියාමොපි අච්චන්තිකො සියා, න ව අච්චන්තිකො. යදෙවං වට්ටබාණුජොතනා කථං යුජ්ජෙය්‍යාති ආහ “ආසෙවනවසෙනා”තිආදි, තස්මා යථා සත්තඬ්ගුත්තරපාළියං “සකිං නිමුග්ගෙපි නිමුග්ගො එව බාලො”ති [අ. නි. 7.15 (අත්ථතො සමානං)] වුත්තං, එවං වට්ටබාණුජොතනාපි වුත්තා. යාදිසෙ හි පච්චයෙ පටිච්ච අයං තං තං දස්සනං ඔක්කන්තො, පුන කදාචි තජ්ජට්ඨපක්ඛෙ පච්චයෙ පටිච්ච තතො සිසුක්ඛිපනමස්ස න හොතීති න වත්තබ්බං. තස්මා තත්ථ, (ම. නි. අට්ඨ. 3.102) ඉධ ව අට්ඨකථායං.

“එවරුපස්ස හි යෙහුයොන හවතො වුට්ඨානං නාම නත්ථි” නි යෙහුයාග්ගහණං කතං, ඉති ආසෙවනවසෙන හවත්තරෙපි තංතංදිට්ඨියා රොවනතො යෙහුයොනස්ස හවතො වුට්ඨානං නත්ථිති කත්වා වට්ටබාණුකො නාමෙස ජාතො, න පන මිච්ඡත්තනියාමස්ස අව්වන්තිකතායාති නිහරිත්වා ඤාතබ්බත්ථතාය නෙය්‍යත්ථමිදං, න නීතත්ථන්ති වෙදිතබ්බං. යං සන්ධාය අභිධම්මෙපි “අරහා, යෙ ච පුපුර්ජනා මග්ගං න පටිලභිස්සන්ති, තෙ රුපක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානන්ති, වෙදනාක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානිස්සන්ති” තිආදි (යම. 1.බන්ධයමක 210) වුත්තං. පට්ඨිගොපකොති යථාවුත්තකාරණෙන පට්ඨිපාලකො. තදත්ථං සමත්ථෙතුං “යෙහුයොනා” තිආදි වුත්තං.

එවං මිච්ඡාදිට්ඨියා පරමසාවජ්ජානුසාරෙන සොතුනං සතිමුප්පාදෙන්තො “තස්මා” තිආදිමාහ. තත්ථ තස්මාති යස්මා එවං සංසාරබාණුභාවස්සාපි පච්චයො අපණ්ණකජාතො, තස්මා පරිවජ්ජෙය්‍යාති සම්බන්ධො. අකල්‍යාණජනන්ති කල්‍යාණධම්මචිරිනිතජනං අසාධුජනං. ආසිච්ඡන්ති ආසුමාගතහලාහලං. භුතිකාමොති දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථානං වසෙන අත්තනො ගුණෙහි වුඩ්ඪිකාමො. විවක්ඛණොති පඤ්ඤාවක්ඛුනා විවිධත්ථස්ස පස්සකො, ධිරොති අත්ථො.

පකුධකච්චායනවාදවණ්ණනා

174. “අකටා” ති එත්ථ ත-කාරස්ස ට-කාරාදෙසොති ආහ “අකතා” ති, සමෙන, විසමෙන වා කෙනවිපි හෙතුනා අකතා, න විහිතාති අත්ථො. තථා අකට්ඨිකාති එත්ථාපි. නත්ථි කතවිධො කරණවිධි එතෙසන්ති අකට්ඨිකා. පද්ද්වයෙනාපි ලොකෙ කෙනවි හෙතුපච්චයෙන නෙසං අනිබ්බත්තභාවං දස්සෙති. තෙනාහ “එවං කරොථි” තිආදි. ඉද්ධියාපි න නිම්මිතාති කස්සච ඉද්ධිමතො වෙතොවසිජ්ජත්තස්ස පුරිගලස්ස, දෙවස්ස, ඉස්සරාදිනො ච ඉද්ධියාපි න නිම්මිතා. අනිම්මාපිතාති කස්සච අනිම්මාපිතා. කාමං සද්දතො යුත්තං, අත්ථතො ච පුරිමෙන සමානං, තථාපි පාළියමට්ඨකථායඤ්ච අනාගතමෙව අගහෙතබ්බභාවෙ කාරණන්ති දස්සෙති “තං නෙව පාළිය” තිආදිනා.

බ්‍රහ්මජාලසුත්තසංවණ්ණනායං (දී. නි. අට්ඨ. 1.30) වුත්තත්ථමෙව. ඉදමෙත්ථ යොජනාමත්තං – වඤ්ඤාති හි වඤ්ඤාපසුචඤ්ඤාතාලාදයො විය අඵලා කස්සච අජනකා, තෙන පට්ඨිකායාදිනං රුපාදිජනකභාවං පටික්ඛිපති. රුපසද්දාදයො හි පට්ඨිකායාදිහි අප්පට්ඨිද්ධිවුත්තිකාති තස්ස ලද්ධි. පබ්බතස්ස කුට්ඨිව ධීතාති කුට්ඨියා, යථා පබ්බතකුටං කෙනවි අනිබ්බත්තිතං කස්සච ච අනිබ්බත්තකං, එවමෙනෙපි සත්තකායාති අධිජ්ජායො. යමිදං “බීජතො අඬ්ඤාදි ජායති” ති වුවචති, තං විජ්ජමානමෙව තතො නික්ඛමති, න අවිජ්ජමානං, ඉතරථා අඤ්ඤාතොපි අඤ්ඤස්ස උපලද්ධි සියා, එවමෙනෙපි සත්තකායා, තස්මා එසිකට්ඨායිට්ඨිතාති. ධීතත්තාති නිබ්බිකාරභාවෙන සුජ්ජතිට්ඨිතත්තා. න වලන්තිති න විකාරමාපජ්ජන්ති. විකාරාභාවතො හි තෙසං සත්තන්තං කායානං එසිකට්ඨායිට්ඨිතතා, අනිඤ්ජනඤ්ච අත්තනො පකතියා අවිට්ඨානමෙව. තෙනාහ “න විපරිණමන්ති” ති. පකතින්ති සභාවං. අවිපරිණාමධම්මත්තා එව න අඤ්ඤාමඤ්ඤා උපහනන්ති. සති හි විකාරමාපාදෙනබ්බභාවෙ උපසාතකතා සියා, තථා අනුර්ගහෙතබ්බභාවෙ සති අනුර්ගහකතාපීති තදභාවං දස්සෙතුං පාළියං “නාල” තිආදි වුත්තං. පට්ඨියෙව කායෙකදෙසත්තා පට්ඨිකායො යථා “සමුද්දො දිට්ඨො” ති, පට්ඨිසමුහො වා කායසද්දස්ස සමුභවාචකත්තා යථා “හත්ථිකායො” ති. ජීවසත්තමානං කායානං නිව්චතාය නිබ්බිකාරභාවතො න හන්තබ්බතා, න සාතෙතබ්බතා ව, තස්මා නෙව කොචි හන්තා, සාතෙතා වා අත්ථිති දස්සෙතුං පාළියං “සත්තන්තං ත්වෙව කායාන” තිආදි වුත්තං. යදි කොචි හන්තා නත්ථි, කථං තෙසං සත්ථජ්ජහාරොති තත්ථ වොදනායාහ “යථා” තිආදි. තත්ථ සත්තන්තං ත්වෙවති සත්තන්තමෙව. ඉතිසද්දො හෙත්ථ නිපාතමත්තං. පහතන්ති පහරිතං. එකතොධාරාදිකං සත්ථං. අත්තරෙනෙව පච්ඡති, න තෙසු. ඉදං වුත්තං හොති – කෙවලං “අහං ඉමං ජීවිතා වොරොපෙමි” ති තෙසං තථා සඤ්ඤාමත්තමෙව, හනනසාතනාදි පන පරමත්ථතො නත්ථෙව කායානං අවිකොපජියභාවතොති.

නිගණ්ඨනාටසුත්තවාදවණ්ණනා

177. වත්තාරො යාමා භාගා චතුයාමං, චතුයාමං එව චාතුයාමං. භාගත්ථො හි ඉධ යාම-සද්දො යථා “රත්තියා පඨමො යාමො” ති (සං. නි. අට්ඨ. 3.368). සො පනෙත්ථ භාගො සංවරලක්ඛිතොති ආහ “චතුකොට්ඨාසෙන සංවරෙන සංවුතො” ති, සංයමත්ථො වා යාමසද්දො යමනං සඤ්ඤාමනං යාමොති

කත්වා. “යතත්තෝ” තිආදීසු විය හි අනුපසග්ගොපි සඋපසග්ගො විය සඤ්ඤමත්ථවාචකො, සො පන චතුහි ආකාරෙහිති ආහ “චතුකොට්ඨාසෙන සංවරෙනා” ති. ආකාරො කොට්ඨාසොති හි අත්ථතො ඵකං. වාරිතො සබ්බවාරි යස්සායං සබ්බවාරිවාරිතො යථා “අග්ගාහිතො” ති. තෙනාහ “වාරිතසබ්බඋදකො” ති. වාරිසද්දෙන චෙත්ථ වාරිපරිභොගො චුත්තො යථා “රත්තුපරතො” ති. පටික්ඛිත්තො සබ්බසීතොදකො තප්පරිභොගො යස්සාති තථා. තන්ති සීතොදකං. සබ්බවාරියුත්තොති සංවරලක්ඛණමත්තං කථිතං. සබ්බවාරියුත්තොති පාපනිප්පරලක්ඛණං. සබ්බවාරියුත්තොති කම්මක්ඛයලක්ඛණන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙත්තො “සබ්බෙනා” තිආදිමාහ, සබ්බෙන පාපවාරණෙන යුත්තොති හි සබ්බප්පකාරෙන සංවරලක්ඛණෙන පාපවාරණෙන සමන්තාගතො. ධුතපාපොති සබ්බෙන නිප්පරලක්ඛණෙන පාපවාරණෙන විධුතපාපො. චුට්ඨොති අට්ඨන්තමිති කම්මානං ඛෙපනෙන මොක්ඛප්පත්තියා කම්මක්ඛයලක්ඛණෙන සබ්බෙන පාපවාරණෙන චුට්ඨො, තං පත්වා ධීතොති අත්ථො. “ද්වෙයෙව ගතියො භවන්ති, අනඤ්ඤා” තිආදීසු (දී. නි. 1.258; 2.34; 3.199, 200; ම. නි. 2.384, 398) විය ගමුසද්දො නිට්ඨානත්ථොති චුත්තං “කොට්ඨපත්තචිත්තො” ති, මොක්ඛාධිගමෙන උත්තමමරියාදප්පත්තචිත්තොති අත්ථො. කායාදීසු ඉන්ද්‍රියෙසු සංයමෙනබ්බස්ස අභාවතො සංයතචිත්තො. අතීතෙ හෙත්ථ ත-සද්දො. සංයමෙනබ්බස්ස අවසෙසස්ස අභාවතො සුප්පතිට්ඨිතචිත්තො. කිඤ්චි සාසනානුලොමන්ති පාපවාරණං සන්ධාය චුත්තං. අසුද්ධලද්ධිකායාති “අත්ථි ජීවො, සො ච සියා නිච්චො, සියා අනිච්චො” ති (දී. නි. ටී. 1.177). එවමාදිමලීනලද්ධිකාය. සබ්බාති කම්මපකතිවිභාගාදිවිසයාපි සබ්බා නිප්ඤ්ඤානක්ඛන්තියො. දිට්ඨියෙවාති මිච්ඡාදිට්ඨියො එව ජාතා.

සඤ්ඤවයබෙලට්ඨසුත්තවාදවණ්ණනා

179-181. අමරාවික්ඛෙපෙ චුත්තනයො එවාති බ්‍රහ්මජාලෙ අමරාවික්ඛෙපවාදවණ්ණනායං (දී. නි. අට්ඨ. 1.61) චුත්තනයො එව. කස්මා? වික්ඛෙපඛ්‍යාකරණභාවතො, තථෙව ච තත්ථ වික්ඛෙපවාදස්ස ආගතත්තා.

පයමසන්දිට්ඨිකසාමඤ්ඤඵලවණ්ණනා

182. පිළෙත්වාති තෙලයන්තෙන උප්පිළෙත්වා, ඉමිනා රඤ්ඤො ආභොගමාහ. වදනො හි ආභොගවසෙන සබ්බත්ථ අත්ථනිච්ඡයො. අට්ඨකථාවරියා ච තදාභොගඤ්ඤා, පරම්පරාහතත්ථස්සාවිරොධිතො ච, තස්මා සබ්බත්ථ යථා තථා වචනොකාසලද්ධභාවමත්තෙන අත්ථො න චුත්තො, අථ ඛො තෙසං චත්තුමිච්ඡිතවසෙනාති ගහෙනබ්බං, එවඤ්ඤ කත්වා තත්ථ තත්ථ අත්ථුද්ධාරාදිවසෙන අත්ථවිච්චනා කතාති.

183. යථා තෙ රුච්චෙය්‍යාති ඉදානි මයා පුච්ඡියමානො අත්ථො යථා තච චිත්තෙ රුච්චෙය්‍ය, තයා චිත්තෙ රුච්චෙථාති අත්ථො. කම්මත්ථෙ හෙතං කිරියාපදං. මයා චා දානි පුච්ඡියමානමත්ථං තච සම්පදානභුතස්ස රොචෙය්‍යාතිපි වට්ටති. සරදාසියා කුච්ඡිස්මිං ජාතො අත්තොජාතො. ධනෙන කිතො ධනක්කිතො. බන්ධග්ගාහගහිතො කරමරාතීතො. සාමමෙව යෙන කෙනවි හෙතුනා දාසභාවමුපගතො සාමංදාසබ්‍යොපගතො. සාමන්ති හි සයමෙව. දාසබ්‍යන්ති දාසභාවං. කොචි දාසොපි සමානො අලසො කම්මං අකරොත්තො “කම්මකාරො” ති න චුච්චති, සො පන න තථාභුතොති විසෙසනමෙතන්ති ආහ “අනලසො” තිආදි. දුරතොති දුරදෙසතො ආගතං. පයමමෙවාති අත්තනො ආසන්නතරට්ඨානුපසඬකමනතො පගෙව පුරෙතරමෙව. උට්ඨහතීති ගාරවචසෙන උට්ඨහිත්වා තිට්ඨති, පච්චුට්ඨාතිති වා අත්ථො. පච්ඡාති සාමිකස්ස නිපජ්ජාය පච්ඡා. සයනතො අවුට්ඨිතෙති රත්තියා විභායනවෙලාය සෙය්‍යතො අවුට්ඨිතෙ. පච්චුසකාලතොති අතිතරත්තියා පච්චුසකාලතො. යාව සාමීතො රත්තිං නිද්දොක්කමනන්ති අපරාය භාවිතියා රත්තියා පදොසවෙලායං යාව නිද්දොක්කමනං. යා අතිතරත්තියා පච්චුසවෙලා, භාවිතියා ච පදොසවෙලා, එත්ථන්තරෙ සබ්බකිච්චං කත්වා පච්ඡා නිපතතිති චුත්තං හොති. කිං කාරමෙවාති කිං කරණියමෙව කිත්ති පුච්ඡාය කාතබ්බතො, පුච්ඡිත්වා කාතබ්බවෙය්‍යාවච්චන්ති අත්ථො. පටිස්සවෙනෙව සම්පචාරිතා චුත්තාති ආහ “පටිසුණන්තො විචරතී” ති. පටිකුද්ධං මුඛං ඔලොකෙතුං න විසහතීතිපි දස්සෙති “කුට්ඨපහට්ඨ” ති ඉමිනා.

දෙවො වියානි ආධිපතිවරුන්වාරාදිසමන්තාගතො පධානදෙවො විය, තෙන මඤ්ඤ-සද්දො ඉධ උපමත්ථොති ඤාපෙති යථා “අක්කාහනං මඤ්ඤ අට්ඨාසි රඤ්ඤො මහාසුදස්සනස්ස අන්තෙපුරං උපසොහයමාන”න්ති (දී. නි. 2.245). සො වතස්සාහන්ති එත්ථ සො වත අස්සං අහන්ති පදවිජේදො, සො රාජා විය අහමි භවෙය්‍යං. කෙනාති චෙ? යදි පුඤ්ඤානි කරෙය්‍යං, තෙනාති අත්ථොති ආහ “සො වත අහ”න්තිආදි. වතසද්දො උපමායං. තෙනාහ “එවරුපො”ති. පුඤ්ඤානීති උළාරතරං පුඤ්ඤං සන්ධාය වුත්තං අඤ්ඤදා කතපුඤ්ඤතො උළාරාය පබ්බජ්ජාය අධිජ්ජෙතත්තා. “සො වතස්සාය”න්තිපි පාඨෙ සො රාජා විය අයං අහමි අස්සං. කථං? “යදි පුඤ්ඤානි කරෙය්‍යං”න්ති අත්ථසම්භවතො “අයමෙවත්ථො”ති වුත්තං. අස්සන්ති හි උත්තමපුරිසයොගෙ අහං-සද්දො අප්පයුත්තොපි අයං-සද්දෙන පරාමසනතො පයුත්තො විය හොති. සො අහං එවරුපො අස්සං වත, යදි පුඤ්ඤානි කරෙය්‍යන්ති පට්ඨපාදස්ස අත්ථමිච්ඡන්ති කෙවි. එවං සති දුතියපාඨෙ “අයමෙවත්ථො”ති අවත්තබ්බො සියා තත්ථ අයං-සද්දෙන අහං-සද්දස්ස පරාමසනතො, “සො”ති ව පරාමසිතබ්බස්ස අඤ්ඤස්ස සම්භවතො. යන්ති දානං. සතභාගමිති සතභුතං භාගමිපි, රඤ්ඤා දින්නදානං සතධා කත්වා තත්ථ එකභාගමිති වුත්තං හොති. යාවච්චං න සක්ඛිස්සාමි දාතුන්ති යාවච්චං දානත්ථාය උස්සාහං කරොන්තොපි සතභාගමත්තමිපි දාතුං න සක්ඛිස්සාමි, තස්මා පබ්බජ්ජසාමිති පබ්බජ්ජායං උස්සාහං කත්වාති අත්ථො. “යංනුනා”ති නිපාතො පරිචිතක්කනත්ථොති වුත්තං “එවං චිත්තනභාව”න්ති.

කායෙන පිහිතොති කායෙන සංවරිතබ්බස්ස කායද්වාරෙන පවත්තනකස්ස පාපධම්මස්ස සංවරණවසෙන පිදහිතො. උස්සුක්කවචනවසෙන පනත්ථො විහරෙය්‍ය-පදෙන සම්බජ්ඣිතබ්බත්තාති ආහ “අකුසලපවෙසනද්වාරං ථකෙත්වා”ති. හුත්වාති හි සෙසො. අකුසලපවෙසනද්වාරන්ති ව කායකම්මභූතානමකුසලානං පවෙසනභූතං කායවිඤ්ඤන්තිසඛිධානං ද්වාරං. සෙසපද්දවයෙපිති “වාචාය සංවුතො, මනසා සංවුතො”ති පද්දවයෙපි. සාසවිජාදනෙන පරමතායාති සාසවිජාදනපරියෙසෙන සල්ලෙඛවසෙන පරමතාය, උක්කට්ඨභාවෙ වා සණ්ඨිතො සාසවිජාදනමත්තමෙව පරමං පමාණං කොටි එතස්ස, න තතො පරං කිඤ්චි ආමිසජානං පරියෙසති, පච්චාසිසති වාති සාසවිජාදනපරමො, තස්ස භාවො සාසවිජාදනපරමතාතිපි අට්ඨකථාමුත්තකො නයො. සසිතබ්බො අසිතබ්බොති සාසො, ආහාරො, ආභුසො ඡාදෙති පරිදහති එතෙනාති අවිජාදනං, නිවාසනං, අපිච සසනං සාසො, ආභුසො ඡාදියතෙ අවිජාදනන්තිපි යුජ්ජති. එතදත්ථමිති සාසවිජාදනත්ථායාපි. අනෙසනන්ති එකවිසතිවිධම්පි අනනුරූපමෙසනං.

විවෙකට්ඨකායානන්ති ගණසඛිගණිකතො පවිචිත්තෙ ධීතකායානං, සම්බන්ධිභූතානං කායවිවෙකොති සම්බන්ධො. තෙක්ඛම්මාහිරතානන්ති කුමාරාහිරතානං. පරමවොදානප්පත්තානන්ති තාය එව කුමාරාහිරතියා පරමං උත්තමං වොදානං චිත්තවිසුද්ධිං පත්තානං. නිරූපධීනන්ති කිලෙසුපධිඅභිසඛිධාරූපධිහි අවිචන්තවිගතානං. විසඛිධාරං වුවිචති නිබ්බානං, තදධිගමනෙනා විසඛිධාරගතා, අරහන්තො, තෙසං. “එවං වුත්තෙ”ති ඉමිනා මහානිද්දෙසෙ (මහානි. 7, 9) ආගතභාවං දස්සෙති. එත්ථ ව පට්ඨමො විවෙකො ඉතරෙහි ද්විති විවෙකෙහි සහාපි චත්තබ්බො ඉතරෙසු සිද්ධෙසු තස්සාපි සිජ්ඣනතො, විනා ව තස්මිං සිද්ධෙපි ඉතරෙ සම්පිජ්ඣනතො. තථා දුතියොපි. තතියො පන ඉතරෙහි සහෙව චත්තබ්බො. න විනා ඉතරෙසු සිද්ධෙසුයෙව තස්ස සිජ්ඣනතොති දට්ඨබ්බං. “ගණසඛිගණිකං පහායා”තිආදි තදධිජ්ජායවිභාවනං. තත්ථ ගණෙ ජනසමාගමෙ සන්තිපනනං ගණසඛිගණිකා, තං පහාය. කායෙන එකො විහරති විවරති පුග්ගලවසෙන අසභායත්තා. චිත්තෙ කිලෙසානං සන්තිපනනං චිත්තකිලෙසසඛිගණිකා, තං පහාය. එකො විහරති කිලෙසවසෙන අසභායත්තා. මග්ගස්ස එකචිත්තක්ඛණිකත්තා, ගොත්‍රභූආදීනඤ්ච ආරම්මණකරණමත්තත්තා න තෙසං වසෙන සාතිසයා නිබ්බුතිසුඛසම්ප්ප්පනා, එලසමාපත්තිනිරොධසමාපත්තිවසෙන පන සාතිසයාති ආහ “එලසමාපත්තිං වා නිරොධසමාපත්තිං වා”ති. එලපරියොසානො හි නිරොධො. පච්ඡිත්තවාති සමාපජ්ජනවසෙන අන්තොකත්වා. නිබ්බානං පත්වාති එත්ථ උස්සුක්කවචනමෙතං ආරම්මණකරණෙන, චිත්තචෙතසිකානං නිරොධෙන ව නිබ්බුතිපජ්ජනස්ස අධිජ්ජෙතත්තා. වොදනත්ථොති ජානාපෙතුං උස්සාහකරණත්ථො.

184. අභිහරිත්වාති අභිමුඛභාවෙන නෙත්වා. නන්ති තථා පබ්බජ්ජාය විහරන්තං. අභිභාරොති නිමන්තනවසෙන අභිහරණං. “විවරාදිහි පයොජනං සාධෙස්සාමි”ති වචනසෙසෙන යොජනා. තථා “යෙනත්ථො, තං වදෙය්‍යාථා”ති. විවරාදිවෙකල්ලන්ති විවරාදිනං ලුඛතාය විකලභාවං. තදුභයමිති තදෙව අභිහාරද්වයමිපි. සප්පායන්ති සබ්බගෙලඤ්ඤාපහරණවසෙන උපකාරාවහං. භාවිතො අනත්ථස්ස

අජනනවසෙන පරිපාලනං රක්ඛාගුත්ති. පච්චුප්පන්තස්ස පන අනත්ථස්ස නිසෙධවසෙන පරිපාලනං ආවරණගුත්ති. කිමත්ථියං “ධම්මික”න්ති විසෙසනන්ති ආහ “සා පනෙසා”තිආදි. විහාරසීමායාති උපචාරසීමාය, ලාහසීමාය වා.

185. කෙවලො යදි-එවං-සද්දො පුබ්බෙ චුත්තත්ථාපෙක්ඛකොති චුත්තං “යදි තව දාසො”තිආදි. එවං සත්තෙති එවං ලබ්භමානෙ සති. දුතියං උපාදාය පඨමභාවො, තස්මා “පඨම”න්ති භණන්තො අඤ්ඤස්සාපි අත්ථිතං දීපෙති. තදෙව ච කාරණං කත්වා රාජාපි එවමාහාති දස්සෙතුං “පඨමන්ති භණන්තො”තිආදි චුත්තං. තෙනෙවාති පඨමසද්දෙන අඤ්ඤස්සාපි අත්ථිතාදිපනෙනෙව.

දුතියසන්දිට්ඨිකසාමඤ්ඤඵලවණ්ණනා

186. කසතීති විලෙඛති කසිං කරොති. ගහපතීකොති එත්ථ ක-සද්දො අප්පත්ථොති චුත්තං “එකගෙහමත්තෙ ජෙට්ඨකො”ති. ඉදං චුත්තං හොති – ගහස්ස පති ගහපති, බුද්දකො ගහපති ගහපතීකො එකස්මිඤ්ඤෙව ගෙහමත්තෙ ජෙට්ඨකත්තාති, බුද්දකභාවො පනස්ස ගෙහවසෙනෙවාති කත්වා “එකගෙහමත්තෙ”ති චුත්තං. තෙන හි අනෙකකුලජෙට්ඨකභාවං පටික්ඛිපති, ගහං, ගෙහන්ති ච අත්ථනො සමානමෙව. කරසද්දො ඛලිමිහිති චුත්තං “ඛලිසඩ්ධාත”න්ති. කරොතීති අහිනිප්ථාදෙති සම්පාදෙති. වඩ්ඨෙතීති උපරුපරි උප්පාදනෙන මහන්තං සන්තිවයං කරොති.

කස්මා තදුභයම්පි චුත්තන්ති ආහ “යථා හි”තිආදි. අප්පම්පි පභාය පබ්බජිතුං දුක්කරන්ති දස්සනඤ්ච පගෙව මහන්තන්ති විඤ්ඤාපනත්ථං. එසා හි කට්ඨිකානං පකති, යදිදං යෙන කෙනචි පකාරෙන අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනන්ති. අප්පම්පි පභාය පබ්බජිතුං දුක්කරභාවො පන මප්ඤ්ඤානිකායෙ මප්ඤ්ඤාමපණ්ණාසකෙ ලට්ඨකිකොපමසුත්තෙන (ම. නි. 2.148 ආදයො) දීපෙතබ්බො. චුත්තඤ්චි තත්ථ “සෙය්‍යාථාපි උදාසි පුරිසො දලිද්දො අස්සකො අනාළ්භියො, තස්ස’ස්ස එකං අගාරකං ඔලුග්ගවිලුග්ගං කාකාතිදායිං නපරමරුපං, එකා ඛට්ටාපිකා ඔලුග්ගවිලුග්ගා නපරමරුපා”ති විත්ථාරො. යදි අප්පම්පි හොගං පභාය පබ්බජිතුං දුක්කරං, කස්මා දාසවාරෙපි හොගග්ගහණං න කතන්ති ආහ “දාසවාරෙ පනා”තිආදි. අත්තනොපි අනිස්සරොති අත්තානම්පි සයමනිස්සරො. යථා ච දාසස්ස හොගාපි අහොගායෙව පරායත්තභාවනො, එවං ඤාතයොපිති දාසවාරෙ ඤාතිපරිවට්ටග්ගහණම්පි න කතන්ති දට්ඨබ්බං. පරිවට්ටති පරම්පරභාවෙන සමන්තතො ආවට්ටති පරිවට්ටො, ඤාතියෙව. තෙනාහ “ඤාතියෙව ඤාතිපරිවට්ටො”ති.

පණ්ණිකරසාමඤ්ඤඵලවණ්ණනා

189. තන්ති යථා දාසවාරෙ “එවමෙවා”ති චුත්තං, න තථා ඉධ කස්සකවාරෙ, තදවචනං කස්මාති අනුයුඤ්ඤෙය්‍ය චෙති අත්ථො. එවමෙවාති චුවචමානෙති යථා පඨමදුතියාති සාමඤ්ඤඵලාති පඤ්ඤත්තාති, තථායෙව පඤ්ඤපෙතුං සක්කා නු බොති චුත්තෙ. එවරුපාහීති යථාචුත්තදාසකස්සකුපමාසදිසාහි උපමාහි. සාමඤ්ඤඵලං දීපෙතුං පහොති අනන්තපටිභානාය විචිත්තනයදෙසනභාවනො. තත්ථාති එවං දීපනෙ. පරියන්තං නාම නත්ථි අනන්තනයදෙසනභාවනො, සවනෙ වා අසන්තොසනෙන හියො හියො සොතුකාමනාජනනො සොතුකාමනාය පරියන්තං නාම නත්ථිති අත්ථො. තථාපිති “දෙසනාය උත්තරුත්තරාධිකනානායවිචිත්තභාවෙ සතිපි”ති (දී. නි. ටී. 1.189) ආවරියෙන චුත්තං, සතිපි එවං අපරියන්තභාවෙතිපි යුජ්ජති. අනුමානඤ්ඤාණෙන චිත්තෙත්ථා. උපරි විසෙසන්ති තං යපෙත්ථා තදුපරි විසෙසමෙව සාමඤ්ඤඵලං පුච්ඡන්තො. කස්මාති ආහ “සවනෙ”තිආදි. එතෙන ඉමමත්ථං දීපෙති – අනෙකත්ථා සමානාපි සද්දා චත්තිවිජානුපුබ්බිකායෙව තංතදත්ථදීපකාති.

සාධුකං සාධුති එකත්ථමෙතං සාධුසද්දස්සෙව ක-කාරෙන වඩ්ඨෙත්ථා චුත්තත්තා. තෙනෙව හි සාධුකසද්දස්සත්ථං වදන්තෙන සාධුසද්දො අත්ථුද්ධාරවසෙන උදාහරො. තෙන ච නනු සාධුකසද්දස්සෙව අත්ථුද්ධාරො චත්තබ්බො, න සාධුසද්දස්සාති වොදනා නිසෙධිතා. ආයාවනෙති අහිමුඛං යාවනෙ, අහිපත්ථනායන්ති අත්ථො. සම්පට්ච්ඡනෙති පටිග්ගහණෙ. සම්පහංසනෙති සංවිජ්ජමානගුණවසෙන හංසනෙ තොසනෙ, උදග්ගතාකරණෙති අත්ථො.

සාධු ධම්මරුචීති ගාථා උම්මාදන්තිජාතකෙ (ජා. 2.18.101). තත්ථායමට්ඨකථාවිනිච්ඡයපචෙණි – සුවරිතධම්මෙ රොචෙතිති ධම්මරුචී, ධම්මරතොති අත්ථො. තාදිසො හි ජීවිතං ජහන්තොපි අකත්තබ්බං න කරොති. පඤ්ඤාණුවාති පඤ්ඤවා ඤාණසම්පන්නො. මිත්තානමද්දුබ්භොති මිත්තානං අදුස්සනභාවො. “අදුස්සකො අනුපසාතකො”ති (දී. නි. ටී. 1.189) ආචරියෙන වුත්තං. “අදුබ්භො”තිපි පායො ද-කාරස්ස දු-කාරං කත්වා.

දළ්භිකම්මෙති සාතච්චකිරියායං. ආණන්තියන්ති ආණාපනෙ. ඉධාපිති සාමඤ්ඤඵලෙපි. අස්සාති සාධුකසද්දස්ස. “සුඤ්ඤාහි සාධුකං මනසි කරොහී”ති හි සාධුකසද්දෙන සචනමනසිකාරානං සාතච්චකිරියාපි තදාණාපනම්පි ජොතිතං හොති. ආයාවනෙනෙව ච උයොජනසාමඤ්ඤතො ආණන්ති සඬගහිතාති න සා විසුං අත්ථුද්ධාරෙර වුත්තා. ආණාරහස්ස හි ආණන්ති, තදනරහස්ස ආයාවනන්ති විසෙසො. සුන්දරෙපිති සුන්දරත්ථෙපි. ඉදානි යථාවුත්තෙන සාධුකසද්දස්ස අත්ථත්තයෙන පකාසිතං විසෙසං දස්සෙතුං, තස්ස වා අත්ථත්තයස්ස ඉධ යොග්‍යතං විභාවෙතුං “දළ්භිකම්මත්ථෙන හී”තිආදි වුත්තං. සුග්ගහිතං ගණ්හන්තොති සුග්ගහිතං කත්වා ගණ්හන්තො. සුන්දරන්ති භාවනපුංසකං. හද්දකන්ති පසත්ථං, “ධම්ම”න්ති ඉමිතා සම්බන්ධො. සුන්දරං හද්දකන්ති වා සචනානුග්ගහණෙ පරියායච්චනං.

මනසි කරොහීති එත්ථ න ආරම්මණපටිපාදනලක්ඛණො මනසිකාරො, අථ ඛො විට්ඨපිපාදනචනපටිපාදනමනසිකාරපුබ්බකෙ චිත්තෙ යපනලක්ඛණොති දස්සෙන්නො “ආචජ්ජ, සමන්තාහරා”ති ආහ. අචික්ඛිත්තචිත්තොති යථාවුත්තමනසිකාරද්වයපුබ්බකාය චිත්තපටිපාටියා එකාරම්මණෙ යපනවසෙන අනුද්ධිතචිත්තො හුත්වා. නිසාමෙහීති සුඤ්ඤාහි, අනග්ගරතනම්ච වා සුවණ්ණමඤ්ඤාසාය දුල්ලභධම්මරතනං චිත්තෙ පටිසාමෙහීතිපි අත්ථො. තෙන වුත්තං “චිත්තෙ කරොහී”ති. එවං පද්දවයස්ස පච්චෙකං යොජනාවසෙන අත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි පටියොගීවසෙන දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ සොතින්ද්‍රියචික්ඛෙපචාරණං සචනෙ නියොජනවසෙන කිරියන්තරපටිසෙධනතො, තෙන සොතං ඔදහාති අත්ථං දස්සෙති. මනින්ද්‍රියචික්ඛෙපචාරණං මනසිකාරෙන දළ්භිකම්මනියොජනෙන අඤ්ඤචිත්තාපටිසෙධනතො. බ්‍යඤ්ජනවිපල්ලාසග්ගාහවාරණං “සාධුක”න්ති විසෙසෙත්වා වුත්තත්තා. අත්ථවිපල්ලාසග්ගාහවාරණෙපි එස නයො.

ධාරණුපපරික්ඛාදිසුති එත්ථ ආදි-සද්දෙන තුලනතිරණාදිකෙ, දිට්ඨියා සුඡ්පටිචෙධෙ ච සඬගණ්හාති. යථාධිජ්ජෙතමත්ථං බ්‍යඤ්ජෙති පකාසෙති, සයමෙතෙනාති වා බ්‍යඤ්ජනං, සභාවනිරුත්ති, සභ බ්‍යඤ්ජනෙනාති සබ්‍යඤ්ජනො, බ්‍යඤ්ජනසම්පන්නොති අත්ථො. සභජ්ජවත්ති හි “සම්පන්නතා සමවායතා විජ්ජමානතා”තිආදිනා අනෙකවිධා, ඉධ පන සම්පන්නතායෙව තදඤ්ඤස්ස අසම්භවතො, තස්මා “සභ බ්‍යඤ්ජනෙනා”ති නිබ්බවනං කත්වාපි “බ්‍යඤ්ජනසම්පන්නො”ති (දී. නි. ටී. 1.189) අත්ථො ආචරියෙන වුත්තොති දට්ඨබ්බං, යථා තං “න කුසලා අකුසලා, කුසලපටිපක්ඛා”ති (ධ. ස. 1) අරණියතො උපගන්තබ්බතො අනුධාතබ්බතො අත්ථො, චතුපාරිසුද්ධිසීලාදි, සභ අත්ථෙන්නාති සාත්ථො, වුත්තනයෙන අත්ථසම්පන්නොති අත්ථො. සාධුකපදං එකමෙව සමානං ආවුත්තිනායාදිවසෙන උභයත්ථ යොජෙතබ්බං. කථන්ති ආහ “යස්මා”තිආදි. ධම්මො නාම තන්ති. දෙසනා නාම තස්සා මනසා චචත්ථාපිතාය තන්තියා දෙසනා. අත්ථො නාම තන්තියා අත්ථො. පටිචෙධො නාම තන්තියා, තන්තිඅත්ථස්ස ච යථාභූතාවබ්බොධො. යස්මා චෙනෙ ධම්මදෙසනාත්ථපටිචෙධා සසාදිති විය මහාසමුද්දො මන්දබුද්ධිහි දුක්ඛොගාහා, අලබ්භනෙය්‍යපතිට්ඨා ච, තස්මා ගම්භීරා. තෙන වුත්තං “යස්මා...පෙ.... මනසි කරොහී”ති. එත්ථ ච පටිචෙධස්ස දුක්කරභාවතො ධම්මත්ථානං දුක්ඛොගාහතා, දෙසනාඤාණස්ස දුක්කරභාවතො දෙසනාය, උප්පාදෙතුමසක්කුණෙය්‍යනාය, තබ්බිසයඤාණුප්පත්තියා ච දුක්කරභාවතො පටිචෙධස්ස දුක්ඛොගාහතා වෙදිතබ්බා. යමෙත්ථ චිත්තබ්බං, තං නිදානවණ්ණනායං වුත්තමෙව.

“සුඤ්ඤාහි සාධුක”න්ති “සාධුකං මනසි කරොහී”ති වදන්තො න කෙචලං අත්ථක්කමතො එව අයං යොජනා, අථ ඛො සද්දක්කමතොපි උභයත්ථ සම්බන්ධත්තාති දස්සෙති. “සක්කා මහාරාජා”ති ඉධාපි “අඤ්ඤම්පි දිට්ඨෙව ධම්මෙ සන්දිට්ඨිකං සාමඤ්ඤඵලං...පෙ.... පණ්ණිනරඤ්චා”ති ඉදමනුවත්තතිති ආහ “එවං පටිඤ්ඤාතං සාමඤ්ඤඵලදෙසන”න්ති. විත්ථාරතො භාසනන්ති අත්ථමෙව දළ්භං කරොති “දෙසෙස්සාමිති සංඛිත්තදීපන”න්තිආදිනා. හි-සද්දො චෙත්ථ ලුත්තනිද්දිට්ඨො. ඉදං වුත්තං හොති – දෙසනං නාම උද්දිසනං. භාසනං නාම නිද්දිසනං පරිබ්‍යත්තකථනං. තෙනායමත්ථො සම්භවතිති

යථාච්ඡිත්තමත්ථං සගාථාවග්ගසංයුත්තෙ වඩ්ඨිසසුත්තෙ (සං. නි. 1.214) ගාථාපදෙන සාධෙතුං “තෙනාහා”තිආදි වුත්තං.

සාළිකායිව නිග්ඝොසොති සාළිකාය නිග්ඝොසො විය, යථා සාළිකාය ආලාපො මධුරො කණ්ණසුබ්බො පෙමනියො, එවන්ති අත්ථො. පටිභානන්ති චෙතස්ස විසෙසනං ලිඛිගහෙදස්සපි විසෙසනස්ස දිස්සනතො යථා “ගුණො පමාණ”න්ති. පටිභානන්ති ච සද්දො වුව්වති පටිභානි තංතදාකාරෙන දිස්සතිති කත්වා. උදිරයිති උච්චාරයි, වුව්වති වා, කම්මගඛ්භඤ්චෙනං කිරියාපදං. ඉමිනා චෙනං දිපෙති – ආයස්මන්තං ධම්මසෙනාපතිං ථොමෙතුකාමෙන දෙසනාභාසනානං විසෙසං දස්සෙන්නෙන පහින්නපටිසම්භිදෙන ආයස්මතා වඩ්ඨිසත්ථෙරෙන “සඩ්ධිත්තෙන, චිත්ථාරෙනා”ති ච විසෙසනං කතං, තෙනායමත්ථො විඤ්ඤායතිති.

එවං වුත්තෙති “භාසිස්සාමි”ති වුත්තෙ. “න කිරි හගවා සඩ්ධිබ්බෙපෙනෙව දෙසෙස්සති, අථ ඛො චිත්ථාරෙනපි භාසිස්සති”ති හි තං පදං සුත්ථවා උස්සාහජාතො සඤ්ජාතුස්සාහො, හට්ඨතුට්ඨොති අත්ථො. අයමාවරියස්ස අධිප්පායො. අපිච “තෙන හි මහාරාජ සුණොහි සාධුකං මනසි කරොහි, භාසිස්සාමි”ති වුත්තං සබ්බම්පි උයොජනපටිඤ්ඤාකරණප්පකාරං උස්සාහජනනකාරණං සබ්බෙනෙව උස්සාහසම්භවතො, තස්මා එවං වුත්තෙති “සුණොහි, සාධුකං මනසි කරොහි, භාසිස්සාමි”ති වුත්තෙ සබ්බෙනෙව තිහිපි පදෙහි උස්සාහජාතොති අත්ථො දට්ඨබ්බො. පච්චස්සොසීති පති අස්සොසි හගවතො වචනසමන්තරමෙව පච්ඡා අස්සොසි, “සක්කා පන හන්තෙ”තිආදිනා වා පුච්ඡිත්වා පුන “එවං හන්තෙ”ති අස්සොසීති අත්ථො. තං පන පතිස්සවනං අත්ථතො සම්පට්ච්ඡනමෙවාති ආහ “සම්පට්ච්ඡි, පටිග්ගහෙසි”ති. තෙනෙව හි “ඉති අත්ථො”ති අචත්වා “ඉති වුත්තං හොති”ති වුත්තං.

190. “අථස්ස හගවා එතදවොවා”ති වචනසම්බන්ධමත්තං දස්සෙත්වා “එතං අවොවා”ති පදං විහජිත්වා අත්ථං දස්සෙන්නො “ඉදානි”තිආදිමාහ. “ඉධා”ති ඉමිනා වුව්වමානං අධිකරණං තථාගතස්ස උප්පත්තිට්ඨානභූතං ලොකමෙවාධිප්පෙතන්ති දස්සෙති “දෙසොපදෙසෙ නිපාතො”ති ඉමිනා. දෙසස්ස උපදිසනං දෙසොපදෙසො, තස්මිං. යදි සබ්බත්ථ දෙසොපදෙසෙ, අථායමත්ථො න චත්තබ්බො අවුත්තෙපි ලබ්භමානත්තාති වොදනායාහ “ස්වාය”න්තිආදි. සාමඤ්ඤභූතං ඉධසද්දං ගණ්හිත්වා “ස්වාය”න්ති වුත්තං, න තු යථා විසෙසිතබ්බං. තථා හි වක්ඛති “කත්ථවි පදපූරණමත්තමෙවා”ති (දි. නි. අට්ඨ. 1.190). ලොකං උපාදාය වුව්වති ලොකසද්දෙන සමානාධිකරණභාවතො. ඉධ ලොකෙති ච ජාතික්ඛෙත්තං, තත්ථාපි අයං වක්ඛවාලො අධිප්පෙතො. සාසනමුපාදාය වුව්වති “සමණො”ති සද්දන්තරසන්තිධානතො. අයඤ්ඤි වතුකඩගුත්තරපාළි. තත්ථ පඨමො සමණොති සොතාපන්නො. දුතියො සමණොති සකදාගාමි. වුත්තඤ්ඤෙනං තත්ථෙව –

“කතමො ච භික්ඛවෙ පඨමො සමණො? ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛු තිණ්ණං සංයොජනානං පරික්ඛයා සොතාපන්නො හොති”ති, (අ. නි. 4.241) “කතමො ච භික්ඛවෙ දුතියො සමණො? ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛු තිණ්ණං සංයොජනානං පරික්ඛයා රාගදොසමොහානං තනුත්තා සකදාගාමි හොති”ති (අ. නි. 4.241) ච ආදි.

ඔකාසන්ති කඤ්චි පදෙසමුපාදාය වුව්වති “තිට්ඨමානස්සා”ති සද්දන්තරසන්තිධානතො.

ඉධෙව තිට්ඨමානස්සාති ඉමිස්සංයෙව ඉන්ද්‍රියාලගුහායං පතිට්ඨමානස්ස, දෙවභූතස්ස මෙ සතොති දෙවභාවෙන, දෙවො හුත්වා වා භූතස්ස සමානස්ස. මෙති අනාදරයොගෙ සාමිව්වනං. පුන මෙති කත්තුත්ථෙ. ඉදඤ්ඤි සක්කපඤ්ඤතො උදාහරං.

පදපූරණමත්තමෙව ඔකාසාපදිසනස්සාපි අසම්භවෙන අත්ථන්තරස්ස අබොධනතො. පුබ්බෙ වුත්තං තථාගතස්ස උප්පත්තිට්ඨානභූතමෙව සන්ධාය “ලොක”න්ති වුත්තං. පුරිමං උයොජනපටිඤ්ඤාකරණවිසයෙ ආලපනන්ති පුන “මහාරාජා”ති ආලපති. “අරහ”න්ති ආදයො සද්දා චිත්ථාරිතාති යොජනා. අත්ථතො හි චිත්ථාරණං සද්දමුඛෙනෙව හොතිති උභයත්ථ සද්දග්ගහණං කතං. යස්මා පන “අපරෙහිපි අට්ඨහි කාරණෙහි හගවා තථාගතො”තිආදිනා (උදා. අට්ඨ. 18; ඉතිවු. අට්ඨ. 38) තථාගත-සද්දො උදානට්ඨකථාදීසු, “අරහ”න්ති ආදයො ච විසුද්ධිමග්ගටිකායං (විසුද්ධි. ටී. 1.130)

අපරෙහිපි පකාරෙහි විත්ථාරිතා ආවරියෙන, තස්මා තෙසු චුත්තනයෙනපි තෙසමත්ථො වෙදිතබ්බො. තථාගතස්ස සත්තනිකායන්තොගධතාය “ඉධ පන සත්තලොකො අධිප්පෙනො”ති වත්ථා තත්ථායං යස්මිං සත්තනිකායෙ, යස්මිඤ්ච ඔකාසෙ උප්පජ්ජති, තං දස්සෙතුං “සත්තලොකෙ උප්පජ්ජමානොපි චා”තිආදි චුත්තං. න දෙවෙලොකෙ, න බ්‍රහ්මලොකෙති එත්ථ යං වත්තබ්බං, තං පරතො ආගමිස්සති.

තස්සාපරෙනාති තස්ස නිගමස්ස අපරෙන, තතො ඛණිති චුත්තං හොති. තතොති මහාසාලතො. ඔරතො මජ්ඣෙති අබ්භන්තරං මජ්ඣමපදෙසො. එවං පරිච්ඡින්නෙති පඤ්චනිමිත්තබ්ද්ධා සීමා විය පඤ්චනි යථාචුත්තනිමිත්තෙහි පරිච්ඡින්නො. අධිස්තෙයායොජනසතෙති පණ්ණාසයොජනෙහි උනනියොජනසතෙ. අයඤ්චි මජ්ඣමජනපදො මුද්ධිගසණ්ඨානො, න සමපරිච්චිටො, න ච සමචතුරස්සො, උපුකෙන කත්ථවි අසිතියොජනො හොති, කත්ථවි යොජනසතිකො, තථාපි වෙස කුටිලපරිච්ඡේදෙන මිනියමානො පරියන්ත පරික්ඛෙපතො නවයොජනසතිකො හොති. තෙන චුත්තං “නවයොජනසතෙ”ති. අසිතිමහාපේරාති යෙතුයාවසෙන චුත්තං සුනාපරන්තකස්ස පුණ්ණත්ථෙරස්සාපි මහාසාවකෙසු පරියාපන්නත්තා. සුනාපරන්තජනපදො හි පච්චන්තවිසයො. තථා හි “වන්දනමණ්ඩලමාළපටිග්ගහණෙ භගවා න තත්ථ අරුණං උට්ඨපෙති”ති මජ්ඣිමාගම- (ම. නි. අට්ඨ. 4.397) සංයුත්තාගමට්ඨකථාසු (සං. නි. අට්ඨ. 3.4.88-89) චුත්තං. සාරජ්ජන්තාති කුලභොගිස්සරියාදිවසෙන, සීලසාරාදිවසෙන ච සාරභුතා. බ්‍රාහ්මණගහපතිකාතිබ්‍රහ්මායුපොක්ඛරසාතිආදිබ්‍රාහ්මණා චෙව අනාථපිණ්ඩිකාදිගහපතිකා ච.

තත්ථාති මජ්ඣමපදෙසෙ, තස්මිංයෙව “උප්පජ්ජති”ති වචනෙ චා. සුජාතායාති එවංනාමිකාය පඨමං සරණගමනිකාය යසත්ථෙරමාතුයා. චතුසු පනෙතෙසු විකප්පෙසු පඨමො බුද්ධභාවාය ආසන්නතරපටිපත්තිදස්සනවසෙන චුත්තො. ආසන්නතරාය හි පටිපත්තියා ධීතොපි “උප්පජ්ජති”ති වුවිච්චි උප්පාදස්ස එකන්තිකත්තා, පගෙව පටිපත්තියා මත්ථකෙ ධීතො. දුතියො බුද්ධභාවාවහපබ්බජ්ජතො පට්ඨාය ආසන්නමත්තපටිපත්තිදස්සනවසෙන, තතියො බුද්ධකරධම්මපාරිසුරිතො පට්ඨාය බුද්ධභාවාය පටිපත්තිදස්සනවසෙන. න හි මහාසත්තානං අන්තිමහවුපපත්තිතො පට්ඨාය බොධිසම්මාරසම්මරණං නාම අත්ථි බුද්ධත්ථාය කාලමාගමයමානෙනෙව තත්ථ පතිට්ඨනතො. චතුත්ථො බුද්ධභාවකරධම්මසමාරම්භතො පට්ඨාය බොධියා නියතභාවදස්සනෙන. බොධියා හි නියතභාවජ්ජන්තිතො පහුති “බුද්ධො උප්පජ්ජති”ති විඤ්ඤුහි වත්තුං සක්කා උප්පාදස්ස එකන්තිකත්තා. යථා පන “සන්දන්ති නදියො”ති සන්දනකිරියාය අවිච්ඡේදමුපාදාය වත්තමානජ්ජයොගො, එවං උප්පාදත්ථාය පටිපජ්ජනකිරියාය අවිච්ඡේදමුපාදාය චතුසුපි විකප්පෙසු “උප්පජ්ජති නාමා”ති චුත්තං, පවත්තාපරතවත්තමානවචනඤ්චෙනං. චතුබ්බිඤ්ඤි වත්තමානලක්ඛණං සද්දස්සත්ථෙ පකාසිතං -

“නිච්චපවත්ති සමීපො, පවත්තුපරතො තථා;
පවත්තාපරතො චෙව, වත්තමානො චතුබ්බිඤ්ඤි”ති.

යස්මා පන බුද්ධානං සාවකානං විය න පටිපාටියා ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණාදිනි උප්පජ්ජන්ති, සහෙව පන අරහත්තමග්ගෙන සකලොපි සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණාදිගුණරාසි ආගතො නාම හොති, තස්මා තෙසං නිජ්ජන්තසබ්බකිච්චත්තා අරහත්තඵලක්ඛණෙ උප්පන්නො නාමාති එකඬගුත්තරවණ්ණනායං (අ. නි. අට්ඨ. 1.1.170) චුත්තං. අසති හි නිජ්ජන්තසබ්බකිච්චත්තෙ න තාවතා “උප්පන්නො”ති වත්තුමරහති. සබ්බපඨමං උප්පන්නභාවන්ති චතුසු විකප්පෙසු සබ්බපඨමං “තථාගතො සුජාතාය...පෙ.... උප්පජ්ජති නාමා”ති චුත්තං තථාගතස්ස උප්පන්නතාසබ්බානං අත්ථිභාවං. තදෙව සන්ධාය උප්පජ්ජතිති චුත්තං බුද්ධභාවාය ආසන්නතරපටිපත්තියං ධීතස්සෙව අධිප්පෙතත්තා. අයමෙව හි අත්ථො මුඛ්‍යතො උප්පජ්ජතිති වත්තබ්බො. තෙනාහ “තථාගතො...පෙ.... අත්ථො”ති.

එත්ථ ච “උප්පන්නො”ති චුත්තෙ අතීතකාලවසෙන කොච අත්ථං ගණ්ඨෙයායාති තන්තිවත්තතත්ථං “උප්පන්නො හොති”ති චුත්තං. “උප්පන්නා ධම්මා”තිආදිසු (ධ. ස. තිකමාතිකා 17) විය හි ඉධ උප්පන්නසද්දො පච්චුප්පන්නකාලිකො. නනු ච අරහත්තඵලසමඬ්ඨිසිඬ්ධානො උප්පන්නොයෙව තථාගතො පවෙදනදෙසනාදිනි සාධෙති, අථ කස්මා යථාචුත්තො අරහත්තමග්ගපරියොසානො උප්පජ්ජමානොයෙව තථාගතො අධිප්පෙනො. න හි සො

පව්‍යෙදනදෙසනාදීනි සාධෙති මධුපායාසභොජනතො යාව අරහත්තමග්ගො, තාව තෙසං කිච්චානමසාධනතොති? න හෙවං දට්ඨබ්බං, බුද්ධභාවාය ආසන්නතරපටිපත්තියං ධීතස්ස උප්පජ්ජමානස්ස ගහණෙනෙව අරහත්තඵලසමඬිගීසඬිබාතස්ස උප්පන්නස්සාපි ගහිතත්තා. කාරණග්ගහණෙනෙව හි ඵලමිපි ගහිතං තදවිනාභාවිත්තා. ඉති පව්‍යෙදනදෙසනාදිසාධකස්ස අරහත්තඵලසමඬිගීනොපි තථාගතස්ස ගහෙනබ්බත්තා නෙය්‍යත්ථමිදං “උප්පජ්ජති” ති වචනං දට්ඨබ්බන්ති. තථා හි අඬිගුත්තරට්ඨකථායං (අ. නි. අට්ඨ. 1.1.170) උප්පජ්ජමානො, උප්පජ්ජති, උප්පන්නොති තීහි කාලෙහි අත්ථවිහජනෙ “දීපඬිකරපාදමුලෙ ලද්ධබ්‍යාකරණතො යාව අනාගාමීඵලා උප්පජ්ජමානො නාම, අරහත්තමග්ගක්ඛණෙ පන උප්පජ්ජති නාම, අරහත්තඵලක්ඛණෙ උප්පන්නො නාමා” ති චුත්තං. අයමෙත්ථ ආවරියධම්මපාලත්ථෙරස්ස මති. යස්මා පන ඵකඬිගුත්තරට්ඨකථායං “ඵකපුග්ගලො හික්ඛවෙ ලොකෙ උප්පජ්ජමානො උප්පජ්ජති” ති (අ. නි. 1.170) සුත්තපදවණ්ණනායං “ඉමස්මිමිපි සුත්තෙ අරහත්තඵලක්ඛණංයෙව සන්ධාය උප්පජ්ජති” ති චුත්තං, “උප්පන්නො හොතිති අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො” ති (අ. නි. අට්ඨ. 1.1.170) ආගතං, තස්මා ඉධාපි අරහත්තඵලක්ඛණමෙව සන්ධාය උප්පජ්ජතිති චුත්තන්ති දස්සෙති “සබ්බපට්ඨං උප්පන්නභාවං සන්ධායා” ති ඉමිනා. තෙනාහ “උප්පන්නො හොතිති අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො” ති. සබ්බපට්ඨං උප්පන්නභාවන්ති ව සබ්බවෙනෙය්‍යානං පට්ඨමතරං අරහත්තඵලවසෙන උප්පන්නභාවන්ති අත්ථො. “උප්පන්නො හොති” ති ව ඉමිනා අරහත්තඵලක්ඛණවසෙන අතීතකාලං දස්සෙතිති. අයමෙව ව නයො අඬිගුත්තරට්ඨකාකාරෙන ආවරියසාරිපුත්තත්ථෙරෙන අධිප්පෙතොති.

සො භගවාති යො සො තථාගතො “අරහ” ත්තිආදිනා පකිත්තිතගුණො, සො භගවා. ඉදානි වත්තබ්බං ඉමසද්දෙන නිදස්සෙති චුච්චමානත්ථස්ස පරාමසනතො. ඉදං චුත්තං හොති – නයිදං මහාජනස්ස සම්මුඛමත්තං සන්ධාය “ඉමං ලොක” ත්ති චුත්තං, අථ බො “සදෙවක” ත්තිආදිනා වක්ඛමානං අනවසෙසපරියාදානං සන්ධායාති. “සහ දෙවෙහි සදෙවක” ත්තිආදිනා යථාචාක්‍යං පදනිබ්බවනං චුත්තං, යථාපදං පන “සදෙවකො” ත්තිආදිනා වත්තබ්බං, ඉමෙ ව තග්ගුණසංවිඤ්ඤාණබාහිරත්ථසමාසා. ඵත්ථ හි අවයවෙන විග්ගහො, සමුදායො සමාසත්ථො හොති ලොකාවයවෙන කතවිග්ගහෙන ලොකසමුදායස්ස යථාරහං ලබ්භමානත්තා. සමවායජොතකසහසද්දයොගෙ හි අයමෙව සමාසො විඤ්ඤායති. දෙවෙහීති ව පඤ්චකාමාවචරදෙවෙහි, අරුපාවචරදෙවෙහි වා. බ්‍රහ්මිනාති රූපාවචරාරූපාවචරබ්‍රහ්මිනා, රූපාවචරබ්‍රහ්මිනා ඵව වා, බහුකත්තුකාදීනම්ච නෙසං සිද්ධි. පජාතත්තාති යථාසකං කම්මකිලෙසෙහි පකාරෙන නිබ්බත්තකත්තා.

ඵවං වචනත්ථතො අත්ථං දස්සෙත්ථා වචනීයත්ථතො දස්සෙතුං “තත්ථා” ත්තිආදි චුත්තං. පඤ්චකාමාවචරදෙවග්ගණං පාරිසෙසඤ්ඤායෙන ඉතරෙසං පදන්තරෙහි විසුං ගහිතත්තා. ජට්ඨකාමාවචරදෙවග්ගණං පච්චාසත්තිඤ්ඤායෙන. තත්ථ හි මාරො ජාතො, තන්තිවාසී ව. යස්මා වෙස දාමරිකරාජපුත්තො විය තත්ථ වසිතත්තා පාකටො, තස්මා සන්තෙසුපි අඤ්ඤෙසු වසවත්තිමහාරාජාදීසු පාකටතරෙන තෙනෙව විසෙසෙත්ථා චුත්තොති, අයඤ්ඤි නයො මජ්ඣිමාගමට්ඨකථායං (ම. නි. අට්ඨ. 2.290) පකාසිතොව. මාරග්ගහණෙන චෙත්ථ තංසම්බන්ධිනො දෙවාපි ගහිතා ඔකාසලොකෙන සද්ධිං සත්තලොකස්ස ගහණතො. ඵවඤ්ඤි වසවත්තිසත්තලොකස්ස අනවසෙසපරියාදානං හොති. බ්‍රහ්මකාසිකාදිබ්‍රහ්මග්ගණමිපි පච්චාසත්තිඤ්ඤායෙන. පච්චත්ථිකපච්චාමිත්තසමණුභ්‍රාහ්මණග්ගණන්ති පච්චත්ථිකා ඵව පච්චාමිත්තා, තෙයෙව සමණුභ්‍රාහ්මණා, තෙසං ගහණං තථා, තෙන බාහිරකසමණබ්‍රාහ්මණග්ගණං චුත්තං, නිදස්සනමත්තඤ්ඤෙත්තං අපච්චත්ථිකපච්චාමිත්තානම්පි තෙසං ඉමිනා ගහණතො. සමීතපාපබාහිතපාපසමණුභ්‍රාහ්මණග්ගණන්ති පන සාසනිකසමණුභ්‍රාහ්මණානං ගහණං වෙදිතබ්බං. කාමං “සදෙවක” ත්තිආදිවිසෙසනානං වසෙනෙව සත්තවිසයොපි ලොකසද්දො විඤ්ඤායති සමවායත්ථවසෙන තුල්‍යයොගවිසයත්තා තෙසං, “සලොමකො සපක්ඛකො” ත්තිආදීසු පන විජ්ජමානත්ථවසෙන අතුල්‍යයොගවිසයෙපි අයං සමාසො ලබ්භතිති බ්‍යභිචාරදස්සනතො අබ්‍යභිචාරෙනත්ථඤ්ඤාපකං පජාගහණන්ති ආහ “පජාවචනෙන සත්තලොකග්ගණ” ත්ති, න පන ලොකසද්දෙන සත්තලොකස්ස අග්ගහිතත්තා ඵවං චුත්තං. තෙනාහ “තීහි පදෙහි ඔකාසලොකෙන සද්ධිං සත්තලොකො” ති. සදෙවකාදිවචනෙන උපපත්තිදෙවානං, සස්සමණුභ්‍රාහ්මණිචවනෙන විසුද්ධිදෙවානඤ්ඤි ගහිතත්තා චුත්තං “සදෙව...පෙ.... මනුස්සග්ගහණ” ත්ති. තත්ථ සම්මුතිදෙවා රාජාතො. අවසෙසමනුස්සග්ගහණන්ති සම්මුතිදෙවෙහි, සමණුභ්‍රාහ්මණෙහි ව අවසිට්ඨමනුස්සානං ගහණං. ඵත්ථාති ඵතෙසු පදෙසු. තීහි පදෙහි සදෙවකසමාරකසබ්‍රහ්මකපදෙහි. ද්විතීති

සස්සමණබ්‍රාහ්මණීයදෙවමනුස්සපදෙහි. සමාසපදන්ටෙසු සත්තලොකස්සපි චුත්තනායෙන ගතිත්තා
“ඔකාසලොකෙන සද්ධිං සත්තලොකො”ති චුත්තං.

“අපරො නයො”තිආදිනා අපරමිපි වචනියත්ථමාහ. අරුපිනොපි සත්තා අත්තනො
ආනෙඤ්ජවිහාරෙන විහරන්තො “දිබ්බන්තිති දෙවා”ති ඉදං නිබ්බවනං ලද්ධුමරහන්තිති ආහ
“සදෙවකග්ගහණෙන අරුපාවචරලොකො ගතිතො”ති. තෙනෙවාහ භගවා බ්‍රහ්මජාලාදීසු
“ආකාසානඤ්චායනනුපගානං දෙවානං සහබ්‍යන්”න්තිආදි, (අ. නි. 3.197) අරුපාවචරභූතො
ඔකාසලොකො, සත්තලොකො ච ගතිතොති අත්ථො. එවං ඡකාමාවචරදෙවලොකො, රූපී
බ්‍රහ්මලොකොති එත්ථාපි. ඡකාමාවචරදෙවලොකස්ස සවිසෙසං මාරවසෙ පවත්තනතො චුත්තං.
“සමාරකග්ගහණෙන ඡකාමාවචරදෙවලොකො”ති. සො හි තස්ස දාමරිකස්ස විය
වසපවත්තනොකාසො. රූපී බ්‍රහ්මලොකො ගතිතො පාරිසෙසඤායෙන අරුපීබ්‍රහ්මලොකස්ස විසුං
ගතිත්තා. චතුපරිසවසෙනාති ඛත්තියබ්‍රාහ්මණගහපතිසමණචාතුමහාරාජිකතාවතිංසමාරබ්‍රහ්මසඬ්ඛානාසු
අට්ඨසු පරිසාසු ඛත්තියාදිචතුපරිසවසෙනෙව තදඤ්ඤාසං සදෙවකාදිග්ගහණෙන ගතිත්තා. කථං
පනෙත්ථ චතුපරිසවසෙන මනුස්සලොකො ගතිතොති? “සස්සමණබ්‍රාහ්මණී”න්ති ඉමිනා සමණපරිසා,
බ්‍රාහ්මණපරිසා ච ගතිනා, “සදෙවමනුස්ස”න්ති ඉමිනා ඛත්තියපරිසා, ගහපතිපරිසා වාති. “පජ”න්ති
ඉමිනා පන ඉමායෙව චතස්සො පරිසා චුත්තා. චතුපරිසසඬ්ඛානං පජන්ති හි ඉධ අත්ථො.

අඤ්ඤාතා ගහෙනබ්බමාහ “සම්මුතිදෙවෙහි වා සහ මනුස්සලොකො”ති. කථං පන ගතිතොති?
“සස්සමණබ්‍රාහ්මණී”න්ති ඉමිනා සමණබ්‍රාහ්මණා ගතිනා, “සදෙවමනුස්ස”න්ති ඉමිනා
සම්මුතිදෙවසඬ්ඛානා ඛත්තියා, ගහපතිසුද්දසඬ්ඛානා ච අවසෙසමනුස්සාති. ඉතො පන අඤ්ඤාසං
මනුස්සසත්තානමභාවතො “පජ”න්ති ඉමිනා එතෙයෙව චතුහි පකාරෙහි ඨිතා මනුස්සසත්තා චුත්තා.
චතුකුලජ්ජහෙදං පජන්ති හි ඉධ අත්ථො. එවං විකජ්ජද්වයෙපි පජාගහණෙන චතුපරිසාදිවසෙන
මනුස්සානඤ්ඤෙව ගතිත්තා ඉදානි අවසෙසසත්තෙපි සඬ්ගහෙත්වා දස්සෙතුං.
“අවසෙසසබ්බසත්තලොකො වා”ති චුත්තං. එත්ථාපි චතුපරිසවසෙන ගතිතෙන මනුස්සලොකෙන සහ
අවසෙසසබ්බසත්තලොකො ගතිතො, සම්මුතිදෙවෙහි වා සහ අවසෙසසබ්බසත්තලොකොති
යොජෙතබ්බං. නාගගරුලාදිවසෙන ච අවසෙසසබ්බසත්තලොකො. ඉදං චුත්තං හොති – චතුපරිසසහිතො
අවසෙසසුද්දනාගසුපණ්ණනෙරයිකාදිසත්තලොකො, චතුකුලජ්ජහෙදමනුස්සසහිතො වා
අවසෙසනාගසුපණ්ණනෙරයිකාදිසත්තලොකො ගතිතොති.

එත්තාවතා භාගසො ලොකං ගහෙත්වා යොජනං දස්සෙත්වා ඉදානි තෙන තෙන විසෙසෙන
අභාගසො ලොකං ගහෙත්වා යොජනං දස්සෙතුං “අපිචෙත්ථා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ
උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදතොති උක්කංසගතිපරිච්ඡෙදතො, තබ්බිජානනෙනාති චුත්තං හොති. පඨමනායෙන හි
පඤ්චසු ගතීසු දෙවගතිපරියාපන්නාව පඤ්චකාමගුණසමඬ්ඛිතාය, දීඝායුකතායාති එවමාදීහි විසෙසෙහි
සෙට්ඨා. දුතියනායෙන පන අරුපිනො දුරසමුත්ඝාටිතකිලෙසදුක්ඛතාය,
සත්තපණ්ණආනෙඤ්ජවිහාරසමඬ්ඛිතාය, අතිවිය දීඝායුකතායාති එවමාදීහි විසෙසෙහි අතිවිය උක්කට්ඨා.
ආචරියෙහි පන දුතියනායමෙව සන්ධාය චුත්තං. එවං පඨමපදෙනෙව පධානනායෙන සබ්බලොකස්ස
සවිජිකතභාවෙ සිද්ධෙපි ඉමිනා කාරණවිසෙසෙන සෙසපදානි චුත්තානීති දස්සෙති “තතො
යෙස”න්තිආදිනා. තතොති පඨමපදෙනො පරං ආභාති සම්බන්ධො. “ඡකාමාවචරිස්සරො” තියෙව
චුත්තෙ සක්කාදීනමිපි තස්ස ආධිපච්චං සියාති ආසඬ්ඛානිවත්තනත්ථං “වසවත්ති”ති චුත්තං, තෙන
සාහසිකකරණෙන වසවත්තාපනමෙව තස්සාධිපච්චන්ති දස්සෙති. සො හි ඡට්ඨදෙවලොකෙපි අනිස්සරො
තත්ථ වසවත්තිදෙවරාජස්සෙව ඉස්සරත්තා. තෙනාහ භගවා අඬ්ගුත්තරාගමවරෙ අට්ඨන්තිපාතෙ
දානානිසංසසුත්තෙ “තත්‍ර හික්ඛෙවෙ වසවත්ති දෙවපුත්තො දානමයං පුඤ්ඤකිරියවත්ථුං අතිරෙකං
කරිත්වා...පෙ.... පරනිමිමිතවසවත්ති දෙවෙ දසහි යානෙහි අධිගණ්හාති”ති (අ. නි. 8.36) විත්ථාරො.
මජ්ඣිමාගමට්ඨකථායමිපි චුත්තං “තත්‍ර හි වසවත්තිරාජා රජ්ජං කාරෙති, මාරො පන එකස්මිං පදෙසෙ
අත්තනො පරිසාය ඉස්සරියං පවත්තෙත්තො රජ්ජපච්චන්තෙ දාමරිකරාජපුත්තො විය වසති”ති (ම. නි.
1.60) “බ්‍රහ්මා මහානුභාවො”තිආදි දසසහස්සියං මහාබ්‍රහ්මිනො වසෙන වදති.
“උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදතො”ති හි හෙට්ඨා චුත්තමෙව. “එකඬ්ගුලියා”තිආදි එකදෙසෙන
මහානුභාවතාදස්සනං. අනුත්තරන්ති සෙට්ඨං නවලොකුත්තරං. පුටුති බහුකා, විසුං භූතා වා.
උක්කට්ඨට්ඨානානන්ති උක්කංසගතිකානං. භාවානුක්කමොති භාවවසෙන පරෙසමජ්ඣාසයානුරූපං

“සදෙවක” න්තිආදිපදානං අනුක්කමො, භාවවසෙන අනුසන්ධික්කමො වා භාවානුක්කමො, අත්ථානඤ්චෙව පදානඤ්ච අනුසන්ධානපටිපාටිති අත්ථො, අයමෙව වා පායො තථායෙව සමන්තපාසාදිකායං (පාරා. අට්ඨ. වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා 1) දිට්ඨත්තා, ආවරියසාරිපුත්තත්ථෙරෙන (සාරත්ථ. ටී. 1.වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා) ව වණ්ණිතත්තා. “විභාවනානුක්කමො” තිපි පායො දිස්සති, සො පන තෙසු අදිට්ඨත්තා න සුන්දරො.

ඉදානි පොරාණකානං සංවණ්ණනානායං දස්සෙතුං “පොරාණා පනාහු” තිආදි වුත්තං. තත්ථ අඤ්ඤපදෙන නිරවසෙසසත්තලොකස්ස ගහිතත්තා සබ්බත්ථ අවසෙසලොකන්ති අනවසෙසපරියාදානං වුත්තං. තෙනාහ “තිහවුපගෙ සත්තෙ” ති, තෙධාතුකසඬ්ඛාතෙ තයො භවෙ උපගතසත්තෙති අත්ථො. තීභාකාරෙහීති දෙවමාරබ්බමසහිතතාසඬ්ඛාතෙහි තීහී ආකාරෙහි. තීසු පදෙසුති “සදෙවක” න්තිආදිසු තීසු පදෙසු. පක්ඛිපිත්ථාති අත්ථවසෙන සඬ්ගහෙත්වා. තෙයෙව තිහවුපගෙ සත්තෙ “සස්සමණුබ්බාහමණං, සදෙවමනුස්ස” න්ති පද්දවයෙ පක්ඛිපතිති ඤාපෙතුං “පුනා” ති වුත්තං. තෙන තෙනාකාරෙනාති සදෙවකත්තාදිනා, සස්සමණුබ්බාහමණිභාවාදිනා ව තෙන තෙන පකාරෙන. “තිහවුපගෙ සත්තෙ” ති වත්ථා “තෙධාතුකමෙවා” ති වදන්තා ඕකාසලොකෙන සද්ධිං සත්තලොකො ගහිතොති දස්සෙත්ති. තෙධාතුකමෙව පරියාදින්නන්ති පොරාණා පනාහුති යොජනා.

සාමන්ති අත්තනා. අඤ්ඤත්ථාපොහනෙන, අන්තොගධාවධාරණෙන වා තප්පටිසෙධනමාහ “අපරනෙයො හුත්ථා” ති, අපරෙහි අනභිජානාපෙතබ්බො හුත්ථාති අත්ථො. අභිඤ්ඤාති ය-කාරලොපනිද්දෙසො යථා “පටිසඬ්ඛා යොනිසො” ති (ම. නි. 1.23, 422; 2.24; 3.75; සං. නි. 4.120; අ. නි. 6.58; මහානි. 206) වුත්තං. “අභිඤ්ඤායා” ති. අභිසද්දෙන න විසෙසනමත්තං ජොතිතං, අථ බො විසෙසනමුඛෙන කරණමිපිති දස්සෙති “අධිකෙන ඤාණෙන” ති ඉමිනා. අනුමානාදිපටික්ඛෙපොති එත්ථ ආදිසද්දෙන උපමානඅත්ථාපත්තිසද්දන්තරසන්තිධානසම්පයොගච්ඡපයොගසභවරණාදිනා කාරණලෙසමත්තෙන පවෙදනං සඬ්ගණ්හාති එකප්පමාණත්තා. සබ්බත්ථ අප්පටිහතඤාණචාරතාය හි සබ්බධම්මපච්චික්ඛා බුද්ධා භගවත්තො. බොධෙති විඤ්ඤාපෙතීති සද්දතො අත්ථවචනං. පකාසෙතීති අධිජ්ජායතො. එවං සබ්බත්ථ විවෙචිතබ්බො.

අනුත්තරං විවෙකසුඛන්ති ඵලසමාපත්තිසුඛං. භික්ඛාපීති පි-සද්දග්ගහණං. ඵලසමාපත්තියා අන්තරා ධීතිකාපි කදාපි භගවතො දෙසනා භොතීති කත්ථා කතං. භගවා හි ධම්මං දෙසෙන්නො යස්මිං බණෙ පරිසා සාධුකාරං වා දෙති, යථාසුතං වා ධම්මං පච්චවෙක්ඛති, තං බණමිපි පුබ්බාභොගෙන පරිච්ඡන්දිත්ථා ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජති, යථාපරිච්ඡෙදඤ්ච සමාපත්තිතො වුට්ඨාය පුබ්බෙ ධීතට්ඨානතො පට්ඨාය ධම්මං දෙසෙතිති අට්ඨකථාසු (ම. නි. අට්ඨ. 2.387) වුත්තොවායමත්ථො. අප්පං වා බහුං වා දෙසෙන්නොති උග්ගට්ඨකඤ්ඤස්ස වසෙන අප්පං වා විපඤ්චිතඤ්ඤස්ස, නෙයාස්ස ව වසෙන බහුං වා දෙසෙන්නො. කථං දෙසෙතිති ආහ “ආදිමිහිපි” තිආදි. ධම්මස්ස කල්‍යාණතා නියායානිකතාය, නියායානිකතා ව සබ්බසො අනවජ්ජභාවෙනෙවාති වුත්තං. “අනවජ්ජමෙව කත්ථා” ති. දෙසනායාති පරියත්තිධම්මස්ස දෙසකායත්තෙන හි ආණාදිට්ඨනා අතිසජ්ජනං පබොධනං දෙසනාති පරියත්තිධම්මො වුච්චති. කිඤ්චාපි අවයවචිතිවුත්තො සමුදායො නාම පරමත්ථතො කොචි නත්ථි, යෙසු පන අවයවෙසු සමුදායරූපෙන අවෙක්ඛිතෙසු ගාථාදිසමඤ්ඤා, තං තතො භින්නං විය කත්ථා සංසාම්චොභාරමාරොපෙත්වා දස්සෙන්නො “අත්ථි දෙසනාය ආදිමජ්ඣපරියොසාන” න්ති ආහ. සාසනස්සාති පටිපත්තිධම්මස්ස. සාසිතබ්බපුග්ගලගතෙන හි යථාපරාධාදිනා සාසිතබ්බභාවෙන අනුසාසනං, තදඬ්ගවිනයාදිවසෙන විනයනන්ති කත්ථා පටිපත්තිධම්මො “සාසන” න්ති වුච්චති. අත්ථි සාසනස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානන්ති සම්බන්ධො. චතුප්පදිකායපීති එත්ථ පි-සද්දො සම්භාවනෙ, තෙන එවං අප්පකතරායපි ආදිමජ්ඣපරියොසානෙසු කල්‍යාණතා, පගෙව බහුතරායාති සම්භාවෙති. පදඤ්චෙත්ථ ගාථාය චතුත්ථංසො, යං “පාදො” තිපි වුච්චති, එතෙනෙව තිපාදිකප්පාදිකාසුපි යථාසම්භවං විභාගං දස්සෙති. එවං සුත්තාවයෙව කල්‍යාණත්තයං දස්සෙත්වා සකලෙපි සුත්තෙ දස්සෙතුං “එකානුසන්ධිකස්සා” තිආදි වුත්තං. තත්ථ නාතිබ්බවිභාගං යථානුසන්ධිනා එකානුසන්ධිකං සන්ධාය “එකානුසන්ධිකස්සා” ති ආහ. ඉතරස්මිං පන තෙනෙව ධම්මවිභාගෙන ආදිමජ්ඣපරියොසානා ලබනන්ති “අනෙකානුසන්ධිකස්සා” තිආදි වුත්තං. නිදානන්ති ආනන්දත්ථෙරෙන යපිතං කාලදෙසදෙසකපරිසාදිඅපදිසනලක්ඛණං නිදානගත්ථං. ඉදමචොවාති නිගමනං උපලක්ඛණමෙව “ඉති යං තං වුත්තං, ඉදමෙතං පටිච්ච වුත්ත” න්ති නිගමනස්සපි ගහෙතබ්බතො. සඬ්ගීතිකාරකෙහි යපිතානිපි හි

නිදානනිගමනානි සත්ථු දෙසනාය අනුච්චිකානො තදන්තොගධානෙවානි වෙදිතබ්බං. අත්තෙ අනුසන්ධිති සබ්බපච්ඡිමො අනුසන්ධි.

“සීලසමාධිවිපස්සනා”තිආදිනා සාසනස්ස ඉධ පටිපත්තිධම්මතං විභාවෙති. විනයට්ඨකථායං පන “සාසනධම්මො”ති වුත්තත්තා –

“සබ්බපාපස්ස අකරණං, කුසලස්ස උපසම්පදා;
සචිත්තපරියොදපනං, එතං බුද්ධාන සාසන”න්ති. (දී. නි. 2.90; ධ. ප. 183; නෙත්ති. 30, 50, 116, 124);

එවං වුත්තස්ස සත්ථුසාසනස්ස පකාසකො පරියත්තිධම්මො එව සීලාදිඅත්ථවසෙන කල්‍යාණත්තයවිභාවනෙ වුත්තො. ඉධ පන පටිපත්තියෙව. තෙන වක්ඛති “ඉධ දෙසනාය ආදිමජ්ඣපරියොසානං අධිජ්ජෙන”න්ති. සීලසමාධිවිපස්සනා ආදි නාම සාසනසම්පත්තිභූතානං උත්තරිමත්තස්සධම්මානං මූලභාවතො. කුසලානං ධම්මානන්ති අනවජ්ජධම්මානං. දිට්ඨිති විපස්සනා, අවිනාභාවතො පනෙත්ථ සමාධිග්ගහණං. මහාවග්ගසංයුත්තෙ බාහියසුත්තපදමිදං (සං. නි. 5.381). කාමං සුත්තෙ අරියමග්ගස්ස අන්තද්වයවගමෙන තෙසං මජ්ඣිමපටිපදාභාවො වුත්තො, මජ්ඣිමභාවසාමඤ්ඤතො පන සම්මාපටිපත්තියා ආරම්භනිජ්ජත්තීනං මජ්ඣිමභාවස්සාපි සාධකභාවෙ යුත්තන්ති ආහ “අත්ථි භික්ඛවෙ, මජ්ඣිමා පටිපදා තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධාති එවං වුත්තො අරියමග්ගො මජ්ඣං නාමා”ති, සීලසමාධිවිපස්සනාසඬ්ඛානානං ආරම්භානං, ඵලනිබ්බානසඬ්ඛානානාඤ්ච නිජ්ජත්තීනං වෙමජ්ඣභාවතො අරියමග්ගො මජ්ඣං නාමාති අධිජ්ජායො. සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතුවසෙන ඵලං පරියොසානං නාම, අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතුවසෙන පන නිබ්බානං. සාසනපරියොසානා හි නිබ්බානධාතු. මග්ගස්ස නිජ්ජත්ති ඵලවසෙන, නිබ්බානසච්ඡිකිරියාය ව හොති තතො පරං කත්තබ්බාභාවතොති වා එවං වුත්තං. ඉදානි තෙසං ද්විත්තමිපි සාසනස්ස පරියොසානං ආගමෙන සාධෙතුං “එතදත්ථං ඉද”න්තිආදිමාහ. එතදෙව ඵලං අත්ථො යස්සාති එතදත්ථං. බ්‍රාහ්මණානි පිඨගලකොච්ඡබ්‍රාහ්මණං හගවා ආලපති. ඉදඤ්චි මජ්ඣිමාගමෙ මූලපණ්ණාසකෙ චූළසාරොපමසුත්ත (ම. නි. 1.312 ආදයො) පදං. එතදෙව ඵලං සාරං යස්සාති එතංසාරං නිග්ගහිතාගමෙන. තථා එතංපරියොසානං. නිබ්බානොගධන්ති නිබ්බානන්තොගධං. ආචූසො විසාබාති ධම්මදින්නාය ථෙරියා විසාබගහපතිමාලපනං. ඉදඤ්චි චූළවෙදල්ලසුත්තෙ (ම. නි. 1.460 ආදයො) “සාත්ථං සබ්බාඤ්ජන”න්තිආදිසද්දන්තරසන්තිධානතො “ඉධ දෙසනාය ආදිමජ්ඣපරියොසානං අධිජ්ජෙන”න්ති වුත්තං.

එවං සද්දපබන්ධවසෙන දෙසනාය කල්‍යාණත්තයවිභාගං දස්සෙත්ථා තදත්ථවසෙනපි දස්සෙත්තො “හගවා හි”තිආදිමාහ. අත්ථතොපි හි තස්සාධිජ්ජෙනභාවං හි-සද්දෙන සමත්ථෙති. තථා සමත්ථනමුඛෙන ව අත්ථවසෙන කල්‍යාණත්තයවිභාගං දස්සෙති. අත්ථතො පනෙතං දස්සෙත්තො යො තස්මිං තස්මිං. අත්ථෙ කතවිධි සද්දපබන්ධො ගාථාසුත්තවසෙන වචන්ටීතො පරියත්තිධම්මොයෙව ඉධ දෙසනාති වුත්තො, තස්ස වත්ථො විසෙසතො සීලාදි එවානි ආහ “ආදිමහි සීල”න්තිආදි. විසෙසකථනඤ්ඤතො. සාමඤ්ඤතො පන සීලග්ගහණෙන සසම්භාරසීලං ගහිතං, තථා මග්ගග්ගහණෙන සසම්භාරමග්ගොති අත්ථත්තයවසෙන අනවසෙසතො පරියත්තිඅත්ථං පරියාදාය තිට්ඨති. ඉතරථා හි කල්‍යාණත්තයවිභාගො අසබ්බසාධාරණො සියා. එත්ථ ව සීලමූලකත්තා සාසනස්ස සීලෙන ආදිකල්‍යාණතා වුත්තා, සාසනසම්පත්තියා වෙමජ්ඣභාවතො මග්ගෙන මජ්ඣිකල්‍යාණතා. නිබ්බානාධිගමතො උත්තරි කරණියාභාවතො නිබ්බානෙන පරියොසානකල්‍යාණතා. තෙනාති සීලාදිදස්සෙනෙ. අත්ථවසෙන හි ඉධ දෙසනාය ආදිකල්‍යාණාදිභාවො වුත්තො. “තස්මා”තිආදි යථාචුත්තානුසාරෙන සොතුනමනුසාසනීදස්සනං.

එසාති යථාචුත්තාකාරෙන කථනා. කථිකසණ්ඩිතීති ධම්මකථිකස්ස සණ්ඨානං කථනවසෙන සමච්චිධානං.

වණ්ණනා අත්ථවිචරණා, පසංසනා වා. න සො සාත්ථං දෙසෙති නියානත්ථවිරහතො තස්සා දෙසනාය. තස්මාති චතුසතිපට්ඨානාදිනියානත්ථදෙසනතො. එකබ්‍යඤ්ජනාදියුත්තාති

සිව්ලධනිතාදිගෙදෙසු දසසු බ්‍යඤ්ජනෙසු එකප්පකාරෙනෙව, ද්විප්පකාරෙනෙව වා බ්‍යඤ්ජනෙන යුත්තා දමිළභාසා විය. සබ්බනිරොට්ඨබ්‍යඤ්ජනාති විවට්ඨකරණතාය ඔට්ටියෙ අප්පසාපෙත්වා උච්චාරෙනබ්බතො සබ්බථා ඔට්ඨප්පසාරහිතවිමුත්තබ්‍යඤ්ජනා කිරාතභාසා විය. සබ්බවිස්සට්ඨබ්‍යඤ්ජනාති සබ්බස්සෙව විස්සප්පතියයුත්තතාය සබ්බථා විස්සග්ගබ්‍යඤ්ජනා සවරභාසා විය. සබ්බනිග්ගහිතබ්‍යඤ්ජනාති සබ්බස්සෙව සානුසාරතාය සබ්බථා බිත්ථුසහිතබ්‍යඤ්ජනා පාරසිකාදිමිලක්ඛුභාසා විය. එවං “දමිළකිරාතසවරමිලක්ඛුනං භාසා වියා”ති ඉදං පච්චෙකං යොජෙතබ්බං. මිලක්ඛුති ව පාරසිකාදයො. සබ්බාපෙසා බ්‍යඤ්ජනෙකදෙසවසෙනෙව පවත්තියා අපරිපුණ්ණබ්‍යඤ්ජනාති වුත්තං “බ්‍යඤ්ජනපාරිපුරියා අභාවතො අබ්‍යඤ්ජනා නාමා”ති.

යානකරණානි සිව්ලානි කත්වා උච්චාරෙනබ්බමක්ඛරං පඤ්චසු වග්ගෙසු පයමතතියං සිව්ලං. තානි අසිව්ලානි කත්වා උච්චාරෙනබ්බමක්ඛරං තෙස්වෙව දුතියවතුත්ථං ධනිතං. ද්විමත්තකාලමක්ඛරං දීඝං. එකමත්තකාලං රස්සං.

පමාණං එකමත්තස්ස, නිමිසුමිසතො’ බ්‍රවුං;
අභිගුලිචොටකාලස්ස, පමාණෙනාපි අබ්‍රවුං.

සඤ්ඤාගපරං, දීඝඤ්ච ගරුකං. අසංයොගපරං රස්සං ලභුකං. යානකරණානි නිග්ගහෙත්වා අවිචටෙන මුඛෙන උච්චාරෙනබ්බං නිග්ගහිතං. පරපදෙන සම්බජ්ඣත්වා උච්චාරෙනබ්බං සම්බන්ධං. තථා අසම්බජ්ඣත්වා වචන්ථිතං. යානකරණානි විස්සට්ඨානි කත්වා විචටෙන මුඛෙන උච්චාරෙනබ්බං විමුත්තං. දසධානිආදීසු එවං සිව්ලාදිවසෙන බ්‍යඤ්ජනබුද්ධිසංඛ්‍යාතස්ස අක්ඛරුප්පාදකචිත්තස්ස දසහි පකාරෙහි බ්‍යඤ්ජනානං පභෙදොති අත්ථො. සබ්බානි හි අක්ඛරානි චිත්තසමුට්ඨානානි, යථාධිප්පෙතත්ථස්ස ව බ්‍යඤ්ජනතො පකාසනතො බ්‍යඤ්ජනානීති, බ්‍යඤ්ජනබුද්ධියා වා කරණභූතාය බ්‍යඤ්ජනානං දසධා පභෙදොතිපි යුජ්ජති.

අමක්ඛෙත්වාති අමිලෙවිජෙත්වා අවිනාසෙත්වා, අභාපෙත්වාති අත්ථො. තදත්ථමාහ “පරිපුණ්ණබ්‍යඤ්ජනමෙව කත්වා”ති, යමත්ථං භගවා ඤාපෙතුං එකගාථං, එකවාක්‍යමිපි දෙසෙති, තමත්ථං පරිමණ්ඩලපදබ්‍යඤ්ජනාය එව දෙසනාය දෙසෙතීති වුත්තං හොති. තස්මාති පරිපුණ්ණබ්‍යඤ්ජනධම්මදෙසනතො. කෙවලසද්දො ඉධ අනවසෙසවාචකො. න අවොමිස්සතාදිවාචකොති ආහ “සකලාධිවචන”න්ති. පරිපුණ්ණානි සබ්බසො පුණ්ණං. තං පනත්ථතො ඌනාධිකතිසෙධනන්ති වුත්තං. “අනුනාධිකවචන”න්ති. තත්ථ යදත්ථං දෙසිතො, තස්ස සාධකත්තා අනුනතා වෙදිතබ්බා, තබ්බිධුරස්ස පන අසාධකත්තා අනධිකතා. උපනෙතබ්බස්ස වා වොදානත්ථස්ස අවුත්තස්ස අභාවතො අනුනතා, අපනෙතබ්බස්ස සංකිලෙසත්ථස්ස වුත්තස්ස අභාවතො අනධිකතා. සකලන්ති සබ්බභාගවන්තං. පරිපුණ්ණානි සබ්බසො පුණ්ණමෙව. තෙනාහ “එකදෙසෙනාපි අපරිපුණ්ණා නත්ථි”ති. අපරිපුද්ධා දෙසනා හොති තණ්හාය සංකිලිට්ඨත්තා. ලොකෙහි තණ්හාය ආමසිතබ්බතො ලොකාමිසා, විවරාදයො පච්චයා, තෙසු අගධිතචිත්තතාය ලොකාමිසනිරපෙක්ඛො. හිතඵරණෙනාති හිතතො ඵරණෙන හිතුපසංභාරෙන විසෙසනභූතෙන. මෙත්තභාවනාය කරණභූතාය මුදුහදයො. උල්ලුම්පනසභාවසණ්ඨිතෙනාති සකලසංකිලෙසතො, වට්ටදුක්ඛතො ව උද්ධරණාකාරසණ්ඨිතෙන, කාරුඤ්ඤාධිප්පායෙනාති වුත්තං හොති.

“ඉතො පට්ඨාය දස්සාමි, එවඤ්ච දස්සාමි”ති සමාදාතබ්බට්ටයෙන දානං වතං. පණ්ඩිතපඤ්ඤත්තතාය සෙට්ඨට්ටයෙන බ්‍රහ්මං, බ්‍රහ්මානං වා සෙට්ඨානං වරියන්ති දානමෙව බ්‍රහ්මවරියං. මච්ඡරියලොභාදිනිග්ගහණෙන සමාවිණ්ණත්තා දානමෙව සුචිණ්ණං. ඉද්ධිති දෙවිද්ධි. ජුතීති පහා, ආනුභාවො වා. බලවීරියුපපත්තීති මහතා බලෙන, වීරියෙන ව සමන්තාගමො. නාගාති වරුණනාගරාජානං විධුරපණ්ඩිතස්ස ආලපනං.

දානපතීති දානසාමිතො. ඔපානභූතන්ති උදකතිත්ථම්ච භූතං.

ධිරාති සො විධුරපණ්ඩිතමාලපති.

මධුස්සවොති මධුරසසන්දනං. පුඤ්ඤන්ති පුඤ්ඤඵලං, කාරණවොහාරෙන චුත්තං. බ්‍රහ්මං, බ්‍රහ්මානං
වා වරියන්ති බ්‍රහ්මවරියං, වෙය්‍යාවච්චං. එස නයො සෙසෙසුපි.

තිත්තිරියන්ති තිත්තිරසකුණරාජෙන භාසිතං.

අඤ්ඤා තාහීති පරදාරභූතාහි වජ්ජෙත්වා. අම්හන්ති අම්භාකං.

තපස්සි, ලුබ්‍ධො, ජෙගුච්ඡී, පටිච්ඡිත්තොති චතුබ්බිධස්ස දුක්ඛරස්ස කතත්තා චතුරභිගමන්තාගතං.
සුදන්ති නිපාතමත්තං. ලොමහංසනසුත්තං මජ්ඣිමාගමෙ මූලපණ්ණාසකෙ, “මහාසිහනාදසුත්ත”න්තිපි
(ම. නි. 1.146) තං වදන්ති.

ඉද්ධන්ති සමිද්ධං. ඒතන්ති ඵුල්ලිතං. විත්ථාරිකන්ති විත්ථාරභූතං. බාහුපඤ්ඤන්ති බහුහි ජනෙහි
නිය්‍යානිකභාවෙන ඤාතං. පුට්ඨභූතන්ති බහුභූතං. යාව දෙවමනුස්සෙහීති එත්ථ දෙවලොකතො යාව
මනුස්සලොකා සුපකාසිතන්ති අධිප්පායවසෙන පාසාදිකසුත්තට්ඨකථායං (දී. නි. අට්ඨ. 3.170) චුත්තං,
යාව දෙවා ව මනුස්සා වාහි අත්ථො. තස්මාති යස්මා සික්ඛත්තයසඬගහං සකලසාසනං ඉධ
“බ්‍රහ්මවරිය”න්ති අධිප්පෙනං, තස්මා. “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති ඉමිනා සමානාධිකරණානි සබ්බදානි
යොජෙත්වා අත්ථං දස්සෙත්තො “සො ධම්මං දෙසෙති”තිආදිමාහ. “එවං දෙසෙත්තො වා”ති හි ඉමිනා
බ්‍රහ්මවරියසද්දෙන ධම්මසද්දාදිනං සමානත්ථතං දස්සෙති, “ධම්මං දෙසෙති”ති වත්ථාපි “බ්‍රහ්මවරියං
පකාසෙති”ති වචනං සරූපතො අත්ථප්පකාසනත්ථන්ති ව විභාවෙති.

191. චුත්තප්පකාරසම්පදන්ති යථාචුත්තආදිකල්‍යාණතාදිප්පහෙදගුණසම්පදං.
දුරසමුස්සාරිතමානස්සෙව සාසනෙ සම්මාපටිපත්ති සම්භවති, න මානජාතිකස්සාති චුත්තං
“නිහතමානත්තා”ති. උස්සන්තත්තාති බහුලභාවතො. භොගරූපාදිවත්ථුකා මදා සුප්පහෙය්‍යා භොග්ති
නිමිත්තස්ස අනවට්ඨානතො, න තථා කුලවිජ්ජාදිමදා නිමිත්තස්ස සමවට්ඨානතො. තස්මා
බත්තියබ්‍රාහ්මණකුලිනානං පබ්බජිතානම්පි ජාතිවිජ්ජං නිස්සාය මානජ්ජපනං දුප්පභන්ති ආහ
“යෙභුයෙයන...පෙ.... මානං කරොන්ති”ති. විජාතිකායාති විපරිතජාතිතාය, භීතජාතිකායාති අත්ථො.
යෙභුයෙයන උපනිස්සයසම්පන්නා සුජාතිකා එව, න දුප්ජාතිකාති එවං චුත්තං. පතිට්ඨාතුං න
සක්කොන්තිති සීලෙ පතිට්ඨහිතුං න උස්සහන්ති, සුවිසුද්ධං කත්වා සීලං රක්ඛිතුං න සක්කොන්තිති
චුත්තං භොති. සීලමෙව හි සාසනෙ පතිට්ඨා, පතිට්ඨාතුන්ති වා සච්චපට්ඨෙධෙන ලොකුත්තරාය
පතිට්ඨාය පතිට්ඨාතුං. සා හි නිප්පරියායතො සාසනෙ පතිට්ඨා නාම.

එවං බ්‍යතිරෙකතො අත්ථං වත්ථා අත්ථයතොපි වදති “ගහපතිදාරකා පනා”තිආදිනා. කච්ඡෙහි
සෙදං මුඤ්ඤන්තෙහීති ඉත්ථම්භූතලක්ඛණෙ කරණවචනං. තථා පිට්ඨියා ලොණං පුප්ඵමානායාති, සෙදං
මුඤ්ඤන්තකච්ඡා ලොණං පුප්ඵමානපිට්ඨිකා හුත්වා, තෙහි වා පකාරෙහි ලක්ඛිතාති අත්ථො. භූමිං
කසිත්වාති භූමියා කස්සනතො, බෙත්තුපජීවනතොති චුත්තං භොති. තාදිසස්සාති ජාතිමන්තුපනිස්සයස්ස.
දුබ්බලං මානං. බලවං දප්පං. කම්මන්ති පරිකම්මං. “ඉතරෙහී”තිආදිනා “උස්සන්තත්තා”ති හෙතුපදං
විවරති. “ඉති”ති වත්ථා තදපරාමසිතබ්බං දස්සෙති “නිහතමානත්තා”තිආදිනා, ඉතිසද්දො වා
නිදස්සනෙ, එවං යථාචුත්තනායෙනාති අත්ථො. එස නයො ඊදිසෙසු.

පච්චාජාතොති එත්ථ ආකාරො උපසග්ගමත්තන්ති ආහ “පතිජාතො”ති. පරිසුද්ධන්ති රාගාදිනං
අච්චන්තමෙව පහානදීපනතො නිරූපක්කිලෙසතාය සබ්බථා සුද්ධං. ධම්මස්ස සාමී තදුප්පාදකට්ඨෙත,
ධම්මෙන වා සදෙවකස්ස ලොකස්ස සාමීති ධම්මස්සාමී. සද්ධන්ති පොථුප්පනිකසද්ධාවසෙන සද්දහනං.
විඤ්ඤාජාතිකානඤ්ඤි ධම්මසම්පත්තිගහණපුබ්බිකා සද්ධාසිද්ධි චතුසු පුග්ගලෙසු
ධම්මප්පමාණධම්මප්පසන්නපුග්ගලභාවතො. “යො එවං ස්වාක්ඛාතධම්මො, සම්මාසම්බුද්ධො වත සො
හගවා”ති සද්ධං පටිලභති. යොජනසන්නරෙපි වා පදෙසෙ. ජායම්පතිකාති ජාතිපතිකා. කාමං
“ජායම්පතිකා”ති චුත්තෙයෙව සරසාමිකසරසාමීතිවසෙන ද්විත්තමෙව ගහණං විඤ්ඤායති, යස්ස පන
පුරිසස්ස අනෙකා පජාපතියො, තස්ස වත්තබ්බමෙව නත්ථී. එකායපි තාව සංවාසො සම්බාධොයෙවාති
දස්සනත්ථං “ද්වෙ”ති චුත්තං. රාගාදිනා කිඤ්ඤනං, බෙත්තවත්ථාදිනා පලිබොධනං, තදුහයෙන සහ
වත්තතිති සකිඤ්ඤනපලිබොධනො, සොයෙවත්ථො තථා. රාගො එව රජො, තදාදිකා දොසමොහරජා.

වුත්තඤ්ඤි “රාගො රජො න ච පන රෙණු වුවවති” තිආදි (මහානි. 209; වුළුනි. 74) ආගමනපට්ඨානපි උට්ඨානට්ඨානතා එවානි ද්වෙපි සංවණ්ණනා එකත්ථා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නානං. අලග්ගනට්ඨෙතානි අසජ්ජනට්ඨෙත අප්පට්ඨන්ධසභාවෙන. රූපකවසෙන, තද්ධිතවසෙන වා අබ්භොකාසොති දස්සෙතුං විය-සද්දග්ගහණං. එවං අකුසලකුසලප්පවත්තීනං ධානාධානභාවෙන සරාවාසපබ්බජ්ජානං සම්බාධබ්භොකාසනං දස්සෙත්වා ඉදානි කුසලප්පවත්තියා එව අට්ඨානට්ඨානභාවෙන තෙසං තබ්භාවං දස්සෙතුං “අපිවා” තිආදි වුත්තං. රජානං සන්තිපාතට්ඨානං වියානි සම්බන්ධො.

විසුං විසුං පදුද්ධාරමකත්වා සමාසනො අත්ථවණ්ණනා සඬබ්බෙපකථා. එකමිපි දිවසන්ති එකදිවසමත්තමිපි. අබණ්ඩං කත්වානි දුක්කට්ඨන්තස්සාපි අනාපජ්ජනෙන අජිද්දං කත්වා. වරිමකචිත්තන්ති වුතිවිත්තං. කිලෙසමලෙනාති තණ්හාසංකිලෙසාදිමලෙන. අමලිනන්ති අසංකිලිට්ඨං. පරියොදානට්ඨෙත නිම්මලභාවෙන සඬබ්බං විය ලිබ්බං ධොතන්ති සඬබ්බලිබ්බං. අත්ථමත්තං පන දස්සෙතුං “ලිබ්බසඬබ්බසදිස” න්ති වුත්තං. ධොතසඬබ්බසප්පට්භාගන්ති තදත්ථස්සෙව විවරණං. අපිව ලිබ්බං සඬබ්බ සඬබ්බලිබ්බං යථා “අග්‍යාහිතො” ති, තස්සදිසත්තා පන ඉදං සඬබ්බලිබ්බන්තිපි දස්සෙති, භාවනපුංසකඤ්ඤෙන. අප්ඤ්ඤාචසතානි එත්ථ අධි-සද්දෙන කම්මප්පවවනියෙන යොගතො “අගාර” න්ති එතං භුම්මත්ථෙ උපයොගවවනන්ති ආහ “අගාරමජ්ඣෙ” ති. යං නුත යදි පන පබ්බජෙය්‍යං, සාධු වතානි සම්බන්ධො. කසායෙන රත්තානි කාසායානීති දස්සෙති “කසායරසපිතතායා” ති ඉමිනා. කස්මා වෙනානි ගහිතානීති ආහ “බුණ්මවරියං වරන්තානං අනුච්ඡවිකානී” ති. අච්ඡාදෙත්වානි වොහාරවචනමත්තං, පරිදහිත්වානි අත්ථො, තඤ්ඤි ඛො නිවාසනපාරුපනවසෙන. අගාරවාසො අගාරං උත්තරපදලොපෙන, තස්ස හිතං වුඩ්ඪිආවහං කසිවාණ්ණප්පාදිකම්මං. තං අනගාරියන්ති තස්මිං අනගාරියෙ.

192. සහස්සකොති කභාපණ්ණසහස්සකො. භොගක්ඛන්ධො භොගරාසි. ආබන්ධනට්ඨෙතානි “පුත්තො නත්තා පනත්තා” තිආදිනා පෙමවසෙන පරිච්ඡෙදං කත්වා බන්ධනට්ඨෙත, එතෙන ආබන්ධනත්ථො පරිවට්ට-සද්දොති දස්සෙති. අථ වා පිතාමහපිතුපුත්තාදිවසෙන පරිවත්තනට්ඨෙත පරිවට්ටොතිපි යුජ්ජති. “අමිභාකමෙනෙ” ති ඤායන්ති ඤාතයො.

193. පාතිමොක්ඛසංවරෙන පිහිතකායවච්ඡිද්ධාරො සමානො තෙන සංවරෙන උපෙතො නාමානි කත්වා “පාතිමොක්ඛසංවරෙන සමන්තාගතො” ති වුත්තං. ආචාරගොචරානං වින්ථාරො විහඬිගට්ඨකථාදිසු (විහ. අට්ඨ. 503) ගහෙතබ්බො. “ආචාරගොචරසම්පන්නො” තිආදි ව තස්සෙව පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතභාවස්ස පච්චයදස්සනං. අණුසදිසතාය අප්පමත්තකං “අණු” ති වුත්තන්ති ආහ “අප්පමත්තකෙසු” ති. අසඤ්චිච්ච ආපන්නඅනුබුද්දකාපත්තිවසෙන, සහසා උප්පන්නඅකුසලචිත්තූප්පාදවසෙන ච අප්පමත්තකතා. භයදස්සිති භයදස්සනසිලො. සම්මානි අවිපරිතං, සුන්දරං වා, තබ්භාවො ච සක්කච්චං යාවජීවං අවිතික්කමවසෙන. “සික්ඛාපදෙසු” ති වුත්තෙයෙව තදවයවභූතං “සික්ඛාපදං සමාදාය සික්ඛති” ති අත්ථස්ස ගම්‍යමානත්තා කම්මපදං න වුත්තන්ති ආහ “තං තං සික්ඛාපද” න්ති, තං තං සික්ඛාකොට්ඨාසං, සික්ඛාය වා අධිගමුපායං, තස්සා වා නිස්සයන්ති අත්ථො.

එත්ථානි එතස්මිං “පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො” තිආදිවවනෙ. ආචාරගොචරග්ගහණෙනෙවානි “ආචාරගොචරසම්පන්නො” ති වවනෙනෙව. තෙනාහ “කුසලෙ කායකම්මවචිකම්මෙ ගහිතෙපි” ති. න හි ආචාරගොචරසද්දමත්තෙන කුසලකායවචිකම්මග්ගහණං සම්භවති, ඉමිනා පුනරුත්තීතාය වොදනාලෙසං දස්සෙති. තස්සානි ආජීවපාරිසුද්ධිසිලස්ස. උප්පත්තිද්වාරදස්සනත්ථන්ති උප්පත්තියා කායවචිච්ඤ්ඤත්තිසඬබ්බාතස්ස ද්වාරස්ස කම්මාපදෙසෙන දස්සනත්ථං, එතෙන යථාවුත්තවොදනාය සොධනං දස්සෙති. ඉදං වුත්තං හොති – සිද්ධෙපි සති පුනාරම්භො නියමාය වා හොති, අත්ථන්තරබොධනාය වා, ඉධ පන අත්ථන්තරං බොධෙති, තස්මා උප්පත්තිද්වාරදස්සනත්ථං වුත්තන්ති. කුසලෙනානි ච සබ්බසො අනෙසනපභානතො අනවජ්ජෙන. කථං තෙන උප්පත්තිද්වාරදස්සනන්ති ආහ “යස්මා පනා” තිආදි. කායවච්ඡිද්ධාරෙසු උප්පන්නෙන අනවජ්ජෙන කායකම්මවචිකම්මෙන සමන්තාගතත්තා පරිසුද්ධාජීවොති අධිප්පායො. තදුභයමෙව හි ආජීවහෙතුකං ආජීවපාරිසුද්ධිසිලං.

ඉදානි සුත්තන්තරෙන සංසන්දිතුං “මුණ්ඩිකපුත්තසුත්තන්තවසෙන වා එවං වුත්ත” න්ති ආහ. වා-සද්දො වෙන්ථ සුත්තන්තරසංසන්දනාසඬබ්බාතඅත්ථන්තරවිකප්පනත්ථො. මුණ්ඩිකපුත්තසුත්තන්තං නාම මජ්ඣිමාගමවරෙ මජ්ඣිමපණ්ණාසකෙ, යං “සමණමුණ්ඩිකපුත්තසුත්ත” න්තිපි වදන්ති. තත්ථ ථපතීති

පඤ්චකඩගං නාම වඩ්ඪකිං භගවා ආලපති. ථපති-සද්දො හි වඩ්ඪකිපරියායො. ඉදං චුත්තං හොති – යස්මා “කතමෙ ව ථපති කුසලා සීලා? කුසලං කායකම්මං කුසලං චචිකම්මං”න්ති සීලස්ස කුසලකායකම්මචචිකම්මභාවං දස්සෙත්වා “ආජීවපාරිසුද්ධම්පි ඛො අහං ථපති සීලස්මිං වදාමි”ති (ම. නි. 2.265) එවං පවත්තාය මුණ්ඩිකපුත්තසුත්තදෙසනාය “කායකම්මචචිකම්මෙන සමන්තාගතො කුසලොනා”ති සීලස්ස කුසලකායකම්මචචිකම්මභාවං දස්සෙත්වා “පරිසුද්ධාජීවො”ති එවං පවත්තා අයං සාමඤ්ඤඵලසුත්තදෙසනා එකසඩගහා අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දති සමෙති යථා තං ගඬගොදකෙන යමුනොදකං, තස්මා ඊදිසීපි භගවතො දෙසනාවිභූති අත්ථෙවාති. සීලස්මිං වදාමිති සීලන්ති වදාමි, සීලස්මිං වා ආධාරභූතෙ අන්තොගධං පරියාපන්නං, නිද්ධාරණසමුදායභූතෙ වා එකං සීලන්ති වදාමි.

තිව්ධෙනාති චූළසීලමජ්ඣිමසීලමහාසීලතො තිව්ධෙන. “මනවජට්ඨෙසු”ති ඉමිනා කායපඤ්චමානමෙව ගහණං නිවත්තෙති. උපරි නිද්දෙසෙ වක්ඛමානෙසු සත්තසු යානෙසු. තිව්ධෙනාති චතුසු පච්චෙකං යථාලාභයථාබලයථාසාරුප්පතාවසෙන තිබ්බිධෙන.

චූළමජ්ඣිමමහාසීලවණ්ණනා

194-211. එවන්ති “සො එවං පබ්බජිතො සමානො පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො විහරති”ති ආදිනා නයෙන. “සීලස්මි”න්ති ඉදං නිද්ධාරණෙ භූමිමං තතො එකස්ස නිද්ධාරණයත්තාති ආහ “එකං සීල”න්ති. අපිව ඉමිනා ආධාරෙ භූමිමං දස්සෙති සමුදායස්ස අවයවාධිට්ඨානත්තා යථා “රුක්ඛෙ සාධා”ති. “ඉද”න්ති පදෙන කත්චත්ථවසෙන සමානාධිකරණං භූමිමච්චනස්ස කත්චත්ථෙ පවත්තනතො යථා “චනප්පගුම්ඛෙ යථ චුසිතග්ගෙ”ති (චූ. පා. 6.13; සු. නි. 236) දස්සෙති “පච්චත්තවචනත්ථෙ වා එකං භූමිම”න්ති ඉමිනා. අයමෙවත්ථොති පච්චත්තවචනත්ථො එව. බ්‍රහ්මජාලෙති බ්‍රහ්මජාලසුත්තවණ්ණනායං, (දී. නි. අට්ඨ. 1.7) බ්‍රහ්මජාලසුත්තපදෙ වා. සංචණ්ණනාවසෙන චුත්තනයෙනාති අත්ථො. “ඉදමස්ස හොති සීලස්මි”න්ති එත්ථ මහාසීලපරියොසානෙන නිද්ධාරියමානස්ස අභාවතො පච්චත්තවචනත්ථොයෙව සම්භවතිති ආහ “ඉදං අස්ස සීලං හොතිති අත්ථො”ති, තතොයෙව ව පාළියං අපිග්ගහණමකතන්ති දට්ඨබ්බං.

212. අත්තානුචාදපරානුචාදදණ්ඩහයාදිති අසංවරමූලකානි හයානි. “සීලස්සාසංවරතොති සීලස්ස අසංවරණතො, සීලසංවරාභාවතොති අත්ථො”ති (දී. නි. ටී. 1.280) ආවරියෙන චුත්තං, “යදිදං සීලසංවරතො”ති පන පදස්ස “යං ඉදං හයං සීලසංවරතො භවෙය්‍යා”ති අත්ථවචනතො, “සීලසංවරහෙතු හයං න සමනුපස්සති”ති ව අත්ථස්ස උපපන්නිතො සීලසංවරතො සීලසංවරහෙතුති අත්ථොයෙව සම්භවති. “යං ඉදං හයං සීලසංවරතො භවෙය්‍යා”ති හි පායොපි දිස්සති. “සංවරතො”ති හෙතුං චත්ථා තදධිගමිතඅත්ථවසෙන “අසංවරමූලකස්ස හයස්ස අභාවා”තිපි හෙතුං වදති. යථාච්චිධානවිචිතෙනාති යථාච්චිධානං සම්පාදිතෙන. ඛත්තියාහිසෙකෙනාති ඛත්තියභාවාවහෙන අභිසෙකෙන. මුද්ධති අවසිත්තොති මත්ථකෙයෙව අභිසිත්තො. එත්ථ ව “යථාච්චිධානවිචිතෙනා”ති ඉමිනා පොරාණකාවණ්ණවිධානසමඬිගිතාසඬිබාතං එකං අඩගං දස්සෙති, “ඛත්තියාහිසෙකෙනා”ති ඉමිනා ඛත්තියභාවාවහතාසඬිබාතං, “මුද්ධති අවසිත්තො”ති ඉමිනා මුද්ධතියෙව අභිසිඤ්චිතභාවසඬිබාතං. ඉති නිවඩ්ගසමන්තාගතො ඛත්තියාහිසෙකො චුත්තො හොති. යෙන අභිසිත්තරාජුනං රාජානුභාවො සමිජ්ඣති. කෙන පනායමත්ථො විඤ්ඤායතිති? පොරාණකසත්ථාගතනයෙන. චුත්තඤ්ඤි අග්ගඤ්ඤසුත්තවිධිකථායං මහාසම්මතාහිසෙකවිභාවනාය “තෙ පනස්ස ඛත්තසාමිතො තිහි සඬ්ඛෙහි අභිසෙකම්පි අකංසු”ති (දී. නි. අට්ඨ. 3.131) මජ්ඣිමාගමවිධිකථායඤ්ච මහාසීහනාදසුත්තවණ්ණනායං චුත්තං “මුද්ධාවසිත්තෙනාති තිහි සඬ්ඛෙහි ඛත්තියාහිසෙකෙන මුද්ධති අභිසිත්තෙනා”ති (ම. නි. අට්ඨ. 1.160) සීහලවිධිකථායමපි චූළසීහනාදසුත්තවණ්ණනායං “පයමං තාව අභිසෙකං ගණ්හන්තානං රාජුනං සුවණ්ණමයාදිති තිණ්ණ සඬ්ඛාති ව ගඬගොදකඤ්ච ඛත්තියකඤ්ඤඤ්ච ලද්ධං වට්ඨති”ති ආදි චුත්තං.

අයං පන තත්ථාගතනයෙන අභිසෙකවිධානවිනිවජ්ජයො – අභිසෙකමඩ්ගලත්ථඤ්ඤි අලඬකතපටියත්තස්ස මණ්ඩපස්ස අන්තොකතස්ස උදුම්බරසාබ්මණ්ඩපස්ස මජ්ඣෙ සුප්පතිට්ඨිතෙ උදුම්බරහද්දපීඨමිති අභිසෙකාරහං අභිපච්චං ඛත්තියං නිසීදාපෙත්වා පයමං තාව මඩ්ගලාභරණභූසිතා ජාතිසම්පන්නා ඛත්තියකඤ්ඤා ගඬගොදකපුණ්ණං සුවණ්ණමයසාමුද්දිකදක්ඛිණාවට්ඨසඬ්ඛං උහොති

හත්පේති සක්කව්වං ගහෙත්වා සීසොපරි උස්සාපෙත්වා තෙන තස්ස මුද්ධනි අභිසෙකොදකං අභිසිඤ්චති, එවඤ්ච වදෙති “දෙව නං සබ්බෙපි බත්තියගණා අත්තානමාරක්ඛත්ථං ඉමිනා අභිසෙකෙන අභිසෙකිකං මහාරාජං කරොන්ති, ත්වං රාජධම්මෙසු ධීතො ධම්මෙන සමෙන රජ්ජං කාරෙහි, එතෙසු බත්තියගණෙසු ත්වං පුත්තසිනෙහානුකම්පාය සහිතචිත්තො, හිතසමමෙත්තචිත්තො ච භව, රක්ඛාවරණගුත්තියා තෙසං රක්ඛිතො ච භවාහි”ති. තතො පුන පුරොහිතොපි පොරොහිව්වයානානුරූපාලඬකාරෙහි අලඬකතපටියත්තො ගඬගොදකපුණ්ණං රජතමයං සඬ්ඛං උභොහි හත්පේති සක්කව්වං ගහෙත්වා තස්ස සීසොපරි උස්සාපෙත්වා තෙන තස්ස මුද්ධනි අභිසෙකොදකං අභිසිඤ්චති, එවඤ්ච වදෙති “දෙව නං සබ්බෙපි බ්‍රාහ්මණගණා අත්තානමාරක්ඛත්ථං ඉමිනා අභිසෙකෙන අභිසෙකිකං මහාරාජං කරොන්ති, ත්වං රාජධම්මෙසු ධීතො ධම්මෙන සමෙන රජ්ජං කාරෙහි, එතෙසු බ්‍රාහ්මණගණෙසු ත්වං පුත්තසිනෙහානුකම්පාය සහිතචිත්තො, හිතසමමෙත්තචිත්තො ච භව, රක්ඛාවරණගුත්තියා තෙසං රක්ඛිතො ච භවාහි”ති. තතො පුන සෙට්ඨිපි සෙට්ඨිට්ඨානභූසනභූසිතො ගඬගොදකපුණ්ණං රතනමයං සඬ්ඛං උභොහි හත්පේති සක්කව්වං ගහෙත්වා තස්ස සීසොපරි උස්සාපෙත්වා තෙන තස්ස මුද්ධනි අභිසෙකොදකං අභිසිඤ්චති, එවඤ්ච වදෙති “දෙව නං සබ්බෙපි ගහපතිගණා අත්තානමාරක්ඛත්ථං ඉමිනා අභිසෙකෙන අභිසෙකිකං මහාරාජං කරොන්ති, ත්වං රාජධම්මෙසු ධීතො ධම්මෙන සමෙන රජ්ජං කාරෙහි, එතෙසු ගහපතිගණෙසු ත්වං පුත්තසිනෙහානුකම්පාය සහිතචිත්තො, හිතසමමෙත්තචිත්තො ච භව, රක්ඛාවරණගුත්තියා තෙසං රක්ඛිතො ච භවාහි”ති. තෙ පන තස්ස එවං වදන්තා “සචෙ ත්වං අම්භාකං වචනානුරූපං රජ්ජං කරිස්සසි, ඉච්චෙනං කුසලං. නො චෙ කරිස්සසි, තච මුද්ධා සත්තධා ඵලතු”ති එවං රඤ්ඤො අභිසපන්ති වියාති දට්ඨබ්බන්ති. වඩ්ඪකීසුකරජාතකාදීහි වායමත්ථො විභාවෙනබ්බො, අභිසෙකොපකරණානිපි සමන්තපාසාදිකාදීසු (පාරා. අට්ඨ. 1.තතියසඬ්ඨිතිකථා) ගහෙතබ්බානීති.

යස්මා නිහතපච්චාමිත්තො, තස්මා න සමනුපස්සතීති සම්බන්ධො. අනවජ්ජනා කුසලභාවෙනාති ආහ “කුසලං සීලපදට්ඨානෙහි”තිආදි. ඉදං චුත්තං හොති – කුසලසීලපදට්ඨානා අවිජ්ජපිසාරපාමොජ්ජපිතිපස්සද්ධිධම්මා, අවිජ්ජපිසාරාදිනිත්තඤ්ච උජ්ජන්තං චෙතසිකසුඛං පටිසංචෙදෙති, චෙතසිකසුඛසමුට්ඨානෙහි ච පණිතරූපෙහි ඵ්ථිසරිස්ස උජ්ජන්තං කායිකසුඛන්ති.

ඉන්ද්‍රියසංවරකථාවණ්ණනා

213. සාමඤ්ඤස්ස විසෙසාපෙක්ඛනයා ඉධාධිප්පෙනොපි විසෙසො තෙන අපරිච්චත්තො එව හොතිති ආහ “වක්ඛුසද්දො කත්ථවි බුද්ධවක්ඛුමිහි වත්තති”තිආදි. විජ්ජමානමෙව හි අභිධෙය්‍යභාවෙන විසෙසත්ථං විසෙසන්තරනිවත්තනෙන විසෙසසද්දො විභාවෙති, න අවිජ්ජමානං. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. අඤ්ඤෙහි අසාධාරණං බුද්ධානමෙව වක්ඛු දස්සනන්ති බුද්ධවක්ඛු, ආසයානුසයඤ්ඤාණං, ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤ්ඤාණඤ්ච. සමන්තතො සබ්බෙසො දස්සනට්ඨෙන වක්ඛුති සමන්තවක්ඛු, සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණං. තදුපමන්ති පබ්බතමුද්ධුපමං, ධම්මමයං පාසාදන්ති සම්බන්ධො. සුමෙධ සමන්තවක්ඛු ත්වං ජනනමචෙක්ඛස්සුති අත්ථො. අරියමග්ගත්තයපඤ්ඤාති හෙට්ඨිමාරියමග්ගත්තයපඤ්ඤා. “ධම්මවක්ඛු නාම හෙට්ඨිමා නයො මග්ගා, තීණි ච ඵලානී”ති සළායතනවග්ගට්ඨකථායං (සං. නි. අට්ඨ. 3.4.418) චුත්තං, ඉධ පන මග්ගෙහෙව ඵලානි සඬ්භගෙත්වා දස්සෙති. චතුසච්චසඬ්ඛානෙ ධම්මෙ වක්ඛුති හි ධම්මවක්ඛු. පඤ්ඤායෙව දස්සනට්ඨෙන වක්ඛුති පඤ්ඤාවක්ඛු, පුබ්බෙතිවාසාසවක්ඛයඤ්ඤාණං. දිබ්බවක්ඛුමිහි දුතියවිජ්ජාය. ඉධාති “වක්ඛුනා රූපං දිස්වා”ති ඉමස්මිං පාඨෙ. අයන්ති වක්ඛුසද්දො. “පසාදවක්ඛුවොභාරොනා”ති ඉමිනා ඉධ වක්ඛුසද්දො වක්ඛුපසාදෙයෙව නිජ්ජරියායනො වත්තති, පරියායනො පන නිස්සයවොභාරොන නිස්සිතස්ස වත්තබ්බතො වක්ඛුවිඤ්ඤාණෙපි යථා “මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති”ති දස්සෙති. ඉධාපි සසම්භාරකථා අවසිට්ඨාති කත්වා සෙසපදෙසුපිති පි-සද්දග්ගණං, “න නිමිත්තග්ගාහි”තිආදිපදෙසුපිති අත්ථො. විවිධං අසනං බෙදනං බ්‍යාසෙකො, කිලෙසො එව බ්‍යාසෙකො, තෙන විරහිතො තථා, විරහිතතා ච අසම්මිස්සතා, අසම්මිස්සභාවො ච සම්පයොගාභාවතො පරිසුද්ධතාති ආහ “අසම්මිස්සං පරිසුද්ධ”න්ති, කිලෙසදුක්ඛෙන අවොම්ස්සං, තතො ච සුවිසුද්ධන්ති අත්ථො. සති ච සුවිසුද්ධො ඉන්ද්‍රියසංවරෙ නිවරණෙසු පධානභූතපාපධම්මවිගමෙන අධිවිත්තානුයොගො හත්ථගතො එව හොති, තස්මා අධිවිත්තසුඛමෙව “අබ්‍යාසෙකසුඛ”න්ති වුව්චතිති දස්සෙති “අධිවිත්තසුඛ”න්ති ඉමිනා.

214. සමන්තො පකාරෙහි, පකට්ඨං වා සවිසෙසං ජානාතීති සම්පජානො, තස්ස භාවො සම්පජ්ඣං, තථාපචත්තකුණං, තස්ස චිත්තං සම්පජ්ඣං භාජනීයං, තස්මිං සම්පජ්ඣං භාජනීයමිති. “ගමන”න්ති ඉමිනා අභික්කමනං අභික්කන්තන්ති භාවසාධනමාහ. තථා පටික්කමනං පටික්කන්තන්ති චුත්තං “නිවත්තන”න්ති. ගමනඤ්චේත්ථ නිවත්තෙත්වා, අනිවත්තෙත්වා ච ගමනං, නිවත්තනං පන නිවත්තිමත්තමෙව, අඤ්ඤාමඤ්ඤාමුපාදානකිරියාමත්තඤ්චේතං ද්වයං. කථං ලබ්භතීති ආහ “ගමනෙ”ති ආදි. අභිභරන්තොති ගමනවසෙන කායං උපනෙන්නො. පටිනිවත්තෙත්තොති තතො පුන නිවත්තෙත්තො. අපනාමෙත්තොති අපක්කමනවසෙන පරිණාමෙත්තො. ආසනස්සාති පිට්ඨකාදිආසනස්ස. පුරිමඅභිගාහිමුඛොති අට්ඨකාදිපුරිමාවයවාහිමුඛො. සංසරන්තොති සංසප්පන්තො. පච්ඡිමඅභිගප්පෙත්තොති අට්ඨකාදිපච්ඡිමාවයවප්පෙත්තො. පච්චාසංසරන්තොති පටිආසප්පන්තො. “ඵසෙව නයො”ති ඉමිනා නිපන්තස්සෙව අභිමුඛං සංසප්පනපටිආසප්පනානි දස්සෙති. ධානනිසප්පාසයනෙසු හි යො ගමනවිධුරො කායස්ස පුරතො අභිභාරො, සො අභික්කමො. පච්ඡතො අපභාරො පටික්කමොති ලක්ඛණං.

සම්පජානනං සම්පජානං, තෙන අත්තනා කත්තබ්බකිච්චස්ස කරණසීලො සම්පජානකාරීති ආහ “සම්පජ්ඣං ඤෙත සබ්බකිච්චකාරී”ති. “සම්පජ්ඣං ඤෙත වා කාරී”ති ඉමිනා සම්පජානස්ස කරණසීලො සම්පජානකාරීති දස්සෙති. “සො හී”ති ආදි දුතියවිකප්පස්ස සමත්ථනං. “සම්පජ්ඣං”න්ති ච ඉමිනා සම්පජාන-සද්දස්ස සම්පජ්ඣං පරියායනා චුත්තං. තථා හි ආචරියානන්දන්තෙරෙන චුත්තං “සමන්තො, සම්මා, සමං වා පජානනං සම්පජානං, තදෙව සම්පජ්ඣං”න්ති (චිහ. මූලට්. 2.523) අයං අට්ඨකථාතො අපරො නයො – යථා අතික්කන්තාදියු අසම්මොහං උප්පාදෙති, තථා සම්පජානස්ස කාරො කරණං සම්පජානකාරො, සො ඵතස්ස අත්ථිති සම්පජානකාරීති.

ධම්මතො වඩ්ඪිසඬ්ඛානෙන අත්තෙත සහ වත්තනීති සාත්ථකං, අභික්කන්තාදි, සාත්ථකස්ස සම්පජානනං සාත්ථකසම්පජ්ඣං. සප්පායස්ස අත්තතො පතිරූපස්ස සම්පජානනං සප්පායසම්පජ්ඣං. අභික්කමාදියු භික්ඛාචාරගොචරෙ, අඤ්ඤත්ථ ච පවත්තෙසු අවිජ්ඣිතකම්මට්ඨානසඬ්ඛානෙ ගොචරෙ සම්පජානනං ගොචරසම්පජ්ඣං. සාමඤ්ඤානිද්දෙසෙන, හි ඵකසෙසනගෙන වා ගොචරසද්දො තදත්ථද්වයෙපි පවත්තති. අතික්කමාදියු අසම්මුඤ්ඤානසඬ්ඛානං අසම්මොහමෙව සම්පජ්ඣං අසම්මොහසම්පජ්ඣං. චිත්තවසෙනෙවාති චිත්තස්ස වසෙනෙව, චිත්තවසමනුගතෙනෙවාති අත්ථො. පරිග්ගහෙත්වාති තුලයිත්වා තීරෙත්වා, පටිසඬ්ඛායාති අත්ථො. සඬ්ඝදස්සනෙනෙව උපොසථපචාරණාදිඅත්ථාය ගමනං සඬ්ගහිතං. ආදිසද්දෙන කසිණපරිකම්මාදිනං සඬ්ගහො. සඬ්ඛෙපතො චුත්තං තදත්ථමෙව විවරිතුං “වෙනියං වා”ති ආදි චුත්තං. අරහත්තං පාපුණාතීති උක්කට්ඨනීද්දෙසො ඵස. සමට්ඨිපස්සනුප්පාදනමිපි හි භික්ඛුනො වඩ්ඪියෙව. තත්ථාති අසුභාරම්මණං. කෙච්චි අභයගිරිවාසිනො. ආමිසතොති විවරාදිආමිසපච්චයතො. කස්මාති ආහ “තං නිස්සායා”ති ආදි.

තස්මිත්ති සාත්ථකසම්පජ්ඣං ඤෙත පරිග්ගහිතඅත්තෙ. යස්මා පන ධම්මතො වඩ්ඪියෙව අත්තො නාම, තස්මා යං “සාත්ථක”න්ති අධිප්පෙනං ගමනං, තං සබ්බමිපි සප්පායමෙවාති සියා අවිසෙසෙන කස්සච ආසඬ්ඛාති තන්තිවත්තනත්ථං “වෙනියදස්සනං තාවා”ති ආදි ආරද්ධං. මහාපුජායාති මහනියා පුජාය, බහුනං පුජාදිවසෙති චුත්තං හොති. චිත්තකම්මරූපකානී වියාති චිත්තකම්මකතපටිමායො විය, යන්තපයොගෙන වා නානප්පකාරච්චිත්තකිරියා පටිමායො විය. තත්තාති තාසු පරිසාසු. අස්සාති භික්ඛුනො. අසමපෙක්ඛනං නාම ගෙහස්සිතඅඤ්ඤාණුපෙක්ඛාවසෙන ආරම්මණස්ස අයොනියො ගහණං. යං සන්ධාය චුත්තං “චක්ඛුනා රූපං දිස්වා උප්පජ්ජති උපෙක්ඛා බාලස්ස මුළුභස්ස පුට්ඨජනස්සා”ති ආදි (ම. නි. 3.308) මාතුගාමසම්ඵස්සවසෙන කායසංසග්ගාපත්ති. හත්ථිආදිසම්මද්දෙන ජීවිතන්තරායො. විසභාගරූපදස්සනාදිනා බ්‍රහ්මචරියන්තරායො. “දසද්වාදසයොජනන්තරෙ පරිසා සන්තිපතන්ති”ති ආදිනා චුත්තප්පකාරෙනෙව. මහාපරිසපරිවාරානන්ති කදාපි ධම්මස්සවනාදිඅත්ථාය ඉත්ථිපුරිසසම්මිස්සපරිවාරෙ සන්ධාය චුත්තං.

තදත්ථදිපනත්ථන්ති අසුභදස්සනස්ස සාත්ථකභාවසඬ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස දිපනත්ථං. පබ්බජිතදිවසතො පටිධාය පටිවචනදානවසෙන භික්ඛුනං අනුචත්තනකථා ආචිණ්ණා, තස්මා

පටිච්චනස්ස අදානවසෙන අනනුවත්තනකථා තස්ස දුතියා නාම හොතිති ආහ “ද්වෙ කථා නාම න කථිතපුබ්බා”ති. ද්වෙ කථාති හි වචනකරණාකරණකථා. තත්ථ වචනකරණකථායෙව කථිතපුබ්බා, දුතියා න කථිතපුබ්බා. තස්මා පුබ්බවත්තා පටිච්චනමදාසිති අත්ථො.

එවන්ති ඉමිනා. “සචෙ පන චෙතියස්ස මහාසුජායා”තිආදිකං සබ්බමිපි චුත්තජ්ජකාරං පච්චාමසති, න “පුරිසස්ස මාතුගාමාසුහ”න්තිආදිකමෙව. පරිග්ගහිතං සාත්ථකං, සජ්ජායඤ්ච යෙන සො පරිග්ගහිතසාත්ථකසජ්ජායො, තස්ස, තෙන යථානුපුබ්බිකං සම්පජ්ඤ්ඤපරිග්ගහණං දස්සෙති. චුච්චමානයොගකම්මස්ස පවත්තිට්ඨානතාය භාවනාය ආරම්මණං කම්මට්ඨානං, තදෙව භාවනාය විසයභාවතො ගොචරන්ති ආහ “කම්මට්ඨානසම්බානං ගොචර”න්ති. උග්ගහෙත්වාති යථා උග්ගහනිමිත්තං උජ්ජජ්ජති, එවං උග්ගහකොසල්ලස්ස සම්පාදනවසෙන උග්ගහණං කත්වා. භික්ඛාචාරගොචරෙති භික්ඛාචාරසම්බානෙ ගොචරෙ, අනෙත කම්මට්ඨානෙ, භික්ඛාචාරෙ ව ගොචරසද්දොති දස්සෙති.

ඉධාති සාසනෙ. හරතීති කම්මට්ඨානං පවත්තනවසෙන නෙති, යාව පිණ්ඩපාතපටික්කමා අනුයුඤ්ජතීති අත්ථො. න පච්චාහරතීති ආහාරූපයොගතො යාව දිවායානුපසඬිකමනා කම්මට්ඨානං න පටිනෙති. තත්ථාති තෙසු චතුසු භික්ඛුසු. ආචරණීයෙහිති නිවරණෙහි. පගෙවාති පාතොයෙව. සරීරපරිකම්මන්ති මුඛධොවනාදිසරීරපටිජග්ගනං. ද්වෙ තයො පල්ලඬිකෙති ද්වෙ තයො නිසජ්ජාචාරෙ. උරුඛද්ධාසනඤ්ඤෙත්ථ පල්ලඬිකො. උසුමන්ති ද්වෙ තිණි උණ්භාපනාති සන්ධාය චුත්තං. කම්මට්ඨානං අනුයුඤ්ජිත්වාති තදහෙ මූලභූතං කම්මට්ඨානං අනුයුඤ්ජිත්වා. කම්මට්ඨානසීසෙනෙවාති කම්මට්ඨානමුඛෙනෙව, කම්මට්ඨානමවිජහන්තො එවාති චුත්තං හොති, තෙන “පතොපි අචෙතනො”තිආදිනා (දී. නි. අට්ඨ. 1.214; ම. නි. අට්ඨ. 1.209; සං. නි. අට්ඨ. 3.5.168; විහ. අට්ඨ. 523) වක්ඛමානං කම්මට්ඨානං, යථාපරිහරියමානං වා අවිජහිත්වාති දස්සෙති.

ගන්ත්වාති පාපුණිත්වා. බුද්ධානුස්සතිකම්මට්ඨානං වෙ, තදෙව නිපච්චකාරසාධනං. අඤ්ඤඤ්චෙ, අනිපච්චකාරකරණමිව හොතිති දස්සෙතුං “සචෙ”තිආදි චුත්තං. අතබ්බිසයෙන තං යථෙත්වා. “මහන්තං චෙතියං චෙ”තිආදිනා කම්මට්ඨානිකස්ස මූලකම්මට්ඨානමනසිකාරස්ස පපඤ්චාභාවදස්සනං. අඤ්ඤෙන පන තථාපි අඤ්ඤාපි වන්දිතබ්බමෙව. තථෙවාති තික්ඛන්තුමෙව. පරිභොගචෙතියතො සාරීරිකචෙතියං ගරුතරන්ති කත්වා “චෙතියං වන්දිත්වා”ති පුබ්බකාලකිරියාවසෙන චුත්තං. යථාහ අට්ඨකථායං “චෙතියං බාධයමානා බොධිසාබා හරිතබ්බා”ති, (ම. නි. අට්ඨ. 4.128; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.275; විහ. අට්ඨ. 809) අයං ආචරියස්ස මති, “බොධියඬිගණං පත්තෙනාපි”ති පන වචනතො යදි චෙතියඬිගණතො ගතෙ භික්ඛාචාරමග්ගෙ බොධියඬිගණං භවෙය්, සාපි වන්දිතබ්බාති මග්ගානුක්කමෙනෙව “චෙතියං වන්දිත්වා”ති පුබ්බකාලකිරියාවචනං, න තු ගරුකාතබ්බතානුක්කමෙන. එවඤ්චි සති බොධියඬිගණං පයමං පත්තෙනාපි බොධිං වන්දිත්වා චෙතියං වන්දිතබ්බං, එකමෙව පත්තෙනාපි තදෙව වන්දිතබ්බං, තදුභයමිපි අජ්ජත්තෙන න වන්දිතබ්බන්ති අයමත්ථො සුච්ඤ්ඤාතො හොති. භික්ඛාචාරගතමග්ගෙන හි පත්තට්ඨානෙ කත්තබ්බඅන්තරාවත්තදස්සනමෙතං, න පන ධූවචත්තදස්සනං. පුබ්බෙ හෙස කතවත්තොයෙව. තෙනාහ “පගෙව චෙතියඬිගණබොධියඬිගණවත්තං කත්වා”තිආදි. බුද්ධගුණානුස්සරණවසෙනෙව බොධිආදිපරිභොගචෙතියෙපි නිපච්චකරණං උපපන්නන්ති දස්සෙති “බුද්ධස්ස භගවතො සම්මුඛා විය නිපච්චකාරං දස්සෙත්වා”ති ඉමිනා. පටිසාමිතට්ඨානන්ති සොපානමූලභාවසාමඤ්ඤෙන චුත්තං, බුද්ධාරම්මණපිතිවිසයභූතචෙතියඬිගණබොධියඬිගණතො බාහිරට්ඨානං පත්වාති චුත්තං හොති.

ගාමසම්පෙති ගාමුපවාරෙ. තාව පඤ්ඤං වා පුච්ඡන්ති, ධම්මං වා සොතුකාමා හොන්තිති සම්බන්ධො. ජනසඬිගහත්ථන්ති “මයි අකථෙත්තෙ එතෙසං කො කථෙස්සති”ති ධම්මානුග්ගහෙන මහාජනස්ස සඬිගහණත්ථං. අට්ඨකථාවරියානං වචනං සමත්ථෙතුං “ධම්මකථා හි කම්මට්ඨානවිනිමුත්තා නාම නත්ථි”ති චුත්තං. තස්මාති යස්මා “ධම්මකථා නාම කාතබ්බායෙවා”ති අට්ඨකථාවරියා වදන්ති, යස්මා වා ධම්මකථා කම්මට්ඨානවිනිමුත්තා නාම නත්ථි, තස්මා ධම්මකථං කථෙත්වාති සම්බන්ධො. ආචරියානන්දත්ථෙරෙන (විහ. මූලට්. 523) පන “තස්මා”ති එතස්ස “කථෙතබ්බායෙවාති වදන්ති”ති එතෙන සම්බන්ධො චුත්තො. කම්මට්ඨානසීසෙනෙවාති අත්තනා පරිහරියමානං කම්මට්ඨානං අවිජහනවසෙන, තදනුගුණංයෙව ධම්මකථං කථෙත්වාති අත්ථො, දුතියපදෙපි එසෙව නයො.

අනුමොදනං කත්වාති එත්ථාපි “කම්මට්ඨානසීසෙනවා”ති අධිකාරො. තත්ථාති ගාමනො නික්ඛමනට්ඨානෙයෙව.

“පොරාණකභික්ඛු”තිආදිනා පොරාණකාවිණ්ණදස්සනෙන යථාචුත්තමත්ථං දළ්භං කරොති. සම්පත්තපරිච්ඡේදෙනෙවාති “පරිච්ඡො අපරිච්ඡො”තිආදිවිභාගං අකත්වා සම්පත්තකොටියා එව, සමාගමමත්තෙනෙවාති අත්ථො. ආනුභාවෙනාති අනුග්ගහබලෙන. භයෙනි පරවක්කාදිභයෙ. ඡාතකෙනි දුබ්භික්ඛෙ.

“පච්ඡිමයාමෙපි නිසජ්ජාවඬකමෙහි විනිනාමෙත්වා”තිආදිනා චුත්තජ්ජකාරං. කරොත්තස්සාති කරමානස්සෙව, අනාදරෙ වෙනං සාමිවචනං. කම්මජනෙජොති ගහණං සන්ධායාහ. පජ්ජලනීති උණ්භතාවං ජනෙති. තතොයෙව උපාදින්නකං ගණ්භාති, සෙදා මුච්චන්ති. කම්මට්ඨානං වීථිං නාරොහති බුදාපරිස්සමෙන කිලන්තකායස්ස සමාධානාභාවතො. අනුපාදින්නං ඔදනාදිවත්ථු. උපාදින්නං උදරපටලං. අත්තොකුච්ඡියඤ්චි ඔදනාදිවත්ථුස්මිං අසති කම්මජනෙජො උට්ඨහිත්වා උදරපටලං ගණ්භාති, “ඡාතොස්මි, ආහාරං මෙ දෙථා”ති වදාපෙති, භුත්තකාලෙ උදරපටලං මුඤ්චිත්වා වත්ථුං ගණ්භාති, අථ සත්තො එකග්ගො භොති, යතො “ඡායාරක්ඛසො විය කම්මජනෙජො”ති අට්ඨකථාසු චුත්තො. සො පගෙවාති එත්ථ “තස්මා”ති සෙසො. ගොරුපානන්ති ගුන්තං, ගොසමුභානං වා, වජ්ජො ගොවරත්ථාය නික්ඛමනවෙලායමෙවාති අත්ථො. චුත්තවිපරිතනයෙන උපාදින්නකං මුඤ්චිත්වා අනුපාදින්නකං ගණ්භාති. අත්තරාහත්තෙති භත්තස්ස අත්තරෙ, යාව භත්තං න භුඤ්ජති, තාවාති අත්ථො. තෙනාහ “කම්මට්ඨානසීසෙන ආහාරඤ්ච පරිභුඤ්ජිත්වා”ති. අවසෙසට්ඨානෙනි යාගුයා අග්ගහිතට්ඨානෙ. තතොති භුඤ්ජනතො. පොඬබානුපොඬබන්ති කම්මට්ඨානානුපට්ඨානස්ස අනවච්ඡේදදස්සනමෙතං, උත්තරුත්තරිත්ති අත්ථො, යථා පොඬබානුපොඬබං පවත්තාය සරපටිපාටියා අනවච්ඡේදො, එවමෙතස්සාපි කම්මට්ඨානුපට්ඨානස්සාති චුත්තං භොති. “එදිසා වා”තිආදිනා තථා කම්මට්ඨානමනසිකාරස්සාපි සාත්ථකභාවං දස්සෙති. ආසනන්ති නිසජ්ජාසනං.

නික්ඛිත්තධුරොති භාවනානුයොගෙ අනුක්ඛිත්තධුරො අනාරද්ධවීරියො. වත්තපටිපත්තියා අපරිපූරණෙන සබ්බවත්තාති භින්දිත්වා. පඤ්චවිධවෙතොබ්ලවිනිබන්ධවිත්තොති පඤ්චවිධෙන වෙතොබ්ලෙන, විනිබන්ධෙන ව සම්පයුත්තවිත්තො. චුත්තඤ්චි මජ්ඣිමාගමෙ වෙතොබ්ලසුත්තෙ –

“කතමස්ස පඤ්ච වෙතොබ්ලා අප්පහිනා භොන්ති? ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛු සත්ථරි කඬබති, ධම්මෙ කඬබති, සඬ්ඝෙ කඬබති, සික්ඛාය කඬබති, සබ්බමචාරීසු කුපිතො භොති”ති, (ම. නි. 1.185)

“කතමස්ස පඤ්ච වෙතසො විනිබන්ධා අසමුච්ඡින්නා භොන්ති? ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛු කාමෙ අවිතරාගො භොති, කායෙ අවිතරාගො භොති, රූපෙ අවිතරාගො භොති, යාවදත්ථං උදරාවදෙහකං භුඤ්ජිත්වා සෙයාසුඛං පස්සසුඛං මිද්ධසුඛං අනුයුත්තො විහරති, අඤ්ඤතරං දෙවනිකායං පණ්ඩාය බ්‍රහ්මචරියං වරති”ති (ම. නි. 1.186). ව –

විත්ථාරො. ආවරියෙන (දී. නි. ටී. 1.215) පන පඤ්චවිධවෙතොවිනිබන්ධවිත්තභාවොයෙව පදෙකදෙසමුල්ලිඬගෙත්වා දස්සිතො. විත්තස්ස කවචරබාණුකභාවො හි වෙතොබ්ලො, විත්තං බන්ධිත්වා මුට්ඨියං විය කත්වා ගණ්භනභාවො වෙතසො විනිබන්ධො. පඨමො වෙත්ථ විචිකිච්ඡාදොසවසෙන, දුතියො ලොභවසෙනාති අයමෙතෙසං විසෙසො. චරිත්ථාති විචරිත්වා. කම්මට්ඨානවිරහවසෙන කුච්ඡො.

භාවනාසහිතමෙව භික්ඛාය ගතං, පච්චාගතඤ්ච යස්සාති ගතපච්චාගතිකං, තදෙව වත්තං, තස්ස වසෙන. අත්තකාමාති අත්තතො හිතසුඛමිච්ඡන්තා, ධම්මච්ඡන්දවත්තොති අත්ථො. ධම්මො හි හිතං, සුඛඤ්ච තන්තිමිත්තකන්ති. අථ වා විඤ්ඤුනං අත්තතො නිබ්බිසෙසත්තා, අත්තභාවපරියාපන්නත්තා ව ධම්මො අත්තා නාම, තං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තිති අත්තකාමා. අධුනා පන අත්ථකාමාති හිතවාචකෙන අත්ථසද්දෙන පාඨො දිස්සති, ධම්මසඤ්ඤුත්තං හිතමිච්ඡන්තා, හිතභූතං වා ධම්මමිච්ඡන්තාති තස්සත්ථො. ඉණ්ටාති ඉණෙන පිළිතා. තථා සෙසපද්දවයෙපි. එත්ථාති සාසනෙ.

උසහං නාම විසති යටිඨියො, ගාචුතං නාම අසිති උසහා. තාය සඤ්ඤායාති තාදිසාය පාසාණසඤ්ඤාය, කම්මට්ඨානමනසිකාරොන “එත්තකං යානමාගතා”ති ජානන්තා ගච්ඡන්තිති අධිප්පායො. නන්ති කිලෙසං. කම්මට්ඨානවිප්පයුත්තවිත්තෙන පාදුද්ධාරණමකත්ථුකාමතො තිට්ඨති, පච්ඡාගතො පන ධීතිමනතික්කමිතුකාමතො. සොති උප්පන්නකිලෙසො භික්ඛු. අයන්ති පච්ඡාගතො. එතන්ති පරස්ස ජානනං. තත්ථෙවති පතිට්ඨිතට්ඨානෙයෙව. සොයෙව නයොති “අයං භික්ඛු”තිආදිකා යො පතිට්ඨානෙ වුත්තො, සො එව නිසජ්ජායපි නයො. පච්ඡතො ආගච්ඡන්තානං ඡින්නහත්තභාවහයෙනාපි යොනිසොමනසිකාරං පරිබුභෙතිති ඉදම්පි පරස්ස ජානනෙනෙව සඬගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. පුරිමපාදෙයෙවති පයම්. කම්මට්ඨානවිප්පයුත්තවිත්තෙන උද්ධරිතපාදවළඤ්ජෙයෙව. එතීති ගච්ඡති. “ආලින්දකවාසී මහාචුස්සදෙවත්ථෙරො වියා”තිආදිනා අට්ඨානෙයෙවෙනං කමිතං. “ක්වායං එවං පටිපන්නපුබ්බො”ති ආසඬකං නිවත්තෙති.

මද්දන්තාති ධඤ්ඤකරණට්ඨානෙ සාලිසිසාදිති මද්දන්තා. අස්සාති ථෙරස්ස, උභයාපෙක්ඛවචනමෙනං. අස්ස අරහත්තප්පත්තදිවසෙ වඩ්ඤ්ඤාමනකොටියන්ති ව. අධිගමප්පිච්ඡතාය වික්ඛෙපං කත්වා, නිබන්ධිත්වා ව පටිජානිත්වායෙව ආරොවෙසී.

පයම්. තාවාති පදසොහනත්ථං පරියායවචනං. මහාපධානන්ති භගවතො දුක්කරවරියං, අම්භාකං අත්ථාය ලොකනාටෙන ඡබ්බස්සාති කතං දුක්කරවරියං “එවාහං යථාබලං පුපෙස්සාමි”ති අත්ථො. පටිපත්තිපුජායෙව හි පසත්ථතරා සත්ථුපුජා, න තථා ආමිසපුජා. යානවඩ්ඤ්ඤාමමෙවති අධිට්ඨානබ්බඉරියාපථවසෙන වුත්තං, න භොජනකාලාදීසු අවස්සං කත්තබ්බනිසජ්ජාය පටික්ඛෙපවසෙන. එවසද්දෙන හි ඉතරාය නිසජ්ජාය, සයනස්ස ව නිවත්තනං කරොති. විප්පයුත්තෙන උද්ධට්ඨෙ පටිනිවත්තෙත්තොති සම්පයුත්තෙන උද්ධරිතපාදෙයෙව පුන යපනං සන්ධායාහ. “ගාමසම්පං ගන්ත්වා”ති වත්වා තදත්ථං විවරති “ගාවී නු”තිආදිනා. කච්ඡකන්තරතොති උපකච්ඡන්තරතො, උපකච්ඡෙ ලග්ගිතකමණ්ඩලතොති වුත්තං භොති. උදකගණ්ඩුසන්ති උදකාගණ්ඩකාරකං. කතිනං තිට්ඨනං පුරණි කතිමි, “පඤ්චමි නු ඛො පක්ඛස්ස, අට්ඨමි”තිආදිනා දිවසං වා පුච්ඡිතොති අත්ථො. අනාරොචනස්ස අකත්තබ්බත්තා ආරොවෙති. තථා හි වුත්තං “අනුජානාමි භික්ඛවෙ සබ්බෙහෙව පක්ඛගණනං උග්ගහෙතු”න්තිආදි (මහාව. 156).

“උදකං ගිලිත්වා ආරොවෙති”ති වුත්තනයෙන. තත්ථාති ගාමද්වාරෙ. නිට්ඨුහනන්ති උදකනිට්ඨුහනට්ඨානං. තෙසුති මනුස්සෙසු. ඤාණවක්ඛුසම්පන්නන්තා වක්ඛුමා. ඊදිසොති සුසම්මට්ඨවෙතියඬගණාදිකො. විසුද්ධිපචාරණන්ති ඛිණ්ණසවභාවෙන පචාරණං.

විටී. ඔත්තරිත්වා ඉතො විතො ව අනොලොකෙත්වා පයම්මෙව විටීයො සල්ලක්ඛෙතබ්බාති ආහ “විටීයො සල්ලක්ඛෙත්වා”ති. යං සන්ධාය වුත්තං “පාසාදිකෙන අභික්කන්තෙන පටික්කන්තෙනා”තිආදි (පාරා. 432). තං ගමනං දස්සෙතුං “තත්ථ වා”තිආදිමාහ. “න හි ජවෙන පිණ්ඩපාතියධුතඬ්ඨං නාම කිඤ්චි අත්ථි”ති ඉමිනා ජවෙන ගමනෙ ලොලුප්පචාරිතා විය අසාරුප්පතං දස්සෙති. උදකසකටන්ති උදකසාරසකටං. තඤ්චි විසමභූමිභාගප්පත්තං නිව්වලමෙව කාතුං වට්ටති. තදනුරූපන්ති භික්ඛාදානානුරූපං. “ආහාරෙ පටිකුලසඤ්ඤං උපට්ඨපෙත්වා”තිආදිසු යං වත්තබ්බං, තං පරතො ආගමිස්සති. රථස්ස අක්ඛානං තෙලෙන අබ්භඤ්ජනං, වණස්ස ලෙපනං, පුත්තමංසස්ස බාදනඤ්ච තිධා උපමා යස්ස ආහරණස්සාති තථා. අට්ඨඬ්ඨගසමන්තාගතන්ති “යාවදෙව ඉමස්ස කායස්ස ධීතියා, යාපනායා”තිආදිනා (ම. නි. 1.23; 2.24, 387; සං. නි. 4.120; අ. නි. 6.58; 5.9; විහ. 518; මහානි. 206) වුත්තෙහි අට්ඨහි අඬ්ඨගෙහි සමන්තාගතං කත්වා. “නෙව දවායා”තිආදි පන පටික්ඛෙපමත්තදස්සනං. හත්තකිලමථන්ති හත්තවසෙන උප්පන්නකිලමථං. පුරෙහත්තාදි දිවාවසෙන වුත්තං. පුරිමයාමාදි රත්තිවසෙන.

ගතපච්චාගතෙසු කම්මට්ඨානස්ස හරණං වත්තන්ති අත්ථං දස්සෙත්තො “හරණපච්චාගතසඬ්ඨාත”න්ති ආහ. “යදි උපනිස්සයසම්පන්නො භොති”ති ඉදං “දෙවපුත්තො හුත්වා”තිආදිසුපි සබ්බත්ථ සම්බජ්ඣිතබ්බං. තත්ථ පච්චෙකබ්බොධියා උපනිස්සයසම්පදා කප්පානං ද්වෙ අසඬ්ඨොයානි, සතසහස්සඤ්ච තප්පා පුඤ්ඤඤාණසම්භාරසම්භරණං, සාවකබ්බොධියා අග්ගසාවකානං එකමසඬ්ඨොයාං, කප්පසතසහස්සඤ්ච, මහාසාවකානං (ථෙරගා. අට්ඨ. 2.වඩ්ඨිසත්ථෙරගාථාවණ්ණනා

විත්ථාරො) කප්පසතසහස්සමෙව, ඉතරෙසං පන අතීතාසු ජාතීසු විවට්ඨපනිස්සයවසෙන කාලනියමමන්තරෙන නිබ්බන්තිතං නිබ්බෙධහාගියකුසලං. “සෙය්‍යාපාපී”තිආදිනා තස්මිං තස්මිං යානන්තරෙ එතදග්ගට්ඨපිතානං ථෙරානං සක්ඛිදස්සනං. තත්ථ ථෙරො බාහියො දාරුචීරියොති බාහියවිසයෙ සඤ්ජාතසංවඨ්ඨකාය බාහියො, දාරුචීරපරිහරණතො දාරුචීරියොති ව සමඤ්ඤිතො ථෙරො. සො භායස්මා –

“තස්මා තිහ තෙ බාහිය එවං සික්ඛිතබ්බං ‘දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තං භවිස්සති, සුතෙ, මුතෙ, විඤ්ඤාතෙ විඤ්ඤාතමත්තං භවිස්සති’ ති, එවඤ්ඤි තෙ බාහිය සික්ඛිතබ්බං. යතො ඛො තෙ බාහිය දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තං භවිස්සති, සුතෙ, මුතෙ, විඤ්ඤාතෙ විඤ්ඤාතමත්තං භවිස්සති, තතො ත්වං බාහිය න තෙන. යතො ත්වං බාහිය න තෙන, තතො බාහිය න තත්ථ. යතො ත්වං බාහිය න තත්ථ, තතො ත්වං බාහිය නෙවිධ න හුරං න උභයමන්තරෙන, එසෙවන්තො දුක්ඛස්සා’ ති” (උදා. 10).

එත්තකාය දෙසනාය අරහත්තං සච්ඡාකාසි. එවං සාරිපුත්තත්ථෙරාදීනම්පි මහාපඤ්ඤාතාදිදීපනානි සුත්තපදානි විත්ථාරතො වත්තබ්බානි. විසෙසතො පන අඬගුත්තරාගමෙ එතදග්ගසුත්තපදානි (අ. නි. 1.188) සිබාපත්තන්ති කොට්ඨපත්තං නිට්ඨානප්පත්තං සබ්බථා පරිපුණ්ණතො.

තන්ති අසම්මුය්හනං. එවන්ති ඉදානි වුව්චමානාකාරෙන වෙදිතබ්බං. “අත්තා අභික්කමති”ති ඉමිනා දිට්ඨිගාභවසෙන, “අහං අභික්කමාමි”ති ඉමිනා මානගාභවසෙන, තදුභයස්ස පන විනා තණ්හාය අප්පචත්තනතො තණ්හාගාභවසෙනාති තිහිපි මඤ්ඤානාහි අන්ධබාලපුපුඡ්ජනස්ස අභික්කමෙ සම්මුය්හනං දස්සෙති. “තථා අසම්මුය්හන්තො”ති වත්ථා තදෙව අසම්මුය්හනං යෙන සනවිනිබ්භොගෙන හොති, තං දස්සෙන්නො “අභික්කමාමි”තිආදිගා. විත්තසමුට්ඨානවායොධාතුති තෙනෙව අභික්කමනවිත්තෙන සමුට්ඨානා, තංවිත්තසමුට්ඨානිකා වා වායොධාතු. විඤ්ඤත්තින්ති කායවිඤ්ඤත්තිං. ජනයමානා උප්පජ්ජති තස්සා විකාරභාවතො. ඉතීති තස්මා උප්පජ්ජනතො. විත්තකිරියවායොධාතුවිජ්ජාරවසෙනාති කිරියමයවිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුයා විචලනාකාරසඬ්ඛාතකායවිඤ්ඤත්තිවසෙන. තස්සාති අට්ඨිසඬ්ඝාටස්ස. අභික්කමතොති අභික්කමන්තස්ස. ඔමත්තාති අවමත්තා ලාමකප්පමාණා. වායොධාතූතෙජොධාතූවසෙන ඉතරා ද්වෙ ධාතුයො.

ඉදං වුත්තං හොති – යස්මා චෙත්ථ වායොධාතුයා අනුගතා තෙජොධාතු උද්ධරණස්ස පච්චයො. උද්ධරණගතිකා හි තෙජොධාතු, තෙන තස්සා උද්ධරණෙ වායොධාතුයා අනුගතභාවො හොති, තස්මා ඉමාසං ද්වින්නමෙත්ථ සාමත්ථියතො අධිමත්තතා, තථා අභාවතො පන ඉතරාසං ඔමත්තතාති. යස්මා පන තෙජොධාතුයා අනුගතා වායොධාතු අතිහරණවිතිහරණානං පච්චයො. කිරියගතිකාය හි වායොධාතුයා අතිහරණවිතිහරණෙසු සාතිසයො ඛ්‍යාපාරො, තෙන තස්සා තත්ථ තෙජොධාතුයා අනුගතභාවො හොති, තස්මා ඉමාසං ද්වින්නමෙත්ථ සාමත්ථියතො අධිමත්තතා, ඉතරාසඤ්ච තදභාවතො ඔමත්තතාති දස්සෙති “තථා අතිහරණවිතිහරණෙසු”ති ඉමිනා. සතිපි චෙත්ථ අනුගමකානුගත්තබ්බතාවිසෙසෙ තෙජොධාතූවායොධාතූභාවමත්තං සන්ධාය තථාසද්දග්ගහණං කතං. පඨමෙ හි නයෙ තෙජොධාතුයා අනුගමකතා, වායොධාතුයා අනුගත්තබ්බතා, දුතියෙ පන වායොධාතුයා අනුගමකතා, තෙජොධාතුයා අනුගත්තබ්බතාති. තත්ථ අක්කන්තට්ඨානතො පාදස්ස උක්ඛිපනං උද්ධරණං, යීතට්ඨානං අතික්කමිත්ථා පුරතො හරණං අතිහරණං. බාණුආදිපරිහරණත්ථං, පතිට්ඨිතපාදසට්ඨානාපරිහරණත්ථං වා පස්සෙන හරණං විතිහරණං, යාව පතිට්ඨිතපාදො, තාව හරණං අතිහරණං, තතො පරං හරණං විතිහරණන්ති වා අයමෙනෙසං විසෙසො.

යස්මා පථව්ධාතුයා අනුගතා ආපොධාතු වොස්සජ්ජනෙ පච්චයො. ගරුතරසභාවා හි ආපොධාතු, තෙන තස්සා වොස්සජ්ජනෙ පථව්ධාතුයා අනුගතභාවො හොති, තස්මා තාසං ද්වින්නමෙත්ථ සාමත්ථියතො අධිමත්තතා, ඉතරාසඤ්ච තදභාවතො ඔමත්තතාති දස්සෙන්නො ආහ “වොස්සජ්ජනෙ...පෙ.... බලවතියො”ති. යස්මා පන ආපොධාතුයා අනුගතා පථව්ධාතු සන්තික්ඛෙපනස්ස පච්චයො. පතිට්ඨාභාවෙ විය පතිට්ඨාපනෙපි තස්සා සාතිසයකිව්වත්තා ආපොධාතුයා තස්සා අනුගතභාවො හොති, තථා සට්ඨානකිරියාය පථව්ධාතුයා වසෙන සන්තිරුජ්ඣානස්ස සිජ්ඣානතො

තස්සා සන්නිරුජ්ඣනෙපි ආපොධාතුයා අනුගතභාවො හොති, තස්මා චුත්තං “තථා සන්නික්ඛෙපනසන්නිරුජ්ඣනෙසු”ති.

අනුගමකානුගත්තබ්බතාවිසෙසෙපි සති පට්ඨිධාතුආපොධාතුභාවමත්තං සන්ධාය තථාසද්දග්ගහණං කතං. පඨමෙ හි තයෙ පට්ඨිධාතුයා අනුගමකතා, ආපොධාතුයා අනුගත්තබ්බතා, දුතියෙ පන ආපොධාතුයා අනුගමකතා, පට්ඨිධාතුයා අනුගත්තබ්බතාති. වොස්සජ්ජනඤ්චෙත්ථ පාදස්ස ඔනාමනවසෙන වොස්සග්ගො, තතො පරං භූමිආදිසු පතිට්ඨාපනං සන්නික්ඛෙපනං, පතිට්ඨාපෙත්ථා නිමමද්දනවසෙන ගමනස්ස සන්නිරොධො සන්නිරුජ්ඣනං.

තත්ථාති තස්මිං අභික්කමනෙ, තෙසු වා යථාචුත්තෙසු උද්ධරණාතිහරණචිතිහරණවොස්සජ්ජනසන්නික්ඛෙපනසන්නිරුජ්ඣනසඬ්ඛාතෙසු ඡසු කොට්ඨාසෙසු. උද්ධරණෙති උද්ධරණක්ඛණෙ. රූපාරූපධම්මාති උද්ධරණාකාරෙන පචත්තා රූපධම්මා, තංසමුට්ඨාපකා ව අරූපධම්මා. අභිහරණං න පාපුණන්ති ඛණමත්තාවට්ඨානතො. සබ්බත්ථ එස නයො. තත්ථ තත්ථෙවාති යත්ථ යත්ථ උද්ධරණාදිකෙ උප්පන්නා, තත්ථ තත්ථෙව. න හි ධම්මානං දෙසන්නරසඬ්ඛමනං අත්ථි ලහුපරිවත්තනතො. පබ්බං පබ්බන්ති පරිච්ඡෙදං පරිච්ඡෙදං. සන්ධි සන්ධිති ගණ්ඨී ගණ්ඨී. ඔධි ඔධිති භාගං භාගං. සබ්බඤ්චෙන උද්ධරණාදිකොට්ඨාසෙ සන්ධාය සභාගසන්නිවසෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ඉතරො එව හි රූපධම්මානම්පි පචත්තික්ඛණො ගමනයොගගමනස්සාදානං දෙවපුත්තානං හෙට්ඨපරියෙන පටිමුඛං ධාවන්නානං සිරසි, පාදෙ ව බන්ධබ්බරධාරාසමාගමතොපි සීසතරො, යථා තිලානං භිජ්ජයමානානං පට්ඨායනෙන හෙදො ලක්ඛියති, එවං සඬ්ඛතධම්මානං උප්පාදෙනාති දස්සනත්ථං “පට්ඨායන්නා”ති චුත්තං, උප්පාදවසෙන පට්ඨායනං අකරොන්නාපි කරොන්නා වියාති අත්ථො. තිලෙහදලක්ඛණං පට්ඨායනං විය හි සඬ්ඛතහෙදලක්ඛණං උප්පාදො උප්පන්නානමෙකන්තතො භින්නන්තා. තත්ථාති අභික්කමනෙ. කො එකො අභික්කමති නාභික්කමතියෙව. කස්ස වා එකස්ස අභික්කමනං සියා, න සියා එව. කස්මා? පරමත්ථතො හි...පෙ.... ධාතුනං සයනං, තස්මාති අත්ථො. අන්ධබාලපුපුජ්ජනසම්මුල්භස්ස අත්තනො අභික්කමනනිවත්තනඤ්චෙනං වචනං. අථ වා “කො එකො...පෙ.... අභික්කමන”න්ති වොදනාය “පරමත්ථතො හි” තිආදිනා සොධනා චුත්තා.

තස්මිං තස්මිං කොට්ඨාසෙති යථාචුත්තෙ ඡබ්බිධෙපි කොට්ඨාසෙ ගමනාදිකස්ස අපච්චාමට්ඨන්තා. “සද්ධිං රූපෙන උප්පජ්ජතෙ, නිරුජ්ඣති”ති ව සිලොකපදෙන සහ සම්බන්ධො. තත්ථ පඨමපදසම්බන්ධෙ රූපෙනාති යෙන කෙනවි සහුප්පජ්ජනකෙන රූපෙන. දුතියපදසම්බන්ධෙ පන “රූපෙනා”ති ඉදං යං තතො නිරුජ්ඣමානචිත්තතො උපරි සත්තරසම්චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං, තදෙව තස්ස නිරුජ්ඣමානචිත්තස්ස නිරොධෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣකකං සත්තරසචිත්තක්ඛණායුකං රූපං සන්ධාය චුත්තං, අඤ්ඤා රූපාරූපධම්මා සමානායුකා සියුං. යදි ව සියුං, අථ “රූපං ගරුපරිණාමං දන්ධනිරොධ”න්තිආදි (විහ. අට්ඨ. පකිණ්ණකකථා) අට්ඨකථාවචනෙහි, “නාහං භික්ඛවෙ අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි, යං එවං ලහුපරිවත්තං, යථයිදං චිත්ත”න්ති (අ. නි. 1.38) එවමාදිපාළිවචනෙහි ව විරොධො සියා. චිත්තවෙතසිකා හි සාරම්මණසභාවා යථාබලං අත්තනො ආරම්මණපච්චයභූතමත්ථං විභාවෙන්තො එව උප්පජ්ජන්ති, තස්මා තෙසං තංසභාවනිජ්ජන්තිඅනන්තරං නිරොධො, රූපධම්මා පන අනාරම්මණා පකාසෙතබ්බා, එවං තෙසං පකාසෙතබ්බභාවනිජ්ජන්ති සොළසහි චිත්තෙහි හොති, තස්මා එකචිත්තක්ඛණාතීතෙන සහ සත්තරසචිත්තක්ඛණායුකතා රූපධම්මානම්චිජ්ජාති. ලහුපරිවත්තනවිඤ්ඤාණවිසෙසස්ස සඬ්ඛතිමත්තපච්චයතාය තිණ්ණං බන්ධානං, විසයසඬ්ඛතිමත්තතාය ව විඤ්ඤාණස්ස ලහුපරිවත්තිතා, දන්ධමහාභූතපච්චයතාය රූපස්ස ගරුපරිවත්තිතා. යථාභූතං නානාධාතුඤ්ඤාණං බො පන තථාගතස්සෙව, තෙන ව පුරෙජාතපච්චයො රූපධම්මොව චුත්තො, පච්ජාජාතපච්චයො ව තථෙවාති රූපාරූපධම්මානං සමානක්ඛණතා න යුජ්ජතෙව, තස්මා චුත්තතයෙනෙවෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බොති ආචරියෙන (දී. නි. ටී. 1.214) චුත්තං, තදෙන චිත්තානුපරිවත්තියා විඤ්ඤන්තියා එකනිරොධභාවස්ස සුවිඤ්ඤෙයාත්තා එවං චුත්තං. තතො සවිඤ්ඤන්තිකෙන පුරෙතරං සත්තරසම්චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නෙන රූපෙන සද්ධිං අඤ්ඤං චිත්තං නිරුජ්ඣතිති අත්ථො වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤං චිත්තං නිරුජ්ඣති, අඤ්ඤං උප්පජ්ජතෙ චිත්තන්ති යොපෙතබ්බං. අඤ්ඤො හි සද්දක්කමො, අඤ්ඤො අත්ථක්කමොති. යඤ්ඤි පුරිමුජ්ජන්නං චිත්තං, තං නිරුජ්ඣන්තං අඤ්ඤස්ස පච්ජා උප්පජ්ජමානස්ස අනන්තරාදිපච්චයභාවෙනෙව නිරුජ්ඣති, තථා

ලද්ධපව්වයමෙව අඤ්ඤාමි උප්පජ්ජනෙ චිත්තං, අවත්ථාවිසෙසනො චෙන්ථ අඤ්ඤා. යදි එවං තෙසමුභිත්තං අන්තරො ලබ්භෙය්‍යාති වොදනං “නො”ති අපනෙතුමාහ “අවිච්ඡි මනුසම්බන්ධො”ති, යථා විච්ඡි අන්තරො න ලබ්භති, තදෙවෙදන්ති අවිසෙසං විදු මඤ්ඤන්ති, එවං අනු අනු සම්බන්ධො චිත්තසන්තානො, රූපසන්තානො ව නදිසොකොව නදියං උදකප්පවාහො විය වත්තනීති අත්ථො. අවිච්ඡි හි නිරන්තරතාවසෙන භාවනපුංසකවචනං.

අභිමුඛං ලොකිතං ආලොකිතන්ති ආහ “පුරතොපෙක්ඛන”න්ති. යංදිසාභිමුඛො ගච්ඡති, නිට්ඨති, නිසීදති, සයති වා, තදභිමුඛං පෙක්ඛනන්ති චුත්තං හොති. යස්මා ච තාදිසමාලොකිතං නාම හොති, තස්මා තදනුගතදිසාලොකනං විලොකිතන්ති ආහ “අනුදිසාපෙක්ඛන”න්ති, අභිමුඛදිසානුරූපගතෙසු වාමදක්ඛිණපස්සෙසු විවිධා පෙක්ඛනන්ති චුත්තං හොති. හෙට්ඨාඋපරිපච්ඡාපෙක්ඛනඤ්ඤි “ඔලොකිතඋල්ලොකිතාපලොකිතානි”ති ගභිතානි. සාරූප්පවසෙනාති සමණපතිරූපවසෙන, ඉමිනාව අසාරූප්පවසෙන ඉතරෙසමග්ගහණන්ති සිජ්ඣති. සම්මජ්ජනපරිභණ්ඩාදිකරණෙ ඔලොකිතස්ස, උල්ලොකහරණාදිසු උල්ලොකිතස්ස, පච්ඡතො ආගච්ඡන්තපරිස්සයපරිවජ්ජනාදිසු අපලොකිතස්ස ව සියා සම්භවොති ආහ “ඉමිනා වා”තිආදි, එතෙන උපලක්ඛණමත්තඤ්ඤෙවත්ති දස්සෙති.

කායසක්ඛිත්ති කායෙන සච්ඡිකතං පච්චක්ඛකාරිනං, සාධකන්ති අත්ථො. සො හි ආයස්මා විපස්සනාකාලෙ “යමෙවාහං ඉන්ද්‍රියෙසු අගුත්තද්වාරනං නිස්සාය සාසනෙ අනභිරතිආදිවිජ්ජකාරං පත්තො, තමෙව සුට්ඨු නිග්ගහෙස්සාමි”ති උස්සාහජාතො බලවහිරොත්තප්පො, තත්ථ ව කතාධිකාරන්තා ඉන්ද්‍රියසංවරෙ උක්කංසපාරමිජ්ජත්තො, තෙනෙව නං සත්ථා “එතදග්ගං භික්ඛවෙ මම සාවකානං භික්ඛුනං ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරානං, යදිදං නන්දො”ති (අ. නි. 1.230) එතදග්ගෙ යපෙසි. නන්දස්සාති කත්තුත්ථෙ සාමිවචනං. ඉතීති ඉමිනා ආලොකනෙන.

සාත්ථකතා ව සප්පායතා ව වෙදිතබ්බා ආලොකිතවිලොකිතස්සාති අජ්ඣාහරිත්වා සම්බන්ධො. තස්මාති කම්මට්ඨානාවිජ්ඣනස්සෙව ආලොකිතවිලොකිතෙ. ගොචරසම්පජ්ඤාභාවතො එත්ථාති ආලොකිතවිලොකිතෙ. අත්තතො කම්මට්ඨානවසෙනෙවාති බන්ධාදිකම්මට්ඨානවසෙනෙව ආලොකනවිලොකනං කාතබ්බං, න අඤ්ඤො උපායො ගවෙසිතබ්බොති අධිජ්ජායො. කම්මට්ඨානසිසෙනෙවාති වක්ඛමානකම්මට්ඨානමුඛෙනෙව. යස්මා පන ආලොකිතාදි නාම ධම්මමත්තස්සෙව පවත්තිවිසෙසො, තස්මා තස්ස යාථාවතො ජානනං අසම්මොහසම්පජ්ඤාඤන්ති දස්සෙතුං “අබ්භන්තරො”තිආදි චුත්තං. ආලොකෙතාති ආලොකෙන්තො. තථා විලොකෙතා. විඤ්ඤන්තින්ති කායවිඤ්ඤන්ති. ඉතීති තස්මා උප්පජ්ජනතො. චිත්තකිරියවායොධාතුච්ඡාරවසෙනාති කිරියමයචිත්තසමුට්ඨානාය වායොධාතුයා විචල්‍යාකාරසංඛ්‍යාතකායවිඤ්ඤන්තිවසෙන. අක්ඛිදලන්ති අක්ඛිපටලං. අධො සීදතිති ඔසීදන්තං විය හෙට්ඨා ගච්ඡති. උද්ධං ලඬ්ඝෙතිති ලඬ්ඝෙන්තං විය උපරි ගච්ඡති. යන්තකෙතාති අක්ඛිදලෙසු යොජිතරජ්ජයො ගහෙන්වා පරිබ්භමනකවක්කෙන. තතොති තථා අක්ඛිදලානමොසීදනුල්ලඬ්ඝනතො. මනොද්වාරිකජවනස්ස මූලකාරණපරිජානනං මූලපරිඤ්ඤා. ආගන්තුකස්ස අබ්භාගතස්ස, තාවකාලිකස්ස ව තඬ්ඛණමත්තපවත්තකස්ස භාවො ආගන්තුකතාවකාලිකභාවො, තෙසං වසෙන.

තත්ථාති තෙසු ගාථාය දස්සිතෙසු සත්තසු චිත්තෙසු. අඬ්ඝකිච්චං සාධයමානන්ති පධානභූතඅඬ්ඝකිච්චං නිජ්ජාදෙන්තං, සරීරං හුත්වාති චුත්තං හොති. භවඬ්ඝඤ්ඤි පටිසන්ධිසදිසත්තා පධානමඬ්ඝං, පධානඤ්ඤි “සරීර”න්ති චුච්චති, අවිච්ඡේදජ්ජවත්තිහෙතුභාවෙන වා කාරණකිච්චං සාධයමානන්ති අත්ථො. තං ආවට්ටෙන්වාති භවඬ්ඝසාමඤ්ඤවසෙන චුත්තං, පවත්තාකාරවිසෙසවසෙන පන අතිතාදිනා තිබ්බිධං, තත්ථ ව භවඬ්ඝපච්ඡේදස්සෙව ආවට්ටනං. තන්තිරොධාති තස්ස නිරූප්ඤ්ඤතො, අනන්තරපව්වයවසෙන හෙතුච්චනං. “පයමජ්ජනෙපි...පෙ.... සත්තමජ්ජනෙපි”ති ඉදං පඤ්චද්වාරිකවීරියං “අයං ඉත්ථි, අයං පුරිසො”ති රජ්ජනදුස්සනමුශ්භනානමභාවං සන්ධාය චුත්තං. තත්ථ හි ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනානං පුරෙතරං පවත්තායොනිසොමනසිකාරවසෙන අයොනිසො ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනාකාරෙන පවත්තනතො ඉට්ඨෙ ඉත්ථිරූපාදිමිති ලොභසහගතමත්තං ජවනං උප්පජ්ජති, අනිට්ඨෙ ව දොසසහගතමත්තං, න පනෙකත්තරජ්ජනදුස්සනාදි, මනොද්වාරෙ එව එකත්තරජ්ජනදුස්සනාදි හොති, තස්ස පන මනොද්වාරිකස්ස රජ්ජනදුස්සනාදිතො පඤ්චද්වාරිකජවනං මූලං, යථාචුත්තං වා සබ්බමිපි භවඬ්ඝාදි, එවං මනොද්වාරිකජවනස්ස මූලකාරණවසෙන මූලපරිඤ්ඤා

වුත්තා, ආගන්තුකතාවකාලිකතා පන පඤ්චද්වාරික ජවනස්සෙව අපුබ්බභාවවසෙන, ඉත්තරතාවසෙන ව. යුද්ධමණ්ඩලෙති සඬගාමප්පදෙසෙ. හෙට්ඨපරියවසෙනාති හෙට්ඨා ව උපරි ව පරිවත්තමානවසෙන, අපරාපරං භවඬගුප්පත්තිවසෙනාති අත්ථො. තථා භවඬගුප්පාදවසෙන හි තෙසං භිජ්ජිත්වා පනතං, ඉමිනා පන හෙට්ඨිමස්ස, උපරිමස්ස ව භවඬගස්ස අපරාපරුප්පත්තිවසෙන පඤ්චද්වාරිකජවනතො විසදිසස්ස මනොද්වාරිකජවනස්ස උප්පාදං දස්සෙති තස්ස වසෙනෙව රජ්ජනාදිපවත්තනතො. තෙනෙවාහ “රජ්ජනාදිවසෙන ආලොකිතවිලොකිතං හොති”ති.

ආපාඨන්ති ගොවරභාවං. සකකිව්වනිජ්ජාදනවසෙනාති ආවජ්ජනාදිකිව්වනිජ්ජාදනවසෙන. තන්ති ජවනං. වක්ඛුද්වාරෙ රුපස්ස ආපාඨගමනෙන ආවජ්ජනාදීනං පවත්තනතො පවත්තිකාරණවසෙනෙව “ගෙහභුතෙ”ති වුත්තං, න නිස්සයවසෙන. ආගන්තුකපුරිසො වියාති අබ්භාගතපුරිසො විය. දුට්ඨා හි ආගන්තුකා අතිථිඅබ්භාගතවසෙන. තත්ථ කතපරිවයො “අතිථි”ති වුච්චති, අකතපරිවයො “අබ්භාගතො”ති, අයමෙට්ඨාධිප්පෙනො. තෙනාහ “යථා පරගෙහෙ”තිආදි. තස්සාති ජවනස්ස රජ්ජනදුස්සනමුය්හනං අයුත්තන්ති සම්බන්ධො. ආසිනෙසුති නිසින්නෙසු. ආණාකරණන්ති අත්තනො වසකරණං.

සද්ධිං සම්පයුත්තධම්මෙහි එස්සාදිති. තත්ථ තත්ථෙව සකකිව්වනිජ්ජාදනට්ඨානෙ භිජ්ජන්ති. ඉතීති තස්මා ආවජ්ජනාදිවොට්ඨබ්බතපරියොසානානං භිජ්ජනතො. ඉත්තරාතීති අවිරට්ඨිතිකාති. තත්ථාති තස්මිං වචනෙ අයං උපමාති අත්ථො. උදයබ්බයපරිච්ඡින්නො තාව තත්තකො කාලො එතෙසන්ති තාවකාලිකාති, තස්ස භාවො, තංවසෙන.

එතන්ති අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං. එත්ථාති එතස්මිං යථාචුත්තධම්මසමුදායෙ. දස්සනං වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං, තස්ස වසෙනෙව ආලොකනවිලොකනපඤ්ඤායනතො ආවජ්ජනාදීනමග්ගහණං.

සමවායෙති සාමග්ගියං. තත්ථාති පඤ්චක්ඛන්ධවසෙන ආලොකනවිලොකන පඤ්ඤායමානෙ. නිමිත්තත්ථෙව චෙතං භුමිමං, තබ්බිනිමුත්තකො කො එකො ආලොකෙති න ත්වෙව ආලොකෙති. කො ව එකො විලොකෙති නත්තෙව විලොකෙතිති අත්ථො.

“තථා”තිආදි ආයතනවසෙන, ධාතුවසෙන ව දස්සනං. වක්ඛුරූපාති යථාරහං දස්සනස්ස නිස්සයාරම්මණපච්චයො, තථා ආවජ්ජනා අනන්තරාදිපච්චයො, ආලොකො උපනිස්සයපච්චයොති දස්සනස්ස සුත්තන්තනයෙන පරියායතො පච්චයතා වුත්තා. සහජාතපච්චයොපි දස්සනස්සෙව, නිදස්සනමත්තඤ්ඤෙවනං අඤ්ඤමඤ්ඤසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතාදිපච්චයානම්පි ලබ්භනතො, “සහජාතාදිපච්චයා”තිපි අධුනා පාඨො දස්සති. “එව”න්තිආදි නිගමනං.

ඉදාති යථාපාඨං සම්ඤ්ජනපසාරණෙසු සම්පජානං විභාවෙන්තො “සම්ඤ්ජිතෙ පසාරිතෙ”තිආදිමාහ. තත්ථ පබ්බානන්ති පබ්බභුතානං. තංසම්ඤ්ජනපසාරණෙනෙව හි සබ්බෙසං භත්ථපාදානං සම්ඤ්ජනපසාරණං හොති, පබ්බමෙතෙසන්ති වා පබ්බා යථා “සද්ධො”ති, පබ්බවන්තානන්ති අත්ථො. චිත්තවසෙනෙවාති චිත්තරූපියා එව, චිත්තසාමත්ථියා වා. යං යං චිත්තං උප්පජ්ජති සාත්ථෙපි අනත්ථෙපි සම්ඤ්ජිතුං, පසාරිතුං වා, තංතංචිත්තානුගතෙනෙව සම්ඤ්ජනපසාරණමකත්ථාති වුත්තං හොති. තත්ථාති සම්ඤ්ජනපසාරණෙසු අත්ථානත්ථපරිග්ගණ්හනං වෙදිතබ්බන්ති සම්බන්ධො. බණ්ණ බණ්ණති තථා ධීතක්ඛණස්ස ඛ්‍යාපනිච්ඡාවචනං. වෙදනාති සත්ථම්භනාදිහි රුජ්ජනා. “වෙදනා උප්පජ්ජති”තිආදිනා පරම්පරපයොජනං දස්සෙති. තථා “තා වෙදනා නුප්පජ්ජන්ති”තිආදිනාපි. පුරිමං පුරිමඤ්ඤි පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස කාරණවචනං. කාලෙති සම්ඤ්ජිතුං, පසාරිතුං වා යුත්තකාලෙ. ථාතින්ති වුද්ධිං. කුමානාදි පන විසෙසො.

තත්‍රායං නයොති සප්පායාසප්පායඅපරිග්ගණ්හනෙ වත්ථුසන්දස්සනසංඛිධානො නයො. තදපරිග්ගහණෙ ආදිනවදස්සනෙනෙව පරිග්ගහණෙපි ආනිසංසො විභාවිතොති තෙසම්ඨ උදාහරණං වෙදිතබ්බං. මහාවෙතිසඬගණෙති දුට්ඨගාමණිරඤ්ඤා කතස්ස හෙමමාලිනාමකස්ස මහාවෙතිසස්ස අඬගණෙ. වුත්තඤ්ඤි –

“දීපජපසාදකො ථෙරො, රාජිනො අයාකස්ස මෙ;
එවං කිරාහ නත්තා තෙ, දුට්ඨගාමණි භූපති.

මහාපුඤ්ඤො මහාථූපං, සොණ්ණමාලිං මනොරමං;
විසං හත්ථසතං උච්චං, කාරෙස්සති අනාගතෙ” ති.

භූමිජපදෙසො වෙන්ථ අඩ්ඨගණං “උද්භිගණෙ තත්ථ පපං අවින්දු”න්තිආදියු (ඡා. 1.1.2) විය, තස්මා උපචාරභූතෙ සුසඬ්ඛතෙ භූමිජපදෙසෙති අත්ථො. තෙනෙව කාරණෙන ගිහී ජාතොති කායසංසග්ගසමාපජ්ජනහෙතුනා උක්කණ්ඨිතො හුත්වා භිනායාවත්තො. කුමාරිති කුමාරිතං ධය්හනමාපජ්ජී. මහාවෙනියධ්වගණෙපි විවරකුට්ඨං කත්වා තත්ථ සජ්ඣායං ගණ්හන්තිති වුත්තං. “විවරකුට්ඨිකං” ති, විවරකුට්ඨා විවරජදනත්ථාය කතදණ්ඩකෙති අත්ථො. “මණ්ඩපපො නාම සිහළදීපෙ විජ්ජමානා එකා සජ්ජජාතිති වදන්ති” ති ආවරියානන්දත්ථෙරෙන, (විහ. මූලට්. 242) ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන (දී. නි. ටී. 1.214) ව වුත්තං. “කෙවි, අපරෙ, අඤ්ඤෙ” ති වා අවත්වා “වදන්ති” ච්චෙව වචනඤ්ච සාරතො ගහෙනබ්බතාවිඤ්ඤාපනත්ථං අඤ්ඤා භගහතබ්බස්ස අවචනතො, තස්මා න නිලසජ්ජාදි ඉධ “මණ්ඩපපො” ති වෙදිතබ්බො.

මහාථෙරවත්ථුනාති එවංනාමකස්ස ථෙරස්ස වත්ථුනා. අත්තෙවාසිකෙහීති තත්ථ නිසින්නෙසු බහුසු අත්තෙවාසිකෙසු එකෙන අත්තෙවාසිකෙන. තෙනාහ “තං අත්තෙවාසිකා පුච්ඡංසු” ති. කම්මට්ඨානන්ති “අබ්හත්තරෙ අත්තා නාමා” තිආදිනා (දී. නි. අට්ඨ. 1.214) වක්ඛමානජපකාරං ධාතුකම්මට්ඨානං. පකරණතොපි හි අත්ථො විඤ්ඤායතීති. තත්ථ ධිතානං පුච්ඡන්තානං සධ්ගහණවසෙන “තුම්හෙහි” ති පුත පුට්ඨවචනකරණං. එවං රූපං සභාවො යස්සාති එවරූපො නිග්ගහිතලොපවසෙන තෙන, කම්මට්ඨානමනසිකාරසභාවෙනාති අත්ථො. එවමෙත්ථාපීති අපි-සද්දෙන හෙට්ඨා වුත්තං. ආලොකිතවිලොකිතපක්ඛමපෙක්ඛනං කරොති. අයං නයො උපරිපි.

සුත්තකඩ්ඨනවසෙනාති යන්තෙ යොජිතසුත්තානං ආවිඤ්ජනවසෙන. දාරුයන්තස්සාති දාරුනා කතයන්තරූපස්ස. තං තං කිරියං යාති පාපුණාති, හත්ථපාදාදිහි වා තං තං ආකාරං කුරුමානං යාති ගච්ඡති යන්තං, නටකාදිපඤ්චාලිකාරූපං, දාරුනා කතං යන්තං තථා, නිදස්සනමත්තඤ්චෙනං. තථා හි නං පොත්ථෙත වත්ථෙත අලඬ්ඬකරියත්තා පොත්ථලිකා, පඤ්ච අඩ්ඨගානි යස්සා සජ්ජිවස්සෙවාති පඤ්චාලිකාති ව වොහරන්ති. හත්ථපාදලළනන්ති හත්ථපාදානං කම්පනං, හත්ථපාදෙහි වා ලිළාකරණං.

සඬ්ඝාටිපත්තවිවරධාරණෙති එත්ථ සඬ්ඝාටිවිවරානං සමානධාරණතාය එකතොදස්සනං ගත්ථගරුතාපනයන්තං, අත්තරවාසකස්ස නිවාසනවසෙන, සෙසානං පාරුපනවසෙනාති යථාරහමත්ථො. තත්ථාති සඬ්ඝාටිවිවරධාරණපත්තධාරණෙසු. වුත්තජ්ජකාරොති පච්චවෙක්ඛණවිධිනා සුත්තෙ වුත්තජ්ජහෙදො.

උණ්හපකතිකස්සාති උණ්හාලුකස්ස පරිලාභබහුලකායස්ස. සීතාලුකස්සාති සීතබහුලකායස්ස. සනන්ති අජ්ජිතං. දුපට්ඨන්ති නිදස්සනමත්තං. “උතුද්ධටානං දුස්සානං චතුග්ගණං සඬ්ඝාටිං, දිගුණං උත්තරාසඬ්ගං, දිගුණං අත්තරවාසකං, පංසුකුලෙ යාවදන්තං”න්ති (මහාව. 348) හි වුත්තං. විපරිතන්ති තදුහයතො විපරිතං, තෙසං තිණ්ණමිපි අසජ්ජායං. කස්මාති ආහ “අග්ගලාදිදානෙනා” තිආදි. උද්ධරිත්වා අල්ලියාපනඤ්ඤං අග්ගලං. ආදිසද්දෙන තුන්තකම්මාදීනි සධ්ගණ්හාති. තථා-සද්දො අනුකඩ්ඨනත්ථො, අසජ්ජායමෙවාති. පට්ටුණ්ණදෙසෙ පාණකෙහි සඤ්ජානවත්ථං පට්ටුණ්ණං. වාකවිසෙසමයං සෙනවණ්ණං දුකුලං. ආදිසද්දෙන කොසෙයාකම්මලාදිකං සානුලොමං කප්පියවිවරං සධ්ගණ්හාති. කස්මාති වුත්තං “තාදිසඤ්ඤි” තිආදි. අරඤ්ඤෙ එකකස්ස නිවාසන්තරායකරන්ති බ්‍රහ්මවරියන්තරායෙකදෙසමාහ. වොරාදිසාධාරණතො ව තථා වුත්තං. නිජපරියායෙන තං අසජ්ජායන්ති සම්බන්ධො. අනෙතෙව යථාවුත්තමසජ්ජායං අනෙකන්තං තථාරූපපච්චයෙන කස්සවි කදාවි සජ්ජායසම්භවතො. ඉදං පන ද්වයං එකන්තමෙව අසජ්ජායං කස්සවි කදාවිපි සජ්ජායාභාවතොති දස්සෙති. මිච්ඡා ආජීවන්ති එතෙනාති මිච්ඡාජීවො, අනෙසනවසෙන පච්චයපරියෙසනපයොගො. නිමිත්තකම්මාදිහි පවත්තො මිච්ඡාජීවො තථා, එතෙන එකවිසතිවිධං අනෙසනපයොගමාහ. වුත්තඤ්ඤි සුත්තනිපාතට්ඨකථායං බුද්දකපායට්ඨකථායඤ්ච මෙත්තසුත්තවණ්ණනායං –

“යො ඉමස්මිං සාසනෙ පබ්බජිත්වා අත්තානං න සම්මා පයොපෙනි, ධණ්ඩසීලො හොති, එකච්ඡතිවිධං අනෙසනං නිස්සාය ජීවිකං කප්පෙනි. සෙය්‍යාපීදං? වෙළදානං, පත්තදානං, පුජ්ඵ, එල, දත්තකට්ඨ, මුඛොදක, සිනාන, වුණ්ණ, මත්තිකාදානං, වාටුකමානං, මුග්ගසුපානං, පාරිහටුනං, ජඩ්ඝපෙසනිකං, වෙජ්ජකම්මං, දුතකම්මං, පභිණ්ණගමනං, පිණ්ඩපටිපිණ්ඩං, දානානුජපදානං, වත්ථුච්ඡ්ඡං, නක්ඛත්තච්ඡ්ඡං, අභිගච්ඡ්ඡං”න්ති.

අභිධම්මටීකාකාරෙන පන ආවරියානන්දන්දරෙන එවං වුත්තං -

“එකච්ඡති අනෙසනා නාම වෙජ්ජකම්මං කරොති, දුතකම්මං කරොති, පභිණ්ණකම්මං කරොති, ගණ්ඩං ඵාලෙති, අරුමක්ඛනං දෙනි, උද්ධංචිරෙවනං දෙනි, අධොචිරෙවනං දෙනි, නත්ථුතෙලං පවති, වණ්ණෙලං පවති, වෙළදානං දෙනි, පත්ත, පුජ්ඵ, එල, සිනාන, දත්තකට්ඨ, මුඛොදක, වුණ්ණ, මත්තිකාදානං දෙනි, වාටුකම්මං කරොති, මුග්ගසුපියං, පාරිහටු, ජඩ්ඝපෙසනිකං ද්වාච්ඡතිමං දුතකම්මෙන සදිසං, තස්මා එකච්ඡති”ති (ධ. ස. මූලටී. 150-51).

අට්ඨකථාවචනඤ්චෙන්ථ බ්‍රහ්මජාලාදිසුත්තන්තනයෙන වුත්තං, ටීකාවචනං පන බුද්දකචත්ථුච්ඡතිභිගාදිඅභිධම්මනයෙන, අනො චෙන්ථ කෙසඤ්චි විසමතාති වදන්ති, විමංසිත්වා ගහෙතබ්බං. අපිව “නිමිත්තකම්මාදී”ති ඉමිනා නිමිත්තොභාසපරිකථායො වුත්තා. “මිච්ඡාජීවො”ති පන යථාවුත්තපයොගො, තස්මා නිමිත්තකම්මඤ්ච මිච්ඡාජීවො ව, තබ්බසෙන උජ්ජන්තං අසජ්ජායං සීලවිනාසනෙන අනත්ථාවහන්තාති අත්ථො. සමාහාරද්වන්දෙපි හි කත්ථවි පුල්ලිභිගපයොගො දිස්සති යථා “චිත්තජ්ජාදො”ති. අතිරුචියෙ රාගාදයො, අතිඅරුචියෙ ව දොසාදයොති ආහ “අකුසලා ධම්මා අභිවඩ්ඪන්ති”ති. තන්ති තදුහයං. කම්මට්ඨානාවිජ්ඣනවසෙනාති වක්ඛමානකම්මට්ඨානස්ස අවිජ්ඣනවසෙන.

“අබ්භන්තරෙ අත්තා නාමා”තිආදිනා සඬ්ඛෙපනො අසම්මොහසම්පජ්ඤ්ඤං දස්සෙත්වා “තත්ථ විවරම්පි අවෙනන”න්තිආදිනා විවරස්ස පිය “කායොපි අවෙනනො”ති කායස්ස අත්තසුඤ්ඤතාවිභාවනෙන තමත්ථං පරිදිපෙන්තො “තස්මා නෙව සුන්දරං විවරං ලභිත්වා”තිආදිනා වුත්තස්ස ඉතරීතරසන්තොසස්ස කාරණං විභාවෙතිති ද්වයබ්බං. එවඤ්චි සම්බන්ධො වත්තබ්බො - අසම්මොහසම්පජ්ඤ්ඤං දස්සෙත්තො “අබ්භන්තරෙ”තිආදිමාහ. අත්තසුඤ්ඤතාවිභාවනෙන පන තදත්ථං පරිදිපිතු වුත්තං “තත්ථ විවරං”න්තිආදි. ඉදානි අත්තසුඤ්ඤතාවිභාවනස්ස පයොජනභූතං ඉතරීතරසන්තොසසඬ්ඛාතං ලද්ධගුණං පකාසෙන්තො ආහ “තස්මා නෙව සුන්දරං”න්තිආදිති.

තත්ථ අබ්භන්තරෙති අත්තනො සන්තානෙන. තත්ථාති තස්මිං විවරපාරුපනෙන. තෙසු වා පාරුපකත්තපාරුපිතබ්බවිවරෙසු. කායොපිති අත්තපජ්ඤ්ඤත්තිමත්තො කායොපි. “තස්මා”ති අජ්ඣාභරිතබ්බං, අවෙනනත්තාති අත්ථො. අහන්ති කම්මභූතො කායො. ධාතුයොති විවරසඬ්ඛාතො ඛාහිරා ධාතුයො. ධාතුසමූහන්ති කායසඬ්ඛාතං අජ්ඣත්තිකං ධාතුසමූහං. පොත්ථකරුපපට්චිජාදනෙ ධාතුයො ධාතුසමූහං පට්චිජාදෙන්ති වියාති සම්බන්ධො. පුසනං ස්නෙහසෙවනං, පූරණං වා පොත්ථං, ලෙපනඛනනකිරියා, තෙන කතන්ති පොත්ථකං, තමෙව රූපං තථා, ඛනනකම්මනිබ්බත්තං දාරුමත්තිකාදිරූපමිධාධිජ්ජෙතං. තස්මාති අවෙනනත්තා, අත්තසුඤ්ඤතාවනො වා.

නාගානං නිවාසො වම්මිකො නාගවම්මිකො. චිත්තිකරණට්ඨානභූතො රුක්ඛො චෙතියරුක්ඛො. කෙහිවි සක්කතස්සාපි කෙහිවි අසක්කතස්ස කායස්ස උපමානභාවෙන යොග්‍යත්තා තෙසමිධ කථනං. තෙහිති මාලාගන්ධගුප්ථවුත්තාදිහි. අත්තසුඤ්ඤතාය නාගවම්මිකචෙතියරුක්ඛාදිහි විය කායසඬ්ඛාතෙන අත්තනා සොමනස්සං වා දොමනස්සං වා න කාතබ්බන්ති වුත්තං හොති.

“ලභිස්සාමි වා, නො වා”ති පච්චචෙක්ඛණපුබ්බකෙන “ලභිස්සාමි”ති අත්ථසම්පස්සනෙනෙව ගහෙතබ්බං. එවඤ්චි සාත්ථකසම්පජ්ඤ්ඤං භවතිති ආහ “සහසාව අග්ගහෙත්වා”තිආදි.

ගරුපත්තොති අතිභාරභූතො පත්තො. වත්තාරො වා පඤ්ච වා ගණ්ඨිකා චතුපඤ්චගණ්ඨිකා යථා “ද්වන්තිපත්තා (පාවි. 232), ඡජ්ජඤ්චවා”ති (පාවි. 61) අඤ්ඤපදභූතස්ස හි වා-සද්දස්සෙව අත්ථො ඉධ

පධානෝ චතුර්ශ්‍රීකාහනෝ වා පඤ්චගණ්‍ය්‍රීකාහනෝ වා පත්තෝ දුබ්බිසොධනීයොති විකප්පනවසෙන අත්ථස්ස ගය්හමානත්තා. ආහනා චතුපඤ්චගණ්‍ය්‍රීකා යස්සාති චතුපඤ්චගණ්‍ය්‍රීකාහනෝ යථා “අග්‍රාහිතෝ”ති, චතුපඤ්චගණ්‍ය්‍රීකාහි වා ආහනෝ තථා, දුබ්බිසොධනීයභාවස්ස හෙතුගබ්භවවනඤ්චෙනං. කාමඤ්චලානපඤ්චබන්ධනසික්ඛාපදෙ (පාරා. 612) පඤ්චගණ්‍ය්‍රීකාහනොපි පත්තෝ පරිභුඤ්ජිතබ්බභාවෙන චුත්තෝ, දුබ්බිසොධනීයතාමත්තෙන පන පලිබොධකරණතො ඉධ අසප්පායොති දට්ඨබ්බං. දුද්ධොතපත්තොති අගණ්‍ය්‍රීකාහනම්පි පකතියාව දුබ්බිසොධනීයපත්තං සන්ධායාහ. “තං ධොවන්තස්සෙවා”තිආදි තදුභයස්සාපි අසප්පායභාවෙ කාරණං. “මණ්ඩණ්ණපත්තො පන ලොහනීයො”ති ඉමිනා කිඤ්චාපි සො විනයපරියායෙන කප්පියො, සුත්තන්තපරියායෙන පන අන්තරායකරණතො අසප්පායොති දස්සෙති. “පත්තං හමං ආරොපෙත්වා මජ්ඣිමං පවත්ති ‘මණ්ඩණ්ණං කර්මස්සාමා’ති, න චට්ටති”ති (පාරා. අට්ඨ. 1.පාළිමුත්තකවිනිවිජයො) හි විනයට්ඨකථාසූ පවනකිරියාමත්තමෙව පටික්ඛිත්තං. තථා හි වදන්ති “මණ්ඩණ්ණං පන පත්තං අඤ්ඤෙන කතං ලභිත්වා පරිභුඤ්ජිතං චට්ටති”ති (සාරත්ථ. ටී. 2.85) “තාදිසඤ්චි අරඤ්ඤෙ එකකස්ස නිවාසන්තරායකර”න්තිආදිනා විචරෙ චුත්තනයෙන “නිමිත්තකම්මාදිවසෙන ලද්ධො පන එකන්තඅකප්පියො සීලවිනාසනෙන අනත්ථාවහත්තා”තිආදිනා අම්භෙහි චුත්තනයොපි යථාරහං නෙතබ්බො. සෙවමානස්සාති හෙත්වන්තො ගධවචනං අභිවඩ්ඪනපරිභායනස්ස.

“අභිහන්තරෙ”තිආදි සඬබෙපො. “තත්ථා”තිආදි අත්තසුඤ්ඤතාවිභාවනෙන විත්ථාරො. සණ්ඨාසෙනාති කම්මාරානං අයොගහණවිසෙසෙන. අග්ගිවණ්ණපත්තග්ගහණොති අග්ගිනා ඤාපිතත්තා අග්ගිවණ්ණභූතපත්තස්ස ගහණො. රාගාදිපරිලාභජනකපත්තස්ස ඊදිසමෙව උපමානං සුත්තන්ති එවං චුත්තං.

“අපිවා”තිආදිනා සඬසාට්ඨිවරපත්තධාරණෙසු එකතො අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං දස්සෙති. ඡින්නහත්ථපාදෙ අනාථමනුස්සෙති සම්බන්ධො. නීලමක්ඛිකා නාම ආසාටිකකාරිකා. ගවාදිනඤ්චි වණෙසු නීලමක්ඛිකාහි කතා අනයබ්‍යසනහෙතුභූතා අණ්ඩකා ආසාටිකා නාම වුවවති. අනාථසාලායන්ති අනාථානං නිවාසසාලායං. දයාලුකාති කරුණාබහුලා. වණමත්තවොළකානීති වණප්පමාණෙන පටිච්ඡාදනත්ථාය ඡින්නවොළබණ්ඩකානි. කෙසඤ්චිති බහුසු කෙසඤ්චි අනාථමනුස්සානං. චූලානීති ථද්ධානි. තත්ථාති තස්මිං පාපුණෙන, භාවලක්ඛණො, නිමිත්තෙ වා එතං භූමිමං. කස්මාති චුත්තං. “වණපටිච්ඡාදනමත්තෙනෙවා”තිආදි. වොළකෙන, කපාලෙනාති ව අත්ථයොගෙ කම්මත්ථෙ තතියා, කරණත්ථෙ වා. වණපටිච්ඡාදනමත්තෙනෙව හෙසජ්ජකරණමත්තෙනෙවාති පන විසෙසනං, න පන මණ්ඩනානුභවනාදිප්පකාරෙන අත්ථොති. සඬබාරදුක්ඛතාදිහි නිව්වාතුරස්ස කායස්ස පරිභොගභූතානං පත්තවිචාරානං එදිසමෙව උපමානමුපපන්නන්ති තථා වචනං දට්ඨබ්බං. සුබ්බමත්තසල්ලක්ඛණෙන උත්තමස්ස සම්පජානස්ස කරණසීලත්තා, පුරිමෙහි ව සම්පජානකාරීහි උත්තමත්තා උත්තමසම්පජානකාරී.

අසනාදිකිරියාය කම්මවිසෙසයොගතො අසිතාදිපදෙහෙව කම්මවිසෙසසහිතො කිරියාවිසෙසො විඤ්ඤායතිති චුත්තං. “අසිතෙති පිණ්ඩපාතභොජනෙ”තිආදි. අට්ඨවිධොපි අත්ථොති අට්ඨප්පකාරොපි පයොජනවිසෙසො.

තත්ථ පිණ්ඩපාතභොජනාදිසු අත්ථො නාම ඉමිනා මහාසිවත්ථෙරවාදවසෙන “ඉමස්ස කායස්ස ධීතියා”තිආදිනා (සං. නි. 4.120; අ. නි. 6.58; 8.9; ධ. ස. 1355; මහානි. 206) සුත්තෙ චුත්තං අට්ඨවිධම්පි පයොජනං දස්සෙති. මහාසිවත්ථෙරො (ධ. ස. 1.1355) හි “හෙට්ඨා වත්තාරි අඬගාති පටික්ඛෙපො නාම, උපරි පන අට්ඨඬගාති පයොජනවසෙන සමොධානෙතබ්බාති”ති වදති. තත්ථ “යාවදෙව ඉමස්ස කායස්ස ධීතියා”ති එකමඬගං, “යාපනායා”ති එකං, “විහිංසුපරතියා”ති එකං, “බ්‍රහ්මවරියානුග්ගහායා”ති එකං, “ඉති පුරාණඤ්ච වෙදනං පටිභඩ්ධාමී”ති එකං, “නවඤ්ච වෙදනං න උප්පාදෙස්සාමී”ති එකං, “යාත්‍රා ව මෙ භවිස්සති”ති එකං, “අනවජ්ජතා වා”ති එකං, එසුචිභාරො පන භොජනානිසංසමත්තන්ති එවං අට්ඨ අඬගාති පයොජනවසෙන සමොධානෙතබ්බාති. අඤ්ඤථා පන “නෙව දවායා”ති එකමඬගං, “න මදායා”ති එකං, “න මණ්ඩනායා”ති එකං, “න විභූසනායා”ති එකං, “යාවදෙව ඉමස්ස කායස්ස ධීතියා යාපනායා”ති එකං, “විහිංසුපරතියා බ්‍රහ්මවරියානුග්ගහායා”ති එකං, “ඉති පුරාණඤ්ච වෙදනං පටිභඩ්ධාමී, නවඤ්ච වෙදනං න උප්පාදෙස්සාමී”ති එකං, “යාත්‍රා ව මෙ භවිස්සති”ති එකං, “අනවජ්ජතා

ව එසුචිභාරො වා''ති පන භොජනානිසංසමත්තන්ති චුත්තානි අට්ඨඞ්ගානි ඉධානධිජ්ජෙතානි. කස්මාති වෙ? පයොජනානමෙව අභාවතො, තෙසමෙව ච ඉධ අත්ථසද්දෙන චුත්තත්තා. නනු ච “නෙවදවායාතිආදිනා නයෙන චුත්තො”ති මරියාදවචනෙන දුතියනසස්සෙව ඉධාධිජ්ජෙතභාවො විඤ්ඤායතීති? න, “නෙව දවායා”තිආදිනා පටික්ඛෙපඞ්ගදස්සනමුඛෙන පච්චෙක්ඛණපාළියා දෙසිතත්තා, යථාදෙසිතත්තක්කමස්සෙව මරියාදභාවෙන දස්සනතො. පාඨක්කමෙනෙව හි “නෙව දවායාතිආදිනා නයෙනා”ති චුත්තං, න අත්ථක්කමෙන, තෙන පන “ඉමස්ස කායස්ස ධීතියාතිආදිනා නයෙනා”ති වත්තඛිබන්ති.

තිධා දෙන්තෙ ද්විධා ගාභං සන්ධාය “පටිග්ගහණං නාමා”ති චුත්තං, භොජනාදිගහණත්ථාය හත්ථමිතාරණං භුඤ්ජනාදිඅත්ථාය ආලොපකරණන්තිආදිනා අනුක්කමෙන භුඤ්ජනාදිපයොගො වායොධාතුචසෙනෙව විභාවිතො. වායොධාතුච්ඡ්ථාරෙනෙවති එත්ථ එව-සද්දෙන නිවත්තෙතඛිබං දස්සෙති “න කොච්ඡි”තිආදිනා. කුඤ්චිකා නාම අවාපුරණං, යං “තාලො”තිපි වදන්ති. යන්තකෙනාති වක්කයන්තකෙන. යතති උග්ගාටනනිග්ගාටනඋක්ඛිපනනික්ඛිපනාදිසු වායමති එතෙනාති හි යන්තකං. සඤ්චුණ්ණකරණං මුසලකිච්චං. අන්තොකත්ථා පතිට්ඨාපනං උදුක්ඛලකිච්චං. ආලොළිතවිලොළිතවසෙන පරිවත්තනං හත්ථකිච්චං. ඉතීති එවං. තත්ථාති හත්ථකිච්චසාධනෙ, භාවලක්ඛණෙ, නිමිත්තෙ වා භුමිමං. තනුකඛෙලොති පසන්තඛෙලො. ඛහලඛෙලොති ආවිලඛෙලො. ජිවිභාසඞ්ඛාතෙන හත්ථෙන ආලොළිතවිලොළිතවසෙන ඉතො විතො ච පරිවත්තකං ජිවිභාහත්ථපරිවත්තකං. කටච්ඡු, දඛ්ඛිති කත්ථවි පරියායවචනං. “පුමෙ කටච්ඡු දඛ්ඛිත්ථි”ති හි චුත්තං. ඉධ පන යෙන භොජනාදීනි අන්තොකත්ථා ගණ්හාති, සො කටච්ඡු, යාය පන තෙසමුද්ධරණාදීනි කරොති, සා දඛ්ඛිති වෙදිතඛිබං. පලාලසන්ථාරන්ති පතිට්ඨානභූතං පලාලාදිසන්ථාරං. නිදස්සනමත්තඤ්ඤෙන. ධාරෙන්තොති පතිට්ඨානභාවෙන සම්පට්ච්ජන්තො. පට්චිසන්ධාරකපලස්ස තංසන්ධාරකවායුනා විය පරිභුත්තාභාරස්ස වායොධාතූනාව ආමාසයෙ අවට්ඨානන්ති දස්සෙති “වායොධාතුචසෙනෙව තිට්ඨති”ති ඉමිනා. තථා පරිභුත්තඤ්ඤි ආභාරං වායොධාතු ගෙට්ඨා ව තිරියඤ්ච සනං පරිවටුමං කත්ථා යාව පක්කා සන්තිරුජ්ඣනවසෙන ආමාසයෙ පතිට්ඨිතං කරොතිති. උද්ධනං නාම යත්ථ උක්ඛලියාදීනි පතිට්ඨාපෙත්ථා පවන්ති, යා “චුල්ලි”තිපි චුච්චති. රස්සදණ්ඩො දණ්ඩකො. පතොදො යට්ඨි. ඉතීති චුත්තප්පකාරමතිදිසති. චුත්තප්පකාරස්සෙව හි ධාතුචසෙන විභාවනා. තත්ථ අතිහරතීති යාව මුඛා අතිහරති. චිතිහරතීති තතො කුච්ඡියං විමිස්සං කරොන්තො හරතී”ති (දී. නි. ටී. 1.214) ආවරියධම්මපාලත්ථෙරො, ආවරියානන්දත්ථෙරො පන “තතො යාව කුච්ඡි, තාව හරතී”ති (විභ. මූලටී. 523) ආභ. තදුභයම්පි අත්ථතො එකමෙව උභයත්ථාපි කුච්ඡිසම්බන්ධමත්තං හරණස්සෙව අධිජ්ජෙතත්තා.

අපිව අතිහරතීති මුඛද්වාරං අතික්කාමෙන්තො හරති. චිතිහරතීති කුච්ඡිගතං පස්සතො හරති. ධාරෙතීති ආමාසයෙ පතිට්ඨිතං කරොති. පරිවත්තෙතීති අපරාපරං පරිවත්තනං කරොති. සඤ්චුණ්ණෙතීති මුසලෙන විය සඤ්චුණ්ණනං කරොති. විසොසෙතීති විසොසනං නාතිසුක්ඛං කරොති. නිහරතීති කුච්ඡිතො ඛති නිද්ධාරෙති. පට්ඨිධාතුකිච්චෙසුපි යථාචුත්තොයෙව අත්ථො. තානි පන ආභාරස්ස ධාරණපරිවත්තනසඤ්චුණ්ණනවිසොසනානි පට්චිසහිතා එව වායොධාතු කාතුං සක්කොති, න කෙවලා, තස්මා තානි පට්ඨිධාතුයාපි කිච්චභාවෙන චුත්තානි. සිනෙහෙතීති තෙමෙති. අල්ලත්තඤ්ච අනුපාලෙතීති යථා වායොධාතුආදිහි අතිවිය සොසනං න භොති, තථා අල්ලභාවඤ්ච නාතිඅල්ලතාකරණවසෙන අනුපාලෙති. අඤ්ජසොති ආභාරස්ස පට්චිසනපරිවත්තනනික්ඛමනාදීනං මග්ගො. විඤ්ඤාණධාතූනි මනොවිඤ්ඤාණධාතු පරියෙසනජ්ඣොහරණාදිවිජානනස්ස අධිජ්ජෙතත්තා. තත්ථ තත්ථාති තස්මිං තස්මිං පරියෙසනජ්ඣොහරණාදිකිච්චෙ. තංතංවිජානනස්ස පච්චයභූතො තංනිජ්ථාදකොයෙව පයොගො සම්මාපයොගො නාම. යෙන හි පයොගෙන පරියෙසනාදි නිජ්ජජනි, සො තඛිබ්බසවිජානනම්පි නිජ්ජාදෙති නාම තදවිනාභාවතො. තමන්වාය ආගම්මානි අත්ථො. ආභූජතීති පරියෙසනවසෙන, අජ්ඣාහරණජිණ්ණාජිණ්ණාදිපටිසංවෙදනවසෙන ච තානි පරියෙසනජ්ඣොහරණජිණ්ණාජිණ්ණාදිනි ආවජ්ජෙති විජානාති. ආවජ්ජනපුබ්බකත්තා විජානනස්ස විජානනම්පෙත්ථ ගහිතන්ති වෙදිතඛිබං. අථ වා සම්මාපයොගො නාම සම්මාපටිපත්ති. තමන්වාය ආගම්ම. “අඛන්තරෙ අත්තා නාම කොච්ඡි භුඤ්ජනකො නත්ථි”තිආදිනා ආභූජති සමන්තාහරති, විජානාතීති අත්ථො. ආභොගපුබ්බකො හි සබ්බො විඤ්ඤාණඛායාපාරොති “ආභූජති”විචෙව චුත්තං.

සම්මක්ඛනතොති හත්ථංඔට්ඨාදිඅඬිගෙසු නවසු ද්වාරෙසු පරිභොගකාලෙ, පරිභුත්තකාලෙ ච යථාරහං සබ්බසො මක්ඛනතො. සබ්බත්ථ ආහාරෙ පටික්කුලනා පච්චචෙක්ඛිතබ්බාති සහ පායසෙසෙන යොජනා. තංතංකිරියානිජ්ජත්තිපටිපාටිවසෙන වායං “ගමනතො” තිආදිකා අනුපුබ්බී යජිතා. සම්මක්ඛනං පන පරිභොගාදියු ලබ්හමානම්පි නිස්සන්දවසෙන විසෙසතො පටික්කුලන්ති සබ්බපච්ඡා යජිතන්ති දට්ඨබ්බං.

අටයානෙහි මනුස්සාමනුස්සපරිගහිතෙ බෙත්තදෙවායතනාදිකෙ අයුත්තට්ඨානෙ. තාදිසෙ හි කරොන්නං කුද්ධා මනුස්සා, අමනුස්සා වා ජීවිතක්ඛයමිපි පාපෙන්නි. ආපත්තීහි පත හික්ඛුහික්ඛුනිතං යථාරහං දක්කටපාවිත්තියා. පතිරුපෙ යානෙහි චුත්තවිපරිතෙ යානෙ. සබ්බං තන්ති ආපත්තිආදිකං.

“ගතෙති ගමනෙ”ති පුබ්බෙ අභික්කමපටික්කමගහණෙන ගමනෙපි පුරතො, පච්ඡතො ච කායස්ස අභිභරණං වුත්තන්ති ඉධ ගමනමෙව ගහිත්”න්ති (චිහ. මුලටී. 525) ආවරියානන්දන්ථෙරෙන වුත්තං, තං

කෙවිවාදො නාම ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන කතං. කස්මාති වෙ? ගමනෙ පවත්තස්ස පුරතො, පච්ඡතො ව කායාතිහරණස්ස තදවිනාභාවතො පදවිතිහරනියමිතාය ගමනකිරියාය එව සඬගහිතත්තා, විහඬගට්ඨකථාදිහි (අභි. අට්ඨ. 2.523) ව විරොධනතො. චූත්තඤ්ඤි තත්ථ ගමනස්ස උභයත්ථ සමවරොධත්තං, හෙදත්තඤ්ඤි –

“එත්ථ ව එකො ඉරියාපථො ද්විසු යානෙසු ආගතො. සො හෙට්ඨා ‘අභික්කන්තෙ පටික්කන්තෙ’ති එත්ථ භික්ඛාචාරගාමං ගච්ඡතො ව ආගච්ඡතො ව අද්ධානගමනවසෙන කට්ඨතො. ‘ගතෙ ධීතෙ නිසින්නෙ’ති එත්ථ විහාරෙ චූණ්ණිකපාදුද්ධාරඉරියාපථවසෙන කට්ඨතොති වෙදිතබ්බො”ති.

“ගතෙ”තිආදියු අවත්ථාහෙදෙන කිරියාහෙදොයෙව, න පන අත්ථහෙදොති දස්සෙතුං “ගච්ඡන්තො වා”තිආදි චූත්තං. තෙනාහ “තස්මා”තිආදි. තත්ථ සුත්තෙති දීඝනිකායෙ, මජ්ඣිමනිකායෙ ව සඬගිතෙ සතිපට්ඨානසුත්තෙ (දී. නි. 2.372; ම. නි. 1.105) අද්ධානඉරියාපථාති විරපවත්තකා දීඝකාලිකා ඉරියාපථා අද්ධානසද්දස්ස විරකාලවචනතො “අද්ධනියං අස්ස විරට්ඨිතික”න්තිආදියු (දී. නි. 2.184; 3.177; පාරා. 21) විය, අද්ධානගමනපවත්තකා වා දීඝමග්ගිකා ඉරියාපථා. අද්ධානසද්දො හි දීඝමග්ගපරියායො “අද්ධානගමනසමයො”තිආදියු (පාටි. 213, 217) විය. මජ්ඣිමාති භික්ඛාචාරාදිවසෙන පවත්තා නාතිවිරකාලිකා, නාතිදීඝමග්ගිකා වා ඉරියාපථා. චූණ්ණිකඉරියාපථාති විහාරෙ, අඤ්ඤත්ථ වා ඉතො චිතො ව පරිවත්තනාදිවසෙන පවත්තා අප්පමත්තකභාවෙන චූණ්ණිකචූණ්ණියභූතා ඉරියාපථා. අප්පමත්තකමපි හි “චූණ්ණචූණ්ණ”න්ති ලොකෙ වදන්ති. “බුද්දකචූණ්ණිකඉරියාපථා”තිපි පායො, බුද්දකා හුත්වා චූත්තනයෙන චූණ්ණිකා ඉරියාපථාති අත්ථො. තස්මාති එවං අවත්ථාහෙදෙන ඉරියාපථහෙදමත්තස්ස කථනතො. තෙසුපීති “ගතෙ ධීතෙ”තිආදියුපි. චූත්තනයෙනාති “අභික්කන්තෙ”තිආදියු චූත්තනයෙන.

අපරභාගෙති ගමනඉරියාපථතො අපරභාගෙ. ධීතොති ධීතඉරියාපථසම්පන්නො. එත්ථෙවාති වඬිකමනෙයෙව. එවං සබ්බත්ථ යථාරහං.

ගමනායානනිසජ්ජානං විය නිසිදනසයනස්ස කමවචනමයුත්තං යෙභුයොන තථා කමාභාවතොති “උට්ඨාය” මිච්චෙව චූත්තං.

ජාගරිතසද්දසන්තිධානතො වෙන්ථ භවඬගොතරණවසෙන නිද්දොක්කමනමෙව සයනං, න පන පිට්ඨිපසාරණමත්තන්ති දස්සෙති “කිරියාමයපවත්තාන”න්තිආදිනා. දිවාසෙයාසික්ඛාපදෙ (පාරා. 77) විය පිට්ඨිපසාරණස්සාපි සයනඉරියාපථභාවෙන එකලක්ඛණත්තා එත්ථාවරොධනං දට්ඨබ්බං. කරණං කිරියා, කායාදිකිව්චං, තං නිබ්බත්තෙන්තිති කිරියාමයාති තද්ධිතසද්දානමනෙකත්ථචූත්තිතො. අථ වා ආවජ්ජනද්වයකිව්චං කිරියා, තාය පකතාති, නිබ්බත්තාති වා කිරියාමයාති. ආවජ්ජනවසෙන හි භවඬගුපච්ඡෙදෙ සති විචිචිත්තාති උප්පජ්ජන්තිති. අපරාපරුප්පත්තියා නානප්පකාරතො වත්තන්ති පරිවත්තන්තිති පවත්තාති. කත්ථවි පන “චිත්තාන”න්ති පායො, සො අභිධම්මට්ඨකථාදිහි, (විහ. අට්ඨ. 523) තට්ඨිකාහි ව විරුද්ධත්තා න පොරාණපායොති වෙදිතබ්බො. කිරියාමයාති එව පවත්තාති තථා, ජවනං, සබ්බමපි වා ඡද්ධාරිකවිචිචිත්තං. තෙනාහ අභිධම්මට්ඨිකායං (විහ. මූලට්. 525) “කායාදිකිරියාමයත්තා, ආවජ්ජනකිරියාසමුට්ඨිතත්තා ව ජවනං, සබ්බමපි වා ඡද්ධාරිකපවත්තං කිරියාමයපවත්තං නාමා”ති. අප්පවත්තන්ති නිද්දොක්කමනකාලෙ අනුප්පජ්ජනං සුත්තං නාමාති අත්ථො ගහෙතබ්බො. නෙයාත්ථවචනඤ්ඤි ඉදං, ඉතරථා ඡද්ධාරිකචිත්තානං පුරෙවරානුවරවසෙන උප්පජ්ජන්තානං සබ්බෙසමපි ද්ධාරවිමුත්තචිත්තානං පවත්තං සුත්තං නාම සියා, එවඤ්ඤි කත්වා නිද්දොක්කමනකාලතො අඤ්ඤස්මිං කාලෙ උප්පජ්ජන්තානං ද්ධාරවිමුත්තචිත්තානමපි පවත්තං ජාගරිතෙ සඬග්ගහිති වෙදිතබ්බං.

චිත්තස්ස පයොගකාරණභූතෙ ඔට්ඨාදිකෙ පටිච්ච යථාසකං යානෙ සද්දො ජායතිති ආහ “ඔට්ඨෙ ව පටිච්චා”තිආදි. කිඤ්චාපි සද්දො යථායානං ජායති, ඔට්ඨාලනාදිනා පන පයොගෙනෙව ජායති, න විනා තෙන පයොගෙනාති අධිප්පායො. කෙචි පන වදන්ති “ඔට්ඨෙ වාතිආදි සද්දුප්පත්තිට්ඨානනිදස්සන”න්ති, තදයුත්තමෙව තථා අවචනතො. න හි “ඔට්ඨෙ ව පටිච්චා”තිආදිනා සසමුච්චයෙන කම්මවචනෙන

යානවචනං සම්භවතිති. තදනුරූපන්ති තස්ස සද්දස්ස අනුරූපං. භාසනස්ස පටිසඤ්චික්ඛන්තවිරොධනො තුණ්හිභාවපක්ඛෙ “අපරභාගෙ භාසිතො ඉති පටිසඤ්චික්ඛති”ති න චුත්තං, තෙන ච විඤ්ඤායති “තුණ්හිභුතොව පටිසඤ්චික්ඛතිති අත්ථො”ති.

භාසනතුණ්හිභාවානං සභාවතො හෙදෙ සති අයං විභාගො යුත්තො සියා, නාසතීති අනුයොගෙනාහ “උපාරූපපවත්තියඤ්ඡි”තිආදි. උපාරූපස්ස සද්දායතනස්ස පවත්ති තථා, සද්දායතනස්ස පවත්තනං භාසනං, අප්පවත්තනං තුණ්හිති චුත්තං හොති.

යස්මා පන මහාසිවත්ථෙරවාදෙ අනන්තරෙ අනන්තරෙ ඉරියාපථෙ පවත්තරූපාරූපධම්මානං තත්ථ තත්ථෙව නිරොධදස්සනවසෙන සම්පජානකාරිතා ගහිතා, තස්මා තං මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ (දී. නි. 2.376; ම. නි. 1.109) ආගතඅසම්මොහසම්පජඤ්ඤවිපස්සනාවාරවසෙන වෙදිතබ්බං, න චතුබ්බිධසම්පජඤ්ඤවිභාගවසෙන, අතො තත්ථෙව තමධිජ්ජෙතං, න ඉධාති දස්සෙත්තො “කසිද්”න්තිආදිමාහ. අසම්මොහසංඛිධාතං ධුරං ජෙට්ඨකං යස්ස වචනස්සාති අසම්මොහධුරං, මහාසතිපට්ඨානසුත්තයෙව තස්ස වචනස්ස අධිජ්ජෙතභාවස්ස හෙතුගබ්භමිදං වචනං. යස්මා පනෙත්ථ සබ්බමිසි චතුබ්බිධං සම්පජඤ්ඤං ලබ්භති යාවදෙව සාමඤ්ඤඵලවිසෙසදස්සනපට්ඨානත්තා ඉමිස්සා දෙසනාය, තස්මා තං ඉධ අධිජ්ජෙතන්ති දස්සෙතුං “ඉමස්මිං පනා”තිආදි චුත්තං. චුත්තනායෙනෙවාති අභික්කන්තාදීසු චුත්තනායෙනෙව. නනු “සතිසම්පජඤ්ඤෙත සමන්තාගතො”ති එතස්ස උද්දෙසස්සායං නිද්දෙසො, අථ කස්මා සම්පජඤ්ඤවසෙනෙව විත්ථාරො කතොති වොදනං සොධෙත්තො “සම්පජානකාරීති වා”තිආදිමාහ, සතිසම්පයුත්තස්සෙව සම්පජානස්ස වසෙන අත්ථස්ස විදිතබ්බත්තා එවං විත්ථාරො කතොති චුත්තං හොති. “සතිසම්පයුත්තස්සෙව”ති ව ඉමිනා යථා සම්පජඤ්ඤස්ස කිව්වතො පට්ඨානතා ගහිතා, එවං සතියාපිති අත්ථං දස්සෙති, න පනෙතං සතියා සම්පජඤ්ඤෙත සහ භාවමත්තදස්සනං. න හි කදාවි සතිරහිතා ඤාණප්පවත්ති අත්ථිති.

නනු ච සම්පජඤ්ඤවසෙනෙවායං විත්ථාරො, අථ කස්මා සතිසම්පයුත්තස්ස සම්පජඤ්ඤස්ස වසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බොති වොදනමිසි සොධෙති “සතිසම්පජඤ්ඤෙත සමන්තාගතොති එතස්ස හි පදස්ස අයං විත්ථාරො”ති ඉමිනා. ඉදං චුත්තං හොති – “සතිසම්පජඤ්ඤෙත සමන්තාගතො”ති එවං එකතො උද්දිට්ඨස්ස අත්ථස්ස විත්ථාරත්තා උද්දෙසෙ විය නිද්දෙසෙපි තදුභයං සමධුරභාවෙනෙව ගහිතන්ති. ඉමිනාපි හි සතියා සම්පජඤ්ඤෙත සමධුරතංයෙව විභාවෙති එකතො උද්දිට්ඨස්ස අත්ථස්ස විත්ථාරභාවදස්සෙන තදත්ථස්ස සිද්ධත්තා. ඉදාති විභව්ගනායෙනාපි තදත්ථං සමත්ථෙතුං “විභව්ගප්පකරණෙ පනා”තිආදි චුත්තං. ඉමිනාපි හි සම්පජඤ්ඤස්ස විය සතියාපෙත්ථ පට්ඨානතංයෙව විභාවෙති. තත්ථ එතාති පදානීති “අභික්කන්තෙ පටික්කන්තෙ සම්පජානකාරී හොති”තිආදීති උද්දෙසපදාති. විභත්තානෙවාති සතියා සම්පජඤ්ඤෙත සම්පයොගමකත්ථා සබ්බට්ඨානෙසු විසුං විසුං විභත්තානියෙව.

මජ්ඣිමනිකායා, පන ආභිධම්මිකා (විභ. අට්ඨ. 523) ව එවං වදන්ති – එකො භික්ඛු ගච්ඡන්තො අඤ්ඤං චින්තෙන්තො අඤ්ඤං චිත්තකෙන්තො ගච්ඡති, එකො කම්මට්ඨානං අවිස්සජ්ජෙත්ථාව ගච්ඡති. තථා එකො තිට්ඨන්තො අඤ්ඤං චින්තෙන්තො අඤ්ඤං චිත්තකෙන්තො තිට්ඨති, එකො කම්මට්ඨානං අවිස්සජ්ජෙත්ථාව තිට්ඨති. එකො නිසිදන්තො අඤ්ඤං චින්තෙන්තො අඤ්ඤං චිත්තකෙන්තො නිසිදති, එකො කම්මට්ඨානං අවිස්සජ්ජෙත්ථාව නිසිදති. එකො සයන්තො අඤ්ඤං චින්තෙන්තො අඤ්ඤං චිත්තකෙන්තො සයති, එකො කම්මට්ඨානං අවිස්සජ්ජෙත්ථාව සයති. එත්තකෙන පන ගොවරසම්පජඤ්ඤං න පාකටං හොතීති වඩ්ඤාමනෙත දීපෙත්ති. යො හි භික්ඛු වඩ්ඤාමං ඔතරිත්ථා වඩ්ඤාමනකොටියං යීතො පරිග්ගණ්හාති “පාවිතවඩ්ඤාමනකොටියං පවත්තා රූපාරූපධම්මා පච්ඡිමවඩ්ඤාමනකොටියං අප්පත්ථා එත්ථෙව නිරුද්ධා, පච්ඡිමවඩ්ඤාමනකොටියං පවත්තාපි පාවිතවඩ්ඤාමනකොටියං අප්පත්ථා එත්ථෙව නිරුද්ධා, වඩ්ඤාමනෙවෙමජ්ඣෙ පවත්තා උභො කොටියො අප්පත්ථා එත්ථෙව නිරුද්ධා, වඩ්ඤාමනෙ පවත්තා රූපාරූපධම්මා යානං අප්පත්ථා එත්ථෙව නිරුද්ධා, යානෙ පවත්තා නිසජ්ජං, නිසජ්ජාය පවත්තා සයනං අප්පත්ථා එත්ථෙව නිරුද්ධා”ති එවං පරිග්ගණ්හන්තො පරිග්ගණ්හන්තොයෙව භව්ඤාමං ඔතාරොති, උට්ඨහන්තො කම්මට්ඨානං ගහෙත්ථාව උට්ඨහති. අයං භික්ඛු ගතාදීසු සම්පජානකාරී නාම හොති.

එවං පන සුත්තෙ කම්මට්ඨානං අවිභූතං හොති, කම්මට්ඨානං අවිභූතං න කාතබ්බං, තස්මා යො භික්ඛු යාව සක්කොති, තාව චඬ්ඤාතීති යත්වා නිසිදිත්වා සයමානො එවං පරිග්ගහෙත්වා සයති “කායො අවෙනනො, මඤ්චො අවෙනනො, කායො න ජානාති ‘අහං මඤ්චෙ සයිතො’ති, මඤ්චොපි න ජානාති ‘මයි කායො සයිතො’ති. අවෙනනො කායො අවෙනනෙ මඤ්චෙ සයිතො”ති. එවං පරිග්ගණන්තො පරිග්ගණන්තොයෙව චිත්තං භවඬ්ගං ඕතාරෙති, පබුජ්ඣන්තො කම්මට්ඨානං ගහෙත්වාපි පබුජ්ඣති, අයං සුත්තෙ සම්පජානකාරී නාම හොති.

“කායාදිකිරියානිජ්ඣත්තනෙත තම්මයත්තා, ආචජ්ජනකිරියාසමුට්ඨිතත්තා ච ජවනං, සබ්බම්පි වා ඡද්ධාරජ්ජවත්තං කිරියාමයපවත්තං නාම, තස්මිං සති ජාගරිතං නාම හොති”ති පරිග්ගණන්තො භික්ඛු ජාගරිතෙ සම්පජානකාරී නාම. අපිච රත්තින්දිවං ඡ කොට්ඨාසෙ කත්වා පඤ්ච කොට්ඨාසෙ ජගන්තොපි ජාගරිතෙ සම්පජානකාරී නාම හොති.

විමුක්තායතනසීසෙන ධම්මං දෙසෙන්නොපි, බාත්තිංස තිරච්ඡානකථා පභාය දසකථාවත්ථුනිස්සිතං සප්පායකථං කථෙන්නොපි භාසිතෙ සම්පජානකාරී නාම.

අට්ඨකිංසාය ආරම්මණෙසු චිත්තරූපියං මනසිකාරං පවත්තෙන්නොපි දුතියජ්ඣානං සමාපන්නොපි තුණ්හිභාවෙ සම්පජානකාරී නාම. දුතියඤ්ඤි ක්කානං වච්ඡාධාරවර්ගතො විසෙසනො තුණ්හිභාවො නාමාති. අයම්පි නයො පුරිමනයනො විසෙසනයත්තා ඉධාපි ආහරිත්වා වත්තබ්බො. තථා හෙස අභිධම්මට්ඨකථාදීසු (විභ. අට්ඨ. 523) “අයං පනෙත්ථ අපරොපි නයො”ති ආරභිත්වා යථාචුත්තනයො විභාවිතොති. “එවං බො මහාරාජා”ති ආදි යථානිද්දිට්ඨස්ස අත්ථස්ස නිගමනං, තස්මා තත්ථ නිද්දෙසානුරූපං අත්ථං දස්සෙන්නො “එව”න්ති ආදිමාහ. සතිසම්පයුත්තස්ස සම්පජඤ්ඤස්සාති හි නිද්දෙසානුරූපං අත්ථවචනං. තත්ථ චිතිච්ඡයො චුත්තොයෙව. එවන්ති ඉමිනා චුත්තජ්ජකාරෙන අභික්කන්තපටික්කන්තාදීසු සත්තසු යානෙසු පච්චෙකං චතුබ්බිධෙන පකාරෙනාති අත්ථො.

සන්නොසකථාවණ්ණනා

215. අත්ථදස්සනෙන පදස්සපි විඤ්ඤායමානත්තා පදමනපෙක්ඛිත්වා සන්නොසස්ස අත්තති අත්ථිතාය භික්ඛු සන්තුට්ඨොති පච්චිච්ඡිති අත්ථමත්තං දස්සෙතුං. “ඉතරීතරපච්චයසන්නොසෙන සමන්තාගතො”ති චුත්තං. සන්තුස්සති න ලුද්ධො භවතිති හි පදනිබ්බවනං. අපිච පදනිබ්බවනවසෙන අත්ථෙ චුත්තෙ යස්ස සන්නොසස්ස අත්තති අත්ථිභාවතො සන්තුට්ඨො නාම, සො අපාකටොති තං පාකටකරණත්ථං. “ඉතරීතරපච්චයසන්නොසෙන සමන්තාගතො”ති අත්ථමත්තමාහ, විවරාදිකෙ යත්ථ කත්ථවි කප්පියපච්චයෙ සන්නොසෙන සමඬ්ගිභූතොති අත්ථො. ඉතර-සද්දො හි අනියමවචනො ද්වික්ඛත්තුං චුච්චමානො යං කිඤ්චි-සද්දෙන සමානත්ථො හොති. තෙන චුත්තං “යත්ථ කත්ථවි කප්පියපච්චයෙ”ති. අථ වා ඉතරං චුච්චති හීනං පණිතතො අඤ්ඤත්තා, තථා පණිතම්පි හීනතො අඤ්ඤත්තා. අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛාසිද්ධා හි ඉතරතා, තස්මා හීනෙන වා පණිතෙන වා විවරාදිකප්පියපච්චයෙන සන්නොසෙන සමඬ්ගිභූතොති අත්ථො දට්ඨබ්බො. සන්තුස්සති තෙන, සන්තුස්සනමත්තන්ති වා සන්නොසො, තථා පවත්තො අලොභො, අලොභපඨානා වා වත්තාරො බන්ධා. ලහනං ලාභො, අත්තනො ලාභස්ස අනුරූපං සන්නොසො යථාලාභසන්නොසො. බලන්ති කායබලං, අත්තනො බලස්ස අනුරූපං සන්නොසො යථාබලසන්නොසො. සාරූප්පන්ති සප්පායං පතිරූපං භික්ඛුනො අනුච්ඡවිකතා, අත්තනො සාරූප්පස්ස අනුරූපං සන්නොසො යථාසාරූප්පසන්නොසො.

අපරො නයො – ලබ්භතෙති ලාභො, යො යො ලාභො යථාලාභං, ඉතරීතරපච්චයො, යථාලාභෙන සන්නොසො යථාලාභසන්නොසො. බලස්ස අනුරූපං පවත්තන්ති යථාබලං, අත්තනො බලානුච්ඡවිකපච්චයො, යථා-සද්දො චෙත්ථ සසාධනං අනුරූපකිරියං වදති, යථා තං “අධිචිත්ත”න්ති එත්ථ අධි-සද්දො සසාධනං අධිකරණකිරියන්ති. යථාබලෙන සන්නොසො යථාබලසන්නොසො. සාරූප්පති පතිරූපං භවති, සොහනං වා ආරොපෙතීති සාරූප්පං, යං යං සාරූප්පං යථාසාරූප්පං, භික්ඛුනො සප්පායපච්චයො, යථාසාරූප්පෙන සන්නොසො යථාසාරූප්පසන්නොසො. යථාචුත්තං පහෙදමනුගතා වණ්ණනා පහෙදවණ්ණනා.

ඉධානි සාසනෙ. අඤ්ඤං න පත්තේති අප්පත්තපත්ථනභාවමාහ, ලහන්තොපි න ගණ්භානීති පත්තපත්ථනභාවං. පයමේන අප්පත්තපත්ථනභාවෙයෙව චුත්තෙ යථාලද්ධතො අඤ්ඤස්ස අපත්ථනා නාම අප්පිච්ඡතායයි සියා පවත්තිආකාරොති අප්පිච්ඡතාපසංඛගභාවතො තතොපි නිවත්තමෙව සන්තොසස්ස සරුපං දස්සෙතුං දුතියෙන පත්තපත්ථනභාවො චුත්තොති දට්ඨබ්බං. එවමුපරිපි. පකතිදුබ්බලොති ආබාධාදිවිරහෙපි සභාවදුබ්බලො. සමානො සීලාදිභාගො යස්සාති සභාගො, සහ වා සීලාදිහි ගුණභාගෙහි වත්තනීති සභාගො, ලජ්ජිපෙසලො භික්ඛු, තෙන. තං පරිවත්තෙත්වාති පකතිදුබ්බලාදීනං ගරුච්චරං න ඵාසුභාවාවහං, සරිරබෙදාවහඤ්ච භොතීති පයොජනවසෙන පරිවත්තනං චුත්තං, න අත්තිවිජ්ජාදිවසෙන. අත්තිවිජ්ජාදිප්පකාරෙන හි පරිවත්තෙත්වා ලුහුකච්චරපරිභොගො සන්තොසවිරොධි භොති, තස්ස පන තදභාවතො යථාචුත්තප්පයොජනවසෙන පරිවත්තෙත්වා ලුහුකච්චරපරිභොගොපි න සන්තොසවිරොධිති ආහ “ලුහුකෙන යාපෙන්තොපි සන්තුට්ඨොව භොති”ති. පයොජනවසෙන පරිවත්තෙත්වා ලුහුකච්චරපරිභොගොපි න තාව සන්තොසවිරොධි, පගෙව තථා අපරිවත්තෙත්වා පරිභොගෙහි සම්භාවිතස්ස අත්ථස්ස දස්සනත්ථඤ්ඤෙත්ථ අපි-සද්දග්ගහණං. විවරනිද්දෙසෙපි “පත්තවිවරාදීනං අඤ්ඤකර”න්ති වචනං යථාරුතං ගහිතාවසෙසපච්චයසන්තොසස්ස විවරසන්තොසෙ සමවරොධිතාදස්සනත්ථං. “ථෙරකො අයමායස්මා මල්ලකො”තිආදීසු ථෙරවොහාරස්ස පඤ්ඤත්තිමත්තෙපි පවත්තිතො දසවස්සතො පභුති විරවස්සපබ්බජිතෙස්සෙව ඉධ පවත්තිඤ්ඤාපනත්ථං. “ථෙරානං විරපබ්බජිතාන”න්ති චුත්තං, ථෙරානන්ති වා සංඝස්තෙරං වදති. විරපබ්බජිතානන්ති පන තදවසෙසෙ වුඩ්ඪභික්ඛු. සංඝකාරකුටාදිතොති කච්චරරාසිආදිතො. අනන්තකානීති නන්තකානි පිලොතිකානි. “අ-කාරො චෙත්ථ නිපාතමත්ත”න්ති (වි. ව. අට්ඨ. 1165) විමානට්ඨකථායං චුත්තං. තථා වාහු “නන්තකං කප්පටො ජිණ්ණවසනං තු පට්චවර”න්ති නත්ථි දසාසංඛාතො අන්තො කොටි යෙසන්ති හි නන්තකානි, න-සද්දස්ස තු අනාදෙසෙ අනන්තකානීතිපි යුජ්ජති. සංඝකෙතකොවිදානං පන ආවරියානං තථා අචුත්තත්තා විමංසිත්වා ගහෙතබ්බං. “සනන්තකානී”තිපි පාඨො, නන්තකෙන සහ සංසිබ්බිතානි පංසුකුලානි විවරානීති අත්ථො. සංඝාටීන්ති තිණ්ණං විවරානං අඤ්ඤකරං විවරං. තිණ්ණි හි විවරානි සංඝපටිත්තා “සංඝාටී”ති වුච්චන්ති. මහග්ගං විවරං, බහුති වා විවරානි ලභිත්වා තානි විස්සජ්ජෙත්වා තදඤ්ඤස්ස ගහණමිපි මහිවිජ්ජාදිනෙයෙ අට්ඨත්වා යථාසාරුප්පනෙයෙ එව ධීතත්තා න සන්තොසවිරොධිති ආහ “තෙසං...පෙ.... ධාරෙන්තොපි සන්තුට්ඨොව භොති”ති. යථාසාරුප්පනෙයෙ යථාලද්ධං විස්සජ්ජෙත්වා තදඤ්ඤගහණමිපි න තාව සන්තොසවිරොධි, පගෙව අනඤ්ඤගහණෙන යථාලද්ධස්සෙව යථාසාරුප්පං පරිභොගෙහි සම්භාවිතස්ස අත්ථස්ස දස්සනත්ථඤ්ඤෙත්ථ අපි-සද්දග්ගහණං, එවං සෙසපච්චයෙසුපි යථාබලයථාසාරුප්පනිද්දෙසෙසු අපි-සද්දග්ගහණෙ අධිප්පායො වෙදිතබ්බො.

පකතිවිරුද්ධන්ති සභාවෙනෙව අසප්පායං. සමණධම්මකරණසීසෙන සප්පායපච්චයපරියෙසනං, පරිභුඤ්ජනඤ්ච විසෙසතො යුත්තතරන්ති අත්ථන්තරං විඤ්ඤාපෙතුං “යාපෙන්තොපි”ති අවත්වා “සමණධම්මං කරොන්තොපි”ති චුත්තං. මිස්සකාභාරන්ති තණ්ඩුලමුග්ගාදිහි නානාවිධපුබ්බණ්ණාපරණ්ණෙහි මිස්සෙත්වා කතං ආහාරං.

අඤ්ඤමිපි සෙනාසනෙ යථාසාරුප්පසන්තොසං දස්සෙන්තො ආහ “යො හී”තිආදි. පයමෙ හි නෙයෙ යථාලද්ධස්ස විස්සජ්ජනෙන, දුතියෙ පන යථාපත්තස්ස අසම්පට්ච්ඡනෙන යථාසාරුප්පසන්තොසො චුත්තොති අයමෙනෙසං විසෙසො. හි-සද්දො චෙත්ථ පක්ඛන්තරජොතකො. මජ්ඣිමාගගට්ඨකථායං පන පි-සද්දො දිස්සති. “උත්තමසෙනාසනං නාම පමාදට්ඨාන”න්ති වත්වා තබ්භාවමෙව දස්සෙතුං “තත්ථ නිසින්තස්සා”තිආදි චුත්තං. නිද්දාහිභුතස්සාති ථීතමිද්දොක්කමනෙන විත්තවෙතසිකගෙලඤ්ඤභාවතො හව්ඨගසන්තතිසංඛාතාය නිද්දාය අභිභුතස්ස, නිද්දායන්තස්සාති අත්ථො. පටිබුද්ධකොති තථාරූපෙන ආරම්මණන්තරෙන පටිබුද්ධන්තස්ස පටිබුද්ධනහෙතු කාමචිතක්කා පාතුහවත්තිති චුත්තං භොති. “පටිබුද්ධකො”තිපි හි කත්ථවි පාඨො දිස්සති. අයමිපිති පයමනං උපාදාය චුත්තං.

තෙසං ආහතෙනානි තෙහි ථෙරාදිහි ආහතෙන, තෙසං වා යෙන කෙනවි සන්තකෙනානි අප්ඣාහරිත්වා සම්බන්ධො. මුත්තහරිතකන්ති ගොමුත්තපරිභාවිතං, පුතිභාවෙන වා මොචිතං ඡඩ්ඛිතං හරිතකං, ඉදානි පන පොත්ථකෙසු “ගොමුත්තහරිතක”න්ති පාඨො, සො න පොරාණපාඨො තබ්බණ්ණනාය (දී. නි. ටී. 1.215) විරුද්ධත්තා. චතුමධුරන්ති මජ්ඣිමාගගට්ඨකෙ මහාධම්මසමාදානසුත්තෙ (ම. නි. 1.484 ආදයො) චුත්තං දධිමධුසප්පිචාණිතසංඛාතං චතුමධුරං, එකස්මිඤ්ච භාජනෙ චතුමධුරං.

යපෙන්වා තෙසු යදිවිසි, තං ගණ්හාහි හන්තෙති අත්ථො. “සවස්සා”තිආදිනා තදුහයස්ස රොගවුපසමනභාවං දස්සෙති. බුද්ධාදිහි වණ්ණිකන්ති “පුතිමුත්තහෙසජ්ජං නිස්සාය පබ්බජ්ජා”තිආදිනා (මහාව. 73, 128) සම්මාසම්බුද්ධාදිහි පසත්ථං. අජ්ජිවිජ්ජනාවිසිට්ඨාය සන්තුට්ඨියා නියොජනතො පරමෙන උක්කංසගතෙන සන්තොසෙන සන්තුස්සතීති පරමසන්තුට්ඨො.

කාමඤ්ච සන්තොසජ්ජහෙදා යථාමුත්තතොපි අධිකතරා විවරෙ විසති සන්තොසා, පිණ්ඩපාතෙ පන්තරස, සෙනාසනෙ ව පන්තරස, ගිලානපච්චයෙ විසතීති, ඉධ පන සඬ්ඛෙපෙන ද්වාදසවිධොයෙව සන්තොසො චුත්තො. තදධිකතරජ්ජහෙදො පන චතුරඬ්ගුත්තරෙ මහාඅරියවංසසුත්තවිධකථාය (අ. නි. අට්ඨ. 2.4.28) ගහෙතබ්බො. තෙනාහ “ඉමිනා පනා”තිආදි. එවං “ඉධ මහාරාජ හික්ඛු සන්තුට්ඨො හොති”ති එත්ථ පුග්ගලාධිට්ඨානනිද්දිට්ඨෙන සන්තුට්ඨපදෙනෙව සන්තොසජ්ජහෙදං දස්සෙත්වා ඉදානි “කායපරිහාරිකෙන විවරෙන කුච්ඡිපරිහාරිකෙන පිණ්ඩපාතෙනා”තිආදි දෙසනානුරූපං තෙන සන්තොසෙන සන්තුට්ඨස්ස අනුච්ඡිකං පච්චයජ්ජහෙදං, තස්ස ව කායකුච්ඡිපරිහාරියභාවං විහාවෙන්තො එවමාහාති අයමෙන්ථ සම්බන්ධො. කාමඤ්චස්ස විවරපිණ්ඩපාතෙහෙව යථාක්කමං කායකුච්ඡිපරිහාරියෙහි සන්තුට්ඨතා පාළියං චුත්තා, තථාපි සෙසපරික්ඛාරවතුක්කෙන ව විනා විවරණමයුත්තං, සබ්බත්ථ ව කායකුච්ඡිපරිහාරියතා ලද්ධබ්බාති අට්ඨකථායං අයං විනිච්ඡයො චුත්තොති දට්ඨබ්බං. දන්තකට්ඨවිජේදනවාසීති ලක්ඛණමත්තං තදඤ්ඤකිච්චස්සාපි තාය සාධෙතබ්බත්තා, තෙන වක්ඛති “මඤ්චපීයානං අඬ්ඬපාදවිවරකුට්ඨිකසජ්ජනකාලෙ වා”තිආදි. චුත්තම්පි චෙනං පොරාණට්ඨකථාසු “න හෙතං කත්ථවිසි පාළියමාගත”න්ති.

බන්ධනන්ති කායබන්ධනං. පරිස්සාවනෙන පරිස්සාවනඤ්ච, තෙන සහාති වා අත්ථො. යුත්තො කම්මට්ඨානභාවනාසඬ්ඛාතො යොගො යස්ස, තස්මිං වා යොගො යුත්තොති යුත්තයොගො, තස්ස.

කායං පරිහරන්ති පොසෙන්නි, කායස්ස වා පරිහාරො පොසනමත්තං පයොජනමෙතෙහීති කායපරිහාරියා ක-කාරස්ස ය-කාරං කත්වා. පොසනඤ්චෙන්ථ වඩ්ඪනං, හරණං වා, තථා කුච්ඡිපරිහාරියාපි වෙදිතබ්බා. බහිද්ධාව කායස්ස උපකාරකභාවෙන කායපරිහාරියතා, අජ්ඣෙකාහරණවසෙන සරිරට්ඨිතියා උපකාරකභාවෙන කුච්ඡිපරිහාරියතාති අයමෙතෙසං විසෙසො. තෙනාහ “නිව්වරං තාවා”තිආදි. “පරිහරති”ති එතස්ස පොසෙන්නි අත්ථවචනං. ඉතීති නිදස්සෙන නිපාතො, එවං චුත්තනයෙන කායපරිහාරියං හොතිති කාරණජොතෙන වා, තස්මා පොසනතො කායපරිහාරියං හොතිති. එවමුපරිපි. විවරකණ්ණෙනාති විවරපරියන්තෙන.

කුට්පරිහණ්ඩකරණකාලෙති කුටියා සමන්තතො විලිම්පනෙන සම්මට්ඨකරණකාලෙ.

අඬ්ඬං නාම මඤ්චපීයානං පාදුපරි යපිතො පධානසම්භාරවිසෙසො. යත්ථ පදරසඤ්චිතනපිට්ඨිඅපස්සයනාදිති කරොන්ති, යො “අට්ඨි”තිපි වුවචති.

මධුද්දුමපුප්ඵං මධුකං නාම, මක්ඛිකාමධුහි කතසුචං වා. පරික්ඛාරමත්තා පරික්ඛාරපමාණං. සෙය්‍යාං පච්ඡන්තස්සාති පච්චත්ථරණකුඤ්චිකානං තාදිසෙ කාලෙ පරිභුත්තභාවං සන්ධාය චුත්තං. තෙනාහ “තත්ථවිකං පච්චත්ථරණ”න්ති. අත්තනො සන්තකභාවෙන පච්චත්ථරණාධිට්ඨානෙන අධිට්ඨහිත්වා තත්ථෙව සෙනාසනෙ තිට්ඨනකඤ්ඤි “තත්ථවිකං”න්ති වුවචති. විකප්පනවචනතො පන තෙසමඤ්ඤතරස්ස නවමතා, යථාමුත්තපටිපාටියා චෙන්ථ නවමභාවො, න තු තෙසං තථාපනිනියතභාවෙන. කස්මාති වෙ? තථායෙව තෙසමධාරණතො. එස නයො දසමාදිසුපි. තෙලං පටිසාමෙන්වා හරිතා වෙළුනාලිආදිකා තෙලනාලි. නනු සන්තුට්ඨපුග්ගලදස්සෙන සන්තුට්ඨොව අට්ඨපරික්ඛාරිකො දස්සෙතබ්බොති අනුයොගෙ යථාරහං තෙසම්පි සන්තුට්ඨභාවං දස්සෙත්තො “එතෙසු වා”තිආදිමාහ. මහන්තො පරික්ඛාරසඬ්ඛාතො භාරො එතෙසන්ති මහාභාරා, අයං අධුනා පායො, ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන පන “මහාගජා”ති පායස්ස දිට්ඨත්තා “දුප්පොසභාවෙන මහාගජා වියාති මහාගජා”ති (දී. නි. ටී. 1.215) චුත්තං, න තෙ එත්තකෙහි පරික්ඛාරෙහි “මහිච්ඡා, අසන්තුට්ඨා, දුබ්භරා, බාහුල්ලචුත්තීනො”ති ව වත්තබ්බාති අධිප්පායො. යදි ඉතරෙපි සන්තුට්ඨා අජ්ජිවිජ්ජනාදිසභාවා, කිමෙතෙසම්පි වසෙන අයං දෙසනා ඉච්ඡිතාති වොදනං සොධෙතුං “හගවා පනා”තිආදි චුත්තං. අට්ඨපරික්ඛාරිකස්ස වසෙන ඉමිස්සා දෙසනාය ඉච්ඡිතභාවො කථං විඤ්ඤායතීති අනුයොගම්පි අපනෙති

“සො හි” තිආදිනා, තස්සෙව තථා පක්කන්තභාවෙන “කායපරිහාරිකෙන විවරෙනා” තිආදි පාළියා යොග්‍යතො තස්ස වසෙන ඉච්ඡිතභාවො විඤ්ඤායනීති වුත්තං හොති. වචනියස්ස හෙතුභාවදස්සනෙන හි වාචකස්සාපි හෙතුභාවො දස්සිතොති. එවඤ්ඤා කත්වා “ඉති ඉමස්සා” තිආදි ලද්ධගුණවචනම්පි උපපන්නං හොති. සල්ලභුකා වුත්ති ජීවිකා යස්සාති සල්ලභුකවුත්ති, තස්ස භාවො සල්ලභුකවුත්තිතා, තං. කායපාරිහාරියෙනාති භාවජ්ජධානනිද්දෙසො, භාවලොපනිද්දෙසො වාති දස්සෙති “කායං පරිහරණමත්තකෙනා” ති ඉමිනා, කායපොසනජ්ජමාණෙනාති අත්ථො. තථා කුච්ඡපරිහාරියෙනාති එත්ථාපි. වුත්තනසෙන චෙත්ථ ද්විධා වචනත්ථො, ටිකායං (දී. නි. ටි. 1.215) පන පඨමස්ස වචනත්ථස්ස හෙට්ඨා වුත්තත්තා දුතියොව ඉධ වුත්තොති දට්ඨබ්බං. මමායනනණ්භාය ආසඬගො. පරිග්ගහනණ්භාය ඛන්ධො. ජියාමුත්තොති ධනුජියාය මුත්තො. යුථාති හත්ථිගණතො. තිධා පහින්නමදො මදහත්ථි. වනපඬිහාරන්ති වනෙ පඬිහාරං.

වතුසු දිසාසු සුඛවිහාරිකාය සුඛවිහාරට්ඨානභුතා, “එකං දිසං එරිත්වා” තිආදිනා (දී. නි. 3.308; ම. නි. 1.77, 459, 509; 2.309) වා නයෙන බ්‍රහ්මවිහාරභාවනාචරණට්ඨානභුතා වතස්සො දිසා එතස්සාති වතුද්දිසො, සො එව වතුද්දිසො, වතස්සො වා දිසා වතුද්දිසං, වුත්තනසෙන තමස්සාති වතුද්දිසො යථා “සද්ධො” ති. තාස්වෙව දිසාසු කත්ථවිපි සත්තෙ වා සඬබ්බාරො වා භයෙන න පටිහනති, සයං වා තෙහි න පටිහඤ්ඤතෙති අප්පටිසො. සන්තුස්සමානොති සකෙන, සත්තෙන වා, සමමෙව වා තුස්සනකො. ඉතරිතරෙනාති යෙන කෙනවි පව්වයෙන, උච්චාවචෙන වා. පරිච්ච සයන්ති පවත්තන්ති කායචිත්තාති, තාති වා පරිසයන්ති අභිභවන්තිති පරිස්සයා, සීහබ්‍යග්ඝාදයො බාහිරා, කාමච්ඡන්දාදයො ව අප්ඤ්ඤාතිකා කායචිත්තපද්දවා, උපයොගත්ථෙව චෙතං සාමිච්චනං. සහිතාති අධිවාසනඛන්තියා, විරියාදිධම්මෙහි ව යථාරහං ඛන්තා, ගහන්තා වාති අත්ථො. ථද්ධභාවකරභයාභාවෙන අප්මිහී. එකො වරෙති අසභායො එකාකී හුත්වා වරිතුං විහරිතුං සක්කුණෙයා. සමත්ථනෙ හි එයා-සද්දො යථා “කො ඉමං විජට්ඨෙ ජට්” ත්ති (සං. නි. 1.23) ඛග්ගවිසාණකප්පතාය එකවිහාරීති දස්සෙති “ඛග්ගවිසාණකප්පො” ති ඉමිනා. සණ්ඨානෙන ඛග්ගසද්ධං එකමෙව මත්ථකෙ උට්ඨිතං විසාණං යස්සාති ඛග්ගො; ඛග්ගසද්දෙන තංසද්ධවිසාණස්ස ගතිත්තා, මහිංසජ්ජමාණො මිග්ගවිසෙසො, යො ලොකෙ “පලාසාදො, ගණ්ඨකො” ති ව වුච්චති, තස්ස විසාණෙන එකිභාවෙන සද්ධොති අත්ථො. අපිච එකවිහාරිකාය ඛග්ගවිසාණකප්පොති දස්සෙතුම්පි එවං වුත්තං. විත්ථාරො පනස්සා අත්ථො ඛග්ගවිසාණසුත්තවණ්ණනායං, (සු. නි. අට්ඨ. 1.42) වුළුතිද්දෙසෙ (වුළුති. 128) ව වුත්තනසෙන වෙදිතබ්බො.

එවං වණ්ණිතන්ති ඛග්ගවිසාණසුත්තෙ භගවතා තථා දෙසනාය විවරිතං, ථොමිතං වා. ඛග්ගස්ස නාම මිග්ගස්ස විසාණෙන කප්පො සද්ධො තථා. කප්ප-සද්දො හෙත්ථ “සත්ථුකප්පෙන වත හො කිර සාවකෙන සද්ධිං මන්තයමානා” තිආදිසු (ම. නි. 1.260) විය පටිභාගෙ වත්තති, තස්ස භාවො ඛග්ගවිසාණකප්පතා, තං සො ආපජ්ජතිති සම්බන්ධො.

වාතාභිසාතාදිහි සියා සකුණො ඡින්නපක්ඛො, අසඤ්ජානපක්ඛො වා, ඉධ පන ඛෙතුං සමත්ථො සපක්ඛිකොව අධිජ්ජෙතොති විසෙසදස්සනත්ථං පාළියං “පක්ඛි සකුණො” ති වුත්තං, න තු “ආකාසෙ අන්තලික්ඛෙ වඩ්ඪමති” තිආදිසු (පටි. ම. 3.11) විය පරියායමත්තදස්සනත්ථන්ති ආහ “පක්ඛයුත්තො සකුණො” ති. උජ්ජනනීති උද්ධං පතති ගච්ඡති, පක්ඛන්දනීති අත්ථො. විධුනන්තාති විහින්දන්තා, විවාලෙන්තා වා. අජ්ජනනායාති අජ්ජභාවත්ථාය. තථා ස්වාතනායාති එත්ථාපි. අත්තනො පත්තං එව භාරො යස්සාති සපත්තභාරො. මමායනනණ්භාභාවෙන නිස්සඬගො. පරිග්ගහනණ්භාභාවෙන නිරපෙක්ඛො. යෙන කාමන්ති යත්ථ අත්තනො රුචි, තත්ථ. භාවනපුංසකං වා එතං. යෙන යථා පවත්තො කාමොති හි යෙනකාමො, තං, යථාකාමන්ති අත්ථො.

නිවරණජ්ජහනකථාවණ්ණනා

216. පුබ්බෙ වුත්තස්සෙව අත්ථවතුක්කස්ස පුන සම්පිණ්ඩෙත්වා කථනං කිමත්ථන්ති අධිජ්ජායෙන අනුයොගං උද්ධරිත්වා සොධෙති “සො...පෙ.... කිං දස්සෙති” තිආදිනා. පච්චයසම්පත්තින්ති සම්භාරපාරිසුරිං. ඉමෙ වත්තාරොති සීලසංවරො ඉන්ද්‍රියසංවරො සම්පජ්ඤා සන්තොසොති පුබ්බෙ වුත්තා වත්තාරො ආරඤ්ඤිකස්ස සම්භාරා. න ඉජ්ඤාතිති න සම්පජ්ජති න සඵලො භවති. න කෙවලං අනිජ්ඤානමත්තං, අථ බො අයම්පි දොසොති දස්සෙති “තිරච්ඡානගතෙහි වා” තිආදිනා. වත්තබ්බතං.

ආපථ්‍යතී “අසුකස්ස භික්ඛුනො අරඤ්ඤෙ තිරච්ඡානගතානං විය, වනවරකානං විය ව නිවාසනමත්තමෙව, න පන අරඤ්ඤවාසානුවඡ්චිකා කාචි සම්මාපට්ඨත්ති අත්ථී” ති අපවාදවසෙන වචනියභාවමාපථ්‍යතී, ඉමස්සත්ථස්ස පන දස්සනෙන විරුජ්ඣනනො සද්ධිං-සද්දො න පොරාණොති දට්ඨබ්බං. අථ වා ආරඤ්ඤකෙනි තිරච්ඡානගතෙනි, වනවරවිසභාගජනෙනි වා සද්ධිං විජ්ජපිත්තිවසෙන වසනියභාවං ආපථ්‍යතී. “න භික්ඛවෙ පණ්ඩාය අරඤ්ඤෙ වත්ථබ්බං, යො වසෙය්‍ය, ආපත්ති දුක්කටස්සා” ති ආදීසු (පාරා. 223) විය හි වත්ථබ්බ-සද්දො වසිතබ්බපරියායො. තථා හි විභඩ්ගට්ඨකථායමපි චුත්තං “ඵවරුපස්ස හි අරඤ්ඤවාසො කාලමක්කටඅච්ඡතරච්ඡදීපිමිගානං අට්ඨවාසසදිසො හොති” ති (විභ. අට්ඨ. 526) අධිවත්ථාති අධිවසන්තා. පඨමං හෙරවසද්දං සාවෙන්ති. තාවතා අපලායන්තස්ස භන්ථෙහිපි සිසං පහරිත්වා පලාපනාකාරං කරොන්තීති ආවරියසාරිපුත්තත්ථෙරෙන කථිතං. ඵවං ඛ්‍යාතිරෙකතො පච්චයසම්පත්තියා දස්සිතභාවං පකාසෙත්වා ඉදානි අන්වයනොපි පකාසෙතුං “යස්ස පනෙනෙ” ති ආදි චුත්තං. කථං ඉජ්ඣතිති ආහ “සො හි” ති ආදි. කාලකො තිලකොති වණ්ණවිකාරාපනරොගවසෙන අඤ්ඤත්ථ පරියායවචනං. චුත්තඤ්ඤි -

“දුන්තාමකඤ්ච අරිසං, ඡද්දිකො වමථුරිතො;
දවටු පරිතාපොථ, තිලකො තිලකාලකො” ති.

තිලසණ්ඨානං විය ජායතිති හි තිලකො, කාලො හුත්වා ජායතිති කාලකො. ඉධ පන පණ්ණත්තිවිතික්කමසඬ්ඛානං ථුල්ලවජ්ජං කාලකසදිසත්තා කාලකං, මිච්ඡාවිතික්කමසඬ්ඛානං අණුමත්තවජ්ජං තිලකසදිසත්තා තිලකත්ති අයං විසෙසො. තන්ති තථා උජ්ජාදිතං පිතිං. විගතභාවෙන උපට්ඨානතො ඛ්‍යවයවසෙන සම්මසනං. ඛ්‍යනට්ඨෙන හි ඛ්‍යොව විගතො, විපරිතො වා හුත්වා අයනට්ඨෙන වයොතිපි චුච්චති. අරියභූමී නාම ලොකුත්තරභූමී. ඉතීති අරියභූමිඔක්කමනතො, දෙවතානං වණ්ණභණ්ණනතො වා, තත්ථ තත්ථ දෙවතානං වචනං සුත්වා තස්ස යසො පත්ථටොති චුත්තං හොති, ඵවඤ්ච කත්වා හෙට්ඨා චුත්තං අයසපත්ථරණමපි දෙවතානමාරොචනවසෙනාති ගහෙනබ්බං.

විචිත්ත-සද්දො ජනවිචෙකෙති ආහ “සුඤ්ඤ” ති. තං පන ජනසද්දනිග්ගොසාභාවෙන වෙදිතබ්බං සද්දකණ්ටකත්තා ඤානස්සාති දස්සෙතුං “අජ්ජසද්දං අජ්ජනිග්ගොසන්ති අත්ථො” ති චුත්තං. ජනකග්ගහණෙනෙව හි ඉධ ජඤ්ඤං ගතිතං. තථා හි චුත්තං විභඩ්ගෙ “යදෙව තං අජ්ජනිග්ගොසං, තදෙව තං විජනවාත” ති (විභ. 533). අජ්ජසද්දන්ති ව පකතිසද්දාභාවමාහ. අජ්ජනිග්ගොසන්ති නගරනිග්ගොසාදිසද්දාභාවං. ඊදිසෙසු හි ඛ්‍යඤ්ජනං සාවසෙසං විය, අත්ථො පන නිරවසෙසොති අට්ඨකථාසු චුත්තං. මජ්ඣිමාගමට්ඨකථාවණ්ණනායං (ම. නි. අට්ඨ. 3.364) පන ආවරියධම්මපාලත්ථෙරො ඵවමාහ “අජ්ජසද්දස්ස පරිත්තපරියායං මනසි කත්වා චුත්තං ‘ඛ්‍යඤ්ජනං සාවසෙසං සියා’ ති. තෙනාහ ‘න හි තස්සා’ ති ආදි. අජ්ජසද්දො පනෙත්ථ අභාවත්ථොතිපි සක්කා විඤ්ඤාතුං ‘අජ්ජාබ්බතඤ්ච සඤ්ජානාමී’ ති ආදීසු (ම. නි. 1.225) වියා” ති. තමත්ථං විභඩ්ගපාළියා (විභ. 528) සංසන්දන්තො “ඵතදෙවා” ති ආදිමාහ. ඵතදෙවාති ව මයා සංවණ්ණියමානං නිස්සද්දනං ඵවාති අත්ථො. සන්තිකෙපිති ගාමාදිනං සම්පෙපි ඵද්දං විචිත්තං නාම, පගෙව දුරෙති අත්ථො. අනාකිණ්ණන්ති අසඬ්ඛිණ්ණං අසම්බාධං. යස්ස සෙනාසනස්ස සමන්තා ගාචුතමපි අඬ්ඬයොජනමපි පබ්බතගහනං වනගහනං නදිගහනං හොති, න කොචි අට්ඨෙලාය උපසඬ්ඛිකමිතුං සක්කොති, ඉදං සන්තිකෙපි අනාකිණ්ණං නාම. සෙතීති සයති. ආසතීති නිසිදති. “ඵත්ථා” ති ඉමිනා සෙන-සද්දස්ස, ආසන-සද්දස්ස ව අධිකරණත්ථභාවං දස්සෙති, ව-සද්දෙන ව තදුභයපදස්ස වත්ථසමාසභාවං. “තෙනාහා” ති ආදිනා විභඩ්ගපාළිමෙව ආහරති.

ඉදානි තස්සායෙවත්ථං සෙනාසනප්පහෙදදස්සනවසෙන විභාවෙතුං “අපිවා” ති ආදි චුත්තං. විභඩ්ගපාළියං නිදස්සනනායෙන සරුපතො දස්සිතසෙනාසනස්සෙව හි අයං විභාගො. තත්ථ විභාරො පාකාරපරිච්ඡින්නො සකලො ආවාසො. අඬ්ඬයොගො දීපපාසාදො, “ගරුළසණ්ඨානපාසාදො” තිපි වදන්ති. පාසාදො චතුරස්සපාසාදො. හම්මියං මුණ්ඩවිජ්ජනපාසාදො. අට්ටො පටිරාජුනං පටිබාහනායොග්ගො චතුපඤ්චභූමකො පතිස්සයවිසෙසො. මාලො ඵකකුටසඬ්ඛිගතිතො අනෙකකොණවත්තො පතිස්සයවිසෙසො. අපරො නායො - විභාරො දීපමුඛපාසාදො. අඬ්ඬයොගො ඵකපස්සජ්ජනකගෙහං. තස්ස කිර ඵකපස්සෙ හිත්ති උච්චතරා හොති, ඉතරපස්සෙ නිවා, තෙන තං ඵකජ්ජනකං හොති. පාසාදො ආයතචතුරස්සපාසාදො. හම්මියං මුණ්ඩවිජ්ජනකං වන්දිකඬ්ඛණසුත්තං.

ගුහා කෙවලා පබ්බතගුහා. ලෙණං ද්වාරබන්ධං පබ්භාරං. සෙසං චුත්තනයමෙව. “මණ්ඩපොති සාබ්බමණ්ඩපො”ති (දී. නි. වී. 1.216) එවං ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන, අභිගුත්තරට්ඨකාකාරෙන ව ආවරියසාරිපුත්තත්ථෙරෙන චුත්තං.

විහඬගට්ඨකථායං (විහ. අට්ඨ. 527) පන විහාරොති සමන්තා පරිභාරපථං, අන්තොයෙව ව රත්තිට්ඨානදිවාට්ඨානානි දස්සෙත්වා කතසෙනාසනං. අඛිඨයොගොති සුපණ්ණවඬකගෙහං. පාසාදොති ද්වෙ කණ්ණිකානි ගහෙත්වා කතො දීඝපාසාදො. අට්ටොති පට්ටාපාදිපට්ටාහනත්ථං ඉට්ඨකාහි කතො බහලභිත්තිකො චතුපඤ්චභූමකො පතිස්සයවිසෙසො. මාළොති භොජනසාලාසදිසො මණ්ඩලමාළො. විනයට්ඨකථායං පන “එකකුට්ඨගහිතො චතුරස්සපාසාදො”ති (පාරා. අට්ඨ. 2.482-487) චුත්තං. ලෙණන්ති පබ්බතං බණිත්වා වා පබ්භාරස්ස අප්පහොනකට්ඨානෙ කුට්ටං උට්ඨාපෙත්වා වා කතසෙනාසනං. ගුහාති භූමිදුරි වා යත්ථ රත්තින්දිවං දීපං ලද්ධං වට්ටති, පබ්බතගුහා වා භූමිගුහා වාති චුත්තං.

තං ආවසථභූතං පතිස්සයසෙනාසනං විහරිතබ්බට්ඨෙත, විහාරට්ඨානට්ඨෙත ව විහාරසෙනාසනං නාම. මසාරකාදිචතුබ්බධො මඤ්චො. තථා පීඨං. උණ්ණභිසිආදිපඤ්චවිධා හිසි. සිසප්පමාණං බිම්බොහනං. විත්ථාරතො විදත්ථිචතුරඬගුලතා, දීඝතො මඤ්චවිත්ථාරප්පමාණතා චෙත්ථ සිසප්පමාණං. මසාරකාදිති මඤ්චපීඨභාවතො, හිසිඋපධානඤ්ච මඤ්චපීඨසම්බන්ධතො මඤ්චපීඨසෙනාසනං. මඤ්චපීඨභූතඤ්ච සෙනාසනං, මඤ්චපීඨසම්බන්ධඤ්ච සාමඤ්ඤනිද්දෙසෙන, එකසෙසෙන වා “මඤ්චපීඨසෙනාසන”න්ති චුච්චති. ආවරියසාරිපුත්තත්ථෙරොපි එවමෙව වදති. ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන පන “මඤ්චපීඨසෙනාසනන්ති මඤ්චපීඨඤ්චෙව මඤ්චපීඨසම්බන්ධසෙනාසනඤ්චා”ති (දී. නි. වී. 1.216) චුත්තං. විමිලිකා නාම සුධාපරිකම්මකතාය භූමියා වණ්ණානුරක්ඛණත්ථං පට්ටණ්ඩාදිති සිබ්බෙත්වා කතා. වම්බණ්ඩො නාම සිහබ්බාග්ගදිපිතරව්ච්චමමාදිසුපි යං කිඤ්චි වම්මං. අට්ඨකථාසු (පාවි. අට්ඨ. 112; වි. සඬග. අට්ඨ. 82) හි සෙනාසනපරිභොගෙ පටික්ඛිත්තවම්මං න දිස්සති. තිණසන්ථාරොති යෙසං කෙසඤ්චි තිණානං සන්ථාරො. එසෙව නයො පණ්ණසන්ථාරෙපි. විමිලිකාදි භූමියං සන්ථරිතබ්බතාය සන්ථතසෙනාසනං. යත්ථ වා පන භික්ඛු පටික්කමන්තිති යපෙත්වා වා එතානි මඤ්චාදිති යත්ථ භික්ඛු සන්තිපතන්ති, සබ්බමෙතං සෙනාසනං නාමාති එවං චුත්තං අවසෙසං රුක්ඛමුලාදිපටික්කමිතබ්බට්ඨානං. අභිසඬ්ඛරණාභාවතො කෙවලං සයනස්ස, නිස්සප්පාය ව ඔකාසභූතත්තා ඔකාසසෙනාසනං. සෙනාසනග්ගහණෙනාති “විචිත්තං සෙනාසන”න්ති ඉමිනා සෙනාසනසද්දෙන විචිත්තසෙනාසනස්ස වා ආදානෙන, වචනෙන වා ගහිතමෙව සාමඤ්ඤපොතනාය විසෙසෙ අවට්ඨානතො, විසෙසත්ථිනා ව විසෙසස්ස පසුප්පිතබ්බතො.

යදෙවං කස්මා “අරඤ්ඤ”න්තිආදි පුන චුත්තන්ති අනුයොගෙන “ඉධ පනස්සා”තිආදිමාහ. එවං ගහිතෙසුපි සෙනාසනෙසු යථාචුත්තස්ස භික්ඛුතො අනුච්චිකමෙව සෙනාසනං දස්සෙතුකාමත්තා පුන එවං චුත්තන්ති අධිප්පායො. “භික්ඛුනිනං වසෙන ආගත”න්ති ඉදං විනයෙ ආගතමෙව සන්ධාය චුත්තං, න අභිධම්මෙ. විනයෙ හි ගණම්භාමිනියනාසික්ඛාපදෙ (පාවි. 691) භික්ඛුනිනං ආරඤ්ඤකඬුතඬගස්ස පටික්ඛිත්තත්තා ඉදම්පි ව තාසං අරඤ්ඤං නාම, න පන පඤ්චධනුසතිකං පච්ඡිමං අරඤ්ඤමෙව සෙනාසනං, ඉදම්පි ව තාසං ගණම්භාමිනියනාපත්තිකරං, න තු පඤ්චධනුසතිකාදිමෙව අරඤ්ඤං. චුත්තඤ්චි තත්ථ –

“එකා වා ගණම්භා මිනියෙය්‍යාති අගාමකෙ අරඤ්ඤෙ දුතිසිකාය භික්ඛුනියා දස්සනුපචාරං වා සචනුපචාරං වා විජහන්තියා ආපත්ති පුල්ලව්වයස්ස, විජහිතෙ ආපත්ති සඬ්ඝාදිසෙසස්සා”ති.

විනයට්ඨකථාසුපි (පාවි. අට්ඨ. 692) හි තථාච අත්ථො චුත්තොති. අභිධම්මෙ පන “අරඤ්ඤන්ති නික්ඛමිත්වා බහි ඉන්ද්‍රියා සබ්බමෙතං අරඤ්ඤ”න්ති (විහ. 529) ආගතං. විනයසුත්තත්තා හි උභොපි පරියායදෙසනා නාම, අභිධම්මො පන නිප්පරියායදෙසනා, තස්මා යං න ගාමපදෙසන්තොගධං, තං අරඤ්ඤන්ති නිප්පරියායෙන දස්සෙතුං තථා චුත්තං. ඉන්ද්‍රියා බහි නික්ඛමිත්වා යං යානං පචන්තං, සබ්බමෙතං අරඤ්ඤං නාමාති චෙත්ථ අත්ථො. ආරඤ්ඤකං නාම...පෙ.... පච්ඡිමන්ති ඉදං පන සුත්තත්තනයෙන ආරඤ්ඤකසික්ඛාපදෙ (පාරා. 652) ආරඤ්ඤකං භික්ඛුං සන්ධාය චුත්තං ඉමස්ස

හික්බුනො අනුරූපං, තස්මා විසුද්ධිමග්ගෙ ධුතභිගනිද්දෙසෙ (විසුද්ධි. 1.19) යං තස්ස ලක්ඛණං චුත්තං, තං යුත්තමෙව, අතො තත්ථ චුත්තනයෙන ගහෙතබ්බන්ති අධිප්පායො.

සන්දව්ඡායන්ති සිතව්ඡායං. තෙනාහ “තත්ථ හි” තිආදි. රුක්ඛමුලන්ති රුක්ඛසමීපං. චුත්තඤ්ඤෙහං “යාවතා මජ්ඣන්තිකෙ කාලෙ සමන්තා ඡායා ඵරති, නිවාතෙ පණ්ණානි නිපතන්ති, එත්තාවතා රුක්ඛමුල” න්ති. පබ්බතන්ති සුද්ධපාසාණසුද්ධපංසුඋභයමිස්සකවසෙන තිව්ධොපි පබ්බතො අධිප්පෙතො, න සිලාමයො ඵව. සෙල-සද්දො පන අවිසෙසතො පබ්බතපරියායොති කත්වා ඵවං චුත්තං. “තත්ථ හි” තිආදිනා තදුභයස්ස අනුරූපතං දස්සෙති. දිසාසු බායමානාසුති දසසු දිසාසු අභිමුඛිභාවෙන දිස්සමානාසු. තථාරූපෙනපි කාරණෙන සියා චිත්තස්ස එකග්ගතානි එතං චුත්තං, සබ්බදිසාහි ආගතෙන වාතෙන බීජියමානභාවහෙතුදස්සනත්ථන්ති කෙවි. කං චුවචති උදකං පිපාසවිනොදනස්ස කාරකත්තා. “යං නදිතුම්බන්තිපි නදිකුඤ්ජන්තිපි වදන්ති, තං කන්දරන්ති අපබ්බතපදෙසෙපි විදුග්ගනදීනිචත්තනපදෙසං කන්දරන්ති දස්සෙති” ති (විභ. මූලටී. 530) ආවරියානන්දන්ථෙරො, තෙනෙව විඤ්ඤායති “නදිතුම්බනදිකුඤ්ජස්සද්දා නදීනිචත්තනපදෙසවාචකා” ති. නදීනිචත්තනපදෙසො ව නාම නදියා නික්ඛමනඋදකෙන පුන නිචත්තිත්වා ගතො විදුග්ගපදෙසො. “අපබ්බතපදෙසෙපි” ති වදන්තො පන අට්ඨකථායං නිදස්සනමත්තෙන පඨමං පබ්බතපදෙසන්ති චුත්තං, යථාචුත්තො පන නදිපදෙසොපි කන්දරො ඵවාති දස්සෙති.

“තත්ථ හි” තිආදිනාපි නිදස්සනමත්තෙනෙව තස්සානුරූපභාවමාහ. උස්සාපෙත්වාති පුඤ්ජං කත්වා. “ද්වින්නං පබ්බතානමපි ආසන්නතරෙ ධීතානං ඔවරකාදිසදිසං විවරං හොති, එකස්මිංයෙව පන පබ්බතෙ උමඬගසදිස” න්ති වදන්ති ආවරියා. එකස්මිංයෙව හි උමඬගසදිසං අන්තොලෙණං හොති උපරි පටිච්ඡන්තත්තා, න ද්විසු තථා අප්පට්ච්ඡන්තත්තා, තස්මා “උමඬගසදිස” න්ති ඉදං “එකස්මිං යෙවා” ති ඉමිනා සම්බන්ධනීයං. “මහාවිවර” න්ති ඉදං පන උභයෙහිපි. උමඬගසදිසන්ති ව “සුදුඬගාසදිස” න්ති (දී. නි. ටී. 1.216) ආවරියෙන චුත්තං. සුදුඬගාති හි භූමිසරස්සෙතං අධිවචනං, “තං ගහෙත්වා සුදුඬගාය රවන්තං යක්ඛිනී බීජි” තිආදිසු විය. මනුස්සානං අනුපචාරට්ඨානන්ති පකතිසඤ්චාරවසෙන මනුස්සෙහි න සඤ්චරිතබ්බට්ඨානං. කස්සනචප්පනාදිවසෙන හි පකතිසඤ්චාරපටික්ඛෙපො ඉධාධිප්පෙතො. තෙනාහ “යත්ථ න කසන්ති න වපන්ති” ති. ආදිසද්දෙන පන “වනපත්ථන්ති වනසණ්ඨානමෙතං සෙනාසනානං අධිවචනං, වනපත්ථන්ති භීසනකානමෙතං, වනපත්ථන්ති සලොමභංසානමෙතං, වනපත්ථන්ති පරියන්තානමෙතං, වනපත්ථන්ති න මනුස්සුපචාරානමෙතං සෙනාසනානං අධිවචන” න්ති (විභ. 531) ඉමං විභඬගපාළිසෙසං සඬගණ්හාති. පත්ථොති හි පබ්බතස්ස සමානභූමි, යො “සානු” තිපි චුවචති, තස්සදිසත්තා පන මනුස්සානමසඤ්චරණභූතං වනං, තස්මා පත්ථසදිසං වනං වනපත්ථොති විසෙසනපරනිපාතො දට්ඨබ්බො. සබ්බෙසං සබ්බාසු දිසාසු අභිමුඛො ඔකාසො අබ්භොකාසොති ආහ “අව්ඡන්ත” න්ති, කෙනවි ඡදනෙන අන්තමසො රුක්ඛසාධායපි න ඡාදිතන්ති අත්ථො. දණ්ඩකානං උපරි විවරං ඡාදෙත්වා කතා වීවරකුටි. නික්ඛඩ්ඪිත්වාති නිභරිත්වා. අන්තොපබ්භාරලෙණසදිසො පලාලරාසියෙව අධිප්පෙතො, ඉතරථා තිණපණ්ණසත්ථාරසඬගොපි සියාති චුත්තං “පබ්භාරලෙණසදිසෙ ආලයෙ” ති, පබ්භාරසදිසෙ, ලෙණසදිසෙ වාති අත්ථො. ගච්ඡගුම්බාදීනමිති පි-සද්දෙන පුරිමනයං සම්පිණ්ඩෙති.

පිණ්ඩපාතස්ස පරියෙසනං පිණ්ඩපාතො උත්තරපදලොපෙන, තතො පටික්කන්තො පිණ්ඩපාතපටික්කන්තොති ආහ “පිණ්ඩපාතපරියෙසනතො පටික්කන්තො” ති. පල්ලඬකන්ති එත්ථ පරි-සද්දො “සමන්තතො” ති එතස්මිං අත්ථෙ, තස්මා පරිසමන්තතො අඩකනං ආසනං පල්ලඬකො ර-කාරස්ස ල-කාරං, ද්විභාවඤ්ච කත්වා යථා “පලිබ්බද්ධො” ති, (මී. ප. 6.3.6) සමන්තභාවො ව වාමොරුං, දක්ඛිණොරුඤ්ච සමං යංපෙත්වා උභින්නං පාදානං අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධනකරණං. තෙනාහ “සමන්තතො උරුබද්ධාසන” න්ති. උරුනං බන්ධනවසෙන නිසජ්ජාව ඉධ පල්ලඬකො, න ආහරිමෙහි වාළෙහි කතොති චුත්තං හොති. ආභූජිත්වාති ව යථා පල්ලඬකවසෙන නිසජ්ජා හොති, තථා උභො පාදෙ ආභූග්ගෙ සම්ඤ්ජිතෙ කත්වා, තං පන උභින්නං පාදානං තථාබන්ධනාකරණමෙවාති ආහ “බන්ධිත්වා” ති. උජුං කායන්ති එත්ථ කාය-සද්දො උපරිමකායවිසයො හෙට්ඨිමකායස්ස අනුජුකං යංපනස්ස නිසජ්ජාවවනෙනෙව විඤ්ඤාපිතත්තාති චුත්තං “උපරිමං සරීරං උජුං යංපෙත්වා” ති. තං පන උපරිමකායස්ස උජුකං යංපනං සරූපතො දස්සෙති “අට්ඨාරසා” තිආදිනා, අට්ඨාරසන්තං පිට්ඨිකණ්ටකට්ඨිකානං කොටියා කොටිං පටිපාදනමෙව තථා යංපනන්ති අධිප්පායො.

ඉදානි තථා යපනස්ස පයොජනං දස්සෙන්නො “එවඤ්ඡී”තිආදිමාහ. තත්ථ එවන්ති තථා යපනෙ සති, ඉමිනා වා තථායපනභෙතුනා. න පණමන්තිති න ඔනමන්ති. “අපස්සා”තිආදි පන පරම්පරපයොජනදස්සනං. අථානි එවං අනොනමනෙ. වෙදනානි පිට්ඨිගිලානාදිවෙදනා. න පරිපතතිති න විගච්ඡති වීරීං න විලඬිසෙති. තතො එව පුබ්බෙතොපරං විසෙසප්පත්තියා කම්මට්ඨානං චූද්ධං එනිං වෙසුල්ලං උපගච්ඡති. පරිසද්දො චෙත්ථ අභිසද්දපරියායො අභිමුඛත්ථොති චූත්තං. “කම්මට්ඨානාහිමුඛ”න්ති, ඛනිද්ධා පුපුත්තාරම්මණතො නිවාරෙත්වා කම්මට්ඨානංයෙව පුරක්ඛත්වාති අත්ථො. පරිසද්දස්ස සම්පත්ථනං දස්සෙති “මුඛසම්පෙ වා කත්වා”ති ඉමිනා, මුඛස්ස සම්පෙ විය චිත්තෙ නිබද්ධං උපට්ඨාපනවසෙන කත්වාති චූත්තං හොති. පරිසද්දස්ස සම්පත්ථනං විභවිගපාළියා (විභ. 537) සාධෙතුං “තෙනෙවා”තිආදි චූත්තං. නාසිකග්ගෙති නාසපුට්ගෙගෙ. මුඛනිමිත්තං නාම උත්තරොට්ඨස්ස වෙමජ්ඣුප්පදෙසො, යත්ථ නාසිකවාතො පටිභඤ්ඤති.

එත්ථ ව යථා “විචිත්තං සෙනාසනං භජති”තිආදිනා (විභ. 508) භාවනානුරූපං සෙනාසනං දස්සිතං, එවං “නිසීදති”ති ඉමිනා අලිනානුද්ධච්චපක්ඛිකො සන්තො ඉරියාපථො දස්සිතො, “පල්ලඬිකං ආභුජිත්වා”ති ඉමිනා නිසජ්ජාය දල්ලභවාටො, “පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වා”ති ඉමිනා ආරම්මණපරිග්ගභණුපායොති. පරි-සද්දො පරිග්ගභට්ඨො “පරිණායිකා”තිආදිසු (ධ. ස. 16) විය. මුඛ-සද්දො නියානට්ඨො “සුඤ්ඤතවිමොක්ඛමුඛ”න්තිආදිසු විය. පටිපක්ඛතො නික්ඛන්තමෙව හි නියානං. අසම්මොසනභාවො උපට්ඨානට්ඨො. තත්ත්ව පටිසම්භිදානායෙ. පරිග්ගභිනනියානන්ති සබ්බථා ගභිනාසම්මොසනාය පරිග්ගභිනං, පරිච්චත්තසම්මොසපටිපක්ඛනාය ව නියානං සතිං කත්වා, පරමං සතිනෙපක්කං උපට්ඨපෙත්වාති චූත්තං හොති. අයං ආවරියධම්මපාලත්ථෙරස්ස, ආවරියසාරිපුත්තත්ථෙරස්ස ව මති. අථ වා “කායාදිසු සුට්ඨුපවත්තියා පරිග්ගභිනං, තතො එව ව නියානභාවයුත්තං, කායාදිපරිග්ගභණුඤාණසම්පයුත්තතාය වා පරිග්ගභිනං, තතොයෙව ව නියානභූතං උපට්ඨානං කත්වාති අත්ථො”ති අයං ආවරියානන්දත්ථෙරස්ස (විභ. මූලට්. 537) මති.

217. අභිජ්ඣායති ගිජ්ඣති අභිකඬ්ඛති එතායාති අභිජ්ඣා, කාමච්ඡන්දනිවරණං. ලුච්චනට්ඨෙතාති භිජ්ජනට්ඨෙත, ඛණෙ ඛණෙ භිජ්ජනට්ඨෙතාති අත්ථොති ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන, (දී. නි. ටී. 1.217) අඬ්ඟුත්තරට්ඨකාකාරෙන ව ආවරියසාරිපුත්තත්ථෙරෙන චූත්තං. සුත්තෙසු ව දිස්සති “ලුච්චතිති ඛො භික්ඛු ලොකොති චූච්චති. කිඤ්ච ලුච්චති? චක්ඛු ඛො භික්ඛු ලුච්චති, රූපා ලුච්චන්ති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං ලුච්චති”තිආදි. (සං. නි. 4.82) අභිධම්මට්ඨකථායං, (ධ. ස. අට්ඨ. 7-13) පන ඉධ ව අධුනා පොත්ථකෙ “ලුච්චනපලුච්චනට්ඨෙතා”ති ලිඛිතං. තත්ථ ලුච්චනමෙව පලුච්චනපරියායෙන විසෙසෙත්වා චූත්තං. ලුච්චසද්දො හි අපෙක්ඛනාදිඅත්ථොපි භවති “ඔලොකෙති”තිආදිසු, භිජ්ජනපභිජ්ජනට්ඨෙතාති අත්ථො. වංසත්ථපකාසිනියං පන චූත්තං “ඛණභවිගභෙත ලුච්චනසභාවතො, චුතිභවිගභෙත ව පලුච්චනසභාවතො ලොකො නාමා”ති (වංසත්ථපකාසිනියං නාම මහාවංසට්ඨකායං පඨමපරිච්ඡෙදෙ පඤ්චමගාථා වණ්ණනායං) කෙවි පන “භිජ්ජනඋප්පජ්ජනට්ඨෙතා”ති අත්ථං වදන්ති. ආභවිචභාසිතච්චනත්ථෙත විරුජ්ඣනතො, ලුච්චසද්දස්ස ව අනුප්පාදවාචකත්තා අයුත්තමෙවෙන. අපිච ආවරියෙහිපි “ලුච්චනපලුච්චනට්ඨෙතා”ති පාඨමෙව උල්ලිඬිගෙත්වා තථා අත්ථො චූත්තො සියා, පච්ඡා පන පරම්පරාභතවසෙන පමාදලෙඛත්තා තත්ථ තත්ථ න දිට්ඨොති දට්ඨබ්බං, න ලුච්චති න පලුච්චතිති යො ගභිතොපි තථා න හොති, ස්වෙව ලොකො, අනිච්චානුපස්සනාය වා ලුච්චති භිජ්ජති විනස්සතිති ගභෙතබ්බොව ලොකොති තංගභණුරභිතානං ලොකුත්තරානං නත්ථී ලොකතා, දුක්ඛසච්චං වා ලොකොති චූත්තං “පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා ලොකො”ති. එවං තත්ථ තත්ථ ච්චනතොපි යථාචූත්තො කෙසඤ්චි අත්ථො න යුත්තොති.

තස්මාති පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධානමෙව ලොකභාවතො. වික්ඛම්භනවසෙනාති එත්ථ වික්ඛම්භනං තද්ධිගප්පභානවසෙනෙව අනුප්පාදනං අප්පවත්තනං, න පන වික්ඛම්භනප්පභානවසෙන පටිපක්ඛානං සුට්ඨුපභිනං. “පභීනත්තා”ති හි තථාපභීනසද්දිකං එව සන්ධාය චූත්තං. කස්මාති වෙ? ඤානස්ස අනධිගතත්තා. එවං පන පුබ්බභාගභාවනාය තථා පභානතොයෙවෙන. චිත්තං විගතාභිජ්ඣං නාම, න තු චක්ඛුවිඤ්ඤාණම්ච සභාවතො අභිජ්ඣාවිරහිතත්තාති දස්සෙතුං “න චක්ඛුවිඤ්ඤාණසද්දිසෙනා”ති චූත්තං. යථා තත්ති එත්ථ තත්ති නිපාතමත්තං, තං චිත්තං වා. අධුනා මුඤ්චනස්ස, අනාගතෙ ව පුන අනාදානස්ස කරණං පරිසොධනං නාමාති චූත්තං හොති. යථා ව ඉමස්ස චිත්තස්ස පුබ්බභාගභාවනාය පරිසොධිතත්තා විගතාභිජ්ඣතා, එවං අබ්‍යාපන්නතා, විගතථිතමිද්ධතා, අනුද්ධතතා, නිබ්බිච්චිච්ඡතා ව

වෙදිතබ්බාති නිදස්සෙන්තො “ඛ්‍යාපාදපදොසං පභායාතිආදීසුපි එසෙව නයො”ති ආහ.
 සුතිකුම්මාසාදයොති ආභිදොසිකයවකුම්මාසාදයො. පුරිමපකතින්ති පරිසුද්ධපණ්ඩරසභාවං, ඉමිනා
 විකාරමාපජ්ජතිති අත්ථං දස්සෙති. විකාරාපත්තියාති පුරිමපකතිවිජහනසංඛාතෙන විකාරමාපජ්ජනෙන.
 “උභය”න්තිආදිනා තුල්‍යත්ථසමාසභාවමාහ. “යා තස්මිං සමයෙ විත්තස්ස අකල්ලනා”තිආදිනා (ධ. ස.
 1162; විහ. 546) ටීනස්ස, “යා තස්මිං සමයෙ කායස්ස අකල්ලනා”තිආදිනා ව මිද්ධස්ස අභිධම්මෙ
 නිද්දිට්ඨත්තා “ථිනං විත්තගෙලඤ්ඤං, මිද්ධං වෙතසිකගෙලඤ්ඤ”න්ති වුත්තං. සතිපි හි ටීනමිද්ධස්ස
 අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිජ්ජයොගෙ විත්තකායලභ්‍යතාදිනං විය විත්තවෙතසිකානං යථාක්කමං තංතංවිසෙසස්ස
 යා තෙසං අකල්ලනාදිනං විසෙසපච්චයනා, අයමෙනෙසං සභාවොති දට්ඨබ්බං. දිට්ඨාලොකො නාම
 පස්සිතො රත්තිං වන්දාලොකදිපාලොකඋක්කාලොකාදි, දිවා ව සූරියාලොකාදි. රත්තිමිපි දිවාපි තස්ස
 සඤ්ජානනසමත්ථා සඤ්ඤා ආලොකසඤ්ඤා, තස්සා ව විගතනීවරණාය පරිසුද්ධාය අත්ථිනා ඉධ
 අධිප්පෙනා. අතිසයන්තවිසිට්ඨස්ස හි අත්ථිඅත්ථස්ස අවබොධකො අයමිකාරොති දස්සෙන්තො
 “රත්තිමිපි”තිආදිමාහ, විගතථිනමිද්ධභාවස්ස කාරණත්තා වෙනං වුත්තං. සුත්තෙසු
 පාකටොවායමත්ථො.

සරතිති සතො, සම්පජානාතිති සම්පජානොති එවං පුග්ගලනිද්දෙසොති දස්සෙති “සතියා ව
 ඤාණෙන ව සමන්තාගතො”ති ඉමිනා. සත්තෙසුපි අඤ්ඤෙසු විරියසමාධිආදීසු කස්මා ඉදමෙව උභයං
 වුත්තං, විගතාහිජ්ඣාදීසු වා ඉදං උභයං අවත්වා කස්මා ඉධෙව වුත්තන්ති අනුයොගමපනෙතුං “ඉදං
 උභය”න්තිආදි වුත්තං, පුග්ගලාධිට්ඨානෙන නිද්දිට්ඨසතිසම්පජඤ්ඤසංඛාතං ඉදං උභයන්ති අත්ථො.
 අතික්කමිත්වා ධීතොති ත-සද්දස්ස අතිත්තත්ථං ආහ, පුබ්බභාගභාවනාය පජහනමෙව ව අතික්කමනං.
 “කථං ඉදං කථං ඉද”න්ති පවත්තතිති කථංකථා, විචිකිච්ඡා, සා එතස්ස අත්ථිති කථංකථී, න කථංකථී
 අකථංකථී, නිබ්බිචිකිච්ඡොති වචනත්ථො, අත්ථමත්තං පන දස්සෙතුං “කථං ඉදං කථං ඉද”න්ති එවං
 නප්පවත්තතිති අකථංකථී”ති වුත්තං. “කුසලෙසු ධම්මෙසු”ති ඉදං “අකථංකථී”ති ඉමිනා
 සම්බජ්ඣිතබ්බන්ති ආහ “න විචිකිච්ඡති, න කඬ්ඛතිති අත්ථො”ති. වචනත්ථලක්ඛණාදිහෙදතොති එත්ථ
 ආදිසද්දෙන පච්චයපභානපභායකාදීනම්පි සංඛිගහො දට්ඨබ්බො. තෙපි හි පහෙදතො වත්තබ්බාති.

218. වඩ්ඪියා ගහිතං ධනං ඉණං නාමාති වුත්තං “වඩ්ඪියා ධනං ගහෙන්වා”ති. විගතො අන්තො
 ඛ්‍යන්තො, සො යස්සාති ඛ්‍යන්ති. තෙනාහ “විගතන්ත”න්ති, විරහිතදාතබ්බඉණපරියන්තං කරොයාති
 වෙනස්ස අත්ථො. තෙසන්ති වඩ්ඪියා ගහිතානං ඉණධනානං. පරියන්තො නාම තදුත්තරි
 දාතබ්බඉණසෙසො. නත්ථි ඉණමස්සාති අණණො. තස්ස භාවො ආණණං. තමෙව නිදානං
 ආණණානිදානං, ආණණාහෙතු ආණණාකාරණාති අත්ථො. ආණණාමෙව හි නිදානං කාරණමස්සාති
 වා ආණණානිදානං, “පාමොජ්ජං සොමනස්ස”න්ති ඉමෙහි සම්බන්ධො. “ඉණපජ්ඣිබ්බොධතො
 මුත්තොමිහි”ති බලවපාමොජ්ජං ලභති. “ජීවිකානිමිත්තමිපි මෙ අවසිට්ඨං අත්ථි”ති සොමනස්සං
 අධිගව්ඡති.

219. විසභාගවෙදනා නාම දුක්ඛවෙදනා. සා හි කුසලවිපාකසන්තානස්ස විරොධිභාවතො
 සුඛවෙදනාය විසභාගා, තස්සා උප්පත්තියා කරණභූතාය. කකවෙනෙවාති කකවෙන ඉව.
 චතුර්ඉරියාපටන්ති චතුර්බ්බිධම්පි ඉරියාපටං. ඛ්‍යාධිතො හි යථා යානගමනෙසු අසමත්ථො, එවං
 නිසජ්ජාදීසුපි. ආබාධෙතිති පිළෙති. වාතාදිනං විකාරභූතා විසමාවත්ථායෙව “ආබාධො”ති වුවිචි.
 තෙනාහ “තංසමුට්ඨානෙන දුක්ඛෙන දුක්ඛිතො”ති, ආබාධසමුට්ඨානෙන දුක්ඛවෙදනාසංඛාතෙන
 දුක්ඛෙන දුක්ඛිතො දුක්ඛසමන්තාගතොති අත්ථො. දුක්ඛවෙදනාය පන ආබාධභාවෙන ආදිමිති බාධතිති
 ආබාධොති කත්වා ආබාධසංඛාතෙන මූලඛ්‍යාධිතා ආබාධිකො, අපරාපරං සඤ්ජානදුක්ඛසංඛාතෙන
 අනුබන්ධඛ්‍යාධිතා දුක්ඛිතොති අත්ථො ගහෙන්බ්බො. එවඤ්ඤි සති දුක්ඛවෙදනාවසෙන වුත්තස්ස
 දුක්ඛිතපදස්ස ආබාධිකපදෙන විසෙසිතබ්බතා පාකටා හොතිති අයමෙන්ථ ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන (දී.
 නි. ටී. 1.219) වුත්තනයො. අධිකං මත්තං පමාණං අධිමත්තං, බාල්භං, අධිමත්තං ගිලානො
 ධාතුසංඛිතයෙන පරික්ඛිණසරිරොති අධිමත්තගිලානො. අධිමත්තඛ්‍යාධිපරෙතතායාති
 අධිමත්තඛ්‍යාධිපිළිතතාය. න රුච්චෙයාති න රුච්චෙට්ඨ, කම්මත්ථපදඤ්ඤෙවනං “භත්තඤ්ඤවස්සා”ති එත්ථ
 “අස්සා”ති කත්තුදස්සනතො. මත්තාසද්දො අනත්ථකොති වුත්තං “බලමත්තාති බලමෙවා”ති,
 අප්පමත්තකං වා බලං බලමත්තා. තදුභයන්ති පාමොජ්ජං, සොමනස්සඤ්ඤං. ලභෙට්ඨ පාමොජ්ජං
 “රොගතො මුත්තොමිහි”ති. අධිගව්ඡෙයා සොමනස්සං “අත්ථි මෙ කායබල”න්ති පාළියා අත්ථො.

220. කාකණිකමත්තං නාම “එකගුඤ්ජමත්ත”න්ති වදන්ති. “දියඨස්විච්ඡිමත්ත”න්ති විනයටිකායං වුත්තං. අපිච්ඡි කණ්ණ-සද්දො කුණ්ඩකෙ –

“අකණං අපුසං සුද්ධං, සුගන්ධං තණ්ඩුලප්ඵලං;
තුණ්ඩිකීරෙ පචිත්ථාන, තතො භුඤ්ජන්ති භොජන”න්ති. (දී. නි. 3.281) ආදීසු විය;

“කණො තු කුණ්ඩකො භවෙ”ති (අභිධානෙ භකණ්ඨෙ චතුර්විංශකවග්ගෙ 454 ගාථා) හි වුත්තං. අප්පකො පන කණො කාකණොති වුවිච්ඡි යථා “කාලවණ”න්ති, තස්මා කාකණොව පමාණමස්සාති කාකණිකං, කාකණිකමෙව කාකණිකමත්තං, බුද්දකකුණ්ඩකප්පමාණමෙවාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. එවඤ්ඤි සති “රාජදායො නාම කාකණිකමත්තං න වට්ටති, අඨස්මාසග්ගනිකං මංසං දෙති”ති (ජා. අට්ඨ. 6. උමඨගජාතකචණ්ණනාය) වුත්තෙන උමඨගජාතකච්චනෙන ච අවිරුද්ධං භොති. වයොති ඛයො භඩ්ගො, තස්ස “ඛන්ධනා මුත්තොමිති”ති ආවජ්ජයතො තදුභයං භොති. තෙන වුත්තං “ලභෙථ පාමොජ්ජං, අධිගච්ඡෙය්‍ය සොමනස්ස”න්ති. වචනාවසෙසං සන්ධාය “සෙසං වුත්තනෙයෙනෙවා”ති ආදී වුත්තං. වුත්තනෙයෙනෙවාති ච පඨමදුතියපදෙසු වුත්තනෙයෙනෙව. සබ්බපදෙසුති තතියාදීසු තිසු කොට්ඨාසෙසු. එකෙකො හි උපමාපක්ඛො “පද”න්ති වුත්තො.

221-222. අධිනොති ආයත්තො, න සෙරිභාවයුත්තො. තෙනාහ “අත්තනො රුචියා කිඤ්චි කාතුං න ලභති”ති. එවමිතරස්මිම්පි. යෙන ගන්තුකාමො, තෙන කාමං ගමො න භොතීති සපායසෙසයොජනං දස්සෙතුං “යෙනා”ති ආදී වුත්තං. කාමන්ති චෙතං භාවනපුංසකච්චනං, කාමෙන වා ඉච්ඡාය ගමො කාමංගමො නිග්ගහිතාගමෙන. දාසඛ්‍යාති එත්ථ බ්‍ය-සද්දස්ස භාවත්ථනං දස්සෙති “දාසභාවා”ති ඉමිනා. අපරාධිතනාය අත්තනො භුජො විය සකිච්චෙ එසිතබ්බො පෙසිතබ්බොති භුජිස්සො, සයංවසිති තිබ්බවනං. “භුජො නාම අත්තනො යථාසුඛං විනියොගො, සො ඉස්සො ඉච්ඡිතබ්බො එත්ථාති භුජිස්සො, අස්සාමිකො”ති මූලපණ්ණාසකටිකායං වුත්තං. අත්ථමත්තං පන දස්සෙන්නො “අත්තනො සන්තකො”ති ආහ, අත්තාව අත්තනො සන්තකො, න පරස්සාති වුත්තං භොති. අනුදකනාය කං පානියං තාරෙන්නි එත්ථාති කන්තාරො, අද්ධානසද්දො ච දීඝපරියායොති වුත්තං “නිරුද්ධං දීඝමග්ග”න්ති.

223. සෙසානීති බ්‍යාපාදාදීති. තත්‍රාති දස්සනෙ. අයන්ති ඉදානි වුවිච්ඡානා සදිසතා, යෙන ඉණාදිනං උපමාභාවො, කාමච්ඡන්දාදිනඤ්ච උපමෙය්‍යභාවො භොති, සො තෙසං උපමොපමෙය්‍යසම්බන්ධො සදිසතාති දට්ඨබ්බො. තෙහීති පරෙහි ඉණසාමිකෙහි. කිඤ්චි පටිබාහිතුන්ති ඵරුසච්චනාදිකං කිඤ්චිපි පටිසෙධෙතුං න සක්කොති ඉණං දාතුමසක්කුණත්තා. කස්මාති වුත්තං “තිතික්ඛාකාරණ”න්ති ආදී, ඉණස්ස තිතික්ඛාකාරණත්තාති අත්ථො. යො යමිති කාමච්ඡන්දෙන රජ්ජතීති යො පුග්ගලො යමිති කාමච්ඡන්දස්ස වත්ථුභුතෙ පුග්ගලෙ කාමච්ඡන්දෙන රජ්ජති. තණ්හාසහගතෙන තං වත්ථුං ගණ්හාතීති තණ්හාභුතෙන කාමච්ඡන්දෙන තං කාමච්ඡන්දස්ස වත්ථුභුතං පුග්ගලං “මමෙත”න්ති ගණ්හාති. සහගතසද්දො හෙත්ථ තබ්බාච්ඡන්තො “යායං තණ්හා පොනොභවිකා නන්දිරාගසහගතා”ති ආදීසු (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133, 480; 3.373; සං. නි. 5.1081; මහාව. 15; පටි. ම. 2.30) විය. තෙනාති කාමච්ඡන්දස්ස වත්ථුභුතෙන පුග්ගලෙන. කස්මාති ආහ “තිතික්ඛාකාරණ”න්ති ආදී, කාමච්ඡන්දස්ස තිතික්ඛාකාරණත්තාති අත්ථො. තිතික්ඛාසදිසො චෙත්ථ රාගපධානො අකුසලචිත්තූප්පාදො “තිතික්ඛා”ති වුත්තො, න තු “ඛන්ති පරමං තපො තිතික්ඛා”ති ආදීසු (දී. නි. 2.91; ධ. ප. 184) විය තපභුතො අදොසපධානො චිත්තූප්පාදො. සරසාමිකෙහීති සරස්ස සාමිකභුතෙහි සස්සුසසුරසාමිකෙහි. ඉත්ථිනං කාමච්ඡන්දො තිතික්ඛාකාරණං භොති වියාති සම්බන්ධො.

“යථා පනා”ති ආදිනා සෙසානං රොගාදිසදිසතා වුත්තා. තත්ථ පිත්තදොසකොපනවසෙන පිත්තරොගාතුරො. තස්ස පිත්තකොපනතො සබ්බමිපි මධුසක්කරාදිකං අමධුරභාවෙන සම්පජ්ජතීති වුත්තං “තිත්තකං තිත්තකන්ති උග්ගිරතියෙවා”ති. තුම්භෙ උපද්දවෙථාති ටිකායං (දී. නි. ටි. 1.223) උද්ධට්ඨපායො, “උපද්දවං කරොථා”ති නාමිධාතුවසෙන අත්ථො, ඉදානි පන “තුම්භෙහි උපද්ද්වා”ති පායො දිස්සති. විබ්භමතීති ඉතො විතො ච ආභිණ්ඩති, හීනාය වා ආවත්තති. මධුසක්කරාදිනං රසං න වින්දති නානුභවති න ජානාති න ලභති ච වියාති සම්බන්ධො. සාසනරසන්ති සාසනස්ස රසං, සාසනමෙව වා රසං.

නක්බන්තජණං නක්බන්තං. තෙනාහ “අභො නච්චං, අභො ගීත”න්ති. මුත්තොති බන්ධනතො පමුත්තො. ධම්මස්සවනස්සාති සොතබ්බධම්මස්ස.

සීසං පවත්තෙතබ්බකිච්චං අච්චායිකං. සීසත්ථො හි අතිසද්දො “පාණාතිපාතො”තිආදියු (ම. නි. 2.193; විභ. 968) විය. විනයෙ අපකතඤ්ඤානාති විනයක්කමෙ අකුසලෙන. පකතං නිට්ඨානං විනිවිජයං ජානාතිති පකතඤ්ඤා, න පකතඤ්ඤා තථා. සො හි කප්පියාකප්පියං යාථාවතො න ජානාති. තෙනාහ “කිස්මිඤ්චිදෙවා”තිආදි. කප්පියමංසෙපිති සුකරමංසාදිකෙපි. අකප්පියමංසසඤ්ඤායාති අච්ඡමංසාදිසඤ්ඤාය.

දණ්ඩකසද්දෙනාපිති සාධාදණ්ඩකසද්දෙනපි. උස්සඩ්ඛිතපරිසඩ්ඛිතොති අවසඩ්ඛිතො වෙච සමන්තතො සඩ්ඛිතො ව, අතිවිය සඩ්ඛිතොති වුත්තං හොති. තදාකාරදස්සනං “ගච්ඡතිපි”තිආදි. සො හි ථොකං ගච්ඡතිපි. ගච්ඡන්තො පන තාය උස්සඩ්ඛිතපරිසඩ්ඛිතතාය තත්ථ තත්ථ තිට්ඨතිපි. ඊදිසෙ කන්තාරෙ ගතෙ “කො ජානාති, කිං භවිස්සති”ති නිවත්තතිපි, තස්මා ව ගතට්ඨානතො අගතට්ඨානමෙච බහුතරං හොති, තතො ඵච ව සො කිච්ඡෙන කසිරෙන බෙමන්තභූමිං පාපුණාති වා, න වා පාපුණාති. කිච්ඡෙන කසිරෙනාති පරියායවචනං, කායිකදුක්ඛෙන බෙදනං වා කිච්ඡං, වෙතසිකදුක්ඛෙන පිළනං කසිරං. බෙමන්තභූමීන්ති බෙමභූතං භූමිං අන්තසද්දස්ස තබ්භාවන්තා, භයස්ස ඛියනං වා බෙමො, සොච අන්තො පරිච්ඡෙදො යස්සා තථා, සා ඵච භූමීති බෙමන්තභූමි, තං නිබ්භයප්පදෙසන්ති අත්ථො. අට්ඨසු යානෙසුති “තත්ථ කතමා විචිකිච්ඡා? සත්ථරි කඩබති විචිකිච්ඡති. ධම්මෙ. සඩ්ඪෙ. සික්ඛාය. පුබ්බන්තෙ. අපරන්තෙ. පුබ්බන්තාපරන්තෙ. ඉදප්පච්චයතාපට්චිචසමුප්පන්තෙසු ධම්මෙසු කඩබති විචිකිච්ඡති”ති (විභ. 915) විභඩ්ගෙ වුත්තෙසු අට්ඨසු යානෙසු. අධිමුච්චිත්වාති විනිවිජ්ජිත්වා, සද්දහිත්වා වා. සද්ධාය ගණ්ඨිකුන්ති සද්ධෙය්‍යාවත්ථුං “ඉදමෙව”න්ති සද්දහනවසෙන ගණ්ඨිකුං, සද්දහිකුං න සක්කොතිති අත්ථො. ඉතීති තස්මා වුත්තනයෙන අසක්කුණතො අන්තරායං කරොතිති සම්බන්ධො. “අත්ථි නු බො, නත්ථි නු බො”ති අරඤ්ඤං පට්ටිඨස්ස ආදිමිහි ඵච සප්පනං සංසයො ආසප්පනං. තතො පරං සමන්තතො, උපරුපරි වා සප්පනං පරිසප්පනං. උභයෙනපි තත්ථෙව සංසයවසෙන පරිබ්භමනං දස්සෙති. තෙනාහ “අපරියොගාහන”න්ති, “ඵචමිද්”න්ති සමන්තතො අනොගාහනන්ති අත්ථො. ඡම්භිතත්තන්ති අරඤ්ඤසඤ්ඤාය උප්පන්තං ඡම්භිතභාවං භදයමංසවලනං, උත්‍රාසන්ති වුත්තං හොති. උපමෙය්‍යපක්ඛෙපි යථාරහමෙසමත්ථො.

224. තත්‍රායං සදිසතාති ඵත්ථ පන අප්පභීතපක්ඛෙ වුත්තනායානුසාරෙන සදිසතා වෙදිතබ්බා. යදග්ගෙන හි කාමච්ඡන්දාදයො ඉණාදිසදිසා, තදග්ගෙන ව තෙසං පභානං ආණණ්‍යාදිසදිසතාති. ඉදං පන අනුත්තාතපදත්ථමත්තං – සමිද්ධතන්ති අඩ්ඨනං. පුබ්බෙ පණ්ණමාරොපිතාය වඩ්ඪියා සහ වත්තතිති සවඩ්ඪිකං. පණ්ණන්ති ඉණදානග්ගහණෙ සල්ලක්ඛණවසෙන ලිඛිතපණ්ණං. පුන පණ්ණන්ති ඉණයාවනවසෙන සාසනලිඛිතපණ්ණං. නිල්ලෙපතායාති ධනසම්බන්ධාභාවෙන අවිලිම්පනතාය. තථා අලග්ගතාය. පරියායවචනඤ්ඤෙන ද්වයං. අථ වා නිල්ලෙපතායාති වුත්තනයෙන අවිලිම්පනභාවෙන විසෙසනභූතෙන අලග්ගතායාති අත්ථො. ඡ ධම්මෙති අසුභනිමිත්තස්ස උග්ගහො, අසුභභාවනානුයොගො, ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරතා, භොජනෙ මත්තඤ්ඤාතා, කල්‍යාණමිත්තතා, සප්පායකථාති ඉමෙ ඡ ධම්මෙ. භාවෙන්වාති බුහෙන්වා, අත්තනි වා උප්පාදෙන්වා. අනුප්පන්තඅනුප්පාදනඋප්පන්තප්පභානාදිච්චාවනවසෙන මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ සවිසෙසං පාළියා ආගතත්තා “මහාසතිපට්ඨානෙ වණ්ණසිස්සාමා”ති වුත්තං. “මහාසතිපට්ඨානෙ”ති ව ඉමස්මිං දීඝාගමෙ (දී. නි. 2.372 ආදයො) සඩ්ඨිතමාහ, න මජ්ඣිමාගමෙ නිකායන්තරත්තා. නිකායන්තරාගතොපි හි අත්ථො ආචරියෙහි අඤ්ඤත්ථ යෙභුයෙයන වුත්තොති වදන්ති. එස නයො ඛ්‍යාපාදාදිප්පභානභාගෙපි. පරවත්ථුමිහිති ආරම්මණභූතෙ පරස්මිං වත්ථුස්මිං. මමායනාභාවෙන නෙච සඩ්ඪො. පරිග්ගභාභාවෙන න බද්ධො. දිබ්බානිපි රූපානි පස්සතො කිලෙසො න සමුදාවරති, පගෙව මානුසියානිති සම්භාවෙන අපි-සද්දො.

අනත්ථකරොති අත්තතො, පරස්ස ව අහිතකරො. ඡ ධම්මෙති මෙත්තානිමිත්තස්ස උග්ගහො, මෙත්තාභාවනානුයොගො, කම්මස්සකතා, පටිසම්බානබහුලතා, කල්‍යාණමිත්තතා, සප්පායකථාති ඉමෙ ඡ ධම්මෙ. තත්ථෙචාති මහාසතිපට්ඨානෙයෙව. වාරිත්තසීලමෙව උද්දිස්ස පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදං “ආචාරපණ්ණන්ති”ති වුත්තං. ආදි-සද්දෙන වාරිත්තපණ්ණන්තිසික්ඛාපදං සඩ්ගණ්ඨාති.

පවෙසිතොති පවෙසාපිතො. බන්ධනාගාරං පවෙසාපිතත්තා අලද්ධනක්ඛන්තානුභවනො පුරිසො හි “නක්ඛන්තදිවසෙ බන්ධනාගාරං පවෙසිතො පුරිසො”ති වුත්තො, නක්ඛන්තදිවසෙ එව වා තදනනුභවනත්ථං තථා කතො පුරිසො එවං වුත්තොතිපි වට්ටති. අපරස්මිත්ති තතො පච්ඡමෙ, අඤ්ඤස්මිං වා නක්ඛන්තදිවසෙ. ඔකාසන්ති කම්මකාරණාකාරණං, කම්මකාරණක්ඛණං වා. මහානත්ථකරන්ති දිට්ඨධම්මිකාදිඅත්ථභාපනමුඛෙන මහතො අනත්ථස්ස කාරකං. ඡ ධම්මෙති අතිභොජනෙ නිමිත්තග්ගාභො, ඉරියාපට්ඨපරිවත්තනතා, ආලොකසඤ්ඤාමනසිකාරො, අබ්භොකාසවාසො, කල්‍යාණමිත්තතා, සප්පායකථාති ඉමෙ ඡ ධම්මෙ, ධම්මනක්ඛන්තස්සාති යථාවුත්තසොතබ්බධම්මසඬ්ඛාතස්ස මහස්ස. සාධුනං රතිජනනතො හි ධම්මොපි ඡණසදිසට්ඨෙන “නක්ඛන්ත”න්ති වුත්තො.

උද්ධව්වකුක්කුච්චෙ මහානත්ථකරන්ති පරායත්තතාපාදනෙන වුත්තනයෙන මහතො අනත්ථස්ස කාරකං. ඡ ධම්මෙති බහුස්සුතතා, පරිපුච්ඡකතා, චිතයෙ පකතඤ්ඤාතා, වුඩ්ඪසෙවිතා, කල්‍යාණමිත්තතා, සප්පායකථාති ඉමෙ ඡ ධම්මෙ. බලස්ස, බලෙන වා අත්තතා ඉච්ඡිතස්ස කරණං බලක්කාරො, තෙන. තෙක්ඛම්මපට්ඨපදන්ති නිවරණතො නික්ඛමනපට්ඨපදං උපචාරභාවනමෙව, න පයමං කුමානං. අයඤ්ඤි උපචාරභාවනාධිකාරො.

බලවාති පච්චත්ථිකවිධමනසමත්ථෙන බලෙන බලවා වන්තු-සද්දස්ස අභිසයත්ථවිසිට්ඨස්ස අත්ථියත්ථස්ස බොධනතො. භත්ථසාරන්ති භත්ථගතධනසාරං. සප්පාචුඛොති සප්පිතධන්වාදිආචුඛො, සන්තද්ධපඤ්ඤාචුඛොති අත්ථො. සුරචිරසෙවකජනවසෙන සපරිවාරො. තන්ති යථාවුත්තං පුරිසං. බලවත්තතාය, සප්පාචුඛතාය, සපරිවාරතාය ව චොරා දුරතොව දිස්වා පලායෙය්‍යුං. අනත්ථකාරිකාති සම්මාපට්ඨපත්තියා විබන්ධකරණතො වුත්තනයෙන අභිතකාරිකා. ඡ ධම්මෙති බහුස්සුතතා, පරිපුච්ඡකතා, චිතයෙ පකතඤ්ඤාතා, අධිමොක්ඛබ්‍රලතා, කල්‍යාණමිත්තතා, සප්පායකථාති ඉමෙ ඡ ධම්මෙ. යථා බාහුසච්චාදිති උද්ධව්වකුක්කුච්චස්ස පභානාය සංවත්තන්ති, එවං විචිකිච්ඡායපිති ඉධාපි බහුස්සුතතාදයො තයොපි ධම්මා ගහිතා, කල්‍යාණමිත්තතා, පන සප්පායකථා ව පඤ්චන්තමිපි පභානාය සංවත්තන්ති, තස්මා තාසු තස්ස තස්ස නිවරණස්ස අනුච්ඡවිකසෙවනතා දට්ඨබ්බා. තිණං වියාති තිණං භයවසෙන න ගණෙති විය. දුච්චරිතකන්තාරං නිත්ථරිත්වාති දුච්චරිතවරණුපායභූතාය විචිකිච්ඡාය නිත්ථරණවසෙන දුච්චරිතසඬ්ඛාතං කන්තාරං නිත්ථරිත්වා. විචිකිච්ඡා හි සම්මාපට්ඨපත්තියා අප්පට්ඨපජ්ජනනිමිත්තතාමුඛෙන මිථිපට්ඨපත්තිමෙව පරිබුද්ධෙති තස්සා අප්පභානං දුච්චරිතවරණුපායො, පභානඤ්ඤා දුච්චරිතවිධුනනුපායොති.

225. “තුට්ඨාකාරො”ති ඉමිනා පාමොජ්ජං නාම තරුණපිති. දස්සෙති. සා හි තරුණතාය කථඤ්චිපි තුට්ඨාවත්ථා තුට්ඨාකාරමත්තං. “තුට්ඨස්සා”ති ඉදං “පමුදිතස්සා”ති එතස්ස අත්ථවචනං, තස්සත්ථො “ඔක්කන්තිකභාවජ්ජපත්තාය පිතියා වසෙන තුට්ඨස්සා”ති ටිකායං වුත්තො, එවං සති පාමොජ්ජපදෙන ඔක්කන්තිකා පිතියෙව ගහිතා සියා. “සකලසරිරං බොහයමානා පිති ජායති”ති එතස්සා වත්ථො “අත්තතො සච්ඡාරිකතාය, අත්තසමුට්ඨානපණිතරුපුජ්ජපත්තියා ව සකලසරිරං බොහයමානා ඵරණලක්ඛණා පිති ජායති”ති වුත්තො, එවඤ්ඤා සති පිතිපදෙන ඵරණා පිතියෙව ගහිතා සියා, කාරණං පනෙත්ථ ගවෙසිතබ්බං. ඉධ, පන අඤ්ඤත්ථ ව තරුණබලවතාමත්තසාමඤ්ඤෙන පද්ද්වයස්ස අත්ථදීපනතො යා කාවි තරුණා පිති පාමොජ්ජං, බලවති පිති, පඤ්චවිධාය වා පිතියා යථාක්කමං තරුණබලවතාසම්භවතො පුරිමා පුරිමා පාමොජ්ජං, පච්ඡිමා පච්ඡිමා පිතීතිපි වදන්ති, අයමෙත්ථ තදනුච්ඡවිකො අත්ථො. තුට්ඨස්සාති පාමොජ්ජසඬ්ඛාතාය තරුණපිතියා වසෙන තුට්ඨස්ස. ත-සද්දො හි අතිතත්ථො, ඉතරථා හෙතුඵලසම්බන්ධාභාවාපත්තිතො, හෙතුඵලසම්බන්ධභාවස්ස ව වුත්තත්තා. “සකලසරිරං බොහයමානා”ති ඉමිනා පිති නාම එත්ථ බලවපිතීති දස්සෙති. සා හි අත්තතො සච්ඡාරිකතාය, අත්තසමුට්ඨානපණිතරුපුජ්ජපත්තියා ව සකලසරිරං සඬ්ඛොහයමානා ජායති. සකලසරිරෙ පිතිවෙගස්ස පිතිවිජ්ජාරස්ස උප්පාදනඤ්ඤාත්ථ සඬ්ඛොහනං.

පිතිසහිතං පිති උත්තරපදලොපෙන. කිං පන තං? මනො, පිති මනො එතස්සාති සමාසො. පිතියා සම්පයුත්තං මනො යස්සාතිපි වට්ටති, තස්ස. අත්ථමත්තං පන දස්සෙතුං “පිතිසම්පයුත්තචිත්තස්ස පුග්ගලස්සා”ති වුත්තං. කායොති ඉධ සබ්බොපි අරූපකලාපො අධිජ්ජෙනො, න පන කායලභ්‍යතාදිසු විය වෙදනාදික්ඛන්ධන්තයමෙව, න ව කායායතනාදිසු විය රූපකායමිපිති දස්සෙති “නාමකායො”ති ඉමිනා.

පස්සද්ධිද්වයවසෙනෙව හෙත්ථ පස්සම්භනමධිප්පෙනං, පස්සම්භනං පන විගතකිලෙසදරථතාති ආහ “විගතදරථො හොති”ති, පහිනඋද්ධව්වාදිකිලෙසදරථොති අත්ථො. චුත්තප්පකාරාය පුබ්බභාගභාවනාය වසෙන චෙතසිකසුඛං පටිසංවෙදෙන්තොයෙව තංසමුට්ඨානපණිතරුපච්චසරිරතාය කායිකම්පි සුඛං පටිසංවෙදෙතීති චුත්තං “කායිකම්පි චෙතසිකම්පි සුඛං වෙදයති”ති. ඉමීනා නෙක්ඛම්මසුඛෙනාති “සුඛං වෙදෙතී”ති එවං චුත්තෙන සංකිලෙසනීවරණපක්ඛනො නික්ඛන්තත්තා, පයම්ප්ඤානපක්ඛිකත්තා ව යථාරහං නෙක්ඛම්මසඬ්ඛානෙන උපචාරසුඛෙන අප්පනාසුඛෙන ව. සමාධානම්පෙත්ථ තදුභයෙනෙවාති චුත්තං “උපචාරවසෙනාපි අප්පනාවසෙනාපි”ති.

එත්ථ පනායමධිප්පායො – කාමච්ඡන්දප්පහානතො පට්ඨාය යාව පස්සද්ධකායස්ස සුඛපටිසංවෙදනා, තාව යථා පුබ්බෙ, තථා ඉධාපි පුබ්බභාගභාවනායෙව චුත්තා, න අප්පනා. තථා හි කාමච්ඡන්දප්පහානෙ ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන චුත්තං “වික්ඛම්භනවසෙනාති එත්ථ වික්ඛම්භනං අනුප්පාදනං අප්පචත්තනං, න පටිපක්ඛානං සුප්පහිනතා, පහිනත්තාති ව පහිනසද්ධතං සන්ධාය චුත්තං ඤානස්ස අනධගතත්තා”ති (දී. නි. ටී. 1.261). පස්සද්ධකායස්ස සුඛපටිසංවෙදනාය ව චුත්තප්පකාරාය පුබ්බභාගභාවනාය වසෙන චෙතසිකසුඛං පටිසංවෙදෙන්තොයෙව තංසමුට්ඨානපණිතරුපච්චසරිරතාය කායිකම්පි සුඛං පටිසංවෙදෙතීති. අපිච කා නාම කථා අඤ්ඤෙහි චත්තබ්බා අට්ඨකථායමෙව “ඡ ධම්මෙ භාවෙත්වා”ති තත්ථ තත්ථ පුබ්බභාගභාවනාය චුත්තත්තා. සුබ්බො චිත්තසමාධානෙ පන සුඛස්ස උපචාරභාවනාය විය අප්පනායපි කාරණත්තා, “සො විච්චිවෙව කාමෙහි”තිආදිනා ව චක්ඛමානාය අප්පනාය හෙතුඵලවසෙන සම්බප්ඤානතො පුබ්බභාගසමාධි, අප්පනාසමාධි ව චුත්තො, පුබ්බභාගසුඛම්ච වා අප්පනාසුඛම්පි අප්පනාසමාධිස්ස කාරණමෙවාති තම්පි අප්පනාසුඛං අප්පනාසමාධිනො කාරණභාවෙන ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන ගහිතත්ති ඉමමත්ථමසල්ලක්ඛෙන්තා නෙක්ඛම්මපදත්ථං යථාතථං අග්ගහෙත්වා පාළියං, අට්ඨකථායම්පි සංකිණ්ණාකුලං කෙවි කරොන්තිති.

පයම්ප්ඤානකථාවණ්ණනා

226. යදෙවං “සුබ්බො චිත්තං සමාධියති”ති එතෙනෙව උපචාරවසෙනාපි අප්පනාවසෙනාපි චිත්තස්ස සමාධානං කමීතං සියා, එවං සන්තෙ “සො විච්චිවෙව කාමෙහි”තිආදිකා දෙසනා කිමත්ථියාති වොදනාය “සො විච්චිවෙව...පෙ.... චුත්තන්ති වෙදිතබ්බ”න්ති චුත්තං. තත්ථ “සමාහිතෙ”ති පදද්වයං “දස්සනත්ථං චුත්ත”න්ති ඉමෙහි සම්බන්ධිත්වා සමාහිතත්තා තථා දස්සනත්ථං චුත්තන්ති අධිප්පායො වෙදිතබ්බො. උපරිච්චිසෙසදස්සනත්ථන්ති උපචාරසමාධිනො, පයම්ප්ඤානාදිසමාධිනො ව උපරි පත්තබ්බස්ස පයම්දුතියප්ඤානාදිවිසෙසස්ස දස්සනත්ථං. උපචාරසමාධිසමධිගමෙනෙව හි පයම්ප්ඤානාදිවිසෙසො සමධිගන්තුං සක්කා, න පන තෙන විනා, දුතියප්ඤානාදිසමධිගමෙපි පාමොප්පුප්පාදිකාරණපරම්පරා ඉච්ඡිතබ්බා, දුතියමග්ගාදිසමධිගමෙ පටිපදාඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධි වියාති දට්ඨබ්බං. අප්පනාසමාධිනාති පයම්ප්ඤානාදිඅප්පනාසමාධිනා. තස්ස සමාධිනොති යො අප්පනාලක්ඛණො සමාධි “සුබ්බො චිත්තං සමාධියති”ති සබ්බසාධාරණවසෙන චුත්තො, තස්ස සමාධිනො. පහෙදදස්සනත්ථන්ති දුතියප්ඤානාදිවිභාගස්ස වෙව පයම්භිඤ්ඤාදිවිභාගස්ස ව පහෙදදස්සනත්ථං. කර්ෂකායන්ති චතුසන්තතිරුපසමුදායභූතං වාතුමහාභුතිකකායං. සො හි ගබ්භාසයෙ කරියතීති කත්වා කරසඬ්ඛානතො පුප්ඵසම්භවතො ජාතත්තා කරජොති වුව්චති. කරොති හි මාතු සොණ්ණසඬ්ඛාතපුප්ඵස්ස, පිතු සුක්කසඬ්ඛාතසම්භවස්ස ව නාමං, තතො ජාතො පන අණ්ඩප්ප්ලාඤ්චසෙන ගබ්භසෙයාකකායොව. කාමං ඔපපාතිකාදීනම්පි හෙතුසම්පන්නානං යථාචුත්තසමාධිසමධිගමො සම්භවති, තථාපි යෙභුයාත්තා, පාකටත්තා ව ස්වෙව කායො චුත්තොති. කරොති පුත්තෙ නිබ්බන්තෙතීති කරො, සුක්කසොණ්ණං, කරෙන ජාතො කරජොතිපි වදන්ති.

නනු ව නාමකායොපි විවෙකජෙන පිතිසුඛෙන තථා ලද්ධුපකාරොව සියා, අථ කස්මා යථාචුත්තො රුපකායොව ඉධ ගහිතොති? සද්දන්තරාහිසම්බන්ධෙන අධිගතත්තා. “අභිසන්දෙතී”තිආදිසද්දන්තරාහිසම්බන්ධතො හි රුපකායො එව ඉධ භගවතා චුත්තොති අධිගමියති තස්සෙව අභිසන්දනාදිකිරියායොගාත්තාති. අභිසන්දෙතීති අභිසන්දනං කරොති, සො ඉමමෙව කායං විවෙකජෙන පිතිසුඛෙනාති හි හෙදවසෙන, සමුදායාවයවවසෙන ව පරිකප්පනාමත්තසිද්ධා හෙතුකිරියා එත්ථ ලබ්භති, අභිසන්දනං පනෙතං ඤානමයෙන පිතිසුඛෙන කර්ෂකායස්ස තිත්තභාවාපාදනං, සබ්බත්ථකමෙව ව ලුඛභාවස්සාපනයනත්ති ආහ “තෙමෙති ස්තෙහෙති”ති, අවස්සුතභාවං,

අල්ලභාවක්ෂ්‍යව කරොතිනි අත්පො. අත්පො පන අභිසන්දනං නාම යථාච්ඡිත්තපිතිසුඛසමුට්ඨානෙනි පණිනරුපෙහි කායස්ස පරිප්පරණං දට්ඨබ්බං. තෙනෙවාහ “සබ්බත්ථ පචත්තපිති සුඛං කරොති”ති. තංසමුට්ඨානරුප්පරණවසෙනෙව හි සබ්බත්ථ පචත්තපිතිසුඛතා. පරිසන්දෙතිතිආදීසුපි එසෙව නයො. භස්සං නාම වම්මපසිබ්බකං. පරිප්පරතිති සුද්ධකිරියාපදං. තෙන චුත්තං “සමන්තතො ඵුසති”ති, සො ඉමමෙව කායං විවෙකපෙන පිතිසුඛෙන සමන්තතො ඵුට්ඨො භවතිති අත්පො. ඵුසනකිරියායෙවෙන්ට උපපන්නා, න ඛ්‍යාපනකිරියා භික්ඛුස්සෙව සුද්ධකත්තභාවතො. සබ්බං එතස්ස අත්ථිති සබ්බවා යථා “ගුණවා”ති, තස්ස සබ්බවතො, “අවයවායවිසම්බන්ධෙ අවයවිති සාම්ච්චන”න්ති සද්දලක්ඛණෙන පනෙතස්ස “කිඤ්චි”ති අවයවෙන සම්බප්ඤ්ඤානතො අවයවිවිසයොයෙවෙස සබ්බසද්දොති මන්ත්වා ඡවිමංසාදිකොට්ඨාසසම්බානෙන අවයවෙන අවයවිභාවං දස්සෙන්තො ආහ “සබ්බකොට්ඨාසවතො කායස්සා”ති. “කිඤ්චි”ති එතස්ස “උපා...පෙ.... යාන”න්ති අත්පව්වනං.

උපාදින්නකසන්නතිපවත්තිට්ඨානෙනි කම්මජරුපසන්නතියා පවත්තිට්ඨානෙ අචුටං නාම න භොතිති සම්බන්ධො. ඡවිමංසලොභිතානුගතන්ති ඡවිමංසලොභිතාදිකම්මජරුපමනුගතං. යත්ප යත්ප කම්මජරුපං, තත්ප තත්ප විත්තජරුපස්සාපි ඛ්‍යාපනතො තෙන තස්ස කායස්ස ඵුට්ඨාවං සන්ධාය “අචුටං නාම න භොති”ති චුත්තං.

227. ඡෙකොති කුසලො, තං පන කොසල්ලං “කංසථාලෙ න්හානියචුණ්ණානි ආකිරිත්වා”තිආදිසද්දන්තරසන්නිධානතො, පකරණතො ව න්හානියචුණ්ණානං කරණෙ, පයොජනෙ, පිණ්ඩනෙ ව සමත්තාවසෙන වෙදිතබ්බන්ති දස්සෙති “පට්ඨලො”තිආදිනා. කංසසද්දො පන “මහතියා කංසපාතියා”තිආදීසු (ම. නි. 1.61) සුවණ්ණෙ ආගතො, “කංසො උපහතො යථා”තිආදීසු (ධ. ප. 134) කිත්තිමලොහෙ, “උපකංසො නාම රාජා මහාකංසස්ස අනුජො”තිආදීසු [ජා. අට්ඨ. 4.10.164 (අත්පො සමානං)] පණ්ණත්තිමත්තෙ. ඉධ පන යත්ප කත්පට්ඨි ලොහෙති ආහ “යෙන කෙතවි ලොහෙන කතභාජනෙ”ති. නනු උපමාකරණමත්තමෙවිදං, අප කස්මා කංසථාලකස්ස සවිසෙසස්ස ගහණං කතන්ති අනුයොගං පරිහරති “මත්තිකාභාජන”න්තිආදිනා. “සන්දෙන්නස්සා”ති පරිමද්දෙන්වා පිණ්ඩං කරොන්නස්සෙව භිජ්ජති, න පන සන්දනක්ඛමං භොති, අනාදරලක්ඛණෙ වෙතං සාම්ච්චනං. කිරියන්තරස්ස පචත්තනක්ඛණෙයෙව කිරියන්තරස්ස පචත්තනක්ඛණෙ අනාදරලක්ඛණං. “පරිප්පොසකං පරිප්පොසක”න්ති ඉදං භාවනපුංසකන්ති දස්සෙති “සිඤ්චිත්වා සිඤ්චිත්වා”ති ඉමිනා. ඵුසසද්දො වෙන්ට පරිසිඤ්චනෙ යථා තං වාතචුට්ඨිසමයෙ “දෙවො ව ථොකං ථොකං ඵුසායති”ති, (පාටි. 362) තස්මා තතො තතො න්හානියචුණ්ණතො උපරි උදකෙන ඛ්‍යාපනකරණවසෙන පරිසිඤ්චිත්වා පරිසිඤ්චිත්වාති අත්පො. අනුපසග්ගොපි හි සද්දො සඋපසග්ගො විය පකරණාධිගතස්ස අත්පස්ස දීපකො, “සිඤ්චිත්වා සිඤ්චිත්වා”ති පන වචනං “පරිප්පොසකං පරිප්පොසක”න්ති එතස්ස “සන්දෙය්‍යා”ති එත්ප විසෙසනභාවවිඤ්ඤාපනත්පං. එවමිදිසෙසු. “සන්දෙය්‍යා”ති එත්ප සන්ද-සද්දො පිණ්ඩකරණෙති චුත්තං “පිණ්ඩං කරෙය්‍යා”ති. අනුගතාති අනුපවිසනවසෙන ගතා උපගතා. පරිග්ගහිතාති පරිතො ගහිතා සමන්තතො ඵුට්ඨා.

අන්තරො ව බාහිරො ව පදෙසො, තෙහි සහ පචත්තතිති සන්තරබාහිරා, න්හානියපිණ්ඩි, “සමන්තරබාහිරා”තිපි පායො, ම-කාරො පදසන්ධිවසෙන ආගමො. යථාචුත්තෙන පරිග්ගහිතතාකාරණෙනෙව සන්තරබාහිරො න්හානියපිණ්ඩි ඵුට්ඨා උදකස්තෙනෙනාති ආහ “සබ්බත්ථකමෙව උදකස්තෙනෙන ඵුට්ඨා”ති. සබ්බත්ථ පචත්තනං සබ්බත්ථකං, භාවනපුංසකක්ඛෙතං, සබ්බපදෙසෙ හුත්වා එව ඵුට්ඨාති අත්පො. “සන්තරබාහිරා ඵුට්ඨා”ති ව ඉමිනා න්හානියපිණ්ඩියා සබ්බසො උදකෙන තෙමිතභාවමාහ, “න ව පග්ගරණි”ති පන ඉමිනා තිත්තායපි තාය සනප්ද්ධභාවං. තෙනාහ “න ව බිත්ථං බිත්ථං”න්තිආදි. උදකස්ස ඵුසිතං ඵුසිතං, න ව පග්ගරණි සුද්ධතිති අත්පො, “බිත්ථං උදකං” තිපි කත්පට්ඨි පායො, උදකසම්බාතං බිත්ථන්ති තස්සත්පො. බිත්ථසද්දො හි “ඛ්‍යාලම්බමබ්බධරබිත්ථං”තිආදීසු විය ධාරාවයෙව. එවං පන අපග්ගරණතො හත්පෙනපි ද්විතිපි තිතිපි අඩගුලෙහි ගහෙතුං, ඔවට්ටිකාය වා කාතුං සක්කා. යදි හි සා පග්ගරණි අස්ස, එවං සති ස්තෙනභවගමනෙන සුක්ඛත්තා ථද්ධා හුත්වා තථා ගහෙතුං, කාතුං වා න සක්කාති චුත්තං භොති. ඔවට්ටිකායාති පරිවට්ටුලවසෙන, ගුලිකාවසෙන සා පිණ්ඩි කාතුං සක්කාති අත්පො.

දුතියප්ඤ්ඤානකථාවණ්ණනා

229. තාහි තාහි උදකසිරාහි උබ්හිජ්ජති උද්ධං නික්ඛමතිති උබ්හිදං, තාදිසං උදකං යස්සාති උබ්හිදොදකො, ද-කාරස්ස පන ත-කාරෙ කතෙ උබ්හිතොදකො, ඉමමත්ථං දස්සෙතුං.
 “උබ්හිත්තඋදකො”ති වුත්තං, නදිතීරෙ බතකුපකො විය උබ්හිජ්ජනකඋදකොති අත්ථො.
 උබ්හිජ්ජනකමි උදකං කත්ථවි හෙට්ඨා උබ්හිජ්ජිත්වා ධාරාවසෙන උට්ඨහිත්වා බහි ගච්ඡති, න තං කොචි අන්තොයෙව පතිට්ඨිතං කාතුං සක්කොති ධාරාවසෙන උට්ඨහනතො, ඉධ පන වාලිකාතටෙ විය උදකරහදස්ස අන්තොයෙව උබ්හිජ්ජිත්වා තත්ථෙව තිට්ඨති, න ධාරාවසෙන උට්ඨහිත්වා බහි ගච්ඡතිති විඤ්ඤායති අබොහකස්ස සන්තිසිත්තස්සෙව උදකස්ස අධිජ්ජෙතත්තාති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ “න හෙට්ඨා”තිආදි. හෙට්ඨාති උදකරහදස්ස හෙට්ඨා මහාඋදකසිරා, ලොහිතානුගතා ලොහිතසිරා විය උදකානුගතො පථවිපදෙසො “උදකසිරා”ති වුච්චති. උග්ගච්ජනකඋදකොති ධාරාවසෙන උට්ඨහනකඋදකො. අන්තොයෙවති උදකරහදස්ස අන්තො සමතලපදෙසෙ ඵව. උබ්හිජ්ජනකඋදකොති උබ්හිජ්ජිත්වා තත්ථෙව තිට්ඨනකඋදකො. ආගමනමග්ගොති බාහිරතො උදකරහදාහිමුඛං ආගමනමග්ගො. කාලෙන කාලන්ති රුළුහිපදං “එකො එකායා”තිආදි (පාරා. 443, 444, 452) වියාති වුත්තං “කාලෙ කාලෙ”ති. අන්වද්ධමාසන්ති එත්ථ අනුසද්දො ඛ්‍යාපනෙ. වස්සානස්ස අද්ධමාසං අද්ධමාසන්ති අත්ථො. ඵවං අනුදසාහන්ති එත්ථාපි. වුට්ඨන්ති වස්සනං. අනුජ්ජවච්චෙය්‍යාති න උපච්චෙය්‍යා. වස්සසද්දතො වස්ස සිද්ධිති දස්සෙති “න වස්සෙය්‍යා”ති ඉමිනා.

“සීතා වාරිධාරා”ති ඉත්ථිලිඛිගපදස්ස “සීතං ධාර”න්ති නපුංසකලිඛිගෙන අත්ථවචනං ධාරසද්දස්ස ද්විලිඛිකභාවවිඤ්ඤාපනත්ථං. සීතන්ති බොහනාභාවෙන සීතලං, පුරාණපණ්ණතිණකට්ඨාදිසංකිණ්ණාභාවෙන වා සෙනං පරිසුද්ධං. සෙනං සීතන්ති හි පරියායො. කස්මා පනෙත්ථ උබ්හිදොදකොයෙව රහදො ගහිතො, න ඉතරෙති අනුයොගමපනෙති “හෙට්ඨා උග්ගච්ජනඋදකඤ්ඤි”තිආදිනා. උග්ගන්ත්වා උග්ගන්ත්වා හිජ්ජන්තන්ති උට්ඨහිත්වා උට්ඨහිත්වා ධාරාකිරණවසෙන උබ්හිජ්ජන්තං, විනස්සන්තං වා. බොහෙති ආලොලෙති. වුට්ඨිති වස්සනං. ධාරානිපාතපුබ්බුළකෙහිති උදකධාරානිපාතෙහි ව තතොයෙව උට්ඨිතඋදකපුබ්බුළකසඬාතෙහි ඵෙණපටලෙහි ව. ඵවං යථාක්කමං තිණ්ණමි රහදානමගහෙනබ්බතං වත්වා උබ්හිදොදකස්සෙව ගහෙනබ්බතං වදති “සන්තිසිත්තමෙවා”තිආදිනා. තත්ථ සන්තිසිත්තමෙවාති සම්මා, සමං වා නිසිත්තමෙව, අපරික්ඛොභතාය නිච්චලමෙව, සුජ්ජසන්තමෙවාති අධිජ්ජායො. ඉද්ධිතිමිමිතමිවාති ඉද්ධිමතා ඉද්ධියා තථා නිමිමිතං ඉව. තත්ථාති තස්මිං උපමොපමෙය්‍යාවෙනෙ. සෙසන්ති “අභිසන්දෙති”තිආදිකං.

තතියජ්ඣානකථාවණ්ණතා

231. “උජ්ජලිති”තිආදි ගච්ඡස්සපි වනස්සපි අධිවචනං. ඉධ පන “යාව අග්ගා, යාව ව මූලා”ති වචනෙයොගෙන “අජ්ජෙකච්චාති”තිආදිනා උජ්ජලගච්ඡාදිතමෙව ගහෙනබ්බතාය වනමෙවාධිජ්ජෙතං, තස්මා “උජ්ජලානීති උජ්ජලගච්ඡාති. එත්ථාති උජ්ජලවනෙ”තිආදිනා අත්ථො වෙදිතබ්බො. අවයවෙන හි සමුදායස්ස නිබ්බවනං කතං. එකඤ්ඤි උජ්ජලගච්ඡාදි උජ්ජලාදියෙව, චතුපඤ්චමත්තමිපි පන උජ්ජලාදිවනන්ති වොහරියති, සාරත්ථදීපනියං පන ජලාසයොපි උජ්ජලිතිආදිභාවෙන වුත්තො. එත්ථ වාති එතස්මිං පදත්තයෙ, එතෙසු වා තිසු උජ්ජලපදුමපුණ්ඩරිකසඬාතෙසු අත්ථෙසු.
 “සෙතරත්තනීලෙසු”ති උජ්ජලමෙව වුත්තං, සෙතූජ්ජලරත්තූජ්ජලනීලුජ්ජලෙසුති අත්ථො. යං කිඤ්චි උජ්ජලං උජ්ජලමෙව උජ්ජලසද්දස්ස සාමඤ්ඤනාමවසෙන තෙසු සබ්බෙසුපි පවත්තනතො. සතපත්තන්ති එත්ථ සතසද්දො බහුපරියායො “සතග්ගි සතරංගි සුරියො”තිආදිසු විය අනෙකසඬායාභාවතො. ඵවඤ්ච කත්වා අනෙකපත්තස්සාපි පදුමභාවෙ සඬගහො සිද්ධො හොති. පත්තන්ති ව පුජ්ඵදලමධිජ්ජෙතං. වණ්ණනියමෙන සෙනං පදුමං, රත්තං පුණ්ඩරිකන්ති සාසනවොභාරො, ලොකෙ පන “රත්තං පදුමං, සෙනං පුණ්ඩරික”න්ති වදන්ති. වුත්තඤ්ඤි “පුණ්ඩරිකං සිතං රත්තං, කොකනදං කොකාසකො”ති. රත්තවණ්ණතාය හි කොකනාමිකානං සුනානං නාදයතො සද්දාපයතො, තෙහි ව අසිතබ්බතො “කොකනදං, කොකාසකො”ති ව පදුමං වුච්චති. යථාහ “පද්මං යථා කොකනදං සුගන්ධ”න්ති. අයං පනෙත්ථ වචනත්ථො උදකං පාති, උදකෙ වා ජලවතිති උජ්ජලං. පඬකෙ දවති ගච්ඡති, පකාරෙන වා දවති විරුහතිති පදුමං. පණ්ඩරං වණ්ණමස්ස, මහන්තතාය වා මුඛිතබ්බංඛණ්ඩෙතබ්බන්ති පුණ්ඩරිකං ම-කාරස්ස ප-කාරාදිවසෙන. මුඛිසද්දඤ්ඤි මුඛරිසද්දං වා ඛණ්ඩනත්ථමිච්ඡන්ති සද්දවිදු, සද්දසත්ථතො චෙත්ථ පදසිද්ධි. යාව අග්ගා, යාව ව මූලා උදකෙන

අභිසන්දනාදිභාවදස්සනත්ථං පාළියං “උදකානුග්ගතානී”ති වචනං, තස්මා උදකතො න උග්ගතානීවිච්චෙව අත්ථො, න තු උදකෙ අනුරූපගතානීති ආහ “උදකා...පෙ.... ගතානී”ති. ඉධ පන උප්පලාදිනි විය කරජකායො, උදකං විය තතියජ්ඣානසුඛං දට්ඨබ්බං.

චතුත්ථජ්ඣානකථාවණ්ණනා

233. යස්මා පන චතුත්ථජ්ඣානවිත්තමෙව “වෙනසා”ති චුත්තං, තඤ්ච රාගාදිඋපක්කිලෙසමලාපගමතො නිරූපක්කිලෙසං නිම්මලං, තස්මා උපක්කිලෙසවිගමනමෙව පරිසුද්ධභාවොති ආහ “නිරූපක්කිලෙසට්ඨෙත පරිසුද්ධ”න්ති. යස්මා ච පරිසුද්ධස්සෙව පච්චයවිසෙසෙන පවත්තිවිසෙසො පරියොදානතා සුද්ධන්තසුවණ්ණස්ස නිසංසනෙන පහස්සරතා විය, තස්මා පහස්සරතායෙව පරියොදානතාති ආහ “පහස්සරට්ඨෙත පරියොදාන”න්ති. විජ්ජු විය පභාය ඉතො විතො ච නිව්ඡරණං පහස්සරං යථා “ආහස්සරා”ති. ඔදානෙන වත්ථෙතාති එත්ථ “ඔදානෙනා”ති ගුණවචනං සන්ධාය “ඔදානෙන...පෙ.... ඉද”න්ති චුත්තං. උතුළරණත්ථන්ති උණ්ණස්ස උතුනො ඵරණදස්සනත්ථං. කස්මාති ආහ “කිලිට්ඨවත්ථෙතා”තිආදි. උතුළරණං න භොතීති ඔදානවත්ථෙත විය සවිසෙසං උතුළරණං න භොතී, අප්පකමත්තමෙව භොතීති අධිප්පායො. තෙනාහ “තඬ්ඛණ...පෙ.... බලවං භොතී”ති. “තඬ්ඛණධොතපරිසුද්ධෙනා”ති ච එතෙන ඔදානසද්දො එත්ථ පරිසුද්ධවචනො එව “ගිහි ඔදානවත්ථවසනො”තිආදිසු විය, න සෙනවචනො යෙන කෙනවි තඬ්ඛණධොතපරිසුද්ධෙනෙව උතුළරණසම්භවතොති දස්සෙති.

නනු ච පාළියං “නාස්ස කිඤ්චි සබ්බාවතො කායස්ස ඔදානෙන වත්ථෙත අචුටං අස්සා”ති කායස්ස ඔදානවත්ථරණං චුත්තං, න පන වත්ථස්ස උතුළරණං, අථ කස්මා උතුළරණං ඉධ චුත්තන්ති අනුයොගෙනාහ “ඉමීස්සාය හී”තිආදි. යස්මා වත්ථං විය කරජකායො, උතුළරණං විය චතුත්ථජ්ඣානසුඛං, තස්මා එවමත්ථො වෙදිතබ්බොති චුත්තං භොතී, එතෙන ච ඔදානෙන වත්ථෙත සබ්බාවතො කායස්ස ඵරණාසම්භවතො, උපමෙයොන ච අයුත්තත්තා කායග්ගහණෙන තත්තිස්සිතවත්ථං ගහෙතබ්බං, වත්ථග්ගහණෙන ච තප්පච්චයං උතුළරණන්ති දස්සෙති. නෙයාත්ථෙතො හි අයං උපමා චුත්තා. විචිත්‍රදෙසනා හි බුද්ධා භගවන්තොති. යොගිනො හි කරජකායො වත්ථං විය දට්ඨබ්බො උතුළරණසදිසෙන චතුත්ථජ්ඣානසුඛෙන ඵරිතබ්බත්තා, උතුළරණං විය චතුත්ථජ්ඣානසුඛං වත්ථස්ස විය තෙන කරජකායස්ස ඵරණතො, පුරිසස්ස සරිරං විය චතුත්ථජ්ඣානං උතුළරණට්ඨානියස්ස සුඛස්ස නිස්සයභාවතො. තෙනාහ “තස්මා”තිආදි. ඉදඤ්චි යථාචුත්තවචනස්ස ගුණදස්සනං. එත්ථ ච පාළියං “පරිසුද්ධෙන වෙනසා”ති වෙනොගහණෙන චතුත්ථජ්ඣානසුඛං භගවතා චුත්තන්ති ඤාපෙතුං “චතුත්ථජ්ඣානසුඛං, චතුත්ථජ්ඣානසුඛෙනා”ති ච චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. නනු ච චතුත්ථජ්ඣානසුඛං නාම සාතලක්ඛණං නත්ථීති? සච්චං, සන්තසභාවත්තා පනෙත්ථ උපෙක්ඛායෙව “සුඛ”න්ති අධිප්පෙනා. තෙන චුත්තං සම්මොභවිතොදනියං “උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛම්චිච්චෙව භාසිතා”ති (විභ. අට්ඨ. 232; විසුද්ධි. 2.644; මහානි. අට්ඨ. 27; පටි. ම. අට්ඨ. 1.105).

එත්තාවතාති පඨමජ්ඣානාධිගමපරිදීපනතො පට්ඨාය යාව චතුත්ථජ්ඣානාධිගමපරිදීපනා, තාවතා වචනක්කමෙන. ලහනං ලාභො, සො එතස්සාති ලාභී, රූපජ්ඣානානං ලාභී රූපජ්ඣානලාභී යථා “ලාභී චීවරපිණ්ඩපාතසෙනාසනාගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරාන”න්ති, (සං. නි. 2.70; උදා. 38) ලහනසිලො වා ලාභී. කිං ලහනසිලො? රූපජ්ඣානානීතිපි යුජ්ජති. එවම්තරස්මිම්පි. න අරූපජ්ඣානලාභීති න වෙදිතබ්බොති යොජෙතබ්බං. කස්මාති චුත්තං “න හී”තිආදි, අට්ඨන්තම්පි සමාපත්තීනං උපරි අභිඤ්ඤාධිගමෙ අවිනාභාවතොති චුත්තං භොතී. බුද්දසභාකාරෙහීති “කසිණානුලොමතො, කසිණපටිලොමතො කසිණානුලොමපටිලොමතො, ඤානානුලොමතො, ඤානානුලොමපටිලොමතො, කසිණානුක්කන්තිකතො, කසිණානුක්කන්තිකතො, කසිණානුක්කන්තිකතො, අභිගසඬ්ඛකන්තිකතො, ආරම්මණසඬ්ඛකන්තිකතො, අභිගාරම්මණසඬ්ඛකන්තිකතො අභිගවචත්ථානතො, ආරම්මණවචත්ථානතො”ති (විසුද්ධි. 2.365) විසුද්ධිමග්ගෙ චුත්තෙහි ඉමෙහි බුද්දසභාකාරෙහි. සතිපි ඤානෙසු ආච්ජනාදිපඤ්චවිධවසිභාවෙ අයමෙව බුද්දසවිධො වසිභාවො අභිඤ්ඤා නිබ්බන්තෙන එකන්තෙන ඉව්ඡිතබ්බොති දස්සෙත්තෙන “බුද්දසභාකාරෙහි විණ්ණවසිභාව”න්ති චුත්තං, ඉමිනා ච අරූපසමාපත්තියු විණ්ණවසිභාවං විනා රූපසමාපත්තියු එව විණ්ණවසිභාවෙන සමාපත්ති න ඉජ්ඣතිති තාසං අභිඤ්ඤාධිගමෙ අවිනාභාවං දස්සෙතිති වෙදිතබ්බං.

නනු යථාපාඨමෙව විනිවිෂයො වත්තබ්බොති වොදනං සොධෙති “පාළියං පනා”තිආදිනා, සාවසෙසපාඨභාවතො නිහරිත්වා එස විනිවිෂයො වත්තබ්බොති චුත්තං හොති. යජ්ජෙවං අරූපජ්ඣානානිපි පාළියං ගහෙතබ්බානි, අප් කස්මා තානි අග්ගහෙත්වා සාවසෙසපාඨො භගවතා කතොති? සබ්බාභිඤ්ඤානං විසෙසතො රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානපාදකත්තා. සතිපි හි තාසං තථා අවිනාභාවෙ විසෙසතො පනෙතා රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානපාදකා, තස්මා තාසං තජ්ජපාදකභාවවිඤ්ඤාපනත්ථං තත්ථෙව යත්වා දෙසනා කතා, න පන අරූපාවචරජ්ඣානානං ඉධ අනනුපයොගතො. තෙනාහ “අරූපජ්ඣානානි ආහරිත්වා කථෙතබ්බානි”ති.

විපස්සනාඤ්ඤාකථාවණ්ණනා

234. “පුන වපරං මහාරාජ (පාළියං නත්ථි) භික්ඛු”ති වත්වාපි කිමත්ථං දස්සෙතුං “සො”ති පදං පුන චුත්තන්ති වොදනායාහ “සො...පෙ.... දස්සෙති”ති, යථාරුතවසෙන, නෙය්‍යත්ථවසෙන ව චුත්තාසු අට්ඨසු සමාපත්තිසු විණ්ණවසිතාවිසිට්ඨං භික්ඛුං දස්සෙතුං එවං චුත්තන්ති අධිප්පායො. සෙසන්ති “සො”ති පදත්ථතො සෙසං “එවං සමාහිතෙ”තිආදීසු වත්තබ්බං සාධිප්පායමත්ථජානං. ඤෙය්‍යං ජානාතිති ඤාණං, තදෙව පච්චක්ඛං කත්වා පස්සතිති දස්සනං, ඤාණමෙව දස්සනං න චක්ඛාදිකන්ති ඤාණදස්සනං, පඤ්චවිධම්පි ඤාණං, තයිදං පන ඤාණදස්සනපදං සාසනෙ යෙසු ඤාණවිසෙසෙසු නිරුළ්භං, තං සබ්බං අත්ථුද්ධාරවසෙන දස්සෙත්තො “ඤාණදස්සනන්ති මග්ගඤාණම්පි වුවචති”තිආදිමාහ. ඤාණදස්සනවිසුද්ධත්ථන්ති ඤාණදස්සනස්ස විසුද්ධිපයොජනාය. එාසුචිභාරොති අරියචිහාරභූතො සුඛචිහාරො. භගවතොපීති න කෙවලං දෙවතාරොචනමෙව, අප් ඛො තදා භගවතොපි ඤාණදස්සනං උද්දාදීති අත්ථො. සත්තාහං කාලඤ්ඤාසස්ස අස්සාති සත්තාහකාලඤ්ඤාතො. “කාලාමො”ති ගොත්තවසෙන චුත්තං. වෙතොවිචුත්ති [විමුත්ති (අට්ඨකථායං)] නාම අරහත්තඵලසමාපත්ති. යස්මා විපස්සනාඤ්ඤාණං ඤෙය්‍යසබ්බාතෙ තෙභූමකසබ්බාරෙ අනිච්චාදිතො ජානාති, භඩ්දානුපස්සනතො ව පට්ඨාය පච්චක්ඛතො තෙ පස්සති, තස්මා යථාචුත්තට්ඨෙන ඤාණදස්සනං නාම ජාතන්ති දස්සෙති “ඉධ පනා”තිආදිනා.

අභිනිහරතිති විපස්සනාභිමුඛං චිත්තං තදඤ්ඤකරණියතො නිහරිත්වා හරතිති අයං සද්දතො අත්ථො, අධිප්පායතො පන තං දස්සෙතුං “විපස්සනාඤ්ඤාණස්සා”තිආදි චුත්තං. තදභිමුඛභාවොයෙව භිස්ස තත්තින්තනාදිකරණං, තං පන චුත්තනෙයෙන අට්ඨභිගමන්තාගතෙ තස්මිං චිත්තෙ විපස්සනාක්කමෙන ජාතෙ විපස්සනාභිමුඛං චිත්තපෙසනමෙවාති දට්ඨබ්බං. තත්තින්තන්ති තස්සං විපස්සනායං නිත්තං. ඉතරද්වයං තස්සෙව වෙවචනං. තස්සං පොණං වඩ්ඤං පබ්බාරං නිවන්ති අත්ථො. බ්‍රහ්මජාලෙ චුත්තොයෙව. ඔදනකුම්මාසෙහි උපවීයති වඩ්ඤාපීයති, උපවයති වා වඩ්ඤ්තිති අත්ථං සන්ධාය “ඔදනෙනා”තිආදි චුත්තං. අනිච්චචජාදනපරිමද්දනභෙදනවිද්ධංසනධම්මොති එත්ථ “අනිච්චධම්මො”තිආදිනා ධම්මසද්දො පච්චෙකං යොජෙතබ්බො. තත්ථ අනිච්චධම්මොති පහඩ්ගුතාය අද්ධුවසභාවො. දුග්ගන්ධවිසාතත්ථායාති සරිරෙ දුග්ගන්ධස්ස විගමාය. උච්ජාදනධම්මොති උච්ජාදෙනබ්බතාසභාවො, ඉමස්ස සුත්තිකායස්ස දුග්ගන්ධභාවතො ගන්ධොදකාදීහි උබ්බට්ටනවිලම්පනජාතිකොති අත්ථො. උච්ජාදනෙන හි සුත්තිකායෙ සෙදවාතපිත්තසෙම්භාදීහි ගරුභාවදුග්ගන්ධානමපගමො හොති. මහාසම්බාහනං මල්ලාදීනං බාහුවඩ්ඤාදිඅත්ථංව හොති, අභිගපච්චිභාබාධවිනොදනත්ථං පන බුද්දකසම්බාහනමෙව යුත්තන්ති ආහ “බුද්දකසම්බාහනෙනා”ති, මන්දසම්බාහනෙනාති අත්ථො. පරිමද්දනධම්මොති පරිමද්දිතබ්බතාසභාවො.

එවං අනියම්තකාලවසෙන අත්ථං වත්වා ඉදානි නියම්තකාලවසෙන අත්ථං වදති “දහරකාලෙ”තිආදිනා. වා-සද්දො වෙන්ථ අත්ථදස්සනවසෙනෙව අත්ථන්තරවිකප්පනස්ස විඤ්ඤායමානත්තා න පයුත්තො, ලුත්තනිද්දිට්ඨො වා. දහරකාලෙති අචිරචිජාතකාලෙ. සයාපෙත්වා අඤ්ජනපිළනාදිවසෙන පරිමද්දනධම්මොති සම්බන්ධො. මිතන්ති භාවනපුංසකනිද්දෙසො, තෙන යථාපමාණං, මන්දං වා අඤ්ජනපිළනාදීනි දස්සෙති. අඤ්ජනඤ්ඤෙත්ථ ආකඩ්ඤං. පිළනං සම්බාහනං. ආදිසද්දෙන සම්ඤ්ජනඋග්ගමනාදීනි සඬගණ්භාති. එවං පරිහරිතොපීති උච්ජාදනාදිනා සුඛෙධිතොපි. හිජ්ජති වෙවාති අනිච්චතාදිවසෙන නස්සති ව. විකිරති වාති එවං හින්දන්තො ව කිඤ්චි පයොජනං අසාධෙත්තො විජ්ජතිණ්ණොව හොති. එවං නවහි පදෙහි යථාරහං කායෙ සමුදයවයධම්මානුපස්සිතා දස්සිතාති ඉමමත්ථං විභාවෙන්තො “තත්ථා”තිආදිමාහ. තත්ථ ජහි පදෙහිති “රුපි, වාතූමභාභූතිකො,

මාතෘපෙන්තිකසම්භවො, ඔදනකුම්මාසුපටියො, උච්ඡාදනධම්මො, පරිමද්දනධම්මො”ති ඉමෙහි ඡ්භි පදෙහි. යුක්තං තාව හොතු මජ්ඣෙකි තිහිපි පදෙහි කායස්ස සමුදයකථනං තෙසං තදත්ථදීපනතො, “රුපී, උච්ඡාදනධම්මො, පරිමද්දනධම්මො”ති පන තිහි ත්පදෙහි කථං තස්ස තථාකථනං යුක්තං සියා තෙසං තදත්ථස්ස අදීපනතොති? යුක්තමෙව තෙසමිපි තදත්ථස්ස දීපිතත්තා. “රුපී”ති හි ඉදං අත්තනො පච්චයභූතෙන උතුභාහාරලක්ඛණෙන රූපෙන රූපවාති අත්ථස්ස දීපකං. පච්චයසඬගමවිසිටියෙ හි තදස්සත්ථිඅත්ථෙ අයමිකාරො. “උච්ඡාදනධම්මො, පරිමද්දනධම්මො”ති ච ඉදං පද්දවයං තථාවිධරූප්ප්පාදනෙන සණ්ඨානසම්පාදනත්ථස්ස දීපකත්ති. ද්විතීති “හෙදනධම්මො, විද්ධංසනධම්මො”ති ද්විතී පදෙහි. නිස්සිතඤ්ච කායපරියාපන්නෙ හදයවත්ථුමිති නිස්සිතත්තා විපස්සනාවත්තස්ස. තදා පවත්තඤ්ච විපස්සනාවත්තමෙව “ඉදඤ්ච මෙ විඤ්ඤාණ”න්ති ආසන්නපච්චක්ඛවසෙන චුත්තං. පටිබද්ධඤ්ච කායෙන චිතා අප්පවත්තනතො, කායසඤ්ඤිතානඤ්ච රූපධම්මානං ආරම්මණකරණතො.

235. සුට්ඨ ඔභාසනීති සුභො, පභාසම්පන්නො මණි, තාය ඵව පභාසම්පන්නියා මණිනො හදුනාති අත්ථමත්තං දස්සෙතුං “සුභොති සුන්දරො”ති චුත්තං. පරිසුද්ධාකරසමුට්ඨානමෙව මණිනො සුවිසුද්ධජාතිතාති ආහ “ජාතිමාති පරිසුද්ධාකරසමුට්ඨිනො”ති. සුවිසුද්ධරතනාකරතො සමුට්ඨිනොති අත්ථො. ආකරපරිවිසුද්ධිමූලකො ඵව හි මණිනො කුරුවන්දජාතිආදිජාතිවිසෙසොති. ඉධාධිප්පෙතස්ස පන වෙචරියමණිනො විචාර (වි. ව. අට්ඨ. 34 ආදයො වාක්‍යාක්ඛිඛන්ධෙසු පස්සිතඛිඛං) පඛිඛතස්ස, විචාර ගාමස්ස ච අවිදුරෙ පරිසුද්ධාකරො. යෙභුයොන හි සො තතො සමුට්ඨිනො. තථා හෙස විචාරනාමකස්ස පඛිඛතස්ස, ගාමස්ස ච අවිදුරෙ සමුට්ඨිතත්තා වෙචරියොති පඤ්ඤායිත්ථ, දෙවලොකෙ පවත්තස්සපි ච තංසදිසවණ්ණනිහතාය තදෙව නාමං ජාතං යථා තං මනුස්සලොකෙ ලද්ධනාමවසෙන දෙවලොකෙ දෙවතානං, සො පන මයුරගිවාචණ්ණො වා හොති වායසපත්තවණ්ණො වා සිනිද්ධවෙණුපත්තවණ්ණො වාති ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන පරමත්ථදීපනියං (වි. ව. අට්ඨ. 34) චුත්තං. චිතයසංවණ්ණනාසු (වි. වි. ටි. 1.281) පන “අල්ලවෙච්චණ්ණො”ති වදන්ති. තථා හිස්ස “චංසවණ්ණො”තිපි නාමං ජාතං. “මඤ්ජාරක්ඛිමණ්ඩලවණ්ණො”ති ච චුත්තො, තතොයෙව සො ඉධ පදෙසෙ මඤ්ජාරමණිති පාකටො හොති. චක්කවත්තිපරිභොගාරහපණිතතරමණිභාවතො පන තස්සෙව පාළියං වචනං දට්ඨඛිඛං. යථාහ “පුන වපරං ආනන්ද රඤ්ඤො මහාසුදස්සනස්ස මණිරතනං පාතුරහොසි, සො අහොසි මණි වෙචරියො සුභො ජාතිමා අට්ඨංසො”තිආදි (දී. නි. 2.248). පාසාණසක්ඛරාදිදොසනිහරණවසෙනෙව පරිකම්මනිප්ථත්තිති දස්සෙති “අපනීතපාසාණසක්ඛරො”ති ඉමිනා.

ජවියා ඵව සණ්ඨානවෙන අව්ඡතා, න සඬ්ඝාතස්සාති ආහ “අව්චොති තනුව්ඡව්”ති. තතො වෙච විසෙසෙන පසන්නොති දස්සෙතුං “සුට්ඨ පසන්නො”ති චුත්තං. පරිභොගමණිරතනාකාරසම්පන්නි සඛිඛාකාරසම්පන්නතා. තෙනාහ “ධොවනවෙධනාදිහි”තිආදි. පාසාණාදිසු ධොතතා ධොවනං, කාළකාදිඅපහරණත්ථාය වෙච සුත්තෙන ආචුතත්ථාය ච විජ්ඣිතඛිඛතා වෙධනං. ආදිසද්දෙන තාපසණ්ඨකරණාදිනං සඬගහො. වණ්ණසම්පන්නිති ආචුතිතසුත්තස්ස වණ්ණසම්පන්නිං. කස්මාති චුත්තං “තාදිස”න්තිආදි, තාදිසස්සෙව ආචුතස්ස පාකටභාවතොති චුත්තං හොති.

මණි විය කරජකායො පච්චවෙක්ඛිතඛිඛතො. ආචුතසුත්තං විය විඤ්ඤාණං අනුපවිසිත්වා ධීතත්තා. වක්ඛුමා පුරිසො විය විපස්සනාලාභී භික්ඛු සම්මදෙව තස්ස දස්සනතො, තස්ස පුරිසස්ස මණිනො ආවිභූතකාලො විය තස්ස භික්ඛුනො කායස්ස ආවිභූතකාලො තන්නිස්සයස්ස පාකටභාවතො. සුත්තස්සාවිභූතකාලො විය තෙසං ධම්මානමාවිභූතකාලො තන්නිස්සිතස්ස පාකටභාවතොති අයමෙත්ථ උපමාසම්පාදනෙ කාරණවිභාවනා, “ආචුතසුත්තං විය විපස්සනාඤාණ”න්ති කත්ථවි පාඨො, “ඉදඤ්ච විඤ්ඤාණ”න්ති වචනතො පන “විඤ්ඤාණ”න්ති පාඨොව සුන්දරතරො, “විපස්සනාවිඤ්ඤාණ”න්ති වා භවිතඛිඛං. විපස්සනාඤාණං අභිනිහරිත්වාති විපස්සනාඤාණාහිමුඛං චිත්තං නිහරිත්වා.

තත්‍රාති වෙචරියමණිමිහි. තදාරම්මණානන්ති කායසඤ්ඤිතරූපධම්මාරම්මණානං. “ඵස්සපඤ්චමකාන”න්තිආදිපදත්තයස්සෙනං විසෙසනං අත්ථවසා ලිඬගවිහත්තිවචනවිපරිණාමොති කත්වා පච්ඡිමපදස්සාපි විසෙසනභාවතො. ඵස්සපඤ්චමකග්ගහණෙන, සඛිඛවිත්තවෙතසිකග්ගහණෙන ච ගහිතධම්මා විපස්සනාවිත්තුප්පාදපරියාපන්නා ඵවාති දට්ඨඛිඛං. ඵවඤ්චි තෙසං විපස්සනාවිඤ්ඤාණගතිකත්තා ආචුතසුත්තං විය “විපස්සනාවිඤ්ඤාණ”න්ති හෙට්ඨා චුත්තවචනං.

අවිරෝධිතං හොති. කස්මා පන විපස්සනාවිඤ්ඤාණස්සෙව ගහණන්ති? “ඉද්දෙව මෙ විඤ්ඤාණං එත්ථ සිතං එත්ථ පටිබද්ධං” න්ති ඉමිනා තස්සෙව චචනතො. “අයං ඛො මෙ කායො” තිආදිනා හි විපස්සනාඤ්ඤාණෙන විපස්සිත්වා “තදෙව විපස්සනාඤ්ඤාණසම්පයුත්තං විඤ්ඤාණං එත්ථ සිතං එත්ථ පටිබද්ධං” න්ති නිස්සයවිසයාදිවසෙන මනසි කරොති, තස්මා තස්සෙව ඉධ ගහණං සම්භවති, නාඤ්ඤස්සාති දට්ඨබ්බං. තෙනාහ “විපස්සනාවිඤ්ඤාණස්සෙව චා ආවිභූතකාලො” ති. ධම්මසංඛ්‍යාදීප්පු (ධ. ස. 2 ආදයො) දෙසිතනයෙන පාකටභාවතො චෙත්ථ එස්සපඤ්චමකානං ගහණං, නිරවසෙසපරිග්ගහණතො සබ්බචිත්තවෙතසිකානං, යථාරුතං දෙසිතවසෙන පධානභාවතො විපස්සනාවිඤ්ඤාණස්සාති වෙදිතබ්බං. කිං පනෙන පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණස්ස ආවිභවන්ති, උදාහු පුග්ගලස්සාති? පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණස්සෙව, තස්ස පන ආවිභූතත්තා පුග්ගලස්සාපි ආවිභූතා නාම හොන්ති, තස්මා “භික්ඛුනො ආවිභූතකාලො” ති වුත්තන්ති.

යස්මා පනිදං විපස්සනාඤ්ඤාණං මග්ගඤ්ඤාණානන්තරං හොති, තස්මා ලොකියාභිඤ්ඤානං පරතො, ඡට්ඨාභිඤ්ඤාය ච පුරතො චත්තබ්බං, අථ කස්මා සබ්බාභිඤ්ඤානං පුරතො ච වුත්තන්ති වොදනාලෙසං දස්සෙත්වා පරිහරන්තො “ඉද්දෙව විපස්සනාඤ්ඤාණං” න්තිආදිමාහ. “ඉද්දෙව මග්ගඤ්ඤාණානන්තරං” න්ති හි ඉමිනා යථාචුත්තං වොදනාලෙසං දස්සෙති. තත්ථ “මග්ගඤ්ඤාණානන්තරං” න්ති සිංහප්පත්තවිපස්සනාභූතං ගොත්‍රභූඤ්ඤාණං සන්ධාය වුත්තං. තදෙව හි අරහත්තමග්ගස්ස, සබ්බෙසං චා මග්ගච්ඡානමනන්තරං හොති, පධානතො පන තබ්බවෙනෙනෙව සබ්බස්සපි විපස්සනාඤ්ඤාණස්ස ගහණං දට්ඨබ්බං අවිසෙසතො තස්ස ඉධ වුත්තන්තා. මග්ගසද්දෙන ච අරහත්තමග්ගස්සෙව ගහණං තස්සෙවාභිඤ්ඤාපරියාපන්නත්තා, අභිඤ්ඤාසම්බන්ධෙන ච වොදනාසම්භවතො. ලොකියාභිඤ්ඤානං පුරතො වුත්තං විපස්සනාඤ්ඤාණං තාසං නානන්තරතාය අනුපකාරං, ආසවක්ඛයඤ්ඤාණසංඛ්‍යාතාය පන ලොකුත්තරාභිඤ්ඤාය පුරතො වුත්තං තස්සා අනන්තරතාය උපකාරං, තස්මා ඉදං ලොකියාභිඤ්ඤානං පරතො, ඡට්ඨාභිඤ්ඤාය ච පුරතො චත්තබ්බං. කස්මා පන උපකාරට්ඨානෙන තථා අචත්වා අනුපකාරට්ඨානෙන භගවතා වුත්තන්ති හි වොදනා සම්භවති. “එවං සන්නෙපි” තිආදි පරිහාරදස්සනං. තත්ථ එවං සන්නෙපිති යදිපි ඤාණානුපුබ්බියා මග්ගඤ්ඤාණස්ස අනන්තරතාය උපකාරං හොති, එවං සනිපිති අත්ථො.

අභිඤ්ඤාචාරොති ඡළභිඤ්ඤාවසෙන වුත්තෙන දෙසනාවාරො. එතස්ස අන්තරා වාරො නත්ථීති පඤ්චසු ලොකියාභිඤ්ඤාසු කථිතාසු ආකඨබ්බෙයාසුත්තාදීසු (ම. නි. 1.65) විය ඡට්ඨාභිඤ්ඤාපි අවස්සං කට්ඨබ්බං අභිඤ්ඤාලක්ඛණභාවෙන තප්පරියාපන්නතො, න ච විපස්සනාඤ්ඤාණං ලොකියාභිඤ්ඤානං, ඡට්ඨාභිඤ්ඤාය ච අන්තරා පවෙසෙත්වා කට්ඨබ්බං අභිඤ්ඤාලක්ඛණභාවෙන තප්පරියාපන්නතො. ඉති එතස්ස විපස්සනාඤ්ඤාණස්ස තාසමභිඤ්ඤානං අන්තරා වාරො නත්ථී, තස්මා තත්ථ අවසරාභාවතො ඉධෙව රූපාවචරවතුත්ථස්සානානන්තරං විපස්සනාඤ්ඤාණං කථිතන්ති අධිප්පායො. “යස්මා චා” තිආදිනා අත්ථන්තරමාහ. තත්ථ ච-සද්දො සමුච්චයත්ථො, තෙන න කෙවලං විපස්සනාඤ්ඤාණස්ස ඉධ දස්සෙන තදෙව කාරණං, අථ ඛො ඉදම්පිති ඉමමත්ථං සමුච්චිනාතිති ආවරියෙන (දී. නි. ටී. 1.235) වුත්තං. සද්දවිදු පන ඊදිසෙ යානෙ ච-සද්දො චා-සද්දත්ථො, සො ච විකප්පත්ථොති වදන්ති, තම්පි යුත්තමෙව අත්ථන්තරදස්සනෙ පයුත්තත්තා. අත්තනා පසුප්පිතබ්බස්ස හි විප්පමානත්ථස්සෙව ජොතකා උපසග්ගතිපාතා යථා මග්ගනිදස්සනෙ සාධාභඩ්ගා, යථා ච අදිස්සමානා ජොතනෙ පදීපාති එවම්දිසෙසු. හොති චෙත්ථ –

“අත්ථන්තරදස්සනම්හි, ච සද්දො යදි දිස්සති;
සමුච්චයෙ විකප්පෙ සො, ගහෙනබ්බො විභාවිනා” ති.

අකතසම්මසනස්සාති හෙතුගබ්භපදං. තථා කතසම්මසනස්සාති ච. “දිබ්බෙන චක්ඛුනා හෙරවම්පි රූපං පස්සතොති එත්ථ ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණෙන හෙරවං රූපං නිම්මිනිත්වා මංසවක්ඛුනා පස්සතොතිපි චත්තබ්බං. එවම්පි හි අභිඤ්ඤාලාභිනො අපරිඤ්ඤාතචත්ථුකස්ස භයං සන්නාසො උප්පජ්ජති උච්චවාලිකවාසිමභානාගත්ථෙරස්ස වියා” ති ආවරියෙන (දී. නි. ටී. 1.235) වුත්තං. යථා චෙත්ථ, එවං දිබ්බාය සොතධාතුයා හෙරවං සද්දං සුණතොති එත්ථාපි ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණෙන හෙරවං සද්දං නිම්මිනිත්වා මංසසොතෙන සුණතොපිති චත්තබ්බමෙව. එවම්පි හි අභිඤ්ඤාලාභිනො අපරිඤ්ඤාතචත්ථුකස්ස භයං සන්නාසො උප්පජ්ජති උච්චවාලිකවාසිමභානාගත්ථෙරස්ස විය. ථෙරො හි කොඤ්චනාදසහිතං සබ්බසෙතං හත්ථිනාගං මාපෙත්වා දිස්වා, සුත්වා ච සඤ්ජාතභයසන්නාසොති අට්ඨකථාසු (විභ. අට්ඨ).

2.882; ම. නි. අට්ඨ. 1.81; විසුද්ධි. 2.733) වුත්තො. අනිච්චාදිවසෙන කතසම්මසනස්ස දිබ්බාය...පෙ....
 භයං සන්තාසො න උප්පජ්ජති සම්බන්ධො. භයවිනොදනභෙතු නාම විපස්සනාඤාණෙන
 කතසම්මසනතා, තස්ස, තෙන වා සම්පාදනත්ථන්ති අත්ථො. ඉධෙවාති චතුත්ථජ්ඣානානන්තරමෙව.
 “අපිචා”තිආදිනා යථාපාඨං යුත්තතරනයං දස්සෙති. විපස්සනාය පවත්තං
 පාමොජ්ජපිතිපස්සද්ධිපරම්පරාගතසුඛං විපස්සනාසුඛං. පාටියෙක්කන්ති ඤානාභිඤ්ඤාදිහි අසම්මිස්සං
 විසුං භූතං සන්දිට්ඨිකං සාමඤ්ඤඵලං. තෙනාහ භගවා ධම්මපදෙ –

“යතො යතො සම්මසති, බන්ධානං උදයබ්බයං;
 ලභති පිතිපාමොජ්ජං, අමතං තං විජානත”න්තිආදි. (ධ. ප. 374);

ඉධාපි වුත්තං “ඉදම්පි ඛො මහාරාජ සන්දිට්ඨිකං සාමඤ්ඤඵලං...පෙ.... පඤ්ඤාතරඤ්චා”ති, තස්මා
 පාළියා සංසන්දනතො ඉමමෙව නයං යුත්තතරන්ති වදන්ති. ආදිකොවාති අභිඤ්ඤානමාදිමිහියෙව.

මනොමයිද්ධිඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා

236-7. මනොමයන්ති එත්ථ පන මයසද්දො අපරපඤ්ඤත්තිවිකාරපදපුරණනිබ්බන්තිආදිසු
 අනෙකෙස්වත්ථෙසු ආගතො. ඉධ පන නිබ්බන්තිඅත්ථෙති දස්සෙතුං “මනෙන නිබ්බන්තිත”න්ති වුත්තං.
 “අභිඤ්ඤාමනෙන නිබ්බන්තිත”න්ති අත්ථොති ආවරියෙනාති (දී. නි. ටී. 1.236, 237) වුත්තං.
 විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.397) පන “අධිට්ඨානමනෙන නිමිත්තත්තා මනොමය”න්ති ආගතං,
 අභිඤ්ඤාමනෙන, අධිට්ඨානමනෙන වාති උභයථාපි නිබ්බන්තිතත්තා උභයමිපෙතං යුත්තමෙව. අඩ්ඨං නාම
 හත්ථපාදාදිතංතංසමුදායං, පච්චඩ්ඨං නාම කප්පරජණ්ණආදි තස්මිං තස්මිං සමුදායෙ අවයවං.
 “අභිනින්ද්‍රිය”න්ති එත්ථ පරිපුණ්ණතායෙව අභිනතා, න තු අප්පඤ්ඤාතා, පරිපුණ්ණභාවො ව
 වක්ඛුසොනාදිතං සණ්ඨානවසෙනෙව. නිමිත්තරූපෙ හි පසාදො නාම තත්ථිති දස්සෙතුං
 “සණ්ඨානවසෙන අවිකලින්ද්‍රිය”න්ති වුත්තං, ඉමිනාච තස්ස ජීවිතින්ද්‍රියාදිනම්පි අභාවො වුත්තොති
 දට්ඨබ්බං. සණ්ඨානවසෙනාති ව කමලදලාදිසදිසසණ්ඨානමත්තවසෙන, න
 රූපාභිසාකාරභභූතප්පසාදාදිඉන්ද්‍රියවසෙන. “සබ්බඵලපච්චඩ්ඨිං අභිනින්ද්‍රිය”න්ති වුත්තමෙවත්ථං
 සමත්ථෙත්තො “ඉද්ධිමතා”තිආදිමාහ. අවිද්ධකණ්ණොති කුලවාරිත්තවසෙන
 කණ්ණාලඬිකාරපිළුන්ධනත්ථං අවිජ්ඣිතකණ්ණො, නිදස්සනමත්තමෙතං. තෙනාහ “සබ්බාකාරොහි”ති,
 වණ්ණසණ්ඨානාවයවච්චසෙසාදිසබ්බාකාරොහිති අත්ථො. තෙනාති ඉද්ධිමතා.

අයමෙවත්ථො පාළියම්පි විභාවිතොති ආහ “මුඤ්ජම්භා ඊසිකන්තිආදිඋපමාත්තයම්පි හි...පෙ....
 වුත්ත”න්ති. කත්ථවි පන “මුඤ්ජම්භා ඊසිකන්තිආදි උපමාමත්තං. යම්පි හි සදිසභාවදස්සනත්ථමෙව
 වුත්ත”න්ති පාඨො දිස්සති. තත්ථ “උපමාමත්ත”න්ති ඉමිනා අත්ථන්තරදස්සනං නිවත්තෙති, “යම්පි
 හි”තිආදිනා පන තස්ස උපමාභාවං සමත්ථෙති. නියතානපෙක්ඛෙන ව යං-සද්දෙන “මුඤ්ජම්භා
 ඊසික”න්තිආදිවචනමෙව පච්චාමසති. සදිසභාවදස්සනත්ථමෙවාති සණ්ඨානතොපි වණ්ණතොපි
 අවයවච්චසෙසතොපි සදිසභාවදස්සනත්ථංයෙව. කථං සදිසභාවොති වුත්තං “මුඤ්ජසදිසා එව හි”තිආදි.
 මුඤ්ජං නාම තිණවිසෙසො, යෙන කොච්ඡාදිති කරොන්ති. “පවාහෙය්‍යා”ති වචනතො අත්තො ධීතා එව
 ඊසිකා අධිප්පෙනාති දස්සෙති “අත්තො ඊසිකා භොති”ති ඉමිනා. ඊසිකාති ව කළිරො.
 විසුද්ධිමග්ගට්ඨකායං පන “කණ්ඩ”න්ති (විසුද්ධි. ටී. 2.399) වුත්තං. වට්ඨාය කොසියාති පරිච්චට්ඨලාය
 අසිකොසියා. පත්ථට්ඨායාති පට්ටිකාය. කරඬිතබ්බො භාජෙතබ්බොති කරණ්ඩො, පෙළා. කරඬිතබ්බො
 ජිග්ච්ඡිතබ්බොති කරණ්ඩො, නිම්මොකං. ඉධාපි නිම්මොකමෙවාති ආහ “කරණ්ඩාති ඉදම්පි”තිආදි.
 විලිචකරණ්ඩො නාම පෙළා. කස්මා අභිකඤ්චුකස්සෙව නාමං, න විලිචකරණ්ඩකස්සාති වොදනං
 සොධෙති “අභිකඤ්චුකො හි”තිආදිනා, ස්වෙව අභිනා සදිසො, තස්මා තස්සෙව නාමන්ති වුත්තං භොති.
 විසුද්ධිමග්ගට්ඨකායං පන “කරණ්ඩායාති පෙළාය, නිම්මොකතොති ව වදන්ති”ති (විසුද්ධි. ටී. 2.399)
 වුත්තං. තත්ථ පෙළාගහණං අභිනා අසදිසතාය විචාරෙතබ්බං.

යජ්ජෙවං “සෙය්‍යථාපි පන මහාරාජ පුරිසො අහිං කරණ්ඩා උද්ධරෙය්‍යා”ති පුරිසස්ස කරණ්ඩතො
 අභිඋද්ධරණුපමාය අයමත්ථො විරුජ්ඣෙය්‍යා. න හි සො හත්ථෙත තතො උද්ධරිතුං සක්කාති
 අනුයොගෙනාහ “තත්ථා”තිආදි. “උද්ධරෙය්‍යා”ති හි අනියමවනෙපි හත්ථෙත උද්ධරණස්සෙව

පාකටත්තා තදස්සනම්ව ජාතං. තෙනාහ “හත්ථෙන උද්ධරමානො විය දස්සිතො”ති. “අයඤ්ඨි”තිආදි විත්තෙන උද්ධරණස්ස හෙතුදස්සනං. අභිනො නාම පඤ්චස්ස ධානෙස්ස සජාතිං නාතිවත්තන්ති උපපත්තියං, වුත්තියං, විස්සට්ඨනිද්දොක්කමනෙ, සමානජාතියා මෙටුනපටිසෙවනෙ, ජිණ්ණතවාපනයනෙති වුත්තං “සජාතියං ධීතො”ති. උරගජාතියමෙව ධීතො පජහති, න නාගිද්ධියා අඤ්ඤජාතිරූපොති අත්ථො. ඉදඤ්ඨි මහිද්ධිකෙ නාගෙ සන්ධාය වුත්තං. සරිරං බාදයමානං වියාති අත්තනොයෙව තචං අත්තනො සරිරං බාදයමානං විය. පුරාණතචං ජිගුච්ඡන්තොති ජිණ්ණතාය කත්ථවි මුත්තං කත්ථවි ඔලම්බිතං ජිණ්ණතචං ජිගුච්ඡන්තො. චතුභීති “සජාතියං ධීතො, නිස්සාය, ථාමෙන, ජිගුච්ඡන්තො”ති යථාවුත්තෙහි චතුභි කාරණෙහි. තතොති කඤ්චුකතො. අඤ්ඤොනාති අත්තනො අඤ්ඤො. විත්තෙනාති පුරිසස්ස විත්තෙනෙව, න හත්ථෙන. සෙය්‍යථාපි නාම පුරිසො අභිං පස්සිත්වා “අහො වතාහං ඉමං අභිං කඤ්චුකතො උද්ධරෙය්‍ය”න්ති අභිං කරණ්ඩා විත්තෙන උද්ධරෙය්‍ය, තස්ස ඵවමස්ස “අයං අභි, අයං කරණ්ඩො, අඤ්ඤො අභි, අඤ්ඤො කරණ්ඩො, කරණ්ඩා ත්වෙව අභි උඛතො”ති, ඵවමෙව...පෙ.... සො ඉමම්භා කායා අඤ්ඤං කායං අභිනිමිතාති...පෙ.... අභිනිනිද්‍රියන්ති අයමෙත්ථ අධිප්පායො.

ඉද්ධිවිධඤාණාදිකථාවණ්ණනා

239. භාජනාදිකතිකිරියානිස්සයභුතා සුපරිකම්මකතමත්තිකාදයො විය විකුබ්බනකිරියානිස්සයභාවතො ඉද්ධිවිධඤාණං දට්ඨබ්බං.

241. පුබ්බෙ නිවරණප්පභානවාරෙ විය කන්තාරග්ගහණං අකත්වා කෙවලං අද්ධානමග්ගග්ගහණං බෙමමග්ගදස්සනත්ථං. කස්මා පන බෙමමග්ගස්සෙව දස්සනං, න කන්තාරමග්ගස්ස, නනු උපමාදස්සනමත්තමෙතන්ති වොදනං පරිහරන්තො “යස්මා”තිආදිමාහ. “අප්පට්ඨයඤ්ඨි”තිආදි පන බෙමමග්ගස්සෙව ගහණකාරණදස්සනං. වාතාතපාදිතිවාරණත්ථං සීසෙ සාටකං කත්වා. තථා තථා පන පරිපුණ්ණවචනං උපමාසම්පත්තියා උපමෙය්‍යසම්පාදනත්ථං, අධිප්පෙතස්ස ව උපමෙය්‍යත්ථස්ස සුච්ඤ්ඤාපනත්ථං, හෙතුදාහරණහෙදාහෙදකාදිසම්පන්නවචනෙන ව විඤ්ඤාජාතිකානං විත්තාරාධනත්ථන්ති වෙදිතබ්බං. ඵචං සබ්බත්ථං. සුඛං වචන්ථපෙතීති අකිච්ඡං අකසිරෙන සල්ලක්ඛෙති, පරිච්ඡින්නිද්ධි ව.

243. මන්දො උත්තානසෙය්‍යකදාරකොපි “දහරො”ති වුව්චතීති තතො විසෙසනත්ථං “යුවා”ති වුත්තන්ති මන්ත්වා යුවසද්දෙන විසෙසිතබ්බමෙව දහරසද්දස්ස අත්ථං දස්සෙතුං “තරුණො”ති වුත්තං. තථා යුවාපි කොචි අනිච්ඡනකො, අනිච්ඡනතො ව අමණ්ඩනජාතිකොති තතො විසෙසනත්ථං “මණ්ඩනජාතිකො”තිආදි වුත්තන්ති මන්ත්වා මණ්ඩනජාතිකාදිසද්දෙන විසෙසිතබ්බමෙව යුවසද්දස්ස අත්ථං දස්සෙතුං “යොබ්බන්තෙන සමන්තාගතො”ති වුත්තං. පාළියඤ්ඨි යථාක්කමං පදත්තයස්ස විසෙසිතබ්බවිසෙසකභාවෙන වචනතො තථා සංවණ්ණනා කතා, ඉතරථා එකකෙනාපි පදෙන අධිප්පෙතත්ථාධිගමිකා සපරිවාරා සංවණ්ණනාව කාතබ්බා සියාති. “මණ්ඩනපකතිකො”ති වුත්තමෙව විවරිතුං “දිවසස්සා”තිආදිමාහ. කණ්ණිකසද්දො දොසපරියායො, දොසො ව නාම කාළතිලකාදීති දස්සෙති “කාළතිලකා”තිආදිනා. කාළතිලප්පමාණා බිත්දවො කාළතිලකානි, කාළා වා කම්මාසා, යෙ “සාසපබ්ඪිකා”තිපි වුව්චන්ති. තිලප්පමාණා බිත්දවො තිලකානි. වඬිගං නාම වියඬිගං විපරිණාමිතමඬිගං. යොබ්බන්තාපිළිකාදයො මුඛදුසිපිළිකා, යෙ “බරපිළිකා” තිපි වුව්චන්ති. මුඛනිමිත්තන්ති මුඛවිජායං. මුඛෙ ගතො දොසො මුඛදොසො. ලක්ඛණවචනමත්තමෙතං මුඛෙ අදොසස්සපි පාකටභාවස්ස අධිප්පෙතත්තා, යථා වා මුඛෙ දොසො, ඵචං මුඛෙ අදොසොපි මුඛදොසොති සරලොපෙන වුත්තො සාමඤ්ඤනිද්දෙසනොපි අනෙකත්ථස්ස විඤ්ඤාතබ්බත්තා, පිසද්දලොපෙන වා අයමත්ථො වෙදිතබ්බො. අවුත්තොපි හි අත්ථො සම්පිණ්ඩනවසෙන වුත්තො විය විඤ්ඤායති, මුඛදොසො ව මුඛදොසො ව මුඛදොසොති එකදෙසසරූපෙකසෙසනායෙනපෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. ඵචඤ්ඨි අත්ථස්ස පරිපුණ්ණතාය “පරෙසං සොළසවිධං විත්තං පාකටං හොති”ති වචනං සමත්ථිතං හොති. තෙනෙනං වුව්චති –

“වත්තබ්බස්සාවසිට්ඨස්ස, ගාහො නිදස්සනාදිනා;
අපිසද්දාදිලොපෙන, එකසෙසනායෙන වා.

අසමාන සද්දෙ නිධා, වතුධා ව සමානකෙ;
සාමඤ්ඤනිද්දෙසතොපි, වෙදිතබ්බො විභාවිනා''ති.

“සරාගං වා චිත්ත”න්තිආදිනා පාළියං චූත්තං සොළසවිධං චිත්තං.

245. පුබ්බෙනිවාසඤ්ඤාණුපමායන්ති පුබ්බෙනිවාසඤ්ඤාණස්ස, පුබ්බෙනිවාසඤ්ඤාණෙ වා දස්සිතාය උපමාය. කස්මා පන පාළියං ගාමත්තයමෙව උපමානෙ ගතිතන්ති වොදනං සොධෙතුං “කං දිවස”න්තිආදි චූත්තං. තං දිවසං කතකිරියා නාම පාකතිකසත්තස්සාපි යෙභුයොන පාකටා හොති. තස්මා තං දිවසං ගන්තුං සක්කුණෙයාං ගාමත්තයමෙව භගවතා ගතිතං, න තදුත්තරීති අධිප්පායො. කිඤ්චාපි පාළියං තංදිවසග්ගහණං නත්ථි, ගාමත්තයග්ගහණෙන පන තදහෙව කතකිරියා අධිප්පෙනාති මන්ත්වා අට්ඨකථායං තංදිවසග්ගහණං කතන්ති දට්ඨබ්බං. තංදිවසගතගාමත්තයග්ගහණෙනෙව ව මහාභිනිභාරෙහි අඤ්ඤෙසම්පි පුබ්බෙනිවාසඤ්ඤාණලාභීනං තිස්සු හවෙසු කතකිරියා යෙභුයොන පාකටා හොතිති දිපිතන්ති දට්ඨබ්බං. එතදත්ථම්පි හි ගාමත්තයග්ගහණන්ති. තිස්සු හවෙසු කතකිරියායාති අභිසම්පරායෙසු පුබ්බෙ දිට්ඨධම්මෙ පන ඉදානි, පුබ්බෙ ව කතකිව්වස්ස.

247. පාළියං රථිකාය වීථිං සඤ්චරන්තෙති අඤ්ඤාය රථිකාය අඤ්ඤං රථිං සඤ්චරන්තෙති අත්ථො, තෙන අපරාපරං සඤ්චරණං දස්සිතන්ති ආහ “අපරාපරං සඤ්චරන්තෙ”ති, තංතංකිව්වසෙන ඉතො විතො ව සඤ්චරන්තෙති චූත්තං හොති, අයමෙවත්ථො රථිවීථිසද්දානමෙකත්ථත්තා. සිඬ්ඝාටකම්භීති වීථිවතුක්කෙ. පාසාදො විය භික්ඛුස්ස කරජකායො දට්ඨබ්බො තත්ථ පතිට්ඨිතස්ස දට්ඨබ්බදස්සනසිද්ධිතො. මංසවක්ඛුමතො හි දිබ්බවක්ඛුසමධිගමො. යථාහ “මංසවක්ඛුස්ස උප්පාදො, මග්ගො දිබ්බස්ස වක්ඛුනො”ති (ඉතිච්ච. 61). වක්ඛුමා පූරිසො විය අයමෙව දිබ්බවක්ඛුං පත්වා ධීතො භික්ඛු දට්ඨබ්බස්ස දස්සනතො. ගෙහං පවිසන්තො, තතො නික්ඛමන්තො විය ව මාතුකුච්ඡිං. පටිසන්ධිවසෙන පවිසන්තො, තතො ව විජාතිවසෙන නික්ඛමන්තො මාතුකුච්ඡියා ගෙහසදිසත්තා. තථා හි චූත්තං “මාතරං කුටිකං බුසි, හරියං බුසි කුලාවක”න්ති (සං. නි. 1.19). අයං අට්ඨකථාමුත්තකො නයො – ගෙහං පවිසන්තො විය අත්තභාවං උපපජ්ජනවසෙන ඔක්කමන්තො, ගෙහා නික්ඛමන්තො විය ව අත්තභාවතො වචනවසෙන අපක්කමන්තො අත්තභාවස්ස ගෙහසදිසත්තා. චූත්තඤ්ඤි “ගහකාරක දිට්ඨොසි, පුන ගෙහං න කාහසි”ති (ධ. ප. 154).

අපරාපරං සඤ්චරණකසත්තාති පුනප්පුනං සංසාරෙ පරිබ්භමනකසත්තා. අබ්භොකාසට්ඨානෙති අප්ඤ්ඤාකාසදෙසභූතෙ. මජ්ඣෙති නගරස්ස මජ්ඣභූතෙ සිඬ්ඝාටකෙ. තත්ථ තත්ථාති තස්මිං තස්මිං භවෙකදෙසෙ. නිබ්බත්තසත්තාති උප්පජ්ජමානකසත්තා. ඉමිනා හි තස්මිං තස්මිං භවෙ ජාතසංවද්ධෙ සත්තෙ වදන්ති, “අපරාපරං සඤ්චරණකසත්තා”ති පන එතෙන තථා අනියමිතකාලිකෙ සාධාරණසත්තෙ. එවඤ්ඤි තෙසං යථාක්කමං සඤ්චරණකසත්තිසිත්තකප්පනොපමනා උපපන්නා හොතිති. තිස්සු හවෙසු නිබ්බත්තසත්තානං ආවිභූතකාලොති එත්ථ පන චූත්තප්පකාරානං සබ්බෙසම්පි සත්තානං අනියමතො ගහණං වෙදිතබ්බං.

නනු වායං දිබ්බවක්ඛුකථා, අථ කස්මා “තිස්සු හවෙසු”ති වතුචොකාරභවස්සාපි සඬිගහො කතො. න හි සො අරුපධම්මාරම්මණොති අනුයොගං පරිහරන්තො “ඉදඤ්චා”තිආදිමාහ. තත්ථ “ඉදන්ති තිස්සු හවෙසු නිබ්බත්තසත්තානන්ති ඉදං වචන”න්ති (දී. නි. වී. 1.247) අයමෙත්ථ ආවරියස්ස මති, එවං සති අට්ඨකථාවරියෙහි අට්ඨකථායමෙව යථාචූත්තො අනුයොගො පරිහරිතොති. අයං පනෙත්ථ අම්භාකං ඛන්ති – නනු වායං දිබ්බවක්ඛුකථා, අථ කස්මා “දිබ්බෙන වක්ඛුනා විසුද්ධෙන අතික්කන්තමානුසකෙන සත්තෙ පස්සති වචමානෙ උපපජ්ජමානෙ”තිආදිනා අවිසෙසතො වතුචොකාරභවුපගස්සාපි සඬිගහො කතො. න හි සො අරුපධම්මාරම්මණොති අනුයොගං පරිහරන්තො “ඉදඤ්චා”තිආදිමාහ. තත්ථ ඉදන්ති “සත්තෙ පස්සති වචමානෙ උපපජ්ජමානෙ”තිආදිවචනං. එවඤ්ඤි සති අට්ඨකථාවරියෙහි පාළියමෙව යථාචූත්තො අනුයොගො පරිහරිතොති. යදග්ගෙන සො පාළියං පරිහරිතො, තදග්ගෙන අට්ඨකථායම්පි තස්සා අත්ථවණ්ණනාභාවතො. දෙසනාසුඛත්ථමෙවාති කෙවලං දෙසනාසුඛත්ථං එව අවිසෙසෙන චූත්තං, න පන වතුචොකාරභවුපගානං දිබ්බවක්ඛුස්ස ආවිභාවසබ්භාවතො. “යපෙත්වා අරුපභව”න්ති වා “ද්විස්සු හවෙසු”ති වා සත්තෙ පස්සති කාමාවචරභවතො, රූපාවචරභවතො ව වචමානෙති වා කාමාවචරභවෙ, රූපාවචරභවෙ ව උපපජ්ජමානෙති වා චූච්චමානා හි දෙසනා යථාරහං.

හෙදාහෙදකාදිවිභාවනෙන සුඛාසුඛාවබොධා ව න හොති, අවිසෙසෙන පන එවමෙව වුවිවමානා සුඛාසුඛාවබොධා ව. දෙසෙනුං, අවබොධෙතඤ්ඤා සුකරතාපයොජනඤ්ඤා “දෙසනාසුඛත්ථ”න්ති චුත්තං. කස්මාති ආහ “ආරුප්පෙ...පෙ.... නත්ථී”ති, දිබ්බවක්ඛුගොචරභූතානං රූපධම්මානමභාවතොති චුත්තං හොති.

ආසවක්ඛයඤාණකථාවණ්ණනා

248. ඉධ විපස්සනාපාදකං චතුත්ථජ්ඣානචිත්තං වෙදිතබ්බං, න ලොකියාහිඤ්ඤාසු විය අහිඤ්ඤාපාදකං. විපස්සනාපාදකන්ති ච විපස්සනාය පදවිධානභූතං, විපස්සනා ච නාමෙසා තිවිධා විපස්සකපුග්ගලහෙදෙන මහාබොධිසත්තානං විපස්සනා, පච්චෙකබොධිසත්තානං විපස්සනා, සාවකානං විපස්සනා වාති. තත්ථ මහාබොධිසත්තානං, පච්චෙකබොධිසත්තානාඤ්ඤා විපස්සනා චින්තාමයඤාණසම්බන්ධිකා සයම්භුඤාණභූතා, සාවකානං පන සුතමයඤාණසම්බන්ධිකා පරොපදෙසසම්භූතා. සා “යපෙත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං අවසෙසරූපාරූපජ්ඣානානං අඤ්ඤතරතො වුට්ඨායා”ති ආදිනා අනෙකධා, අරූපමුඛවසෙන චතුර්ධාතුවචත්ථානෙ චුත්තානං තෙසං තෙසං ධාතුපරිග්ගහමුඛානඤ්ඤා අඤ්ඤතරමුඛවසෙන අනෙකධා ව විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.664) නානානායතො විභාවිතා, මහාබොධිසත්තානං පන චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සමුඛෙන පහෙදගමනතො නානානායං සබ්බඤ්ඤාඤාණසන්තිස්සයස්ස අරියමග්ගඤාණස්ස අධිට්ඨානභූතං පුබ්බභාගඤාණගබ්භං ගණ්භාපෙන්තං පරිපාකං ගච්ඡන්තං පරමගම්හිරං සණ්ඨසුබ්බතරං අනඤ්ඤසාධාරණං විපස්සනාඤාණං හොති, යං අධිට්ඨකථාසු “මහාවජිරඤාණ”න්ති වුවිච්චි, යස්ස ච පචන්තිවිභාගෙන චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සප්පහෙදස්ස පාදකභාවෙන සමාපජ්ජියමානා චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සසඬ්ඛා දෙවස්සිකං සන්ථු වළඤ්ජනසමාපත්තියො වුවිච්චන්ති. ස්වායං බුද්ධානං විපස්සනාවාරො පරමත්ථමඤ්ජුසායං විසුද්ධිමග්ගවණ්ණනායං (විසුද්ධි. ටී. 1.144) උද්දෙසතො ආචරියෙන දස්සිතො, තතො සො අත්ථිකෙහි ගහෙතබ්බො. ඉධ පන සාවකානං විපස්සනාව අධිප්පෙනා.

“ආසවානං ඛයඤාණායා”ති ඉදං කිරියාපයොජනභූතෙ තදත්ථෙ සම්පදානවචනං, තස්මා අසතිපි පයොජනවාචකෙ පයොජනවසෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බොති ආහ “ඛයඤාණනිබ්බත්තනත්ථායා”ති. එවමිදිසෙසු. නිබ්බානං, අරහත්තමග්ගො ව උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන ඉධ ඛයො නාම, තත්ථ ඤාණං ඛයඤාණං, තස්ස නිබ්බත්තනසඬ්ඛාතො අත්ථො පයොජනං, තදත්ථායාති අත්ථො. ඛෙපෙති පාපධම්මෙ සමුච්ඡින්නිති ඛයො, මග්ගො. සො පන පාපක්ඛයො ආසවක්ඛයෙන විනා නත්ථී, තස්මා “ඛය ඤාණ”න්ති (ධ. ස. සුත්තන්තදුකමාතිකා 148) එත්ථ ඛයග්ගහණෙන ආසවක්ඛයොව චුත්තොති දස්සෙති “ආසවානං ඛයො”ති ඉමිනා. අනුප්පාදෙ ඤාණන්ති ආසවානමනුප්පාදභූතෙ අරියඵලෙ ඤාණං. බීයිංසු ආසවා එත්ථාති ඛයො, ඵලං. සම්මතපාපතාය සමණො, සම්මතපාපතා ව නිප්පරියායතො අරහත්තඵලෙනෙවති ආහ “ආසවානං ඛයා සමණො හොතිති එත්ථ ඵල”න්ති. ඛයාති ව බිණත්තාති අත්ථො. බියන්ති ආසවා එත්ථාති ඛයො, නිබ්බානං. “ආසවක්ඛයා”ති පන සමාසවසෙන ද්විභාවං කත්ථා චුත්තන්තා “ආසවානං ඛයො”ති පදස්ස අත්ථුද්ධාරෙ ආසවක්ඛයපදග්ගහණං.

“පරවජ්ජානුපස්සිස්සා”ති ආදිගාථා ධම්මපදෙ (ධ. ප. 253). තත්ථ උජ්ඣානසඤ්ඤිතොති ගරහසඤ්ඤිතො. අරාති දුරා. “අරා සිඬ්ඝාමි වාරිජ්”න්ති ආදිසු (සං. නි. 1.234; ජා. 1.6.116) විය හි දුරත්ථොයං නිපාතො. “අරා”තිපි පායො. අරාසද්දො විය ආරාසද්දොපි දුරත්ථෙ එකො නිපාතොති වෙදිතබ්බො. තදෙව හි පදං සද්දසත්ථෙ උදාහරං. කාමඤ්ඤා ධම්මපදවිධිකථායං “අරහත්තමග්ගසඬ්ඛාතො ආරා දුරං ගතොව හොති”ති (ධ. ප. අට්ඨ. 2.253) චුත්තං, තථාපි ආසවවච්ඡිකා සඬ්ඛාරෙ වච්චෙන්නො විසඬ්ඛාරතො සුවිදුරදුරො, තස්මා “අරා සො ආසවක්ඛයා”ති එත්ථ ආසවක්ඛයපදං විසඬ්ඛාරාධිවචනමිපි සම්භවතිති ආහ “නිබ්බාන”න්ති. ඛයනං ඛයො, ආසවානං ඛණ්ණිරොධො. සෙසං තස්ස පරියායවචනං. භඩ්ගො ආසවානං ඛයොති චුත්තොති යොජනා. ඉධ පන නිබ්බානමිපි මග්ගොපි අවිනාභාවතො. න හි නිබ්බානමනාරබ්භ මග්ගෙනෙව ආසවානං ඛයො හොතිති.

තන්තින්තන්ති තස්මිං ආසවානං ඛයඤාණෙ නින්තං. සෙසං තස්සෙව වෙච්චනං. පාළියං ඉදං දුක්ඛන්ති දුක්ඛස්ස අරියසච්චස්ස පරිච්ඡින්නිද්ධා, අනවසෙසෙත්ථා ව තදා තස්ස හික්ඛුතො පච්චක්ඛතො ගහිතභාවදස්සනන්ති දස්සෙනුං “එත්තක”න්ති ආදි චුත්තං. තත්ථ හි එත්තකං දුක්ඛන්ති තස්ස පරිච්ඡිජ්ජ

ගහිතභාවදස්සනං. න ඉතො භියොයාති අනවසෙසෙන්වා ගහිතභාවදස්සනං. තෙනාහ “සබ්බමපි දුක්ඛස්වච්ඡි”න්තිආදි. සරසලක්ඛණපටිවේධවසෙන පජානනමෙව යථාභූතං පජානනං නාමාති දස්සෙති “සරසලක්ඛණපටිවේධෙන”ති ඉමිනා. රසොති සභාවො රසිතබ්බො ජාතිතබ්බොති කත්වා, අත්තනො රසො සරසො, සො එව ලක්ඛණං, තස්ස අසම්මොහනො පටිවිජ්ඣානෙනාති අත්ථො. අසම්මොහනො පටිවිජ්ඣානස්ථ නාම යථා තස්මිං ඥාණෙ පවත්තෙ පච්ඡා දුක්ඛස්වච්ඡස්ස සරුපාදිපරිවේෂදෙ සම්මොහො න හොති, තථා තස්ස පවත්ති යෙව. තෙන චුත්තං “යථාභූතං පජානාති”ති. “නිබ්බන්තික”න්ති ඉමිනා “දුක්ඛං සමුදෙති එතස්මාති දුක්ඛසමුදයො”ති නිබ්බන්තං දස්සෙති. තදුභයන්ති දුක්ඛං, දුක්ඛසමුදයො ව. යං යානං පත්ථාති යං නිබ්බානං මග්ගස්ස ආරම්මණපටිවයට්ඨෙන කාරණභූතං ආගම්ම. යානන්ති හි කාරණං චූච්චති තිට්ඨති එත්ථ එලං තදායත්තතායාති කත්වා. තදුභයං පත්ථාති ව තදුභයවතො පුග්ගලස්ස තදුභයස්ස පත්ති විය චුත්තා. පුග්ගලස්සෙව හි ආරම්මණකරණවසෙන නිබ්බානප්පත්ති, න තදුභයස්ස. අපිච පත්ථාති පාපුණනහෙතු, පුග්ගලස්ස ආරම්මණකරණවසෙන සමාපජ්ජනතොති අත්ථො. අසමානකත්තුකෙ විය හි සමානකත්තුකෙපි ත්වාපටිවයස්ස හෙත්වත්ථෙ පවත්ති සද්දසත්ථෙසු පාකටා. අප්පවත්තිති අප්පවත්තිතිමිත්තං “න පවත්ති තදුභයමෙනො”ති කත්වා, අප්පවත්තිට්ඨානං වා “න පවත්ති තදුභයමත්ථා”ති කත්වා, අනෙත ව “දුක්ඛං නිරුජ්ඣති එත්ථ, එතෙනාති වා දුක්ඛනිරොධො”ති නිබ්බන්තං දස්සෙති, දුක්ඛසමුදයස්ස පන ගහණං තංනිබ්බන්තකස්ස නිරුජ්ඣනතො තස්සාපි නිරුජ්ඣනදස්සනත්ථන්ති දට්ඨබ්බං. නිබ්බානපදෙයෙව ත-සද්දො නිවත්තතිති අයං-සද්දො පුන චුත්තො. සබ්බතාමිකස්ථි පදං චුත්තස්ස වා ලිඛිගස්ස ගාහකං, චූච්චමානස්ස වා. තස්සාති දුක්ඛනිරොධස්ස. සම්පාපකත්ති සච්ඡිකරණවසෙන සම්මදෙව පාපකං, එතෙන ව “දුක්ඛනිරොධං ගමයති, ගච්ඡති වා එතායාති දුක්ඛනිරොධගාමීනී, සායෙව පටිපදා දුක්ඛනිරොධගාමීනීපටිපදා”ති නිබ්බන්තං දස්සෙති.

කිලෙසවසෙනාති ආසවසබ්බාතකිලෙසවසෙන. තදෙව ආසවපරියායෙන දස්සෙන්නො පුන ආහ, තස්මා න එත්ථ පුනරුත්තිදොසොති අධිප්පායො. පරියායදෙසනාභාවො නාම හි ආවේණිකො බුද්ධධම්මොති හෙට්ඨා චුත්තොවායමත්ථො. නනු ව ආසවානං දුක්ඛස්වච්ඡපරියායොව අත්ථී, න සෙසස්වච්ඡපරියායො, අථ කස්මා සරුපතො දස්සිතස්වච්ඡාවානියෙව කිලෙසවසෙන පරියායතො පුන දස්සෙන්නො එවමාහාති චුත්තන්ති? සච්චං, තංසම්බන්ධත්තා පන සෙසස්වච්ඡානං තංසමුදයාදිපරියායොපි ලබ්භතිති කත්වා එවං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. දුක්ඛස්වච්ඡපරියායභූතආසවසම්බන්ධානි හි ආසවසමුදයාදීනී, සච්චානි දස්සෙන්නොතිපි යොජෙතබ්බං. “ආසවානං බයඤාණායා”ති ආරද්ධත්තා චෙත්ථ ආසවානමෙව ගහණං, න සෙසකිලෙසානං තථා අනාරද්ධත්තාති දට්ඨබ්බං. තථා හි “කාමාසවාපි චිත්තං විමුච්චති”තිආදිනා (දී. නි. 1.248; ම. නි. 1.433; 3.19) ආසවවිමුත්තසීසෙනෙව සබ්බකිලෙසවිමුත්ති චුත්තා. “ඉදං දුක්ඛන්ති යථාභූතං පජානාති”තිආදිනා මිස්සකමග්ගොව ඉධ කථිතො ලොකියවිපස්සනාය ලොකුත්තරමග්ගස්ස මිස්සකත්තාති චුත්තං “සහ විපස්සනාය කොට්ඨපත්තං මග්ගං කට්ඨං”ති. “ජානතො පස්සතො”ති ඉමිනා තයොපි පරිඤ්ඤාසච්ඡිකිරියාභාවනාහිසමයා චුත්තා චතුස්විච්ඡානාය එව චතුකිච්චසිද්ධිතො, පභානාහිසමයො පන පාරිසෙසතො “විමුච්චති”ති ඉමිනා චුත්තොති ආහ “මග්ගක්ඛණං දස්සෙති”ති. චත්තාරි හි කිච්චානි චතුස්විච්ඡානාය එව සිද්ධාති. යථාහ “තං බො පනිදං දුක්ඛං අරියස්වචං පරිඤ්ඤාතන්ති මෙ භික්ඛවෙ පුබ්බෙ අනනුස්සුතෙසු ධම්මෙසු චක්ඛුං උදපාදි”තිආදි (සං. නි. 5.1081; මහාව. 15; පටි. ම. 2.29). අයං අට්ඨකථාමුත්තකො නයො – ජානතො පස්සතොති ව හෙතුනිද්දෙසො, “ජානනහෙතු පස්සනහෙතු කාමාසවාපි චිත්තං විමුච්චති”තිආදිනා යොජනා. කාමඤ්චෙත්ථ ජානනපස්සනකිරියානං, විමුච්චනකිරියාය ව සමානකාලතා, තථාපි ධම්මානං සමානකාලිකානම්පි පටිවයපටිවයුප්පන්නතා සහජාතාදිකොට්ඨා ලබ්භතිති, හෙතුගබ්භවිසෙසනාදස්සනමෙතන්තිපි වදන්ති.

භවාසවග්ගහණෙන චෙත්ථ භවරාගස්ස විය භවදිට්ඨියාපි සමවරොධොති දිට්ඨාසවස්සාපි සඬිගහො දට්ඨබ්බො, අධුනා පන “දිට්ඨාසවාපි චිත්තං විමුච්චති”ති කත්ථවි පායො දිස්සති, සො න පොරාණො, පච්ඡා පමාදලිඛිතොති වෙදිතබ්බො. භයහෙරවසුත්තසංවණ්ණනාදිසු (ම. නි. අට්ඨ. 1.54) අනෙකාසුපි තථෙව සංවණ්ණිතත්තා. එත්ථ ව කිඤ්චාපි පාළියං සච්චපටිවේධො අනියමිතපුග්ගලස්ස අනියමිතකාලවසෙන චුත්තො, තථාපි අභිසමයකාලෙ තස්ස පටිච්ඡපන්නතං උපාදාය “එවං ජානතො එවං පස්සතො”ති චත්තමානකාලනිද්දෙසො කතො, සො ව කාමං කස්සවි මග්ගක්ඛණතො පරං යාවජ්ජනනා අතීතකාලිකො එව, සබ්බපඨමං පනස්ස අතීතකාලිකත්තං ඵලක්ඛණෙන වෙදිතබ්බන්ති

ආහ “විමුක්තස්මිත්ති ඉමිනා ඵලක්ඛණ”න්ති. පච්චචෙක්ඛණඤාණන්ති ඵලපච්චචෙක්ඛණඤාණං තථා වෙච චුත්තත්තා. තග්ගහණෙන පන තදවිනාභාවතො සෙසානි නිරවසෙසානි ගහෙතබ්බානි, එකදෙසානි වා අපරිපුණ්ණායපි පච්චචෙක්ඛණාය සම්භවතො. “බිණා ජාති”තිආදීහි පදෙහි “නාපරං ඉත්ථත්තායා”ති පදපරියොසානෙන. තස්සානි පච්චචෙක්ඛණඤාණස්ස. භූමීන්ති පචත්තිට්ඨානං. නනු ච “විමුක්තස්මිං විමුක්ත”න්ති චුත්තං ඵලමෙව තස්ස ආරම්භණසංඛාරා භූමි, අථ කථං “බිණා ජාති”තිආදීහි තස්ස භූමිදස්සනන්ති වොදනං සොධෙතුං. “තෙන හි”තිආදි චුත්තං. යස්මා පන පනිනකිලෙසපච්චචෙක්ඛණෙන විජ්ජමානස්සාපි කම්මස්ස ආයතිං අප්පට්ඨසන්ධිකභාවතො “බිණා ජාති”ති පජානාති, යස්මා ච මග්ගපච්චචෙක්ඛණාදීහි “චුසිතං බ්‍රහ්මවරිය”න්තිආදීහි පජානාති, තස්මා “බිණා ජාති”තිආදීහි තස්ස භූමිදස්සනන්ති චුත්තං හොති. “තෙන ඤාණෙනා”ති හි යථාරුතතො, අවිනාභාවතො ච ගහිතෙන පඤ්චවිධෙන පච්චචෙක්ඛණඤාණෙනාති අත්ථො.

“බිණා ජාති”ති එත්ථ සොතුජනානං සුවිඤ්ඤාපනත්ථං පරම්මුඛා විය වොදනං සමුට්ඨාපෙති “කතමා පනා”තිආදිනා. යෙන පනාධිප්පායෙන වොදනා කතා, තදධිප්පායං පකාසෙත්වා පරිහාරං චත්තුකාමො “න තාවස්සා”තිආදිමාහ. “න තාව...පෙ.... විජ්ජමානත්තා”ති චක්ඛමානමෙව හි අත්ථං මනසි කත්වා අයං වොදනා සමුට්ඨාපිතා, තත්ථ න තාවස්ස අතීතා ජාති බිණාති අස්ස හික්ඛුනො අතීතා ජාති, න තාව මග්ගභාවනාය බිණා. තත්ථ කාරණමාහ “පුබ්බෙව බිණත්තා”ති, මග්ගභාවනාය පුරිමතරමෙව නිරුජ්ඣනවසෙන බිණත්තාති අධිප්පායො. න අනාගතා අස්ස ජාති බිණා මග්ගභාවනායාති යොජනා. තත්ථ කාරණමාහ “අනාගතෙ වායාමාභාවතො”ති, ඉදඤ්ච අනාගතභාවසාමඤ්ඤමෙව ගහෙත්වා ලෙසෙන වොදනාධිප්පායවිභාවනත්ථං වදති, න අනාගතවිසෙසං අනාගතෙ මග්ගභාවනාය ඛෙපනපයොගාභාවතොති අත්ථො. විජ්ජමානෙයෙව හි පයොගො සම්භවති, න අවිජ්ජමානෙති චුත්තං හොති. අනාගතවිසෙසො පනෙත්ථ අධිප්පෙතො, තස්ස ච ඛෙපනෙ වායාමොපි ලබ්භතෙව. තෙනාහ “යා පන මග්ගස්සා”තිආදි. අනාගතවිසෙසොති ච අභාවිතෙ මග්ගෙ උප්පජ්ජනාරහො අනන්තරජාතීහෙදො චුවචති. න පච්චුප්පන්තා අස්ස ජාති බිණා මග්ගභාවනායාති යොජනා. තත්ථ කාරණමාහ “විජ්ජමානත්තා”ති, එකභවපරියාපන්තතාය විජ්ජමානත්තාති අත්ථො. තත්ථ තත්ථ භවෙ පඨමාහිනිබ්බත්තිලක්ඛණා හි ජාති. “යා පනා”තිආදිනා පන මග්ගභාවනාය කිලෙසහෙතුට්ඨාසනමුඛෙන අනාගතජාතියා එව බිණාමො පකාසිතොති දට්ඨබ්බං. එකචතුපඤ්චවොකාරභවෙසුති භවත්තයග්ගහණං චුත්තතයෙන අනවසෙසතො ජාතියා බිණාභවදස්සනත්ථං, පුබ්බපද්ද්වයෙපෙත්ථ උත්තරපදලොපො. එකචතුපඤ්චක්ඛන්ධප්පහෙදාති එත්ථාපි එසෙව නයො. “තං සො”තිආදි “කථංඤ්ච නං පජානාති”ති වොදනාය සොධනාවචනං. තත්ථ තත්ති යථාචුත්තං ජාතිං. සොති බිණාසවො හික්ඛු. පච්චචෙක්ඛිත්ථාති පජානනාය පුබ්බතාගෙ පනිනකිලෙසපච්චචෙක්ඛණදස්සනං. එවඤ්ච කත්වා පච්චචෙක්ඛණපරම්පරාය තථා පජානනා සිද්ධාති දට්ඨබ්බං. පච්චචෙක්ඛණන්තරවිභාවනත්ථමෙව හි “ජානන්තො පජානාති”ති චත්තමානවචනද්වයං චුත්තං, ජානන්තො හුත්වා, ජානනහෙතු වා පජානාති නාමාති අත්ථො.

බ්‍රහ්මවරියවාසො නාම උක්කට්ඨනීද්දෙසතො මග්ගබ්‍රහ්මවරියස්ස නිබ්බත්තනමෙවාති ආහ “පරිචුත්ථ”න්ති, සමන්තතො නිරවසෙසෙන වසිතං පරිවිණ්ණන්ති අත්ථො. කස්මා පනිදං සො අතීතකාලවසෙන පජානාතීති අනුයොගෙනාහ “පුපුජ්ජනකල්‍යාණකෙන හි සද්ධි”න්තිආදි. පුපුජ්ජනකල්‍යාණකොපි හි හෙට්ඨා චුත්තලක්ඛණො සොනාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපන්නො නාම දක්ඛිණවිභවගසුත්තාදියු (ම. නි. 3.379) තථා එව චුත්තත්තා. වසන්ති නාමාති වසන්තා එව නාම හොන්ති, න චුත්ථවාසා. තස්මාති චුත්ථවාසත්තා. නනු ච “සො ‘ඉදං දුක්ඛ’න්ති යථාභූතං පජානාති”තිආදිනා පාළියං සම්මාදිට්ඨියෙව චුත්තා, න සම්මාසඬකප්පාදයො, අථ කස්මා “චතුසු සච්චෙසු චතුහි මග්ගෙහි පරිඤ්ඤාපභානසච්ඡිකිරියාභාවනාවසෙන සොළසවිධං කිච්චං නිට්ඨාපිත”න්ති අට්ඨඬිගිකස්ස මග්ගස්ස සාධාරණතො චුත්තන්ති? සම්මාසඬකප්පාදිනම්පි චතුකිච්චසාධනවසෙන පචත්තිතො. සම්මාදිට්ඨියා හි චතුසු සච්චෙසු පරිඤ්ඤාදිකිච්චසාධනවසෙන පචත්තමානාය සම්මාසඬකප්පාදිනම්පි සෙසානං දුක්ඛසච්චෙ පරිඤ්ඤාහිසමයානුගුණාව පචත්ති, ඉතරසච්චෙසු ච නෙසං පභානාහිසමයාදිවසෙන පචත්ති පාකටා එවාති. දුක්ඛනිරොධමග්ගෙසු යථාක්කමං පරිඤ්ඤාසච්ඡිකිරියාභාවනාපි යාවදෙව සමුදයපභානත්ථාති කත්වා තදත්ථෙයෙව තාසං පක්ඛිපනෙන “කතං කරණිය”න්ති පදස්ස අධිප්පායං විභාවෙතුං. “තෙනා”තිආදි චුත්තං. “දුක්ඛමූලං සමුවිජින්න”න්ති ඉමිනාපි තදෙව පකාරන්තරෙන විභාවෙති.

කස්මා පනෙන්ට් “කතං කරණිය” න්ති අතීතනිද්දෙසො කතොති ආහ
 “පුපුජ්ජනකල්‍යාණකාදයො” තිආදි. ඉමෙ පකාරො ඉත්ථං, තබ්බාවො ඉත්ථත්තන්ති දස්සෙති
 “ඉත්ථභාවයා” ති ඉමිනා, ආය-සද්දො ච සම්පදානත්ථෙ, තදත්ථායාති අත්ථො. තෙ පන පකාරො
 අරියමග්ගඛායාරහුනා පරිඤ්ඤාදයො ඉධාධිප්පෙනාති වුත්තං “එවං සොළසකිච්චභාවයා” ති. තෙ හි
 මග්ගං පච්චචෙක්ඛිතො මග්ගානුභාවෙන පාකටා හුත්වා උපට්ඨහන්ති මග්ගෙ පච්චචෙක්ඛිතෙ
 තංකිච්චපච්චචෙක්ඛිණායපි සුඛෙන සිද්ධිතො. එවං සාධාරණතො චතුසු මග්ගෙසු පච්චෙකං
 චතුකිච්චවසෙන සොළසකිච්චභාවං පකාසෙත්වා තෙසුපි කිච්චෙසු පහානමෙව පධානං තදත්ථත්තා
 ඉතරෙසං පරිඤ්ඤාදිනන්ති තදෙව විසෙසතො පකාසෙතුං “කිලෙසක්ඛයභාවය වා” ති ආහ.

අපිව පුරිමනයෙන පච්චචෙක්ඛිණපරම්පරාය පච්චචෙක්ඛිණවිධිං දස්සෙත්වා ඉදානි පධානත්තා
 පභීනකිලෙසපච්චචෙක්ඛිණවිධිමෙව දස්සෙතුං එවං වුත්තන්තිපි දට්ඨබ්බං. දුතියවිකප්පෙ අයං පකාරො
 ඉත්ථං, තබ්බාවො ඉත්ථත්තං, ආයසද්දො චෙත්ථ සම්පදානච්චනස්ස කාරියභූතො නිස්සක්කත්ථෙති
 දස්සෙති “ඉත්ථභාවතො” ති ඉමිනා. “ඉමස්මා එවං පකාරො” ති පන වදන්තො පකාරො නාම
 පකාරවන්තතො අත්ථතො හෙදො නත්ථි. යදි හි සො හෙදො අස්ස, තස්සෙව සො පකාරො න සියා,
 තස්මා ඉත්ථං-සද්දො පකාරවන්තභාවකො, අත්ථතො පන අහෙදෙපි සති අවයවාවයවිතාදිනා
 හෙදපරිකප්පනාවසෙන සියා කිඤ්චි හෙදමත්ථං, තස්මා ඉත්ථත්තසද්දො පකාරභාවකොති දස්සෙති.
 අයමිධ ටිකායං, (දී. නි. ටි. 1.248) මජ්ඣිමාගමටිකාවිනයටිකාදීසු (සාරත්ථ. ටි. 1.14) ච ආගතනයො.

සද්දවිදු පන පවත්තිනිමිත්තානුසාරෙන එවම්ච්ඡන්ති – අයං පකාරො අස්සාති ඉත්ථං,
 පකාරවන්තො. විචිත්‍රා හි තද්ධිතවුත්ති. තස්ස භාවො ඉත්ථත්තං, පකාරො, ඉමමත්ථං දස්සෙත්තො
 “ඉත්ථභාවතො ඉමස්මා එවං පකාරො” ති ආහාති. පට්ඨවිකප්පෙපි යථාරහං එස නයො. ඉදානි
 වත්තමානඛන්ධසන්තානාති සරුපකට්ඨං. අපරන්ති අනාගතං. “ඉමෙ පන පඤ්චක්ඛන්ධා පරිඤ්ඤාතා
 තිට්ඨන්ති” ති ඉදානි පායො, “ඉමෙ පන වරිමකත්තභාවසඬ්ඛාතා පඤ්චක්ඛන්ධා පරිඤ්ඤාතා
 තිට්ඨන්ති” ති පන මජ්ඣිමාගමවිනයටිකාදීසු, (සාරත්ථ. ටි. 1.14) ඉධ ච ටිකායං (දී. නි. ටි. 1.248)
 උල්ලිච්චිතපායො. තත්ථ වරිමකත්තභාවසඬ්ඛාතාති එකසන්තතිපරියාපන්නභාවෙන
 පච්ඡිමකත්තභාවකථිතා. පරිඤ්ඤාතාති මග්ගෙන පරිච්ඡිජ්ජ ඤාතා. තිට්ඨන්තිති අප්පතිට්ඨා අනොකාසා
 තිට්ඨන්ති. එතෙන හි තෙසං ඛන්ධානං අපරිඤ්ඤාමූලාභාවෙන අපතිට්ඨාභාවං දස්සෙති. අපරිඤ්ඤාමූලිකා
 හි පතිට්ඨා, තදභාවතො පන අප්පතිට්ඨාභාවො. යථාහ “කඛලිකාරෙ වෙ භික්ඛවෙ ආහාරෙ අත්ථි රාගො,
 අත්ථි නන්දි, අත්ථි තණ්හා, පතිට්ඨිතං තත්ථ විඤ්ඤාණං විරුළ්භ” න්තිආදි (සං. නි. 2.64; කථා. 296;
 මහානි. 7). තදුපමං විභාවෙති “ඡින්නමූලකා රුක්ඛා වියා” ති ඉමිනා, යථා ඡින්නමූලකා රුක්ඛා
 මූලාභාවතො අප්පතිට්ඨා අනොකාසා තිට්ඨන්ති, එවමෙනෙපි අපරිඤ්ඤාමූලාභාවතොති. අයමෙත්ථ
 ඔපම්මසංසන්දනා. වරිමකචිත්තනිරෝධෙනාති පරිනිබ්බානචිත්තනිරෝධෙන. අනුපාදානොති
 අනින්ධනො. අපණ්ණත්තිකභාවන්ති යෙසු ඛන්ධෙසු විජ්ජමානෙසු තථා තථා පරිකප්පනාසිද්ධා
 පඤ්ඤත්ති, තදභාවතො තස්සාපි ධර්මානකපඤ්ඤත්තියා අභාවෙන අපඤ්ඤත්තිකභාවං ගමිස්සන්ති.
 පණ්ණත්ති පඤ්ඤත්තිති හි අත්ථතො එකං යථා “පඤ්ඤාස පණ්ණාසා” ති. පඤ්ඤාස පණ්ණාදෙසොති
 හි අක්ඛරචිත්තකා වදන්ති.

249. යෙභුයොන සංඛිපති සඬ්ඛුචිතො භවතීති සඬ්ඛෙපො, පබ්බතමත්ථකං. තඤ්ඤි පබ්බතපාදතො
 අනුක්කමෙන බහුලං සංඛිත්තං සඬ්ඛුචිතං භොති. තෙනාහ “පබ්බතමත්ථකෙ” ති, පබ්බතසිඛරෙති
 අත්ථො. අයං අට්ඨකථාමුත්තකො නයො – සඬ්ඛිපියති පබ්බතභාවෙන ගණියතීති සඬ්ඛෙපො,
 පබ්බතපරියාපන්නො පදෙසො, තස්මිං පබ්බතපරියාපන්නෙ පදෙසෙති අත්ථොති. අනාවිලොති
 අකාලුසියො, සා වස්ස අනාවිලතා කද්දමාභාවෙන භොතීති ආහ “නික්කද්දමො” ති. සපති අපදාපි
 සමානා ගච්ඡන්ති සිප්පි, බුද්දකා සිප්පි සිප්පියො කා-කාරස්ස ය-කාරං කත්වා, යො “මුත්තිකො” තිපි
 වුව්චති. සවති පසවතීති සම්බුකො, යං “ජලසුත්ති, සඬ්ඛලිකා” ති ච වොහරන්ති. සමාහාරෙ යෙභුයොනො
 නපුංසකපයොගොති වුත්තං “සිප්පියසම්බුක” න්ති. එවම්දිසෙසු. සක්ඛරාති මුට්ඨිජ්ජමාණා පාසාණා.
 කට්ඨානීති කපාලබණ්ඩාති. සමුහවාචකස්ස සට්ඨසද්දස්ස ඉත්ථි ලිඬිගස්සාපි දිස්සනතො “ගුම්ඛ” න්ති
 පදස්සත්ථං දස්සෙති “සට්ඨ” ති ඉමිනා.

කාමඤ්ච “සිප්පියසම්බුකම්පි සක්ඛරකප්පම්පි මච්ඡගුම්බම්පි තිට්ඨන්තම්පි වරන්තම්පි” නි එත්ථ සක්ඛරකප්පං තිට්ඨතියෙව, සිප්පියසම්බුකමච්ඡගුම්බානි වරන්තිපි තිට්ඨන්තිපි, තථාපි සහවරණනායෙන සබ්බානෙව වරන්ති විය එවං චුත්තන්ති අත්ථං දස්සෙන්නො “තිට්ඨන්තම්පි වරන්තම්පිති එත්ථා” නිආදිමාහ. තත්ථ හි “සක්ඛරකප්පං තිට්ඨතියෙව” නිආදිනා යථාසම්භවමත්ථං දස්සෙති, “යථා පනා” නිආදිනා පන සහවරණනායං. පන-සද්දො අරුච්ඡංසුවනෙ, තථාපිති අත්ථො. අන්තරන්තරාති බහුනං ගාවීනමන්තරන්තරා ධීතාසු ගාවීසු විජ්ජමානාසුපි. ගාවොති ගාවියො. ඉතරාපිති ධීතාපි නිසින්නාපි. වරන්තිති වුවවන්ති සහවරණනායෙන. තිට්ඨන්තමෙවාතිආදියු අයමධිප්පායො – සිප්පියසම්බුකමච්ඡගුම්බානං වරණකිරියායපි යොගතො යානකිරියාය අනෙකන්තත්තා එකන්තතො තිට්ඨන්තමෙව න කදාපිපි වරන්තං සක්ඛරකප්පං උපාදාය සිප්පියසම්බුකම්පි මච්ඡගුම්බම්පි තිට්ඨන්තන්ති චුත්තං, න තු තෙසං යානකිරියමුපාදාය. තෙසං පන වරණකිරියමුපාදාය “වරන්තම්පි” නි පි-සද්දලොපො හෙත්ථ දට්ඨබ්බො. ඉතරම්පි ද්වයන්ති සිප්පියසම්බුකමච්ඡගුම්බං පදවසෙන එවං චුත්තං. ඉතරඤ්ච ද්වයන්ති සිප්පියසම්බුකමච්ඡගුම්බමෙව. වරන්තන්ති චුත්තන්ති එත්ථාපි තෙසං යානකිරියමුපාදාය “තිට්ඨන්තම්පි” නි පි-සද්දලොපො, එවමෙත්ථ අට්ඨකථාවරියෙහි සහවරණනායො දස්සිතො, ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන පන යථාලාභනායොපි. තථා හි චුත්තං “කිං වා ඉමාය සහවරියාය, යථාලාභග්ගහණං පනෙත්ථ දට්ඨබ්බං. සක්ඛරකප්පස්ස හි වසෙන තිට්ඨන්තන්ති, සිප්පියසම්බුකස්ස මච්ඡගුම්බස්ස ව වසෙන තිට්ඨන්තම්පි වරන්තම්පිති එවං යොජනා කාතබ්බා” නි (දී. නි. ටී. 1.249). අලබ්භමානස්සාපි අත්ථස්ස සහයොගීවසෙන දෙසනාමත්තං පති සහවරණනායො, සාධාරණතො දෙසිතස්සාපි අත්ථස්ස සම්භවවසෙන විවෙචනං පති යථාලාභනායොති උභයථාපි යුජ්ජති.

එවම්පෙත්ථ වදන්ති – අට්ඨකථායං “සක්ඛරකප්පං තිට්ඨතියෙව, ඉතරානි වරන්තිපි තිට්ඨන්තිපි” නි ඉමිනා යථාලාභනායො දස්සිතො යථාසම්භවං අත්ථස්ස විවෙචිතත්තා, “යථා පනා” නිආදිනා පන සහවරණනායො අලබ්භමානස්සාපි අත්ථස්ස සහයොගීවසෙන දෙසනාමත්තස්ස විභාවිතත්තාති, තදෙනම්පි අනුපවජ්ජමෙව අත්ථස්ස යුත්තත්තා, අට්ඨකථායඤ්ච තථා දස්සනස්සාපි සම්භවතොති දට්ඨබ්බං. “තත්ථා” නිආදි උපමාසංසන්දනං. තීරෙති උදකරහදස්ස තීරෙ. උදකරහදො ව නාම කත්ථවි සමුද්දොපි වුවවති “රහදොපි තත්ථ ගම්භිරො, සමුද්දො සරිතොදකො” නිආදියු (දී. නි. 3.278). කත්ථවි ජලාසයොපි “රහදොපි තත්ථ ධරණී නාම, යතො මෙසා පවස්සන්ති, වස්සා යතො පතායන්ති” නිආදියු, (දී. නි. 3.281) ඉධාපි ජලාසයොයෙව. සො හි උදකවසෙන රහො වක්ඛුරහාදිකං දදාතීති උදකරහදො ඔ-කාරස්ස අ-කාරං කත්ථා. සද්දවිදු පන “උදකං හරතීති උදකරහදො නිරුත්තිතයෙනා” නි වදන්ති.

“එත්තාවතා” නිආදිනා චතුත්ථජ්ඣානාන්තරං දස්සිතවිපස්සනාඤ්ඤාණතො පට්ඨාය යථාචුත්තත්ථස්ස සම්පිණ්ඩනං. තත්ථ එත්තාවතාති “පුන වපරං මහාරාජ හික්ඛු එවං සමාහිතෙ විත්තෙ...පෙ.... ඤාණදස්සනාය විත්තං අහිනිහරති” නිආදිනා එත්තකෙන, එතපරිමාණවන්තෙන වා වචනක්කමෙන. විපස්සනාඤ්ඤාණන්ති ඤාණදස්සනනාමෙන දස්සිතං විපස්සනාඤ්ඤාණං, තස්ස ව විසුං ගණනදස්සනෙන හෙට්ඨා චතුත්ථජ්ඣානාන්තරං වත්තබ්බතාකාරණෙසු තීසු නයෙසු තතියනායස්සෙව යුත්තතරහාවොපි දිපිතොති දට්ඨබ්බං. මනොමයඤ්ඤාණස්ස ඉද්ධිවිධසමවරොධිතභාවෙ විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.379 ආදයො) චුත්තෙපි ඉධ පාළියං විසුං දෙසිතත්තා විසුං එව ගහණං, තථා දෙසනා ව පාටියෙක්කසන්දිට්ඨිකසාමඤ්ඤඵලත්ථාති දට්ඨබ්බං. අනාගතංසඤ්ඤාණයථාකම්මුපගඤ්ඤාණද්වයස්ස පාළියං අනාගතත්තා “දිබ්බවක්ඛුචසෙන නිජ්ජන්ත” නිති චුත්තං, තබ්බසෙන නිජ්ජන්තත්තා තග්ගහණෙනෙව ගහිතං තං ඤාණද්වයන්ති චුත්තං හොති. දිබ්බවක්ඛුස්ස හි අනාගතංසඤ්ඤාණං, යථාකම්මුපගඤ්ඤාණඤ්ඤාති ද්වෙපි ඤාණානි පරිභණ්ඩානි හොන්තිති. දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණන්ති චුතුපපාතඤ්ඤාණනාමෙන දස්සිතං දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණං.

සබ්බෙසං පන දසන්තං ඤාණානං ආරම්මණවිභාගස්ස විසුද්ධිමග්ගෙ අනාගතත්තා තත්ථානාගතඤ්ඤාණානං ආරම්මණවිභාගං දස්සෙතුං “තෙස” නිතිආදි චුත්තං. තෙසන්ති දසන්තං ඤාණානං. තත්ථාති තස්මිං ආරම්මණවිභාගෙ, තෙසු වා දසසු ඤාණෙසු. භූමිහෙදතො පරිත්තමභග්ගතං, කාලහෙදතො අතීතානාගතපච්චුප්පන්තං, සන්තානහෙදතො අජ්ඣත්තබ්බිද්ධා වාති විපස්සනාඤ්ඤාණං සත්තවිධාරම්මණං. පරිත්තාරම්මණාදිතිකත්තයෙනෙව හි තස්ස ආරම්මණවිභාගො, න මග්ගාරම්මණතිකෙන. නිම්මිතරූපායතනමත්තමෙවාති අත්තනා නිම්මිතං රූපාරම්මණමෙව, අත්තනා වා නිම්මිතෙ මනොමයෙ කායෙ විජ්ජමානං රූපායතනමෙවාතිපි යුජ්ජති. ඉදඤ්ඤි තස්ස ඤාණස්ස

අභිනිමිතියමානෙ මනොමයෙ කායෙ රූපායනනමෙවාරබ්භ පවත්නනනො වුත්තං, න පන තත්ථ ගත්ඨායනනාදිනමභාවනො. න හි රූපකලාපො ගත්ඨායනනාදිවිරහිනො අත්ථිති සබ්බථා පරිනිජ්ඣන්තමෙව නිමිත්තරූපං. තෙනාහ “පරිත්තපච්චුජ්ජන්තබ්බිද්ධාරම්මණ”න්ති, යථාක්කමං භූමිකාලසන්තානහෙදතො තිබ්බිධාරම්මණන්ති අත්ථො. නිබ්බානවසෙන එකධම්මාරම්මණමිපි සමානං ආසවක්ඛයඤාණං පරිත්තාරම්මණාදිතිකවසෙන තිබ්බාරම්මණං දස්සෙතුං.

“අජ්ජමාණබ්බිද්ධානවත්තබ්බාරම්මණ”න්ති වුත්තං. තඤ්ඤි පරිත්තතිකවසෙන අජ්ජමාණාරම්මණං, අජ්ඣක්තිකවසෙන බ්බිද්ධාරම්මණං, අනිත්තිකවසෙන නවත්තබ්බාරම්මණඤ්ච හොති.

උත්තරිතරසද්දො, පණ්ණතරසද්දො ව පරියායොති දස්සෙති “සෙට්ඨතර”න්ති ඉමිනා. රතනකුටං විය කුටාගාරස්ස අරහත්තං කුටං උත්තමභිග්ගුතං භගවතො දෙසනාය අරහත්තපරියොසානත්තාති ආහ “අරහත්තතිකුටොනා”ති. දෙසනං නිට්ඨාපෙසීති තිත්ථකරමතහරවිභාවිති.

නානාවිධකුහනලපනාදිමිච්ඡාජීවවිද්ධංසිති. තිවිධසීලාලභිකතපරමසල්ලෙඛපටිපත්තිපරිදිපිති. ඥානාභිඤ්ඤාදිඋත්තරමනුස්සධම්මවිභූසිති. වුද්දසවිධමහාසාමඤ්ඤ්ඵලපටිමණ්ඩිතං අනඤ්ඤසාධාරණං සාමඤ්ඤ්ඵලදෙසනං රතනාගාරං විය රතනකුටොන අරහත්තකුටොන නිට්ඨාපෙසි “විමුත්තස්මි”න්ති ඉමිනා, අරහත්තඵලස්ස දෙසිතත්තාති අත්ථො.

අජාතසත්තුඋපාසකත්තපට්ඨෙදනාකථාවණ්ණනා

250. එත්තාවතා භගවතා දෙසිතස්ස සාමඤ්ඤ්ඵලසුත්තස්ස අත්ථවණ්ණනං කත්වා ඉදානි ධම්මසඬගාහකෙහි සඬගිතස්ස “එවං වුත්තෙ”තිආදිපාඨස්සපි අත්ථවණ්ණනං කරොන්තො පඨමං සම්බන්ධං දස්සෙතුං “රාජා”තිආදිමාහ. තත්ථ තත්ථාති තස්මිං තස්මිං සාමඤ්ඤ්ඵලෙ, සුත්තපදෙසෙ වා. කරණං කාරො, සාධු ඉති කාරො තථා, “සාධු භගවා, සාධු සුගතා”තිආදිනා තං පවත්තෙත්තො. ආදිමජ්ඣපරියොසානන්ති දෙසනාය ආදිඤ්ඤ්ඵල මජ්ඣඤ්ඤ්ඵල පරියොසානඤ්ඤ්ඵල. සක්කච්චං සාදරං ගාරවං සුත්ථා, “චිත්තෙත්ථා”ති එත්ථ ඉදං පුබ්බකාලකිරියාවචනං. ඉමෙ පඤ්ඤෙ පුටු සමණබ්බාහමණෙ පුච්ඡන්තො අහං චිරං වත අමිහි, එවං පුච්ඡන්තොපි අහං ථුසෙ කොට්ටෙන්තො විය කඤ්චි සාරං නාලත්ථන්ති යොජනා. තථා යො...පෙ... විස්සජ්ජෙසි, තස්ස භගවතො ගුණසම්පදා අහො වත. දසබලස්ස ගුණානුභාවං අජානන්තො අහං වඤ්චිතො සුචිරං වත අමිහිති. වඤ්චිතොති ව ඤ්ඤාණෙන වඤ්චිතො ආවට්ටිතො, මොහෙන පටිච්ඡාදිතො අමිහිති වුත්තං හොති. තෙනාහ “දසබලස්ස ගුණානුභාවං අජානන්තො”ති. සාමඤ්ඤ්ඵලජානනා හි විසෙසෙ අවතිට්ඨති. චිත්තෙත්ථා ආවිකරොන්තොති සම්බන්ධො. උල්ලභිසනසමත්ථායපි උබ්බෙගපිතියා අනුල්ලභිසනමිපි සියාති ආහ “පඤ්චවිධාය පිතියා චුට්ඨසරීරො”ති. චුට්ඨසරීරොති ව චුසිතසරීරොති අත්ථො, න ඛ්‍යාපිතසරීරොති සබ්බාය පිතියා අඛ්‍යාපිතත්තා. තන්ති අත්තතො පසාදස්ස ආවිකරණං, උපාසකත්තපට්ඨෙදනඤ්ච. ආරද්ධං ධම්මසඬගාහකෙහි.

අභික්කන්තාති අතික්කන්තා විගතා, විගතභාවො ව බයො එවාති ආහ “බයෙ දිස්සති”ති. තථා හි වුත්තං “නික්ඛන්තො පඨමො යාමො”ති. අභික්කන්තතරොති අතිවිය කන්තතරො මනොරමො, තාදිසො ව සුන්දරො හද්දකො නාමාති වුත්තං “සුන්දරො”ති.

“කො මෙ”තිආදි ගාථා විමානවත්ථුමිහි (වි. ව. 857). තත්ථ කොති දෙවනාගයක්ඛගත්ඨබ්බාදිසු කතමො. මෙති මම. පාදානීති පාදෙ, ලිඛිගවිපරියායොයං. ඉද්ධියාති ඊදිසාය දෙවිද්ධියා. යසසාති ඊදිසෙන පරිවාරෙන, පරිජනෙන ව. ජලන්ති ජලන්තො විජ්ජොතමානො. අභික්කන්තෙනාති අතිවිය කන්තෙන කමතීයෙන, අභිරූපෙනාති වුත්තං හොති. වණ්ණෙනාති ඡවිවණ්ණෙන සරීරවණ්ණනිභාය. සබ්බා ඔභාසයං දිසාති සබ්බා දසපි දිසා ඔභාසයන්තො. වන්දො විය, සුරියො විය ව එකොභාසං එකාලොකං කරොන්තො කො වන්දතිති සම්බන්ධො.

අභිරූපෙති අතිරෙකරූපෙ උළාරවණ්ණෙන සම්පන්නරූපෙ. අබ්භානුමොදනෙති අභිඅනුමොදනෙ අභිජ්ජමොදිතභාවෙ. කිමත්ථියං “අබ්භානුමොදනෙ”ති වචනන්ති ආහ “තස්මා”තිආදි. යුත්තං තාව හොතු අබ්භානුමොදනෙ, කස්මා පනායං ද්වික්ඛන්තුං වුත්තොති වොදනාය සොධනාමුඛෙන ආමෙඬිතවිසයං නිද්ධාරෙති “භයෙ කොධෙ”තිආදිනා, ඉමිනා සද්දලක්ඛණෙන හෙතුභූතෙන එවං

වුත්තො, ඉමිනා ව ඉමිනා ව විසයෙනානි වුත්තං හොති. “සාධු සාධු හන්තෙ” නි ආමෙඛිතවසෙන අත්ථං දස්සෙත්වා තස්ස විසයං නිද්ධාරෙත්තො එවමාහානිපි සම්බන්ධං වදන්ති. තත්ථ “වොරො වොරො, සප්පො සප්පො” නිආදිසු භයෙ ආමෙඛිතං, “විජ්ඣා විජ්ඣා, පහර පහරා” නිආදිසු කොඨෙ, “සාධු සාධු” නිආදිසු (සං. නි. 2.127; 3.35; 5.1085) පසංසායං, “ගච්ඡ ගච්ඡ, ලුනාහි ලුනාහි” නිආදිසු තුරිතෙ, “ආගච්ඡ ආගච්ඡා” නිආදිසු කොතුහලෙ, “බුද්ධො බුද්ධොති චිත්තෙන්තො” නිආදිසු (බු. වං. 2.44) අච්ඡරෙ, “අභික්කමථායස්මන්තො අභික්කමථායස්මන්තො” නිආදිසු (දී. නි. 3.20; අ. නි. 9.11) භාසෙ, “කභං එකපුත්තක, කභං එකපුත්තකා” නිආදිසු (සං. නි. 2.63) සොකෙ, “අහො සුඛං, අහො සුඛ” නිආදිසු (උදා. 20; දී. නි. 3.305) පසාදෙ. වසද්දො අවුත්තසමුච්චයත්ථො, තෙන ගරභා අසම්මානාදිනං සඛිගහො දට්ඨබ්බො. “පාපො පාපො” නිආදිසු හි ගරභායං, “අභිරුපක අභිරුපකා” නිආදිසු අසම්මානෙ. එවමෙතෙසු නවසු, අඤ්ඤෙසු ව විසයෙසු ආමෙඛිතවචනං බුද්ධො කරෙය්‍ය, යොජෙය්‍යානි අත්ථො. ආමෙඛනං පුනස්පුනමුච්චාරණං, ආමෙඛියති වා පුනස්පුනමුච්චාරියතීති ආමෙඛිතං, එකස්සෙවත්ථස්ස ද්වත්තික්ඛන්තං වචනං. මෙඛිසද්දො හි උම්මාදනෙ, ආපුබ්බො තු ද්වත්තික්ඛන්තමුච්චාරණෙ වත්තති යථා “එතදෙව යදා වාක්ඛය-මාමෙඛයති වාසවො” නි.

එවං ආමෙඛිතවසෙන ද්වික්ඛන්තං වුත්තභාවං දස්සෙත්වා ඉදානි නයිදං ආමෙඛිතවසෙනෙව ද්වික්ඛන්තං වුත්තං, අථ බො පච්චෙකමත්ථද්වයවසෙනපිති දස්සෙත්තො “අථ වා” නිආදිමහ. ආමෙඛිතවසෙන අත්ථං දස්සෙත්වා විච්ඡාවසෙනාපි දස්සෙත්තො එවමාහානිපි වදන්ති, තදයුත්තමෙව ඛ්‍යාපෙනබ්බස්ස ද්වික්ඛන්තමුචුත්තන්තා. ඛ්‍යාපෙනබ්බස්ස හි ඛ්‍යාපකෙන ගුණකිරියාදබ්බෙන ඛ්‍යාපනිච්ඡාය ද්වත්තික්ඛන්තං වචනං විච්ඡා යථා “ගාමො ගාමො රමණීයො” නි. තත්ථ අභික්කන්තන්ති අභික්කමනීයං, තබ්බාවො ව අනිඉට්ඨතායානි වුත්තං “අනිඉට්ඨ” නිආදි, පදන්තයඤ්චෙනං පරියායවචනං. එත්ථානි ද්විසු අභික්කන්තසද්දෙසු. “අභික්කන්ත” නිච්ච වචනං අපෙක්ඛිත්වා නපුංසකලිඬිගෙන වුත්තං, තං පන භගවතො වචනං ධම්මදෙසනායෙවාති කත්වා “යදිදං භගවතො ධම්මදෙසනා” නි ආහ, යායං භගවතො ධම්මදෙසනා මයා සුතා, තදිදං භගවතො ධම්මදෙසනාසඬ්ඛානං වචනං අභික්කන්තන්ති අත්ථො. එවං පටිනිද්දෙසොපි හි අත්ථතො අහෙදන්තා යුත්තො එව “යත්ථ ව දින්නං මහප්ඵලමාහු” නිආදිසු (වි. ව. 888) විය. “අභික්කන්ත” නිච්ච වුත්තස්ස වා අත්ථමත්තදස්සනං එතං, තස්මා අත්ථවසෙන ලිඬිගච්ඡන්තිවිපරිණාමො වෙදිතබ්බො, කාරියවිපරිණාමවසෙන චෙත්ථ විහත්තිවිපරිණාමතා. වචනන්ති හෙත්ථ සෙසො, අභික්කන්තං භගවතො වචනං, යායං භගවතො ධම්මදෙසනා මයා සුතා, සා අභික්කන්තං අභික්කන්තානි අත්ථො. දුතියපදෙපි “අභික්කන්තන්ති පසාදනං අපෙක්ඛිත්වා නපුංසකලිඬිගෙන වුත්ත” නිආදිනා යථාරහමෙස නයො නෙතබ්බො.

“භගවතො වචන” නිආදිනා අත්ථද්වයසරූපං දස්සෙති. තත්ථ දොසනාසනතොති රාගාදිකිලෙසදොසවිද්ධංසනතො. ගුණාධිගමනතොති සීලාදිගුණානං සම්පාදනවසෙන අධිගමාපනතො. යෙ ගුණෙ දෙසනා අධිගමෙති, තෙසු “ගුණාධිගමනතො” නි වුත්තෙසුයෙව ගුණෙසු පධානභූතා ගුණා දස්සෙතබ්බාති තෙ පධානභූතෙ ගුණෙ තාව දස්සෙතුං “සද්ධාජනනතො පඤ්ඤාජනනතො” නි වුත්තං. සද්ධාපධානා හි ලොකියා ගුණා, පඤ්ඤාපධානා ලොකුත්තරානි, පධානනිද්දෙසො චෙස දෙසනාය අධිගමෙතබ්බෙහි සීලසමාධිදුකාදිහිපි යොජනාසම්භවතො. අඤ්ඤම්පි අත්ථද්වයං දස්සෙති “සාත්ථතො” නිආදිනා. සීලාදිඅත්ථසම්පත්තියා සාත්ථතො. සභාවනිරුත්තිසම්පත්තියා සබ්බඤ්ජනතො. සුවිඤ්ඤායසද්දපයොගතාය උත්තානපදතො. සණ්ඨසුබ්බමහාවෙන දුබ්බිඤ්ඤායත්ථතාය ගම්භීරත්ථතො. සිනිද්ධමුදුමධුරසද්දපයොගතාය කණ්ණසුබ්බතො. විපුලවිසුද්ධපෙමනීයත්ථතාය හදයඬගමතො. මානාතිමානවිධමනෙන අනන්තුක්කංසනතො. ඵම්භසාරම්භනිම්මද්දෙනෙ අපරවම්භනතො. හිතාධිප්පායප්පවත්තියා පරෙසං රාගපරිළාභාදිවූපසමනෙන කරුණාසීතලතො. කිලෙසන්ධකාරවිධමනෙන පඤ්ඤාවදානතො. අවදානං, ඔදානන්ති ව අත්ථතො එකං. කරවිකරුතමඤ්ජුතාය ආපාථරමණීයතො. පුබ්බාපරාවරුද්ධසුච්ඡද්ධතාය විමද්දක්ඛමතො. ආපාථරමණීයතාය එව සුය්‍යමානසුබ්බතො. විමද්දක්ඛමතාය, හිතප්ඤ්ඤාසප්පවත්තියා ව විමංසියමානහිතතොති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. ආදිසද්දෙන පන සංසාරවක්කතිවත්තනතො, සද්ධම්මචක්කප්පවත්තනතො, මිච්ඡාවාදවිද්ධංසනතො, සම්මාවාදපතිට්ඨාපනතො, අකුසලමූලසමුද්ධරණතො, කුසලමූලසංරොපනතො, අපායද්වාරවිධානතො, සග්ගමග්ගද්වාරවිවරණතො, පරිසුට්ඨානවූපසමනතො, අනුසයසමුග්ගාචනතොති එවමාදිනං සඬිගහො දට්ඨබ්බො.

න කෙවලං පද්ද්වයෙනෙව, තතො පරමිපි චතුභි උපමාහිති පි-සද්දො සමිපිණ්ඩනත්ථො.
 “චක්ඛුමන්තො රූපානි දක්ඛන්ති” ති ඉදං “තෙලපජ්ජොතං ධාරොයා” ති චතුත්ථඋපමාය
 ආකාරමත්තදස්සනං, න පන උපමන්තරදස්සනන්ති ආහ “චතුභි උපමාහි” ති. අධොමුඛට්ඨපිතන්ති
 කෙනවි අධොමුඛං යපිතං. හෙට්ඨාමුඛජාතන්ති සභාවෙනෙව හෙට්ඨාමුඛං ජාතං. උග්ගාටොයානි විවටං
 කරොයා. “හත්ථෙ ගහෙන්වා” ති සමාවික්ඛණ්දස්සනත්ථං වුත්තං, “පුරන්ථාහිමුඛො, උත්තරාහිමුඛො වා
 ගච්ඡා” ති ආදිනා වචනමත්තං අවත්වා “එස මග්ගො, එවං ගච්ඡා” ති හත්ථෙ ගහෙන්වා නිස්සන්දෙහං
 දස්සෙය්‍යානි වුත්තං හොති. කාලපක්ඛෙ වාතුද්දසී කාලපක්ඛවාතුද්දසී. නිරන්තරරුක්ඛගහනෙන
 එකග්ගෙනා වනසණ්ඨො සනවනසණ්ඨො. මෙසස්ස පටලං මෙසපටලං, මෙසච්ඡන්තතානි වුත්තං
 හොති. නික්කුජ්ජිතං උක්කුජ්ජෙය්‍යානි කස්සවිපි ආධොයාස්ස අනාධාරභූතං කිඤ්චි භාජනං
 ආධාරභාවාපාදනවසෙන උක්කුජ්ජෙය්‍ය උපරි මුඛං යපෙය්‍ය. හෙට්ඨාමුඛජාතතාය විමුඛං,
 අධොමුඛට්ඨපිතතාය අසද්ධම්මෙ පතිතන්ති එවං පද්ද්වයං නික්කුජ්ජිතපදස්ස යථාදස්සිතෙන
 අත්ථද්වයෙන යථාරහං යොජෙතබ්බං, න යථාසඬ්ඛං. අත්තනො සභාවෙනෙව හි එස රාජා
 සද්ධම්මවිමුඛො, පාපමිත්තෙන පන දෙවදත්තෙන පිතුසාතාදිසු උයොයාජිතත්තා අසද්ධම්මෙ පතිතොති.
 වුට්ඨාපෙත්තෙන හගවතානි සම්බන්ධො.

“කස්සපස්ස හගවතො” ති ආදිනා තදා රඤ්ඤා අවුත්තස්සාපි අත්ථාපත්තිමත්තදස්සනං. කාමඤ්ච
 කාමච්ඡන්දාදොයෙ පටිච්ඡාදකා නිවරණභාවතො, මිච්ඡාදිට්ඨි පන සවිසෙසං පටිච්ඡාදිකා සත්තෙ
 මිච්ඡාහිනිවෙසවසෙනානි ආහ “මිච්ඡාදිට්ඨිගහනපටිච්ඡන්ත” ති. තෙනාහ හගවා “මිච්ඡාදිට්ඨිපරමාහං
 හික්ඛෙව චජ්ජං වදාමි” ති, [අ. නි. 1.310 (අත්ථනො සමානං)] මිච්ඡාදිට්ඨිසඬ්ඛාතගුම්ඛපටිච්ඡන්තන්ති
 අත්ථො. “මිච්ඡාදිට්ඨිගහනපටිච්ඡන්තං සාසනං විවරන්තෙනා” ති වදන්තො සබ්බබුද්ධානං එකාව
 අනුසන්ධි, එකංව සාසනන්ති කත්වා කස්සපස්ස හගවතො සාසනම්පි ඉමිනා සද්ධං එකසාසනං කරොතිති
 දට්ඨබ්බං. අඬ්ඟුත්තරට්ඨකථාදිසු හි තථා වෙව වුත්තං, එවඤ්ච කත්වා මිච්ඡාදිට්ඨිගහනපටිච්ඡන්තස්ස
 සාසනස්ස විවරණවචනං උපපන්නං හොතිති.

සබ්බො අකුසලධම්මසඬ්ඛාතො අපායගාමිමග්ගො කුම්මග්ගො කුච්ඡිතො මග්ගොති කත්වා.
 සමාදිට්ඨිආදිනං උජුපට්ඨකත්තාය මිච්ඡාදිට්ඨිආදො අට්ඨ මිච්ඡන්තධම්මා මිච්ඡාමග්ගො
 මොක්ඛමග්ගො මිච්ඡා චිතථො මග්ගොති කත්වා. තෙනෙව හි තදුභයස්ස පටිපක්ඛනං සන්ධාය
 “සග්ගමොක්ඛමග්ගං ආචිකරොන්තෙනා” ති වුත්තං. සබ්බො හි කුසලධම්මො සග්ගමග්ගො.
 සමාදිට්ඨිආදො අට්ඨ සම්මන්තධම්මා මොක්ඛමග්ගො. සප්පිආදිසන්තිස්සයො පදිපො න තථා
 උජ්ජලො, යථා තෙලසන්තිස්සයොති තෙලපජ්ජොතග්ගණං. ධාරොයානි ධරොයා, සමාහරොයා
 සමාදහෙය්‍යානි අත්ථො. බුද්ධාදිරතනරූපානීති බුද්ධාදිනං තිණ්ණං රතනානං වණ්ණායතනානි. තෙසං
 බුද්ධාදිරතනරූපානං පටිච්ඡාදකස්ස මොහන්ධකාරස්ස විද්ධංසකං තථා. දෙසනාසඬ්ඛාතං පජ්ජොතං
 තථා. තදුභයං තුල්‍යාධිකරණවසෙන විසූහිත්වා තස්ස ධාරකො සමාදහකොති අත්ථෙන
 “තප්පට්ච්ඡාදකමොහන්ධකාරවිද්ධංසකදෙසනාපජ්ජොතධාරකෙනා” ති වුත්තං. එතෙහි පරියායෙහිති
 යථාවුත්තෙහි නික්කුජ්ජිතක්කුජ්ජනපටිච්ඡන්තවිවරණමග්ගාවික්ඛණ්දතෙලපජ්ජොතධාරණ සඬ්ඛාත
 වතුබ්බිධොපමොපමිතබ්බප්පකාරෙහි, යථාවුත්තෙහි වා
 නානාවිධකුහනලපනාදිමිච්ඡාජීවිධමනාදිවිභාවනපරියායෙහි. තෙනාහ “අනෙකපරියායෙන ධම්මො
 පකාසිතො” ති.

“එව” ති ආදිනා “එසාහ” ති ආදිපායස්ස සම්බන්ධං දස්සෙති. පසන්නචිත්තතායපසන්නාකාරං
 කරොති. පසන්නචිත්තතා ව ඉමං දෙසනං සුත්වා එවානි අත්ථං ඤාපෙතුං “ඉමාය දෙසනායා” ති ආදි
 වුත්තං. ඉමාය දෙසනාය හෙතුභූතාය. පසන්නාකාරන්ති පසන්නෙහි සාධුජනෙහි කත්තබ්බස්සකාරං.
 සරණන්ති පටිසරණං. තෙනාහ “පරායණ” ති. පරායණතා පන අනත්ථනිසෙධනෙන,
 අත්ථසම්පාදනෙන වානි වුත්තං “අසස්ස තාතා, හිතස්ස ව විධාතා” ති. අසස්සානි නිස්සක්කෙ සාම්චචනං,
 පාපතොති අත්ථො. දුක්ඛතොතිපි වදන්ති කෙවි. තායනි අවස්සයං කරොතිති තාතා. හිතස්සානි
 උපයොගත්ථෙ සාම්චචනං. විදහති සංවිධානං කරොතිති විධාතා. “ඉති ඉමිනා අධිප්පායෙනා” ති
 වදන්තො “ඉතිසද්දො වෙන්ථ ලුත්තනිද්දිට්ඨො, සො ව ආකාරත්ථො” ති දස්සෙති. සරණන්ති ගමනං.
 හිතාධිප්පායෙන හජනං, ජානනං වා, එවඤ්ච කත්වා විනයට්ඨකථාදිසු “සරණන්ති ගච්ඡාමි” ති සහෙව
 ඉතිසද්දෙන අත්ථො වුත්තොති. එත්ථ හි නායං ගම්-සද්දො නි-සද්දොයො විය ද්විකම්මිකො, තස්මා යථා

“අපං ගාමං නෙති” නි වුවවනි, එවං “භගවන්තං සරණං ගච්ඡාමි” නි වත්තුං න සක්කා, “සරණන්ති ගච්ඡාමි” නි පන වත්තබ්බං, තස්මා එත්ථ ඉතිසද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති වෙදිතබ්බං, එවඤ්ච කත්වා “යො බුද්ධං සරණං ගච්ඡති, සො බුද්ධං වා ගච්ඡෙය්‍ය සරණං වා” නි (බු. පා. අට්ඨ. 1.ගමනියදීපනා) බුද්දකනිකායට්ඨකථාය උද්ධටා වොදනා අනවකාසා. න හි ගමි-සද්දං දුභාදිනාදිගණිකං කරොන්ති අක්ඛරවිත්තකාති. භොතු තාව ගමි-සද්දස්ස එකකම්මභාවො, තථාපි “ගච්ඡතෙව පුබ්බං දිසං, ගච්ඡති පච්ඡිමං දිසං” න්තිආදීසු (සං. නි. 1.159; 3.87) විය “භගවන්තං, සරණං” න්ති පදද්වයස්ස සමානාධිකරණතා යුත්තාති? න, තස්ස පදද්වයස්ස සමානාධිකරණභාවානුපපත්තිතො. තස්ස හි සමානාධිකරණභාවෙ අධිප්පෙනෙ පටිභතවිත්තොපි භගවන්තං උපසංකම්මන්තො බුද්ධං සරණං ගතො නාම සියා. යඤ්භි තං “බුද්ධො” නි විසෙසිතං සරණං, තමෙවෙස ගතොති, න චෙත්ථ අනුපපත්තිකෙන අත්ථෙත අත්ථො, තස්මා “භගවන්තං” න්ති ගමනියත්ථස්ස දීපනං, “සරණං” න්ති පන ගමනාකාරස්සාති වුත්තනයෙන ඉතිලොපවසෙනෙව අත්ථො ගහෙතබ්බොති. ධම්මඤ්ච සඩ්ඨස්සඤ්චාති එත්ථාපි එසෙව නයො. භොන්ති චෙත්ථ –

“ගමිස්ස එකකම්මන්තා, ඉතිලොපං විජානියා;
පටිසාතප්පසංඛගන්තා, න ච තුලාත්ථතා සියා.

තස්මා ගමනියත්ථස්ස, පුබ්බපදංච ජොතකං;
ගමනාකාරස්ස පරං, ඉත්‍යුත්තං සරණත්තයෙ” නි.

“ඉති ඉමිනා අධිප්පායෙන භගවන්තං ගච්ඡාමි” නි පන වදන්තො අනෙතෙව අධිප්පායෙන භජනං, ජානනං වා සරණගමනං නාමාති නියමෙති. තත්ථ “ගච්ඡාමි” නිආදීසු පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමං පච්ඡිමං අත්ථවචනං, “ගච්ඡාමි” නි එතස්ස වා අනඤ්ඤසාධාරණතාදස්සනවසෙන පාටියෙක්කමෙව අත්ථවචනං “භජාමි” නිආදීපදත්තයං. භජනඤ්භි සරණාධිප්පායෙන උපසංකම්මනං, සෙවනං සන්තිකාවචරභාවො, පසිරුපාසනං වත්තපටිවත්තකරණෙන උපට්ඨානන්ති එවං සබ්බථාපි අනඤ්ඤසාධාරණතංයෙව දස්සෙති. එවං “ගච්ඡාමි” නි පදස්ස ගතිඅත්ථං දස්සෙත්වා බුද්ධිඅත්ථම්පි දස්සෙතුං “එවං වා” නිආදීමාහ, තත්ථ එවන්ති “භගවා මෙ සරණං” න්තිආදීනා අධිප්පායෙන. කස්මා පන “ගච්ඡාමි” නි පදස්ස “බුජ්ඣාමි” නි අයමත්ථො ලබ්භතීති වොදනං සොධෙති “යෙසඤ්භි” නිආදීනා, අනෙත ව නිරුත්තිතයමන්තරෙන සභාවතොව ගමුධාතුස්ස බුද්ධිඅත්ථොති දිපෙති. ධාතුනන්ති මූලසද්දසංඛිධාතානං ඉ, යා, කමු, ගමුඉච්චාදීනං.

“අධිගතමග්ගෙ, සච්ඡිකතනිරොධෙ” නි පදද්වයෙනාපි ඵලට්ඨා එව දස්සිතා, න මග්ගට්ඨාති තෙ දස්සෙත්තො “යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානෙ වා” නි ආහ. නනු ච කල්‍යාණපුපුජ්ජනොපි “යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජති” නි වුවවනීති? කිඤ්චාපි වුවවනි, නිජ්ජරියායෙන පන මග්ගට්ඨා එව තථා වත්තබ්බා, න ඉතරො නියාමොක්කමනාභාවතො. තථා හි තෙ එව “අපායෙසු අපතමානෙ ධාරෙතී” නි වුත්තා. සම්මත්තනියාමොක්කමනෙන හි අපායවිනිමුත්තිසම්මභවොති. එවං අනෙකෙහිපි විනය- (සාරත්ථ. ටී. 1.වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා) සුත්තන්තට්ඨකාරොහි (දී. නි. ටී. 1.250) වුත්තං, තදෙන සම්මත්තනියාමොක්කමනවසෙන නිජ්ජරියායතො අපායවිනිමුත්තකෙ සන්ධාය වුත්තං, තදනුපපත්තිවසෙන පන පරියායතො අපායවිනිමුත්තකං කල්‍යාණපුපුජ්ජනම්පි “යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානෙ” නි පදෙන දස්සෙතීති දට්ඨබ්බං. තථා භෙස දක්ඛිණවිභඩ්ගසුත්තාදීසු (ම. නි. 3.379) සොතාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපන්නභාවෙන වුත්තොති, ජත්තවීමානෙ (වි. ව. 886 ආදයො) ඡත්තමාණවකො චෙත්ථ නිදස්සනං. අධිගතමග්ගෙ, සච්ඡිකතනිරොධෙ ව යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානෙ ව පුග්ගලෙ අපායෙසු අපතමානෙ කත්වා ධාරෙතීති සපාය්සෙසයොජනා. අතීතකාලිකෙන හි පුරිමපදද්වයෙන ඵලට්ඨානමෙව ගහණං, වත්තමානකාලිකෙන ව පච්ඡිමෙන පදෙන සහ කල්‍යාණපුපුජ්ජනෙන මග්ගට්ඨානමෙව. “අපතමානෙ” නි පන පදෙන ධාරණාකාරදස්සනං අපතනකරණවසෙනෙව ධාරෙතීති, ධාරණසරුපදස්සනං වා. ධාරණං නාම අපතනකරණමෙවාති, අපතනකරණඤ්ච අපායාදිනිබ්බත්තකකිලෙසවිද්ධංසනවසෙන වට්ටතො නියානමෙව. “අපායෙසු” නි හි දුක්ඛබ්බුලට්ඨානතාය පධානවසෙන වුත්තං, වට්ටදුක්ඛෙසු පන සබ්බෙසුපි අපතමානෙ කත්වා ධාරෙතීති අත්ථො වෙදිතබ්බො. තථා හි අභිධම්මට්ඨකථායං වුත්තං “සොතාපත්තිමග්ගො චෙත්ථ අපායභවතො වුට්ඨාති, සකදාගාමිමග්ගො සුගතිකාමභවෙකදෙසතො, අනාගාමිමග්ගො කාමභවතො,

අරහත්තමග්ගො රුපාරුපභවතො, සබ්බභවෙහිපි වුට්ඨාති එවාති වදන්ති” (ධ. ස. අට්ඨ. 350) එවැනිව කන්වා අරියමග්ගො නියයානිකතාය, නිබ්බානඤ්ච තස්ස තදන්ථසිද්ධිහෙතුතායාති උභයමෙව නිජ්ජරියායෙන ධම්මො නාමාති සරුපතො දස්සෙතුං “සො අත්ථතො අරියමග්ගො වෙව නිබ්බානඤ්චා”ති වුත්තං. නිබ්බානඤ්චි ආරම්මණං ලභිත්වා අරියමග්ගස්ස තදන්ථසිද්ධි, ස්වායමත්ථො ව පාළියා එව සිද්ධොති ආහ “චුත්තඤ්චෙන”න්තිආදි. යාවතාති යත්තකා. තෙසන්ති තත්තකානං ධම්මානං. “අග්ගො අක්ඛායති”ති වත්තබ්බෙ ඔ-කාරස්ස අ-කාරං, ම-කාරාගමඤ්ච කන්වා “අග්ගමක්ඛායති”ති වුත්තං. “අක්ඛායති”ති වෙන්ථ ඉතිසද්දො ආදිඅත්ථො, පකාරත්ථො වා, තෙන “යාවතා භික්ඛවෙ ධම්මා සඬ්ඛතා වා අසඬ්ඛතා වා, විරාගො තෙසං අග්ගමක්ඛායති”තිආදි (ඉතිවු. 90; අ. නි. 4.34) සුත්තපදං සඬ්ඛණ්හාති, “විත්ථාරො”ති ඉමිනා වා තදවසෙසසඬ්ඛනො.

යස්මා පන අරියඵලානං “තාය සද්ධාය අවුපසන්තායා”තිආදි වචනතො මග්ගෙන සමුච්ඡින්නානං කිලෙසානං පටිජ්ජස්සද්ධිජ්ජභානකිච්චතාය නියයානානුගුණතා, නියයානපරියොසානතා ව, පරියත්තියා පන නියයානධම්මසමධිගමහෙතුතාය නියයානානුගුණතාති ඉමිනා පරියායෙන වුත්තනයෙන ධම්මභාවො ලබ්භති, තස්මා තදුභයමිපි සඬ්ඛණ්හන්තො “න කෙවලඤ්චා”තිආදිමාහ. ස්වායමත්ථො ව පාඨාරුළ්භො එවාති දස්සෙති “චුත්තඤ්චෙන”න්තිආදිනා. තත්ථ ඡත්තමාණවකච්චමානෙති ඡත්තො කිර නාම සෙතඛ්ඛායං බ්‍රාහ්මණමාණවකො, සො උක්කට්ඨායං පොක්ඛරසාතිබ්‍රාහ්මණස්ස සන්තිකෙ සිජ්ජං උග්ගහෙත්වා “ගරුදක්ඛිණං දස්සාමි”ති උක්කට්ඨාහිමුඛො ගච්ඡති, අථස්ස භගවා අන්තරාග්ගෙන වොරන්තරායං, තාවතිංසභවතෙ නිබ්බන්තමානඤ්ච දිස්වා ගාථාබන්ධවසෙන සරණගමනවිධිං දෙසෙසි, තස්ස තාවතිංසභවනුපගස්ස තිංසයොජ්ජිකං විමානං ඡත්තමාණවකච්චමානං. දෙවලොකෙපි හි තස්ස මනුස්සකාලෙ සමඤ්ඤා යථා “මණ්ඩුකො දෙවපුත්තො, (වි. ව. 858 ආදයො) කුවෙරො දෙවරාජා”ති, ඉධ පන ඡත්තමාණවකච්චමානං වත්ථු කාරණං එතස්සාති කන්වා උත්තරපදලොපෙන “න තථා තපති නහෙ සුරියො, වන්දො ව න භාසති න චුස්සො, යථා”තිආදිකා (වි. ව. 889) දෙසනා “ඡත්තමාණවකච්චමාන”න්ති වුව්වති, තත්‍රායං ගාථා පරියාපන්නා, තස්මා ඡත්තමාණවකච්චමානවත්ථුදෙසනායන්ති අත්ථො වෙදිතබ්බො.

කාමරාගො භවරාගොති එවමාදිහෙදො අනාදිකාලච්භාවිතො සබ්බොපි රාගො විරජ්ජති පභීයති එතෙනාති රාගවිරාගො, මග්ගො. එජාසඬ්ඛාතාය තණ්හාය, අත්තොනිජ්ඣානලක්ඛණස්ස ව සොකස්ස තදුජ්ජත්තියං සබ්බසො පරික්ඛිණන්තා නත්ථි එජා, සොකො ව එතස්මිත්ති අනෙජං, අසොකඤ්ච, ඵලං. තදට්ඨකථායං (වි. ව. අට්ඨ. 887) පන “තණ්හාවසිට්ඨානං සොකනිමිත්තානං කිලෙසානං පටිජ්ජස්සමිහනතො අසොක”න්ති වුත්තං. ධම්මමසඬ්ඛනන්ති සම්පජ්ජ සම්භූය පච්චයෙහි අජ්ජපටිසඬ්ඛනන්තා අසඬ්ඛනං අත්තතො සභාවධාරණතො පරමත්ථධම්මභූතං නිබ්බානං. තදට්ඨකථායං පන “ධම්මන්ති සභාවධම්මං. සභාවතො ගහෙතබ්බධම්මො හෙස, යදිදං මග්ගඵලනිබ්බානානි, න පරියත්තිධම්මො විය පඤ්ඤන්තිධම්මවසෙනා”ති (වි. ව. අට්ඨ. 887) වුත්තං, එවං සති ධම්මසද්දො තීසුපි යානෙසු යොජෙතබ්බො. අජ්ජපටිකුලසද්දෙන ව තත්ථ නිබ්බානමෙව ගහිතං “නත්ථි එත්ථ කිඤ්චිපි පටිකුල”න්ති කන්වා, අජ්ජපටිකුලන්ති ව අවිරොධදීපනතො කිඤ්චි අවිරුද්ධං, ඉට්ඨං පණ්ණත්ති වා අත්ථො. පගුණරුපෙන පවත්තිතත්තා, පකට්ඨගුණච්භාවනතො වා පගුණං. යථාහ “විහිංසසඤ්ඤි පගුණං න භාසිං, ධම්මං පණ්ණං මනුජෙසු බ්‍රහ්මෙ”ති (ම. නි. 1.283; 2.339; මහාව. 9).

ධම්මක්ඛන්ධා කථිතාති යොජනා. එවං ඉධ චතුහිපි පදෙහි පරියත්තිධම්මොයෙව ගහිතො, තදට්ඨකථායං පන “සවනවෙලායං, උපපරික්ඛණවෙලායං, පටිපජ්ජනවෙලායන්ති සබ්බදාපි ඉට්ඨමෙවාති මධුරං, සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණසන්තිස්සයාය පටිභානසම්පදාය පවත්තිතත්තා සුජ්ජපවත්තිභාවතො, නිපුණභාවතො ව පගුණං, විහජිතබ්බස්ස අත්ථස්ස බන්ධාදිවසෙන, කුසලාදිවසෙන, උද්දෙසාදිවසෙන ව සුට්ඨු විහජනතො සුවිහත්තන්ති තිහිපි පදෙහි පරියත්තිධම්මමෙව වදනි”ති (වි. ව. අට්ඨ. 887) වුත්තං. ආපාඨකාලෙ විය මජ්ජනකාලෙපි, කට්ඨන්තස්ස විය සුණන්තස්සාපි සම්මුඛිභාවතො උභතොපච්චක්ඛතාදස්සනත්ථං ඉධෙව “ඉම”න්ති ආසන්නපච්චක්ඛවචනමාහ. පුන “ධම්ම”න්ති ඉදං යථාවුත්තස්ස චතුබ්බධස්සාපි ධම්මස්ස සාධාරණවචනං. පරියත්තිධම්මොපි හි සරණෙසු ව සීලෙසු ව පතිට්ඨානමත්තායපි යථාවපටිපත්තියා අපායපනනතො ධාරෙති, ඉමස්ස ව අත්ථස්ස ඉදමෙව ඡත්තමාණවකච්චමානං සාධකන්ති දට්ඨබ්බං. සාධාරණභාවෙන යථාවුත්තං ධම්මං පච්චක්ඛං කන්වා දස්සෙන්නො පුන “ඉම”න්ති ආහ. යස්මා වෙසා භ-කාරත්තයෙන ව පටිමණ්ඩිතා දොධකගාථා, තස්මා

තනියපාදේ මධුරසද්දේ ම-කාරො අධිකොපි අරියවරියාදිපදෙහි විය අනෙකක්කරපදෙන යුත්තත්තා අනුපවජ්ජොති දට්ඨබ්බං.

දිට්ඨිසීලසංඝාතෙනාති “යායං දිට්ඨි අරියා නියායානිකා නියායාති තක්කරස්ස සම්මා දුක්ඛක්ඛයාය, තථාරූපාය දිට්ඨියා දිට්ඨිසාමඤ්ඤගතො විහරති” (දී. නි. 3.324, 356; අ. නි. 6.11; පරි. 274) එවං චුත්තාය දිට්ඨියා වෙව “යානි තානි සීලානි අබ්බන්ධානි අවිජ්ජදානි අසබ්බානි අකම්මාසානි භුජ්ස්සානි විඤ්ඤපසත්ථානි අපරාමට්ඨානි සමාධිසංවත්තනිකානි, තථාරූපෙහි සීලෙහි සීලසාමඤ්ඤගතො විහරති” (දී. නි. 3.324, 356; ම. නි. 1.492; 3.54; අ. නි. 6.92; පරි. 274) එවං චුත්තානං සීලානඤ්ච සංභතභාවෙන, දිට්ඨිසීලසාමඤ්ඤනාති අත්ථො. සංභතොති සංඝට්ඨො, සමෙතොති චුත්තං හොති. අරියපුග්ගලා හි යත්ථ කත්ථවි දුරෙ යිතාපි අත්තනො ගුණසාමග්ගියා සංභතා එව. “චුත්තඤ්ඤෙන” න්තිආදිනා ආභව්වපායෙන සමත්ථෙති.

යත්ථානි යස්මිං සංඝෙ. දිත්තන්ති පරිච්චත්තං අත්තාදිදෙය්‍යාධම්මං, ගාථාබන්ධන්තා වෙන්ථ අනුනාසිකලොපො. දොධකගාථා හෙසා. මහජ්ඵලමාහුති “මහජ්ඵල” න්ති බුද්ධාදයො ආහු. චතුසුති වෙන්ථ ව-කාරො අධිකොපි චුත්තනයෙන අනුපවජ්ජො. අව්වන්තමෙව කිලෙසාසුචිතො විසුද්ධන්තා සුචිසු. “සොතාපන්තො සොතාපත්තිඵලසවිජ්ජිකරියාය පටිපත්තො” නිආදිනා (සං. නි. 5.488) චුත්තෙසු චතුසු පුරිසයුගෙසු. චතුසච්චධම්මස්ස, නිබ්බානධම්මස්ස ච පච්චක්ඛතො දස්සනෙන, අරියධම්මස්ස පච්චක්ඛදස්සාවිතාය වා ධම්මදසා. තෙ පුග්ගලා මග්ගට්ඨඵලට්ඨෙ යුගලෙ අකත්ථා විසුං විසුං පුග්ගලගණනෙන අට්ඨ ව හොන්ති. ඉමං සංඝං සරණත්ථං සරණාය පරායණාය අපායදුක්ඛවට්ටදුක්ඛපරිතාණාය උපෙහි උපගච්ඡ හජ්ජ සෙව, එවං වා ජානාහි බුජ්ඣස්සුති සහ යොජනාය අත්ථො. යත්ථ යෙසු සුචිසු චතුසු පුරිසයුගෙසු දිත්තං මහජ්ඵලමාහු, ධම්මදසා තෙ පුග්ගලා අට්ඨ ව, ඉමං සංඝං සරණත්ථමුපෙහීති වා සම්බන්ධො. එවම්පි හි පටිනිද්දෙසො යුත්තො එව අත්ථතො අභිත්තන්තාති දට්ඨබ්බං. ගාථාසුබන්ධඤ්චෙන්ථ පුරිසපදේ රිකාරං, පුග්ගලාපදේ ව රස්සං කත්ථා නිද්දෙසො.

එත්තාවතාති “එසාහ” න්තිආදිවචනක්කමෙන. තිණි වත්ථුනි “සරණ” න්ති ගමනානි, තික්ඛන්තුං වා “සරණ” න්ති ගමනානිති සරණගමනානි. පටිවෙදෙසීති අත්තනො හදයගතං වාචාය පවෙදෙසී.

සරණගමනකථාවණ්ණනා

සරණගමනස්ස විසයජ්ජහෙදඵලසංකිලෙසහෙදානං විය, කත්තු ව විභාවනා තත්ථ කොසල්ලාය හොති යෙවාති සහ කත්තුනා තං විධිං දස්සෙතුං “ඉදානි තෙසු සරණගමනෙසු කොසල්ලත්ථං...පෙ.... වෙදිතඛිබ්බො” නි චුත්තං. “යො ව සරණං ගච්ඡති” නි ඉමිනා හි කත්තාරං විභාවෙති තෙන විනා සරණගමනස්සෙව අසම්භවතො, “සරණගමන” න්ති ඉමිනා ව සරණගමනමෙව, “සරණ” න්තිආදීහි පන යථාක්කමං විසයාදයො. කස්මා පනෙන්ථ වොදානං න ගහිතං, නනු වොදානවිභාවනාපි තත්ථ කොසල්ලාය හොතීති? සච්චමෙතං, තං පන සංකිලෙසග්ගහණෙනෙව අත්ථතො විභාවිතං හොතීති න ගහිතං. යානි හි තෙසං සංකිලෙසකාරණානි අඤ්ඤාණාදීනි, තෙසං සබ්බෙන සබ්බං අනුප්පන්නානං අනුප්පාදනෙන, උප්පන්නානඤ්ච පහානෙන වොදානං හොතීති. අත්ථතොති සරණසද්දත්ථතො, “සරණත්ථතො” තිපි පායො, අයමෙවත්ථො. හිංසත්ථස්ස සරසද්දස්ස වසෙනතං සිද්ධන්ති දස්සෙන්තො ධාත්වත්ථවසෙන “හිංසතීති සරණ” න්ති වත්ථා තං පන හිංසනං කෙසං, කථං, කස්ස වාති වොදනං සොධෙති “සරණගතන” න්තිආදිනා. කෙසන්ති හි සරණගතනං. කථන්ති තෙනෙව සරණගමනෙන. කස්සාති හයාදිනන්ති යථාක්කමං සොධනා. තත්ථ සරණගතනන්ති “සරණ” න්ති ගතනං. සරණගමනෙනාති “සරණ” න්ති ගමනෙන කුසලධම්මෙන. හයන්ති වට්ටහයං. සන්නාසන්ති චිත්තුත්‍රාසං තෙනෙව චෙතසිකදුක්ඛස්ස සංඛගහිතත්තා. දුක්ඛන්ති කායිකදුක්ඛග්ගහණං. දුග්ගතිපරිකිලෙසන්ති දුග්ගතිපරියාපන්නං සබ්බම්පි දුක්ඛං “දුග්ගතියං පරිකිලිස්සනං සංවිබාධනං, සමුපතාපනං වා” ති කත්ථා, තයිදං සබ්බං පරතො ඵලකථායං ආවි හවිස්සති. හිංසනඤ්චෙන්ථ විනාසනමෙව, න පන සත්තහිංසනම්චාති දස්සෙති “හනති විනාසෙති” නි ඉමිනා. එතන්ති සරණපදං. අධිවචනන්ති නාමං, පසිද්ධවචනං වා, යථාභුච්චං වා ගුණං අධිකිච්ච පවත්තවචනං. තෙනාහ “රතනත්තයස්සෙවා” ති.

එවං හිංසනත්ථවසෙන අවිසෙසනො සරණසද්දත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි තදත්ථවසෙනෙව විසෙසනො දස්සෙතුං “අථ වා”තිආදි වුත්තං. රතනත්තයස්ස පච්චෙකං හිංසනකාරණදස්සනමෙව හි පුරිමනයනො ඉමස්ස විසෙසොති. තත්ථ හිතෙ පවත්තනෙනාති “සම්පන්නසීලා හික්ඛවෙ විහරවා”තිආදිනා (ම. නි. 1.64, 69) අත්ථෙ සත්තානං නියොජනෙන. අහිතා ව නිවත්තනෙනාති “පාණාතිපාතස්ස බො පාපකො විපාකො, පාපකං අභිසම්පරාය”න්තිආදිනා ආදීනවදස්සනාදිමුඛෙන අනත්ථතො ව සත්තානං නිවත්තනෙන. භයං හිංසනීති හිතාහිතෙසු අප්පවත්තිපවත්තිහෙතුකං බ්‍යාසනං අප්පවත්තිකරණෙන විනාසෙති. භවකන්තාරා උත්තාරණෙන මග්ගසංඛ්‍යාතො ධම්මො, ඵලනිබ්බානසංඛ්‍යාතො පන අස්සාසදානෙන සත්තානං භයං හිංසනීති යොජනා. කාරානන්ති දානවසෙන, පූජාවසෙන ව උපනීතානං සක්කාරානං. අනුපසග්ගොපි හි සද්දො සඋපසග්ගො විය අත්ථවිසෙසවාටකො “අප්පකම්පි කතං කාරං, පුඤ්ඤං හොති මහප්ඵල”න්තිආදිසු විය. අනුත්තරදක්ඛිණෙය්‍යභාවතො විපුලඵලපටිලාභකරණෙන සත්තානං භයං හිංසනීති යොජෙතබ්බං. ඉමීනාපි පරියායෙනාති රතනත්තයස්ස පච්චෙකං හිංසකභාවකාරණදස්සනවසෙන විහජිත්වා වුත්තෙන ඉමීනාපි කාරණෙන. යස්මා පනිදං සරණපදං නාථපදං විය සුද්ධනාමපදත්තා ධාත්වත්ථං අන්තොනිතං කත්වා සංඛිකතත්ථමිපි වදති, තස්මා හෙට්ඨා සරණං පරායණන්ති අත්ථො වුත්තොති දට්ඨබ්බං.

එවං සරණත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි සරණගමනත්ථං දස්සෙත්තො “තප්පසාදා”තිආදිමාහ. තත්ථ “සම්මාසම්බුද්ධො භගවා, ස්වාක්ඛාතො ධම්මො, සුප්පටිපන්නො සංඛ්‍යො”ති එවමාදිනා තස්මිං රතනත්තයෙ පසාදො තප්පසාදො, තදෙව රතනත්තයං ගරු එතස්සාති තග්ගරු, තස්ස භාවො තග්ගරුතා, තප්පසාදො ව තග්ගරුතා ව තප්පසාදතග්ගරුතා, තාහි. විහතකිලෙසො විධුතවිචිකිච්ඡාසම්මොභාසද්ධියාදිපාපධම්මත්තා, තදෙව රතනත්තයං පරායණං පරාගති තාණං ලෙණං එතස්සාති තප්පරායණො, තස්ස භාවො තප්පරායණතා, සායෙව ආකාරො තප්පරායණතාකාරො, තෙන පවත්තො තප්පරායණතාකාරප්පවත්තො. එත්ථ ව පසාදග්ගහණෙන ලොකියං සරණගමනමාහ. තඤ්චි සද්ධාපධානං, න ඤාණපධානං, ගරුතාගහණෙන පන ලොකුත්තරං. අරියා හි රතනත්තයං ගුණාභිඤ්ඤාය පාසාණච්ඡත්තං විය ගරුං කත්වා පස්සන්ති, තස්මා තප්පසාදෙන තද්ධිගප්පහානවසෙන විහතකිලෙසො, තග්ගරුතාය ව අගාරවකරණහෙතුනං සමුච්ඡේදවසෙනාති යොජෙතබ්බං. තප්පරායණතා පනෙත්ථ තග්ගතිකතාති තාය වතුබ්බිධම්පි වක්ඛමානං සරණගමනං ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. අවිසෙසෙන වා පසාදගරුතා ජොතිතාති පසාදග්ගහණෙන අනවෙච්චප්පසාදස්ස ලොකියස්ස, අවෙච්චප්පසාදස්ස ව ලොකුත්තරස්ස ගහණං, තථා ගරුතාගහණෙන ලොකියස්ස ගරුකරණස්ස, ලොකුත්තරස්ස වාති උභයෙනපි පදෙන උභයමිපි ලොකියලොකුත්තරසරණගමනං යොජෙතබ්බං. උප්පජ්ජති චිත්තමෙනෙනාති උප්පාදො, සම්පයුත්තධම්මසමුහො, චිත්තඤ්ච තං උප්පාදො වාති චිත්තුප්පාදො. සමාහාරද්වන්දෙපි හි කත්ථවි පුල්ලිඛිගම්ච්ඡන්ති සද්දවිදු, තදාකාරප්පවත්තං සද්ධාපඤ්ඤාදිසම්පයුත්තධම්මසහිතං චිත්තං සරණගමනං නාම “සරණන්ති ගච්ඡති එතෙනාති කත්වා”ති වුත්තං හොති. “තංසම්ඛිති”තිආදි කත්තුච්චාභාවා. තෙන යථාචුත්තචිත්තුප්පාදෙන සමඛිති තංසම්ඛිති. තෙනාහ “චුත්තප්පකාරෙන චිත්තුප්පාදෙනා”ති. උපෙතීති හප්පි සෙවති පශිරූපාසති, ජානාති වා, බුජ්ඣතිති අත්ථො.

ලොකුත්තරං සරණගමනං කෙසන්ති ආහ “දිට්ඨසම්චාන”න්ති, අට්ඨන්තං අරියපුග්ගලානන්ති අත්ථො. කදා තං ඉජ්ඣතිති ආහ “මග්ගක්ඛණෙ”ති, “ඉජ්ඣති”ති පදෙන චෙතස්ස සම්බන්ධො. මග්ගක්ඛණෙ ඉජ්ඣමානෙනෙව හි වතුසම්චාධිගමෙන ඵලට්ඨානමිපි සරණගමකතා සිජ්ඣති ලොකුත්තරසරණගමනස්ස හෙදාභාවතො, තෙසඤ්ච එකසන්නානන්තා. කථං තං ඉජ්ඣතිති ආහ “සරණගමනුපක්කිලෙසසමුච්ඡේදෙනා”තිආදි, උපපක්කිලෙසසමුච්ඡේදෙනො, ආරම්මණෙනො, කිච්චතො ව සකලෙපි රතනත්තයෙ ඉජ්ඣතිති වුත්තං හොති. සරණගමනුපක්කිලෙසසමුච්ඡේදෙනාති චෙත්ථ පහානාභිසමයං සන්ධාය වුත්තං, ආරම්මණෙනාති සච්ඡිකිරියාභිසමයං. නිබ්බානාරම්මණං හුත්වා ආරම්මණෙනො ඉජ්ඣතිති හි යොජෙතබ්බං, ත්වා-සද්දො ව හෙතුත්ථවාටකො යථා “සක්කො හුත්වා නිබ්බන්ති”ති (ධ. ප. අට්ඨ. 1.2.29). අපිව “ආරම්මණෙනො”ති වුත්තමෙවත්ථං සරූපතො නියමෙති “නිබ්බානාරම්මණං හුත්වා”ති ඉමීනා. “කිච්චතො”ති තදවසෙසං භාවනාභිසමයං පරිඤ්ඤාභිසමයඤ්ච සන්ධාය වුත්තං. “ආරම්මණෙනො නිබ්බානාරම්මණං හුත්වා”ති එතෙන වා මග්ගක්ඛණානුරූපං එකාරම්මණතං දස්සෙත්වා “කිච්චතො”ති ඉමීනා පහානතො අවසෙසං කිච්චත්තයං දස්සිතන්ති දට්ඨබ්බං. “මග්ගක්ඛණෙ, නිබ්බානාරම්මණං හුත්වා”ති ව වුත්තත්තා අත්ථතො මග්ගඤාණසංඛ්‍යාතො

වතුසව්වාධිගමො එව ලොකුත්තරසරණගමනන්ති විඤ්ඤායති. තත්ථ හි වතුසව්වාධිගමනෙ සරණගමනුපක්කිලෙසස්ස පභානාහිසමයවසෙන සමුව්ඡින්නං භවති, නිබ්බානාධම්මො පන සච්ඡිකිරියාහිසමයවසෙන, මග්ගධම්මො ච භාවනාහිසමයවසෙන පටිච්ඡක්ඛියමානායෙව සරණගමනත්ථං සාධෙති, බුද්ධගුණා පන සාවකගොචරභූතා පරිඤ්ඤාහිසමයවසෙන පටිච්ඡක්ඛියමානා සරණගමනත්ථං සාධෙත්ති, තථා අරියසංඝගුණා. තෙනාහ “සකලෙපි රතනත්තයෙ ඉජ්ඣති”ති.

එලපරියන්තිනම්පෙත්ථ චුත්තනයෙන මග්ගානුගුණප්පචත්තියා ගහණං, අපරිඤ්ඤායාභූතානඤ්ච බුද්ධසංඝගුණානං තග්ගුණසාමඤ්ඤතායාති දට්ඨබ්බං. එවඤ්ඤි සකලභාවවිසිට්ඨවචනං උපපන්නං භොතිති. ඉජ්ඣන්තඤ්ච සභෙව ඉජ්ඣති, න ලොකියං විය පටිපාටියා අසම්මොහපටිවෙධෙන පටිච්චද්ධන්තාති ගහෙනබ්බං. පදීපස්ස විය හි එකක්කිලෙසයෙව මග්ගස්ස වතුකිච්චසාධනන්ති. යෙ පන වදන්ති “සරණගමනං නිබ්බානාරම්මණං හුත්වා න පචත්තති, මග්ගස්ස අධිගතත්තා පන අධිගතමෙව නං භොති එකච්චානං තෙවිජ්ජාදිනං ලොකියවිජ්ජාදයො වියා”ති, තෙසං පන වචනෙ ලොකියමෙව සරණගමනං සියා, න ලොකුත්තරං, තඤ්ච අයුත්තමෙව දුට්ඨස්සාපි තස්ස ඉච්ඡිතබ්බන්තා. තදභිගප්පභානෙන සරණගමනුපක්කිලෙසවික්කම්මිහනං. ආරම්මණතො බුද්ධාදිගුණාරම්මණං හුත්වාති එත්ථාපි චුත්තනයෙන අත්ථො, සරණගමනුපක්කිලෙසවික්කම්මිහනතො, ආරම්මණතො ච සකලෙපි රතනත්තයෙ ඉජ්ඣතිති චුත්තං භොති.

තන්ති ලොකියසරණගමනං. “සම්මාසම්බුද්ධො භගවා”තිආදිනා සද්ධාපටිලාභො. සද්ධාමූලිකාති යථාචුත්තසද්ධාපුබ්බගමා. සහජාතවසෙන පුබ්බභිගමතායෙව හි තම්මූලිකතා සද්ධාවිරහිතස්ස බුද්ධාදීසු සම්මාදස්සනස්ස අසම්භවතො. සම්මාදිට්ඨි නාම බුද්ධසුබුද්ධතං, ධම්මසුධම්මතං සංඝසුප්පටිපන්නතඤ්ච ලොකියාවබ්බොධවසෙන සම්මා ඤායෙන දස්සනතො. “සද්ධාපටිලාභො”ති ඉමිනා සම්මාදිට්ඨිවිරහිතාපි සද්ධා ලොකියසරණගමනන්ති දස්සෙති, “සද්ධාමූලිකා ච සම්මාදිට්ඨි”ති පන එතෙන සද්ධුපනිස්සයා යථාචුත්තා පඤ්ඤාති. ලොකියම්පි හි සරණගමනං දුට්ඨං ඤාණසම්පයුත්තං, ඤාණවිජ්ජයුත්තඤ්ච. තත්ථ පඨමෙන පදෙන මාතාදිහි උස්සාහිතදාරකාදිනං විය ඤාණවිජ්ජයුත්තං සරණගමනං ගහිතං, දුතියෙන පන ඤාණසම්පයුත්තං. තදුභයමෙව පුඤ්ඤකිරියවත්ථු විසෙසභාවෙන දස්සෙතුං “දසසු පුඤ්ඤකිරියවත්ථුසු දිට්ඨිපුක්කම්මන්ති වුවචති”ති ආහ. දිට්ඨි එව අත්තතො පච්චයෙහි උජුං කරියතිති හි අත්ථොන සම්මාදිට්ඨියා දිට්ඨිපුක්කම්මභාවො, දිට්ඨි උජුං කරියති එතෙනාති අත්ථොන පන සද්ධායපි. සද්ධාසම්මාදිට්ඨිග්ගහණෙන චෙත්ථ තප්පධානස්සාපි චිත්තුප්පාදස්ස ගහණං, දිට්ඨිපුක්කම්මපදෙන ච යථාචුත්තෙන කරණසාධනෙන, එවඤ්ච කත්වා “තප්පරායණතාකාරප්පචත්තො චිත්තුප්පාදො”ති හෙට්ඨා චුත්තවචනං සමත්ථිතං භොති, සද්ධාසම්මාදිට්ඨිනං පන විසුං ගහණං. තංසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදස්ස තප්පධානතායාති දට්ඨබ්බං.

තයිදන්ති ලොකියං සරණගමනමෙව පච්චාමසති ලොකුත්තරස්ස තථා භෙදාභාවතො. තස්ස හි මග්ගක්කිලෙසයෙව චුත්තනයෙන ඉජ්ඣනතො තථාච්චස්ස සමාදානස්ස අවිජ්ජමානත්තා එස භෙදො න සම්භවතිති. අත්තා සන්තියායාතියති අප්පියති පරිච්චජියති එතෙනාති අත්තසන්තියායානනං, යථාචුත්තං සරණගමනසංඛාතං දිට්ඨිපුක්කම්මං. තං රතනත්තයං පරායණං පටිසරණමෙතස්සාති තප්පරායණො, පුග්ගලො, චිත්තුප්පාදො වා, තස්ස භාවො තප්පරායණතා, තදෙව දිට්ඨිපුක්කම්මං. “සරණ”න්ති අධිප්පායෙන සිස්සභාවං අත්තෙවාසිකභාවසංඛාතං චත්තපටිචත්තාදිකරණං උපගච්ඡති එතෙනාති සිස්සභාවූපගමනං. සරණගමනාධිප්පායෙනෙව පණ්ණාසති එතෙනාති පණ්ණාසනො, පණ්ණාසනඤ්චෙත්ථ අභිවාදනපච්චුට්ඨානඅඤ්ජලිකම්මසාමිච්ඡිකම්මමෙව, සබ්බත්ථ ච අත්ථොන යථාචුත්තදිට්ඨිපුක්කම්මමෙව චෙදිතබ්බං.

සංසාරදුක්ඛන්තථරණත්ථං අත්තතො අත්තභාවස්ස පරිච්චජනං අත්තපරිච්චජනං. තප්පරායණතාදීසු එසෙව නයො. හිතොපදෙසකථාපරියායෙන ධම්මස්සාපි ආචරියභාවො සමුදාචරියති “එලො අම්බො අඑලො ව, තෙ සත්ථාරො උභො මමා”තිආදීසු වියාති ආහ “ධම්මස්ස අත්තෙවාසිකො”ති. “අභිවාදනා”තිආදි පණ්ණාසනස්ස අත්ථදස්සනං. බුද්ධාදීනංයෙවාති අවධාරණස්ස අත්තසන්තියායානනාදීසු සිහගතිකවසෙන අධිකාරො චෙදිතබ්බො. එවඤ්ඤි තදඤ්ඤතිචත්තනං කතං භොතිති. “ඉමෙසඤ්ඤි”තිආදි වතුධා පචත්තනස්ස සමත්ථනං, කාරණදස්සනං වා.

එවං අත්තසන්නියානනාදීනි එකෙන පකාරෙන දස්සෙත්වා ඉදානි අපරෙහිපි පකාරෙහි දස්සෙතුං “අපිවා”නිආදි ආරද්ධං, එතෙන අත්තසන්නියානනනප්පරායණනාදීනං චතුත්තං පරියායන්තරෙහිපි අත්තසන්නියානනනප්පරායණනාදි කතමෙව හොති අත්ථස්ස අභින්නත්තා යථා තං “සික්ඛාපච්චක්ඛානඅභුතාරොචනානි”ති දස්සෙති. ජීවිතපරියන්තිකන්ති භාවනාපුංසකච්චනං, යාවජීවං ගච්ඡාමිති අත්ථො. මහාකස්සපො කිර සයමෙව පබ්බජිතවෙසං ගහෙත්වා මහාතිත්ථබ්බාත්මණගාමනො නික්ඛමිත්වා ගච්ඡන්තො තිගාචුතමග්ගං පච්චුග්ගමනං කත්වා අන්තරා ච රාජගහං, අන්තරා ච නාළන්දං බහුපුත්තකනිග්‍රොධරුක්ඛමුලෙ එකකමෙව නිසින්තං හගවන්තං පස්සිත්වා “අයං හගවා අරහං සම්මාසම්බුද්ධො”ති අජානන්තොයෙව “සත්ථාරඤ්ච වතාහං පස්සෙයාං, හගවන්තමෙව පස්සෙයාං”න්තිආදිනා (සං. නි. 2.154) සරණගමනමකාසි. තෙන චුත්තං “මහාකස්සපස්ස සරණගමනං වියා”ති. විත්ථාරො කස්සපසංයුත්තවට්ඨකථායං (සං. නි. අට්ඨ. 2.2.154) ගහෙතබ්බො. තත්ථ සත්ථාරඤ්චවතාහං පස්සෙයාං, හගවන්තමෙව පස්සෙයාන්ති සචෙ අහං සත්ථාරං පස්සෙයාං, ඉමං හගවන්තංයෙව පස්සෙයාං. න හි මෙ ඉතො අඤ්ඤෙන සත්ථාරා හවිතුං සක්කා. සුගතඤ්ච වතාහං පස්සෙයාං, හගවන්තමෙව පස්සෙයාන්ති සචෙ අහං සම්මාපටිපත්තියා සුට්ඨු ගතත්තා සුගතං නාම පස්සෙයාං, ඉමං හගවන්තංයෙව පස්සෙයාං. න හි මෙ ඉතො අඤ්ඤෙන සුගතෙන හවිතුං සක්කා. සම්මාසම්බුද්ධඤ්ච වතාහං පස්සෙයාං, හගවන්තමෙව පස්සෙයාන්ති සචෙ අහං සම්මා සාමඤ්ච සච්චානි බුද්ධත්තා සම්මාසම්බුද්ධං නාම පස්සෙයාං, ඉමං හගවන්තංයෙව පස්සෙයාං, න හි මෙ ඉතො අඤ්ඤෙන සම්මාසම්බුද්ධෙන හවිතුං සක්කාති අයමෙත්ථ අට්ඨකථා. සබ්බත්ථ ව-සද්දො, වත-සද්දො ච පදපුරණමත්තං, චෙ-සද්දෙන වා හවිතබ්බං “සචෙ”ති අට්ඨකථායං (සං. නි. අට්ඨ. 2.2.154) චුත්තත්තා. වත-සද්දො ච පස්සිතුකාමතාය එකංසත්ථං දිපෙතිති යුජ්ජති.

“සො අහං”න්තිආදි සුත්තනිපාතෙ ආලවකසුත්තෙ. තත්ථ කිඤ්චාපි මග්ගෙනෙව තස්ස සරණගමනමාගතං, සොතාපන්නභාවදස්සනත්ථං, පන පසාදානුරූපදස්සනත්ථඤ්ච එවං වාචං හින්දති තදට්ඨකථායං (සු. නි. අට්ඨ. 1.181) චුත්තං. ගාමා ගාමන්ති අඤ්ඤස්මා දෙවගාමා අඤ්ඤං දෙවගාමං, දෙවතානං වා බුද්දං, මහන්තඤ්ච ගාමන්තිපි අත්ථො. පුරා පුරන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. ධම්මස්ස ච සුධම්මතන්ති බුද්ධස්ස සුබුද්ධතං, ධම්මස්ස සුධම්මතං, සඬ්ඝස්ස සුප්පටිපන්නතඤ්ච අභිත්ථවිත්ථාති සහ සමුච්චයෙන, පාඨසෙසෙන ච අත්ථො, සම්බුද්ධං නමස්සමානො ධම්මසොසකො හුත්වා විවරිස්සාමිති චුත්තං හොති.

ආලවකාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන සාතාගිරහෙමවතාදීනමිපි සඬ්ගහො. නනු ච එතෙ ආලවකාදයො අධිගතමග්ගත්තා මග්ගෙනෙව ආගතසරණගමනා, කස්මා තෙසං තප්පරායණනාසරණගමනං චුත්තන්ති? මග්ගෙනාගතසරණගමනෙහිපි තෙහි තප්පරායණනාකාරස්ස පචෙදිතත්තා. “සො අහං විවරිස්සාමි...පෙ.... සුධම්මතං, (සං. නි. 1.246; සු. නි. 194) තෙ මයං විවරිස්සාම, ගාමා ගාමං නගා නගං...පෙ.... සුධම්මතං”න්ති (සු. නි. 182) ච හි එතෙහි තප්පරායණනාකාරො පචෙදිතො. තස්මා සරණගමනවිසෙසමනපෙක්ඛිත්වා පචෙදනාකාරමත්තං උපදිසන්නෙන එවං චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. අථාති “කථං බො බ්‍රාහ්මණො හොති”තිආදිනා පුට්ඨස්ස අට්ඨවිධපඤ්ඤස්ස “පුබ්බෙනිවාසං යො වෙදි”තිආදිනා බ්‍රාහ්මණපරියොසානකාලෙ. ඉදඤ්චි මජ්ඣිමපණ්ණාසකෙ බ්‍රහ්මායුසුත්තෙ (ම. නි. 2.394) පරිච්ඡිකන්ති පරිච්ඡසති. පරිසම්බාහන්ති පරිමජ්ජති. එවමිපි පණිපාතො දට්ඨබ්බොති එවමිපි පරමනිපච්චකාරෙන පණිපාතො දට්ඨබ්බො.

සො පනෙසාති පණිපාතො. ඤාති...පෙ.... වසෙනාති එත්ථ ඤාතිවසෙන, හයවසෙන, ආවරියවසෙන, දක්ඛිණෙයාවසෙනාති පච්චෙකං යොජෙතබ්බං ද්වන්ද්වපරතො සුයාමානත්තා. තත්ථ ඤාතිවසෙනාති ඤාතිභාවවසෙන. භාවප්පධානනිද්දෙසො හි අයං, භාවලොපනිද්දෙසො වා තබ්භාවස්සෙව අධිප්පෙතත්තා. එවං සෙසෙසුපි පණිපාතපදෙන වෙනෙසං සම්බන්ධො තබ්බසෙන පණිපාතස්ස චතුබ්බධත්තා. තෙනාහ “දක්ඛිණෙයාවසෙනාති”ති, දක්ඛිණෙයානාහෙතුකෙන පණිපාතෙනෙවාති අත්ථො. ඉතරෙහීති ඤාතිභාවාදිහෙතුකෙහි පණිපාතෙහි. “සෙට්ඨවසෙනෙවා”තිආදි තස්සෙවත්ථස්ස සමත්ථනං. ඉදානි “න ඉතරෙහි”තිආදිනා චුත්තමෙව අත්ථත්තයං යථාක්කමං විත්ථාරතො දස්සෙතුං “තස්මා”තිආදි චුත්තං. “සාකියො වා”ති පිතුපක්ඛතො ඤාතිකුලදස්සනං, “කොලියො වා”ති පන මාතුපක්ඛතො. වන්දතිති පණිපාතස්ස උපලක්ඛණච්චනං. රාජපුත්තොති රාජුහි,

රාජ්‍යය වා පුජිතො යථා “ගාමපුජිතො”ති. පුජාවචනපයොගෙ හි කත්තරි සාමිවචනමිච්ඡන්ති සද්දවිදු. භගවතොති බොධිසත්තභූතස්ස, බුද්ධභූතස්ස වා භගවතො. උග්ගහිතන්ති සික්ඛිතස්සිපං.

“චතුර්ධා”තිආදි සිඬිගාලොවාදසුත්තෙ (දී. නි. 3.265) සරමාවසන්ති සරෙ වසන්තො, කම්මප්පච්චතියයොගතො චෙත්ථ භුම්මත්ථෙ උපයොගවචනං. කම්මං පයොජයෙති කසිවාණිජ්ජාදිකම්මං පයොජෙය්‍ය. කුලානඤ්ඤි න සබ්බකාලං එකසදිසං වත්තති, කදාචි රාජාදිවසෙන ආපදාපි උප්පජ්ජති, තස්මා “ආපදාසු උප්පන්තාසු භවිස්සති”ති එවං මනසි කත්වා නිධාපෙය්‍යාති ආහ “ආපදාසු භවිස්සති”ති. ඉමෙසු පන චතුසු කොට්ඨාසෙසු “එකෙන භොගෙ භුක්ඤ්ජෙය්‍යා”ති චුත්තකොට්ඨාසතොයෙව ගහෙත්වා භික්ඛුනම්පි කපණද්ධිකාදීනම්පි දානං දාතබ්බං, පෙසකාරන්භාපිතකාදීනම්පි චෙතනං දාතබ්බන්ති අයං භොගපරිග්ගභණානුසාසනී, එවරුපං අනුසාසනී උග්ගහෙත්වාති අත්ථො. ඉදඤ්ඤි දිට්ඨධම්මිකංයෙව සන්ධාය වදති, සම්පරායිකං, පන නියානිකං වා අනුසාසනී පච්චාසිසන්තොපි දක්ඛිණෙය්‍යපණිපාතමෙව කරොති නාමාති දට්ඨබ්බං. “යො පනා”තිආදි “සෙට්ඨවසෙනෙව...පෙ.... ගණ්හාති”ති චුත්තස්සත්ථස්ස චිත්ථාරවචනං.

“එව”න්තිආදි පන “සෙට්ඨවසෙන ව භිජ්ජති”ති චුත්තස්ස බ්‍යතිරෙකදස්සනං. අත්ථවසා ලිඬිගවිහත්තිවිපරිණාමොති කත්වා ගහිතසරණාය උපාසිකාය වානිපි යොජෙතබ්බං. එවමිදිසෙසු. පබ්බජිතම්පිති පි-සද්දො සම්භාවනත්ථොති චුත්තං “පගෙව අපබ්බජිත”න්ති. සරණගමනං න භිජ්ජති සෙට්ඨවසෙන අවන්දිතත්තා. තථාති අනුකඬ්ඪනත්ථෙ නිපාතො “සරණගමනං න භිජ්ජති”ති. රට්ඨපුජිතත්තාති රට්ඨෙ, රට්ඨවාසිනං වා පුජිතත්තා. තයිදං භයවසෙන වන්දිතබ්බභාවස්සෙව සමත්ථනං, න තු අහෙදස්ස කාරණදස්සනං, තස්ස පන කාරණං සෙට්ඨවසෙන අවන්දිතත්තාති වෙදිතබ්බං. චුත්තඤ්ඤි “සෙට්ඨවසෙන ව භිජ්ජති”ති. සෙට්ඨවසෙනාති ලොකෙ අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යතාය සෙට්ඨභාවවසෙනාති අත්ථො. තෙනාහ “අයං ලොකෙ අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යොති වන්දති”ති. තිත්ථියම්පි වන්දතො න භිජ්ජති, පගෙව ඉතරං. සරණගමනප්පහෙදොති සරණගමනවිභාගො, තබ්බිභාගසම්බන්ධතො චෙත්ථ සක්කා අහෙදොපි සුඛෙන දස්සෙතුන්ති අහෙදදස්සනං කතං.

අරියමග්ගො එව ලොකුත්තරසරණගමනන්ති වත්තාරි සාමඤ්ඤඵලාති විපාකඵලභාවෙන චුත්තාති. සබ්බදුක්ඛක්ඛයොති සකලස්ස වට්ටදුක්ඛස්ස අනුප්පාදනිරොධො නිබ්බානං. එත්ථ ව කම්මසදිසං විපාකඵලං, තබ්බිපරිතං ආනිසංසඵලන්ති දට්ඨබ්බං. යථා හි සාලිබ්ජාදීනං ඵලාති තංසදිසාති විපක්කාති නාම භොන්ති, විපාකනිරුත්තිඤ්ඤි ලහන්ති, න මූලඬ්ඪකුරපත්තක්ඛන්ධනාලාති, එවං කුසලාකුසලානං ඵලාති අරුපධම්මභාවෙන, සාරම්මණභාවෙන ව සදිසාති විපක්කාති නාම භොන්ති, විපාකනිරුත්තිඤ්ඤි ලහන්ති, න තදඤ්ඤාති කම්මනිබ්බත්තාතිපි කම්මඅසදිසාති, තාති පන ආනිසංසාති නාම භොන්ති, ආනිසංසනිරුත්තිමත්තඤ්ඤි ලහන්ති. “චුත්තඤ්ඤෙ”න්තිආදිනා ධම්මපදෙ අග්ගිදත්තමුභමණවත්ථුපාලිමාහරිත්වා දස්සෙති.

යො වාති එත්ථ ව-සද්දො බ්‍යතිරෙකෙ, යො පනාති අත්ථො. තත්ත්වයමධිප්පායො – බ්‍යතිරෙකත්ථදීපනෙ යදි “බහුං වෙ සරණං යන්ති, පබ්බතාති වනාති වා”තිආදිනා (ධ. ප. 188) චුත්තං බෙමං සරණං න භොති, න උත්තමං සරණං, එතඤ්ඤි සරණමාගම්ම සබ්බදුක්ඛා න පමුච්චති, එවං සති කිං නාම වත්ථු බෙමං සරණං භොති, උත්තමං සරණං, කිං නාම වත්ථු සරණමාගම්ම සබ්බදුක්ඛා පමුච්චතිති වෙ?

යො ව බුද්ධඤ්ඤි ධම්මඤ්ඤි, සඬ්ඝඤ්ඤි සරණං ගතො...පෙ....

එතං බො සරණං බෙමං, එතං සරණමුත්තමං;

එතං සරණමාගම්ම, සබ්බදුක්ඛා පමුච්චතිති. (ධ. ප. 190-92);

එවමිදිසෙසු. ලොකියස්ස සරණගමනස්ස අඤ්ඤාතිත්ථියාවන්දනාදිනා කුප්පනතො, වලනතො ව අකුප්පං අවලං ලොකුත්තරමෙව සරණගමනං පකාසෙතුං “වත්තාරි අරියසච්චාති, සම්මප්පඤ්ඤාය පස්සති”ති චුත්තං. වාචාසිලිට්ඨත්ථඤ්ඤිචෙත්ථ සම්මාසද්දස්ස රස්සත්තං. “දුක්ඛ”න්තිආදි “වත්තාරි අරියසච්චාති”ති චුත්තස්ස සරුපදස්සනං. දුක්ඛස්ස ව අතික්කමන්ති දුක්ඛනිරොධං. දුක්ඛපසමගාමීනන්ති දුක්ඛනිරොධගාමී. “එත”න්ති “වත්තාරි...පෙ.... පස්සති”ති (ධ. ප. 190) එවං චුත්තං

ලොකුත්තරසරණගමනසඬ්ඛානං අරියසච්චදස්සනං. බො-සද්දො අවධාරණත්ථො පදත්තයෙපි යොජෙනබ්බො.

නිව්වනො අනුපගමනාදිවසෙනානි “නිව්ව”න්ති අග්ගහණාදිවසෙන, ඉතිනා නිද්දිසිතබ්බෙහි තො-සද්දම්ච්ඡන්ති සද්දවිදු. “චුත්තඤ්ඤෙන”න්තිආදිනා ඤාණවිභවිතාදීසු (ම. නි. 3.126; අ. නි. 1.268) ආගතං පාළිං සාධකභාවෙන ආහරති. අට්ඨානන්ති ජනකහෙතුපටික්ඛෙපො. අනවකාසොති පච්චයහෙතුපටික්ඛෙපො. උභයෙනාපි කාරණමෙව පටික්ඛිපති. යන්ති යෙන කාරණෙන. දිට්ඨිසම්පන්නොති මග්ගදිට්ඨියා සම්පන්නො සොත්තපන්නො. කඤ්චි සඬ්ඛාරන්ති චතුභුමකෙසු සඬ්ඛතසඬ්ඛාරෙසු එකමිපි සඬ්ඛාරං. නිව්වනො උපගම්ච්ඡෙය්‍යානි “නිව්වො”ති ගණ්භෙය්‍යා. සුඛතො උපගම්ච්ඡෙය්‍යානි “එකත්තසුඛි අත්තා හොති අරොගො පරං මරණා”ති (දී. නි. 1.76) එවං අත්තදිට්ඨිවසෙන “සුඛො”ති ගණ්භෙය්‍යා, දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තචිත්තෙන පන අරියසාවකො පරිලාභවූපසමත්ථං මත්තහත්ථිපරිත්තාසිතො චොක්ඛබ්බාභ්මණො විය උක්කාරභූමිං කඤ්චි සඬ්ඛාරං සුඛතො උපගම්ච්ඡති. අත්තවාරෙ කසිණාදිපණ්ණත්තිසඬ්ගහණත්ථං “සඬ්ඛාර”න්ති අවත්වා “ධම්ම”න්ති චුත්තං. යථාහ පරිවාරෙ –

“අනිව්වා සබ්බෙ සඬ්ඛාරා, දුක්ඛානත්තා ව සඬ්ඛතා;
නිබ්බානඤ්චෙව පඤ්ඤත්ති, අනත්තා ඉති නිච්ඡයා”ති. (පරි. 257);

ඉමෙසු පන තිසුපි වාරෙසු අරියසාවකස්ස චතුභුමකවසෙනෙව පරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො, තෙභුමකවසෙනෙව වා. යං යඤ්ඤි පුටුප්පනො “නිව්වං සුඛං අත්තා”ති ගාභං ගණ්භාති, තං තං අරියසාවකො “අනිව්වං දුක්ඛං අනත්තා”ති ගණ්භන්තො ගාභං විනිවෙයෙති.

“මාතර”න්තිආදීසු ජනිකා මාතා, ජනකො පිතා, මනුස්සභූතො ඛිණාසථො අරහාති අධිප්පෙනො. කිං පන අරියසාවකො තෙහි අඤ්ඤම්පි පාණං ජීවිතා වොරොපෙය්‍යාති? එතම්පි අට්ඨානමෙව. චක්කවත්තිරප්පසකජීවිතහෙතුපි හි සො තං ජීවිතා න වොරොපෙය්‍යා, තථාපි පුටුප්පනභාවස්ස මහාසාවප්පතාදස්සනත්ථං අරියභාවස්ස ව බලවතාපකාසනත්ථං එවං චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. පද්ධට්ඨිත්තොති වධකචිත්තෙන පදුසනචිත්තො, පදුසිතචිත්තො වා. ලොභිතං උප්පාදෙය්‍යාති ජීවමානකසිරිතෙර බුද්දකමක්ඛිකාය පිටතමත්තම්පි ලොභිතං උප්පාදෙය්‍යා. සඬ්ඝං හින්දෙය්‍යාති සමානසංවාසකං සමානසීමායං ධීතං සඬ්ඝං පඤ්චහි කාරණෙහි හින්දෙය්‍යා, චුත්තඤ්ඤෙන “පඤ්චභූපාලි ආකාරෙහි සඬ්ඝො හිප්පති කම්මෙන, උද්දෙසෙන, වොහරන්තො, අනුස්සාවනෙන, සලාකග්ගාහෙනා”ති (පරි. 458) අඤ්ඤං සත්ථාරන්ති ඉතො අඤ්ඤං තිත්ථකරං “අයං මෙ සත්ථා”ති එවං ගණ්භෙය්‍යා, නෙනං යානං විජ්ජන්ති අත්ථො. භවසම්පදාති සුගතිභවෙන සම්පදා, ඉදං විපාකඵලං. භොගසම්පදාති මනුස්සභොගදෙවභොගෙහි සම්පදා, ඉදං පන ආනිසංසඵලං. “චුත්තඤ්ඤෙන”න්තිආදිනා දෙවතාසංයුත්තාදිපාළිං (සං. නි. 1.37) සාධකභාවෙන දස්සෙති.

ගතා සෙති එත්ථ සෙ-ඉති නිපාතමත්තං. න තෙ ගම්ඤ්ජන්ති අපායභූමීන්ති තෙ බුද්ධං සරණං ගතා තත්තිමිත්තං අපායං න ගම්ඤ්ජන්ති. මානුසන්ති ව ගාථාබන්ධවසෙන විසඤ්ඤොගනිද්දෙසො, මනුස්සෙසු ජාතන්ති අත්ථො. දෙවකායන්ති දෙවසඬ්ඝං, දෙවපුරං වා “දෙවානං කායො සමුහො එත්ථා”ති කත්වා.

“අපරම්පි”න්තිආදිනා සළායතනවග්ගෙ මොග්ගල්ලානසංයුත්තෙ (සං. නි. 4.341) ආගතං අඤ්ඤම්පි ඵලමාහ, අපරම්පි ඵලං මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරෙන චුත්තන්ති අත්ථො. අඤ්ඤෙ දෙවෙති අසරණඬ්ගතෙ දෙවෙ. දසහි යානෙහිති දසහි කාරණෙහි. “දිබ්බෙනා”න්තිආදි තස්සරූපදස්සනං. අධිගණ්භන්තිති අභිභවන්ති අතික්කම්ත්වා තිට්ඨන්ති. “එස නයො”ති ඉමිනා “සාධු බො දෙවානමින්ද ධම්මසරණගමනං හොති”ති (සං. නි. 4.341) සුත්තපදං අතිදිසති. වෙලාමසුත්තං නාම අභිගුත්තරනිකායෙ නචතිපාතෙ ජාතිගොත්තරූපභොගසද්ධාපඤ්ඤාදීහි මරියාදවෙලාතික්කන්තෙහි උළාරෙහි ගුණෙහි සමන්තාගතත්තා වෙලාමනාමකස්ස බොධිසත්තභූතස්ස චතුරාසිතිසහස්සරාජුතං ආවරියබ්බාභ්මණස්ස දානකථාපටිසඤ්ඤත්තං සුත්තං (අ. නි. 9.20) තත්ථ හි කරිසස්ස චතුත්ථාගප්පමාණානං චතුරාසිතිසහස්සසඬ්ඛානං සුවණ්ණපාතිරූපියපාතිකංසපාතිතං යථාක්කමං රූපියසුවණ්ණ

හිරුඤ්ඤපුරාණං, සබ්බාලඛකාරපටිමණ්ඩිතානං, චතුරාසීතියා හත්ථිසහස්සානං චතුරාසීතියා අස්සසහස්සානං, චතුරාසීතියා රථසහස්සානං, චතුරාසීතියා ධෙනුසහස්සානං, චතුරාසීතියා කඤ්ඤාසහස්සානං, චතුරාසීතියා පල්ලඛකසහස්සානං, චතුරාසීතියා වත්ථකොට්ඨසහස්සානං, අපරිමාණස්ස ව ඛජ්ජභොජ්ජාදිභෙදස්ස ආභාරස්ස පරිච්ඡින්නවසෙන සත්තමාසාධිකානි සත්තසංචච්ඡරානි නිරන්තරං පවත්තවෙලාමමභාදානතො එකස්ස සොනාපන්නස්ස දින්නදානං මහජ්ජලනරං, තතො සතංසොනාපන්නානං දින්නදානතො එකස්ස සකදාගාමීනො, තතො එකස්ස අනාගාමීනො, තතො එකස්ස අරහතො, තතො එකස්ස පච්චෙකඛුද්ධස්ස, තතො සම්මාසම්ඛුද්ධස්ස, තතො ඛුද්ධජ්ජමුඛස්ස සඬ්ඝස්ස දින්නදානං මහජ්ජලනරං, තතො වාතුද්දිසං සඬ්ඝං උද්දිස්ස විහාරකරණං, තතො සරණගමනං මහජ්ජලනරන්ති අයමත්ථො පකාසිතො. චුත්තඤ්ඤෙනං –

“යං ගහපති වෙලාමො බ්‍රාහ්මණො දානං අදාසී මභාදානං, යො වෙකං දිට්ඨිසම්පන්නං භොජෙය්‍ය, ඉදං තතො මහජ්ජලනරං, යො ච සතං දිට්ඨිසම්පන්නානං භොජෙය්‍ය, යො වෙකං සකදාගාමී භොජෙය්‍ය, ඉදං තතො මහජ්ජලනර”න්තිආදි (අ. නි. 9.20).

ඉමිනා ව උක්කට්ඨපරිච්ඡේදතො ලොකුත්තරස්සෙව සරණගමනස්ස ඵලං දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. තථා හි වෙලාමසුත්තට්ඨකථායං චුත්තං “සරණං ගච්ඡෙය්‍යාති එත්ථ මග්ගෙනාගතං අනිවත්තනසරණං අධිජ්ජෙතං, අපරෙ පනාහු ‘අත්තානං නියානෙත්වා දින්නත්තා සරණගමනං තතො මහජ්ජලනර’න්ති චුත්ත”න්ති (අ. නි. අට්ඨ. 3.9.20) කුටදන්තසුත්තට්ඨකථායං පන වක්ඛති “යස්මා ච සරණගමනං නාම තිණ්ණං රතනානං ජීවිතපරිච්චාගමයං පුඤ්ඤකම්මං සග්ගසම්පත්තිං දෙති, තස්මා මහජ්ජලනරඤ්ච මහානිසංසතරඤ්චාති වෙදිතබ්බං”න්ති (දී. නි. අට්ඨ. 1.350, 351) ඉමිනා පන නයෙන ලොකියස්සාපි සරණගමනස්ස ඵලං ඉධ දස්සිතමෙවාති ගහෙනබ්බං. ආවරියධම්මපාලත්ථෙරොනපි (දී. නි. ටී. 1.250) හි අයමෙවත්ථො ඉච්ඡිතොති විඤ්ඤායති ඉධ වෙව අඤ්ඤාසු ව මජ්ඣිමාගග්ටිකාදීසු අවිසෙසනොයෙව චුත්තත්තා, ආවරියසාරිපුත්තත්ථෙරොනපි අයමත්ථො අභිමතො සියා සාරත්ථදීපනියං, (සාරත්ථ. ටී. වෙරඤ්ජකඅණ්ඩවණ්ණනා.15) අඬුගුත්තරටිකායඤ්ච තද්වසාධාරණවචනතො. අපරෙ පන වදන්ති “කුටදන්තසුත්තට්ඨකථායම්පි (දී. නි. ටී. 1.249) ලොකුත්තරස්සෙව සරණගමනස්ස ඵලං චුත්ත”න්ති, තද්වුත්තමෙව තථා අචුත්තත්තා. “යස්මා...පෙ.... දෙති”ති හි තද්වසාධාරණකාරණවසෙන තද්වසස්සාපි ඵලං තත්ථ චුත්තන්ති. වෙලාමසුත්තාදීනන්ති එත්ථ ආදිසද්දෙන (අ. නි. 4.34; ඉතිචු. 90) අග්ගජ්ජසාදසුත්තජත්තමාණවකච්චිමානාදීනං (වි. ව. 886 ආදයො) සඬ්ගහො දට්ඨබ්බො.

අඤ්ඤාණං නාම වත්ථුත්තයස්ස ගුණානමජානනං තත්ථ සම්මොහො. සංසයො නාම “ඛුද්ධො නු බො, න නු බො”තිආදීනා (දී. නි. අට්ඨ. 2.216) විචිකිච්ඡා. මිච්ඡාඤාණං නාම වත්ථුත්තයස්ස ගුණානං අගුණභාවපරිකප්පෙන විපරිතග්ගාහො. ආදිසද්දෙන අනාදරාගාරවාදීනං සඬ්ගහො. සංකිලිස්සනීති සංකිලිට්ඨං මලීනං භවති. න මහාපුත්තිකන්තිආදිපි සංකිලෙසපරියායො ඵව. තත්ථ න මහාපුත්තිකන්ති න මහජ්ජලං, අපරිසුද්ධං අපරියොදාතන්ති අත්ථො. න මහාවිජ්ජාරන්ති න මහානුභාවං, අපණ්ණං අනුළාරන්ති අත්ථො. සාවජ්ජොති තණ්හාදිට්ඨාදිවසෙන සදොසො. තදෙව ඵලවසෙන විහාවෙතුං “අනිට්ඨඵලො”ති චුත්තං, සාවජ්ජත්තා අකන්තිඵලො හොතිති අත්ථො. ලොකියසරණගමනං සික්ඛාසමාදානං විය අගභිතකාලපරිච්ඡේදං ජීවිතපරියන්තමෙව හොති, තස්මා තස්ස ඛන්ධභෙදෙන හෙදො, සො ච තණ්හාදිට්ඨාදිවිරහිතත්තා අදොසොති ආහ “අනවජ්ජො කාලකිරියාය හොති”ති. සොති අනවජ්ජො සරණගමනභෙදො. සතිපි අනවජ්ජත්තෙ ඉට්ඨඵලොපි න හොති, පගෙව අනිට්ඨඵලො අවිපාකත්තා. න හි තං අකුසලං හොති, අථ බො හෙදනමත්තන්ති අධිජ්ජායො. භවත්තරෙපීති අඤ්ඤස්මිම්පි භවෙ.

ධරස්ද්දස්ස ද්විකම්මිකත්තා “උපාසක”න්ති ඉදම්පි කම්මමෙව, තඤ්ච බො ආකාරට්ඨානෙති අත්ථමත්තං දස්සෙතුං “උපාසකො අයන්ති ඵවං ධාරෙතු”ති චුත්තං. ධාරෙතුති ව උපධාරෙතුති අත්ථො. උපධාරණඤ්චෙත්ථ ජානනමෙවාති දස්සෙති “ජානාතු”ති ඉමිනා. උපාසකවිධිකොසල්ලත්ථන්ති උපාසකභාවවිධානකොසල්ලත්ථං. කො උපාසකොති සරුපපුච්ඡා, කිං ලක්ඛණො උපාසකො නාමාති චුත්තං හොති. කස්මාති හෙතුපුච්ඡා, කෙන පවත්තිනිමිත්තෙන උපාසකසද්දො තස්මිං පුග්ගලෙ නිරුල්ලොති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “කස්මා උපාසකොති වුව්චති”ති. සද්දස්ස හි අභිධෙය්‍ය පවත්තිනිමිත්තමෙව තදත්ථස්ස තබ්බාවකාරණං. කිමස්ස සීලන්ති වතසමාදානපුච්ඡා, කිදිසං අස්ස

උපාසකස්ස සීලං, කිත්තකෙන වතසමාදානෙනායං සීලසම්පන්නො නාම භොතිති අත්ථො. කො ආජීවොති කම්මසමාදානපුච්ඡා, කො අස්ස සම්මාආජීවො, කෙන කම්මසමාදානෙන අස්ස ආජීවො සම්භවතිති පුච්ඡති, සො පන මිච්ඡාජීවස්ස පරිවජ්ජනෙන භොතිති මිච්ඡාජීවොපි විභජියති. කා විපත්තිති තදුභයෙසං විජ්ජපටිපත්තිපුච්ඡා, කා අස්ස උපාසකස්ස සීලස්ස, ආජීවස්ස ච විපත්තිති අත්ථො. සාමඤ්ඤනිද්දිට්ඨො හි සති අනන්තරස්සෙව විධි වා පටිසෙධො වාති අනන්තරස්ස ගහණං. කා සම්පත්තිති තදුභයෙසමෙව සම්මාපටිපත්තිපුච්ඡා, කා අස්ස උපාසකස්ස සීලස්ස, ආජීවස්ස ච සම්පත්තිති චුත්තනයෙන අත්ථො. සරුපවචනත්ථාදිසඬාතෙන පකාරෙන කිරතිති පකිණ්ණං, තදෙව පකිණ්ණකං, අනෙකාකාරෙන පවත්තං අත්ථවිනිච්ඡයන්ති අත්ථො.

යො කොච්ඡිති ඛත්තියබ්බාහම්ණාදිසු යො කොච්ඡි, ඉමිනා පදෙන අකාරණමත්ථ ජාතිආදිවිසෙසොති දස්සෙති, “සරණගතො”ති ඉමිනා පන සරණගමනමෙවෙත්ථ පමාණන්ති. “ගහට්ඨො”ති ච ඉමිනා ආගාරිකෙස්සෙව උපාසකසද්දො නිරුල්භො, න පබ්බජ්ජුපගතෙසුති. තමත්ථං මහාවග්ගසංයුත්තෙ මහානාමසුත්තෙන (සං. නි. 5.1033) සාධෙත්තො “චුත්තඤ්ඤත”න්තිආදිමාහ. තත්ථ යතොති බුද්ධාදිසරණගමනතො. මහානාමාති අත්තතො චුළපිතුනො සුක්කොදනස්ස පුත්තං මහානාමං නාම සක්ඛාරාජානං භගවා ආලපති. එත්තාවතාති එත්තකෙන බුද්ධාදිසරණගමනෙන උපාසකො නාම භොති, න ජාතිආදිහි කාරණෙහිති අධිජ්ජායො. කාමඤ්ඤ තපුස්සහල්ලිකානං විය ද්වෙවාචිකඋපාසකභාවොපි අත්ථි, සො පන තදා වත්ථුත්තයාභාවතො කදාවියෙව භොතිති සබ්බදා පවත්තං තෙවාචිකඋපාසකභාවං දස්සෙතුං “සරණගතො”ති චුත්තං. තෙපි හි පච්ඡා තිසරණගතා එව, න වෙත්ථ සම්භවති අඤ්ඤං පටික්ඛිපිත්වා එකං වා ද්වෙ වා සරණගතො උපාසකො නාමාති ඉමමත්ථමිපි ඤාපෙතුං එවං චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

උපාසනකොති තෙනෙව සරණගමනෙන, තත්ථ ච සක්කච්චකාරිතාය ගාරවබ්බුමානාදියොගෙන පශිරුපාසනතො, ඉමිනා කත්ථත්ථං දස්සෙති. තෙනාහ “සො හි”තිආදි.

වෙරමණියොති එත්ථ වෙරං චුච්චති පාණාතිපාතාදිදුස්සීලායං, තස්ස මණනතො භනනතො විනාසනතො වෙරමණියො නාම, පඤ්ච වීරතියො වීරතිපධානත්තා තස්ස සීලස්ස. තථා හි උදාහරෙ මහානාමසුත්තෙ චුත්තං “පාණාතිපාතා පටිවීරතො භොති”තිආදි (සං. නි. 5.1033) “යථාහ”තිආදිනා සාධකං, සරුපඤ්ච දස්සෙති යථා තං උය්‍යානපාලස්ස එකෙනෙව උදකපතිට්ඨානපයොගෙන අම්බසෙවනං, ගරුසිනානඤ්ච. යථාහ අම්බවිමානෙ (වි. ව. 1151 ආදයො) –

“අම්බො ච සිත්තො සමණො ච න්භාපිතො,
මයා ච පුඤ්ඤං පසුතං අනජ්ජකං;
ඉති සො පිතියා කායං, සබ්බං ඵරති අත්තතො”ති.
[“අම්බො ච සිඤ්චතො ආසි, සමණො ච න්භාපිතො;
බ්බුඤ්ච පුඤ්ඤං පසුතං, අහො සඵලං ජීවිත”න්ති. (ඉධ ටිකායං මූලපාඨො)]

එවමිදිසෙසු. එත්තාවතාති එත්තකෙන පඤ්චවෙරවීරතිමත්තෙන.

මිච්ඡාවණිජ්ජාති අයුත්තවණිජ්ජා, න සම්මාවණිජ්ජා, අසාරුජ්ජවණිජ්ජකම්මානීති අත්ථො. පහායාති අකරණෙනෙව පජ්ඣිත්වා. ධම්මෙනාති ධම්මතො අනපෙතෙන, තෙන මිච්ඡාවණිජ්ජකම්මෙන ආජීවනතො අඤ්ඤම්පි අධම්මිකං ආජීවනං පටික්ඛිපති. සමෙනාති අවිසමෙන, තෙන කායවිසමාදිදුච්චරිතං වජ්ජෙත්වා කායසමාදිනා සුවරිතෙන ආජීවනං දස්සෙති. “චුත්තඤ්ඤත”න්තිආදිනා පඤ්චඬගුත්තරපාළිමාහරිත්වා සාධකං, සරුපඤ්ච දස්සෙති. වාණිජානං අයන්ති වණිජ්ජා, යස්ස කස්සචි වික්කයො, ඉත්ථිලිඬගපදමෙතං. සත්ථවණිජ්ජාති ආවුඩහණ්ඩං කත්වා වා කාරෙත්වා වා යථාකතං පටිලභිත්වා වා තස්ස වික්කයො. සත්තවණිජ්ජාති මනුස්සවික්කයො. මංසවණිජ්ජාති සුනකාරාදයො විය මිගසුකාරාදිකෙ පොසෙත්වා මංසං සම්පාදෙත්වා වික්කයො. මජ්ජවණිජ්ජාති යං කිඤ්චි මජ්ජං යොජෙත්වා තස්ස වික්කයො. විසවණිජ්ජාති විසං යොජෙත්වා, සඬගහෙත්වා වා තස්ස වික්කයො. තත්ථ සත්ථවණිජ්ජා පරොපරොධනිමිත්තතාය අකරණියාති චුත්තා,

සත්තවණිජ්ජා අභුජිස්සභාවකරණතො, මංසවණිජ්ජා වධහෙතුතො, මජ්ජවණිජ්ජා පමාදට්ඨානතො, විසවණිජ්ජා පරුපසානකාරණතො.

තස්සෙවාති යථාචුත්තස්ස පඤ්චවෙරමණිලක්ඛණස්ස සීලස්ස වෙව පඤ්චමිච්ඡාවණිජ්ජාදිප්පහානලක්ඛණස්ස ආජීවස්ස ව පටිනිද්දෙසො. විපත්තීති හෙදො, පකොපො ව. එවං සීලආජීවවිපත්තිවසෙන උපාසකස්ස විපත්තිං දස්සෙත්වා අස්සද්ධියාදිවසෙනපි දස්සෙත්තො “අපිචා”තිආදිමාහ. යායාති අස්සද්ධියාදිවිප්පට්පත්තියා. වණ්ඩාලොති නිවධම්මජාතිකට්ඨෙත උපාසකවණ්ඩාලො. මලන්ති මලීනට්ඨෙත උපාසකමලං. පතිකිට්ඨෙති ලාමකට්ඨෙත උපාසකනිහීනො. සාපිස්සාති සාපි අස්සද්ධියාදිවිප්පට්පත්ති අස්ස උපාසකස්ස විපත්තීති වෙදිතබ්බා. කා පනායන්ති චුත්තං “තෙ වා”තිආදි. උපාසකවණ්ඩාලසුත්තං, (අ. නි. 5.175) උපාසකරතනසුත්තඤ්ච පඤ්චඩගුත්තරෙ. තත්ථ බුද්ධාදිසු, කම්මකම්මඵලෙසු ව සද්ධාවිපරියායො මිච්ඡාවිමොක්ඛො අස්සද්ධියං, තෙන සමන්තාගතො අස්සද්ධො. යථාචුත්තසීලවිපත්තිආජීවවිපත්තිවසෙන දුස්සීලො. “ඉමිනා දිට්ඨාදිනා ඉදං නාම මඩගලං හොති”ති එවං බාලජනපරිකප්පිතෙන කොතුහලසඩ්ධාතෙන දිට්ඨසුතමුතමඩ්ධලෙන සමන්තාගතො කොතුහලමඩ්ධලිකො. මඩ්ධලං පව්චෙතිති දිට්ඨමඩ්ධලාදිහෙදං මඩ්ධලමෙව පත්තියායති නො කම්මන්ති කම්මස්සකතං නො පත්තියායති. ඉතො ව බහිද්ධාති ඉතො සබ්බඤ්ඤබුද්ධසාසනතො බහිද්ධා බාහිරකසමයෙ. ව-සද්දො අට්ඨානපසුත්තො, සබ්බත්ථ “අස්සද්ධො”තිආදිසු යොජෙතබ්බො. දක්ඛිණෙය්‍යං පරියෙසනීති දුප්පට්පත්තං දක්ඛිණාරහසඤ්ඤි ගවෙසති. තත්ථාති බහිද්ධා බාහිරකසමයෙ. පුබ්බකාරං කරොතිති පයමතරං දානමානනාදිකං කුසලකිරියං කරොති, බාහිරකසමයෙ පයමතරං කුසලකිරියං කත්වා පච්ඡා සාසනෙ කරොතිති චුත්තං හොතිති. තත්ථාති වා තෙසං බාහිරකානං තිත්ථියානන්තිපි වදන්ති. එත්ථ ව දක්ඛිණෙය්‍යපරියෙසනපුබ්බකාරෙ එකං කත්වා පඤ්ච ධම්මා වෙදිතබ්බා.

අස්සාති උපාසකස්ස. සීලසම්පදාති යථාචුත්තෙන පඤ්චවෙරමණිලක්ඛණෙන සීලෙන සම්පදා. ආජීවසම්පදාති පඤ්චමිච්ඡාවණිජ්ජාදිප්පහානලක්ඛණෙන ආජීවෙන සම්පදා. එවං සීලසම්පදාආජීවසම්පදාවසෙන උපාසකස්ස සම්පත්තිං දස්සෙත්වා සද්ධාවිවසෙනපි දස්සෙත්තො “යෙ වස්සා”තිආදිමාහ. යෙ ව පඤ්ච ධම්මා, තෙපි අස්ස සම්පත්තීති යොජනා. ධම්මෙහිති ගුණෙහි. චතුත්තං පරිසානං රතිජනනට්ඨෙත උපාසකොව රතනං උපාසකරතනං. ගුණසොභාකිත්තිසද්දසුගන්ධනාදිහි උපාසකොව පදුමං උපාසකපදුමං. තථා උපාසකපුණ්ඩරිකං. සෙසං විපත්තියං චුත්තවිපරියායෙන වෙදිතබ්බං.

නිගණ්ඨිනන්ති නිගණ්ඨසමණිනං. ආදිමිහිති පයමත්ථෙ. උච්ඡග්ගන්ති උච්ඡුග්ගං උච්ඡුකොටි. තථා වෙළග්ගන්ති එත්ථාපි. කොටියන්ති පරියන්තකොටියං, පරියන්තත්ථෙති අත්ථො. අමිබ්ලග්ගන්ති අමිබ්ලකොටියාසං. තථා තිත්තකග්ගන්ති එත්ථාපි. විහාරග්ගෙනාති ඔවරකකොටියාසෙන “ඉමස්මිං ගබ්භෙ වසන්තානං ඉදං නාම ඵලං පාපුණාති”තිආදිනා තංතංවසනට්ඨානකොටියාසෙනාති අත්ථො. පරිවෙණග්ගෙනාති එත්ථාපි එසෙව නයො. අග්ගෙති එත්ථ උපයොගවචනස්ස එකාරාදෙසො, වචනවිපල්ලාසො වා, කත්වා-සද්දො ව සෙසොති චුත්තං “ආදිං කත්වා”ති. භාවත්ථෙ තා-සද්දොති දස්සෙති “අප්පභාව”න්ති ඉමිනා, අප්පභාවො ව නාම තස්මිං ධම්මස්සවනසමයෙ ධර්මානකතාපාපුණකභාවො. තදා හි තං නිස්සයවසෙන ධර්මානතං නිමිත්තං කත්වා තංදිවසනිස්සිතඅරුණුග්ගමනතො පට්ඨාය යාව පුත අරුණුග්ගමනා එත්ථන්තරෙ අප්පසද්දො පවත්නති, තස්මා තස්මිං සමයෙ ධර්මානකතාසඩ්ධාතං අප්පභාවං ආදිං කත්වාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. අප්පභන්ති වා අප්පඉච්චෙව අත්ථො තා-සද්දස්ස සකත්ථචුත්තීතො යථා “දෙවතා”ති, අයං ආවරියානං මති. එවං පයමක්ඛරෙන දිස්සමානපාඨානුරූපං අත්ථං දස්සෙත්වා ඉදාති තතියක්ඛරෙන දිස්සමානපාඨානුරූපං අත්ථං දස්සෙතුං “අප්පදග්ගෙති වා පායො”තිආදි චුත්තං. ආගමමත්තත්තා දකාරො පදසන්ධිකරො. අප්පාති හි නෙපාතිකම්දං පදං. තෙනාහ “අප්ප අග්ගන්ති අත්ථො”ති.

“පාණො”ති ඉදං පරමත්ථතො ජීවිතින්ද්‍රියෙ එව, “පාණුපෙත”න්ති ව කරණත්ථෙතෙව සමාසොති ඤාපෙතුං “යාව මෙ ජීවිතං පවත්නති, තාව උපෙත”න්ති ආහ. උපෙති උපගච්ඡතිති හි උපෙතො, පාණෙහි කරණභූතෙහි උපෙතො පාණුපෙතොති අත්ථො ආවරියෙහි අභිමතො. ඉමිනා ව “පාණුපෙතන්ති ඉදං පදං තස්ස සරණගමනස්ස ආපාණකොටිකතාදස්සන”න්ති ඉමමත්ථං විභාවෙති.

“පාණුපෙන” න්ති හි ඉමිනා යාව මෙ පාණා ධරන්ති, තාව සරණං උපෙනො, උපෙන්තො ව න වාචාමත්තෙන, න ව එකචාරං විත්තුප්පාදමත්තෙන, අප්ථො පාණානං පරිච්චජනවසෙන යාවජීවං උපෙනොති ආපාණකොට්ඨකතා දස්සිතා. “නිභි...පෙ.... ගත” න්ති ඉදං “සරණං ගත” න්ති එතස්ස අත්ථවචනං. “අනඤ්ඤස්ත්ථුක” න්ති ඉදං පන අත්තොගධාවධාරණෙන, අඤ්ඤත්ථාපොහනෙන ව නිවත්තෙනඛබත්ථදස්සනං. එකච්චො කප්පියකාරකසද්දස්ස අත්ථො උපාසකසද්දස්ස වචනියොපි හවතීති වුත්තං “උපාසකං කප්පියකාරක” න්ති, අත්තසන්තියානනසරණගමනං වා සන්ධාය එවං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. එවං “පාණුපෙන” න්ති ඉමිනා නීතත්ථතො දස්සිතං තස්ස සරණගමනස්ස ආපාණකොට්ඨකතං දස්සෙත්වා එවං වදන්තො පනෙස රාජා “ජීවිතෙන සහ වත්ථුත්තයං පටිපුජෙන්තො සරණගමනං රක්ඛාමී” ති අධිප්පායං විභාවෙතීති නෙය්‍යත්ථතො විභාවිතං තස්ස රඤ්ඤො අධිප්පායං විභාවෙන්තො “අහඤ්භි” තිආදිමාහ. තත්ථ හි-සද්දො සමත්ථතො, කාරණත්ථො වා, තෙන ඉමාය යුත්තියා, ඉමිනා වා කාරණෙන උපාසකං මං හගවා ධාරෙතුති අයමත්ථො පකාසිතො.

අච්චයනං සාධුමරියාදං අතික්කම්ම මද්දිත්වා පවත්තනං අච්චයො, කායිකාදිඅප්ප්ඤ්ඤාවාරසඤ්ඤානො දොසොති ආහ “අපරාධො” ති, අච්චෙති අභිභවිත්වා පවත්තති එතෙනාති වා අච්චයො, කායිකාදිචිතික්කමස්ස පවත්තනකො අකුසලධම්මසඤ්ඤානො දොසො එව, සො ව අපරජ්ඣාති එතෙනාති අපරාධොති වුච්චති. සො හි අපරජ්ඣාත්තං පුරිසං අභිභවිත්වා පවත්තති. තෙනාහ “අතික්කම්ම අභිභවිත්වා පවත්තො” ති. ධම්මන්ති දසරාජධම්මං. විත්ථාරො පනෙතස්ස මහාහංසජාතකාදිහි විභාවෙනඛබ්බො. වරතීති ආවරති කරොති. ධම්මෙනෙවාති ධම්මතො අනපෙනෙනෙව, අනපෙනකුසලධම්මෙනෙවාති අත්ථො. තෙනාහ “න පිතුසාතනාදිනා අධම්මෙනා” ති. “පටිග්ගණ්හාතු” ති එතස්ස අධිවාසනං සම්පට්ච්ඡතුති සද්දතො අත්ථො, අධිප්පායනො පන අත්ථං දස්සෙතුං “බමතු” ති වුත්තං. පුන අකරණමෙත්ථ සංවරොති දස්සෙති “පුන එවරුපස්සා” තිආදිනා. “අපරාධස්සා” තිආදි අඤ්ඤමඤ්ඤං වෙච්චනං.

251. “යථාධම්මො ධීතො, තථෙවා” ති ඉමිනාපි යථා-සද්දස්ස අනුරූපත්ථමාහ, සාධුසමාවිණ්ණකුසලධම්මානුරූපන්ති අත්ථො. පටිසද්දස්ස අනත්ථකතං දස්සෙති “කරොසී” ති ඉමිනා. පටිකම්මං කරොසීතිපි වදන්ති. යථාධම්මං පටිකරණං නාම කතාපරාධස්ස බ්‍රමාපනමෙවාති ආහ “බ්‍රමාපෙසීති වුත්තං හොති” ති. “පටිග්ගණ්හාමා” ති එතස්ස අධිවාසනං සම්පට්ච්ඡාමාති අත්ථං දස්සෙති “බ්‍රමාමා” ති ඉමිනා. වුද්ධි හෙසාති එත්ථ හ-කාරො පදසිලිට්ඨතාය ආගමො, හි-සද්දො වා නිපාතමත්තං. එසාති යථාධම්මං පටිකිරියා, ආයතිං සංවරාපජ්ජනා ව. තෙනාහ “යො අච්චයං...පෙ.... ආපජ්ජති” ති. සදෙවකෙන ලොකෙන “සරණ” න්ති අරණියතො උපගන්තබ්බතො තථාගතො අරියො නාමාති වුත්තං “වුද්ධස්ස හගවතො” ති. විනෙති සත්තෙ එතෙනාති විනයො, සාසනං. වද්ධති සග්ගමොක්ඛසම්පත්ති එතායාති වුද්ධි. කතමා පන සා, යා “එසා” ති නිද්දිට්ඨා වුද්ධිති වොදනමපනෙතුං “යො අච්චය” න්තිආදි වුත්තන්ති සම්බන්ධං දස්සෙති “කතමා” තිආදිනා, යා අයං සංවරාපජ්ජනා, සා “එසා” ති නිද්දිට්ඨා වුද්ධි නාමාති අත්ථො. “යථාධම්මං පටිකරොති” ති ඉදං ආයතිං සංවරාපජ්ජනාය පුබ්බකිරියාදස්සනන්ති විඤ්ඤාපනත්ථං “යථාධම්මං පටිකරිත්වා ආයතිං සංවරාපජ්ජනා” ති වුත්තං. එසා හි ආවරියානං පකති, යදිදං යෙන කෙනචි පකාරෙන අධිප්පායන්තරවිඤ්ඤාපනං, එතපදෙන පන තස්සාපි පටිනිද්දෙසො සම්භවති “යථාධම්මං පටිකරොති” තිපි පටිනිද්දිසිතබ්බස්ස දස්සනතො. කෙචි පන “යථාධම්මං පටිකරොති” ති ඉදං පුබ්බකිරියාමත්තස්සෙව දස්සනං, න පටිනිද්දිසිතබ්බස්ස. ‘ආයතිඤ්ච සංවරං ආපජ්ජති’ ති ඉදං පන පටිනිද්දිසිතබ්බස්සෙවාති විඤ්ඤාපනත්ථං එවං වුත්ත” න්ති වදන්ති, තදයුත්තමෙව බ්‍රමාපනස්සාපි වුද්ධිහෙතුභාවෙන අරියුපවාදෙ වුත්තත්තා. ඉතරථා හි බ්‍රමාපනාභාවෙපි ආයතිං සංවරාපජ්ජනාය එව අරියුපවාදාපගමනං වුත්තං සියා, න ව පන වුත්තං, තස්මා වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

කස්මා පන “යාය” න්තිආදිනා ධම්මනිද්දෙසො දස්සිතො, නනු පාළියං “යො අච්චය” න්තිආදිනා පුග්ගලනිද්දෙසො කතොති වොදනං සොධෙතුං “දෙසනං පනා” තිආදි ආරද්ධං. පුග්ගලාධිට්ඨානං කරොන්තොති පුග්ගලාධිට්ඨානධම්මදෙසනං කරොන්තො. පුග්ගලාධිට්ඨානාපි හි පුග්ගලාධිට්ඨානධම්මදෙසනා, පුග්ගලාධිට්ඨානපුග්ගලදෙසනාති දුච්ඛා හොති. අයමෙත්ථාධිප්පායො – කිඤ්චාපි “වුද්ධි හෙසා” තිආදිනා ධම්මාධිට්ඨානදෙසනා ආරද්ධා, තථාපි පුන පුග්ගලාධිට්ඨානං

කරොන්තෙන “යො අව්වය” න්තිආදිනා පුග්ගලාධිධානදෙසනා ආරද්ධා දෙසනාවිලාසවසෙන,
වෙනෙයාප්ඤාසවසෙන වානි. තදුභයවසෙනෙව හි ධම්මාධිධානාදිභෙදෙන චතුබ්බිධා දෙසනා.

252. වචසායත්තෙති වචසා ආයත්තෙ. වාචාපට්ඨන්ධන්තෙති වදන්ති, තං “සො හී” න්තිආදිනා
විරුද්ධං විය දිස්සති. වචසායත්තෙති පන වාචාපට්ඨයොසානත්තෙති අත්ථො යුත්තො ඔසානකරණත්ථස්ස
සාසද්දස්ස වසෙන සායසද්දනිප්ථත්තීතො යථා “දායො” ති. එවඤ්ඤි සමත්ථනවචනම්පි උපපන්නං
භොති. ගමනාය කතං වාචාපට්ඨයොසානං කත්වා චුත්තත්තා තස්මිංයෙව අත්ථෙ වත්තති. හන්දසද්දඤ්ඤි
වොදනත්තෙ, වචසග්ගත්තෙ ව ඉච්ඡන්ති. “හන්ද දානි හික්ඛවෙ ආමන්තයාමී” න්තිආදීසු (දී. නි. 2.218; සං.
නි. 1.186) හි වොදනත්තෙ, “හන්ද දානි අපායාමී” න්තිආදීසු (ජා. 2.22.843) වචසග්ගත්තෙ, වචසග්ගො ව
නාම වාචාවිස්සජ්ජනං, තඤ්ච වාචාපට්ඨයොසානමෙවාති දට්ඨබ්බං. දුක්කරකිච්චවසෙන බහුකිච්චනාති ආහ
“බලවකිච්චා” ති. “අවස්සං කත්තබ්බං කිච්චං, ඉතරං කරණියං. පඨමං වා කත්තබ්බං කිච්චං, පච්ඡා
කත්තබ්බං කරණියං. චුද්දකං වා කිච්චං, මහන්නං කරණියං” න්තිපි උදානට්ඨකථාදීසු (උදා. අට්ඨ. 15)
චුත්තං. යං-තං-සද්දානං නිච්චසම්බන්ධත්තා, ගමනකාලජානනො, අඤ්ඤාකිරියාය ව අනුපයුත්තත්තා
“තස්ස කාලං ත්වමෙව ජානාසී” ති චුත්තං. ඉදං චුත්තං භොති “තයා ඤාතං ගමනකාලං ත්වමෙව ඤත්වා
ගච්ඡාහී” ති. අථ වා යථා කත්තබ්බකිච්චනියොජනෙ “ඉමං ජාන, ඉමං දෙහි, ඉමං ආහරා” ති (පාචි. 88,
93) චුත්තං, තථා ඉධාපි තයා ඤාතං කාලං ත්වමෙව ජානාසී, ගමනවසෙන කරොහීති ගමනෙ
නියොජෙතීති දස්සෙතුං “ත්වමෙව ජානාසී” ති පාඨසෙසො චුත්තොති දට්ඨබ්බං. “තික්ඛත්තුං පදක්ඛිණං
කත්වා” න්තිආදි යථාසමාවිණිණං පකරණාධිගතමත්තං දස්සෙතුං චුත්තං. තත්ථ පදක්ඛිණන්ති පකාරතො
කතං දක්ඛිණං. තෙනාහ “තික්ඛත්තු” න්ති. දසනබසමොධානසමුප්පලන්ති ද්විසු හත්ථෙසු ජානානං
දසන්නං නබානං සමොධානෙන එකිභාවෙන සමුප්පලන්තං, තෙන ද්වින්නං කරනලානං සමට්ඨපනං
දස්සෙති. අඤ්ජලින්නි හත්ථපුට්ඨං. අඤ්ජති බ්‍යත්තිං පකාසෙති එතායාති අඤ්ජලි. අඤ්ජු-සද්දඤ්ඤි
බ්‍යත්තියං, අලිපච්චයඤ්ච ඉච්ඡන්ති සද්දවිදු. අභිමුඛොවාති සම්මුඛො එව, න හගවතො පිට්ඨිං
දස්සෙත්වාති අත්ථො. පඤ්චප්පතිට්ඨිතවන්දනානෙයො චුත්තො එව.

253. ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ විපච්චනකානං අත්තනො පුබ්බෙ කතකුසලමූලානං බණනෙන
බතො, තෙසමෙව උපහනනෙන උපහතො, පදද්වයෙනපි තස්ස කම්මාපරාධමෙව දස්සෙති
පරියායවචනත්තා පදද්වයස්ස. කුසලමූලසංඛිතපතිට්ඨාභෙදනෙන බතුපහනභාවං දස්සෙතුං
“භින්නපතිට්ඨො ජාතො” ති චුත්තං. පතිට්ඨා, මූලන්ති ව අත්ථතො එකං. පතිට්ඨහති
සම්මත්තනියාමොක්කමනං එතායාති හි පතිට්ඨා, තස්ස කුසලපතිස්සයසම්පදා, සා කිරියාපරාධෙන
භින්නා විනාසිතා එතෙනාති භින්නපතිට්ඨො. තදෙව විත්ථාරෙන්නො “තථා” න්තිආදිමාහ. යථා
කුසලමූලසංඛිතා අත්තනො පතිට්ඨානජානා, තථා අනෙන රඤ්ඤා අත්තනාව අත්තා බතො බනිතොති
යොජනා. බතොති හි ඉදං ඉධ කම්මවසෙන සිද්ධං, පාළියං පන කත්තුවසෙනාති දට්ඨබ්බං. පදද්වයස්ස
පරියායත්තා “උපහතො” ති ඉධ න චුත්තං.

“රාගො රජො න ව පන රෙණු චුච්චති” න්තිආදි (මහානි. 209; චූළනි. 74) වචනතො
රාගදොසමොභාව ඉධ රජො නාමාති චුත්තං “රාගරජාදිවිරහිත” න්ති. විතසද්දස්ස විගතපරියායනං
දස්සෙති “විගතත්තා” ති ඉමිනා. ධම්මෙසු වක්ඛුන්ති චතුසච්චධම්මෙසු පචත්තං තෙසං දස්සනට්ඨෙත
වක්ඛුං. ධම්මෙසුති වා හෙට්ඨිමෙසු තිසු මග්ගධම්මෙසු. වක්ඛුන්ති සොනාපත්තිමග්ගසංඛිතං එකං
වක්ඛුං, සමුදායෙකදෙසවසෙන ආධාරත්ථස්සමාසොයං, න තු නිද්ධාරණත්ථස්සමාසො. සො හි
සාසනගන්ථෙසු, සක්කනගන්ථෙසු ව සබ්බත්ථ පටිසිද්ධොති. ධම්මමයන්ති සමථවිපස්සනාධම්මෙන
නිබ්බත්තං, ඉමිනා “ධම්මෙන නිබ්බත්තං වක්ඛු ධම්මවක්ඛු” ති අත්ථමාහ. අපිච ධම්මමයන්ති
සීලාදිතිවිධධම්මක්ඛන්ධොයෙව මය-සද්දස්ස සකත්ථෙ පචත්තනතො, අනෙන “ධම්මොයෙව වක්ඛු
ධම්මවක්ඛු” ති අත්ථමාහ. අඤ්ඤෙසු යානෙසුති අඤ්ඤෙසු සුත්තපදෙසෙසු, එතෙන යථාපාඨං
නිවිධන්තං දස්සෙති. ඉධ පන සොනාපත්තිමග්ගස්සෙවෙන අධිවචනං, තස්මිම්පි අනධිගතෙ අඤ්ඤෙසං
වත්තබ්බතායෙව අභාවතොති අධිප්පායො.

ඉදානි “බතායං හික්ඛවෙ රාජා” න්තිආදිපාඨස්ස සුවිඤ්ඤායාමධිප්පායං දස්සෙන්නො “ඉදං චුත්තං
භොති” න්තිආදිමාහ. තත්ථ නාහවිස්සාති සවෙ න අහවිස්සථ, එවං සතීති අත්ථො. අතීතෙ හි ඉදං
කාලාතිපත්තිවචනං, න අනාගතෙති දට්ඨබ්බං. එස නෙයො සොනාපත්තිමග්ගං පත්තො අහවිස්සාති

තෙසං ධම්මානිසමයො හොති, සබ්බං ඉද්ධිසමාපත්තිපටිසම්භිදාපහෙදං පාපුණන්ති”ති (සු. නි. අට්ඨ. 1.බග්ගවිසාණසුත්තවණ්ණනා; අප. අට්ඨ. 1.90, 91) අට්ඨකථාසු වුත්තං.

එත්ථාහ – යදි රඤ්ඤො කම්මන්තරායාභාවෙ තස්මිංයෙව ආසනෙ ධම්මවක්ඛු උප්පජ්ජිස්සං, අප්ඨකථං අනාගතෙ පච්චෙකබ්බද්ධො භුත්වා පරිනිබ්බායිස්සති. යදි ච අනාගතෙ පච්චෙකබ්බද්ධො භුත්වා පරිනිබ්බායිස්සති, අප්ඨකථං තස්මිංයෙව ආසනෙ ධම්මවක්ඛු උප්පජ්ජිස්සං, නනු ඉමෙ සාවකබොධිපච්චෙකබොධිඋපනිස්සයා හින්තනිස්සයා ද්වින්තං බොධිතං අසාධාරණභාවතො. අසාධාරණා හි එතා ද්වෙ යථාක්කමං පඤ්ඤාචරිතද්වයචරිතසම්පත්තියා, අභිනිහාරසම්ඵට්ඨවසෙන, පාරමිසම්භරණකාලවසෙන, අභිසම්බුජ්ඣනවසෙන වාති? නායං විරොධො ඉතො පරතොයෙවස්ස පච්චෙකබොධිසම්භාරානං සම්භරණියත්තා. සාවකබොධියා බුජ්ඣනකසත්තාපි හි අසති තස්සා සමවායෙ කාලන්තරෙ පච්චෙකබොධියා බුජ්ඣක්කිස්සන්ති තථාහිනිහාරස්ස සම්භවතොති. අපරෙ පන භණන්ති – “පච්චෙකබොධියායෙවායං රාජා කතාහිනිහාරො. කතාහිනිහාරාපි හි තත්ථ නියතිමජ්ජන්තා තස්ස ඤාණස්ස පරිපාකං අනුපගතත්තා සත්ථු සම්මුඛිභාවෙ සාවකබොධිං පාපුණිස්සන්තිති භගවා ‘සවායං හික්ඛෙව රාජා’තිආදිමචොව, මහාබොධිසත්තානමෙව ච ආනන්තරියපරිමුත්ති හොති, න ඉතරෙසං බොධිසත්තානං. තථා හි පච්චෙකබොධියං නියතො සමානො දෙවදත්තො විරකාලසම්භුතෙන ලොකනාටෙ ආසානෙන ගරුතරානි ආනන්තරියකම්මානි පසවි, තස්මා කම්මන්තරායෙන අයං ඉදානි අසමචෙතදස්සනාහිසමයො රාජා පච්චෙකබොධිනියාමෙන අනාගතෙ විජිතාවි නාම පච්චෙකබ්බද්ධො භුත්වා පරිනිබ්බායිස්සති”ති දට්ඨබ්බං, යුත්තතරමෙත්ථ විමංසිත්වා ගහෙතබ්බං.

යථාවුත්තං පාළිමෙව සංවණ්ණනාය නිගමවසෙන දස්සෙන්තො “ඉදමචොවා”තිආදිමාහ. තස්සත්ථො හි හෙට්ඨා වුත්තොති. අපිච පාළියමනාරුළුභම්පි අත්ථං සඬගහෙතුං “ඉදමචොවා”තිආදිනා නිගමනං කරොතිති දට්ඨබ්බං.

ඉති සුමඬගලවිලාසිනියා දීඝනිකායට්ඨකථාය පරමසුබ්බමගම්භිරුදුරනුබොධත්ථපරිදීපනාය සුවිමලවිපුලපඤ්ඤාවෙයාත්තියජනනාය අජ්ජවමද්දවසොරච්චසද්ධාසනිධිබ්බද්ධිබ්බත්තිවිරියාදිධම්මසමඬගිනා සාට්ඨකටෙ පිටකත්තයෙ අසඬගාසංභිතවිසාරදඤාණචාරිනා අනෙකජ්ජපහෙදසකසමයසමයන්තරගහනජ්ඣොගාහිනා මහාගණිනා මහාවෙයායාකරණෙන ඤාණාහිවංසධම්මසෙනාපතිනාමටෙරෙන මහාධම්මරාජාධිරාජගරුනා කතාය සාධුචිලාසිනියා නාම ලීනත්ථජ්ජකාසනියා සාමඤ්ඤඵලසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා.

සාමඤ්ඤඵලසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අම්බට්ඨසුත්තවණ්ණනා

අද්ධානගමනවණ්ණනා

254. එවං සාමඤ්ඤඵලසුත්තං සංවණ්ණෙන්වා ඉදානි අම්බට්ඨසුත්තං සංවණ්ණෙන්තො යථානුපුබ්බං සංවණ්ණොකාසස්ස පත්තභාවං විභාවෙතුං, සාමඤ්ඤඵලසුත්තස්සානන්තරං සඬගිතස්ස සුත්තස්ස අම්බට්ඨසුත්තභාවං පකාසෙතුං “එවං මෙ සුතං...පෙ.... කොසලෙසුති අම්බට්ඨසුත්ත”න්ති ආහ. එවිදිසෙසු. ඉතිසද්දො චෙත්ථ ආදිඅත්ථො, පදත්ථවිපල්ලාසජොතකො පන ඉතිසද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨො, ආදිසද්දලොපො වා එස, උපලක්ඛණනිද්දෙසො වා. අපුබ්බපදවණ්ණනා නාම හෙට්ඨා අග්ගහිතතාය අපුබ්බස්ස පදස්ස අත්ථවිභජනා. “හිත්වා පුනජ්ජනාගත-මත්ථං අත්ථං පකාසයිස්සාමි”ති (දී. නි. අට්ඨ. 1.ගත්ථාරම්භකථා) හි වුත්තං, “අනුපුබ්බපදවණ්ණනා”ති කත්ථවි පාඨො, සො අයුත්තොව ටිකාය අනුද්ධටත්තා, තථා අසංවණ්ණිතත්තා ව.

“රාජකුමාරා ගොත්තවසෙන කොසලා නාමා”ති (දී. නි. ටි. 1.254) ආවරියෙන වුත්තං. අක්ඛරවින්තකා පන වදන්ති “කොසං ලන්ති ගණ්හන්ති, කුසලං වා පුච්ඡන්තිති කොසලා”ති. ජනපදිනොති ජනපදවන්තො, ජනපදස්ස වා ඉස්සරා. “කොසලා නාම රාජකුමාරා”ති වුත්තෙයෙව සිද්ධෙපි “ජනපදිනො”ති වචනං සන්තෙසුපි අඤ්ඤෙසු තංතංනාමපඤ්ඤාතෙසු තත්ථ නිවසන්තෙසු

ජනපදිභාවතො තෙසමෙව නිවසනමුපාදාය ජනපදස්සායං සමඤ්ඤාති දස්සනත්ථං. “තෙසං නිවාසො”ති ඉමිනා “කොසලානං නිවාසා කොසලා”ති තද්ධිතං දස්සෙති. “එකොපි ජනපදො”ති ඉමිනා පන සද්දතොයෙවෙනං පුටුවනං, අත්ථතො පනෙස එකො එවාති විභාවෙති. අපි-සද්දො වෙන්ථ අනුග්ගහෙ, තෙන කාමං එකොයෙවෙස ජනපදො, තථාපි ඉමිනා කාරණෙන පුටුවනමුපපන්නන්ති අනුග්ගහිනාති. යදි එකොව ජනපදො, කථං තත්ථ ඛහුවනන්ති ආහ “රුළුභිසද්දෙනා”තිආදි, රුළුභිසද්දත්තා ඛහුවනමුපපන්නන්ති වුත්තං හොති. නිස්සිතෙසු පයුත්තස්ස පුටුවනස්ස, පුටුභාවස්ස වා නිස්සයෙ අභිනිරොපනා ඉධ රුළුභි, තෙන වුත්තං ආවරියෙන ඉධ වෙව අඤ්ඤත්ථ ව මජ්ඣිමාගමටිකාදීසු “අක්ඛරවින්නකා හි ඊදිසෙසු යානෙසු යුත්තෙ විය ඊදිසලිඬගවචනාති ඉච්ඡන්ති, අයමෙන්ථ රුළුභි යථා ‘අඤ්ඤත්ථාපි කුරුසු විහරති, අඬගෙසු විහරති’ති වා”ති. කෙවි පන කොසලනාමාහිනිරොපනමිඡන්ති, අයුත්තමෙනං පුටුවනස්ස අප්පයුජ්ජිතබ්බත්තා. නාමාහිනිරොපනාය හි එකවචනමිඡි හවති යථා “සිහො ගායති”ති. තබ්බිසෙසිතෙපි ජනපදසද්දෙ ජාතිසද්දත්තා එකවචනමෙව. තෙනාහ “තස්මිං කොසලෙසු ජනපදෙ”ති, කොසලනාමකෙ තස්මිං ජනපදෙති අත්ථො. අභුතතො හි වොහාරමත්තං රුළුභි, භුතතොයෙව අත්ථො විනිච්ඡිනිතබ්බො. යථා හි –

“සන්ති පුත්තා විදෙහානං, දිසාවු රට්ඨවඩ්ඪන්තො;
තෙ රජ්ජං කාරයිස්සන්ති, මිට්ඨොයං පජාපති”ති. (ජා. 2.22.276) ආදීසු –

තංපුත්තසඬ්ඛාතස්ස එකත්ථස්ස රුළුභිවසෙන “පුත්තා”ති ඛහුවනපයොගො, තථා ඉධාපි තන්තිවාසසඬ්ඛාතස්ස එකත්ථස්ස රුළුභිවසෙන “කොසලෙසු”ති ඛහුවනපයොගො හොති. යථා ව “පාණං න හඤ්ඤෙ, න ච දින්නමාදියෙ”තිආදීසු (අ. නි. 8.42, 43, 45) ජාතිවසෙන ඛහුවත්ථානමෙකවචනපයොගො, තථා ඉධාපි ජාතිවසෙන අවයවජ්ජහෙදෙන ඛහුවත්ථස්ස “ජනපදෙ”ති එකවචනපයොගො හොති. වුත්තඤ්ච ආවරියෙන මජ්ඣිමාගමටිකායං “තබ්බිසෙසනෙපි ජනපදසද්දෙ ජාතිසද්දෙ එකවචනමෙව. තෙනාහ ‘තස්මිං අඬගෙසු ජනපදෙ’ති”.

එවං රුළුභිවසෙන ඛහුමිභි විය වත්තබ්බෙ ඛහුවනං දස්සෙත්වා ඉදාති ඛහුවත්ථවසෙන ඛහුමිභි එව වත්තබ්බෙ ඛහුවනං දස්සෙත්තො “පොරාණා පනාහු”තිආදිමාහ. පන-සද්දො වෙන්ථ විසෙසත්ථජොතනො, තෙන පුටුඅත්ථවිසයනාය එවෙනං පුටුවනං, න රුළුභිවසෙනාති වක්ඛමානං විසෙසං ජොතෙති. සො හි පදෙසො තියොජනසතපරිමාණතාය ඛහුජ්ජහෙදොති, ඉමස්මිං පන නායෙ තෙසු කොසලෙසු ජනපදෙසුති අත්ථො වෙදිතබ්බො. මහාපනාදන්ති මහාපනාදජාතක (ජා. 1.3.40, 41, 42) සුරුච්ජාතකෙසු (ජා. 1.14.102 ආදයො) ආගතං සුරුච්චනො නාම විදෙහරඤ්ඤො පුත්තං මහාපනාදනාමකං රාජකුමාරං. නානානාටකානීති හණ්ඩුකණ්ඩපණ්ඩුකණ්ඩපමුඛාති ජසතසහස්සාති නානාවිධනාටකානි, කත්ථවි පන ආදිසද්දොපි දිට්ඨො, සො ජාතකට්ඨකථායං න දිස්සති, යදි ව දිස්සති, තෙන නටලඬ්ඪසකාදීනං සඬ්ඨගහො දට්ඨබ්බො. සිතමත්තමිඡිති මිහිතමත්තමිඡි. තස්ස කිර දිබ්බනාටකානං අනන්තරහවෙයෙව දිට්ඨත්තා මනුස්සනාටකානං නව්චං අමනුස්සං අහොසි. නඬ්ඨගලානිපි ජඩ්ඬිඬ්ඨවාති කසිකමිමජ්ජහානවසෙන නඬ්ඨගලානි පහාය, නිදස්සනමත්තඤ්චෙනං. න හි කෙවලං කස්සකා එව, අථ බො අඤ්ඤෙපි උභයරට්ඨවාසිනො මනුස්සා අත්තනො අත්තනො කිච්චං පහාය තස්මිං මඬ්ඨගලට්ඨානෙ සන්තිපතිංසු. තදා කිර මහාපනාදකුමාරස්ස පාසාදමඬ්ඨගලං, ඡත්තමඬ්ඨගලං, ආවාහමඬ්ඨගලන්ති තිණි මඬ්ඨගලානි එකතො අකංසු, කාසිවිදෙහරට්ඨවාසිනොපි තත්ථ සන්තිපතිත්වා අතිරෙකසත්තවස්සාති ඡණමනුහවිංසුති, අධුනා පන “නඬ්ඨගලාදීනී”ති පායො දිස්සති, සො න පොරාණපායො ටිකායමනුද්ධටත්තා.

මහාජනකායෙ සන්තිපතිතෙති කෙවි “පහංසනවිධං දස්සෙත්වා රාජකුමාරං හාසාපෙස්සාමා”ති, කෙවි “තං කිළනං පස්සිස්සාමා”ති එවං මහාජනසමුහෙ සන්තිපතිතෙ. අතුලමිඛාහිරුහනදාරුචිතකපවෙසනාදි නානාකීළායො දස්සෙත්වා. සක්කපෙසිතො කිර දිබ්බනාටකො රාජඬ්ඨගණ ආකාසෙ යත්වා උපඩ්ඪිභාගං නාම දස්සෙති, එකොව හත්ථො, එකො පාදො, එකං අක්ඛි, එකා දායා නව්චති වලති, උපඩ්ඪං එන්දති, සෙසං නිච්චලමහොසි, තං දිස්වා මහාපනාදො ථොකං හසිතමකාසි, ඉමමත්ථං සන්ධාය “සො දිබ්බනාටකං දස්සෙත්වා හසාපෙසි”ති වුත්තං. සුභජ්ජා නාම විස්සාසිකා “සුට්ඨු හදයමෙතෙස”න්ති කත්වා. ආදිසද්දෙන ඤාතකපරිජනාදීනං සඬ්ඨගහො. තස්මාති තථා වචනතො. තං කුසලන්ති වචනං උපාදායාති එත්ථ “කච්චි කුසලං? ආම කුසල”න්ති

වචනපටිවචනවසෙන පවත්නකුසලවාදිතාය තෙ මනුස්සා ආදිතො “කුසලා”ති සමඤ්ඤං ලභිංසු, තෙසං කුසලානං ඉස්සරාති රාජකුමාරා කොසලා නාම ජාතා, තෙසං නිවාසට්ඨානතාය පන පදෙසො කොසලාති පුබ්බෙ චුත්තනයමෙව. තෙනාහ “සො පදෙසො කොසලාති වුවචති”ති. එවං මජ්ඣිමාගමට්ඨකායං ආවරියෙනෙව චුත්තං. තත්ත්වයමධිප්පායො සියා – “සො පදෙසො කොසලාති වුවචති”ති සඤ්ඤාසඤ්ඤා යථාක්කමං එකවචනබහුවචනවසෙන චුත්තත්තා පුරිමනයෙ විය ඉධාපි රුළුභිවසෙනෙව බහුවචනං හොති. රාජකුමාරානං නාමලාභහෙතුමත්තඤ්ඤාතේඨ විසෙසොති. ඉධ පන ආවරියෙන එවං චුත්තං සො පදෙසොති පදෙසසාමඤ්ඤතො චුත්තං, වචනවිපල්ලාසෙන වා, තෙ පදෙසාති අත්ථො. කොසලාති වුවචති කුසලා එව කොසලාති කත්ථා”ති (දී. නි. ටී. 1.254) තත්ත්වයමධිප්පායො සියා – සො පදෙසොති ජාතිසද්දවසෙන, වචනවිපල්ලාසෙන වා චුත්තත්තා පුපුඅත්ථවිසයතාය එව බහුවචනං හොති. පදෙසස්ස නාමලාභහෙතු හෙත්ථ විසෙසොති. “කුසල”න්ති හි වචනමුපාදාය රුළුභිනාමවසෙන චුත්තනයෙන කොසලා යථා “යෙවාපනකං, නතුම්භාකවග්ගො”ති. අපිච වචනපටිවචනවසෙන “කුසල”න්ති වදන්ති එත්ථාති කොසලා. විචිත්තා හි තද්ධිතචුත්තීති. කුසලන්ති ව ආරොග්ගං “කච්චි නු හොතො කුසලං, කච්චි හොතො අනාමය”න්තිආදියු (ජා. 1.15.145; ජා. 2.20.129) විය, කච්චි තුම්භාකං ආරොග්ගං හොතිති අත්ථො, ඡෙකං වා “කුසලා නච්චගීතස්ස, සිකඛිතා වාතුරිත්ථියො”තිආදියු (ජා. 2.22.94) විය, කච්චි තෙසං නාටකානං ඡෙකතා හොතිති අත්ථො.

වරණං වාරිකා, වරණං වා වාරො, සො එව වාරිකා, තයිදං මග්ගගමනමෙව ඉධාධිප්පෙනං, න චුණ්ණිකගමනමත්තන්ති දස්සෙතුං “අද්ධානගමන”න්ති චුත්තං, භාවනපුංසකඤ්ඤෙතො, අද්ධානගමනසංඛිතාය වාරිකාය වරමානොති චුත්තං හොති, අභෙදෙපි වා හෙදවොහාරෙන චුත්තං යථා “දිවාචිහාරං නිසීදි”ති, (ම. නි. 1.256) අද්ධානගමනසංඛිතානං වාරිකං වරමානො, වරණං කරොන්තොති අත්ථො. සබ්බත්ථකො හි කරභුධාතුනමත්ථොති. “අද්ධානමග්ග”න්තිපි කත්ථවි පායො, සො න සුන්දරො. න හි වාරිකාසද්දො මග්ගවාචකොති. ඉදානි තං විභාගෙන දස්සත්ථා ඉධාධිප්පෙනං නියමෙන්තො “වාරිකා ව නාමෙසා”තිආදිමාහ. සාවකානම්පි රුළුභිවසෙන වාරිකාය සම්භවතො තතො විසෙසෙති “භගවතො”ති ඉමිනා. තථා හි මජ්ඣිමාගමට්ඨකථායං චුත්තං “වාරිකං වරමානොති එත්ථ කිඤ්චාපි අයං වාරිකා නාම මහාජනසංඛිතගත්ථං බුද්ධානංයෙව ලබ්භති, බුද්ධෙ උපාදාය පන රුළුභිසද්දෙන සාවකානම්පි වුවචති කිලඤ්ඤාදිහි කතඛිජනිපි තාලවණ්ටං වියා”ති. දුරෙපිති එත්ථ පි-සද්දෙන, අපි-සද්දෙන වා නාතිදුරෙපිති සම්පිණ්ඩනං තත්ථාපි වාරිකාසම්භවතො. බොධනෙයාපුග්ගලන්ති චතුසච්චපටිවෙධවසෙන බොධනාරහපුග්ගලං. සහසා ගමනන්ති සීසගමනං. “මහාකස්සපස්ස පච්චුග්ගමනාදියු”ති චුත්තමෙව සරූපතො දස්සෙති “භගවා හී”තිආදිනා. පච්චුග්ගවිජන්තොති පටිමුඛං ගවිජන්තො, පච්චුට්ඨහන්තොති අත්ථො. “තථා”ති ඉමිනා “තිංසයොජන”න්ති පදමනුකඬ්ඪති. පක්කුසාති නාම ගන්ධාරරාජා. මහාකප්පිනො නාම කුක්කුටචතීරාජා. ධනියො නාම කොරණ්ඩසෙට්ඨියුත්තො ගොපො.

එවං ධම්මගරුතාකිත්තනමුඛෙන මහාකස්සපපච්චුග්ගමනාදිනි (සං. නි. අට්ඨ. 2.154) එකදෙසෙන දස්සත්ථා ඉදානි වනවාසිතිස්සසාමණෙරස්ස වත්ථුං විත්ථාරෙන්වා වාරිකං දස්සෙතුං “එකදිවස”න්තිආදි ආරද්ධං. කො පනෙස තිස්සසාමණෙරො නාම? සාවත්ථියං ධම්මසෙනාපතීනො උපට්ඨාකකුලෙ ජාතො මහාපුඤ්ඤො “පිණ්ඩපාතදායකතිස්සො, කම්බලදායකතිස්සො”ති ව පුබ්බෙ ලද්ධනාමො පච්ඡා “වනවාසිතිස්සො”ති පාකටො ඛිණ්ණසවසාමණෙරො. විත්ථාරො ධම්මපදෙ (ධ. ප. අට්ඨ. 1.74 වනවාසිතිස්සසාමණෙරවත්ථු). ආකාසගාමීහි සද්ධිං ආකාසෙනෙව ගන්තුකාමො භගවා “ඡුළුභිඤ්ඤානං ආරොවෙහී”ති අවොච. තස්සාති තිස්සසාමණෙරස්ස. තන්ති භගවන්තං සද්ධිං හික්ඛුසංඝෙන චීවරං පාරූපන්තං. නො ථෙරො නො ඔරමත්තකො වතාති සම්බන්ධො, ගුණෙන ලාමකප්පමාණිකො නො හොතිති අත්ථො.

අත්තනො පත්තාසනෙති හික්ඛුනං ආසනපරියන්තෙ. තෙසං ගාමිකානං දානපට්ඨසංයුත්තං මඬගලං වත්ථා. කස්මා පන සදෙවකස්ස ලොකස්ස මග්ගදෙසකොපි සමානො භගවා එවමාහාති වොදනං සොධෙතුං “භගවා කීරා”තිආදි චුත්තං. මග්ගදෙසකොති නිබ්බානමග්ගස්ස, සුගතිමග්ගස්ස වා දෙසකො.

තායාති අරඤ්ඤසඤ්ඤාය. සංඝකම්මවසෙන සිජ්ඣාමානාපි උපසම්පදා සත්ථු ආණාවසෙන සිජ්ඣානතො “බුද්ධදායජ්ජං තෙ දස්සාමී”ති චුත්තන්ති වදන්ති. අපරෙ පන

“අපරිපුණ්ණවිසතිවස්සස්සෙව තස්ස උපසම්පදං අනුජානන්තො සත්ථා ‘බුද්ධදායජ්ජං තෙ දස්සාමී’ ති අවොවා” ති වදන්ති. ධම්මසෙනාපතිනා උපජ්ඣායෙන උපසම්පාදෙන්වා, තතොයෙවෙස ධම්මසෙනාපතිනො සද්ධිවිහාරිකොති අට්ඨකථාසූ වුත්තො. ධම්මපදට්ඨකථායං පන ධම්මසෙනාපතිආදිපෙරානං චත්තාලිසහික්ඛුසහස්සපරිවාරානං අත්තනො අත්තනො පරිවාරෙහි සද්ධිං පටිචෙකං ගමනං, භගවතො ච එකකස්සෙව ගමනං බුද්දකභාණකානං මතෙන චුත්තං, ඉධ, පන මජ්ඣිමාගමට්ඨකථායඤ්ච (ම. නි. අට්ඨ. 2.65) අඤ්ඤථා ගමනං දීඝභාණකමජ්ඣිමභාණකානං මතෙනාති දට්ඨබ්බං. අයත්ති මහාකස්සපාදිනමත්ථාය වාරිකා. යං පන අනුග්ගණ්හන්තස්ස භගවතො ගමනං, අයං අතුරිතවාරිකා නාමාති සම්බන්ධො.

ඉමං පන වාරිකන්ති අතුරිතවාරිකං. මහාමණ්ඩලන්ති මජ්ඣිමදෙසපරියාපන්තෙනෙව බාහිරිමෙන පමාණෙන පරිච්ඡින්නන්තා මහන්තතරං මණ්ඩලං. මජ්ඣිමමණ්ඩලන්ති ඉතරෙසං උභින්නං වෙමජ්ඣෙකං පචත්තං මණ්ඩලං. අන්තොමණ්ඩලන්ති ඉතරෙහි බුද්දකං මණ්ඩලං, ඉතරෙසං වා අන්තොගධන්තා අන්තිමං මණ්ඩලං, අබ්භන්තරිමං මණ්ඩලන්ති චුත්තං හොති. කිං පනිමෙසං පමාණන්ති ආහ “කත්ථා” තිආදි. තත්ථ නවයොජනසතිකතා මජ්ඣිමදෙසපරියාපන්තවසෙනෙව ගහෙතබ්බා තතො පරං අතුරිතවාරිකාය අගගතතො. තදුත්තරි හි තුරිතවාරිකාය එව තථාගතො ගච්ඡති, න අතුරිතවාරිකාය. පචාරෙත්ථව වාරිකාවරණං බුද්ධාචිණ්ණන්ති චුත්තං “මහාපචාරණාය පචාරෙත්ථා” තිආදි. පාටිපදදිවසෙහි පට්මකත්තිකපුණ්ණමියා අනන්තරෙ පාටිපදවසෙ. සමන්තාති ගතගතට්ඨානස්ස චතුසු පස්සෙසු සමන්තතො. මහාජනකායස්ස සන්තිපතනතො පුරිමං පුරිමං ආගතා නිමන්තෙතුං ලභන්ති. තථා සන්තිපතනමෙව දස්සෙතුං “ඉතරෙසු” තිආදි චුත්තං. සමට්ඨිපස්සනා තරුණා හොන්තිති එත්ථ සමට්ඨස්ස තරුණභාවො උපචාරසමාධිවසෙන, විපස්සනාය පන සඬ්ඛාරපරිච්ඡේදඤාණං, කඬ්ඛාවිතරණඤාණං, සම්මසනඤාණං, මග්ගාමග්ගඤාණන්ති චතුන්නං ඤාණානං වසෙන වෙදිතබ්බො. තරුණවිපස්සනාති හි තෙසං චතුන්නං ඤාණානමධිවචනං. පචාරණාසඬගහං දත්ථාති අනුමතිදානවසෙන දත්ථා. කත්තිකපුණ්ණමායන්ති පච්ඡිමකත්තිකපුණ්ණමියං. “මිගසිරස්ස පට්මපාටිපදදිවසෙ” ති ඉදං මජ්ඣිමදෙසවොහාරවසෙන මිගසිරමාසස්ස පට්මං පාටිපදදිවසං සන්ධාය චුත්තං, එතරහි පචත්තවොහාරවසෙන පන පච්ඡිමකත්තිකමාසස්ස කාළපක්ඛපාටිපදදිවසො වෙදිතබ්බො.

අඤ්ඤානපි කාරණෙනාති හික්ඛුනං සමට්ඨිපස්සනාතරුණභාවතො අඤ්ඤානපි මජ්ඣිමමණ්ඩලෙ වෙනෙය්‍යානං ඤාණපරිපාකාදිකාරණෙන. චතුමාසන්ති ආසල්හිපුණ්ණමියා පාටිපදතො යාව පච්ඡිමකත්තිකපුණ්ණමී, තාව චතුමාසං. “සමන්තා යොජනසත්ත” තිආදිනා චුත්තනයෙනෙව. වසනං වස්සං, වසනකිරියා, චුත්ථං වසිතං වස්සමස්සාති චුත්ථවස්සො, තස්ස. තථාගතෙන විනෙතබ්බන්තා “භගවතො වෙනෙය්‍යසත්තා” ති සාමිනිද්දෙසො චුත්තො, කත්තුනිද්දෙසො වා එස. වෙනෙය්‍යසත්තාති ව වරිතානුරූපං විනෙතබ්බසත්තා. ඉන්ද්‍රියපරිපාකං ආගමයමානොති සද්ධාදිඉන්ද්‍රියානං විමුක්තිපරිපාවනභාවෙන පරිපක්කං පටිමානෙත්තො. චුස්සමාසඑග්ගණචිත්තමාසානං අඤ්ඤාතරමාසස්ස පට්මදිවසෙ නික්ඛමනතො මාසනියමො එත්ථ න කතොති දට්ඨබ්බං. තෙනාහ “එකමාසං වා ද්විතිචතුමාසං වා තත්ථෙව වසිත්ථා” ති. තත්ථෙව්‍යාති වස්සුපගමනට්ඨානෙ එව. “සත්තහි වා” තිආදි “එකමාසං වා” තිආදිනා යථාක්කමං යොජෙතබ්බං – යදි අපරමපි එකමාසං තත්ථෙව වසති, සත්තහි මාසෙහි වාරිකං පරියොසාපෙති. යදි ද්විමාසං ඡහි, යදි තිමාසං පඤ්චහි, යදි චතුමාසං තත්ථෙව වසති, චතුහි මාසෙහි වාරිකං පරියොසාපෙති. කස්මා පන වාරිකාගමනන්ති ආසඬකානිචත්තනත්ථං “ඉති” තිආදි චුත්තං. අතිරෙකං පරාදුබ්බලො බාල්හජිණ්ණො. තෙ කදා පස්සිස්සන්ති, න පස්සිස්සන්ති එව. ලොකානුකම්පකායාති ලොකානුකම්පකාය එව. තෙන චුත්තං “න විවරාදිහෙතු” ති.

ජඩිසවිහාරවසෙනාති ජඩිසාහි විවරණවසෙන, ජඩිසාහි විවරිත්ථා තත්ථ තත්ථ කතිපාහං නිවසනවසෙන වා. සබ්බිරියාපථසාධාරණඤ්ඤි විහාරවචනං. සරිරථාසුකත්ථායාති එකස්මිංයෙව යානෙ නිබද්ධවාසවසෙන උස්සන්තධාතුකස්ස සරිරස්ස විවරණෙන ථාසුභාවත්ථාය. අට්ඨුප්පත්තිකාලාභිකඬ්ඛනත්ථායාති අග්ගික්ඛන්ධොපමසුත්ත (අ. නි. 7.72) මසදෙවජාතකාදි (ජා. 1.1.9) දෙසනානං විය ධම්මදෙසනාය අභිකඬ්ඛිතබ්බඅට්ඨුප්පත්තිකාලත්ථාය, අට්ඨුප්පත්තිකාලස්ස වා අභිකඬ්ඛනත්ථාය, අට්ඨුප්පත්තිකාලෙ ධම්මදෙසනත්ථායාති චුත්තං හොති. සික්ඛාපදපඤ්ඤාපනත්ථායාති සුරාපානසික්ඛාපදාදි (පාචි. 327, 328, 329) පඤ්ඤාපනෙ විය සික්ඛාපදානං පඤ්ඤාපනත්ථාය. බොධනත්ථායාති අඬගුලිමාලාදයො (ම. නි. 2.347) විය

බොධනෙය්‍යසත්තෙ චතුසච්චබොධනත්ථාය. මහතානි මහනියා. කඤ්චි, කතිපයෙ වා පුග්ගලෙ උද්දිස්ස වාරිකා නිබද්ධවාරිකා. තදඤ්ඤා සම්බහුලෙ උද්දිස්ස ගාමනිගමනගරපටිපාටියා වාරිකා අනිබද්ධවාරිකා. තෙනාහ “තත්ථා”තිආදි. යං වරතීති කිරියාපරාමසනං.

“ඵසා ඉධ අධිජ්ජෙතා”ති වුත්තමෙව චිත්ථාරතො දස්සෙතුං “තදා කිරා”තිආදි වුත්තං. දසසහස්සිලොකධාතුයානි ජාතික්ඛේතභූතං දසසහස්සවක්කවාළං සන්ධාය වුත්තං. කස්මාති වෙ? තත්ථෙව හබ්බසත්තානං සම්භවතො. තත්ථ හි සත්තෙ හබ්බෙ පරිපක්කිනද්‍රියෙ පස්සිතුං බුද්ධඤ්ඤාණං අභිනිහරිත්වා ධීතො හගවා ඤ්ඤාණජාලං පත්ථරතීති වුවිච්චි, ඉදඤ්ච දෙවබ්‍රහ්මානං වසෙන වුත්තං. මනුස්සා පන ඉමස්මිංයෙව චක්කවාළෙ, ඉමස්මිංයෙව ච සපරිවාරෙ ජම්බුදීපෙ බොධනෙය්‍යා හොත්ති. බොධනෙය්‍යබන්ධවෙති බොධනෙය්‍යසත්තසංඛ්‍යාතෙ හගවතො බන්ධවෙ. ගොත්තාදිසම්බන්ධා විය හි සච්චපට්ටෙධසම්බන්ධා වෙනෙය්‍යා හගවතො බන්ධවා නාමාති. ගොවරහාවුපගමනං සන්ධාය “සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණජාලස්ස අන්තො පට්ටියො”ති වුත්තං. හගවා කිර මහාකරුණාසමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය “යෙ සත්තා හබ්බා පරිපක්කඤ්ඤාණා, තෙ මය්හං ඤ්ඤාණස්ස උපට්ඨහන්තු”ති චිත්තං අධිට්ඨාය සමන්තාහරති, තස්ස සහසමන්තාහාරා ඵකො වා ද්වෙ වා සම්බහුලා වා තදා විනසුපගා වෙනෙය්‍යා ඤ්ඤාණස්ස ආපාඨගාච්ඡන්ති, අයමෙත්ථ බුද්ධානුභාවො. ඵචමාපාඨගතානං පන තෙසං උපනිස්සයං පුබ්බවරියං, පුබ්බහෙතුං, සම්පති වත්තමානඤ්ච පටිපත්තිං ඔලොකෙති. වෙනෙය්‍යසත්තපරිග්ගණ්හනත්ථඤ්ච සමන්තාහාරෙ කතෙ පට්ඨං තෙසං වෙනෙය්‍යාහාවෙන උපට්ඨානං හොති, අථ “කිං නු බො හවිස්සති”ති සරණගමනාදිවසෙන කඤ්චි නිජ්ජන්ති. වීමංසමානො පුබ්බපනිස්සයාදීනි ඔලොකෙති. තෙනාහ “අථ හගවා”තිආදි. සොති අම්බට්ටියො. වාදපට්ටිවාදං කත්වාති “ඵචං නු තෙ අම්බට්ටියා”තිආදිනා (දී. නි. 1.262) මයා වුත්තවචනස්ස “යෙ ව බො තෙ හො ගොතම මුණ්ඩකා සමණකා”තිආදිනා (දී. නි. 1.263) පට්ටිවනං දත්වා, අසබ්භිවාක්‍යන්ති අසජ්ජුරිසවාචං, තික්ඛන්තුං ඉබ්බවාදනිපාතනවසෙන නානජ්ජකාරං සාධුසභාවාය වාචාය වත්තුමුත්තං වාක්‍යං චක්ඛතීති වුත්තං හොති. නිබ්බිසෙවනන්ති විගතතුදනං, මානදජ්ජවසෙන අපගතපරිනිජ්ජන්දනන්ති අත්ථො.

අවසරිතබ්බන්ති උපගන්තබ්බං. තස්ස ගාමස්ස ඉදං නාමමත්තං, කිමෙත්ථ අත්ථපරියෙසනායාති වුත්තං “ඉජ්ඣානඬගලන්තිපි පායො”ති. “යෙන දිසාභාගෙනා”ති කරුණනිද්දෙසානුරූපං කරුණත්ථෙ උපයොගවචනන්ති දස්සෙති “තෙන අවසරි”ති ඉමිනා. “යස්මිං පදෙසෙ”ති පන භූමිමනිද්දෙසානුරූපං “තං වා අවසරි”ති වුත්තං. තදුභයමෙවත්ථං විවරති “තෙන දිසාභාගෙනා”තිආදිනා. ගතොති උපගතො, අගමාසීති අත්ථො. පුන ගතොති සම්පත්තො, සම්පාපුණ්ති අත්ථො. “ඉච්ඡානඬගලෙ”ති ඉදං තදා හගවතො ගොවරගාමනිදස්සනං, සම්පත්ථෙ වෙනං භූමිමං. “ඉච්ඡානඬගලවනසණ්ඨෙ”ති ඉදං පන නිවාසට්ඨානදස්සනං, නිජ්ජරියායතො අධිකරණෙ වෙනං භූමිමන්ති තදුභයමිපි පදං විසෙසත්ථදස්සනෙන විවරන්තො “ඉච්ඡානඬගලං උපනිස්සායා”තිආදිමාහ. “සීලබන්ධාවාර”න්තිආදි වුත්තනයෙන වෙනෙය්‍යහිතසමපෙක්ඛනවසෙනෙව හගවතො විහාරදස්සනං. තත්ථ ධම්මරාජස්ස හගවතො සබ්බසො අධම්මනිග්ගණ්හනපරා ඵච පටිපත්ති, සා ව සීලසමාධිපඤ්ඤාවසෙනාති සීලාදිත්තයස්සෙව ගහණං. සීලබන්ධාවාරන්ති චක්කවත්තිරඤ්ඤො දාරුඉට්ඨකාදිකතං බන්ධාවාරසදිසං සීලසංඛ්‍යාතං බන්ධාවාරං බන්ධිත්වා විහරතීති සම්බන්ධො. දාරුක්ඛන්ධාදීහි ආසමන්තතො වරන්ති පරික්ඛිපන්ති ඵත්ථාති හි බන්ධාවාරො අ-කාරස්ස දිසං කත්වා, රාජුනං අවිරනිවාසට්ඨානං. තත්ථ පන හගවතො අවිරනිවසනකිරියාසම්බන්ධත්තෙන භයනිවාරණට්ඨෙන තංසදිසතාය සීලමිපි තථා වුවිච්චි. සමාධිකොන්තන්ති සම්මාසමාධිසංඛ්‍යාතං මඬගලසත්තිං. සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණපදන්ති සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණසංඛ්‍යාතං ජයමන්තපදං. පරිවත්තයමානොති පරිජජ්ජමානො. “සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණසර”න්තිපි පායො, සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණවජ්ජරග්ගසරං අපරාපරං සම්පරිවත්තමානොති අත්ථො. යථාභිරුචිතෙන විහාරෙනාති සබ්බවිහාරසාධාරණදස්සනං, දිබ්බවිහාරාදීසු යෙන යෙන අත්තනා අභිරුචිතෙන විහාරෙන විහරතීති අත්ථො.

පොක්ඛරසාතිවත්ථුචණ්ණනා

255. මන්තෙති ඉරුවෙදාදිමන්තසත්ථෙ. ඉරුවෙදාදයො හි ගුත්තභාසිතබ්බට්ඨෙන “මන්තා”ති වුවිච්චන්ති. අණ-සද්දො සද්දෙති ආහ “සජ්ඣායති”ති. ලොකියා පන වදන්ති “බ්‍රහ්මුනො අපච්චං

බ්‍රාහ්මණෝ, නාගමෝ, ණත්තං, දීඝාදී''ති. කස්මා අයමෙව වචනත්ථො චුත්තොති ආහ “ඉදමෙවා”ති ආදි. අප් කෙසං ඉතරො වචනත්ථොති වොදනමපනෙති “අරියා පනා”ති ආදිනා. අප් වා යං ලොකියා වදන්ති “බ්‍රහ්මිනා ජාතො බ්‍රාහ්මණො”ති ආදිනිරුත්තිං, තං පටික්ඛිපිතුං එවං චුත්තං. “ඉදමෙවා”ති හි අවධාරණෙන තං පටික්ඛිපති. “ජාතිබ්‍රාහ්මණාන”න්ති පන ඉමිනා සද්දන්තරෙන දස්සිතෙසු ජාතිබ්‍රාහ්මණවිසුද්ධිබ්‍රාහ්මණවසෙන දුට්ඨෙසු බ්‍රාහ්මණෙසු විසුද්ධිබ්‍රාහ්මණානං නිරුත්තිං දස්සෙන්නො “අරියා පනා”ති ආදිමාහ. ඛහන්ති පාපෙ ඛහි කරොන්තිති හි අරියා බ්‍රාහ්මණා නිරුත්තින යෙන. “තස්ස කිර කායො සෙනපොක්ඛරසදිසො”ති ඉදමෙවස්ස නාමලාභහෙතුදස්සනං, සෙසං පන තප්පසඛිගෙන යථා විජ්ජමාන විසෙසදස්සනමෙව. තෙනාහ “ඉති නං පොක්ඛරසදිසත්තා පොක්ඛරසාතිති සඤ්ජානන්ති”ති. පොක්ඛරෙන සදිසො කායො යස්සාති හි පොක්ඛරසාති නිරුත්තින යෙන. සාතසද්දො වා සදිසත්ථො, පොක්ඛරෙන සාතො සදිසො කායො තථා, සො යස්සාති පොක්ඛරසාති. සෙනපොක්ඛරසදිසොති සෙනපදුමචණ්ණො. දෙවනගරෙති ආලකමන්දාදිදෙවපුරෙ. උස්සාපිතරජතතොරණන්ති ගම්භීරතෙමනිධානං අවිචුග්ගතං රජතමයං ඉන්දබ්ලං. කාළමෙසරාජීති කදාවි දිස්සමානා කාළඅඛිභලෙඛා. රජතපනාළිකාති රජතමයතුම්ඛං. සුවට්ටිකාති වට්ටභාවස්ස යුත්තට්ඨානෙ සුවට්ඨු වට්ටුලා. කාළවඛිගතිලකාදීනමභාවෙන සුපරිසුද්ධා. “අරාජකෙ”ති ආදිනාපි සොහග්ගප්පත්තභාවමෙව නිදස්සෙති.

ඉදානි අපරමිපි තස්ස නාමලාභහෙතුං දස්සෙන්නො “අයං පනා”ති ආදිමාහ. තත්ථ ව “හිමවත්තපදෙසෙ මහාසරෙ පදුමගබ්භෙ නිබ්බන්ති”ති ඉදමෙවස්ස නාමලාභහෙතුදස්සනං. සෙසං පන තප්පසඛිගෙන තථාපචත්තාකාරදස්සනමෙව. තෙනාහ “ඉති නං පොක්ඛරෙ සයිතත්තා පොක්ඛරසාතිති සඤ්ජානන්ති”ති. පොක්ඛරෙ කමලෙ සයතිති හි පොක්ඛරසාති, සාතං වා චුච්චති සමසණ්ඨානං, පොක්ඛරෙ ජාතං සමසණ්ඨානං තථා, තමස්සත්ථිතිපි පොක්ඛරසාති. යං පන ආවරියෙන චුත්තං “ඉමස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස කිදිසො පුබ්බයොගො, යෙන නං භගවා අනුග්ගණ්හිතුං තං ඨානං උපගතොති ආහා”ති, (දී. නි. ටී. 1.255) තදෙන “අයං පනා”ති ආදිවචනං එකදෙසමෙව සන්ධාය චුත්තං. “සො තතො මනුස්සලොක”න්ති ආදිවචනො දෙවලොකෙ නිබ්බන්තිති එත්ථ අපරාපරං නිබ්බන්ති එව චුත්තාති දට්ඨබ්බං. තථාරූපෙන කම්මෙන නිබ්බන්තිමෙව සන්ධාය “මාතුකුච්ඡිවාසං ජිගුච්ඡිත්වා”ති ආදි චුත්තං. “පදුමගබ්භෙ නිබ්බන්ති”ති ඉමිනා සංසෙදපොයෙව හුත්වා නිබ්බන්තිති දස්සෙති. න පුජ්ඵතීති න විකසති. තෙනානි තාපසෙන. නාළතොති පුජ්ඵදණ්ඩතො. සුවණ්ණචුණ්ණෙහි පිඤ්ජරං හෙමචණ්ණො යස්සාති සුවණ්ණචුණ්ණපිඤ්ජරො, තං, සුවණ්ණචුණ්ණෙහි විකිණ්ණභාවෙන හෙමචණ්ණන්ති අත්ථො. පිඤ්ජරසද්දො හි හෙමචණ්ණපරියායොති සාරත්ථදීපනියං (සාරත්ථ. ටී. 1.22) චුත්තං. එස නයො පදුමරෙණුපිඤ්ජරන්ති එත්ථාපි. රජතබ්බිකකන්ති රුපියමයරූපකං. පටිජග්ගාමීති පොසෙමි. පාරන්ති පරියොසානං, නිජ්ඵත්ති වා චුච්චති නදිසමුද්දාදීනං පරියොසානභූතං පාරං වියාති කත්වා. පටිසන්ධිපඤ්ඤාසඛිධානෙන සභාවඤ්ඤාණෙන පණ්ඩිතො. ඉති කත්තබ්බෙසු, වෙදෙසු වා විසාරදපඤ්ඤාසඛිධානෙන වෙයාත්තියෙන ඛාත්තො. අග්ගබ්‍රාහ්මණොති දිසාපාමොක්ඛබ්‍රාහ්මණො. සිප්පන්ති වෙදසිප්පං තස්සෙව පකරණාධිගතත්තා. බ්‍රහ්මදෙයාං අදාසීති වක්ඛමානන යෙන බ්‍රහ්මදෙයාං කත්වා අදාසි.

“අජ්ඣාචසති”ති එත්ථ අධි-සද්දො, ආ-සද්දො ව උපසග්ගමත්තං, තතො “උක්කට්ඨ”න්ති ඉදං අජ්ඣාපුබ්බවසයොගෙ භූමිමත්ථෙ උපයොගවචනං. අධි-සද්දො වා ඉස්සරියත්ථො, ආ-සද්දො මරියාදත්ථො තතො “උක්කට්ඨ”න්ති ඉදං කම්මජ්ජවචනියයොගෙ භූමිමත්ථෙ උපයොගවචනන්ති දස්සෙති “උක්කට්ඨනාමකෙ”ති ආදිනා. තදෙවත්ථං විවරිතුං “තස්සා”ති ආදි චුත්තං. “තස්ස නගරස්ස සාමිකො හුත්වා”ති හි “අභිභවිත්වා”ති එතස්සත්ථවිවරණං, තෙනෙනං දීපෙති “සාමිභාවො අභිභවන”න්ති. “යාය මරියාදායා”ති ආදි පන ආ-සද්දස්සත්ථවිවරණං, තෙනෙනං දීපෙති “ආසද්දො මරියාදත්ථො, මරියාදා ව නාම යාය තත්ථ වසිතබ්බං, සායෙව අපරාධිනතා”ති. යාය මරියාදායාති හි යාය අපරාධිනතාසඛිධානාය අනඤ්ඤාසාධාරණාය අවත්ථායාති අත්ථො. “උපසග්ගවසෙනා”ති ආදි පන “උක්කට්ඨනාමකෙ”ති එතස්සත්ථවිවරණං, තෙනෙනං දීපෙති “සතිපි භූමිමවචනප්පසඛිගෙ ධාත්වත්ථානුවත්තකවිසෙසකභූතෙහි දුට්ඨෙහිපි උපසග්ගෙහි යුත්තත්තා උපයොගවචනමෙවෙත්ථ විහිත”න්ති. “තස්ස කිරා”ති ආදි පන අත්ථානුගතසමඤ්ඤාපරිදීපනං. වත්ථු නාම නගරමාපනාරහභූමිප්පදෙසො “ආරාමවත්ථු, විහාරවත්ථු”ති ආදියු විය.

උක්කානි දණ්ඩදීපිකා. අග්ගභෙසුන්ති “අප්ප මඬගලදිවසො, තස්මා සුනක්ඛන්තං, තත්ථාපි අයං සුඛණො මා අතික්කමී”ති රත්තිවිභායනං අනුරක්ඛන්තා, රත්තියං ආලොකකරණත්ථාය උක්කා යපෙන්වා උක්කාසු ජලමානාසු නගරස්ස වත්ථුං අග්ගභෙසුං, තෙනෙනං දීපෙනි – උක්කාසු ධීතාති උක්කට්ඨා. මූලච්ඡාදි ආකතිගණපක්ඛෙපෙන, නිරුත්තිනායෙන වා උක්කාසු විජ්ජොතයන්තිසු ධීතාති උක්කට්ඨා, තථා උක්කාසු ධීතාසු ධීතා ආසීතිපි උක්කට්ඨාති. මජ්ඣිමාගමට්ඨකථායං පන එවං වුත්තං “තඤ්ච නගරං ‘මඬගලදිවසො සුඛණො, සුනක්ඛන්තං මා අතික්කමී’ති රත්තිමිපි උක්කාසු ධීතාසු මාපිතන්තා උක්කට්ඨාතිපි වුව්වති, දණ්ඩදීපිකාසු ජාලෙන්වා ධාරියමානාසු මාපිතන්තාති වුත්තං හොති”ති, (ම. නි. අට්ඨ. 1. මූලපරියායසුත්තවණ්ණනා) තදපිමිනා සංසන්දනි වෙව සමෙති ව නගරවත්ථුපරිග්ගහස්සපි නගරමාපනපරියාපන්නන්තාති දට්ඨබ්බං. අපරෙ පන භණන්ති “භූමිභාගසම්පත්තියා, උපකරණසම්පත්තියා, මනුස්සසම්පත්තියා ව තං නගරං උක්කට්ඨගුණයොගතො උක්කට්ඨාති නාමං ලභති”ති. ලොකියා පන වදන්ති “උක්කා ධාරියති එතස්ස මාපිතකාලෙති උක්කට්ඨා, වණ්ණවිකාරොය”න්ති, ඉත්ථිලිඬගවසෙන වායං සමඤ්ඤා, තෙනෙවිධ පයොගො දිස්සති “යථා ව භවං ගොතමො උක්කට්ඨාය අඤ්ඤාති උපාසකකුලාති උපසඬකමති”ති (දී. නි. 1.299) මූලපරියායසුත්තාදීසු (ම. නි. 1.1) ව “එකං සමයං භගවා උක්කට්ඨායං විහරති සුභගවනෙ සාලරාජමූලෙ”තිආදි. එවමෙන්ථ හොතු උපසග්ගවසෙන උපයොගවචනං, කථං පනෙනං සෙසපදෙසු සියාති අනුයොගෙනාහ “තස්ස අනුපයොගන්තා සෙසපදෙසු”ති. තත්ථ තස්සාති උපසග්ගවසෙන උපයොගසඤ්ඤාත්තස්ස “උක්කට්ඨ”න්ති පදස්ස. අනුපයොගන්තාති විසෙසනභාවෙන අනුපයුත්තන්තා. සෙසපදෙසුති “සත්තුස්සද”න්තිආදීසු සත්තසු පදෙසු.

කිං නු ඛවායං සද්දපයොගො සද්දලක්ඛණානුගතොති වොදනමපනෙති “තත්ථ...පෙ.... පරියෙසිතබ්බ”න්ති ඉමිනා. තත්ථාති උපසග්ගවසෙන, අනුපයොගවසෙන ව උපයොගවචනන්ති වුත්තෙ දුබ්බිධෙපි විධානෙ. ලක්ඛණන්ති ගහණුපායඤ්ඤායභූතං සද්දලක්ඛණං, සුත්තං වා. පරියෙසිතබ්බන්ති සද්දසත්ථෙසු විජ්ජමානන්තා ඤාණෙන ගවෙසිතබ්බං, ගහෙතබ්බන්ති වුත්තං හොති. එතෙන හි සද්දලක්ඛණානුගතොවායං සද්දපයොගොති දස්සෙති, සද්දවිදු ව ඉච්ඡන්ති “උපඅනුඅධිආඉච්චාදිපුබ්බවසයොගෙ සත්තමියත්ථෙ උපයොගවචනං පාපුණාති, විසෙසිතබ්බපදෙ ව යථා විධිමනුපයොගො විසෙසනපදානං සමානාධිකරණභූතාන”න්ති. තනු යදා අධි-සද්දො, ආ-සද්දො ව උපසග්ගමන්තං, තදා “තතියාසත්තමීනඤ්චා”ති ලක්ඛණෙන අප්පිකාපුබ්බවසයොගෙ උපයොගවචනං. තථා හි වදන්ති “සත්තමියත්ථෙ කාලදිසාසු උපාන්විජ්ඣාචසයොගෙ, අධිපුබ්බසිඨාචසානං පයොගෙ, තප්පානවාරෙසු ව දුතියා. කාලෙ පුබ්බණ්ණසමයං නිවාසෙත්වා, එකං සමයං භගවා, කඤ්චි කාලං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, ඉමං රත්තිං චන්තාරො මහාරාජානො. දිසායං පුරිමං දිසං ධතරට්ඨො. උපාදිපුබ්බවසයොගෙ ගාමං උපවසති, ගාමං අනුවසති, ගාමං ආවසති, අගාරං අප්පිකාචසති, අධිපුබ්බසිඨාචසානං පයොගෙ පථවිං අධිසෙස්සති, ගාමං අධිතිට්ඨති, ගාමං අප්පිකාචසති. තප්පානවාරෙසු නදිං පිවති, ගාමං වරති ඉච්චාදීති.

යදා පන අධි-සද්දො ඉස්සරියත්ථො, ආ-සද්දො ව මරියාදත්ථො, තදා “කම්මප්පවචනියයුත්තෙ”ති ලක්ඛණෙන කම්මප්පවචනියයොගෙ උපයොගවචනං. තථා හි වදන්ති “අනුආදයො උපසග්ගා, ධිආදයො නිපාතා ව කම්මප්පවචනියසඤ්ඤා හොන්ති කිරියාසඬ්ඛානං කම්මං පවචනියං යෙසං තෙ කම්මප්පවචනියා”ති. සෙසපදානං පන යථා විධිමනුපයොගෙ කතරෙන ලක්ඛණෙන උපයොගවචනන්ති? යථා වුත්තලක්ඛණෙනෙව. යජ්ජෙවං තෙසමිපි ආධාරභාවතො නානාධාරතා සියාති? න, බහුනම්පි පදානං නගරවසෙන එකත්ථභාවතො. සකත්ථමත්තඤ්ඤි තෙසං නානාකරණන්ති. අඤ්ඤෙ පන සද්දවිදු එවමිච්ඡන්ති “සමානාධිකරණපදානං පච්චෙකං කිරියාසම්බන්ධනෙන විසෙසිතබ්බපදෙන සමානවචනතා යථා ‘කථං කරොති, විපුලං, දස්සනීය’න්ති එත්ථ ‘කථං කරොති, විපුලං කරොති, දස්සනීයං කරොති’ති පච්චෙකං කිරියාසම්බන්ධනෙන කම්මත්ථෙයෙව දුතියා”ති, තදෙනං විචාරෙතබ්බං විසෙසනපදානං සමානාධිකරණානං කිරියාසම්බන්ධකානාභාවතො. යදා හි කිරියාසම්බන්ධකානං, තදා විසෙසනමෙව න හොතිති.

උස්සදතා නාමෙන්ථ බහුලතාති වුත්තං “බහුජන”න්ති. තං පන බහුලතං දස්සෙති “ආකිණ්ණමනුස්ස”න්තිආදිනා. අරඤ්ඤාදීසු ගහෙන්වා පොසෙතබ්බා පොසාවනියා, එතෙන තෙසං ධම්මභාවං දස්සෙති. ආවිජ්ඣන්තාති පරික්ඛිපිත්වා. බණ්ණන්වා කතා පොක්ඛරණි, ආබන්ධිත්වා කතං

තළාකං. අවිජ්ජන්තූදකට්ඨානෙනයෙව ජලජකුසුමානි ජාතානීති චූත්තං “උදකස්ස නිව්වහරිතානෙවා”ති. උදකස්සානි ච පුරණකිරියායොගෙ කරණත්ථෙ සාමිව්වනං “මහත්තෙ මහත්තෙ සාණ්පසිබ්බකෙ කාරාපෙත්වා හිරුක්ඤ්ඤුවණ්ණස්ස පුරාපෙත්වා”තිආදීසු (පාරා. 34) විය. සහ ධක්ඤානානි සධක්ඤානානි නගරසද්දාපෙක්ඛාය නපුංසකලිඛිගෙන චූත්තං, යථාචාකායං වා උපයොගව්වනෙන. එවං සබ්බත්ථං. පුබ්බණ්ණාපරණ්ණාදිහෙදං බහුධක්ඤ්ඤසන්තිවයන්ති එත්ථ ආදිසද්දෙන තදුභයවිනිමුත්තං අලාබ්බකුම්භණ්ඩාදිසුපෙයාං සඛගණ්හාති. තෙනායමත්ථො වික්ඤ්ඤායති – නයිධ ධක්ඤ්ඤසද්දො සාලිආදිධක්ඤ්ඤවිසෙසවාචකො, පොසනෙ සාධුත්තමත්තෙන පන නිරවසෙසපුබ්බණ්ණාපරණ්ණසුපෙයාවාචකො, විරුපෙකසෙසවසෙන වා පයුත්තොති. එත්තාවතානි යථාචූත්තපදත්තයෙන. රාජලීලායානි රාජුතං විලාසෙන. සමිද්ධියා උපභොගපරිභොගසම්පුණ්ණභාවෙන සම්පත්ති සමිද්ධිසම්පත්ති.

“රාජභොග්ග”න්ති චූත්තෙ “කෙන දින්න”න්ති අවස්සං පුච්ඡිතබ්බතො එවං චූත්තන්ති දස්සෙති “කෙනා”තිආදිනා. රක්ඤ්ඤා විය භුක්ඤ්ඡිතබ්බන්ති වා රාජභොග්ගන්ති අට්ඨකථාතො අපරො නයො. යාව පුත්තනත්තපනත්තපරම්පරා කුලසන්තකභාවෙන රාජතො ලද්ධත්තා “රක්ඤ්ඤා දායභුත”න්ති චූත්තං. “ධම්මදායාදා මෙ භික්ඛවෙ භවථා”තිආදීසු (ම. නි. 1.29) විය ව දායසද්දො දායජ්ජපරියායොති ආහ “දායජ්ජන්ති අත්ථො”ති. කථං දින්නත්තා බ්‍රහ්මදෙයාං නාමානි වොදනං පරිහරති “ජත්තං උස්සාපෙත්වා”තිආදිනා. රාජනිහාරෙන පරිභුක්ඤ්ඡිතබ්බතො හි උද්ධං පරිභොගලාභස්ස බ්‍රහ්මදෙයානා නාම නත්ථි, ඉදක්ඛ තථා දින්නමෙව, තස්මා බ්‍රහ්මදෙයාං නාමානි චූත්තං හොති. ජෙජ්ජභෙජ්ජන්ති සරිරදණ්ඩධනදණ්ඩාදිහෙදං දණ්ඩමාහ. නදිතිත්ථපබ්බතාදීසුති නදිතිත්ථපබ්බතපාදගාමද්වාරඅට්ඨමුඛාදීසු. සෙතච්ඡත්තග්ගහණෙන සෙසරාජකකුඛහණ්ඩම්පි ගහිතං තජ්ජමුඛත්තානි වෙදිතබ්බං. “රක්ඤ්ඤා භුක්ඤ්ඡිතබ්බ”න්ත්ථෙව චූත්තෙ ඉධාධිජ්ජෙතත්ථො න පාකටොති හුත්වා-සද්දග්ගහණං කතං. තක්ඛි සො රාජකුලතො අසමුදාගතොපි රාජා හුත්වා භුක්ඤ්ඡිතං ලහතිති අයම්ධාධිජ්ජෙතො අත්ථො. දාතබ්බන්ති දායං, “රාජදාය”න්ති ඉමිනාව රක්ඤ්ඤා දින්නභාවෙ සිද්ධෙ “රක්ඤ්ඤා පසෙනදිනා කොසලෙන දින්න”න්ති පුත ව වචනං කිමත්ථියන්ති ආහ “දායකරාජදීපනත්ථ”න්තිආදි. අසුකෙන රක්ඤ්ඤා දින්නන්ති දායකරාජස්ස අදීපිතත්තා එවං චූත්තන්ති අධිජ්ජායො. එත්ථ ව පඨමනෙයෙ “රාජභොග්ග”න්ති පදෙ පුච්ඡාසම්භවතො ඉදං චූත්තං, දුතියනෙයෙ පන “රාජදාය”න්ති පදෙති අයම්පි විසෙසො දට්ඨබ්බො. තත්ථ අතිබහුලතාය පුරතො යපනොකාසාභාවතො පස්සෙනපි ඔදනසුපබ්බාස්සජනාදි දියති එතස්සානි පසෙනදි, අලුත්තසමාසවසෙන. සො හි රාජා තණ්ඩුලදොණස්ස ඔදනම්පි තදුපියෙන සුපබ්බාස්සජනෙන භුක්ඤ්ඡති. තථා හි නං භුත්තපාතරාසකාලෙ සත්ථු සන්තිකමාගන්ත්වා ඉතො විතො ව සම්පරිවත්තන්තං නිද්දාය අභිභුයාමානං උජුකං නිසිදිතුමසක්කොන්තං භගවා –

“මිද්ධි යදා හොති මහග්ගසො ව,
නිද්දායිතා සම්පරිවත්තසායි;
මහාවරාහොව නිවාපවුට්ඨො,
පුතජ්ජනං ගබ්හමුපෙති මත්ථො”ති. (ධ. ප. 325; නෙත්ති. 26, 90);

ඉමාය ගාථාය ඔවදි. භාගිනෙයාස්සද්ව සො සුදස්සනං නාම මාණවං –

“මනුජස්ස සදා සතීමතො,
මත්තං ජාතතො ලද්ධභොජනෙ;
තනුකස්ස භවන්ති වෙදනා,
සණ්කං ජීරති ආයුපාලය”න්ති. (සං. නි. 1.24) –

ඉමං ගාථං භගවතො සන්තිකෙ උග්ගභාපෙත්වා අත්තනො භුක්ඤ්ඡන්තස්ස ඔසානපිණ්ඩකාලෙ දෙවසිකං භණාපෙති, සො අපරෙන සමයෙන තස්සා ගාථාය අත්ථං සල්ලක්ඛෙත්වා පුතජ්ජනං ඔසානපිණ්ඩපරිහරණෙන නාළිකොදනමත්තාය සණ්ඨහිත්වා තනුසරිරො බලවා සුඛජ්ජත්තො අහොසිති. උදානට්ඨකථායං (උදා. අට්ඨ. 12) පන එවං චූත්තං “පච්චාමිත්තං පරසෙනං ජිනානීති පසෙනදි”ති. සද්දවිදුපි හි ජ-කාරස්ස ද-කාරෙ ඉදමුදාහරන්ති. සො හි අත්තනො භාගිනෙයාං අජාතසත්තුරාජානං,

පඤ්චවොරසතාදීනි ව අවරුද්ධකානි ජිනාතීති. කොසලරට්ඨස්සාධිපතිභාවතො කොසලො, තස්මා කොසලාධිපතිනා පසෙනදි නාමකෙන රඤ්ඤා දින්නන්ති අත්ථො වෙදිතඛිබ්බො.

නිස්සට්ඨපරිච්චත්තකාසඛිබ්බාතෙන පුන අග්ගහෙතඛිබ්බාවෙනෙව දින්නත්තා ඉධ බ්‍රහ්මදෙය්‍යං නාම, න තු පුරිමනයෙ විය රාජසඛිබ්බෙපෙන පරිභුඤ්ජිතඛිබ්බාවෙන දින්නත්තාති ආහ “යථා”තිආදි. නිස්සට්ඨං හුත්වා, නිස්සට්ඨාවෙන වා පරිච්චත්තං නිස්සට්ඨපරිච්චත්තං, මුත්තවාගවසෙන චජිතන්ති අත්ථො.

සවනං උපලබ්ධොති දස්සෙති “උපලභී”ති ඉමිනා, සො වායමුපලබ්ධො සවනවසෙනෙව ජානනන්ති චුත්තං “සොතද්වාරසම්පත්තවචනනිග්ගොසානුසාරෙන අඤ්ඤාසී”ති. සොතද්වාරානුසාරවිඤ්ඤාණවිථිවසෙන ජානනමෙව හි ඉධ සවනං තෙනෙව “සමණො ඛලු හො ගොතමො”තිආදිනා චුත්තස්සත්ථස්ස අධිගතත්තා, න පන සොතද්වාරවිථිවසෙන සුතමත්තං තෙන තදත්ථස්ස අනධිගතත්තා. අවධාරණඵලත්තා සද්දපයොගස්ස සබ්බම්පි වාක්‍යං අන්තොගධාවධාරණං. තස්මා තදත්ථපොතකසද්දෙන විනාපි අඤ්ඤත්ථාපොහනවසෙන අස්සොසී ඵව, නාස්ස කොචි සවනන්තරායො අහොසීති අයමත්ථො විඤ්ඤායතීති ආහ “පදපුරණමත්තෙ නිපාතො”ති, අන්තොගධාවධාරණෙපි ව සබ්බස්මිං වාක්‍යො නීතත්ථතො අවධාරණත්ථං බො-සද්දග්ගණං “ඵවා”ති සාමත්ථියා සාතිස්සං ඵතදත්ථස්ස විඤ්ඤායමානත්තාති පට්ඨවිකප්පො චුත්තො, නීතත්ථතො අවධාරණෙන කො අත්ථො ඵකන්තිකො කතො, අවධාරිතො වාති චුත්තං “තත්ථා”තිආදි. අථ පදපුරණමත්තෙත බො-සද්දෙන කිං පයොජනන්ති වොදනමපනෙති “පදපුරණෙනා”තිආදිනා, අක්ඛරසමුහපදස්ස, පදසමුහවාක්‍යස්ස ව සිලිට්ඨතාපයොජනමත්තමෙවාති අත්ථො. “අස්සොසී”ති හිදං පදං බො-සද්දෙ ගහිතෙ තෙන ඵුල්ලිතං මණ්ඩිතං විභූසිතං විය හොන්තං පූරිතං නාම හොති, තෙන ව පුරිමපච්ඡිමපදානි සුබ්බවාරණවසෙන සිලිට්ඨානි හොන්ති, න තස්මිං අග්ගහිතෙ, තස්මා පදපුරණමත්තම්පි පදබ්‍යඤ්ජනසිලිට්ඨතාපයොජනන්ති චුත්තං හොති. මත්තසද්දො වෙන්ථ විසෙසනිවත්තිඅත්ථො, තෙනස්ස අනත්ථත්තරදීපනතා දස්සිතා, ඵව-සද්දෙන පන පදබ්‍යඤ්ජනසිලිට්ඨතාය ඵකන්තිකතා.

“සමණො ඛලු”තිආදි යථාසුතත්ථනිදස්සනන්ති දස්සෙති “ඉදානී”තිආදිනා. සමිතපාපත්තාති ඵත්ථ අච්චන්තං අනවසෙසතො සවාසනං සමිතපාපත්තාති අත්ථො ගහෙතඛිබ්බො. ඵවඤ්චි බාහිරකච්චිතරාගසෙක්ඛාසෙක්ඛපාපසමනතො භගවතො පාපසමනං යථාරහං විසෙසිතං හොති. තෙන චුත්තං “භගවා ව අනුත්තරෙන අරියමග්ගෙන සමිතපාපො”ති. තදෙවත්ථං නිද්දෙසපායෙන සාධෙතං. “චුත්තඤ්ඤෙන”න්තිආදිමාහ. අස්සාති අනෙත හික්ඛුනා, භගවතා වා. සමිතාති සමාපිතා, සමභාවං වා ආපාදයිතා, අස්ස වා සම්පදානභූතස්ස සන්තා හොන්තිති අත්ථො. අත්ථානුගතා වායං භගවති සමඤ්ඤාති චුත්තං “භගවා වා”තිආදි. තෙනාති තථා සමිතපාපත්තා. යථාභූතං පවත්තො යථාභූච්චං, තදෙව ගුණො, තෙන අධිගතං තථා. “ඛලු”ති ඉදං නෙපාතිකං ඛලුපච්ඡාහන්තිකපදෙ (මි. ප. 4.1.8) විය, න නාමං, අනෙකත්ථත්තා ව නිපාතානං අනුස්සවනත්ථොව ඉධාධිප්පෙතොති ආහ “අනුස්සවනත්ථෙ නිපාතො”ති, පරම්පරසවනඤ්ඤෙත්ථ අනුස්සවනං. බ්‍රාහ්මණජාතිසමුදාගතන්ති බ්‍රාහ්මණජාතියා ආගතං, ජාතිසිද්ධන්ති චුත්තං හොති. ආලපනමත්තන්ති පියාලපනවචනමත්තං, න තදුත්තරි අත්ථපරිදීපනං. පියසමුදාහාරා හෙතෙ “හො”ති වා “ආවුසො”ති වා “දෙවනං පියා”ති වා. ධම්මපදෙ බ්‍රාහ්මණවත්ථුපායෙන, (ධ. ප. 315 ආදයො) සුත්තනිපාතෙ ව වාසෙට්ඨසුත්තපදෙන බ්‍රාහ්මණජාතිසමුදාගතාලපනභාවං සමත්ථෙතං “චුත්තම්පි වෙත”න්තිආදිමාහ.

තත්‍රායමත්ථො – සවෙ රාගාදිකිඤ්ඤවනෙහි සකිඤ්ඤවනො අස්ස, සො ආමන්තනාදිසු “හො හො”ති වදන්තො හුත්වා විචරණතො හොවාදියෙව නාම හොති, න බ්‍රාහ්මණො. “අකිඤ්ඤනං අනාදානං, තමහං බ්‍රුමි බ්‍රාහ්මණ”න්ති (ධ. ප. 396, සු. නි. 625) සෙසගාථාපදං. තත්ථ රාගාදයො සත්තෙ කිඤ්ඤන්ති මද්දන්ති පලිබුද්ධන්තිති කිඤ්ඤනානි. මනුස්සා කිර ගොණෙහි ඛලං මද්දාපෙත්තා “කිඤ්ඤෙහි කපිල, කිඤ්ඤෙහි කාළකා”ති වදන්ති, තස්මා කිඤ්ඤනසද්දො මද්දනත්ථො වෙදිතඛිබ්බො. යථාහ නිද්දෙසෙ “අකිඤ්ඤනන්ති රාගකිඤ්ඤනං, දොස, මොහ, මාන, දිට්ඨි, කිලෙසකිඤ්ඤනං, දුච්චරිතකිඤ්ඤනං, යස්සෙතෙ කිඤ්ඤනා පනිතා සමුච්ඡින්නා වූපසන්තා පටිප්පස්සද්ධා අභබ්බුජ්ජන්තිකා ඤාණග්ගිතා දඬුසා, සො චූච්චති අකිඤ්ඤනො”ති (චූළනි. 28, 32, 60, 63). ගොතමොති ගොත්තවසෙන පරිකිත්තනං, යං “ආදිච්චගොත්ත”න්තිපි ලොකෙ වදන්ති, සක්‍යපුත්තොති පන ජාතිවසෙන සාකියොති ව තස්සෙව වෙච්චනං. චුත්තඤ්ඤෙනං පබ්බජ්ජාසුත්තෙ –

“ආදිව්වා නාම ගොත්තෙන, සාකියා නාම ජාතියා;
තම්භා කුලා පබ්බජිතොම්හි, න කාමෙ අභිපත්ථය” න්ති. (සු. නි. 425);

තථා වාහ “ගොතමොති භගවන්තං ගොත්තවසෙන පරිකිත්තෙති” නිආදි. තත්ථ ගං තායතිති ගොත්තං, “ගොතමො” ති පවත්තමානං අභිධානං, බුද්ධිඤ්ච එකංසිකච්ඡයනාය රක්ඛතිති අත්ථො. යථා හි බුද්ධි ආරම්භෙහුතෙන අත්ථොන විනා න වත්තති, එවං අභිධානං අභිධෙය්‍යාහුතෙන, තස්මා සො ගොත්තසංඛ්‍යාතො අත්ථො තානි රක්ඛතිති වුවිච්ඡි, ගො-සද්දො වෙන්ථ අභිධානෙ, බුද්ධියඤ්ච වත්තති. තථා හි වදන්ති -

“ගො ගොණෙ වෙන්ද්‍රියෙ භුමාං, වචනෙ වෙව බුද්ධියං;
ආදිව්වෙ රස්මියඤ්චෙව, පානියෙපි ව වත්තතෙ;
තෙසු අත්ථෙසු ගොණෙ ටී, පුමා ව ඉතරෙ පුමා” නි.

තත්ථ “ගොසු දුස්භමානාසු ගතො, ගොපඤ්චමො” නිආදිසු ගොසද්දො ගොණෙ වත්තති. “ගොවරො” නිආදිසු ඉන්ද්‍රියෙ. “ගොරක්ඛ” න්තිආදිසු භුමියං. තථා හි සුත්තනිපාතට්ඨකථාය වාසෙට්ඨසුත්තසංවණ්ණනායං වුත්තං “ගොරක්ඛන්ති ඛෙන්තරක්ඛං, කසිකම්මන්ති වුත්තං හොති. පථවී හි ‘ගො’ ති වුවිච්ඡි, තප්පහෙදො ව “ඛෙන්ත” න්ති (සු. නි. අට්ඨ. 2.619-626). “ගොත්තං නාම ද්වෙ ගොත්තානි භීතඤ්ච ගොත්තං, උක්කට්ඨඤ්ච ගොත්ත” න්තිආදිසු (පාචි. 15) වචනෙ, බුද්ධියඤ්ච වත්තති. “ගොගොත්තං ගොතමං නමෙ” ති පොරාණකවිර්චනාය ආදිව්වෙ, ආදිව්වඛන්ධුං ගොතමං සම්මාසම්බුද්ධං නමාමිති හි අත්ථො, “උණ්හගු” නිආදිසු රස්මියං, උණ්හා ගාවො රස්මියො එතස්සාති හි උණ්හගු, සුරියො. “ගොසිතවන්දන” න්තිආදිසු (අ. නි. ටී. 1.49) පානියෙ, ගොසංඛ්‍යාතං පානියං විය සිතං, තදෙව වන්දනං තථා. තස්මිඤ්ච උද්ධනතො උද්ධරිතපක්කුටීතතෙලස්මිං පක්ඛිත්තෙ තඬ්ඛණඤ්ඤෙව තං තෙලං සිතලං හොතිති. එතෙසු පන අත්ථෙසු ගොණෙ වත්තමානො ගො-සද්දො යථාරහං ඉත්ථිලිඬිගො වෙව පුල්ලිඬිගො ව, සෙසෙසු පන පුල්ලිඬිගොයෙව.

කිං පනෙතං ගොත්තං නාමාති? අඤ්ඤකුලපරම්පරාය අසාධාරණං තස්ස කුලස්ස ආදිපුරිසසමුදාහරණං තංකුලපරියාපන්නසාධාරණං සාමඤ්ඤරූපන්ති දට්ඨබ්බං. සාධාරණමෙව හි ඉදං තංකුලපරියාපන්නානං සාධාරණතො ව සාමඤ්ඤරූපං. තථා හි තංකුලෙ ජාතා සුද්ධොදනමහාරාජාදයොපි “ගොතමො” ත්වෙව වුවිච්ඡිති, තෙනෙව භගවා අත්තනො පිතරං සුද්ධොදනමහාරාජානං “අතික්කන්තවරා බො ගොතම තථාගතා” ති (මහාව. 105) අවොව, වෙස්සවණොපි මහාරාජා භගවන්තං “විජ්ජාවරණසම්පන්නං, බුද්ධං වන්දාම ගොතම” න්ති, (දී. නි. 3.288) ආයස්මාපි වඩ්ඪිසො ආයස්මන්තං ආනන්දං “සාධු නිබ්බාපනං බුහි, අනුකම්පාය ගොතමා” ති (සං. නි. 1.212). ඉධ පන භගවන්තමෙව. තෙනාහ “භගවන්තං ගොත්තවසෙන පරිකිත්තෙති” ති. තස්මාති යථාවුත්තමත්ථත්තයං පච්චාමසති. එත්ථ ව “සමණො” ති ඉමිනා සරික්ඛකපනෙහි භගවතො බහුමතභාවො දස්සිතො තබ්බිසයසම්මතපාපතාපරිකිත්තනතො, “ගොතමො” ති ඉමිනා ලොකියපනෙහි තබ්බිසයඋළාරගොත්තසම්භුතතාපරිකිත්තනතො.

සක්‍යස්ස සුද්ධොදනමහාරාජස්ස පුත්තො සක්‍යපුත්තො, ඉමිනා පන උච්චාකුලපරිදිපනං උදිතොදිතවිපුලඛත්තියකුලසම්භුතතාපරිකිත්තනතො. සබ්බඛත්තියානඤ්ච ආදිභුතමහාසම්මතමහාරාජතො පට්ඨාය අසම්භින්නං උළාරතමං සක්‍යරාජකුලං. යථාහ -

“මහාසම්මතරාජස්ස, වංසජො හි මහාමුනි;
කප්පාදිස්මිඤ්ච රාජාසි, මහාසම්මතනාමකො” ති. (මහාවංසෙ දුතියපරිච්ඡෙදෙ පඨමාගාමා);

කථං සද්ධාපබ්බජිතභාවපරිදිපනන්ති ආහ “කෙනච්ච” නිආදි. පරිජියනං පරිභායනං පාරිජුඤ්ඤං, පරිජීරිතිති වා පරිජිණ්ණො, තස්ස භාවො පාරිජුඤ්ඤං, තෙන. ඤාතිපාරිජුඤ්ඤභොගපාරිජුඤ්ඤාදිනා කෙනච්ච පාරිජුඤ්ඤෙන පරිභානියා අනභිභූතො අනප්ඤ්ඤාත්ථො හුත්වා පබ්බජිතොති අත්ථො. තදෙව පරියායන්තරෙන විභාවෙතුං “අපරික්ඛිණංයෙව තං කුලං පභායා” ති වුත්තං. අපරික්ඛිණන්ති හි ඤාතිපාරිජුඤ්ඤභොගපාරිජුඤ්ඤාදිනා කෙනච්ච පාරිජුඤ්ඤෙන අපරික්ඛයං. සද්ධාය පබ්බජිතොති සද්ධාය

එව පබ්බතො. එවස්සෙති “කෙනවි” තිආදිනා නිවත්තිතවවනං සුපපන්නං හොති. නනු ච “සක්කාකුලා පබ්බතො” ති ඉදං උච්චාකුලා පබ්බතභාවපරිදිපනමෙව සියා තදත්ථස්සෙව විඤ්ඤායමානත්තා, න සද්ධාපබ්බතභාවපරිදිපනං තදත්ථස්ස අවිඤ්ඤායමානත්තා? න ඛො පනෙවං දට්ඨබ්බං මහන්නං ඤාතිපරිවට්ටං, මහන්නස්සෙව භොගක්ඛන්ධං පභාය සද්ධාපබ්බතභාවස්ස අත්ථතො සිද්ධන්තා. තථා හි ලොකනාථස්ස අභිජාතියං තස්ස කුලස්ස න කිඤ්චි පාරිජුඤ්ඤං, අථ ඛො වුඩ්ඪියෙව, තතො තස්ස සමිද්ධතමභාවො ලොකෙ පාකටො පඤ්ඤාතො හොති, තස්මා “සක්කාකුලා පබ්බතො” ති එත්තකෙයෙව චුත්තෙ තථා සමිද්ධතමං කුලං පභාය සද්ධාපබ්බතභාවො සිද්ධොයෙවති, ඉමං පරිභාරං “කෙනවි පාරිජුඤ්ඤා” තිආදිනා විභාවෙතිති දට්ඨබ්බං. තතො පරන්ති “කොසලෙසු වාරිකං වරමානො” තිආදිවවනං.

“සාධු ධම්මරුචි රාජා, සාධු පඤ්ඤාණවා නරො;
සාධු මිත්තානමදුබ්බො, පාපස්සාකරණං සුඛ” න්ති. ආදිසු -

විය සාධුසද්දො ඉධ සුන්දරත්ථොති ආහ “සුන්දරං ඛො පනා” ති. ඛොති අවධාරණත්ථෙ නිපාතො, පනාති පක්ඛන්තරත්ථෙ. එවං සාත්ථකතාවිඤ්ඤාපනත්ථස්සෙති සංවණ්ණනායමෙතෙසං ගහණං. සුන්දරන්ති ච හද්දකං, හද්දකතා ච පස්සන්තානං හිතසුඛාවහභාවෙනාති චුත්තං “අත්ථාවහං සුඛාවහං” න්ති. අත්ථො චෙත්ථ දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථවසෙන තිවිධං හිතං සුඛමපි තථෙව තිවිධං සුඛං.

තථාරූපානන්ති තාදිසානං, අයං සද්දතො අත්ථො. අත්ථමත්තං පන දස්සෙතුං “එවරූපාන” න්ති චුත්තං. යාදිසෙහි ච ගුණෙහි භගවා සමන්තාගතො චතුප්පමාණිකස්ස ලොකස්ස සබ්බකාලමපි-අච්චන්තාය-සද්ධාය-පසාදනියො තෙසං යථාභූතසභාවත්තා, තාදිසෙහි ගුණෙහි සමන්තාගතභාවං සන්ධාය “තථාරූපානං අරහත” න්ති චුත්තන්ති දස්සෙන්නො “යථාරූපො” තිආදිමාහ. ලද්ධසද්ධානන්ති ලද්ධසද්දභානං, පරජනස්ස සද්ධං පටිලභන්තානන්ති චුත්තං හොති. ලද්ධසද්දානන්ති වා පටිලද්ධකිත්තිසද්දානං, එතෙන “අරහත” න්ති පදස්ස අරහන්තානන්ති අත්ථො, අරහන්තසමඤ්ඤාය ච පාකටභාවො දස්සිතො, අපිච “යථාරූපො සො භවං ගොතමො” ති ඉමිනා “තථාරූපාන” න්ති පදස්ස අනියමවසෙන අත්ථං දස්සෙත්වා සරූපනියමවසෙනපි දස්සෙතුං “යථාභූච්චගුණාධිගමෙන ලොකෙ අරහන්තොති ලද්ධසද්ධාන” න්ති චුත්තං, ඉදමපි හි “තථාරූපාන” න්ති පදස්සෙව අත්ථදස්සනං, අයමෙව ච නයො ආචරියෙහි අධිප්පෙතො ඉධ ටිකායං, (දී. නි. ටි. 1.255) සාරත්ථදීපනියස්සෙව තථෙව චුත්තන්තා. “යථාරූපා තෙ භවන්තො අරහන්තො” ති අවත්වා “යථාරූපො සො භවං ගොතමො” ති වචනං භගවතියෙව ගරුගාරවවසෙන “තථාරූපානං අරහත” න්ති පුට්ඨවචනනිද්දිට්ඨභාවවිඤ්ඤාපනත්ථං. අත්තති, ගරුසු ව හි බහුවචනං ඉච්ඡන්ති සද්දවිදු. “යථාභූච්ච...පෙ.... අරහත” න්ති ඉමිනා ච ධම්මප්පමාණානං, ලුඛප්පමාණානස්සෙව සත්තානං භගවතො පසාදාවහනං යථාරූතතො දස්සෙති අරහන්තභාවස්ස තෙසඤ්ඤෙව යථාරහං විසයත්තා, තංදස්සනෙන පන ඉතරෙසමපි රූපප්පමාණසොසප්පමාණානං පසාදාවහනා දස්සිතායෙව තදවිනාභාවතොති දට්ඨබ්බං.

පසාදසොම්මානීති පසන්තානි, සීතලානි ච, පසාදවසෙන වා සීතලානි, අනෙක පසන්තමනතං දස්සෙති. “දස්සන” න්ති චුත්තෙපි තදුත්තරි කත්තබ්බතාසම්භවතො අයං සම්භාවනත්ථො ලබ්භතීති ආහ “දස්සනමත්තමපි සාධු හොති” ති. ඉතරථා හි “දස්සනස්සෙව සාධු, න තදුත්තරි කරණ” න්ති අනධිප්පෙතත්ථො ආපජ්ජති, සම්භාවනත්ථො චෙත්ථ පි-සද්දො, අපි-සද්දො වා ලුත්තනිද්දිට්ඨො. “බ්‍රහ්මවරියං පකාසෙති” ති එත්ථ ඉති-සද්දො “අබ්භුග්ගතො” ති ඉමිනා සම්බන්ධමුපගතො, තස්මා අයං “සාධු හොති” ති ඉධ ඉති-සද්දො “බ්‍රාහ්මණො පොක්ඛරසාති අම්බට්ඨං මාණවං ආමන්තෙසී” ති ඉමිනා සම්බජ්ඣිතබ්බො, “අජ්ඣාසයං කත්වා” ති ච පාඨසෙසො තදත්ථස්ස විඤ්ඤායමානත්තා. යස්ස හි අත්ථො විඤ්ඤායති, සද්දො න පසුජ්ජති, සො “පාඨසෙසො” ති වුවචති, ඉමමත්ථං විභාවෙන්නො ආහ “දස්සනමත්තමපි සාධු හොතිති එවං අජ්ඣාසයං කත්වා” ති. මූලපණ්ණාසකෙ වූළසීහනාදසුත්තට්ඨකථාය (ම. නි. අට්ඨ. 1.144) ආගතං කොසියසකුණවත්ථු චෙත්ථ කථෙතබ්බං.

අම්බට්ඨමාණවකථාවණ්ණනා

256. “අප්‍රකාශකො”ති ඉදං පටිමපකතියා ගරභාවචනමෙව, දුතිපකතියා පසංසාවචනං කත්වා වොහරන්ති යථා තං “පුරිසො නරො”ති දස්සෙතුං අග්ගඤ්ඤසුත්තපද (දී. නි. 3.132) මුදාහරං. තත්ථ ඉමෙති ක්‍රියාකතාමෙන සමඤ්ඤිතා ජනා. න ක්‍රියාන්තිති පණ්ණකුට්ඨ ක්‍රියානං න අප්පෙන්නි න නිප්ථාදෙන්ති, ගාමනිගමසාමන්තං ඔසරිත්වා වෙදගන්ථෙ කරොන්තාව අවිජන්තිති අත්ථො. තං පනෙතෙසං බ්‍රාහ්මණක්‍රියාකසඬිබාතං පටිමදුතියනාමං උපාදාය තතියමෙව ජාතන්ති ආහ
 “අප්‍රකාශකාත්වෙව තතියං අක්ඛරං උපනිබ්බන්ත”න්ති, අක්ඛරන්ති ච නිරුත්ති සමඤ්ඤා. සා හි තස්මිංයෙව නිරුල්භභාවෙන අඤ්ඤත්ථ අසඤ්චරණතො “අක්ඛර”න්ති වුච්චති. මන්තෙ පරිවත්තෙතිති වෙදෙ සප්‍රකාශති, පරියාපුණාතිති අත්ථො. ඉධ හි අධිආපුබ්බඉ-සද්දවසෙන පදසන්ධි, ඉතරත්ථ පන කො-සද්දවසෙන. මන්තෙ ධාරෙතිති යථාඅධිතෙ මන්තෙ අසම්මුල්භෙ කත්වා හදයෙ යපෙති.

ආට්ඨකියවෙදො පරුපසාතකරත්තා සාධුනමපරිභොගොති කත්වා
 “ඉරුචෙදයපුච්චෙදසාමචෙදාන”න්ති වුත්තං. තත්ථ ඉච්චන්තෙ ථොමියන්තෙ දෙවා ඵතායාති ඉරු ඉච්ච-ධාතුවසෙන ච-කාරස්ස ර-කාරං කත්වා, ඉත්ථිලිඬිගොයං. යප්පන්තෙ පුප්පන්තෙ දෙවා අනෙතාති යපු පුත්තපුංසකලිඬිගවසෙන. සොයන්ති අත්තං කරොන්ති, සායන්ති චා තනුං කරොන්ති පාපමනෙතාති සාමං සො-ධාතුවස්ස ඔ-කාරස්ස ආ-කාරං කත්වා. විදන්ති ධම්මං, කම්මං චා ඵතෙහිති වෙදා, තෙ ඵච මන්තා “සුගතියොපි මුත්තන්ති, සුයාන්ති ච ඵතෙහි”ති කත්වා. පහරණං සඬිසට්ඨනං පහනං, ඔට්ඨානං පහනං තථා, තස්ස කරණවසෙන, ඔට්ඨානි වාලෙන්වා පගුණභාවකරණවසෙන පාරං ගතො, න අත්ථවිභාවනවසෙනාති වුත්තං හොති. පාරගුති ච නිච්චසාපෙක්ඛතාය කිත්තසමාසො.

“සහ නිසංශ්චුනා”තිආදිනා යථාචාක්‍යං විභ්‍යාන්තවසෙන නිබ්බවනදස්සනං.
 නිසංශ්චුරුක්ඛාදිනන්ති නිසංශ්චු නාම රුක්ඛවිසෙසො, තදාදිකානමත්ථානන්ති අත්ථො, ඵතෙන නිසංශ්චුරුක්ඛපරියායං ආදිං කත්වා තප්පමුඛෙන සෙසපරියායානං තත්ථ දස්සිතත්තා සො ගන්ථො නිසංශ්චු නාම යථා තං “පාරාජිකකණ්ඩො, කුසලන්තිකො”ති අයමත්ථො දස්සිතො ඉමිනා යථාරුතමෙව තදත්ථස්ස අධිගතත්තා. ආවරියා පන ඵචං වදන්ති “වචනියවාචකභාවෙන අත්ථං, සද්දඤ්ච නිබ්බති හින්දති විහජ්ජ දස්සෙතිති නිබ්බන්ති, සො ඵච ඛ-කාරස්ස ස-කාරං කත්වා ‘නිසංශ්චු’ති වුත්තො”ති (දී. නි. ටී. 1.256), තදෙන අට්ඨකථානායතො අඤ්ඤායදස්සනන්ති ගහෙතබ්බං. ඉතරථා හි සො අට්ඨකථාය විරොධො සියා, විචාරෙතබ්බමෙන. අක්ඛරවිත්තකා පන ඵචමිච්ඡන්ති “තත්ථ තත්ථාගතාති නාමානි නිස්සෙසතො සට්ඨන්ති රාසිං කරොන්ති ඵත්ථාති නිසංශ්චු නිග්ගහිතාගමෙනා”ති. වෙච්චනප්පකාසකන්ති පරියායසද්දදිපකං, ඵකෙකස්ස අත්ථස්ස අනෙකපරියායවචනවිභාවකන්ති අත්ථො. නිදස්සනමත්තඤ්චෙන අනෙකෙසම්පි අත්ථානං ඵකසද්දවචනියතාවිභාවනවසෙනාපි තස්ස ගත්ථස්ස පවත්තත්තා. කො පනෙසොති? ඵතරහි නාමලිඬිගානුසාසනරතනමාලාහිධානප්පදිපිකාදි. වචිභෙදාදිලක්ඛණා කිරියා කප්පියති ඵතෙනාති කිරියාකප්පො, තථෙව විවිධං කප්පියති ඵතෙනාති විකප්පො, කිරියාකප්පො ච සො විකප්පො වාති කිරියාකප්පවිකප්පො. සො හි වණ්ණපදසම්බන්ධපදත්ථාදිවිභාවතො ඛුච්චිකප්පොති කත්වා “කිරියාකප්පවිකප්පො”ති වුච්චති, සො ච ගත්ථවිසෙසොයෙවාති වුත්තං “කචිතං උපකාරාවහං සත්ථ”න්ති, වතුන්තම්පි කචිතං කචිතාවසම්පදාභොගසම්පදාදිපයොජනවසෙන උපකාරාවහො ගන්ථොති අත්ථො. කො පනෙසොති? කඛාබන්ධනවිධිධායකො කඛාලඬිකාරගීතාසුබ්බාධාලඬිකාරාදි. ඉදං පන මූලකිරියාකප්පගන්ථං සන්ධාය වුත්තං. සො හි මහාවිසයො සතසහස්සගාථාපරිමාණො, යං “නායවරියාදිපකරණ”න්තිපි වදන්ති. වචනත්ථතො පන කිටයති ගමෙති ඤාපෙති කිරියාදිවිභාවන්ති කෙටුහං කිට-ධාතූතො අහපච්චියවසෙන, අ-කාරස්ස ච උකාරො. අථ චා කිරියාදිවිභාවං අනවසෙසපරියාදානතො කිට්ඨන්තො ගමන්තො ඔහෙති පුරෙතිති කෙටුහං කිට-සද්දපපදඋභධාතුවසෙන. අපිච්ච කිටන්ති ගවිජන්ති කවයො බන්ධෙසු කොසල්ලමෙනෙතාති කෙටුහං, පුරිමනෙයෙනෙවත්ථ පදසිද්ධි. යානකරණාදිවිභාවතො, නිබ්බවනවිභාවතො ච අක්ඛරා පහෙදියන්ති ඵතෙනාති අක්ඛරප්පහෙදො, තං පන ඡසු වෙදඬිගෙසු පරියාපන්තං පකරණද්වයමෙවාති වුත්තං “සික්ඛා ච නිරුත්ති වා”ති. තත්ථ සික්ඛන්ති අක්ඛරසමයමෙතායාති සික්ඛා, අකාරාදිවණ්ණානං යානකරණපයතනපටිපාදකසත්ථං. නිච්ඡයෙන, නිස්සෙසතො චා උත්ති නිරුත්ති, වණ්ණාගමවණ්ණවිපරියායාදිලක්ඛණං. වුත්තඤ්ච –

“වණ්ණාගමො වණ්ණවිපරියායො,
 ද්වෙ වාපරෙ වණ්ණවිකාරනාසා;

ධාතුස්ස අත්ථානිසයෙන යොගො,
තද්වචතෙ පඤ්චවිධා නිරුත්ති”ති. (පාරා. අට්ඨ. 1.වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා; විසුද්ධි. 1.144;
මහානි. අට්ඨ. 1.50);

ඉධ පන තබ්බසෙන අනෙකධා නිබ්බවනපරිදිපකං සත්ථං උත්තරපදලොපෙන “නිරුත්ති”ති
අධිජ්ජෙන නිබ්බවනවිභාගතොපි අක්ඛරපභෙදභාවස්ස ආවරියෙහි (දී. නි. ටී. 1.256) චුත්තත්තා,
තමත්තරෙන නිබ්බවනවිභාගස්ස ව බ්‍යාකරණඛිගෙන සඛිගහිතත්තා. බ්‍යාකරණං, නිරුත්ති ව හි
පච්චෙකමෙව වෙද්ඛිගං යථාහු –

“කජ්ජො බ්‍යාකරණං ජොති-සත්ථං සික්ඛා නිරුත්ති ව;
ජන්දොච්චිති චෙතානි, වෙද්ඛිගානි වදන්ති ඡා”ති.

තස්මා බ්‍යාකරණඛිගෙන අසඬකරභූතමෙව නිරුත්තිනයෙන නිබ්බවනමිධාධිජ්ජෙන, න ඡසු
බ්‍යාඤ්ජනපදෙසු විය තද්වභයසාධාරණනිබ්බවනං වෙද්ඛිගවිසයත්තාති වෙදිතබ්බං. අයං පනෙත්ථ
මහානිද්දෙසට්ඨකථාය (මහානි. අට්ඨ. 50) ආගතනිරුත්තිනයවිනිවිජයො. තත්ථ හි “නක්ඛත්තරාජාරිව
තාරකාන”න්ති (ජා. 1.1.11, 25) එත්ථ ර-කාරාගමො විය අවිජ්ජමානස්ස අක්ඛරස්ස ආගමො
වණ්ණාගමො නාම. හිංසනත්තා “හිංසො”ති වත්තබ්බෙ “සිහො”ති පරිවත්තනං විය
විජ්ජමානානමක්ඛරානං හෙට්ඨපරියවසෙන පරිවත්තනං වණ්ණවිපරියායො නාම. “නවජන්තකෙදානි
දියානි”ති (ජා. 1.6.88) එත්ථ අ-කාරස්ස එ-කාරාපච්ජනං විය අඤ්ඤක්ඛරස්ස අඤ්ඤක්ඛරාපච්ජනං
වණ්ණවිකාරො නාම. “ජීවනස්ස මුතො ජීවනමුතො”ති වත්තබ්බෙ “ජීමුතො”ති ව-කාර න-කාරානං
විනාසො විය විජ්ජමානක්ඛරානං විනාසො වණ්ණවිනාසො නාම. “ඵරුසාහි වාචාහි පකුබ්බමානො,
ආසජ්ජ මං ත්ථං වදසෙ කුමාරා”ති (ජා. 1.10.85) එත්ථ “පකුබ්බමානො”ති පදස්ස අභිභවමානොති
අත්ථපටිපාදනං විය තත්ථ තත්ථ යථායොගං විසෙසත්ථපටිපාදනං ධාතුනමත්ථානිසයෙන යොගො
නාමාති.

යථාචුත්තජ්ජහෙදානං තිණ්ණං වෙදානං අයං චතුත්ථොයෙව සියා, අථ කෙන සද්ධිං පඤ්චමොති
ආහ “ආථබ්බණ්ණවෙදං චතුත්ථං කත්වා”ති. ආථබ්බණ්ණවෙදො නාම ආථබ්බණ්ණවෙදිකෙහි විනිතො
පරුපසාතකරො මත්තො, සො පන ඉතිභාසපඤ්චමභාවජ්ජකාසනත්ථං ගණිතතාමත්තෙන ගහිතො, න
සරුපවසෙන, එවඤ්ච කත්වා “එතෙස”න්ති පදස්ස තෙසං තිණ්ණං වෙදානන්ත්වෙව අත්ථො
ගහෙතබ්බො. තඤ්ච “තිණ්ණං වෙදාන”න්ති එතස්ස විසෙසනන්ති. ඉතිහ අසාති එවං ඉධ ලොකෙ
අහොසි “ආසා”තිපි කත්ථවි පාඨො, සොයෙවත්ථො. ඉහ යානෙ ඉති එවං, ඉදං වා කම්මං, වත්ථුං වා ආස
ඉච්ඡාහිතිපි අත්ථො. තස්ස ගත්ථස්ස මභාවිසයතාදිපනත්ථඤ්චෙත්ථ විච්ඡාවචනං, ඉමිනා “ඉතිභාසා”ති
වචනෙන පටිසංයුත්තො ඉතිභාසො තද්ධිතවසෙනාති අත්ථං දස්සෙති. ඉතිහ ආස, ඉතිහ ආසා”ති
ඊදිසවචනපටිසංයුත්තො ඉතිභාසො නිරුත්තිනයෙනාති අත්ථදස්සනන්තිපි වදන්ති. අක්ඛරවිත්තකා පන
එවමිච්ඡන්ති “ඉතිහ-සද්දො පාරම්පරියොපදෙසෙ එකොව නිපාතො, අසති විජ්ජතිති අසො, ඉතිහ අසො
එතස්මිත්ති ඉතිභාසො සමාසවසෙනා”ති, තෙසං මතෙ “ඉතිහ අසා”ති එත්ථ එවං පාරම්පරියොපදෙසො
අස විජ්ජමානො අහොසිති අත්ථො. “පුරාණකථාසඬබාතො”ති ඉමිනා තස්ස ගත්ථවිසෙසභාවමාහ,
භාරතනාමකානං ද්වෙභානිකරාජුනං යුද්ධකථා, රාමරඤ්ඤො සීතාහරණකථා, නරසිහරාජුජපත්තිකථාති
එවමාදිපුරාණකථාසඬබාතො භාරතපුරාණරාමපුරාණනරසිහපුරාණාදිගත්ථො ඉතිභාසො නාමාති චුත්තං
හොති. “තෙසං ඉතිභාසපඤ්චමානං වෙදාන”න්ති ඉමිනා යථාචාකායං “තිණ්ණං වෙදාන”න්ති එත්ථ
විසෙසනභාවං දස්සෙති.

පජ්ජති අත්ථො එතෙනාති පදං, නාමාබ්‍යාතොපසග්ගනිපාතාදිවසෙන අනෙකවිභාගං
විභත්තියන්තපදං. තදපි බ්‍යාකරණෙ ආගතමෙවාති චුත්තං “තදවසෙස”න්ති, පදතො අවසෙසං
පකතිපච්චයාදිසද්දලක්ඛණභූතන්ති අත්ථො. තං තං සද්දං, තදත්ථඤ්ච බ්‍යාකරොති බ්‍යාචික්ඛති
එතෙනාති බ්‍යාකරණං, විසෙසෙන වා ආකරියන්තෙ පකතිපච්චයාදයො අභිනිජ්ථාදියන්තෙ එත්ථ,
අනෙතාති වා බ්‍යාකරණං, සාධුසද්දානමත්ථාබ්‍යායකං මුද්ධබොධබ්‍යාකරණ සාරස්සතබ්‍යාකරණ
පාණිනීබ්‍යාකරණවන්ද්‍රබ්‍යාකරණාදි අධුනාපි විජ්ජමානසත්ථං. අධියතීති අජ්ඣායති. වෙදෙතීති පරෙසං
වාචෙති. ව-සද්දො අත්ථද්වයසමුච්චිතනත්ථො, විකජ්ජනත්ථො වා අත්ථන්තරස්ස විකජ්ජිතත්තා. විචිත්‍රා

හි තද්ධිතවුන්ති. පදකොති බ්‍යාකරණෙසු ආගතපදකොසල්ලං සන්ධාය වුත්තං, වෙය්‍යාකරණොති තදවසිට්ඨපකතිපච්චයාදිසද්දවිධිකොසල්ලන්ති ඉමස්සත්ථස්ස විඤ්ඤාපනත්ථං පදද්වයස්ස එකතො අත්ථවචනං. එසා හි ආවරියානං පකති, යදිදං යෙන කෙනචි පකාරෙන අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනං. අයං අවිධිකථාතො අපරො නයො – තෙ එව වෙදෙ පදසො කායතීති පදකොති. තත්ථ පදසොති ගජ්ජබන්ධපජ්ජබන්ධපදෙන. කායතීති කට්ඨෙ යථා “ජාතක”න්ති, ඉමිනා වෙදකාරකසමත්ථතං දස්සෙති. එවඤ්ඤි “අජ්ඣායකො”තිආදිහි ඉමස්ස විසෙසො පාකටො භොතිති.

ආයතිං හිතං බාලජනසඬ්ඛාතො ලොකො න යතති න ඊහති අනෙනාති ලොකායතං. තඤ්ඤි ගත්ථං නිස්සාය සත්තා පුඤ්ඤකිරියාය චිත්තමිති න උප්පාදෙන්ති, ලොකා වා බාලජනා ආයතන්ති උස්සහන්ති වාදස්සාදෙන එත්ථාති ලොකායතං. අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධං, සග්ගමොක්ඛවිරුද්ධං වා තනොන්ති එත්ථාති විතණ්ඨො ඩ-පච්චයවසෙන, න-කාරස්ස ව ණ-කාරං කත්වා, විරුද්ධෙන වාදදණ්ඨෙන තාලෙන්ති වාදිනො එත්ථාති විතණ්ඨො තඬ්ඨාතුවසෙන, නිග්ගහිතාගමඤ්ච කත්වා. අදෙසමිපි යං නිස්සාය වාදිනං වාදො පවත්තො, තං තෙසං දෙසතොපි උපවාරවසෙන වුවිච්චි යථා “චක්ඛුං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථෙසා තණ්හා පභියමානා පභියති, එත්ථ නිරුප්ඤ්ඤාමානා නිරුප්ඤ්ඤාති”ති, (දී. නි. 2.401; ම. නි. 1.133; විභ. 204) විසෙසෙන වා පණ්ඩිතානං මනං තඬ්ඨන්ති වාලෙන්ති එතෙනාති විතණ්ඨො, තං වදන්ති, සො වාදො වා එතෙසන්ති විතණ්ඨවාදා, තෙසං සත්ථං තථා. ලක්ඛණදීපකසත්ථං උත්තරපදලොපෙන, තද්ධිතවසෙන වා ලක්ඛණන්ති දස්සෙති “ලක්ඛණදීපක”න්තිආදිනා. ලක්ඛියති බුද්ධභාවාදි අනෙනාති ලක්ඛණං, නිග්‍රොධබ්බිමිතාදි. තෙනාහ “යෙසං වසෙනා”තිආදි. ද්වාදසසහස්සගත්ථපමාණන්ති එත්ථ භාණවාරජපමාණාදිසු විය බාත්තිංසක්ඛරගත්ථොව අධිජපෙතො. වුත්තඤ්ඤි –

“අවිධික්ඛරා එකපදං, එකා ගාථා චතුප්පදං;
ගාථා වෙකා මතො ගත්ථො, ගත්ථො බාත්තිංසකක්ඛරො”ති.

ද්වාදසහි ගුණිකසහස්සබාත්තිංසක්ඛරගත්ථපමාණන්ති අත්ථො. යත්ථාති යස්මිං ලක්ඛණසත්ථෙ, ආධාරෙ චෙතං භූමිමං යථා “රුක්ඛෙ සාබා”ති. සොළස ව සහස්සඤ්ච සොළසසහස්සං, සොළසාධිකසහස්සගාථාපරිමාණාති අත්ථො. එවඤ්ඤි ආධාරාධෙය්‍යවචනං සුපපන්නං භොතිති. පධානවසෙන බුද්ධානං ලක්ඛණදීපනතො බුද්ධමත්තා නාම. පච්චෙකබුද්ධාදීනමිපි හි ලක්ඛණං තත්ථ දීපිතමෙව. තෙන වුත්තං “යෙසං වසෙනා”තිආදි.

“අනුනො පරිපූරකාරි”ති අත්ථමත්තදස්සනං, සද්දතො පන අධිගතමත්ථං දස්සෙතුං “අවයො න භොති”ති වුත්තං. කො පනෙස අවයොති අනුයොගමපනෙති “අවයො නාමා”තිආදිනා. අයමෙත්තාධිජපායො – යො තාති සන්ධාරෙතුං සක්කොති, සො “වයො”ති වුවිච්චි. යො පන න සක්කොති, සො අවයො නාම. යො ව අවයො න භොති, සො “ද්වෙ පටිසෙධා පකතියත්ථගමකා”ති ඤායෙන වයො ඵවාති. වයතිති හි වයො, ආදිමජ්ඣපරියොසානෙසු කත්ථවිපි අපරිකිලමත්තො අචිත්ථායන්තො තෙ ගත්ථෙ සන්තානෙ පණෙති බ්‍යවහරතීති අත්ථො. අයං පන විනයට්ඨකථානයො (පාරා. 84) – අනවයොති අනු අවයො, සන්ධිවසෙන උ-කාරලොපො, අනු අනු අවයො අනුනො, පරිපුණ්ණසිප්පොති අත්ථො. වයොති හි භාති “ආයවයො”තිආදිසු විය, නත්ථි එතස්ස යථාවුත්තගත්ථෙසු වයො උභ්‍යන්තාති අවයො, අනු අනු අවයො අනවයොති.

“අනුඤ්ඤාතො”ති පදස්ස කම්මසාධනවසෙන, “පටිඤ්ඤාතො”ති පදස්ස ව කත්තුසාධනවසෙන අත්ථං දස්සෙන්නො “ආවරියොනා”තිආදිමාහ. අස්සාති අම්බට්ඨස්ස. පාළියං “යමහං ජානාමි, තං ත්වං ජානාසි”ති ඉදං අනුජානනාකාරදස්සනං, “යං ත්වං ජානාසි, තමහං ජානාමි”ති ඉදං පන පටිජානනාකාරදස්සනන්ති දස්සෙති “යං අහ”න්තිආදිනා. “ආම ආවරියා”ති හි යථාගතං පටිජානනවචනමෙව අත්ථවසෙන වුත්තං. යන්ති තෙවිජ්ජකං පාවචනං. තස්සාති ආවරියස්ස. පටිච්චනදානමෙව පටිඤ්ඤා තථා, තාය සයමෙව පටිඤ්ඤාතොති අත්ථො. “සකෙ”තිආදි අනුජානනපටිජානනාධිකාරදස්සනං. අදෙසස්සපි දෙසමිච්ච කජ්ජනාමත්තෙනාති වුත්තං “කතරස්මි”න්තිආදි. සස්ස අත්තනො සන්තකං සකං. ආවරියානං පරම්පරතො, පරම්පරභූතෙහි වා ආවරියෙහි ආගතං ආවරියකං. තිස්සො විජ්ජා, තාසං සමුභො තෙවිජ්ජකං, වෙදන්තයං. පධානං වචනං, පකට්ඨානං වා අට්ඨකාදීනං වචනං පාවචනං.

257. ඉදානි යෙනාධිප්පායෙන බ්‍රාහ්මණො පොක්ඛරසානි අම්බට්ඨං මාණවං ආමන්තෙත්වා “අයං තාතා” තිආදිවචනමබ්ථි, තදධිප්පායං විභාවෙන්තො “එස කිරා” තිආදිමාහ. තත්ථ උග්ගතස්සානි පුබ්බෙ පාකටස්ස කිත්තිමතො පොරාණජනස්ස. බහු ජනානි පුරණකස්සපාදයො සන්ධාය වුත්තං. එකච්චන්ති ඛත්තියාදිජාතිමත්තං, ලොකසම්මතං වා ජනං. ගරුති භාරියං, අත්තානං තතො මොචෙන්වා අපගමනමත්තම්පි දුක්කරං භොති, පගෙව තදුත්තරි කරණන්ති වුත්තං භොති. අනත්ථො නාම තථාපගමනාදිනා නින්දාධ්‍යාරොසඋපාරම්භාදි.

“අබ්භුග්ගතො” ති එත්ථ අභිසද්දයොගෙන ඉත්ථම්භුතාධ්‍යානත්ථවසෙනෙව “ගොතම” න්ති උපයොගවචනං. “තං භවත්තං, තථා සන්තංයෙවා” ති පදෙසුපි තස්ස අනුපයොගත්තා තදත්ථවසෙනෙවති දස්සෙති “තස්ස භොතො” තිආදිනා. තෙනාහ “ඉධාපී” තිආදි. තථා සතොයෙවාති යෙනාකාරෙන අරහතාදිනා සද්දො අබ්භුග්ගතො, තෙනාකාරෙන සන්තස්ස භූතස්ස එව තස්ස භවතො ගොතමස්ස සද්දො යදි වා අබ්භුග්ගතොති අත්ථො. අපිව තං භවත්තං ගොතමං තථා සන්තංයෙවාති එකස්සපි අත්ථස්ස ද්විත්වත්තං සම්බන්ධභාවෙන වචනං සාමඤ්ඤවිසිට්ඨතාපරිකප්පනෙන අත්ථවිසෙසවිඤ්ඤාපනත්ථං, තස්මා “තස්ස භොතො ගොතමස්සා” ති සාමඤ්ඤසම්බන්ධභාවෙන විච්ඡින්නදිත්වා “තථා සතොයෙවා” ති විසෙසසම්බන්ධභාවෙන යොජෙතබ්බං. යදි-සද්දො චෙත්ථ සංසයන්ථො ද්විත්තම්පි අත්ථානං සංසයිතබ්බත්තා. වා-සද්දො ව විකප්පනත්ථො තෙසු එකස්ස විකප්පෙතබ්බත්තා. සද්දවිදු පන එවං වදන්ති – “ඉමස්ස වචනං සච්චං වා යදි වා මුසා” තිආදිසු විය යදි-සද්දො වා-සද්දො ව උභොපි විකප්පත්ථායෙව. යදි-සද්දොපි හි “යං යදෙව පරිසං උපසඬකමති යදි ඛත්තියපරිසං යදි බ්‍රාහ්මණපරිසං” න්තිආදිසු (අ. නි. 5.34) වා-සද්දත්ථො දිස්සති. “අප්පං වස්සසනං ආයු, ඉදානෙනරහි විජ්ජති” තිආදිසු විය ව ඉධ සමානත්ථසද්දපයොගොති. පාළියං “යදි වා නො තථා” ති ඉදම්පි “සන්තංයෙව සද්දො අබ්භුග්ගතො” ති ඉමිනා සම්බජ්ඣිත්වා යථාචුත්තනයෙනෙව යොජෙතබ්බං. නනු “ගොතම” න්ති පදෙයෙව උපයොගවචනං සියා, න එත්ථාති වොදනාය “ඉධාපී” තිආදි වුත්තං, තස්ස අනුපයොගත්තා, විච්ඡින්නදිත්වා සම්බන්ධවිසෙසභාවෙන යොජෙතබ්බත්තා වා ඉධාපි ඉත්ථම්භුතාධ්‍යානත්ථවසෙනෙව උපයොගවචනං නාමාති වුත්තං භොති. ඉත්ථම්භුතාධ්‍යානං අත්ථො යස්ස තථා, අභිසද්දො, ඉත්ථම්භුතාධ්‍යානමෙව වා අත්ථො තථා, සොයෙවත්ථො. යදග්ගෙන හි සද්දයොගො භොති, තදග්ගෙන අත්ථයොගොපිති.

258. භොති අත්තනො ආවරියං ආලපති. යථා-සද්දං සාත්ථකං කත්වා සහ පාඨසෙසෙන යොජෙතුං “යථා සක්කා” තිආදි වුත්තං. සොති භගවා. පුරිමනයෙ ආකාරත්ථජොතනයථා-සද්දයොග්‍යතො කථන්ති පුච්ඡාමත්තං, ඉධ පන තදයොග්‍යතො “ආකාරපුච්ඡා” ති වුත්තං. බාහිරකසමයෙ ආවරියම්පි උපජ්ඣායසමුදාවාරොති ආහ “අථ නං උපජ්ඣායො” ති, උපජ්ඣායසඤ්ඤිතො ආවරියබ්‍රාහ්මණොති අත්ථො.

කාමඤ්ච මන්තො, බ්‍රහ්මං, කප්පොති තිබ්බිධො වෙදො, තථාපි අට්ඨකාදි වුත්තං පධානභූතං මූලං මන්තො, තදත්ථවිවරණමත්ථං බ්‍රහ්මං, තත්ථ වුත්තනයෙන යඤ්ඤකිරියාවිධානං කප්පොති මන්තස්සෙව පධානභාවතො, ඉතරෙසඤ්ච තන්තිස්සයෙනෙව ජාතත්තා මන්තග්ගහණෙන බ්‍රහ්මකප්පානම්පි ගහණං සිද්ධමෙවාති දස්සෙති “තිසු වෙදෙසු” ති ඉමිනා. මන්තොති හි අට්ඨකාදිහි ඉසිහි වුත්තමූලවෙදස්සෙව නාමං, වෙදොති සබ්බස්ස, තස්මා “වෙදෙසු” ති වුත්තෙ සබ්බෙසම්පි ගහණං සිජ්ඣාතිති වෙදිතබ්බං. ලක්ඛණානි ලක්ඛණදීපකානි මන්තපදානි. පජ්ජගජ්ජබන්ධපවෙසනවසෙන පක්ඛිපිත්වා. බ්‍රාහ්මණවෙසෙනෙවාති වෙදවාචකබ්‍රාහ්මණලිඬිගෙනෙව. වෙදෙති මහාපුරිසලක්ඛණමන්තෙ. මහෙසක්ඛා සත්තාති මහාපුඤ්ඤවන්තො පණ්ඩිතසත්තා. ජාතිස්සන්ති ඉති මනසි කත්වා වාවෙන්තිති සම්බන්ධො. තෙනාති තථා වාවනතො. පුබ්බෙති “තථාගතො උප්පජ්ජස්සති” ති වත්තබ්බකාලතො පභූති තථාගතස්ස ධර්මානකාලෙ. අජ්ඣායිතබ්බවාචෙතබ්බභාවෙන ආගච්ඡන්ති පාකටා භවන්ති. එකගාථාද්විගාථාදිවසෙන අනුක්කමෙන අන්තරධායන්ති. න කෙවලං ලක්ඛණමන්තායෙව, අථ බො අඤ්ඤෙපි වෙදා බ්‍රාහ්මණානං අඤ්ඤාණභාවෙන අනුක්කමෙන අන්තරධායන්ති එවාති ආවරියෙන (දී. නි. ටී. 1.258) වුත්තං.

බුද්ධභාවපත්ථනා පණ්ඩි, පාරමීසම්භරණං සමාදානං, කම්මස්සකතාදිපඤ්ඤා ඤාණං. “පණ්ඩිමහතො සමාදානමහතොතිආදිනා පච්චෙකං මහන්තසද්දො යොජෙතබ්බො” ති (දී. නි. ටී. 1.258)

ආවරියෙන වුත්තං. එවඤ්ච සති කරුණා ආදි යෙසං සද්ධාසීලාදීනං තෙ කරුණාදයො, තෙ එව ගුණා කරුණාදිගුණා, පණ්ඩි ව සමාදානඤ්ච ඤාණඤ්ච කරුණාදිගුණා ව, තෙහි මහන්තො පණ්ඩිසමාදානඤාණකරුණාදිගුණමහන්තොති නිබ්බවනං කාතබ්බං. එවඤ්චි ද්වන්ද්වොපරත්තා මහන්තසද්දො පච්චෙකං යොජීයතීති. අපිව පණ්ඩි ව සමාදානඤ්ච ඤාණඤ්ච කරුණා ව, තමාදි යෙසං තෙ තථා, තෙයෙව ගුණා, තෙහි මහන්තොති නිබ්බවනෙනපි අත්ථො සුපපත්තො හොති, පණ්ඩිමහන්තතාදි වස්ස බුද්ධවංස (බු. වං. 9 ආදයො) වරියාපිටකාදි (වරියා. 1 ආදයො) වසෙන වෙදිතබ්බො. මහාපදානසුත්තට්ඨකථායං පන “මහාපුරිසස්සාති ජාතිගොත්තකුලපදෙසාදිවසෙන මහන්තස්ස පුරිසස්සා”ති (දී. නි. අට්ඨ. 2.33) වුත්තං. තත්ථ “ඛත්තියො, බ්‍රාහ්මණො”ති එවමාදි ජාති. “කොණ්ඩඤ්ඤො, ගොතමො”ති එවමාදි ගොත්තං. “පොණ්ඩකා, වික්ඛල්ලිකා, සාකියා, කොලියා”ති එවමාදි කුලපදෙසො, තදෙනං සබ්බමිපි ඉධ ආදිසද්දෙන සබ්බගතිතන්ති දට්ඨබ්බං. එවඤ්චි සති “ද්වෙයෙව ගතියො භවන්ති”ති උභින්නං සාධාරණවචනං සමත්ථිතං හොතීති.

නිට්ඨාති නිප්ඵත්තියො සිද්ධියො. නන්වායං ගති-සද්දො අනෙකත්ථො, කස්මා නිට්ඨායමෙව වුත්තොති ආහ “කාමඤ්චාය”න්තිආදි. භවභෙදෙති නිරයාදිභවවිසෙසෙ. සො හි සුවරිතදුච්චරිතකම්මෙන සත්තෙහි උපපජ්ජනවසෙන ගන්තබ්බාති ගති. ගච්ඡති පවත්තති එත්ථාති ගති, නිවාසට්ඨානං. ගමති යථාසභාවං ජානාතීති ගති. පඤ්ඤා, ගමනං බ්‍යාපනං ගති, විස්සට්ඨාවො, සො පන ඉතො ව එත්තො ව බ්‍යාපෙත්වා ධීතතාව. ගමනං නිප්ඵත්තනං ගති, නිට්ඨා, අජ්ඣාසයපටිසරණත්ථාපි නිදස්සනන යෙන ගතිතා. තථා භෙස “ඉමෙසං බො අහං භික්ඛුනං සීලවත්තානං කල්‍යාණධම්මානං නෙව ජානාමි ආගතිං වා ගතිං වා”ති (ම. නි. 1.508) එත්ථ අජ්ඣාසයෙ වත්තති, “නිබ්බානං අරහතො ගති”ති (පරි. 339) එත්ථ පටිසරණෙ, පරායණෙ අපස්සයෙති අත්ථො. ගච්ඡති යථාරුචි පවත්තතීති ගති, අජ්ඣාසයො. ගච්ඡති අවචරති, අවචරණවසෙන වා පවත්තති එත්ථාති ගති, පටිසරණං. සබ්බසබ්බතවිසඤ්ඤාත්තස්ස හි අරහතො නිබ්බානමෙව පටිසරණං, ඉධ පන නිට්ඨායං වත්තතීති වෙදිතබ්බො තදඤ්ඤෙසමවිසයත්තා.

නනු ද්වින්නං නිප්ඵත්තීනං නිමිත්තභූතාති ලක්ඛණාති විසදිසානෙව, අථ කස්මා “යෙහි සමන්තාගතස්සා”තිආදිනා තෙසං සදිසභාවො වුත්තොති වොදනාලෙසං දස්සෙත්වා සොධෙත්තො “තත්ථ කිඤ්චාපි”තිආදිමාහ. සමානෙපි නිග්‍රොධබ්බිමතාදිලක්ඛණභාවෙ අත්ථෙව කොචි තෙසං විසෙසොති දස්සෙතුං “න තෙහෙව බුද්ධො හොති”ති වුත්තං. “යථා හි බුද්ධානං ලක්ඛණාති සුචිසදාති, සුපරිබ්‍යත්තාති, පරිපුණ්ණාති ව හොන්ති, න එවං වක්කවත්තීන”න්ති අයං පන විසෙසො ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන (දී. නි. ටී. 1.258) පකාසිතො. ජායන්ති භින්නෙසුපි අත්ථෙසු අභින්නධිසද්දො එතායාති ජාති, ලක්ඛණභාවමත්තං. වුත්තඤ්චි –

“සබ්බාදිසු භින්නෙසු, යාය වත්තන්තුභින්නධි;
සද්දො සා ජාතිරෙසා ව, මාලාසුත්තමිවත්ථිතා”ති.

තස්මා ලක්ඛණතාමත්තෙන සමානභාවතො විසදිසානිපි තානියෙව වක්කවත්තීනිප්ඵත්තීනිමිත්තභූතාති ලක්ඛණාති සදිසානි විස කත්වා තාති බුද්ධනිප්ඵත්තීනිමිත්තභූතාති ලක්ඛණාති නාමාති ඉදං වචනං වුවිච්ඡිති අත්ථො. අධිආපුබ්බවසයොගෙ භූමිමත්ථෙ උපයොගවචනන්ති ආහ “අභාරෙ වසතී”ති චතුභි අච්ඡරියධම්මෙහිති අභිරුපතා, දීඝායුකතා, අප්පාබාධතා, බ්‍රාහ්මණගහපතිකානං පියමනාපතාති ඉමෙහි චතුභි අච්ඡරියසභාවභූතාහි ඉද්ධිති. යථාහ –

“රාජා ආනන්ද, මහාසුදස්සනො චතුභි ඉද්ධිති සමන්තාගතො අහොසි. කතමාහි චතුභි ඉද්ධිති? ඉධානන්ද, රාජා මහාසුදස්සනො අභිරුපො අහොසි දස්සනියො පාසාදිකො”තිආදි (දී. නි. 2.252).

වෙනියජාතකෙ (ජා. අට්ඨ. 3.8.44) ආගතනයං ගහෙත්වාපි එවං වදන්ති “සරිරතො වන්දනගන්ධො වායති, අයං එකා ඉද්ධි. මුඛතො උප්පලගන්ධො වායති, අයං දුතියා. වත්තාරො දෙවපුත්තා චතුසු දිසාසු සබ්බකාලං බග්ගහත්ථා ආරක්ඛං ගණ්හන්ති, අයං තතියා. ආකාසෙන විචරති, අයං චතුත්ථි”ති. අනාගතවංසසංවණ්ණනායං පන “අභිරුපභාවො එකා ඉද්ධි, සමවෙපාකිනියා ගහණියා සමන්තාගතභාවො දුතියා, යාවතායුකම්පි සකලලොකස්ස දස්සනාතිත්තිකභාවො තතියා,

ආකාසවාරිභාවො චතුත්ථි'ති චුත්තං. තත්ථ සමවෙපාකිනියා ගහණියා සමන්තාගතභාවොති සමවිපාවනියා කම්මජනෙජොධාතුයා සම්පන්නතා. යස්ස හි භුත්තමත්තොව ආභාරො ජීරති, යස්ස වා පන පුට්ඨත්තං විය තථෙව තිට්ඨති, උභොපෙන න සමවෙපාකිනියා සමන්තාගතා. යස්ස පන පුන භත්තකාලෙ භත්තච්ඡන්දො උප්පජ්ජතෙව, අයං සමවෙපාකිනියා සමන්තාගතො නාම, තථාරූපතාති අත්ථො. සඬගභවත්ථුභීති දානං, පියවචනං, අත්ථවරියා, සමානත්තතාති ඉමෙහි සඬගභොපායෙහි. යථාහ

“දානඤ්ච පෙයාවජ්ජඤ්ච, අත්ථවරියා ව යා ඉධ;
සමානත්තතා ව ධම්මෙසු, තත්ථ තත්ථ යථාරහං;
එතෙ ඛො සඬගභා ලොකෙ, රථස්සාණිව යායතො.

එතෙ ව සඬගභා නාස්සු, න මානා පුත්තකාරණා;
ලභෙථ මානං පූජං වා, පිතා වා පුත්තකාරණා.

යස්මා ව සඬගභා එතෙ, සමපෙක්ඛන්ති පණ්ඩිතා;
තස්මා මහත්තං පජ්ජොන්ති, පාසංසා ව භවන්ති තෙ'ති. (දී. නි. 3.273);

රඤ්ජනතොති පිතිසොමනස්සවසෙන රඤ්ජනතො, න රාගවසෙන, පිතිසොමනස්සානං ජනනතොති චුත්තං හොති. චතුහි සඬගභවත්ථුහි රඤ්ජනට්ඨෙත රාජාති පන සබ්බෙසං රාජුනං සමඤ්ඤා තථා අකරොන්නානම්පි විලිච්ඡිනාදිසු තාලවණ්ටවොභාරො විය රුජ්ඣිවසෙන පවත්තිතො, තස්මා “අච්ඡරියධම්මෙහි”ති අසාධාරණනිබ්බවනං චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

සද්දසාමත්ථියතො අනෙකධා චක්කවත්තිසද්දස්ස වචනත්ථං දස්සෙන්නො පධානභූතං වචනත්ථං පඨමං දස්සෙතුං “චක්කරතන”න්තිආදිමාහ. ඉදමෙව හි පධානං චක්කරතනස්ස පවත්තනමත්තරෙන චක්කවත්තිභාවානාපත්තිතො. තථා හි අට්ඨකථාසු චුත්තං “කිත්තාවතා චක්කවත්ති හොතිති? එකඬගුලද්වඬගුලමත්තම්පි චක්කරතනෙ ආකාසං අඛිභුග්ගන්ත්වා පවත්තෙ”ති (දී. නි. අට්ඨ. 2.243; ම. නි. අට්ඨ. 3.256). යස්මා පන රාජා චක්කවත්ති එකංසං උත්තරාසඬගං කරිත්වා වාමභත්ථෙත භත්ථිසොණ්ඩසදිසපනාදිං සුවණ්ණභිඤ්ඤාං උක්ඛිපිත්වා දක්ඛිණභත්ථෙත චක්කරතනං උදකෙන අඛිභුක්කිරිත්වා “පවත්තතු භවං චක්කරතනං, අභිවිජ්ජාතු භවං චක්කරතන”න්ති (දී. නි. 2.244) වචනෙන චක්කරතනං වෙභාසං අඛිභුග්ගන්ත්වා පවත්තෙසි, තස්මා තාදිසං පවත්තාපනං සන්ධාය “චක්කරතනං චත්තෙති”ති චුත්තං. යථාහ “අථ ඛො ආනන්ද රාජා මහාසුදස්සනො උට්ඨායාසනා...පෙ.... චක්කරතනං අඛිභුක්කිරි ‘පවත්තතු භවං චක්කරතන’න්ති”ආදි (දී. නි. 2.244). න කෙවලඤ්ච චක්කසද්දො චක්කරතනයෙව චත්තති අථ ඛො සම්පත්තිචක්කාදිසුපි, තස්මා තංතදත්ථවාචකසද්දසාමත්ථියතොපි වචනත්ථං දස්සෙති “සම්පත්තිචක්කෙහි”තිආදිතා. තත්ථ සම්පත්තිචක්කෙහිති –

“පතිරූපෙ වසෙ දෙසෙ, අරියමිත්තකරො සියා;
සම්මාපණ්ඩසම්පන්නො, පුබ්බෙ පුඤ්ඤකතො නරො;
ධඤ්ඤං ධනං යසො කිත්ති, සුඛඤ්චෙතංධිවත්තති”ති. (අ. නි. 4.31) –

චුත්තෙහි පතිරූපදෙසවාසාදිසම්පත්තිචක්කෙහි. චත්තතිති පවත්තති සම්පජ්ජති, උපරූපරි කුසලධම්මං වා පටිපජ්ජති. තෙහීති සම්පත්තිචක්කෙහි. පරන්ති සත්තනිකායං, යථා සයංසද්දො සුද්ධකත්තුත්ථස්ස ජොතකො, තථා පරංසද්දොපි හෙතුකත්තුත්ථස්සාති වෙදිතබ්බං. චත්තෙතිති පවත්තෙති සම්පාදෙති, උපරූපරි කුසලධම්මං වා පටිපජ්ජාපෙති. යථාහ –

“රාජා මහාසුදස්සනො එවමාහ ‘පාණො න භන්තබ්බො, අදින්නං න ආදාතබ්බං, කාමෙසු මිච්ඡා න වරිතබ්බො, මුසා න භණ්තබ්බො, මජ්ජං න පාතබ්බං, යථාභුත්තඤ්ච භුඤ්ජථා’ති. යෙ ඛො පනානන්ද පුරත්ථිමාය දිසාය පටිරාජානො, තෙ රඤ්ඤො මහාසුදස්සනස්ස අනුයන්නා අහෙසු”න්තිආදි (දී. නි. 2.244).

ඉරියාපථවක්කානන්ති ඉරියාපථභූතානං වක්කානං. ඉරියාපථොපි හි “වක්ක”න්ති වුවවති
“වතුචක්කං නවද්වාර”න්තිආදියු (සං. නි. 1.29, 109). යථාහ –

“රථඬිගෙ ලක්ඛණෙ ධම්මො-රචක්කෙස්විරියාපථෙ;
වක්කං සම්පත්තියං වක්ක-රතනෙ මණ්ඩලෙ බලෙ;
කුලාලහණ්ඨෙ ආණාය-මායුධෙ දානරාසියු”ති.

වත්තොති පවත්තනං උප්පජ්ජනං, ඉමිනාව ඉරියාපථවක්කං වත්තෙති පරිහිතාය උප්පාදෙතීති
නිබ්බවනම්පි දස්සෙති අත්ථතො සමානත්තා. තථා වාහ –

“අථ ඛො තං ආනන්ද වක්කරතනං පුරත්ථිමං දිසං පවත්ති, අන්වදෙව රාජා මහාසුදස්සනො
සද්ධිං චතුරඬිගිනියා සෙනාය. යස්මිං ඛො පනානන්ද, පදෙසෙ වක්කරතනං පතිට්ඨාසි, තත්ථ
රාජා මහාසුදස්සනො වාසං උපගච්ඡි සද්ධිං චතුරඬිගිනියා සෙනායා”තිආදි (දී. නි. 2.244).

අයං අට්ඨකථාතො අපරො නයො – අප්පට්ඨනං ආණාසඬ්ඛානං වක්කං වත්තෙතීති වක්කවත්ති.
තථා හි වුත්තං –

“පඤ්චහි භික්ඛවෙ ධම්මෙහි සමන්තාගතො රාජා වක්කවත්ති ධම්මෙනෙව වක්කං
වත්තෙති, තං හොති වක්කං අප්පට්ඨත්තියං කෙනචි මනුස්සභූතෙන පච්චත්ථිකෙන පාණිනා.
කතමෙහි පඤ්චහි? ඉධ භික්ඛවෙ රාජා වක්කවත්ති අත්ථඤ්ඤා ව හොති, ධම්මඤ්ඤා ව
මත්තඤ්ඤා, ව කාලඤ්ඤා ව පරිසඤ්ඤා ව. ඉමෙහි ඛො...පෙ.... පාණිනා”තිආදි (අ. නි. 5.131).

බත්තියමණ්ඩලාදිසඤ්ඤිතං වක්කං සමුහං අත්තතො වසෙ වත්තෙති අනුවත්තෙතීතිපි වක්කවත්ති.
වුත්තඤ්ඤි “යෙ ඛො පනානන්ද පුරත්ථිමාය දිසාය පටිරාජානො, තෙ රඤ්ඤො මහාසුදස්සනස්ස
අනුයන්තා අහෙසු”න්තිආදි (දී. නි. 2.244). වක්කලක්ඛණං වත්තති එතස්සාතිපි වක්කවත්ති. තෙනාහ
“ඉමස්ස දෙව කුමාරස්ස හෙට්ඨා පාදතලෙසු වක්කානි ජාතානි සහස්සාරානි සනෙමිකානි සනාහිකානි
සබ්බාකාරපරිපූරානී”තිආදි (දී. නි. 2.35). වක්කං මහන්තං කායබලං වත්තති එතස්සාතිපි වක්කවත්ති.
වුත්තඤ්ඤෙහ “අයඤ්ඤි දෙව කුමාරො සත්තුස්සදො...පෙ.... අයඤ්ඤි දෙව කුමාරො
සිහපුබ්බද්ධකායො”තිආදි (දී. නි. 2.35). තෙන භිස්ස ලක්ඛණෙන මහබ්බලභාවො විඤ්ඤායති. වක්කං
දසවිධං, ද්වාදසවිධං වා වත්තධම්මං වත්තති පටිපජ්ජතිති වක්කවත්ති. තෙන වුත්තං “න හි තෙ තාත
දිබ්බං වක්කරතනං පෙත්තිකං දායජ්ජං, ඉඬ්ඝ ත්වං තාත අරියෙ වක්කවත්තිවත්තෙ වත්තාහි”තිආදි (දී.
නි. 3.83). වක්කං මහන්තං දානං වත්තෙති පවත්තෙතීතිපි වක්කවත්ති. වුත්තඤ්ඤ –

“පට්ඨපෙසි ඛො ආනන්ද රාජා මහාසුදස්සනො තාසං පොක්ඛරණීනං තිරෙ එවරුපං දානං
අන්තං අන්තත්ථිකස්ස, පානං පානත්ථිකස්ස, වත්ථං වත්ථත්ථිකස්ස, යානං යානත්ථිකස්ස,
සයනං සයනත්ථිකස්ස, ඉත්ථිං ඉත්ථිත්ථිකස්ස, හිරඤ්ඤං හිරඤ්ඤත්ථිකස්ස, සුවණ්ණං
සුවණ්ණත්ථිකස්සා”තිආදි (දී. නි. 2.254).

රාජානි සාමඤ්ඤං තදඤ්ඤසාධාරණතො. වක්කවත්තීති විසෙසං අනඤ්ඤසාධාරණතො.
ධම්මසද්දො ඤායෙ, සමො එව ච ඤායො නාමාති ආහ “ඤායෙන සමෙනා”ති. වත්තති උප්පජ්ජති,
පටිපජ්ජතිති වා අත්ථො. “ඉදං නාම වරතී”ති අවුත්තෙපි සාමඤ්ඤජොතනාය විසෙසෙ අවට්ඨානතො,
විසෙසත්ථිනා ව විසෙසස්ස පයුජ්ජිතබ්බත්තා “සදත්ථපරත්ථෙ”ති යොජීයති. පදෙසග්ගහණෙ හි අසති
ගහෙනබ්බස්ස නිප්පදෙසනා විඤ්ඤායති යථා “දික්ඛිතො න දදාති”ති. යස්මා වක්කවත්තිරාජා
ධම්මෙනෙව රජ්ජමධිගච්ඡති, න අධම්මෙන පරුපසානාදිනා. තස්මා වුත්තං “ධම්මෙන රජ්ජං
ලභිත්වා”තිආදි, ධම්මෙනාති ච ඤායෙන, කුසලධම්මෙන වා. රඤ්ඤො භාවො රජ්ජං, ඉස්සරියං.

පරෙසං හිතොපායභූතං ධම්මං කරොති, වරතීති වා ධම්මිකො. අත්තතො හිතොපායභූතස්ස
ධම්මස්ස කාරකො, වරකො වා රාජානි ධම්මරාජානි ඉමං සවිසෙසං අත්ථං දස්සෙති
“පරහිතධම්මකරණෙන වා”තිආදිනා. අයං පන මහාපදානට්ඨකථානායො – දසවිධෙ කුසලධම්මෙ,

අගතිරහිතෙ වා රාජධම්මෙ නියුත්තොති ධම්මිකො; තෙනෙව ධම්මෙන ලොකං රක්ඛෙතිති ධම්මරාජා. පරියායවචනමෙව හි ඉදං පද්දවයන්ති. ආචරියෙන පන එවං චුත්තං “චක්කවත්තිවත්තසඬ්ඛානං ධම්මං වරති, චක්කවත්තිවත්තසඬ්ඛානො වා ධම්මො එතස්ස, එතස්මිං වා අත්ථිති ධම්මිකො, ධම්මතො අනපෙතත්තා ධම්මො ව සො රක්ඛෙතට්ඨෙන රාජා වාති ධම්මරාජා”ති (දී. නි. ටී. 1.258). “රාජා හොති චක්කවත්ති”ති වචනතො “වාතුරන්තො”ති ඉදං චතුදිපිස්සරතං විභාවෙතිති ආහ “වාතුරන්තායා”තිආදි. වත්තාරො සමුද්දා අන්තා පරියොසානා එතිස්සාති වාතුරන්තා, පථවි. සා හි චතුසු දිසාසු පුරත්ථිමසමුද්දාදිචතුසමුද්දපරියොසානත්තා එවං චුච්චති. තෙන චුත්තං “චතුසමුද්ද අන්තායා”ති, සා පන අවයචතුතෙහි චතුබ්බිධෙහි දීපෙහි විභූසිතා එකලොකධාතුපරියාපන්තා පථවියෙවාති දස්සෙති “චතුබ්බිධදීපවිභූසිතාය පථවියා”ති ඉමිනා. යථාහ –

“යාවතා චන්දිමසුරියා, පරිහරන්ති දිසා හන්ති විරොචනා;
සබ්බෙව දාසා මන්ධාතු, යෙ ව පාණා පථවිස්සිතා”ති.

එත්ථ ව “චතුදිපවිභූසිතායා”ති අවත්වා චතුබ්බිධදීපවිභූසිතායාති විධසද්දග්ගහණං පච්චෙකං පඤ්චසතපරිත්තදිපානම්පි මහාදීපෙයෙව සඬ්ඛගහණත්ථං සද්දාතිරිත්තෙන අත්ථාතිරිත්තස්ස විඤ්ඤායමානත්තා, කොට්ඨාසවාචකෙන වා විධසද්දෙන සමානභාගානං ගහිතත්තාති දට්ඨබ්බං. කොපාදිපච්චත්ථිකෙති එත්ථ ආදිසද්දෙන කාමමොහමානමදාදිකෙ සඬ්ඛගහණාති. විජෙතිති තංකාලාපෙක්ඛාය වත්තමානවචනං, විජිතවාති අත්ථො. සද්දවිදු හි අතීතෙ තාවිසද්දමිච්ඡන්ති. “සබ්බරාජානො විජෙති”ති වදන්තො කාමං චක්කවත්තිනො කෙනවි යුද්ධං නාම නත්ථි, යුද්ධෙන පන සාධෙනබ්බස්ස විජයස්ස සිද්ධියා “විජිතසඬ්ඛාමො” ත්වෙව චුත්තොති දස්සෙති.

ථාවරස්ස ධුවස්ස භාවො ථාවරියං, යථා ජනපදෙ ථාවරියං පත්තො, තං දස්සෙතුං “න සක්කා කෙනවි”තිආදි චුත්තං, ඉමිනා කෙනවි අකම්පියට්ඨෙන ජනපදෙ ථාවරියප්පත්තොති තප්පුරිසසමාසං දස්සෙති, ඉතරොත ව දල්භහත්තිභාවතො ජනපදො ථාවරියප්පත්තො එතස්මිත්ති අඤ්ඤපදත්ථසමාසං. තම්හිති අස්මිං රාජීනි. යථා ජනපදො තස්මිං ථාවරියං පත්තො, තදාවිකරොන්තො “අනුයුත්තො”තිආදිමාහ. තත්ථ අනුයුත්තොති නිව්චපයුත්තො. සකම්මනිරතොති චක්කවත්තිනො රජ්ජකම්මෙ සදා පවත්තො. අවලො අසම්පවෙධිති පරියායවචනමෙතං, වොරානං වා විලොපනමත්තෙන අවලො, දාමරිකත්තෙන අසම්පවෙධි. වොරෙහි වා අවලො, පටිරාජුහි අසම්පවෙධි. අනතිමුදුභාවෙන වා අවලො, අනතිවණ්ඩභාවෙන අසම්පවෙධි. තථා හි අතිවණ්ඩස්ස රක්ඛෙතො බලිබණ්ඩාදිහි ලොකං පිළයතො මනුස්සා මජ්ඣිමජනපදං ඡඩ්ඛන්වා පබ්බතසමුද්දතිරාදිති නිස්සාය පච්චන්තෙ වාසං කප්පෙන්නි, අතිමුදුකස්ස ව රක්ඛෙතො වොරසාහසිකජනවිලොපපිළිතා මනුස්සා පච්චන්තං පහාය ජනපදමජ්ඣෙ වාසං කප්පෙන්නි, ඉති එවරුපෙ රාජීනි ජනපදො ථාවරභාවං න පාපුණාති. එතස්මිං පන තදුභයවිරහිතෙ සුවණ්ණතුලා විය සමභාවප්පත්තෙ රාජීනි රජ්ජං කාරයමානෙ ජනපදො පාසාණපිට්ඨියං යපෙත්වා අයොපට්ටෙන පරික්ඛිත්තො විය අවලො අසම්පවෙධි ථාවරියප්පත්තොති.

සෙයාථීදන්ති එකොච නිපාතො, “සො කතමො, තං කතමං, සා කතමා”තිආදිනා යථාරහං ලිඬගවිහත්තිවචනවසෙන පයොජියමානොව හොති, ඉධ තාති කතමානිති පයුත්තොති ආහ “තස්ස වෙතානි”තිආදි. වචනි චක්කවත්තිනො යථාරුචි ආකාසාදිගමනාය පරිබ්භමතිති චක්කං. චක්කරතනඤ්ඤි අන්තොසමුට්ඨිතවායොධාතුචසෙන රක්ඛෙතො චක්කවත්තිස්ස වචනසමනන්තරමෙව පවත්නති, න වන්දසුරියවිමානාදි විය බ්බිසමුට්ඨිතවායොධාතුචසෙනාති විමානට්ඨකථායං (වි. ව. අට්ඨ. 1.පඨමපීඨවිමානවණ්ණනා) චුත්තං. රතිජනනට්ඨෙනාති පිතිසොමනස්සුප්පාදනට්ඨෙන. තඤ්ඤි පස්සන්තස්ස, සුණන්තස්ස ව අනප්පකං පිතිසොමනස්සං උප්පජ්ජති අච්ඡරියධම්මත්තා. වචනත්ථතො පන රමෙති රතිං කරොතිති රතනං, රමනං වා රතං, තං නෙතිති රතනං, රතං වා ජනෙතිති රතනං ජංකාරලොපවසෙනාතිපි නෙරුත්තිකා. සබ්බත්ථාති හත්ථිරතනාදියු.

චිත්තිකතභාවාදිනාපි චක්කස්ස රතනට්ඨො වෙදිතබ්බො, සො පන රතිජනනට්ඨෙනෙව එකසඬ්ඛගතාය විසුං න ගහිතො. කස්මා එකසඬ්ඛගහොති වෙ? චිත්තිකතාදිභාවස්සපි රතනිමිත්තත්තා. අථ වා ගන්ථබ්බාසං පරිහරිතුකාමෙන චිත්තිකතාදිභාවො න ගහිතොති වෙදිතබ්බං. අඤ්ඤාසු පන අට්ඨකථාසු

(දී. නි. අට්ඨ. 2.33; සං. නි. අට්ඨ. 3.5.223; බු. පා. අට්ඨ. 6.3.යානිධානිගාථාවණ්ණනා; සු. නි. අට්ඨ. 1.226; මහානි. අට්ඨ. 156) එවං චුත්තං -

“රතීජනනට්ඨෙත රතනං. අපිච -

චිත්තිකතං මහග්ගස්සඤ්ච, අතුලං දුල්ලභදස්සනං;
අනොමසත්තපරිභොගං, රතනං තෙන වුච්චති.

“චක්කරතනස්ස ච නිබ්බත්තකාලතො පට්ඨාය අඤ්ඤං දෙවට්ඨානං නාම න හොති, සබ්බෙපි ගන්ධපුප්ඵාදීහි තස්සෙව පුප්ඤ්ච අභිවාදනාදීනි ච කරොන්තිති චිත්තිකතට්ඨෙත රතනං. චක්කරතනස්ස ච එත්තකං නාම ධනං අග්ගිත්ති අග්ගො නත්ථී, ඉති මහග්ගට්ඨෙතපි රතනං. චක්කරතනස්ස අඤ්ඤෙහි ලොකෙ විජ්ජමානරතනෙහි අසදිසන්ති අතුලට්ඨෙත රතනං. යස්මා පන යස්මිං කප්පෙ බුද්ධා උප්පජ්ජන්ති, තස්මිංයෙව චක්කවත්තිනො උප්පජ්ජන්ති, බුද්ධා ච කදාපි කරහවි උප්පජ්ජන්ති, තස්මා දුල්ලභදස්සනට්ඨෙතපි රතනං. තදෙන ජාතිරූපකුලඉස්සරියාදීහි අනොමස්ස උළාරසත්තස්සෙව උප්පජ්ජති, න අඤ්ඤස්සාති අනොමසත්තපරිභොගට්ඨෙතපි රතනං. යථා ච චක්කරතනං, එවං සෙසානිපී”ති.

තත්‍රායං තට්ඨිකාය, අඤ්ඤත්ථ ච චුත්තනයෙන අත්ථවිභාවනා - ඉදංඤ්ඤි “චිත්තිකත”න්තිආදිවචනං නිබ්බවනත්ථවසෙන චුත්තං න හොති, අථ කින්ති වෙ? ලොකෙ “රතන”න්ති සම්මතස්ස වත්ථුනො ගරුකාතබ්බභාවෙන චුත්තං. සරූපතො පනෙතං ලොකීයමහාජනෙන සම්මතං හිරඤ්ඤසුචණ්ණාදිකං, චක්කවත්තිරඤ්ඤො උප්පන්නං චක්කරතනාදිකං, කතඤ්ඤාකතවෙදිපුග්ගලාදිකං, සබ්බුක්කට්ඨපරිච්ඡෙදවසෙන බුද්ධාදිසරණත්තයඤ්ච දට්ඨබ්බං. “අහො මනොහර”න්ති චිත්තෙ කත්තබ්බතාය චිත්තිකතං, ස්වායං චිත්තිකාරො තස්ස පුප්ඵයතායාති කත්වා පුප්ඵයන්ති අත්ථං වදන්ති. කෙච් පන “විචිත්‍රකතට්ඨෙත චිත්තිකත”න්ති භණන්ති, තං න ගහෙනබ්බං ඉධ චිත්තසද්දස්ස භදයවාචකත්තා “චිත්තිකත්වා සුභාථ මෙ”ති (බු. වං. 1.80) ආභවිචභාසිතපාළියං විය. තථා වාහු “යථාරහම්චණ්ණාගමො භුකරෙසු”ති. “පස්ස චිත්තිකතං රූපං, මණ්ණා කුණ්ඩලෙන වා”තිආදිසු (ම. නි. 2.302) පන පුබ්බෙ අවිචිත්‍රං ඉදානි විචිත්‍රං කතන්ති චිත්තිකතන්ති අත්ථො ගහෙනබ්බො තත්ථ චිත්තසද්දස්ස විචිත්‍රවාචකත්තා. මහන්තං විපුලං අපරිමිතං අග්ගිත්ති මහග්ගං. නත්ථී එත්තස්ස තුලා උපමා, තුලං වා සදිසන්ති අතුලං. කදාපිදෙව උප්පජ්ජනතො දුක්ඛෙන ලද්ධබ්බදස්සනත්තා දුල්ලභදස්සනං. අනොමෙහි උළාරගුණෙහෙව සත්තෙහි පරිභුඤ්ජිතබ්බතො අනොමසත්තපරිභොගං.

ඉදානි නෙසං චිත්තිකතාදිඅත්ථානං සවිසෙසං චක්කරතනෙ ලබ්භමානතං දස්සෙත්වා ඉතරෙසුපි තෙ අතිදිසිං “යථා ච චක්කරතන”න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ අඤ්ඤං දෙවට්ඨානං නාම න හොති රඤ්ඤො අනඤ්ඤසාධාරණස්සරියාදිසම්පත්තිපටිලාභහෙතුතො, අඤ්ඤෙසං සත්තානං යථිච්ඡිතත්ථපටිලාභහෙතුතො ව. අග්ගො නත්ථී අතිවිය උළාරසමුප්පලරතනත්තා, අවිජරියබ්භුතධම්මතාය ව. යදග්ගෙන ච මහග්ගං, තදග්ගෙන අතුලං. සත්තානං පාපජ්ගුව්ඡනෙන විගතකාලකො පුඤ්ඤපසුතතාය මණ්ඩභුතො යාදියො කාලො බුද්ධුප්පාදාරහො, තාදියෙ එව චක්කවත්තිනම්පි සම්භවොති ආහ “යස්මා පනා”තිආදි. කදාපි කරහවිති පරියායවචනං, “කදාපී”ති වා යථාචුත්තකාලං සන්ධාය චුත්තං, “කරහවී”ති ජම්බුසිරිදිපසඩ්ධානං දෙසං. තෙනාහ -

“කාලං දීපඤ්ච දෙසඤ්ච, කුලං මාතරමෙව ව;
ඉමෙ පඤ්ච විලොකෙත්වා, උප්පජ්ජති මහායසො”ති. (ධ. ප. අට්ඨ. 1.1.10);

උපමාවසෙන වෙනං චුත්තං. උපමොපමෙය්‍යානඤ්ච න අවිචන්තමෙව සදිසතා, තස්මා යථා බුද්ධා කදාපි කරහවි උප්පජ්ජන්ති, න තථා චක්කවත්තිනො, චක්කවත්තිනො පන අනෙකදාපි බුද්ධුප්පාදකප්පෙ උප්පජ්ජන්තිති අත්ථො ගහෙනබ්බො. එවං සත්තෙපි චක්කවත්තිවත්තපුරණස්ස දුක්කරභාවතො දුල්ලභුප්පාදොයෙවාති ඉමිනා දුල්ලභුප්පාදතාසාමඤ්ඤෙන තෙසං දුල්ලභදස්සනතා චුත්තාති වෙදිතබ්බං. කාමං චක්කරතනානුභාවෙන සම්ප්කුමානො ගුණො චක්කවත්තිපරිවාරජනසාධාරණො, තථාපි චක්කවත්ති එව නං සාම්භාවෙන විසවිතාය පරිභුඤ්ජතිති වත්තබ්බතං අරහති තදත්ථමෙව

උප්පජ්ජනතොති දස්සෙන්තො “තදෙක”න්තිආදිමාහ. යථාචුත්තානං පඤ්චන්තං, ඡන්තම්පි වා අත්ථානං සෙසරතනෙසුපි ලබ්භනතො “එවං සෙසානිපි”ති චුත්තං.

ඉමෙහි පන රතනෙහි රාජා චක්කවත්ති කිමත්ථං පච්චන්තානොති, නනු විනාපි තෙසු කෙනචි රඤ්ඤා චක්කවත්තිනා හවිතබ්බන්ති වොදනාය තස්ස තෙහි හථාරහමත්ථපච්චන්තානදස්සනෙන කෙනචිපි අවිනාහාවිතං විභාවෙතුං “ඉමෙසු පනා”තිආදි ආරද්ධං. අජිතං පුරත්ථිමාදිදිසාය බත්තිශමණ්ඩලං ජිනාති මහෙසක්ඛතාසංවත්තනියකම්මනිස්සන්දභාවතො. යථාසුඛං අනුච්චරති හත්ථීරතනං, අස්සරතනඤ්ච අභිරුහිත්වා තෙසං ආනුභාවෙන අන්තොපාතරාසංයෙව සමුද්දපරියන්තං පථවිං අනුපරියායිත්වා රාජධානියා එව පච්චාගමනතො. පරිණායකරතනෙන චීජිතමනුරක්ඛති තත්ථ තත්ථ කත්තබ්බකිච්චසංවිදහනතො. අවසෙසෙහි මණ්ණරතනඉත්ථීරතනගහපතිරතනෙහි උපභුඤ්ජනෙන පචන්තං උපහොගසුඛං අනුභවති යථාරහං තෙහි තථානුභවනසිද්ධිතො. සො හි මණ්ණරතනෙන යොජනප්පමාණෙ පදෙසෙ අන්ධකාරං විධමෙත්වා ආලොකදස්සනාදිනා සුඛමනුභවති, ඉත්ථීරතනෙන අතික්කන්තමානුසකරුපදස්සනාදිවසෙන, ගහපතිරතනෙන ඉච්ඡිතිච්ඡිතමණ්ණකතකරජතාදිධනපටිලාභවසෙන සුඛමනුභවති.

ඉදානි සත්තියා, සත්තිඵලෙන ව යථාචුත්තමත්ථං විභාවෙතුං “පයමෙනා”තිආදි චුත්තං. තිව්ධා හි සත්තියො “සක්කොන්ති සමත්ථෙත්ති රාජානො ඵතායා”ති කත්වා. යථාහු –

“පභාවුස්සාහමන්තානං, වසා තිස්සො හි සත්තියො;
පභාවො දණ්ඩපො තෙජො, පතාපො තු ව කොසපො.

මන්තො ව මන්තනං සො තු, චතුක්කණ්ණො ද්විගොවරො;
තිගොවරො තු ඡක්කණ්ණො, රහස්සං ගුය්හමුච්චතෙ”ති.

තත්ථ චිරියබලං උස්සාහසත්ති. පයමෙන වස්ස චක්කරතනෙන තදනුයොගො පරිපුණ්ණො හොති. කස්මාති වෙ? තෙන උස්සාහසත්තියා පචත්තෙතබ්බස්ස අප්පටිහතාණාවක්කභාවස්ස සිද්ධිතො. පඤ්ඤාබලං මන්තසත්ති. පච්ඡිමෙන වස්ස පරිණායකරතනෙන තදනුයොගො. කස්මාති වෙ? තස්ස සබ්බරාජකිච්චෙසු කුසලභාවෙන මන්තසත්තියා විය අවිරජ්ඣනපයොගත්තා. දමනෙන, ධනෙන ව පහුත්තං පහුසත්ති. හත්ථීඅස්සගහපතිරතනෙහි වස්ස තදනුයොගො පරිපුණ්ණො හොති. කස්මාති වෙ? හත්ථීඅස්සරතනානං මහානුභාවතාය, ගහපතිරතනතො පටිලද්ධකොසසම්පත්තියා ව පභාවසත්තියා විය පභාවසම්ප්දිසිද්ධිතො. ඉත්ථිමණ්ණරතනෙහි තිව්ධසත්තියොගඵලං පරිපුණ්ණං හොතිති සම්බන්ධො, යථාචුත්තාහි තිව්ධාහි සත්තිහි පයුජ්ජනතො යං ඵලං ලද්ධබ්බං. තං සබ්බං තෙහි පරිපුණ්ණං හොතිති අත්ථො. කස්මාති වෙ? තෙහෙව උපහොගසුඛස්ස සිජ්ඣනතො.

දුට්ඨසුඛවසෙනපි යථාචුත්තමත්ථං විභාවෙතුං “සො ඉත්ථිමණ්ණරතනෙහි”තිආදි කථිතං. හොගසුඛන්ති සම්පෙ කත්වා පරිහොගවසෙන පචත්තසුඛං. සෙසෙහිති තදවසෙසෙහි චක්කාදිපඤ්චරතනෙහි. අපච්චත්ථිකතාවසෙන පචත්තසුඛං ඉස්සරියසුඛං. ඉදානි තෙසං සම්පන්නහෙතුවසෙනපි කෙනචි අවිනාහාවිතමෙව විභාවෙතුං “විසෙසතො”තිආදිමාහ. අදොසකුසලමූලජනිතකම්මානුභාවෙනාති අදොසසංඛිධානෙන කුසලමූලෙන සහජාතාදිපච්චයවසෙන උප්පාදිතකම්මස්ස ආනුභාවෙන සම්පජ්ජන්ති සොම්මතරරතනජාතිකත්තා. කම්මඵලඤ්ඤි යෙභුයොන කම්මසරික්ඛකං. මජ්ඣිමානි මණ්ණිඉත්ථිගහපතිරතනානි අලොභකුසලමූලජනිතකම්මානුභාවෙන සම්පජ්ජන්ති උළාරධනස්ස, උළාරධනපටිලාභකාරණස්ස ව පරිච්චාගසම්පදාහෙතුකත්තා. පච්ඡිමං පරිණායකරතනං අමොහකුසලමූලජනිතකම්මානුභාවෙන සම්පජ්ජති මහාපඤ්ඤෙනෙව චක්කවත්තිරාජකිච්චස්ස පරිනෙතබ්බත්තා, මහාපඤ්ඤාභාවස්ස ව අමොහකුසලමූලජනිතකම්මනිස්සන්දභාවතො. බොජ්ඣංගධගංයුත්තෙති මහාවග්ගෙ දුතියෙ බොජ්ඣංගධගංයුත්තෙ (සං. නි. 5.223). රතනසුත්තස්සාති තත්ථ පඤ්චමවග්ගෙ සඞ්ගිතස්ස දුතියස්ස රතනසුත්තස්ස (සං. නි. 5.223). උපදෙසො නාම සවිසෙසං සත්තන්තං රතනානං විචාරණවසෙන පචන්තො නයො.

සරණතො පටිපක්ඛවිධමනතො සුරා සත්තිවන්තො, නිබ්භයාවහාති අත්ථො. තෙනාහ “අභිරුක්ඛාතිකා”ති. අසුරෙ චිජිනිත්වා ධීතත්තා සක්කො දෙවානමින්දො ධිරො නාම, තස්ස සෙනඬගභාවතො දෙවපුත්තො “අඬග”න්ති වුවවති, ධිරස්ස අඬගං, තස්ස රූපමිව රූපං යෙසං තෙ ධිරඬගරූපා, තෙන වුත්තං “දෙවපුත්තසදිසකායා”ති. එකෙති සාරසමාසනාමකා ආවරියා, තදක්ඛමන්තො ආහ “අයං පනෙත්ථා”තිආදි. සභාවොති සභාවභූතො අත්ථො. උත්තමසුරාති උත්තමයොධා. සුරසද්දො හි ඉධ යොධත්ථො. එවඤ්ඤි පුරිමනයතො ඉමස්ස විසෙසනා හොති, “උත්තමත්ථො සුරසද්දො”තිපි වදන්ති, “උත්තමා සුරා වුවවන්ති”තිපි හි පායො දිස්සති. වීරානන්ති වීරියවන්තානං. අඬගන්ති කාරණං “අඬගියති ඤායති ඵලමෙනෙතා”ති කත්ථා. යෙන වීරියෙන “ධිරා”ති වුවවන්ති, තදෙව ධිරඬගං නාමාති ආහ “වීරියන්ති වුත්තං හොති”ති. රූපන්ති සරිරං. තෙන වුත්තං “වීරියමයසරිරා වියා”ති. වීරියමෙව වීරියමයං යථා “දානමය”න්ති, (දී. නි. 3.305; ඉතිවු. 60; නෙත්ති. 34) තස්මා වීරියසඬබ්බාතසරිරා වියාති අත්ථො. වීරියං පන න එකන්තරූපන්ති විය-සද්දග්ගහණං කතං. අපිච ධිරඬගෙන නිබ්බන්තං ධිරඬගන්ති අත්ථං දස්සෙතුං “වීරියමයසරිරා වියා”ති වුත්තං, එවමිපි වීරියතො රූපං න එකන්තං නිබ්බන්තන්ති විය-සද්දෙන දස්සෙති. අථ වා රූපං සරිරභූතං ධිරඬගං වීරියමෙනෙසන්ති යොජෙතබ්බං, තථාපි වීරියං නාම කිඤ්චි සවිග්ගහං න හොතිති දිපෙති “වීරියමයසරිරා වියා”ති ඉමිනා, ඉධාපි මයසද්දො සකත්ථෙයෙව දට්ඨබ්බො, තස්මා සවිග්ගහවීරියසදිසාති අත්ථො. ඉදං වුත්තං හොති – සවිග්ගහං වෙ වීරියං නාම සියා, තෙ වස්ස පුත්තා තංසදිසායෙව හවෙයායුන්ති අයමෙව වත්ථො ආවරියෙන (දී. නි. වී. 1.258) අනුමතො. මහාපදානට්ඨකථායං පන එවං වුත්තං “ධිරඬගං රූපමෙනෙසන්ති ධිරඬගරූපා, වීරියජාතිකා වීරියසභාවා වීරියමයා අකිලාසුනො අහෙසුං, දිවසමිපි යුජ්ඣන්තා න කිලමන්තිති වුත්තං හොති”ති, (දී. නි. අට්ඨ. 2.34) තදෙන රූපසද්දස්ස සභාවත්ථතං සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ඉධ වෙව අඤ්ඤත්ථ කත්ථවි “ධිතඬගරූපා”ති පායො දිස්සති. වීරියත්ථොපි හි ධිතසද්දො හොති “සච්චං ධම්මො ධිති වාගො, දිට්ඨං සො අතිවන්තති”තිආදිසු (ජා. 1.1.57) ධිතසද්දො විය. කත්ථවි පන “වීරඬග”න්ති පායොව දිට්ඨො. යථා රූච්චති, තථා ගහෙතබ්බං.

නනු ව රඤ්ඤො වක්කවත්තිස්ස පටිසෙනා නාම නත්ථී, ය’මස්ස පුත්තා පමද්දෙයායුං, අථ කස්මා “පරසෙනප්පමද්දනා”ති වුත්තන්ති වොදනං සොධෙත්තො “සවෙ”තිආදිමාහ, පරසෙනා හොතු වා, මා වා, “සවෙ පන හවෙයා”ති පරිකප්පනාමත්තෙන තෙසං එවමානුභාවතං දස්සෙතුං තථා වුත්තන්ති අධිප්පායො, “පරසෙනප්පමද්දනා”ති වුත්තෙපි පරසෙනං පමද්දිතුං සමත්ථාති අත්ථො ගහෙතබ්බො පකරණතොපි අත්ථන්තරස්ස විඤ්ඤායමානත්තා, යථා “සික්ඛමානෙන භික්ඛවෙ භික්ඛුනා අඤ්ඤාතබ්බං පරිපුච්ඡිතබ්බං පරිපඤ්චිතබ්බං”න්ති (පාචි. 434) එතස්ස පදභාජනියෙ (පාචි. 436) “සික්ඛිතුකාමෙනා”ති අත්ථග්ගහණන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “තං පරිමද්දිතුං සමත්ථා”ති වුත්තං. න හි තෙ පරසෙනං පමද්දන්තා තිට්ඨන්ති, අථ ඛො පමද්දනසමත්ථා එව හොන්ති. එවමඤ්ඤත්ථි යථාරහං. පරසෙනං පමද්දනාය සමත්ථෙත්තිති පරසෙනප්පමද්දනාති අත්ථං දස්සෙතිතිපි වදන්ති.

පුබ්බෙ කතුපච්ඡිතස්ස එතරහි විපච්චමානකස්ස පුඤ්ඤධම්මස්ස චිරතරං විපච්චිතුං පච්චයභූතං වක්කවත්තිවත්තසමුදාගතං පයොගසම්පත්තිසඬබ්බාතං ධම්මං දස්සෙතුං “ධම්මෙනා”ති පදස්ස “පාණො න හන්තබ්බොතිආදිනා පඤ්චසීලධම්මෙනා”ති අත්ථමාහ. අයඤ්ඤි අත්ථො “යෙ ඛො පනානන්ද පුරත්ථිමාය දිසාය පටිරාජානො, තෙ රාජානං මහාසුදස්සනං උපසඬකමිත්වා එවමාහංසු ‘එහි ඛො මහාරාජ, ස්වාගතං තෙ මහාරාජ, සකං තෙ මහාරාජ, අනුසාස මහාරාජා’ති. රාජා මහාසුදස්සනො එවමාහ ‘පාණො න හන්තබ්බො, අදින්නං න ආදාතබ්බං, කාමෙසු මිච්ඡා න වරිතබ්බා, මුසා න හණ්තබ්බා, මජ්ජං න පාතබ්බං, යථාභුත්තඤ්ච භුඤ්ජථා’ති. යෙ ඛො පනානන්ද පුරත්ථිමාය දිසාය පටිරාජානො, තෙ රඤ්ඤො මහාසුදස්සනස්ස අනුයන්තා අහෙසු”න්තිආදිනා (දී. නි. 2.244) ආගතං රඤ්ඤො ඔවාදධම්මං සන්ධාය වුත්තො. එවඤ්ඤි “අදණ්ඩෙන අසත්ථෙතා”ති ඉදමිපි විසෙසනවචනං සුසමත්ථිතං හොති. අඤ්ඤාසුපි සුත්තනිපාතට්ඨකථාදිසු (සු. නි. අට්ඨ. 226; වු. පා. අට්ඨ. 6.3; දී. නි. අට්ඨ. 2.33; සං. නි. අට්ඨ. 3.223) අයමෙවත්ථො වුත්තො.

මහාපදානට්ඨකථායං පන “අදණ්ඩෙනාති යෙ කතාපරාධෙ සත්තෙ සතමිපි සහස්සමිපි ගණ්හන්ති, තෙ ධනදණ්ඩෙන රජ්ජං කාරෙත්ති නාම, යෙ ඡෙජ්ජහෙජ්ජං අනුසාසන්ති, තෙ සත්ථදණ්ඩෙන. අයං පන දුට්ඨමිපි දණ්ඩං පහාය අදණ්ඩෙන අජ්ඣාචසති. අසත්ථෙතාති යෙ එකතොධාරාදිනා සත්ථෙත පරං විහෙසන්ති, තෙ සත්ථෙත රජ්ජං කාරෙත්ති නාම. අයං පන සත්ථෙත වුද්දකමක්ඛිකායපි පිචනමත්තං

ලෝභිකං කස්සවි අනුප්පාදෙත්වා ධම්මෙනෙව, ‘එහි ඛො මහාරාජා’ති එවං පටිරාජුහි සම්පට්ඨිකාගමනො චුත්තප්පකාරං පථවිං අභිච්ඡිනිත්වා අප්ඤ්ඤාචසනි අභිභවිත්වා සාමී හුත්වා වසතිති අත්ථො”ති (දී. නි. අට්ඨ. 2.34) චුත්තං, තදෙනං “ධම්මෙනා”ති පදස්ස “පුබ්බෙ කතුපචිතෙන එතරහි විපච්චමානකෙන යෙන කෙනවි පුඤ්ඤධම්මෙනා”ති අත්ථං සන්ධාය චුත්තං. තෙනෙව හි “ධම්මෙන පටිරාජුහි සම්පට්ඨිකාගමනො චුත්තප්පකාරං පථවිං අභිච්ඡිනිත්වා අප්ඤ්ඤාචසනි”ති. ආචරියෙනපි (දී. නි. ටී. 1.258) චුත්තං ධම්මෙනාති කතුපචිතෙන අත්තනො පුඤ්ඤධම්මෙන. තෙන හි සඤ්චොදිතා පථවියං සබ්බරාජානො පච්චුග්ගන්ත්වා “ස්වාගතං තෙ මහාරාජා”තිආදීනි වත්වා අත්තනො රජ්ජං රඤ්ඤො වක්කවත්තිස්ස නියායතෙත්ති. තෙන චුත්තං “සො ඉමං පථවිං සාගරපරියන්තං අදණ්ඨෙත අසත්ථෙත ධම්මෙන අභිච්ඡිය අප්ඤ්ඤාචසනි”ති, තෙනපි යථාචුත්තමෙවත්ථං දස්සෙති, තස්මා උභයථාපි එත්ථ අත්ථො යුත්තො එවාති දට්ඨබ්බං. වක්කවත්තිවත්තපුරණාදිපයොගසම්පත්තිමත්තරෙන හි පුබ්බෙ කතුපචිතකම්මෙනෙව එවමප්ඤ්ඤාචසනං න සම්භවති, තථා පුබ්බෙ කතුපචිතකම්මමත්තරෙන වක්කවත්තිවත්තපුරණාදිපයොගසම්පත්තියා එවාති.

එවං එකං නිප්පත්තිං කථෙත්වා දුතියං නිප්පත්තිං කථෙතුං යදෙනං “සචෙ ඛො පනා”තිආදිවචනං චුත්තං, තත්ථ අනුත්තානමත්ථං දස්සෙත්තො “අරහං...පෙ.... විචට්ඨච්ඡදොති එත්ථා”තිආදිමාහ. යස්මා රාගාදයො සත්ත පාපධම්මා ලොකෙ උප්පජ්ජන්ති, උප්පජ්ජමානා ව තෙ සත්තසත්තානං ඡාදෙත්වා පරියොනන්ධිත්වා කුසලප්පවත්තිං නිවාරන්ති, තස්මා තෙ ඉධ ඡදස්ද්දෙන චුත්තාති දස්සෙති “රාගදොසා”තිආදිනා. දුච්චරිතන්ති මිච්ඡාදිට්ඨිතො අඤ්ඤෙන මනොදුච්චරිතෙන සහ තිණ්ණ දුච්චරිතාති, මිච්ඡාදිට්ඨි පන විසෙසෙන සත්තානං ඡදනතො, පරමසාවජ්ජන්තා ව විසුං ගහිතා. චුත්තඤ්ච “සබ්බෙ තෙ ඉමෙහෙව ද්වාසට්ඨියා වත්ථුහි අන්තොජාලිකතා, එත්ථ සිතාව උම්මුජ්ජමානා උම්මුජ්ජන්ති”තිආදි (දී. නි. 1.146). තථා මුය්හනට්ඨෙත මොහො, අවිදිතකරණට්ඨෙත අවිජ්ජාති පවත්තිආකාරහෙදෙන අඤ්ඤාණමෙව ද්විධා චුත්තං. තථා හිස්ස ද්විධාපි ඡදනත්ථො කථිතො “අන්ධතමං තදා හොති, යං මොහො සහතෙ නර”න්ති, (මහානි. 5, 156, 195) “අවිජ්ජාය නිචුතො ලොකො, චෙච්චිජා පමාදා නප්පකාසති”ති (සු. නි. 1039; චූළනි. පාරායනවග්ග.2) ව. එවං රාගදොසාදිනම්පි ඡදනත්ථො වත්තබ්බො. මහාපදානට්ඨකථායං (දී. නි. අට්ඨ. 2.33) පන රාගදොසමොහමානදිට්ඨිකිලෙසතණ්භාවසෙන සත්ත පාපධම්මා ගහිතා. තත්ථ රඤ්ජනට්ඨෙත රාගො, තණ්භායනට්ඨෙත තණ්භාති පවත්තිආකාරහෙදෙන ලොහො එව ද්විධා චුත්තො. තථා හිස්ස ද්විධාපි ඡදනත්ථො එකන්තිකොව. යථාහ “අන්ධතමං තදා හොති, යං රාගො සහතෙ නර”න්ති, “කාමන්ධා ජාලසඤ්ජන්තා, තණ්භාඡදනඡාදිනා”ති (උදා. 94) ව, කිලෙසග්ගහණෙන ව චුත්තාවසිට්ඨා විචිකිච්ඡාදයො චුත්තා.

සත්තහි පට්ඨිඡන්තෙති හෙතුගබ්භවචනං, සත්තහි පාපධම්මෙහි පට්ඨිඡන්තන්තා කිලෙසවසෙන අන්ධකාරෙ ලොකෙති අත්ථො. තං ඡදනන්ති සත්තපාපධම්මසඬ්ඛාතං ඡදනං. විචට්ඨෙත්වාති විචට්ඨං කත්වා විගමෙත්වා. තදෙව පරියායන්තරෙන චුත්තං “සමන්තතො සඤ්ජාතාලොකො හුත්වා”ති. කිලෙසඡදනවිගමො එව හි ආලොකො, එතෙන විචට්ඨිතබ්බො විගමෙතබ්බොති විචට්ඨො, ඡාදෙති පට්ඨිඡාදෙතිති ඡදො, විචට්ඨො ඡදො අනෙතාති විචට්ඨච්ඡදා, විචට්ඨච්ඡදො වාති අත්ථං දස්සෙති. අයඤ්ඤි විචට්ඨච්ඡදසද්දො දළ්භධම්මපච්චක්ඛධම්මසද්දාදයො විය පුල්ලිඬ්ඛගවසෙන ආකාරන්තො, ඔකාරන්තො ව හොති. තථා හි මහාපදානට්ඨකථායං චුත්තං “රාගදොසමොහමානදිට්ඨිකිලෙසතණ්භාසඬ්ඛාතං ඡදනං ආචරණං විචට්ඨං විද්ධංසිතං විචට්ඨකං එතෙනාති විචට්ඨඡදො, ‘විචට්ඨඡදා’තිපි පායො, අයමෙවත්ථො”ති, (දී. නි. අට්ඨ. 2.33) තස්සා ලිතත්ථප්පකාසනියම්පි චුත්තං “විචට්ඨඡදාති ඔකාරස්ස ආකාරං කත්වා නිද්දෙසො”ති. සද්දවිදු පන “ආධන්වාදිතොති ලක්ඛණෙන සමාසන්තගතෙහි ධනුසද්දාදීහි ක්වචි ආපච්චයො”ති වත්වා “කණ්ඩිවධන්වා, පච්චක්ඛධම්මා, විචට්ඨඡදා”ති පයොගමුදාහරන්ති.

කස්මා පදත්තයමෙතං චුත්තන්ති අනුයොගං හෙතාලඬ්ඛකාරනයෙන පරිහරන්තො “කත්ථා”තිආදිමාහ, තත්ථාති ව තිසු පදෙසුති අත්ථො. පුජාවිසෙසං පටිග්ගණ්හිතුං අරහතිති අරහන්ති අත්ථෙත පුජාරහතා චුත්තා. යස්මා සම්මාසම්බුද්ධො, තස්මා පුජාරහතාති තස්සා පුජාරහතාය හෙතු චුත්තො. සවාසනසබ්බකිලෙසප්පහානපුබ්බකත්තා බුද්ධභාවස්ස බුද්ධත්තහෙතුහතා විචට්ඨඡදනා චුත්තා. කම්මාදිවසෙන තිවිධං වට්ඨඤ්ච රාගාදිවසෙන සත්තවිධො ඡදො ව වට්ඨච්ඡදා, වට්ඨච්ඡදෙහි විගතො, විගතා වා වට්ඨච්ඡදා යස්සාති විචට්ඨච්ඡදො, විචට්ඨච්ඡදා වා, ද්වන්ද්වපුබ්බගො පන වි-සද්දො

උභයත්ථ යොජෙතබ්බොති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “විවට්ටො ව විච්ඡදො වා”ති වුත්තං. එවම්පි වදන්ති “විවට්ටො ව සො විච්ඡදො වාති විවට්ටච්ඡදො, උත්තරපදෙ පුබ්බපදලොපොති අත්ථං දස්සෙති”ති. “අරහං වට්ටාභාවෙනා”ති ඉදං කිලෙසෙහි ආරක්කතා, කිලෙසාරිනං සංසාරචක්කස්සාරානඤ්ච හතත්තා, පාපකරණෙ ව රහාභාවාති අත්ථං සන්ධාය වුත්තං. ඉදඤ්චි එලෙන හෙතානුමානදස්සනං – යථා තං ධුමෙන අග්ගිස්ස, උදකොසෙන උපරි වුට්ඨියා, එතෙන ව අත්ථෙත අරහභාවො හෙතු, වට්ටාභාවො එලන්ති අයං ආවරියමති. “පච්චයාදිනං, පුජාවිසෙසස්ස ව අරහත්තා”ති පන හෙතුනා එලානුමානදස්සනම්පි සියා යථා තං අග්ගිනා ධුමස්ස, උපරි වුට්ඨියා උදකොසස්ස. “සම්මාසම්බුද්ධො ඡදනාභාවෙනා”ති ඉදං පන හෙතුනා එලානුමානදස්සනං සවාසනසබ්බකිලෙසච්ඡදනාභාවපුබ්බකත්තා සම්මාසම්බුද්ධභාවස්ස. අරහත්තමග්ගෙන හි විච්ඡදනා, සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාඤාඤානෙ සම්මාසම්බුද්ධභාවො. “විවට්ටො ව විච්ඡදො වා”ති ඉදං හෙතුද්වයං. කාමඤ්ච ආවරියමති යා එලෙන හෙතුඅනුමානදස්සනෙ විවට්ටනා එලමෙව හොති, හෙතුඅනුමානදස්සනස්ස, පන තථාඤ්ඤාණස්ස ව හෙතුභාවතො හෙතුයෙව නාමාති වෙදිතබ්බං.

එවං පදත්තයවචනෙ හෙතාලඬිකාරන යෙන පයොජනං දස්සෙත්වා ඉදානි චතුර්වේසාරජ්ජවසෙනපි දස්සෙත්තො “දුතියෙනා”ති ආදිමාහ. තත්ථ දුතියෙන වෙසාරජ්ජෙනාති “චත්තාරිමානි හික්ඛවෙ තථාගතස්ස වෙසාරජ්ජාති, යෙහි වෙසාරජ්ජෙහි සමන්තාගතො තථාගතො ආසහං යානං පටිජානාති, පරිසාසු සිහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති”ති ආදිනා (අ. නි. 4.8; ම. නි. 1.150) භගවතා වුත්තක්කමෙන දුතියභූතෙන “බිණ්ණාසවස්ස තෙ පටිජානතො ‘ඉමෙ ආසවා අපරික්ඛිණා’ති, තත්‍ර වත මං සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා දෙවො වා මාරො වා බ්‍රහ්මා වා කොචි වා ලොකස්මිං සහ ධම්මෙන පටිචොදෙස්සතිති නිමිත්තමෙනං හික්ඛවෙ න සමනුපස්සාමි, එතමහං හික්ඛවෙ නිමිත්තං. අසමනුපස්සන්තො ඛෙමප්පත්තො අභයප්පත්තො වෙසාරජ්ජප්පත්තො විහරාමි”ති පරිදිපිතෙන වෙසාරජ්ජෙන. පුරිමසිද්ධිති පුරිමස්ස “අරහ”න්ති පදස්ස අත්ථසිද්ධි අරහත්තසිද්ධි, දුතියවෙසාරජ්ජස්ස තදත්ථභාවතො තෙන වෙසාරජ්ජෙන තදත්ථසිද්ධිති වුත්තං හොති. “බිණ්ණාසවස්ස තෙ පටිජානතො ‘ඉමෙ ආසවා අපරික්ඛිණා’ ති” ආදිනා වුත්තමෙව හි දුතියවෙසාරජ්ජං “කිලෙසෙහි ආරක්කතා”ති ආදිනා වුත්තො “අරහ”න්ති පදස්ස අත්ථොති. තතො ව විඤ්ඤායති “යථා දුතියෙන වෙසාරජ්ජෙන පුරිමසිද්ධි, එවං පුරිමෙනපි අත්ථෙත දුතියවෙසාරජ්ජසිද්ධි”ති. එවඤ්ච කත්වා ඉමිනා න යෙන චතුර්වේසාරජ්ජවසෙන පදත්තයවචනෙ පයොජනදස්සනං උපපන්නං හොති. ඉතරථා හි කිඤ්චිපයොජනාභාවතො ඉදං යෙව චචනං ඉධ අවත්තබ්බං සියාති. එස න යො සෙසෙසුපි.

පයමෙනාති වුත්තනයෙන පයමභූතෙන “සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො ‘ඉමෙ ධම්මා අනභිසම්බුද්ධා’ති, තත්‍ර...පෙ.... විහරාමි”ති පරිදිපිතෙන වෙසාරජ්ජෙන. දුතියසිද්ධිති දුතියස්ස “සම්මාසම්බුද්ධො”ති පදස්ස අත්ථසිද්ධි බුද්ධත්තසිද්ධි තස්ස තදත්ථභාවතො. තතියචතුත්ථෙහිති වුත්තනයෙනෙව තතියචතුත්ථභූතෙහි “යෙ ඛො පන තෙ අන්තරායිකා ධම්මා වුත්තා, තෙ පටිසෙවතො නාලං අන්තරායායාති, තත්‍ර...පෙ.... විහරාමි”ති ව “යස්ස ඛො පන තෙ අත්ථාය ධම්මො දෙසිතො, සො න නියානි තක්කරස්ස සම්මා දුක්ඛක්ඛයායාති, තත්‍ර...පෙ.... විහරාමි”ති (අ. නි. 4.8; ම. නි. 1.150) ව පරිදිපිතෙහි වෙසාරජ්ජෙහි. තතියසිද්ධිති තතියස්ස “විවට්ටච්ඡදා”ති පදස්ස අත්ථසිද්ධි විවට්ටච්ඡදත්ථසිද්ධි තෙහි තස්ස පාකට්ඨාවතොති අත්ථො. “යාථාවතො අන්තරායිකනියානිකධම්මාපදෙසෙන හි සත්ථු විවට්ටච්ඡදභාවො ලොකෙ පාකට්ටො අහොසි”ති (දී. නි. 1.258) ආවරියෙන වුත්තං, විවට්ටච්ඡදභාවෙනෙව අන්තරායිකනියානිකධම්මදෙසනාසිද්ධිතො “තතියෙන තතියචතුත්ථසිද්ධි”තිපි චත්තුං යුජ්ජති.

එවං පදත්තයවචනෙ චතුර්වේසාරජ්ජවසෙන පයොජනං දස්සෙත්වා ඉදානි චක්ඛුත්තයවසෙනපි දස්සෙත්තො “පුරිමඤ්චා”ති ආදිමාහ. තත්ථ ව-සද්දො උපනායසත්ථො. පුරිමං “අරහ”න්ති පදං භගවතො හෙට්ඨිමග්ගෙඑලත්තයඤ්ඤාණසබ්බාතං ධම්මචක්ඛුං සාධෙති කිලෙසාරිනං, සංසාරචක්කස්ස අරානඤ්ච හතභාවදීපනතො. දුතියං “සම්මාසම්බුද්ධො”ති පදං ආසායානුසයඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤ්ඤාණසබ්බාතං බුද්ධචක්ඛුං සාධෙති සම්මාසම්බුද්ධස්සෙව තංසම්භවතො. තදෙනඤ්චි ඤාණද්වයං සාවකපච්චෙකබුද්ධානං න සම්භවති. තතියං “විවට්ටච්ඡදා”ති පදං සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාඤාඤානෙ සමන්තචක්ඛුං සාධෙති සවාසනසබ්බකිලෙසප්පහානදීපනතො. “සම්මාසම්බුද්ධො”ති හි චත්වා “විවට්ටච්ඡදා”ති චචනං සම්මාසම්බුද්ධභාවාය

සවාසනාසබ්බකිලෙසප්පභානං විභාවෙතීති. “අභං ඛො පන තාත අම්බට්ඨ මන්තානං දාතා”ති ඉදං අප්පධානං, “ත්ථං මන්තානං පටිග්ගහෙතා”ති ඉදමෙව පධානං සමුත්තෙජනාවචනන්ති සන්ධාය “ත්ථං මන්තානං පටිග්ගහෙතාති ඉමිනා”ස්ස මන්තෙසු සුරභාවං ජනෙති”ති වුත්තං, ලක්ඛණවිභාවනෙ විසදඤාණතාසඬ්ඛාතං සුරභාවං ජනෙතීති අත්ථො.

259. එවං හොති එත්ථ එවං-සද්දො වචනසම්පට්ඨිජනෙ නිපාතො, වචනසම්පට්ඨිජනඤ්චෙත්ථ තථා මයං තං භවත්තං ගොතමං වෙදිස්සාම, ත්ථං මන්තානං පටිග්ගහෙතාති ව එවං පවත්තස්ස පොක්ඛරසාතිනො වචනස්ස සම්පට්ග්ගහො. “තස්සත්ථො”ති ආදිනාපි හි තදෙවත්ථං දස්සෙති. තථා ව වුත්තං “බ්‍රාහ්මණස්ස පොක්ඛරසාතිස්ස පටිස්සුත්ථා”ති, තං පනෙස ආවරියස්ස සමුත්තෙජනාය ලක්ඛණෙසු විගතසම්මොහභාවෙන බුද්ධමන්තෙ සම්පස්සමානන්තා වදනීති දස්සෙන්නො “සොපි”ති ආදිමාහ. තත්ථ “තායාති තාය යථාවුත්තාය සමුත්තෙජනායා”ති (දී. නි. ටී. 1.259) ආවරියෙන වුත්තං, අධුනා පන පොත්ථකෙසු “තාය ආවරියකථායා”ති පාඨො දිස්සති. අත්ථතො වෙස අවිරුද්ධොයෙව. මන්තෙසු සතිසමුප්පාදිකා හි කථා සමුත්තෙජනාති.

අයානභූමිත්ති යානස්ස අභූමිං, යානෙන යාතුමසක්කුණෙයාථයානභූතං, ද්වාරකොට්ඨකසම්පං ගත්ත්වාති අත්ථො.

අවිසෙසෙන වුත්තස්සපි වචනස්ස අත්ථො අට්ඨකථාපමාණතො විසෙසෙන ගහෙතබ්බොති ආහ “ධීතමජ්ඣන්තිකසමයෙ”ති. සබ්බෙසමාවිණ්ණවසෙන පට්ඨනං වත්ථා පධානිකානමෙව ආවෙණිකාවිණ්ණවසෙන දුතියනෙයො වුත්තො. දිවාපධානිකාති දිවාපධානානුසුඤ්ජනකා, දිවසභාගෙ සමණධම්මකරණත්ථං තෙ එවං වඩ්ඤ්මන්තිති වුත්තං හොති. තෙනාහ “තාදිසානඤ්චි”ති ආදි. “පරිවෙණතො පරිවෙණමාගච්ඡන්තො පපඤ්චො හොති, පුච්ඡිත්ථාව පටිසිස්සාමි”ති අම්බට්ඨස්ස තදුපසඬ්ඛමනාධිප්පායං විභාවෙන්නො “සො කිරා”ති ආදිමාහ.

260. අභිඤ්ඤාතකුලෙ ජාතො අභිඤ්ඤාතකොලඤ්ඤො. කාමඤ්ච වක්ඛමානනෙයෙන පුබ්බෙ අම්බට්ඨකුලමපඤ්ඤාතං, තදා පන පඤ්ඤාතන්ති ආහ “තදා කිරා”ති ආදි. රූපජාතිමන්තකුලාපදෙසෙහිති “අයමිදිසො”ති අපදිසනහෙතුතෙහි වතුහි රූපජාතිමන්තකුලෙහි. යෙන තෙ භික්ඛු චිත්තධිංසු, තදධිප්පායං ආව කාතුං “යො හි”ති ආදි වුත්තං. අවිසෙසතො වුත්තමිපි විසෙසතො විඤ්ඤායමානත්ථං සන්ධාය භාසිතවචනන්ති දස්සෙති “ගන්ධකුට්ඨං සන්ධායා”ති ඉමිනා. එවමිදිසෙසු.

අතුරිතොති අවෙගායන්තො, “අතුරන්තො”තිපි පාඨො, සොයෙවත්ථො. කථං පටිසන්තො අතරමානො පටිසති නාමාති ආහ “සණ්ඤ”න්ති ආදි. තත්ථ පදප්පමාණට්ඨානෙති ද්විත්තං පදානං අන්තරෙ මුට්ඨීරතනපමාණට්ඨානෙ. සිත්ථුචාරො නාම එකො පුප්පුපගරුක්ඛො, යස්ස සෙනං පුප්ථං හොති, යො “නිග්ගුණ්ඨි” තිපි වුවචිති. පමුඛන්ති ගන්ධකුට්ඨගබ්භපමුඛං. “කුඤ්චිකච්ඡිද්දසම්පෙ”ති වුත්තවචනං සමත්ථෙතුං “ද්වාරං කිරා”ති ආදි වුත්තං.

261. “දානං දදමානෙහි”ති ඉමිනා පාරමිතානුභාවෙන සයමෙව ද්වාරවිවරණං දස්සෙති.

භගවතා සද්ධිං සම්මොදිංසුති එත්ථ සමත්ථෙත සං-සද්දෙන විඤ්ඤායමානං භගවතො තෙහි සද්ධිං පට්ඨං පවත්තමොදනාසඬ්ඛාතං නෙයාත්ථං දස්සෙන්නො “යථා”ති ආදිමාහ. භගවාපි හි “කච්චි හො මාණවා බමනියං, කච්චි යාපනිය”න්ති ආදිනි පුච්ඡන්තො තෙහි මාණවෙහි සද්ධිං පුබ්බභාසිතාය පට්ඨඤ්ඤෙව පවත්තමොදො අහොසි. සමප්පවත්තමොදාති භගවතො තදනුකරණෙන සමං පවත්තසංසන්දනා. තදත්ථං සහ උපමාය දස්සෙතුං “සිතොදකං වියා”ති ආදි වුත්තං. තත්ථ පරමනිබ්බුතකිලෙසදරථතාය භගවතො සිතොදකසදිසතා, අනිබ්බුතකිලෙසදරථතාය ව මාණවානං උණ්හොදකසදිසතා දට්ඨබ්බා. සම්මොදිතන්ති සංසන්දිතං. මුදසද්දො හෙත්ථ සංසන්දනෙයෙව, න පාමොජ්ජෙ, එවඤ්චි යථාවුත්තඋපමාවචනං සමත්ථිතං හොති. තථා හි වුත්තං “එකිභාව”න්ති, සම්මොදනකිරියාය සමානතං එකරූපතන්ති අත්ථො.

බමනියන්හි “වතුචක්කං නවද්වාරං සරිරයන්තං දුක්ඛබ්බුලතාය සභාවතො දුස්සභං කච්චි බමිතුං සක්කුණෙයා”න්හි පුව්ඡන්ති, යාපනියන්හි ආභාරාදිපච්චයපටිබද්ධවුත්තිකං චිරජ්ඣන්ධසඬ්ඛාතාය යාපනාය කච්චි යාපෙතුං සක්කුණෙයාං, සීසරොගාදිආධාධාභාවෙන කච්චි අප්පාබාධං, දුක්ඛජීවිකාභාවෙන කච්චි අප්පාතඬ්ඛං, තංතංකිච්චකරණෙ උට්ඨානසුඛතාය කච්චි ලුභ්ථයානං, තදනුරූපබලයොගතො කච්චි බලං, සුඛච්භාරඵලසබ්භාවෙන කච්චිඵාසුච්භාරො අත්ථිති සබ්බත්ථ කච්චි-සද්දං යොජෙත්වා අත්ථො වෙදිතබ්බො. බලජ්ජන්තා පිති පිතිසෙව. තරුණා පිති පාමොජ්ජං. සම්මොදනං ජනෙති කරොතිති සම්මොදනිකං, තදෙව සම්මොදනියං ක-කාරස්ස ය-කාරං කත්වා. සම්මොදෙතබ්බතො සම්මොදනියන්හි ඉමමත්ථං දස්සෙති “සම්මොදිතුං යුත්තභාවතො”ති ඉමිනා. ඵලං ආචරියෙහි වුත්තං. සම්මොදිතුං අරහතිති සම්මොදනිකං, තදෙව සම්මොදනියං යථාචුත්තනයෙනාති ඉමමත්ථමපි දස්සෙතිති දට්ඨබ්බං. “සාරොතු”න්හි එතස්ස “නිරන්තරං පවත්නෙතු”න්හි අත්ථවචනං. සරිතබ්බභාවතොති අනුස්සරිතබ්බභාවතො. “සාරොතුං අරහති”ති අත්ථෙ යථාපදං දීඝෙන “සාරණිය”න්හි වුත්තං. “සරිතබ්බ”න්හි අත්ථෙ පන “සරණිය”න්හි වත්තබ්බෙ දීඝං කත්වා “සාරණිය”න්හි වුත්තන්හි වෙදිතබ්බං. ඵලං සද්දතො අත්ථං දස්සෙත්වා ඉදාහි අත්ථමත්තතො දස්සෙතුං “සුයාමානසුඛතො”තිආදි වුත්තං. තත්ථ සුයාමානසුඛතොති ආපාට්මධුරත්තමාහ, අනුස්සරියමානසුඛතොති විමද්දරමණියත්තං. බ්‍යඤ්ජනපරිසුද්ධතායාති සභාවනිරුත්තිභාවෙන තස්සා කථාය වචනවාතුරියං, අත්ථපරිසුද්ධතායාති අත්ථස්ස නිරුපක්කිලෙසත්තං. අනෙකෙහි පරියායෙහීති අනෙකෙහි කාරණෙහි.

අපසාදෙස්සාමීති මඬිතුං කරිස්සාමි. උභොසු බන්ධෙසු සාටකං ආසජ්ජෙත්වා කණ්ඨෙ ඔලම්බනං සන්ධාය “කණ්ඨෙ ඔලම්බිත්වා”ති වුත්තං. දුස්සකණ්ණං ගහෙත්වාති නිවත්ථසාටකස්ස කොටිං එකෙන හත්ථෙන ගහෙත්වා. වඬිකමිතුමාරුහනං සන්ධාය “වඬිකමං අභිරුහිත්වා”ති ආහ. ධාතුසමතාති රසාදිධාතුනං සමාවත්ථතා, අරොගතාති අත්ථො. පාසාදිකත්ථන්හි පසාදජනනත්ථං “ගතගතට්ඨානෙ”ති ඉමිනා සම්බන්ධො. “පාසාදිකත්තා”තිපි පායො, තස්සත්ථො – අඬිගපච්චඬිගානං පසාදාභත්තාති, “උජ්ජන්තබ්බුමානා”ති ඉමිනා සම්බන්ධො. උජ්ජණ්ඩනකථන්හි අවහසිතබ්බතායුත්තකථං. “අනාවාරභාවසාරණිය”න්හි තස්ස විසෙසනං, අනාවාරභාවෙන සාරණියං “අනාවාරො වතාය”න්හි සරිතබ්බකත්ති අත්ථො.

262. කාතුං දුක්කරමසක්කුණෙයාං කිච්චමයං ආරහිති දස්සෙතුං “භවග්ගං ගහෙතුකාමො වියා”තිආදි වුත්තං. අසක්කුණෙයාසුද්ධතො සදෙවකෙනපි ලොකෙන, යදිදං භගවතො අපසාදනං. තෙනාහ “අට්ඨානෙ වායමති”ති. හන්ද තෙන සද්ධිං මන්තෙමීති ඵලං අට්ඨානෙ වායමන්තොපි අයං බාලො “මයි කිඤ්චි අකථෙත්තෙ මයා සද්ධිං උත්තරි කථෙතුමිපි න විසහති”ති මානමෙව පග්ගණ්ඨිස්සති, කථෙත්තෙ පන කථාපසඬිගෙනස්ස ජාතිගොත්තෙ විභාවිතෙ මානනිග්ගහො භවිස්සති, “හන්ද තෙන සද්ධිං මන්තෙමී”ති භගවා අමිබට්ඨං මාණවං එතදවොචාති අත්ථො. ආචාරසමාවාරසික්ඛාපනෙන ආචරියා, තෙසං පන ආචරියානං පකට්ඨා ආචරියාති පාවරියා යථා “පපිතාමහො”ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “ආචරියෙහි ව තෙසං ආචරියෙහි වා”ති වුත්තං.

පට්ඨමඉබ්බවාදවණ්ණනා

263. කිඤ්චාපි “සයානො වා”තිආදිවචනං න වත්තබ්බං, මානවසෙන පන යුගග්ගාහං කරොන්තො වදතිති දස්සෙත්තො “කාමං තිසු”තිආදිමාහ. තත්ථ තිසු ඉරියාපථෙසුති යානගමනනිසජ්ජාසු. තෙස්වෙව හි ආචරියෙන සද්ධිං සල්ලපිතුමරහති, න තු සයනෙ ගරුකරණියානං සයානානම්පි සම්මුඛා ගරුකාරෙහි සයනස්ස අකත්තබ්බභාවතො. කථාසල්ලාපන්හි කථාවසෙන යුගග්ගාහකරණත්ථං සල්ලපනං. සයානෙන හි ආචරියෙන සද්ධිං සයනස්ස කථා නාම ආචාරො න හොති, තථාපෙන ඉතරෙහි සද්ධිං කත්වා කථනං ඉධ කථාසල්ලාපො.

යං පනෙන “සයානො වා හි හො ගොතම බ්‍රාහ්මණො සයානෙන බ්‍රාහ්මණෙන සද්ධිං සල්ලපිතුමරහති”ති වුත්තස්ස සල්ලාපස්ස අනාවාරභාවච්භාවනං සත්ථාරා අමිබට්ඨෙත සද්ධිං කථෙත්තෙන කතං, තං පාළිවසෙන සඬ්ඛිතිමනාරුළුභමිපි අගරහිතාය ආචරියපරම්පරාය යාවජ්ජතතා සමාහතන්හි “යෙ ව බො තෙ හො ගොතමා”තිආදිකාය උපරිපාළියා සම්බන්ධභාවෙන දස්සෙත්තො “තතො කිරා”තිආදිමාහ. ගොරුපන්හි ගො නූත රුපකවසෙන වුත්තත්තා, රුපසද්දස්ස ව

තබ්භාවවුත්තියො. යදි අභිලේන්තො භවෙයා, “මුණ්ඩා සමණා”ති වදෙයා, භිලේන්තො පන ගරහන්ථෙන ක-සද්දෙන පදං වඩ්ඨෙත්වා “මුණ්ඩකා සමණකා”ති වදනීති දස්සෙතුං “මුණ්ඩෙ මුණ්ඩා”තිආදි වුත්තං. ඉබ්භාති ගහපතිකාති අත්ථමත්තවචනං, සද්දෙනො පන ඉහස්ස පයොගො ඉහො උත්තරපදලොපෙන, තං ඉහං අරහන්තිති ඉබ්භා ද්විත්තං කත්වා. කිං වුත්තං හොති – යථා සොහනං ගමනතො ඉහසඩ්ඛාතො හත්ථිවාහනභූතො පරස්ස වසෙන පවත්තති, න අත්තනො, එවමෙනෙපි බ්‍රාහ්මණානං සුස්සුසකා සුද්දා පරස්ස වසෙන පවත්තන්ති, න අත්තනො, තස්මා ඉහසදිසපයොගතාය ඉබ්භාති. තෙ පන කුටුම්භිකතාය සරවාසිනො සරසාමිකා හොන්තිති අත්ථමත්තං දස්සෙති “ගහපතිකා”ති ඉමිනා.

කණ්භාති කණ්භජාතිකා. ද්විජා එව හි සුද්ධජාතිකා, න ඉතරෙති තස්සාධිප්පායො. තෙනාහ “කාළකා”ති. පිතාමහභාවෙන ඤාතිබන්ධවත්තා බන්ධු. තෙනාහ “පිතාමහොති වොහරන්ති”ති. අපච්චාති පුත්තා. මුඛතො නික්ඛන්තාති බ්‍රාහ්මණානං පුබ්බපුරිසා බ්‍රහ්මුනො මුඛතො නික්ඛන්තා, අයං තෙසං පට්මප්පත්තිති අධිප්පායො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. අයං පනෙත්ථ විසෙසො – “ඉබ්භා කණ්භා”ති වත්වා “බන්ධුපාදාපච්චා”ති වදන්තො කුලවසෙන සමණා වෙස්සකුලපරියාපන්නා, පට්මප්පත්තිවසෙන පන බ්‍රහ්මුනො පිට්ඨිපාදතො නික්ඛන්තා, න පකතිවෙස්සා විය නාහිතොති දස්සෙතිති, ඉදං පනස්ස “මුඛතො නික්ඛන්තා”තිආදිවචනතොපි අතිවිය අසමචෙක්ඛිතපුබ්බවචනං චතුර්ණ්ණපරියාපන්නස්සෙව සමණභාවසම්භවතො. අනියමෙත්වාති අවිසෙසෙත්වා, අනුද්දෙසිකභාවෙනාති අත්ථො.

මානමෙව නිස්සාය කට්ඨෙති මානමෙවාපස්සයං කත්වා අත්තානං උක්කංසෙන්තො, පරෙ ව වම්භෙන්තො “මුණ්ඩකා සමණකා”තිආදිවචනං කට්ඨෙ. ජානාපෙස්සාමීති අත්තනො ගොත්තපමාණං යථාවතො විභාවනෙන විඤ්ඤාපෙස්සාමි. අත්ථොති හිතං, ඉච්ඡිතවත්ථු වා, තං පන කත්තබ්බකිච්චමෙවාති වුත්තං “ආගන්ත්වා කත්තබ්බකිච්චසඩ්ඛාතො අත්ථො”ති, සො එතස්ස අත්ථීති අත්ථීකං යථා “දණ්ඩිකො”ති. දුතියස්සපි පුග්ගලවාචකස්ස තදස්සත්ථිපච්චයස්ස විජ්ජමානන්තා පට්මෙන තදාරම්මණිකචිත්තමෙව විඤ්ඤායතිති ආහ “තස්ස මාණවස්ස චිත්ත”න්ති. අත්ථීකමස්ස අත්ථීති අත්ථීකවා යථා “ගුණවා”ති.

“යායෙව බො පනත්ථායා”ති ලිඛිතවිපල්ලාසවසෙන වුත්තන්ති දස්සෙති “යෙනෙව බො පනත්ථො”ති ඉමිනා. තෙනෙවාහ “තමෙව අත්ථන්ති ඉදං පුරිසලිඛිතවසෙනෙව වුත්ත”න්ති. තත්ථ හි සාභාවිකලිඛිතනාදස්සනෙන ඉධ අසාභාවිකලිඛිතනාසිද්ධිති. අයං පනෙත්ථ අවධිකථාතො අපරො නයො – යාය අත්ථායාති පුල්ලිඛිතවසෙනෙව තදත්ථෙ සම්පදානවචනං, යස්ස කත්තබ්බකිච්චසඩ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස අත්ථායාති අත්ථොති. අස්සාති අම්බට්ඨස්ස දස්සෙත්වාති සම්බන්ධො. අඤ්ඤෙසං සන්තිකං ආගතානන්ති ගරුට්ඨානියානං සන්තිකමුපගතානං සාධුරුපානං. වත්තන්ති තෙසං සමාවිණ්ණං. පකරණතොයෙව “ආචරියකුලෙ”ති අත්ථො විඤ්ඤායති, “අවුසිතවා”ති ව අසික්ඛිතභාවොයෙව වොහාරවසෙන වුත්තො යථා තං චිවරදානං නිච්චරෙන අවිජාදෙසීති. තෙනාහ “ආචරියකුලෙ අවුසිතවා අසික්ඛිතො”ති. අසික්ඛිතන්තා එව අප්පස්සුතො, “වුසිතමානී”ති ව පදාපෙක්ඛාය අපරියොසිතවචනන්තා සමානොති පාඨසෙසොති දස්සෙති “අප්පස්සුතොව සමානො”ති ඉමිනා. බාහුසච්චඤ්ඤි නාම යාවදෙව උපසමත්ථං ඉච්ඡිතබ්බං, තදභාවතො පනායං අම්බට්ඨො අවුසිතවා අසික්ඛිතො අප්පස්සුතොති විඤ්ඤායතිති එවම්පි අත්ථාපත්තිතො කාරණං විභාවෙන්තො ආහ “කිමඤ්ඤත්‍ර අවුසිතන්තා”ති. ඉමම්පි සම්බන්ධං දීපෙති “එතස්ස හී”තිආදිනා. යථාරුතතො පන ඵරුසවචනසමුදාචාරෙන අනුපසම්කාරණදස්සනමෙතං. තත්‍රායං යොජනා – “කිමඤ්ඤත්‍ර අවුසිතන්තා”ති ඉදං කාරණං එතස්ස අම්බට්ඨස්ස ඵරුසවචනසමුදාචාරෙ කාරණන්ති. “ඵරුසවචනසමුදාචාරො”තිපි පාඨො, තථා සමුදාචාරවසෙන වුත්තං කාරණන්ති අත්ථො. එවම්පි යොජෙත්ති – අවුසිතන්තා අවුසිතභාවං අඤ්ඤත්‍ර යටෙත්වා එතස්ස එව ඵරුසවචනසමුදාචාරෙ කාරණං කිමඤ්ඤං අත්ථීති. පුරිමයොජනාවෙන්ථ යුත්තතරා යථාපාඨං යොජෙතබ්බතො. “අඤ්ඤත්‍රා”ති නිපාතයොගතො අවුසිතන්තාති උපයොගත්ථෙ නිස්සක්කවචනං. තදෙව කාරණං සමත්ථෙති “ආචරියකුලෙ”තිආදිනා.

264. කොධසඩ්ඛාතස්ස පරස්ස වසානුගතචිත්තතාය අසකමතො. මානනිම්මදනත්ථන්ති මානස්ස නිම්මදනත්ථං අභිමද්දනත්ථං, අමදනත්ථං වා, මානමද්විරහත්ථන්ති අත්ථො. දොසං උග්ගිලෙන්තාති

සිනෙහපානෙන කිලින්තං වාතපින්තසෙම්භදොසං උබ්බමනං කන්වා. ගොත්තෙන ගොත්තන්ති අම්බට්ඨෙතෙව භගවතා පුට්ඨෙත වුත්තෙන සාවජ්ජෙන පුරාතනගොත්තෙන අධුනා අනවජ්ජසඤ්ඤිතං ගොත්තං. කුලාපදෙසෙන කුලාපදෙසන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. උට්ඨාපෙත්වාති සාවජ්ජතො උට්ඨහනං කන්වා, උද්ධරිත්වාති වුත්තං හොති. ගොත්තඤ්ඤෙත්ථ ආදිපුරිසවසෙන, කුලාපදෙසො පන තදන්වයෙ උජ්ජන්තාහිඤ්ඤාතපුරිසවසෙන ගහෙනබ්බො යථා “ආදිච්චො මාසවො”ති. සාකියානඤ්ඤි ආදිච්චගොත්තං අදිති යා නාම දෙවධිතාය පුත්තභූතං ආදිපුරිසං පති හොති, තං “ගොතමගොත්ත”න්තිපි වදන්ති. යථාහ පබ්බජ්ජාසුත්තෙ –

“ආදිච්චා නාම ගොත්තෙන, සාකියා නාම ජාතියා;
තම්භා කුලා පබ්බජිතොම්හි, න කාමෙ අභිපත්ථය”න්ති. (සු. නි. 425);

මාසවකුලං පන තදන්වයෙ අභිඤ්ඤාතං මචලගාමිකපුරිසං පති හොතිති. ගොත්තමූලස්ස ගාරය්භතාය අමානවත්ථුභාවපවෙදනතො “මානද්ධපං මූලෙ ජෙත්වා නිපාතෙස්සාමි”ති වුත්තං. සට්ටෙන්තොති ජාතිගොත්තවසෙන ඔමසන්නො. භීළෙන්තොති භීළනං ගරභං කරොන්තො. “චණ්ඩා හො ගොතම සකායාති”තිආදිනා සාකියෙසු චණ්ඩභාවාදිදොසං පාපිනෙසු සමණොපි ගොතමො පාපිනො භවිස්සතිති අධිප්පායො.

යස්මිං මානුස්සයකොධුස්සයා අඤ්ඤමඤ්ඤපත්ථද්ධා, සො “චණ්ඩො”ති වුවචනීති දස්සෙති “මානනිස්සිතකොධුස්සන්තා”ති ඉමිනා, පකතූපනිස්සයාරම්මණවසෙන චෙත්ථ නිස්සිතභාවො, න සහජාතාදිවසෙන. බරාති චිත්තෙන, වාචාය ව කක්ඛලා. ලහුකාති තරුණා අවුද්ධකම්මා. තෙනාහ “අප්පකෙනෙවා”තිආදි. අලාබ්බකවාහන්ති ලාබ්බඵලස්ස අහෙජ්ජකපාලං. අට්ඨකථාමුත්තකතායං දස්සෙතුං “භස්සාති සාහසිකාති කෙච්චි වදන්ති, සාරම්භකාති අපරො”ති (දී. නි. ටී. 1.264) ආවරියෙන වුත්තං. සමානාති හොන්තා භවමානාති අසසද්දවසෙනත්ථොති ආහ “සන්තාති පුරිමපදස්සෙව වෙච්චන”න්ති. න සක්කරොන්තිති සක්කාරං න කරොන්තිති අත්ථමෙව විඤ්ඤාපෙති “න බ්‍රාහ්මණාන”න්තිආදිනා. අපච්චිකම්මන්ති පණ්ණාසකම්මං. “යදිමෙ සකායා”ති පච්චිමවාකොය ය-සද්දස්ස කිරියාපරාමසනස්ස අනියමස්ස “තයිදං හො ගොතමා”ති පුරිමවාකොය ත-සද්දෙන නියමනං වෙදිතබ්බන්ති ආහ “යං ඉමෙ සකායා”තිආදි. නානුලොමන්ති අත්තනො ජාතියා න අනුවජ්ජිකං.

දුතියඉබ්භවාදවණ්ණනා

265. සන්ධාගාරපදනිබ්බවනං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. තදා අභිසිත්තසකායරාජුනම්පි බහුතං සන්ධායාහ “අභිසිත්තසකායරාජානො”ති. කාමඤ්ඤි සකායරාජකුලෙ යො සබ්බෙසං වුද්ධතරො, සමත්ථො ව, සො එව අභිසෙකං ලහති. එකච්චො පන අභිසිත්තො සමානො “ඉදං රජ්ජං නාම බහුකිච්චං බහුබ්‍යාපාර”න්ති තතො නිබ්බජ්ජ රජ්ජං වයසා අනන්තරස්ස නියාතෙති, කදාපි සොපි අඤ්ඤස්සාති එවං පරම්පරානියාතනවසෙන තදා බහු අභිසිත්තපුබ්බා සකායරාජානො හොන්තිති ඉදං ආවරියස්සාහිමනං (දී. නි. ටී. 1.265). අපිච යථාරභං යානන්තරෙසු අභිසිත්තසකායරාජුනම්පි බහුතං සන්ධාය එවමාහාතිපි යුජ්ජති. තෙ හි “රාජානො”ති වුවචන්ති. යථාහ –

“රාජානො නාම පට්ඨාරාජා, පදෙසරාජා, මණ්ඩලිකා, අන්තරහොගිකා, අක්ඛදස්සා,
මහාමත්තා, යෙ වා පන ඡෙජ්ජහෙජ්ජං කරොන්තා අනුසාසන්ති, එතෙ රාජානො නාමා”ති (පාරා. 92).

සංහාරිමෙහි වාළුරුපෙහි කතො පල්ලඛකො, හද්දපීඨං වෙත්තාසනං. මිහිතමත්තං භසිතමත්තං. අනුභසන්තිති මමුද්දෙසිකං මහාභසිතං කරොන්ති, ඉදඤ්ඤි “අනුජ්ජස්සන්තා”ති එතස්ස සංවණ්ණනාපදං. ජ්ජස්සද්දො ව මහාභසනෙ පචත්තති “න උජ්ජග්ගිකාය අන්තරසරෙ ගමිස්සාමි”තිආදීසු (පාවි. 586) විය.

කණ්ණායනතො පට්ඨාය පරම්පරාගතං කුලවංසං අනුස්සවවසෙන ජානන්ති. කුලාහිමානිතො හි යෙභුයොන පරෙසං උච්චාවචං කුලං තථා තථා උදාහරන්ති, අත්තනො ව කුලවංසං ජානන්ති, එවං අම්බට්ඨොපි, තථා හෙස පරතො භගවතා පුච්ඡිතො වජිරපාණි භයෙන අත්තනො කුලවංසං යාථාවතො

කටෙසිති. ඔලම්බෙන්වාති හත්ථිසොණ්ඩසණ්ඨානාදිනා සාටකං අවලම්බෙන්වා. තතොති තථාජානනතො, ගමනතො ච. මමඤ්ඤෙව මඤ්ඤෙති මමමෙව අනුජග්ගන්තා මඤ්ඤෙ.

තනියඉබ්භවාදවණ්ණනා

266. බෙන්තලෙඩ්ඛුනන්ති බෙන්තෙ කසනවසෙන උට්ඨාපිතමත්තිකාබණ්ඩානං. ලෙඩ්ඛුකානමන්තරෙ නිවාසිතත්තා “ලෙඩ්ඛුකිකා” ඉච්චෙව (දී. නි. ටී. 1.266) සඤ්ඤාතා බුද්දකසකුණිකා. මජ්ඣිමපණ්ණාසකෙ ලෙඩ්ඛුකිකොපමසුත්තවණ්ණනායං “වාතකසකුණිකා” ති (ම. නි. අට්ඨ. 3.150) වුත්තා, නිසණ්ටුසත්ථෙසු පන තං “ලාපසකුණිකා” ති වදන්ති. කොට්ඨසෙන ලග්ගිතුන්ති උපනග්ගිතුං, ආසාතං බන්ධිතුන්ති අත්ථො.

“අම්භෙ හංසකොඤ්චමාරසමෙ කරොති” ති වදන්තො හෙට්ඨා ගහිතං “න තං කොච්චි හංසො වා කොඤ්චො වා මොරො වා ආගන්ත්වා කිං ත්ථං ලපසිති නිසෙධෙති” ති ඉදම්පි වචනං සඬ්භිතිමනාරුළ්භං තදා භගවතා වුත්තමෙවාති දස්සෙති. තදා වදන්තොයෙව හි එවං කරොතිති වත්තුමරහති. “එවං නු තෙ” තිආදිවචනං, “අවුසිතවායෙවා” තිආදිවචනඤ්ච මානවසෙන සමණෙන ගොතමෙන වුත්තන්ති අම්බට්ඨො මඤ්ඤෙති අධිප්පායෙනාහ “නිම්මානො දානි ජාතොති මඤ්ඤමානො” ති.

දාසිපුත්තවාදවණ්ණනා

267. නිම්මාදෙතිති අ-කාරස්ස ආ-කාරං කත්වා නිද්දෙසො උම්මාදෙ මදසද්දෙන නිජ්චන්තත්තාති දස්සෙති “නිම්මාදෙති” ති ඉමිනා. නිම්මානෙති විගතමානෙ. යදි පනාහං ගොත්තං පුච්ඡෙය්‍යං සාධු වතාති අත්ථො. පාකටං කාතුකම්‍යතාය තික්ඛන්තුං මහාසද්දෙන අවොච. කස්මා අවොචාති පන අසුද්ධභාවං ජානන්තස්සාපි තථාවචනෙ කාරණපුච්ඡා. ගොත්තභූතං නාමමෙව අධිප්පෙනං, න විසුං ගොත්තන්ති ආහ “මාතාපෙත්තිකන්ති මාතාපිතුනං සන්තක” ති. ගොත්තඤ්ච පිතිතො ලද්ධබ්බං පෙත්තිකමෙව, න මාතාපෙත්තිකං. න හි බ්‍රාහ්මණානං සගොත්තාය එව ආවාහවිවාහො ඉච්ඡිතො, ගොත්තනාමං පන ජාතිසිද්ධං, න කිත්තිමං, න ගුණනාමං වා, ජාති ව උභයසම්බන්ධිනීති මාතාපෙත්තිකමෙව, න පෙත්තිකමත්තං. නාමගොත්තන්ති ගොත්තභූතං නාමං, න කිත්තිමං, න ගුණනාමං වා විසෙසනපරනිපාතවසෙන වුත්තත්තා යථා “අග්‍යාහිතො” ති. නාමඤ්ච තදෙව පචෙණ්ඩවසෙන පවත්තත්තා ගොත්තඤ්චාති හි නාමගොත්තං. තත්ථ යා “කණ්භායනො” ති නාමපණ්ණත්ති නිරුළ්භා, තං සන්ධායාහ “පණ්ණත්තිවසෙන නාම” ති. තං පනෙනං නාමං කණ්භඉසිතො පට්ඨාය තස්මිං කුලපරම්පරාවසෙන ආගතං, න එතස්මිංයෙව නිරුළ්භන්ති වුත්තං “පචෙණ්ඩවසෙන ගොත්ත” ති. ගොත්තපදස්ස වචනත්ථො හෙට්ඨා වුත්තොයෙව.

“අනුස්සරතො” ති එත්ථ න කෙවලං අනුස්සරණමත්තං අධිප්පෙනං, අථ බො කුලසුද්ධිච්චිමංසනවසෙනෙවාති ආහ “කුලකොට්ඨං සොධෙන්තස්සා” ති, කුලග්ගං විසොධෙන්තස්සාති අත්ථො. “අය්‍යපුත්තා” ති එත්ථ අය්‍යසද්දො අය්‍යරකෙති වුත්තං “සාම්මිනො පුත්තා” ති. වතුසු දාසිසු දිසා ඔක්කාකරඤ්ඤො අන්තොජාතදාසී. තෙනාහ “සරදාසියා පුත්තො” ති. එත්ථ ව යස්මා අම්බට්ඨො ජාතිං නිස්සාය මානථද්ධො, න ච තස්ස යාථාවතො ජාතියා අවිභාවිතාය මානනිග්ගහො කරියති, අකතෙ ව මානනිග්ගහෙ මානවසෙන රතනත්තයං අපරජිකිස්සති, කතෙ පන මානනිග්ගහෙ අපරහාගෙ රතනත්තයෙ පසිදිස්සති, න වෙදිසි වාචා ඵරුසවාචා නාම හොති විත්තස්ස සණ්භවාතො. මජ්ඣිමපණ්ණාසකෙ අභයසුත්තඤ්ච (ම. නි. 2.83) එත්ථ නිදස්සනං. කෙච්චි ජනා කක්ඛලාය වාචාය වුත්තා අග්ගිනා විය ලොභාදයො මුද්දභාවං ගච්ඡන්ති, තස්මා භගවා අම්බට්ඨං නිබ්බිසෙවනං කත්තුකාමො “අය්‍යපුත්තා සකායා භවන්ති, දාසිපුත්තො ත්වමසි සකායාන” ති අවොච.

“ඉධෙකච්චො පාපහික්ඛු තථාගතප්පචෙදිතං ධම්මචිතයං පරියාපුණ්ත්වා අත්තනො දහති” තිආදීසු (පාරා. 195) විය දහසද්දො ධාරණත්ථො, ධාරණඤ්චෙන්ථ පුබ්බපුරිසවසෙන සඤ්ඤාපනන්ති ආහ “ඔක්කාකො තො පුබ්බපුරිසො” තිආදි. දහසද්දඤ්චි භස්මිකරණෙ, ධාරණෙ ව ඉච්ඡන්ති සද්දවිදු. පභා නිච්ඡරතිති පහස්සරං හුත්වා නික්ඛමති තථාරූපෙන පුඤ්ඤකම්මෙන දන්තානං පහස්සරභාවතො.

තෙති පෙට්ටිකුමාරෙ. පයමකප්පිකානන්ති පයමකප්පස්ස ආදිකාලෙ නිබ්බන්තානං. කිරසද්දෙන
 වෙන්ට අනුස්සවන්ටෙන, යො වුච්චමානාය රාජපරම්පරාය කෙසඤ්චි මතිහෙදො, තං උල්ලිඬිගෙති.
 අනුස්සවචනෙනෙව හි අනනුස්සුතො උත්තරවිහාරවාසිආදීනං මතිහෙදො නිරාකරියතීති.
 මහාසම්මතස්සාති අග්ගඤ්ඤසුත්තෙ වක්ඛමානනයෙන “අයං නො රාජා”ති මහාජනෙන සම්මන්තිත්වා
 යපිතත්තා “මහාසම්මතො”ති එවං සම්මතස්ස. යං සන්ධාය වදන්ති –

“ආදිච්චකුලසම්භූතො, සුවිසුද්ධගුණාකරො;
 මහානුභාවො රාජාසී, මහාසම්මතනාමකො.

යො වක්ඛුතො ලොකස්ස, ගුණරංසිසමුප්පලො;
 තමොනුදො විරොචිත්ථ, දුතියො විය භාණුමා.

යපිතා යෙන මරියාදා, ලොකෙ ලොකහිතෙසිනා;
 වචන්ථිතා සක්කුණන්ති, න චලඬිසයිතු ජනා.

යසස්සිනං තෙජස්සිනං, ලොකසිමානුරක්ඛකං;
 ආදිභූතං මහාවීරං, කථයන්ති ‘මනු’ති ය’න්ති. (දී. නි. ටී. 1.267);

තස්ස ව පුත්තපපුත්තපරම්පරං සන්ධාය එවං වදන්ති –

“තස්ස පුත්තො මහාතෙජො, රොජො නාම මහීපති;
 තස්ස පුත්තො වරරොජො, පචරො රාජමණ්ඩලෙ.

තස්සාසි කල්‍යාණගුණො, කල්‍යාණො නාම අත්‍රජො;
 රාජා තස්සාසි තනයො, වරකල්‍යාණනාමකො.

තස්ස පුත්තො මහාවීරො, මන්ධාතා කාමහොගිනං;
 අග්ගභූතො මහින්දෙන, අඬ්ඨරජ්ජෙන පුජිතො.

තස්ස සුත්‍ර මහාතෙජො, වරමන්ධාතුනාමකො;
 ‘උපොසථො’ති නාමෙන, තස්ස පුත්තො මහායසො.

වරො නාම මහාතෙජො, තස්ස පුත්තො මහාවරො;
 තස්සාසි උපවරොති, පුත්තො රාජා මහාබලො.

තස්ස පුත්තො මසදෙවො, දෙවතුල්‍යො මහීපති;
 චතුරාසිති සහස්සාති, තස්ස පුත්තපරම්පරා.

තෙසං පච්ඡිමකො රාජා, ‘ඔක්කාකො’ඉති විස්සුතො;
 මහායසො මහාතෙජො, අබුද්දො රාජමණ්ඩලෙ”ති. (දී. නි. ටී. 1.267);

ඉදං අට්ඨකථානුපරොධවචනං. යං පන දීපවංසෙ වුත්තං –

“පය්මාහිසිත්තො රාජා, භූමිපාලො ජුතින්ධරො;
 මහාසම්මතො නාමෙන, රජ්ජං කාරෙසි ඛත්තියො.

තස්ස පුත්තො රොජො නාම, වරරොජො ව ඛත්තියො;
 කල්‍යාණො වරකල්‍යාණො, උපොසථො මහිස්සරො.

මන්ධානා සත්තමො තෙසං, චතුදීපමිහි ඉස්සරො;
වරො උපවරො රාජා, චෙතියො ච මහිස්සරො” තිආදි.

යඤ්ච මහාවංසාදීසු වුත්තං -

“මහාසම්මතරාජස්ස, වංසජො හි මහාමුනි;
කප්පාදිස්මිං රාජාසි, මහාසම්මතනාමකො.

රොජො ච වරරොජො ච, තථා කලායාණකා දුචෙ;
උපොසථො ච මන්ධානා, වරකො පවරා දුචෙ” තිආදි.

සබ්බමෙතං යෙභුයානො අට්ඨකථාවීරොධවචනං. අට්ඨකථායඤ්චි මන්ධාතුරාජා ඡට්ඨො වුත්තො, මසදෙවරාජා එකාදසමො, තස්ස ච පුත්තපරම්පරාය චතුරාසිතිසහස්සරාජුතං පච්ඡිමකො ඔක්කාකරාජා, තෙසු පන මන්ධාතුරාජා සත්තමො වුත්තො, මසදෙවරාජා අනෙකෙසං රාජසහස්සානං පච්ඡිමකො, තස්ස ච පුත්තපරම්පරාය අනෙකරාජසහස්සානං පච්ඡිමකො ඔක්කාකරාජාති එවමාදිනා අනෙකධා විරොධවචනං අට්ඨකථායං නිරාකරොති. නනු අවොචුමිහ “කිරසද්දෙන චෙත්ථ අනුස්සවත්ථෙත, යො වුව්චමානාය රාජපරම්පරාය කෙසඤ්චි මතිහෙදො, තං උල්ලිඬිගෙති” ති. තෙසං පච්ඡතොති මසදෙවපරම්පරාභූතානං කළාරජනකපරියොසානානං චතුරාසිතිඛත්තියසහස්සානං අපරභාගෙති යථානුස්සුතං ආවරියෙන වුත්තං. දීපවංසාදීසු පන “කළාරජනකරඤ්ඤො පුත්තපරම්පරාය අනෙකඛත්තියසහස්සානං පච්ඡිමකො රාජා සුජානො නාම, තස්ස පුත්තො ඔක්කාකො රාජා” ති වුත්තං. මසදෙවපරම්පරාය අනෙකසහස්සරාජුතං අපරභාගෙ පඨමො ඔක්කාකො නාම රාජා අහොසි, තස්ස පරම්පරාභූතානං පන අනෙකසහස්සරාජුතං අපරභාගෙ දුතියො ඔක්කාකො නාම රාජා අහොසි, තස්ස පරම්පරාය අනෙකසහස්සරාජුතං අපරභාගෙ තතියො ඔක්කාකො නාම රාජා අහොසි. තං සන්ධායාහ “තයො ඔක්කාකවංසා අහෙසු” ති තිආදි.

ජාතියා පඤ්චමදිවසෙ නාමකම්මාදිමඬගලං ලොකාවිණ්ණන්ති වුත්තං “පඤ්චමදිවසෙ අලඬිකරිත්වා” ති. සහසා වරං අදාසින්ති පුත්තදස්සනෙන බලවසොමනස්සප්පත්තො තුරිතං අවිමංසින්වා තුට්ඨිදායවසෙන වරං අදාසිං “යං ඉච්ඡසි, තං ගණ්හාහි” ති. සාති ජන්තුකුමාරමාතා. රජ්ජං පරිණාමෙතුං ඉච්ඡතිති මම වරදානං අන්තරං කත්වා ඉමං රජ්ජං පරිණාමෙතුං ඉච්ඡති.

රජ්ජං කාරෙස්සන්තිති රාජභාවං මහාජනෙන මහාජනං වා කාරාපෙස්සන්ති. නප්පසහෙයානාති නිවාසත්ථාය පරියත්තො න භවෙයා.

කළාරවණ්ණතාය කපිලබ්බාණ්මණො නාම අහොසි. නික්ඛම්මාති සරාවාසතො කාමෙහි ච නික්ඛම්ත්වා. සාකො නාම සබ්බසාරමයො රුක්ඛවිසෙසො, යෙන පාසාදාදි කරියතෙ, තංසමුදායභූතෙ වනසණ්ඨෙති අත්ථො. භූමියා පවත්තං භූමිමං, තං ගුණදොසං ජාලෙති ජොතෙති, තං වා ජලෙති ජොතති පාකටං භවති එතායාති භූමිමජාලා. හෙට්ඨා වාති එත්ථ ව-සද්දෙන “අසිතිහත්ථෙ” ති ඉදමනුකඩ්ඪති. එතස්මිං පදෙසෙති සාකවනසණ්ඨමාහ. ඛන්ධපන්තිවසෙන දක්ඛිණාවට්ඨා. සාබාපන්තිවසෙන පාවිනාහිමුඛා. තෙහිති මිගසුකරෙහි, මණ්ඩුකමුසිකෙහි ව. තෙති සිහබ්බාග්ගසාදයො සප්පබ්බාරා ව.

එත්ථාති එවං මාපියමානෙ නගරෙ. තුම්භාකං පුරිසෙසු පරියාපන්තං එකෙකම්පි පුරිසං පව්චන්ථිකභූතං අඤ්ඤං පුරිසසතම්පි පුරිසසහස්සම්පි අභිභවිතුං න සක්ඛිස්සන්ති යොජනා. චක්කවත්තිබලෙනාති චක්කවත්තිබලභාවෙන. අතිසෙයොනාති අතිවිය උත්තමො භවෙයා. කපිලස්ස ඉසිනො වසනට්ඨානන්තා කපිලවත්ථු.

තෙසං සන්තිකෙ භවෙයානාති සම්බන්ධො. අසදිසසංයොගෙති ජාතියා අසදිසානං සරාවාසපයොගෙ හෙතුභූතෙ. අවසෙසාහි අත්තනො අත්තනො කණ්ටියාහි.

වඩිසමානානන්ති අනාදරෙ සාමීවචනං, අනන්තරායිකාය පුත්තධීතුච්චිසනාය වඩිසමානෙසු එව උදපාදිති අත්ථො. ලොභිතකතාය කොවිළාරපුප්ඵසදිසානි. කුට්ඨරොගො නාම සාසමසුරිරොගා විය යෙහුයෙයන සඬකමනසභාවොති වුත්තං “අයං රොගො සඬකමති”ති. උපරි පදරෙන පටිච්ඡාදෙන්වා පංසුං රාසිකරණෙන දන්වා. නාටකිත්ථියො නාම නච්චන්තියො. රාජහරියායො ඕරොධා නාම. තස්සාති සුසිරස්ස. මිගසකුණාදීනන්ති එත්ථ ආදිසද්දෙන වනචරකපෙතාදිකෙ සඬගණ්හාති.

තස්මිං රාමරඤ්ඤෙ නිසින්තෙනි සමිබන්ධො. පදරෙති දාරුඵලකෙ. බත්තියමායාරොවනෙන අත්තනො බත්තියභාවං ඡානාපෙත්වා.

මානිකන්ති මානිතො ආගතං. පාහතන්ති මූලභණ්ඩං, පණ්ණාකාරො වා. රඤ්ඤොති රාමරාජස්ස ජෙට්ඨපුත්තභූතස්ස බාරාණසිරඤ්ඤො. තත්ථාති බාරාණසියං. ඉධෙවාති හිමවන්තපස්සෙයෙව. නගරන්ති රාජධානිභූතං මහානගරං. කොලරුක්ඛො නාම කුට්ඨභෙසජ්ජපගො එකො රුක්ඛවිසෙසො. බ්‍යග්ගපටෙති බ්‍යග්ගමග්ගෙ.

මාතුලාති මාතු භාතරො. කෙසග්ගභණ්ණන්ති කෙසවෙණ්ණිබන්ධනං. දුස්සග්ගභණ්ණන්ති වත්ථස්ස නිවසනාකාරො. න්හානතිත්ථන්ති යථාචුත්තාය පොක්ඛරණියා උදකන්භානතිත්ථං. ඉදානිපි තෙසං ඡාතිසමිහෙදාභාවං දස්සෙන්තො “එවං තෙස”න්තිආදිමාහ. ආවාහො දාරිකාහරණං. විවාහො දාරිකාදානං. තත්ථාති තෙසු සක්‍යකොලියෙසු. ධාතුසද්දානමනෙකත්ථන්තා සමුසද්දො නිවාසන්ථොති වුත්තං “වසන්ති”ති. අග්ගෙති උපයොගත්ථෙ භූමිමච්චනං, ආදායත්ථෙ ව අග්ගසද්දො, කිරියාවිසෙසොති ව දස්සෙති “තං අග්ග”න්තිආදිනා. යදෙන්ථ භගවතා වුත්තං “අථ බො අම්බට්ඨ රාජා ඕක්කාකො උදානං උදානෙසි ‘සක්‍යා වත හො කුමාරා, පරමසක්‍යා වත හො කුමාරා’ති, තදග්ගෙ බො පන අම්බට්ඨ සක්‍යා පඤ්ඤායන්ති”ති, තදෙනං සද්දෙනො, අත්ථතො ව සාභාවිකනිබ්බවනනිදස්සනං “සකාහි භගිනීහිපි සද්ධිං සංවාසවසෙන ඡාතිසමිහෙදමකත්වා කුලවංසං අනුරක්ඛිතුං සක්කුණන්ති සමත්ථෙන්ති සක්‍යා”ති තෙයෙව සද්දරවනාවිසෙසෙන සාකියා. යං පනෙනං සක්කතනිසණ්ට්ඨසත්ථෙසු වුත්තං –

“සාකරුක්ඛපට්ච්ඡන්තං, වාසං යස්මා පුරාකංසු;
තස්මා දිට්ඨා වංසජාතෙ, භූවි ‘සක්‍යා’ති විස්සුතා”ති.

තදෙනං සද්දමත්තං පති අසාභාවිකනිබ්බවනනිදස්සනං “කපිලමුනිතො වසනට්ඨානෙ සාකවනෙ වසන්තිති සක්‍යා, සාකියා”ති ව.

කාලවණ්ණතාය කණ්ණො නාමාති වුත්තං “කාලවණ්ණ”න්තිආදි. හනුයං ඡානා මස්සු, උත්තරොට්ඨස්ස උභොසු පස්සෙසු දායාකාරෙන ඡානා දායිකා. ඉදඤ්ච අත්ථමත්තෙන වුත්තං, තද්ධිතවසෙන පන යථා එතරහි යක්ඛෙ “පිසාවො”ති සමඤ්ඤො, එවං තදා “කණ්ණො”ති, තස්මා ඡාතමත්තෙයෙව සබ්‍යාහරණෙන පිසාවසදිසතාය කණ්ණොති. තථාහි වුත්තං “යථා බො පන අම්බට්ඨ එතරහි මනුස්සා පිසාවෙ දිස්වා ‘පිසාවා’ති සඤ්ජානන්ති, එවමෙව බො අම්බට්ඨ තෙන බො පන සමයෙන මනුස්සා පිසාවෙ ‘කණ්ණො’ති සඤ්ජානන්ති”තිආදි. තත්ථ පිසාවො ඡාතොති ඉදානි පාකටනාමෙන සුවිඤ්ඤාපනත්ථං පුරිමපදස්සෙව වෙච්චනං වුත්තං. “න සකබලෙන මුඛෙන බ්‍යාහරිස්සාමි”තිආදිසු (පාවි. 619) විය උපසග්ගවසෙන සද්දකරණත්ථො හරසද්දො, පුන දුතියොපසග්ගෙන යුත්තො උච්චාසද්දකරණෙ වත්තතිති වුත්තං “උච්චාසද්දමකාසි”ති.

268. අත්තනො උපාරම්භමොවනත්ථායාති ආවරියෙන, අම්බට්ඨෙයන ව අත්තනො අත්තනො උපරි පාපෙතබ්බොපවාදස්ස අපනයනත්ථං. “අත්තනො”ති හෙතං විච්ඡාලොපච්චනං. පරිහින්දිස්සතිති අනත්ථකාමතාපවෙදනෙන පරිහෙදං කරිස්සති, පෙසුඤ්ඤං උපසංහරිස්සතිති වුත්තං හොති. අත්ථවිඤ්ඤාපනෙ සාධනතාය වාචා එව කරණං වාක්කරණං නිරුත්තිනයෙන, තං කල්‍යාණමස්සාති කල්‍යාණවාක්කරණො. අස්මිං වචනෙති එත්ථ තසද්දෙන කාමං “වත්තාරොමෙ හො ගොතම වණ්ණො”තිආදිනා (දී. නි. 1.266) අම්බට්ඨෙයන හෙට්ඨා වුත්තො ඡාතිවාදො පරාමසිතබ්බො හොති, තථාපෙස ඡාතිවාදො වෙදෙ වුත්තවිධිනායෙව තෙන පටිමන්තෙතබ්බො, තස්මා පටිමන්තනහෙතුභාවෙන පසිද්ධං වෙදත්තයවචනමෙව පරාමසිතබ්බන්ති දස්සෙතුං වුත්තං “අත්තනා උග්ගහිතෙ

වෙදක්තයවවනෙ””නි. ඉදානි “පොරාණං ඛො පන තෙ අම්බට්ඨ මාතෘපෙත්තික””න්තිආදිනා භගවතා වුත්තවචනස්සපි පරාමසනං දස්සෙන්නො “එතස්මිං වා දාසිපුත්තවවනෙ””නි ආහ. අපිව පටිමන්තෙතුන්ති එත්ථ පටිමන්තනා නාම පඤ්භාවිස්සජ්ජනා, උත්තරිකථනා වා, තස්මා අත්ථද්වයානුරූපං තබ්බිසයස්ස ත-සද්දෙන පරාමසනං දස්සෙතිති දට්ඨබ්බං.

269. තාවාති මන්තනාය පයමමෙව, අකතාය එව මන්තනායාති වුත්තං හොති. දුජ්ජානාති දුබ්බිඤ්ඤයායා, පයමමෙව සිසමුක්ඛිපිතුං අසමත්ථනතො, ජාතියා ව දුබ්බිඤ්ඤයාත්තා, අට්ටස්ස ව දුක්කරණතො අම්බට්ඨො සයමෙව මොවෙතුති අධිජ්ජායො. අත්තනාව සකොසු ඉබ්භවාදනිපාතනෙන අත්තනො උපරි පාපුණනං සන්ධාය “අත්තනා බද්ධං පුට්ඨක””න්ති වුත්තං, අත්තනාව බද්ධං පුට්ඨොළින්ති අත්ථො.

270. ධම්මො නාම කාරණං “ධම්මපටිසම්භිදා””තිආදිසු (විභ. 718 ආදයො) විය, ධම්මෙන සහ වත්තනීති සහධම්මො, සො එව සහධම්මිකොති ආහ “සහෙතුකො””තිආදි, පරියායවචනමෙතං. ජනකො වා හෙතු, උපත්ථම්භකො කාරණං. අඤ්ඤෙන අට්ඨානගතෙන අඤ්ඤං අට්ඨානගතං වචනං. තෙනාහ “යො හී””තිආදි.

තතොති ද්වික්ඛත්තුං වොදනාතො පරං, තතියවොදනාය අනාගතාය එව පක්කම්ස්සාමිති වුත්තං හොති.

271. පුජිතබ්බතො සක්කො දෙවරාජා යක්ඛො නාම. යො අග්ගිස්ස පකතිවණ්ණො, තෙන සමන්තාගතන්ති වුත්තං “ආදිත්තන්ති අග්ගිවණ්ණං””න්ති. කන්දලො නාම පුජ්ජුපගරුක්ඛවිසෙසො, යස්ස සෙනං පුජ්ථං පුජ්ථති, මකුළුමිපිස්ස සෙනවණ්ණං දායාකාරං හොති. විරූපරූපන්ති විපරිතරූපසණ්ඨානං.

අට්ඨමසත්තාහෙ අජපාලනිග්‍රොධමුලෙ නිසින්නස්ස සබ්බබුද්ධස්ස ආචිණ්ණසමාවිණ්ණං අජපොස්සුක්කතං සන්ධාය “අහඤ්චෙවා””තිආදි වුත්තං. අවත්තමානෙති අජපටිපජ්ජමානෙ, අනනුවත්තමානෙ වා. තස්මාති තදා තථාපටිඤ්ඤාත්තතා. තාසෙත්වා පඤ්භං විස්සජ්ජාපෙස්සාමිති ආගතො යථා තං මූලපණ්ණාසකෙ ආගතස්ස සච්චකපරිබ්බාජකස්ස සමාගමෙ (ම. නි. 1.357).

“භගවා වෙව පස්සති අම්බට්ඨො වා””නි එත්ථ ඉතරෙසමදස්සනෙ දුට්ඨමිපි කාරණං දස්සෙන්නො “යදි හී””තිආදිමාහ. හි-සද්දො කාරණත්ථෙ නිපාතො. යස්මා අගරු, යස්මා ව වදෙය්‍යං, තස්මාති සම්බන්ධො. අඤ්ඤෙසමිපි සාධාරණතො අගරු අභාරියං. ආවාහෙත්වාති මන්තබලෙන අවහානං කත්වා. තස්සාති අම්බට්ඨස්ස. අත්තොකුච්ඡි අත්තඅත්තගුණාදිකො. වාදසඬ්ඝට්ඨෙති වාචසඬ්ඝට්ඨෙන. මඤ්ඤොනොති මඤ්ඤනතො. සම්බන්ධදස්සනඤ්ඤෙනං.

272. තාණං ගවෙසමානොති “අයමෙව සමණො ගොතමො ඉතො භයතො මම තායකො””නි භගවත්තංයෙව “තාණං””න්ති පරියෙසන්නො, උපගච්ඡන්නොති වුත්තං හොති. සෙසපද්ද්වයෙපි එසෙව නයො. තායනීති යථුපට්ඨිතභයතො පාලෙති. තෙනාහ “රක්ඛති””නි, කත්තුසාධනමෙතං. නිලියනීති යථුපට්ඨිතෙනෙව භයෙන උපද්දුතො නිලිනො හොති, අධිකරණසාධනමෙතං. සරසද්දො හිංසනෙ, තඤ්ච විද්ධංසනමෙව අධිජ්ජෙන්නති වුත්තං “භයං හිංසනි විද්ධංසෙති””නි, කත්තුසාධනමෙතං.

අම්බට්ඨවංසකථාවණ්ණනා

274. ගඬගාය දක්ඛිණතොති ගඬගාය නාම නදියා දක්ඛිණදිසාභාගෙ. බ්‍රාහ්මණතාපසාති බ්‍රහ්මකුලිනො තාපසා. සරං වා සත්තිආදයො වා පරස්ස උපරි බිපිතුකාමස්ස මන්තානුභාවෙන භත්ථං න පරිවත්තති, භත්ථෙ පන අපරිවත්තන්තෙ කුතො ආවුධං පරිවත්තිස්සතිති තථා අපරිවත්තනං සන්ධාය “ආවුධං න පරිවත්තති””නි වුත්තං. හදුං හොති සම්පට්ච්ඡනං, සාධුති අත්ථො. ධනුනා ඛිත්තසරෙන අගමනියං සසම්භාරකථානායෙන “ධනු අගමනියං””න්ති වුත්තං යථා “ධනුනා විජ්ඣති, වක්ඛුනා පස්සති””නි. අම්බට්ඨං නාම විජ්ජන්ති සත්තානං සරිරෙ අබ්භවිතං යපෙනිති අම්බට්ඨා නිරුත්තිතයෙන,

එවංලද්ධනාමං මන්තවිජ්ජන්ති අත්ථො. යතො අම්බට්ඨා විජ්ජා එතස්මිං අත්ථීති කත්වා කණ්භො ඉසි “අම්බට්ඨො”ති පඤ්ඤායිත්ථ, තබ්බංසජාතකාය පනායං මාණවො “අම්බට්ඨො”ති වොහරීයති. සො කිර “කථං නාමාහං දිසාය දාසියා කුච්ඡමිහි නිබ්බන්තො”ති තං භීනං ජාතිං ජිගුච්ඡන්තො “හන්දාහං යථා තථා ඉමං ජාතිං සොධෙස්සාමි”ති නිග්ගතො. තෙන චුත්තං “ඉදානි මෙ මනොරථං පූරෙස්සාමි”ති. අයඤ්ඤිස්ස මනොරථො – විජ්ජාබලෙන රාජානං තාසෙත්වා තස්ස ධිතරං ලද්ධකාලතො පට්ඨාය මායායං දාසජාති සොධිතා භවිස්සතිති.

සෙට්ඨමන්තෙති සෙට්ඨභූතෙ වෙදමන්තෙ. කො නු කිං කාරණා දාසිපුත්තො සමානො මද්දරුපිං ධිතරං යාවතීති අත්ථො. බුරති ඡීන්දති, බුරං වා පාති පිචතීති බුරජ්ජො, බුරමස්ස අග්ගෙ අජ්ජියති යපියතීති වා බුරජ්ජො, සරො. මන්තානුභාවෙන රඤ්ඤො ඛානුක්ඛමිහමන්තං ජාතං, තෙන පන ඛානුක්ඛමිහෙන “කො ජානාති, කිං භවිස්සති”ති රාජා භිතො උස්සඬ්ඬි උත්තස්සො අහොසි. තථා ච චුත්තං “භයෙන වෙධමානො අට්ඨාසි”ති.

සරභඬ්ඨජාතකෙ (ජා. 2.17.52) ආගතානං දණ්ඩකිරාජාදීනං පච්ඡා ඔක්කාකරාජා අහොසි, තෙසං පචත්ති ච සබ්බත්ථ චිරකාලං පාකටාති ආහ “දණ්ඩකිරඤ්ඤො”තිආදි. අපරද්ධස්ස දණ්ඩකිරඤ්ඤො, අපරද්ධො නාළිකෙරො, අජ්ජුනො වාති සමිබන්ධො. සතිපි වාලුකාදිවස්සෙ ආවුධවස්සෙනෙව විනාසොති චුත්තං “ආවුධවුට්ඨියා”ති. “අයමිපි ඊදිසො මහානුභාවො”ති මඤ්ඤමානා එවං වින්තයන්තා භයෙන අවොචුන්ති දට්ඨබ්බං.

උන්දිසිස්සතිති භින්දිසිස්සති. කම්මරුපඤ්ඤෙන “පථවි”ති කම්මකත්තුවසෙන චුත්තත්තා යථා “කුසුලො භිජ්ජති”ති. තෙනාහ “භිජ්ජිස්සති”ති. උසමුට්ඨිති පලාසමුට්ඨි, භුසමුට්ඨි වා. කස්මාති ආහ “සරසන්ථම්භනමන්තෙ”තිආදි.

භීතතසිතා භයවසෙන ඡම්භිතසරීරා උද්ධග්ගලොමා හොන්ති භට්ඨලොමා, අභීතතසිතා පන භයුපද්දවාභාවතො අච්ඡම්භිතසරීරා පතිතලොමා හොන්ති අභට්ඨලොමා, බෙමෙන සොත්ථිතා තිට්ඨන්ති, තාය පන පතිතලොමතාය තස්ස සොත්ථිතාවො පාකටො හොතීති එලෙන කාරණං විභාවෙනුං පාළියං “පල්ලොමො”ති චුත්තන්ති දස්සෙති “පන්තලොමො”තිආදිනා. නිරුත්තිතයෙන පදසිද්ධි යථා තං භයහෙරවසුත්තෙ “භියොයා පල්ලොමමාපාදිං අරඤ්ඤෙ විහාරායා”ති (ම. නි. 1.36 ආදයො). ඉදන්ති ඔසානවචනං. “සවෙ මෙ රාජා තං දාරිකං දස්සෙති, කුමාරො සොත්ථි පල්ලොමො භවිස්සති”ති පටිඤ්ඤාකරණං පකරණතොයෙව පාකටං. තෙනාති කණ්භෙන. මන්තෙති ඛානුක්ඛමිහකමන්තස්ස පටිජ්ජස්සම්භකවිජ්ජාසඬ්ඬාතෙ මන්තෙ. එවරුපානඤ්ඤි භයුපද්දවකරානං මන්තානං එකංසෙනෙව පටිජ්ජස්සම්භකමන්තාහොන්ති යථා තං කුසුමාරකවිජ්ජාදීනං. පරිචත්තිතෙති පජ්ජපිතෙ. අත්තතො ධිතුයා අපවාදමොචනත්ථං තං අදාසං භුජිස්සං කරොති. තස්සා අනුරූපෙ ඉස්සරියෙ යපනත්ථං උළාරෙ ච නං යානෙ යපෙසි. එකෙන පක්ඛෙනාති මාතූපක්ඛෙන. කරුණායන්තො සමස්සාසනත්ථං ආහ, න පන උච්චාකුලීනභාවදස්සනත්ථං. තෙනාහ “අථ බො භගවා”තිආදි.

බත්තියසෙට්ඨභාවවණ්ණනා

275. බ්‍රාහ්මණෙසුති වොහාරමන්තං, බ්‍රාහ්මණානං සමීපෙ බ්‍රාහ්මණෙහි ලද්ධබ්බාති ආසනාදීනි ලභෙථාති චුත්තං හොති. තෙන චුත්තං “බ්‍රාහ්මණානං අන්තරෙ”ති. කෙවලං වෙදසත්ථානුරූපං පරලොකගතෙ සද්ධාය එව කාතබ්බං, න තදඤ්ඤං කිඤ්චි අභිපත්ථෙත්තෙනාති සද්ධන්ති නිබ්බවනං දස්සෙතුං “මතකෙ උද්දිස්ස කතභත්තෙ”ති චුත්තං. මඩගලාදිභත්තෙති එත්ථ ආදිසද්දෙන උස්සවදෙවතාරාධනාදිභත්තෙ සඬ්ඨගණ්භාති. යඤ්ඤභත්තෙති පාපසඤ්ඤමාදිවසෙන කතභත්තෙ. “පාපසඤ්ඤමාදිභත්තො භවිස්සති”තිආදිනා හි අග්ගිහොමො ඉධ යඤ්ඤං. පාහුනකානන්ති අතිථිනං. අනාගන්තුකානම්පි පාහෙණකභත්තං “පාහුන”න්ත්ථෙව චූචිචතීති ආහ “පණ්ණාකාරභත්තෙ වා”ති. ආචටං නිවාරණං. අනාචටං අනිවාරණං. බත්තියභාවං අජ්ජන්තො උභතොසුජාතාභාවතො. තෙනාහ “අපරිසුද්ධො”ති.

276. ඉත්ථියා වා ඉත්ථී කරිත්වාති එත්ථ කරණං නාම කිරියාසාමඤ්ඤවිසයං කරභුධාතුනං අත්ථවසෙන සබ්බධාත්ථන්තොගධත්තාති ආහ “පරියෙසිත්වා”ති. ඛත්තියකුමාරස්ස හරියාභුතං බ්‍රාහ්මණකඤ්ඤං ඉත්ථී පරියෙසිත්වා ගහෙත්වා බ්‍රාහ්මණානං ඉත්ථියා වා ඛත්තියාව සෙට්ඨා, “හීනා බ්‍රාහ්මණා”ති පාළිමුදාහරිත්වා යොජෙතබ්බං. “පුරිසෙන වා පුරිසං කරිත්වාති එත්ථාපි එසෙව නයො”ති (දී. නි. ටී. 1.276) ආචරියෙන වුත්තං. තත්ථාපි හි ඛත්තියකඤ්ඤාය පතිභුතං බ්‍රාහ්මණකුමාරං පුරිසං පරියෙසිත්වා ගහෙත්වා බ්‍රාහ්මණානං පුරිසෙන වා ඛත්තියාව සෙට්ඨා, හීනා බ්‍රාහ්මණාති යොජනා. කිස්මිඤ්චිදෙව පකරණෙති එත්ථ පකරණං නාම කාරණං “එතස්මිං නිදානෙ එතස්මිං පකරණෙ”තිආදියු (පාථි. 42, 90) විය, තස්මා රාගාදිවසෙන පක්ඛලිතෙ යානෙ හෙතුභුතෙති අත්ථො, තං පන අත්ථන්තො අපරාධොව, සො ව අකත්තබ්බකරණන්ති ආහ “කිස්මිඤ්චිදෙව දොසෙ”තිආදි. භස්සසද්දො භස්මපරියායො. භසියති නිරත්ථකභාවෙන බිජියතීති හි භස්සං, ඡාරිකා. “වධිත්වා”ති එතස්ස අත්ථවචනං “ඔකිරිත්වා”ති.

277. කම්මකිලෙසෙහි ජනෙතබ්බො, තෙහි වා ඡායතීති ජනිතො, ස්වෙව ජනෙතො, මනුස්සොව. තථා හි වුත්තං “යෙ ගොත්තපටිසාරිතො”ති. තදෙනං පඡාවචනං විය ජාතිසද්දවසෙන බහුමිහි එකවචනන්ති ආහ “පඡායාති අත්ථො”ති. එතස්මිං ජනෙතිපි යුජ්ජති. පටිසරන්තීති ගොත්තං පටිච්ච “අහං ගොතමො, අහං කස්සපො”තිආදිනා සරණං කරොන්ති විචිනන්ති.

පට්මභාණුවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විජ්ජාවරණකථාවණ්ණනා

278. ඉමස්මිං පන සිලොකෙ ආහරියමානෙ බ්‍රහ්මගරුකා සද්ධෙය්‍යතං ආපජ්ජිස්සන්ති, අම්බට්ඨො ව “විජ්ජාවරණසම්පන්නො”ති පදං සුත්වා විජ්ජාවරණං පුච්ඡිස්සති, එවමයං විජ්ජාවරණපරිදිපතී දෙසනා මහාජනස්ස සාත්ථිකා භවිස්සතීති පස්සිත්වා ලොකනාටො ඉමං සිලොකං සනඬ්කුමාරභාසිතං ආහරීති ඉමමත්ථමිපි විභාවෙන්තො “ඉමාය පන ගාථායා”තිආදිමාහ. ඉතරථා හි භගවාපි අසබ්බඤ්ඤා පරාවස්සයො භවෙය්‍ය, න ව යුජ්ජති භගවතො පරාවස්සයනා සම්මාසම්බුද්ධභාවතො. තෙනාහ “අභමිපි හි, අම්බට්ඨ, එවං වදාමි”තිආදි. බ්‍රාහ්මණසමයෙ සිද්ධන්ති බ්‍රාහ්මණලද්ධියා පාකටං. වක්ඛමානනායෙන ජාතිවාදාදිපටිසංයුත්තං. “සංසන්දිත්වාති සටෙන්වා, අචිරුද්ධං කත්වාති අත්ථො”ති (දී. නි. ටී. 1.277) ආචරියෙනවුත්තං. ඉදාහි පන පොත්ථකෙසු “පටික්ඛිපිත්වා”ති පාඨො දිස්සති, සො අයුත්තොව. කස්මාති වෙ? න හි පාළියං බ්‍රාහ්මණසමයසිද්ධං විජ්ජාවරණං පටික්ඛිපති, තදෙව අම්බට්ඨෙන වින්තිතං විජ්ජාවරණං සටෙන්වා අචිරුද්ධං කත්වා අනුත්තරං විජ්ජාවරණං දෙසෙතිති.

වාදොති ලද්ධි, වචිහෙදො වා. තෙනාහ “බ්‍රාහ්මණ...පෙ....ආදිවචන”න්ති. ලද්ධිපි හි වත්තබ්බත්තා වචනමෙව. ඉදන්ති අජ්ඣෙකප්ඣාපනායජනාදිකම්මං, න වෙස්සස්ස, න ඛත්තියස්ස, න තදඤ්ඤසන්ති අත්ථං ආදිසද්දෙන සඬගණ්හාති. සබ්බත්ථාති ගොත්තවාදමානවාදෙසු. තත්ථාපි හි ගොත්තවාදොති ගොත්තං ආරබ්භ වාදො, කස්සපස්සෙවිදං වට්ටති, න කොසියස්සාතිආදිවචනන්ති අත්ථො. මානවාදොති මානං ආරබ්භ අත්තුක්කංසනපරවම්භනවසෙන වාදො, බ්‍රාහ්මණස්සෙවිදං වට්ටති, න සුද්දස්සාතිආදිවචනන්ති අත්ථො. ජාතිවාදෙ විනිබ්බදාති ජාතිසන්තිස්සිතවාදෙ පටිබ්බදා. සබ්බත්ථාති ගොත්තවාදවිනිබ්බදාදියු. ගොත්තවාදවිනිබ්බදාති හි ගොත්තවාදෙ විනිබ්බදා. මානවාදවිනිබ්බදාති මානවාදෙ විනිබ්බදා, යෙ හි බ්‍රාහ්මණස්සෙව අජ්ඣෙකප්ඣාපනායජනාදියොති එවං අත්තුක්කංසනපරවම්භනවසෙන පවත්තා, තෙ මානවාදවිනිබ්බදා ව හොන්ති. ආවාහවිවාහවිනිබ්බදාති ආවාහවිවාහෙසු විනිබ්බදා. යෙ හි විනිබ්බදත්තයවසෙන “අරහසි වා මං ත්වං, න වා මං ත්වං අරහසි”ති එවං පවත්තනකා, තෙ ආවාහවිවාහවිනිබ්බදා ව හොන්තිති ඉමමත්ථසෙසං සන්ධාය “එස නයො”ති වුත්තං. ආවාහවිවාහවිනිබ්බදාභාවචිභාවනත්ථඤ්ඤි “අරහසි වා මං ත්වං, න වා මං ත්වං අරහසි”ති පාළියං වුත්තං, තදෙනං ජාතිවාදාදිහි තිහි පදෙහි යොජෙතබ්බං. ආවුත්තිආදිනායෙන හි ජාතිවාදාදියො ද්වික්ඛත්තුමත්ථදිපකා. තථා හි ආචරියෙන වුත්තං “යෙ පන ආවාහවිවාහවිනිබ්බදා, තෙ එව සම්බන්ධත්තයවසෙන ‘අරහසි වා මං ත්වං, න වා මං ත්වං අරහසි’ති එවං පවත්තනකා”ති (දී. නි. ටී. 1.278).

නනු පුබ්බෙ විජ්ජාවරණං පුට්ඨං, කස්මා නං පුන පුච්ඡති වොදනං සොධෙත්තො “තතො අම්බට්ඨයො”ති ආදිමාහ. තත්ථ යත්ථාති යස්සං විජ්ජාවරණසම්පත්තියං. බ්‍රාහ්මණසමයසිද්ධං සන්ධාය වුත්තං. ලග්ගිස්සාමාති ඔලග්ගා අන්තොගධා හවිස්සාම. තතොති තාය විජ්ජාවරණසම්පදාය. අවක්ඛිපිති අවවාසි. පරමත්ථතො අවිජ්ජාවරණානියෙව “විජ්ජාවරණානි”ති ගහෙත්වා යිතො හි පරමත්ථතො විජ්ජාවරණෙසු විහජියමානෙසු සො තතො දුරතො අපනිතො නාම හොති. යත්ථාති යස්සං පන විජ්ජාවරණසම්පත්තියං. අනුත්තරවිජ්ජාවරණං සන්ධාය වුත්තං. ජානනකිරියායොගෙ කම්මම්පි යුජ්ජනකිරියායොගෙ කත්තායෙව උපපන්නො. පධානකිරියාපෙක්ඛා හි කාරකාති වුත්තං “අයං තො විජ්ජාවරණසම්පදා ඤාතුං වට්ටති”ති. එවමිදිසෙසු. සමුදාගමතොති ආදිසමුට්ඨානතො.

279. කාමං වරණපරියාපන්නත්තා වරණවසෙන නියානෙතුං වට්ටති, අම්බට්ඨස්ස පන අසම්පට්ඨමනං නිවාරෙත්තො සීලවසෙනෙව නියානෙතිති ඉමමත්ථං විභාවෙතුං “වරණපරියාපන්නම්පි”ති වුත්තං. බ්‍රහ්මජාලෙ (දී. නි. 1.7, 11, 21) වුත්තනයෙන බුද්දකාදිහෙදං තිව්ධං සීලං. සීලවසෙනෙව සීලපරියායවසෙනෙව. කිඤ්චි කිඤ්චි සීලන්ති බ්‍රාහ්මණානං ජාතිසිද්ධං අභිංසනාදියමනියමලක්ඛණං අප්පමත්තකං සීලං. තස්මාති තථා විජ්ජමානත්තා, අත්තති විජ්ජමානං සීලමත්තම්පි නිස්සාය ලග්ගෙය්‍යාති අධිප්පායො. “තත්ථ තත්ථෙව ලග්ගෙය්‍යාති තස්මිං තස්මිංයෙව බ්‍රාහ්මණසමයසිද්ධෙ සීලමත්තෙ ‘වරණ’න්ති ලග්ගෙය්‍යා”ති (දී. නි. ටී. 1.279) ආවරියෙන වුත්තං, තදෙනං අට්ඨකථායමෙව සාකාරවචනස්ස වුත්තත්තා විවාරෙතබ්බං, අධිප්පායමත්තදස්සනං වා එතං. අයං පනෙත්ථ අත්ථො – තත්ථ තත්ථෙව ලග්ගෙය්‍යාති තස්මිං තස්මිංයෙව අත්තති විජ්ජමානසීලමත්තපට්ඨසංයුත්තට්ඨානෙ “මයම්පි වරණසම්පන්නා”ති ලග්ගෙය්‍ය, තස්මා සීලවසෙනෙව නියානෙතිති සම්බන්ධො. තථාපසඬගාභාවතො පන උපරි වරණවසෙනෙව නියානෙතිති දස්සෙත්තො “යං පනා”ති ආදිමාහ. රූපාවචරවතුත්ථජ්ඣානනිද්දෙසෙනෙව අරූපාවචරජ්ඣානනම්පි නිද්දිට්ඨභාවාපත්තියො “අට්ඨපි සමාපත්තියො ‘වරණ’න්ති නියානිතා”ති වුත්තං. තානිපි හි අඬගසමාය වතුත්ථජ්ඣානනෙව්‍යාති. නියානිතාති ව අසෙසතො නිහරිත්වා ගතිතා, නිදස්සිතාති අත්ථො. විපස්සනාඤාණතො පනාති “සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ පරිසුද්ධෙ පරියොදානෙ අනඬගණෙ විගතුපක්කිලෙසෙ මුදුහුතෙ කම්මනියෙ යිතෙ ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ ඤාණදස්සනාය චිත්තං අභිනිහරති අභිනින්නාමෙති”ති ආදිනා නයෙන විපස්සනාඤාණතො පට්ඨාය.

චතුඅපායමුඛකථාවණ්ණනා

280. අසම්පාපුණත්තොති ආරහිත්වාපි සම්පජ්ජිතුමසක්කොත්තො. අවිසභමානොති ආරහිතුමෙව අසක්කොත්තො. “බාරි”ති තාපසපරික්ඛාරස්සෙනං අධිවචනං, සො ව අනෙකහෙදොති විහජිත්වා දස්සෙතුං “අරණි”ති ආදි වුත්තං. තත්ථ අරණිති හෙට්ඨිපුරිමවසෙන අග්ගිධමනකං අරණිද්වයං. කම්මණ්ඩලුති කුණ්ඩිකා. සුජාති හොමදබ්බි. සුජාසද්දො හි හොමකම්මනි හබ්‍යන්තාදිනමුද්ධරණත්ථං කතදබ්බියං වත්තති යථා තං කුට්ඨන්තසුත්තෙ “පඨමො වා දුතියො වා සුජං පග්ගණ්හන්නාන”න්ති (දී. නි. 1.341). තථා හි ඉමස්මිංයෙව යානෙ ආවරියෙන වුත්තං “සුජාති දබ්බි”ති (දී. නි. ටී. 1.280). හබ්‍යන්තාදිනං සුගග්ගණත්ථං ජායතිති හි සුජා. කෙච් පන ඉමමත්ථමවිවාරෙත්වා තුන්නත්ථමෙව ගහෙත්වා “සුචි”ති පඨන්ති, තදයුත්තමෙව ආවරියෙන තථා අවණ්ණිතත්තා. වමති අදතිති වමරො, මිගවිසෙසො, තස්ස වාලෙන කතා ඛිජනී වාමරා. ආදිසද්දෙන නිදණ්ඩතිසට්ඨකාදිති සඬගණ්හාති. කුච්ඡිතෙන වඩ්ඪකාකාරෙන ජායතිති කාපො යථා “කාලවණ”න්ති; කචති භාරං බන්ධති එත්ථාති වා කාචො. දුට්ඨම්පි හි පදමිච්ඡන්ති සද්දවිදු. බාරිහරිතන්ති බාරිහි පරිපුණ්ණං. එකෙන වි-කාරෙන පදං වඩ්ඪෙත්වා “බාරිවිට්ඨ”න්ති පඨන්නානං වාදෙ සමුච්චයසමාසෙන අත්ථං දස්සෙත්තො “යෙ පනා”ති ආදිමාහ.

නනු උපසම්පන්නස්ස භික්ඛුනො සාසනිකොපි යො කොච් අනුපසම්පන්නො අත්ථතො පරිවාරකොව හොති අපි ඛිණාසවසාමණෙරො, කම්බිගං පන බාහිරකපබ්බජිතෙති අනුයොගං පති තත්ථ විසෙසං දස්සෙතුං “කාමඤ්චා”ති ආදි වුත්තං. වුත්තනයෙනාති “කප්පිය...පෙ.... වත්තකරණවසෙනා”ති එවං වුත්තනයෙන. අනෙකසතසහස්සංවරචනයසමාදානවසෙන උපසම්පන්නභාවස්ස විසිට්ඨභාවතො ඛිණාසවසාමණෙරොපි පුපුජ්ජනභික්ඛුනො පරිවාරකොති වුත්තො.

“නවකොට්ඨසභස්සානි, අසීතිසතකොට්ඨයො;
පඤ්ඤාසසතසභස්සානි, ඡන්තිංස ච පුනාපරො;

එතෙ සංවරච්ඡායා, සම්බුද්ධො පකාසිතා;
පෙය්‍යාලමුඛෙන නිද්දිට්ඨා, සික්ඛා චිත්තසංවරො”ති. (විසුද්ධි. 1.20; අප. අට්ඨ. 2.55; පටි. ම. අට්ඨ. 1.2.37);

එවං චුත්තජ්ජහෙදානං අනෙකසතසභස්සානං සංවරච්ඡායානං සමාදාය සික්ඛනෙන උපරිභූතා අග්ගභූතා සම්පදාති හි උපසම්පදා, තාය වෙස උපසම්පදාය පුට්ඨජනහික්ඛු උපසම්පන්නොති.

අයං පනාති යථාචුත්තලක්ඛණො තාපසො. තාපසා හි කම්මවාදිකිරියවාදිනො, න සාසනස්ස පටාණිභූතා, යතො නෙසං පබ්බජිතුමාගතානං විනාව තිත්ථියපරිවාසෙන ඛන්ධකෙ පබ්බජ්ජා අනුඤ්ඤාතා. තපො එතෙසමත්ථීති තාපසා ත-කාරස්ස දීඝං කත්වා. “ලොමසා”තිආදියු විය හි ස-පච්චයම්ච්ඡන්ති සද්දවිදු. ඉදං චුත්තං හොති – කාමං බිණාසවොපි සාමණෙරො පුට්ඨජනස්ස හික්ඛුනො අත්ථතො පරිවාරකොව හොති, සො පන චත්තකරණමත්තෙනෙව පරිවාරකො, න ලාමකභාවෙන. තාපසො තු ගුණවසෙන වෙව වෙය්‍යාවච්චකරණවසෙන ච ලාමකභාවෙනෙව පරිවාරකො, න චත්තකරණමත්තෙන, එවම්මෙසං නානාකරණං සන්ධාය තාපසස්සෙව පරිවාරකතා චුත්තාති.

“කස්මා”තිආදිනා වොදකො කාරණං වොදෙති. “යස්මා”තිආදිනා ආචරියො කාරණං දස්සෙත්වා පරිහරති. එවං සඛ්ඛෙපතො පරිහරිතමත්ථං විවරිතුං “ඉමස්මිඤ්ඤි”තිආදි චුත්තං. අසක්කොන්තන්ති අසමත්ථතෙන විජ්ජපිපජ්ජන්තං අලජ්ජිං. ධුරධාරූපමන්ති ධුරධාරානං මත්ථකෙනෙව අක්කමිත්වා ගමනුපමං. ඛනුජනසම්මතාති මහාජනෙන සෙට්ඨසම්මතා. අඤ්ඤෙති අපරෙ හික්ඛු. ඉධාති තාපසපබ්බජ්ජාය. ඡන්දෙන සහ වරන්තිති සජන්දවාරිනො, යථාකාමං පටිපන්නකාති චුත්තං හොති. අනුසික්ඛන්තොති දිට්ඨානුගතියා සික්ඛන්තො. තාපසාව ඛනුකා හොන්ති, න හික්ඛු.

කුදාලපිටකානං නිබ්බවනං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. ඛනුජනකුභාපනත්ථන්ති ඛනුනො ජනස්ස විම්භාපනත්ථං. අග්ගිසාලන්ති අග්ගිහුත්තසාලං. නානාදාරුහීති පලාසරුක්ඛදණ්ඩාදීහි නානාවිධසම්මාදාරුහි. හොමකරණවසෙනාති යඤ්ඤකරණවසෙන.

උදකවසෙනත්ථ පානාගාරං. තෙනාහ “පානීයං උපට්ඨපෙත්වා”තිආදි. යං හත්තපුටං වා යාති තණ්ඩුලාදිති වාති සම්බන්ධො. අම්බිලයාගු නාම තක්කාදිඅම්බිලසංයුත්තා යාගු. තණ්හාදීහි ආමසිතබ්බතො විවරාදි ආමසං නාම. වඩ්ඪියාති දිගුණතිගුණාදිවඩ්ඪියා. කුටුම්භං සණ්ඨපෙතිති ධනං පතිට්ඨාපෙති. යථාචුත්තමත්ථං පාළියං නිදස්සනමත්තෙන චුත්තන්ති ආහ “ඉදං පනස්ස පටිපත්තිමුඛ”න්ති, ඉදං පන පාළිවචනං අස්ස චතුත්ථස්ස පුග්ගලස්ස කොහඤ්ඤපටිපත්තියා මුඛමත්තන්ති අත්ථො. කස්මාති වෙ? සො හි නානාවිධෙන කොහඤ්ඤෙන ලොකං විම්භාපයන්තො තත්ථ අව්ඡති. තෙනාහ “ඉම්හා හි”තිආදි. එවන්ති “තත්ථ පානීයං උපට්ඨපෙත්වා”තිආදිනා චුත්තනයෙන.

“සබ්බාපි තාපසපබ්බජ්ජා නිද්දිට්ඨා”ති ධම්මාධිට්ඨානනයෙන දස්සිතමෙව පුග්ගලාධිට්ඨානනයෙන විවරිතුං “අට්ඨවිධා හි”තිආදි චුත්තං. බලාදියු මනුස්සානං සන්තිකෙ උපතිට්ඨිත්වා විහිමුග්ගමාසතිලාදිති හික්ඛාවරියනියාමෙන සඬකඩ්ඪිත්වා උඤ්ජනං උඤ්ජා, සා එව වරියා චුත්ති එතෙසන්ති උඤ්ජාවරියා. අග්ගිපක්කිකාය හත්තහික්ඛාය ජීවන්තිති අග්ගිපක්කිකා, න අග්ගිපක්කිකා අනග්ගිපක්කිකා, තණ්ඩුලහික්ඛාය එව ජීවිකාති චුත්තං හොති. උඤ්ජාවරියා හි බලාදිති ගන්ත්වා උපතිට්ඨිත්වා මනුස්සෙහි දියාමානං බලග්ගං නාම ධඤ්ඤං පටිග්ගණ්හන්ති, අනග්ගිපක්කිකා පන තාදිසමපටිග්ගණ්හිත්වා තණ්ඩුලමෙව පටිග්ගණ්හන්ති අයමෙනෙසං විසෙසො. න සයං පවන්තිති අසාමපාකා, පක්කහික්ඛාය එව ජීවිකා. අයො විය කට්ඨිනො මුට්ඨිජ්ජමාණො පාසාණො අයමුට්ඨි නාම, තෙන චත්තන්තිති අයමුට්ඨිකා. දන්තෙන උප්පාටිතං වක්කලං රුක්ඛන්තවො දන්තවක්කලං, තෙන චත්තන්තිති දන්තවක්කලිකා. පවත්තං රුක්ඛාදිනො පානාපිතං එලං භුඤ්ජන්ති සිලෙනාති පවත්තඵලහොජිනො. පණ්ඩුපලාසසද්දස්ස එකසෙසනයෙන ද්විධා අත්ථො, ජිණ්ණතාය පණ්ඩුභූතං පලාසඤ්චෙව

පිණිණපක්කභාවෙන තංසදිසං පුප්ඵලාදි වානි. තෙන වක්ඛති “සයං පතිතානෙව පුප්ඵලපණ්ඩුපලාසාදිති බාදන්තා යාපෙන්නී”ති, (දී. නි. අට්ඨ. 1.280) තෙන වත්තන්ති පණ්ඩුපලාසිකා, සයංපතිතපණිණපුප්ඵලභොජිනො. ඉදානි තෙ අට්ඨවිධෙපි සරුපතො දස්සෙතුං “කත්ථා”තිආදි වුත්තං. කෙණ්ණියපටිලවත්ථු ඛන්ධකවණ්ණනාය (මහාව. අට්ඨ. 300) ගහෙතඛිං.

සඬකඬඪීත්වානි භික්ඛාවරියාවසෙන එකජ්ඣං කත්වා.

තණ්ඩුලභික්ඛන්ති තණ්ඩුලමෙව භික්ඛං. භික්ඛිතඛිං යාවිතඛිං, භික්ඛුනං අයන්ති වා භික්ඛාති භි භික්ඛාසද්දො තණ්ඩුලාදිසුපි නිරුල්භො. තෙන වුත්තං “පච්චිතා පරිභුඤ්ජන්ති”ති.

භික්ඛාපරියෙට්ඨී නාම දුක්ඛානි පරෙසං ගෙහතො ගෙහං ගන්ත්වා භික්ඛාය පරියෙසනා නාම දිනවුත්තිභාවෙන දුක්ඛා.

යෙ පන “පාසාණස්ස පරිග්ගහො නාම දුක්ඛො පබ්බජිතස්සා”ති දන්තෙහෙව උප්පාටෙත්වා බාදන්ති, තෙ දන්තවක්කලිකා නාමාති අයං අට්ඨකථාමුත්තකනායො.

පණ්ඩුපලාසසද්දො පුප්ඵලවිසයොපි සදිසතාකප්පනෙනාති දස්සෙති “පුප්ඵලපණ්ඩුපලාසාදිති”ති ඉමිනා.

තෙති පණ්ඩුපලාසිකා. නිදස්සනමත්තමෙතං අඤ්ඤෙසම්පි තථා හෙදසම්භවතො. පාපුණනට්ඨානෙති ගහෙතුං සම්පාපුණනට්ඨානෙ. එකරුක්ඛතොති පයම්. උපගතරුක්ඛතො.

කථමෙත්තාවතා සබ්බාපි තාපසපබ්බජ්ජා නිද්දිට්ඨාති වොදනා න තාව විසොධිතාති ආහ “ඉමා පනා”තිආදි. චතුභියෙවානි “බාරිවිධමාදායා”තිආදිනා වුත්තාහි පවත්තඵලභොජනිකා, කන්දමුලඵලභොජනිකා, අග්ගාගාරිකා, ආගාරිකා වෙති චතුභි ඵල තාපසපබ්බජ්ජාහි. අගාරං භජන්තිති අගාරං නිවාසභාවෙන උපගච්ඡන්ති. ඉමිනා හි “චතුද්වාරං අගාරං කරිත්වා අච්ඡති”තිආදිනා ඉධ වුත්තාය චතුත්ථාය තාපසපබ්බජ්ජාය තෙසමචරොධනං දස්සෙති. ඵලමිතරෙසුපි පටිලොමතො යොජනා වෙදිතඛිං. අග්ගිපරිවරණවසෙන අග්ගාගාරං භජන්ති. ඵලං පන තෙසමචරොධනං වදන්තො තදනුරූපං ඉමෙසම්පි පච්චෙකං දුට්ඨතං දස්සෙතිති දට්ඨඛිං.

281. ආවරියෙන පොක්ඛරසානිනා සහ පවත්තන්ති සාවරියකො, තස්ස. අපායමුඛමිපිති විනාසකාරණමිපි. පගෙව විජ්ජාවරණසම්පදාය සන්දිස්සනෙති පි-සද්දො ගරභායං. තෙන වුත්තං “අපි නු ත්ථං ඉමාය අනුත්තරාය විජ්ජාවරණසම්පදාය සන්දිස්සසි සාවරියකො”තිආදි. තත්‍රායමට්ඨකථාමුත්තකනායො – “නො හිදං හො ගොතමා”ති සන්දිස්සනං පටික්ඛිපිත්වා අසන්දිස්සනාකාරමෙව විභාවෙතුං “කො වාහ”න්තිආදි වුත්තං. සාවරියකො අහං කො ව කිදිසො හුත්වා අනුත්තරාය විජ්ජාවරණසම්පදාය සන්දිස්සාමි, අනුත්තරා විජ්ජාවරණසම්පදා කා ව කිදිසා හුත්වා සාවරියකෙ මයි සන්දිස්සති, ආරකා අහං...පෙ.... සාවරියකොති සහ පායසෙසෙන යොජනා.

282. අපායෙ විනාසනුපායෙ නියුත්තො ආපායිකො. තඛිභාවං න පරිපුරෙති පරිපුරෙතුං න සක්කොතිති අපරිපුරමානො, තඛිභාවෙන අපරිපුරණ්ණොති අත්ථො. අත්තනා ආපායිකෙන හොන්තෙනාපි තඛිභාවං අපරිපුරමානෙන පොක්ඛරසානිනා එසා වාචා භාසිතාති අත්ථතො සම්බන්ධන්තා කත්චත්ථෙ වෙතං පච්චත්තවචනන්ති ආහ “ආපායිකෙනාපි අපරිපුරමානෙනා”ති. අපිව අත්තනා අපරිපුරමානෙන ආපායිකෙනාපි සයං අපරිපුරමානාපායිකෙන හුත්වාපි පොක්ඛරසානිනා එසා වාචා භාසිතාති අත්ථයුත්තිතො ඉත්ථමිභුතලක්ඛණෙ වෙතං පච්චත්තවචනන්ති ඵලං වුත්තං. අඤ්ඤො හි සද්දක්කමො, අඤ්ඤො අත්ථක්කමොති. කෙච් පන “කරණත්ථමෙව දස්සෙතුං ඵලං වුත්ත”න්ති වදන්ති, තදයුත්තමෙව පද්ද්වයස්ස කත්තුපදෙන සමානත්ථත්තා, සමානත්ථානඤ්ච පදානං අඤ්ඤමඤ්ඤං කරණභාවානුපපත්තිතො, අලමතිපපඤ්චෙන.

පුබ්බකඉසිභාවානුයොගවණ්ණනා

283. දියතෙති දත්ති, සා එව දත්තිකන්ති ආහ “දින්තක”න්ති. අදාතුකාමමපි දාතුකාමං කන්වා සම්මුඛා පරමාවට්ටෙති සම්මුල්භං කරොති එතායාති සම්මුඛාවට්ටති. තෙනාහ “න දෙමීති වත්තුං න සක්කොති”ති. පුන තස්සාති බ්‍රාහ්මණස්ස. කාරණානුරූපං රාජුනං පුණ්ණපත්තන්ති ආහ “කස්මා මෙ දින්තො”ති. සඛිඛපලිතකුට්ඨන්ති ධොතසඛිඛමිව සෙනකුට්ඨං. සෙනපොක්ඛරරජතනො ගුණසමානකායත්තා එවමාහ. අනුගච්ඡන්ති පරමනුබන්ධති.

යදි දුට්ඨධෙතපි කාරණෙන රාජා බ්‍රාහ්මණස්ස සම්මුඛාභාවං න දෙති, අථ කස්මා තදුපසඛිකමනං න පටික්ඛිත්තන්ති ආහ “යස්මා පනා”තිආදි. “බෙත්තවිජ්ජායාති නිතිස්ත්වෙ”ති (දී. නි. ටී. 1.283) ආවරියෙන වුත්තං. හෙට්ඨාපි බ්‍රහ්මජාලවණ්ණනායං එවං වුත්තං “බෙත්තවිජ්ජාති අබ්බෙය්‍යමාසුරක්ඛරාජස්ත්වාදිනිතිස්ත්වෙ”න්ති. (දී. නි. අට්ඨ. 1.21) දුස්සමෙත්ථ තිරොකරණියං. තෙනාහ “සාණ්පාකාරස්ස අත්තො යත්වා”ති. අත්තසද්දෙන පන තබ්බාවෙන පදෙ වඩ්ඪියමානෙ දුස්සන්තං යථා “වනන්තො”ති. “පයාතන්ති සද්ධං, සස්සතිකං වා. තෙනාහ අභිභරිත්වා දින්ත”න්ති ආවරියෙන වුත්තං, තස්මා මතකහත්තසඛිඛෙපෙන වා නිච්චහත්තසඛිඛෙපෙන වා අභිභරිත්වා දින්තං හික්ඛන්ති අත්ථො වෙදිතබ්බො. “අයං පනා”තිආදි අත්ථාපත්තිවචනං. නිට්ඨන්ති නිච්ජයං. කස්මා පන භගවා බ්‍රාහ්මණස්ස එවරූපං අමනාපං මම්මෙවචනං අවොවාති වොදනං කාරණං දස්සෙත්වා සොධෙතුං “ඉදං පනා”තිආදි වුත්තං. රහස්සමිපි පටිච්ඡන්තමිපි මම්මෙවචනං පකාසෙසීති සම්බන්ධො.

284. රාජාසනං නාම හත්ථික්ඛන්ධපදෙසං සන්ධාය “හත්ථිගීවාය වා නිසින්තො”ති පාළියං වුත්තං. රජුපත්ථරෙති රථස්ස උපරි අත්ථරිතපදෙසෙ. තෙනාහ “රථමිහී”තිආදි. උග්ගතුග්ගතෙහිති උග්ගතානමතිසයෙන උග්ගතෙහි. න හි විච්ජාසමාසො ලොකිකෙහි අභිමතොති. රඤ්ඤො අපච්චං රාජඤ්ඤො, බහුකත්තං පති, එකසෙසනායෙන වා “රාජඤ්ඤෙහී”ති වුත්තං. පාකටමත්තනන්ති පකාසභූතං මත්තනං. තදෙට්ඨාධිප්පෙනං, න රහස්සමත්තනං සුද්දාදිහිපි සුය්‍යමානස්ස ඉච්ඡිත්තතා. තෙන වුත්තං “අථ ආගච්ජෙය්‍ය සුද්දො වා සුද්දොසො වා”තිආදි. තාදිසෙහියෙවාති රඤ්ඤො ආකාරසදිසෙහෙව. තස්සත්ථස්ස සාධනසමත්ථං වචනං රඤ්ඤො භණ්ණං යථා, තථා සොපි තස්සත්ථස්ස සාධනසමත්ථමෙව භණ්ණං වචනං අපිනු භණ්ණිති යොජෙතබ්බං.

285. “පචත්තාරො”ති එතස්ස පාවචනභාවෙන වත්තාරොති සද්දතො අත්ථො. යස්මා පන තෙ තථාභූතා මත්තානං පචත්තකා නාම, තස්මා අධිප්පායතො අත්ථං දස්සෙතුං “පචත්තයිතාරො”ති වුත්තං. වදසද්දෙන, හි තුපච්චයෙන ව “වත්තාරො”ති පදසිද්ධි, තථා වතුසද්දෙන “පචත්තයිතාරො”ති. ඉදං ආවරියස්ස (දී. නි. ටී. 1.285) ව ආවරියසාරිපුත්තත්ථරස්ස ව මතං. වතුසද්දෙනෙව “පචත්තාරො”ති පදසිද්ධිං දස්සෙතිති කෙච්චි වදන්ති. පද්ද්වයස්ස තුල්‍යාධිකරණත්තා “මත්තමෙවා”ති වුත්තං. “සුද්දෙ බහි කන්වා රහො භාසිතබ්බට්ඨෙයෙන මත්තා එව තං තං අත්ථපට්ඨපත්තිහෙතුනාය පද්”න්ති හි තුල්‍යාධිකරණං හොති, අනුපනීතාසාධාරණතාය රහස්සභාවෙන වත්තබ්බාය මත්තනකිරියාය පදමධිගමුපායන්තිපි මත්තපදන්ති අට්ඨකථාමුත්තකො නයො. භීතන්ති ගායනවසෙන සජ්ඣායිතං, ගායනමිපි උදත්තානුදත්තාදිසරසම්පාදනවසෙනෙව අධිප්පෙතන්ති වුත්තං “සරසම්පත්තිවසෙතා”ති. පාවචනභාවෙන අඤ්ඤෙසං වුත්තං. තමඤ්ඤෙසං වාදාපනවසෙන වාචිතං. සඛිගහෙත්වා උපරුපරි සඤ්ඤුල්භාවසෙන සමුපබ්‍රුල්භං. ඉරුවෙදයපුට්ඨසාමවෙදාදිවසෙන, තත්ථාපි පච්චෙකං මත්තබ්‍රහ්මාදිවසෙන, අජ්ඣායානුවාකාදිවසෙන ව රාසිකතං. යථාවුත්තනයෙනෙව පිණ්ඩං කන්වා යපිතං. අඤ්ඤෙසං වාචිතං අනුවාවෙන්ති අඤ්ඤෙසං කම්මභූතානං තෙහි වාචාපිතං මත්තපදං එතරහි බ්‍රාහ්මණා අඤ්ඤෙසං අනුවාවාපෙන්ති.

තෙසන්ති මත්තකත්තුනං. දිබ්බවක්ඛුපරිභණ්ඩං යථාකම්මුපගඤාණං, පච්චක්ඛතො දස්සනට්ඨෙයෙන දිබ්බවක්ඛුසදිසඤ්ච පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤාණං සන්ධාය “දිබ්බෙන වක්ඛුනා”ති වුත්තං. අතො දිබ්බවක්ඛුපරිභණ්ඩෙන යථාකම්මුපගඤාණෙන සත්තානං කම්මස්සකතාදිනි වෙව දිබ්බවක්ඛුසදිසෙන පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤාණෙන අතීතකප්පෙ බ්‍රාහ්මණානං මත්තජ්ඣෙධනවිධිඤ්ච ඔලොකෙත්වාති අත්ථො ගහෙතබ්බො. රූපමෙව හි පච්චුප්පන්තං දිබ්බවක්ඛුස්ස ආරම්මණන්ති තමිධ අට්ඨානගතං හොති. පාවචනෙන සහ සංසන්දිත්වාති යං කස්සපසම්මාසම්මුද්ධෙන වුත්තං වට්ටසන්තිස්සිතං වචනං, තෙන සහ සංසන්දිත්වා අවිරුද්ධං කන්වා. න හි තෙසං විච්චට්ටසන්තිස්සිතො අත්ථො පච්චක්ඛතො හොති. ගන්ථිංසුති පජ්ජගජ්ජබන්ධවසෙන සක්කතභාසාය බන්ධිංසු. අපරා පරෙති අට්ඨකාදිහි අපරා

අඤ්ඤාපි පරෙ පච්ඡිමා ඔක්කාකරාජකාලාදිසු උප්පන්නා. පාණානිපාතාදීනි පක්ඛිපිත්වාති අට්ඨකාදිහි ගන්ථිතමත්තපදෙස්වෙව පාණානිපාතාදිකිලෙසසන්තිස්සිතපදානං තත්ථ තත්ථ පක්ඛිපනං කත්වා. විරුද්ධෙ අකංසුති සුත්තනිපාතෙ බ්‍රාහ්මණධම්මිකසුත්තාදිසු (සු. නි. බ්‍රාහ්මණධම්මිකසුත්ත) ආගතනයෙන සංකිලෙසිකත්ථදීපනතො පච්චනිකභූතෙ අකංසු. ඉසීති නිදස්සනමත්තං. “ඉසි වා ඉසිත්ථාය පටිපන්නො වා”ති හි වත්තබ්බං. කස්මා පනෙත්ථ පටිඤ්ඤාගහණවසෙන දෙසනාසොතපතිතං න කරොතිති ආහ “ඉධ භගවා”තිආදි. ඉධාති “තායාහං මන්තෙ අධියාමි, ‘සාවරියකො’ති ත්වං මඤ්ඤසී”ති වුත්තට්ඨානෙ. පටිඤ්ඤං අග්ගහෙත්වාති යථා හෙට්ඨා පටිඤ්ඤා ගහිතා, තථා “තං කිං මඤ්ඤසී අමබ්ථය, තාවතා ත්වං භවිස්සසී ඉසි වා ඉසිත්ථාය වා පටිපන්නො සාවරියකොති, නො හිදං හො ගොතමා”ති එවං ඉධ පටිඤ්ඤං අග්ගහෙත්වා.

286. නිරාමගන්ධාති කිලෙසාසුච්චසෙන විස්සගන්ධරහිතා. අනිත්ථිගන්ධාති ඉත්ථිතං ගන්ධමත්තස්සපි අවිසභනෙන ඉත්ථිගන්ධරහිතා. රජොජල්ලධරාති පකතිරජසෙදාදිජල්ලධරා. පාකාරපුරිසගුත්තීති පාකාරාවරණං, පුරිසාවරණඤ්ච. එත්ථ පන “නිරාමගන්ධා”ති එතෙන තෙසං දසන්තං බ්‍රාහ්මණානං වික්ඛම්භිතකිලෙසනං දස්සෙති, “අනිත්ථිගන්ධා, බ්‍රහ්මචාරිනො”ති ච එතෙන එකච්ඡාරිතං, “රජොජල්ලධරා”ති එතෙන මණ්ඩනවිභූසනාභාවං, “අරඤ්ඤායතනෙ පබ්බතපාදෙසු වසිංසු”ති එතෙන මනුස්සපචාරං පභාය විචිත්තවාසං, “වනමූලඵලාභාරා වසිංසු”ති එතෙන සාලිමංසොදනාදිපණ්ණාභාර පටික්ඛෙපං, “යදා”තිආදිනා යානවාහනපටික්ඛෙපං, “සබ්බදිසාසු”තිආදිනා රක්ඛාවරණපටික්ඛෙපං. එවඤ්ච දස්සෙන්නො මිච්ඡාපටිපදාපක්ඛිකං සාවරියකස්ස අමබ්ථයස්ස වුත්තිං උපාදාය සම්මාපටිපදාපක්ඛිකාපි තෙසං බ්‍රාහ්මණානං වුත්ති අරියචිනයෙ සම්මාපටිපත්තිං උපාදාය මිච්ඡාපටිපදායෙව. කථඤ්ඤි නාම තෙ භවිස්සති සල්ලෙඛපටිපත්තිසුත්තතාති. “එවං සු තෙ”තිආදිනා භගවා අමබ්ථයං සන්තප්පෙන්නො නිග්ගණ්හාතිතිපි විභාවෙති. ඉදඤ්ඤි වක්ඛමානාය පාළියා පිණ්ඩත්ථදස්සනන්ති.

දුස්සපට්ටිකා දුස්සපට්ටං. දුස්සකලාපො දුස්සවෙණි. වෙයකෙහීති වෙයකපට්ටකෙහි, දුස්සෙහි සංවෙයෙත්වා කතනම්මපාසුකාහිති වුත්තං හොති. කප්පෙතුන්ති කත්තරිකාය ඡිත්තදිතුං. කප්පිතවාලෙහීති එත්ථාපි එසෙව නයො. “න හික්ඛවෙ මස්ස කප්පාපෙතබ්බ”න්තිආදිසු (වුළුව. 275) විය හි කපුසද්දො ඡෙදනෙ වත්තති. සුත්තට්ඨානෙසුති ගීවාසිසවාලධිසු. වාලාති තෙසු යානෙසු ජායමානා ලොමා. සභවරණවසෙන, යානිනාමෙන වා “කුත්තවාලා”ති වුත්තා. කෙච් පන “වාලසුත්තත්තා”ති පාඨං කප්පෙත්වා වාලරූපසුත්තත්තාති අත්ථං වදන්ති, පාළියානපෙක්ඛනමෙව තෙසං දොසො. “කුත්තවාලෙහි වළවාරථෙහි”ති පාළියං වුත්තං. සමන්තානගරන්ති නගරස්ස සමන්තතො. පාකාරස්ස අධොභාගෙ කතසුධාකම්මං යානං නගරස්ස සම්පෙ කත්තබ්බතො, උපකාරකරණතො ච “උපකාරිකා”ති වුච්චති. නගරස්ස උපකාරිකා එතාසන්ති නගරූපකාරිකායො, රාජධානිඅපෙක්ඛාය ඉත්ථිලිඬගනිද්දෙසො. තෙනාහ “ඉධ පනා”තිආදි. මනීති විචිකිච්ඡාවසෙන අනෙකංසිකජානනා. උපරි දෙසනාය අවධිකාරණං දස්සෙන්නො “ඉදං භගවා”තිආදිමාහ. පාළියං සො මං පඤ්ඤෙනාති සො ජනො මං පුච්ඡාවසෙන සොධෙයා. අහං වෙයාකරණෙන සොධෙස්සාමීති අහම්පිමං විස්සප්පනාවසෙන සොධෙස්සාමීති යථාරහමධිකාරවසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

ද්වෙලක්ඛණදස්සනවණ්ණනා

287. “නිසින්නාන”න්තිආදි අනාදරෙ සාමිච්චනං, විසෙසනං වා. සඬකුචිතෙ ඉරියාපථෙ අනවසෙසතො ලක්ඛණානං දුබ්බිභාවනතො “න සක්කොති”ති වුත්තං, තථා සුච්ඡාවනතො පන “සක්කොති”ති. පරියෙසනසුඛත්ථමෙව තදාවිණ්ණනා දට්ඨබ්බා. තෙනාති දුච්චෙතපි කාරණෙන.

ගවෙසීති ඤාණෙන පරියෙසනමකාසී. ගණයන්නොති ඤාණෙනෙව සඬකලයන්නො. සමානසීති සම්මා ආනයි සමාහරි. “කඬබති”ති පදස්ස ආකඬබතිති අත්ථොති ආහ “අහො වතා”තිආදි. අනුපසග්ගම්පි හි පදං කත්ථවි සඋපසග්ගම්ව අත්ථවිසෙසවාචකං යථා “ගොත්‍රභූ”ති. තතො තතො සරීරප්පදෙසතො. කිච්ඡතිති කිලමති. තෙනාහ “න සක්කොති දට්ඨ”න්ති. තායාති “විචිනන්නො කිච්ඡති”ති වුත්තාය විචිකිච්ඡාය. තතොති සන්තිට්ඨානං අගමනතො. එවං “කඬබති”ති පදස්ස ආසිසනත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි සංසයත්ථං දස්සෙන්නො “කඬබාය වා”තිආදිමාහ. තත්ථ කඬබායාති

“කඩබැති” නි පදෙන වුත්තාය කඩබාය. අසත්වපධානඤ්ඤි ආධ්‍යානිකං. එස නයො සෙසෙසුපි.
අවත්ථාපහෙදගතා විමති එව “නිති ධම්මෙහි” නි වුත්තා, තිප්පකාරෙහි සංසයධම්මෙහිති අත්ථො.
කාලුසියභාවොති අප්පසන්නතාය හෙතුභූතො ආවිලභාවො.

වත්ථිකොසෙනාති නාභියා අධොභාගසඬ්ඛානෙ වත්ථිමිති ජාතෙන ලිඬ්ගපසිඛ්ඛකෙන.
“අණ්ඩකොසො” නිආදිසු (ම. නි. 1.152, 189; 2.27; අ. නි. 7.71; පාරා. 11) විය හි කොසසද්දො
පරිවෙයකපසිඛ්ඛකෙ වත්තති. වත්ථොන ගුහිතබ්බත්තා වත්ථගුය්හං. යස්මා හගවතො කොසොහිතං
වත්ථගුය්හං සබ්බබුද්ධාවෙණිකං අඤ්ඤෙහි අසාධාරණං සුවිසුද්ධකඤ්චනමණ්ඩලසන්නිහං, අත්තනො
සණ්ඨානසන්නිවෙසසුන්දරතාය ආජානෙය්‍යගන්ධහත්ථිනො වරඬ්ගපරමචාරුභාවං,
විකසමානනපනියාරවින්දසමුප්පලකෙසරාවත්තවිලාසං,
සඤ්ඤාපභානුරඤ්ජිතජලවනන්තරාහිලක්ඛිතසම්පුණ්ණවන්දමණ්ඩලසොහඤ්ච අත්තනො සිරියා
අභිභූය්‍යා විරාජති, යං බාහිරබහන්තරමලෙහි අනුපක්කිලිට්ඨතාය, විරකාලපරිචිතබ්‍රහ්මවරියාධිකාරතාය,
සණ්ඨිතසණ්ඨානසම්පත්තියා ව කොපිනම්පි සමානං අකොපිනමෙව ජාතං. තෙන වුත්තං “හගවතො
හි” නිආදි. වරවාරණස්සෙවාවති වරගන්ධහත්ථිනො ඉව. පඤ්ඤාභාවන්ති පුටුලභාවං. එත්ථෙව හි තස්ස
සංසයො. තනුමුදුසුකුමාරාදිසු පනස්ස ගුණෙසු විචාරණා එව නාහොසි.

288. “තථාරූප” න්ති ඉදං සමාසපදන්ති ආහ “තංරූප” න්ති. එත්ථාති යථා අම්බට්ඨො
කොසොහිතං වත්ථගුය්හමද්දස්ස, තථා ඉද්ධාභිසඬ්ඛාරමභිසඬ්ඛරණෙ. ඉමිනා හි “තථාරූපං
ඉද්ධාභිසඬ්ඛාරං අභිසඬ්ඛරි” නිආදිපාළිපරාමසනං, අතො චෙත්ථ සහ ඉද්ධාභිසඬ්ඛාරනායෙන
වත්ථගුය්හදස්සනාකාරණං මිලින්දපඤ්ඤාපායෙන (මි. ප. 3.3) විභාවිතං හොති. කෙච්ච පන
“වත්ථගුය්හදස්සනෙ” නි පරාමසන්නි, තදයුත්තමෙව. න හි තං පාළියං, අට්ඨකථායඤ්ච අත්ථි, යං එවං
පරාමසිතබ්බං සියා, ඉද්ධාභිසඬ්ඛාරනායො ව අවිභාවිතො හොති. කිමෙන්ථ අඤ්ඤෙන වත්තබ්බං
චතුපට්ඨමිතිදාපත්තෙන ජලභිඤ්ඤෙන වාදිවරෙන හදන්තනාගසෙනත්ථෙරෙන වුත්තනායෙනෙව
සම්පට්ඨිතබ්බත්තා. හිරි කරියතෙ එත්ථාති හිරිකරණං, තදෙව ඔකාසො තථා, හිරිසිතබ්බට්ඨානං.
උත්තරස්සාති සුත්තනිපාතෙ ආගතස්ස උත්තරමාණවස්ස (ම. නි. 2.384). සබ්බෙසම්පි වෙනෙසං වත්ථු
සුත්තනිපාතතො ගහෙතබ්බං.

ජායන්ති පට්ඨිමිබ්බං. කථං දස්සෙසි, කිදිසං වාති ආහ “ඉද්ධියා” නිආදි. ජායාරූපකමත්තන්ති
හගවතො පට්ඨිමිබ්බරූපකමෙව, න පකතිවත්ථගුය්හං, තඤ්ච බුද්ධසන්නානතො විනිමුත්තත්තා
රූපකමත්තං හගවතා සදිසවණ්ණසණ්ඨානාවයවං ඉද්ධියං බිම්බකමෙව හොති, එවඤ්ච කත්ථා
අප්පකත්ථෙත ක-කාරෙන විසෙසිතවචනං උපපන්නං හොති. ජායාරූපකමත්තං ඉද්ධියා අභිසඬ්ඛරිත්ථා
දස්සෙසිති සම්බන්ධො. “තං පන දස්සෙන්නො හගවා යථා අත්තනො බුද්ධරූපං න දිස්සති, තථා කත්ථා
දස්සෙති” නි (දී. නි. ටී. 1.288) ආවරියා වදන්ති. තදෙනං හදන්තනාගසෙනත්ථෙරෙන වුත්තෙන
ඉද්ධාභිසඬ්ඛනජායාරූපකමත්තදස්සනවචනෙන සංසන්දනි වෙව සමෙති ව යථා තං “බීරෙන බීරං,
ගඬ්ගොදකෙන යමුනොදක” න්ති දට්ඨබ්බං. තථාවචනෙනෙව හි සෙසබුද්ධරූපස්ස තඬ්ඛණෙ
අදස්සිතභාවො අත්ථතො ආපන්නො හොති. නිවාසනනිවත්ථනාදිවචනෙන පනෙන්ථ බුද්ධසන්නානතො
විනිමුත්තස්සපි ජායාරූපකස්ස නිවාසනාදිඅබ්හිග්ගභාවො දස්සිතො, න ව වොදෙනබ්බං “කථං
නිවාසනාදිඅත්තරග්ගං ජායාරූපකං හගවා දස්සෙති, කථඤ්ච අම්බට්ඨො පස්සති” නි. අවින්තෙය්‍යො හි
ඉද්ධිවිසයොති. ජායං දිට්ඨෙති ජායාය දිට්ඨාය. එතන්ති ජායාරූපකං. බුද්ධකතෙ සති ජීවිතනිමිත්තම්පි
හදයමංසං දස්සෙය්‍යාති අධිප්පායො. නින්නෙන්ථාති නිහරිත්ථා. අයමෙව වා පායො. කල්ලොසිති
විස්සජ්ජනෙ ත්ථං කුසලො ඡෙකො අසි, යථාවුත්තො වා විස්සජ්ජනාමග්ගො උපපන්නො යුත්තො අසිති
අත්ථො. “කුසලො” නි කෙච්ච පඨන්ති, අයුත්තමෙතං. මිලින්දපඤ්ඤෙ හි සබ්බත්ථ විස්සජ්ජනාවසානෙ
“කල්ලො” ඉවෙව දිට්ඨොති.

නින්නාමෙන්ථාති මුඛතො නිහරණවසෙන කණ්ණසොනාදිඅභිමුඛං පණාමෙන්ථා, අධිප්පායමෙව
දස්සෙතුං “නිහරිත්ථා” නි වුත්තං. කථිතසුචිං වියාති සනසුබ්‍රමභාවාපාදනෙන කක්ඛලසුචිමිව කත්ථා.
තථාකරණෙනාති කථිතසුචිං විය කරණෙන. එත්ථාති පඤ්ඤාභවය. මුද්‍රභාවො, දීඝභාවො, තනුභාවො ව
දස්සිතො අමුදුතො සනසුබ්‍රමභාවාපාදනත්ථමසක්කුණෙය්‍යත්තාති ආවරියෙන (දී. නි. ටී. 1.288) වුත්තං.
තත්‍රායමධිප්පායො – යස්මා මුදුමෙව සනසුබ්‍රමභාවාපාදනත්ථං සක්කොති, තස්මා තථාකරණෙන

මුද්‍රණාලය දස්සිනො අග්ගි විය දුමෙන. යස්මා ච මුද්‍රයෙව සනසුබ්‍රමභාවාපජ්ජනෙන දීසගාමී, තස්මා කණ්ණසොතානුමසනෙන දීසභාවො දස්සිනො. යස්මා පන මුද්‍ර ඵ්ව සනසුබ්‍රමභාවාපජ්ජනෙන තනු හොති, තස්මා නාසිකාසොතානුමසනෙන තනුභාවො දස්සිනොති. අපුපුලස්ස තථාපටිච්ඡාදනත්ථමසක්කුණෙය්‍යත්තා නලාටච්ඡාදනෙන පුපුලභාවො දස්සිනො.

289. පත්තේන්තො හුත්වා උදික්ඛන්තොති යොජෙතබ්බං.

290. මූලච්චනං කථාං පටිච්චනං සල්ලාපො.

291. “උද්ධමානක”න්තිආදීසු (සං. නි. 5.242; විසුද්ධි. 1.102) විය ක-සද්දො ජිගුච්ඡන්තොති වුත්තං “තමෙව ජිගුච්ඡන්තො”ති. තමෙවාති පණ්ඩිතභාවමෙව, අම්බට්ඨමෙවාතිපි අත්ථො. අම්බට්ඨස්ස සන්ධාය ඵ්වමාහ. තථා හි පාළියං වුත්තං “ඵවං...පෙ.... අම්බට්ඨං මාණවං ඵ්තදවොවා”ති. කාමස්ස අම්බට්ඨං සන්ධාය ඵ්වං වුත්තං, නාමගොත්තවසෙන පන අනියමං කත්වා ගරහන්තො පුපුච්චනෙන වදන්ති වෙදිතබ්බං. “යදෙව බො ත්ව”න්ති ඵ්තස්ස අනියමච්චනස්ස “ඵවරුපෙනා”ති ඉදං නියමච්චනන්ති දස්සෙති “යාදිසො”තිආදිනා. භාවෙනභාවලක්ඛණෙ භුම්මච්චනත්තේ කරණච්චනන්ති වුත්තං “ඵදිසෙ අත්ථවරකෙ”ති. න අස්සත්තාති න අස්සත්තං සුගතියං. ඵත්ථ පන “අත්ථවරකෙනා”ති ඉමිනා බ්‍යතිරෙකමුඛෙන අනත්ථවරකත්වයෙව විභාවෙතිති දට්ඨබ්බං. “උපනෙය්‍ය උපනෙය්‍යා”ති ඉදං ත්වාද්‍යන්තං විච්ඡාච්චනන්ති ආහ “බ්‍රාහ්මණො බො පනා”තිආදි. ඵවං උපනෙත්වා උපනෙත්වාති තං තං දොසං උපනීය උපනීය. තෙනාහ “සුට්ඨ දාසාදිභාවං ආරොපෙත්වා”ති. පානෙසීති පට්ටච්චනවසෙන පානෙසී. යස්ස අගමාසී, තම්පි අස්ස තථාගමනසඬ්ඛානං යානං අවිජ්ජන්තිත්වාති යොජනා.

පොක්ඛරසාතිබුද්ධපසඬ්ඛකමනවණ්ණනා

292-3-6. කිත්තකො පන සොති වුත්තං “සම්මොදනීයකථායපි කාලො නත්ථී”ති. ආගමා නුති ආගතො නු. බොති නිපාතමත්තං. ඉධාති ඵත්ථ, තුම්භාකං සන්තිකන්ති අත්ථො. අධිවාසෙතුති සාදියතු, තං පන සාදියනං ඉධ මනසාව සම්පට්ඨගහො, න කායවාචාහිති ආහ “සම්පට්ඨච්ඡතු”ති. අජ්ජ පවත්තමානං අජ්ජනනං, පුස්සද්දං, පීතිපාමොජ්ජස්සද්දං, ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “යං මෙ”තිආදි වුත්තං. කාරන්ති උපකාරං, සක්කාරං වා. අවොපෙත්වාති අවාලෙත්වා.

297. “සහත්ථා”ති ඉදං කරණත්තේ නිස්සක්කච්චනං. තෙනාහ “සහත්තේනා”ති. සුභිතන්ති ධාතං, ජීසච්ඡාද්ධාභාවෙන වා සුබ්බං. යාවදත්ථන්ති යාව අත්ථො, තාව හොජනෙන තදා කතං. පටික්ඛෙපපචාරණාවෙන්ථ අධිජ්ජෙනා, න නිමන්තනපචාරණාති ආහ “අල”න්තිආදි. “හත්ථසස්සද්දාය”ති නිදස්සනමත්තං අස්සත්තං මුඛවිකාරෙන, වච්චෙදෙන ව පටික්ඛෙපස්ස වුත්තත්තා, ඵකක්ඛණෙපි ව තථාපටික්ඛෙපස්ස ලබ්භනතො. ඔනීනා පත්තතො පාණි ඵ්තස්සාති ඔනීතපත්තපාණිති හින්තාධිකරණවිසයො නිපදො බාහිරත්ථසමාසො. මුද්ධජණ-කාරෙන, පන සස්සද්දාගත-කාරෙන ව ඔණිත්තසද්දො විනාභුතෙති දස්සෙති “ඔණිත්තපත්තපාණින්තිපි පායො”තිආදිනා. සුචිකරණත්තේ වා ඔණිත්තසද්දො. ඔණිත්තං ආමිසාපනයනෙන සුචිකතං පත්තං පාණි ව අස්සාති හි ඔණිත්තපත්තපාණි. තෙනාහ “හත්තේ ව පත්තස්සද්දො ධොවිත්වා”ති. “ඔණිත්තං නානාභුතං විනාභුතං, ආමිසාපනයනෙන වා සුචිකතං පත්තං පාණිතො අස්සාති ඔණිත්තපත්තපාණි”ති (සාරත්ථ. ටී. 1.23) සාරත්ථදීපනියං වුත්තං. තත්ථ පටිච්ඡෙවනං “හත්තේ ව පත්තස්සද්දො ධොවිත්වා”ති ඉමිනා අසංසන්දනතො විචාරෙතබ්බං. ඵ්වංභුතන්ති “භුත්තාවිං ඔනීතපත්තපාණි”න්ති වුත්තජ්ජකාරෙන භුතං.

298. අනුපුබ්බිං කථන්ති අනුපුබ්බං කථෙතබ්බං කථං. තෙනාහ “අනුපට්ඨාට්ඨකථ”න්ති. කා පන සාති ආහ “දානානන්තරං සීල”න්තිආදි, තෙනායමත්තේ බොධිතො හොති – දානකථා තාව පවුරජනෙසුපි පවත්තියා සබ්බසාධාරණත්තා, සුකරත්තා, සීලෙ පතිට්ඨානස්ස උපායභාවතො ව ආදිතො කථෙතබ්බො. පරිච්චාගසීලො හි පුග්ගලො පරිග්ගහවත්ථුසු විනිස්සට්ඨාවතො සුබ්බෙනෙව සීලාති සමාදියති, තත්ථ ව සුජ්ජනිට්ඨිතො හොති, සීලෙන දායකපටිග්ගහකසුද්ධිතො පරානුග්ගහං වත්වා පරිප්ප්ලානිවත්තිච්චනතො, කිරියධම්මං වත්වා අකිරියධම්මච්චනතො, භොගසම්පත්තිහෙතුං වත්වා භවසම්පත්තිහෙතුවච්චනතො ව දානකථානන්තරං සීලකථා කථෙතබ්බො. තස්සද්දො දානසීලං වට්ටනිස්සිතං,

අයං භවසම්පත්ති තස්ස ඵලන්ති දස්සනත්ථං සීලකථානන්තරං සග්ගකථා. තාය හි ඵලං දස්සිතං හොති “ඉමෙහි දානසීලමයෙහි, පණ්ණාසකතරාදිභෙදහින්තෙහි ව පුඤ්ඤකිරියවත්ථුහි ඵතා වාතුමහාරාජිකාදීසු පණ්ණාසකතරාදිභෙදහින්තා අපරිමෙය්‍යා දිබ්බසම්පත්තියො ලද්ධබ්බා”ති. ස්වායං සග්ගො රාගාදීහි උපක්කිලිට්ඨො, සබ්බො පන තෙහි අනුපක්කිලිට්ඨො අරියමග්ගොති දස්සනත්ථං සග්ගකථානන්තරං මග්ගකථා. මග්ගඤ්ච කට්ඨන්තො තදධගමුපායදස්සනත්ථං කාමානං ආදීනවො, ඔකාරො, සංකිලෙසො, නෙක්ඛම්මෙ ආනිසංසො ච කට්ඨන්තො. සග්ගපරියාපන්නාපි හි සබ්බෙ කාමා නාම බහ්වාදීනවා අනිච්චා අද්ධවා විපරිණාමධම්මා, පගෙව ඉතරෙති ආදීනවො, සබ්බෙපි කාමා භීතා ගම්මා පොච්ඡජ්ජතිකා අනරියා අනත්ථසංභිතාති ලාමකභාවො ඔකාරො, සබ්බෙපි භවා කිලෙසානං වත්ථුභූතාති සංකිලෙසො, සබ්බසංකිලෙසවිජ්ජයුත්තං නිබ්බානන්ති නෙක්ඛම්මෙ ආනිසංසො ච කට්ඨන්තොති. අයම්පි අත්ථො බොධිතොති වෙදිතබ්බො. මග්ගොති හි ඵත්ථ ඉති-සද්දෙන ආද්‍යත්ථෙන කාමාදීනවාදීනම්පි සඬගහොති අයමත්ථවණ්ණනා කතා. තෙනාහ “සෙය්‍යාපීදං - දානකථං සීලකථං සග්ගකථං කාමානං ආදීනවං ඔකාරං සංකිලෙසං නෙක්ඛම්මෙ ආනිසංසං පකාසෙති”ති. චිත්ථාරො සාරත්ථදීපනියං (සාරත්ථ. ටී. 3.26) ගහෙතබ්බො.

කසි-සද්දො ඤාණෙන ගහණෙති ආහ “ගහිතා”තිආදි. සාමංසද්දෙන නිවත්තෙතබ්බමත්ථං දස්සෙති “අසාධාරණා අඤ්ඤාස”න්ති ඉථිනා, ලොකුත්තරධම්මාධිගමෙ පරුපදෙසවිගතත්තා, එකෙනෙව ලොකෙ පඨමං අනුත්තරාය සම්මාසම්බොධියා අභිසම්බුද්ධත්තා ච අඤ්ඤාසමසාධාරණාති වුත්තං හොති. ධම්මවක්ඛන්ති ඵත්ථ සොනාපත්තිමග්ගොව අධිජ්ජෙතො, න බ්‍රහ්මායුසුත්තෙ (ම. නි. 2.383 ආදයො) විය හෙට්ඨිමා තයො මග්ගා, න ව චූළරාහුලොවාදසුත්තෙ (ම. නි. 3.416) විය ආසවක්ඛයො. “තස්ස උජ්ජත්තිආකාරදස්සනත්ථං”න්ති කස්මා වුත්තං, නනු මග්ගඤාණං අසඬබ්බධම්මාරම්මණමෙව, න සඬබ්බධම්මාරම්මණන්ති වොදනං සොධෙත්තො “තඤ්ඤි”තිආදිමාහ. කිච්චවසෙනාති අසම්මොහපට්ඨෙධකිච්චවසෙන.

පොක්ඛරසාතිඋපාසකත්තපට්ඨෙදනාකථාවණ්ණනා

299. පාළිය “දිට්ඨධම්මො”තිආදීසු දස්සනං නාම ඤාණතො අඤ්ඤම්පි වක්ඛාදිදස්සනං අත්ථිති තත්තිවත්තනත්ථං “පත්තධම්මො”ති වුත්තං. පත්ති ව ඤාණපත්තීතො අඤ්ඤාපි කායගමනාදිපත්ති විජ්ජතිති තතො විසෙසදස්සනත්ථං “විදිතධම්මො”ති වුත්තං. සා පනෙසා විදිතධම්මතා එකදෙසතොපි හොතිති නිජ්ජදෙසතො විදිතධම්මතං දස්සෙතුං “පරියොගාල්භධම්මො”ති වුත්තං, තෙනස්ස සච්චාභිසම්බොධිමෙව දිපෙති. මග්ගඤාණඤ්ඤි එකාභිසමයවසෙන පරිඤ්ඤාදිවතුකිච්චං සාධෙත්තං නිජ්ජදෙසෙන වතුසච්චධම්මං සමන්තතො ඔගාල්භං නාම හොති. තෙනාහ “දිට්ඨො අරියසච්චධම්මො එතෙනාති දිට්ඨධම්මො”ති. “කථං පන එකමෙව ඤාණං එකස්මිං බණෙ වත්තාරි කිච්චාති සාධෙත්තං පවත්තති. න හි තාදිසං ලොකෙ දිට්ඨං, න ආගමො වා තාදිසො අත්ථි”ති න වත්තබ්බං. යථා හි පදිපො එකස්මිංයෙව බණෙ වට්ටිං දහති, ස්තෙහං පරියාදියති, අන්ධකාරං විධමති, ආලොකඤ්චාපි දස්සෙති, එවමෙන ඤාණන්ති දිට්ඨබ්බං. “මග්ගසමඬගිස්ස ඤාණං දුක්ඛෙපෙන ඤාණං, දුක්ඛසමුදයෙපෙන ඤාණං, දුක්ඛනිරෝධෙපෙන ඤාණං, දුක්ඛනිරෝධගාමිනියා පටිපදායපෙන ඤාණං”න්ති (විහ. 794) සුත්තපද්ධිපෙත්ථ උදාහරිතබ්බන්ති.

තිණ්ණා විචිකිච්ඡාති සජ්ජට්ඨයකත්තාරසද්ධා සොළසවත්ථුකා, අට්ඨවත්ථුකා ච විචිකිච්ඡා අනෙත විතිණ්ණා. විගතා කථංකථාති පවත්තිආදීසු “එවං නු බො, න නු බො”ති එවං පවත්තිකා කථංකථා අස්ස විගතා සමුච්ඡින්නා. විසාරදභාවං පත්තොති සාරජ්ජකරානං පාපධම්මානං පහිනත්තා, තජ්ජට්ඨකත්තෙසු ව සීලාදිගුණෙසු සුජ්ජතිට්ඨිත්තා විසාරදභාවං වෙය්‍යත්තියං පත්තො අධිගතො. සායං වෙසාරජ්ජජ්ජත්ති සුජ්ජතිට්ඨිත්තා කත්ථාති වොදනාය “සත්ථුසාසනෙ”ති වුත්තන්ති දස්සෙත්තො “කත්ථ? සත්ථුසාසනෙ”ති ආහ. අත්තනාව පච්චක්ඛන්තො දිට්ඨත්තා, අධිගතත්තා ච න අස්ස පච්චයො පච්චෙතබ්බො පරො අත්ථිති අත්ථො. තත්ථාධිජ්ජායමාහ “න පරස්සා”තිආදිනා. න වත්තතිති න පවත්තති, න පටිපජ්ජති වා, න පරං පච්චෙති පත්තියායතිති අපරජ්ජවච්චයොතිපි යුජ්ජති. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බම්පි අවුත්තං, තදෙන පුබ්බෙ වුත්තත්තා, පරතො වුච්චමානත්තා ච අවුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉති සුමඬගලවිලාසිනියා දීඝනිකායට්ඨකථාය පරමසුබ්බමගම්භීරදුරනුබොධන්ථපරිදීපනාය සුවිමලවිපුලපඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියජනනාය අජ්ජවමද්දවසොරව්වසද්ධාසනිධිතිබුද්ධිබන්තිවිරියාදිධම්මසමඬගිනා සාර්ථකථෙ පිටකත්තයෙ අසඬගාසංභීරවිසාරදඤ්ඤාණුවාරිනා අනෙකජ්ජහෙදසකසමයසමයන්තරගහනජ්ඣොගාහිනා මහාගණිනා මහාවෙය්‍යාකරණෙන ඤාණාභිවංසධම්මසෙනාපතිනාමත්ථෙරෙන මහාධම්මරාජාධිරාජගරුනා කතාය සාධුච්චලාසිනියා නාම ලීනත්ථපකාසනියා අම්බට්ඨසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථපකාසනා.

අම්බට්ඨසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සොණදණ්ඩසුත්තවණ්ණනා

300. එවං අම්බට්ඨසුත්තං සංවණ්ණෙත්වා ඉදානි සොණදණ්ඩසුත්තං සංවණ්ණෙත්තො යථානුපුබ්බං සංවණ්ණෙනොකාසස්ස පත්තභාවං විභාවෙතුං, අම්බට්ඨසුත්තස්සානන්තරං සඬගිතස්ස සුත්තස්ස සොණදණ්ඩසුත්තභාවං වා පකාසෙතුං “එවං මෙ සුතං...පෙ.... අඬගෙසුති සොණදණ්ඩසුත්ත”න්ති ආහ. සුන්දරභාවෙන සාතිසයානි අඬගානි එතෙසමත්ථීති අඬගා. තද්ධිතපච්චයස්ස අතිසයවිසිටියෙ අත්ථිතාඅත්ථෙ පවත්තිතො, පධානතො රාජකුමාරා, රුළුභිවසෙන පන ජනපදොති වුත්තං “අඬගා නාමා”තිආදි. ඉධාපි අධිජ්ජෙනා, න අම්බට්ඨසුත්තෙ එව. “තදා කීරා”තිආදි තස්සා වාරිකාය කාරණවචනං. ආගමනෙ ආදීනවං දස්සෙත්වා පටික්ඛිපනවසෙන ආගන්තුං න දස්සන්ති, නානුජානිස්සන්තිති අධිජ්ජායො.

නීලාසොකකණිකාරකොවිළාරකුන්දරාජරුක්ඛාදිසම්මිස්සනාය තං වම්පකවනං නීලාදිපඤ්ඤවචණ්ණකුසුමපට්ඨණ්ඩිතං, න වම්පකරුක්ඛානඤ්ඤෙව නීලාදිපඤ්ඤවචණ්ණකුසුමනායාති වදන්ති, තථාරූපාය පන ධාතුයා වම්පකරුක්ඛාව නීලාදිපඤ්ඤවචණ්ණමිති කුසුමං පුජ්ජන්ති. ඉදානිපි හි කත්ථවි දෙසෙ දිස්සන්ති, එවඤ්ඤ යථාරුතමිති අට්ඨකථාවචනං උපපන්නං හොති. කුසුමගන්ධසුගන්ධෙති වුත්තනායෙන සම්මිස්සකානං, සුද්ධවම්පකානං වා කුසුමානං ගන්ධෙහි සුගන්ධෙ. එවං පන වදන්තො න මාපනකාලෙයෙව තස්මිං නගරෙ වම්පකරුක්ඛා උස්සන්තා, අථ බො අපරභාගෙපිති දස්සෙති. මාපනකාලෙ හි වම්පකරුක්ඛානමුස්සන්තනාය තං නගරං “වම්පා”ති නාමං ලභි. ඉස්සරත්තානි අධිපතිභාවතො. සෙනා එතස්ස අත්ථිති සෙනිකො, ස්වෙව සෙනියො. බහුභාවවිසිටියා වෙන්ථ අත්ථිතා තද්ධිතපච්චයෙන ජොතිතාති වුත්තං “මහනියා සෙනාය සමන්තාගතත්තා”ති. සාරසුචණ්ණසදිසනායාති උත්තමජාතිසුචණ්ණසදිසනාය. චුළුදුක්ඛක්ඛන්ධසුත්තට්ඨකථායං පන එවං වුත්තං “සෙනියො”ති තස්ස නාමං, බිම්බිති අත්තභාවස්ස නාමං වුවචති, සො තස්ස සාරභූතො දස්සන්තියො පාසාදිකො අත්තභාවසමිද්ධියා බිම්බිසාරොති වුවචති”ති (ම. නි. අට්ඨ. 1.180).

301-2. සංභතානි සන්තිපතනවසෙන සඬසට්ඨා, සන්තිපතිතානි වුත්තං හොති. එකෙකිස්සාය දිසායාති එකෙකාය පදෙසභූතාය දිසාය. පාළියං බ්‍රාහ්මණගහපතිකානමධිජ්ජෙතත්තා “සඬසිනො”ති වත්තබ්බෙ “සඬසි”ති පුපුත්තෙ එකවචනං වුත්තන්ති දස්සෙති “එතෙස”න්ති ඉමිනා. එවං ආවරියෙන (දී. නි. ටී. 1.301, 302) වුත්තං, සඬසිති පන දිසවසෙන බහුවචනමිති දිස්සති. අගණානි අසමුහභූතා අගණබන්ධා, “අගණනා”තිපි පායො, අයමෙවත්ථො, සඬබ්‍යාත්ථස්ස අයුත්තත්තා. න හි තෙසං සඬබ්‍යා අත්ථිති. ඉදං වුත්තං හොති – පුබ්බෙ අත්තොනගරෙ අගණාපි පච්ඡා බහිනගරෙ ගණං භූතා පත්තානි ගණභූතානි. අභූතතබ්බාවෙ හි කරාසභූයොගෙ අ-කාරස්ස ඊ-කාරාදෙසො, ඊපච්චයො වා. රාජරාජඤ්ඤාදීනං දණ්ඩධරො පුරිසොව තතො තතො බත්තියානං තායනතො රක්ඛණතො බත්තා නිරුත්තිතයෙන. සො හි යත්ථ තෙහි පෙසිතො, තත්ථ තෙසං දොසං පරිහරන්තො යුත්තපත්තවසෙන පුච්ඡිතමත්ථං කට්ඨෙති. තෙනාහ “පුච්ඡිතපඤ්ඤෙ බ්‍යාකරණසමත්ථො”ති. කුලාපදෙසාදිනා මහති මත්තා පමාණමෙතස්සානි මහාමත්තො.

සොණදණ්ඩගුණකථාවණ්ණනා

303. එකස්ස රඤ්ඤො ආණාපවත්තිට්ඨානානි රජ්ජානි නාම, විසිට්ඨානි රජ්ජානි විරජ්ජානි, තානෙව වෙරජ්ජානි, නානාවිධානි වෙරජ්ජානි තථා, තෙසු ජාතානිආදිනා තිධා තද්ධිතනිබ්බවනං. විචිත්‍රා හි

තද්ධිතවුන්ති. යඤ්ඤානුභවනත්ථන්ති යස්ස කස්සවි යඤ්ඤස්ස අනුභවනත්ථං. තෙනි නානාවෙරප්පකා බ්‍රාහ්මණා. තස්සාති සොණදණ්ඩබ්‍රාහ්මණස්ස. උත්තමබ්‍රාහ්මණොති අභිජනසම්පත්තියා, විත්තසම්පත්තියා, විජ්ජාසම්පත්තියා ච උග්ගතතරො, උළාරො චා බ්‍රාහ්මණො. ආවට්ටනීමායා වුත්තාව. ලාභමච්ඡෙරෙන නිප්පිළිතතාය අසන්නිපාතො භවිස්සති.

අඩ්ගෙනි ගමෙනි අත්තනො ඵලං ඤාපෙනි, සයං චා අඩ්ගියති ගමියති ඤායතිති අඩ්ගං, හෙනු. තෙනාහ “කාරණො”ති. ලොකධම්මනානුස්සරණෙන අපරානිපි කාරණාති ආභංගුති දස්සෙන්තො “ඵව”න්තිආදිමාහ.

ද්විති පක්ඛෙනිති මාතූපක්ඛෙන, පිතූපක්ඛෙන චාති ද්විති ඤාතිපක්ඛෙනි. “උභතො සුජාතො”ති හි එත්ථකෙයෙව වුත්තෙ යෙනි කෙනිවි ද්විති භාගෙනි සුජාතත්තං විජානෙයා, සුජාතසද්දො ච “සුජාතො වාරුදස්සනො”තිආදිසු (ම. නි. 2.399) ආරොහසම්පත්තිපරියායොපි හොතිති ජාතිවසෙනෙව සුජාතත්තං විභාවෙනුං “මාතිතො ච පිතිතො චා”ති වුත්තං. තෙනාහ “හොතො මාතා බ්‍රාහ්මණී”තිආදි. ඵවන්ති වුත්තප්පකාරෙන, මාතූපක්ඛෙනො ච පිතූපක්ඛෙනො ච පච්චෙකං තිව්ධෙන ඤාතිපරිවට්ටෙනාති වුත්තං හොති. “සංසුද්ධගහණිකො”ති ඉමිනාපි “මාතිතො ච පිතිතො චා”ති වුත්තමෙවත්ථං සමත්ථෙතිති ආහ “සංසුද්ධා තෙ මාතූගහණී”ති, සංසුද්ධාව අනඤ්ඤපුරිසසාධාරණාති අත්ථො. අනොරසපුත්තවසෙනාපි හි ලොකෙ මාතාපිතූසමඤ්ඤා දිස්සති, ඉධ පනස්ස ඔරසපුත්තවසෙනෙව ඉච්ඡිතාති දස්සෙනුං “සංසුද්ධගහණිකො”ති වුත්තං. ගබ්හං ගණ්හාති ධාරෙතිති ගහණී, තතියාවට්ටසඩ්ධාතො ගබ්හාසයසඤ්ඤිතො මාතූකුච්ඡිපදෙසො සමච්චෙපාකිනියාති සමච්චාවනියා. එත්ථාති මහාසුදස්සනසුත්තෙ. යථාභුත්තමාහාරං විජාවනවසෙන ගණ්හාති න ඡඩ්ධෙතිති ගහණී, කම්මජතෙජොධාතූ, යා “උදරග්ගි”ති ලොකෙ පඤ්ඤායති.

පිතූපිතාති පිතූතො පිතා. පිතාමහොති ආමහ-පච්චයෙන තද්ධිතසිද්ධි. “චතුශ්‍රග්ග”න්තිආදිසු විය තං තදත්ථෙ යුජ්ජිතබ්බතො කාලවිසෙසො යුගං නාම. එතං යුගසද්දෙන ආයුජ්ජමාණවචනං අභිලාපමත්තං ලොකවොහාරවචනමත්තමෙව, අධිජ්ජෙතත්ථතො පන පිතාමහොයෙව පිතාමහයුගසද්දෙන වුත්තො තස්සෙව පධානභාවෙන අධිජ්ජෙතත්තාති අධිජ්ජායො. තතො උද්ධන්ති පිතාමහතො උපරි. තෙනාහ “පුබ්බපුරිසා”ති, තදවසෙසා පුබ්බකා ඡ පුරිසාති අත්ථො. පුරිසග්ගහණඤ්ඤෙත්ථ උක්කට්ඨනීද්දෙසෙන කතන්ති දට්ඨබ්බං. ඵවඤ්ඤි “මාතිතො”ති පාළිවචනං සමත්ථිතං හොති.

තත්‍රායමට්ඨකථාමුත්තකතයො – මාතා ච පිතා ච පිතරො, පිතූතං පිතරො පිතාමහා, තෙසං යුගො ද්වන්තො පිතාමහයුගො, තස්මා, යාව සත්තමා පිතාමහයුගා පිතාමහද්වන්තාති අත්ථො වෙදිතබ්බො, ඵවඤ්ඤි පිතාමහග්ගහණෙනෙව මාතාමහොපි ගහිතො. යුගසද්දො වෙන්ථ එකසෙසො “යුගො ච යුගො ච යුගො”ති, අතො තත්ථ තත්ථ ඤාතිපරිවට්ටෙ පිතාමහද්වන්තං ගහිතං හොතිති.

“යාව සත්තමා පිතාමහයුගා”ති ඉදං කාකාපෙක්ඛනමිව උභයත්ථ සම්බන්ධගතන්ති ආහ “ඵව”න්තිආදි. යාව සත්තමො පුරිසො, තාව අක්ඛිත්තො අනුපකුට්ඨො ජාතිවාදෙනාති සම්බන්ධො. අක්ඛිත්තොති අජ්ජත්තබ්බෙසො. අනවක්ඛිත්තොති සද්ධට්ඨාලිපාකාදිසු න ඡඩ්ධිතො. න උපකුට්ඨොති න උපක්කොසිතො. “ජාතිවාදෙනා”ති ඉදං හෙතුමිහි කරණවචනන්ති දස්සෙනුං “කෙන කාරණො”තිආදි වුත්තං. ඉතිපිති ඉමිනාපි කාරණෙන. එත්ථ ච “උභතො...පෙ.... යුගා”ති එතෙන බ්‍රාහ්මණස්ස යොනිදොසාභාවො දස්සිතො සංසුද්ධගහණිකභාවකිත්තතො, “අක්ඛිත්තො”ති එතෙන කිරියාපරාධාභාවො. කිරියාපරාධෙන හි සත්තා බෙපං පාපුණන්ති. “අනුපකුට්ඨො”ති එතෙන අයුත්තසංසග්ගාභාවො. අයුත්තසංසග්ගඤ්ඤි පටිච්ච සත්තා අක්කොසං ලහන්තිති.

ඉස්සරොති ආධිපතෙයාසංවත්තනියකම්මබලෙන ඊසනසිලො, සා පනස්ස ඉස්සරතා විභවසම්පත්තිපච්චයා පාකටා ජාතා, තස්මා අඩ්ඨභාවපරියායෙන දස්සෙන්තො “අඩ්ඨොති ඉස්සරො”ති ආහ. මහත්තං ධනමස්ස භූමිගතං, වෙහාසගතඤ්ඤාති මහද්ධනො. තස්සාති තස්ස තස්ස ගුණස්ස, අයමෙව ච පායො අධුනා දිස්සති. අගුණංයෙව දස්සෙමාති අත්ථයතො තස්ස ගුණං වත්ථා බාතිරෙකතො භගවතො අනුපසඩ්ධකමනකාරණං අගුණමෙව දස්සෙම.

අධිකරුපොති විසිටියරුපො උත්තමසරිරො. දස්සනං අරහතිති දස්සනියොති ආහ
 “දස්සනොගොගො”ති. පසාදං ආවහතිති පාසාදිකො. තෙනාහ “පසාදජනනතො”ති. පොක්ඛරසද්දො
 ඉධ සුන්දරත්ථෙ, සරිරත්ථෙ ච නිරුල්භො. වණ්ණසස්සාති වණ්ණධාතුයා. පකාසනියෙන
 පරිසුද්ධනිමිත්තෙන වණ්ණසද්දස්ස වණ්ණධාතුයං පවත්තනතො තන්තිමිත්තමෙව වණ්ණතා, සා ච
 වණ්ණනිස්සිතාති අහෙදවසෙන චුත්තං “උත්තමෙන පරිසුද්ධෙන වණ්ණෙනා”ති. සරිරං පන
 සන්නිවෙසවිසිටියං කරවරණගිවාසිසාදිසමුදායං, තස්සෙව අවයවභූතෙන සණ්ඨානනිමිත්තෙන ගස්හති,
 තස්මා තන්තිමිත්තමෙව පොක්ඛරතාති චුත්තං “සරිරසණ්ඨානසම්පත්තියා”ති, උත්තමාය
 සරිරසණ්ඨානසම්පත්තියාතිපි යොජෙතබ්බං. අත්ථවසා හි ලිඛිගවිහත්තිවිපරිණාමො. සබ්බෙසු වණ්ණෙසු
 සුවණ්ණවණ්ණොව උත්තමොති ආහ “පරිසුද්ධවණ්ණෙසුපි සෙට්ඨෙන සුවණ්ණවණ්ණෙන
 සමන්තාගතො”ති. තථා හි බුද්ධා, චක්කවත්තනො ච සුවණ්ණවණ්ණොව හොන්ති. යස්මා පන
 වච්ඡසසද්දො සරිරාහෙ පවත්තති, තස්මා බ්‍රහ්මවච්ඡසීති උත්තමසරිරාහො, සුවණ්ණොහො ඉච්චෙව
 අත්ථො. ඉමමෙව හි අත්ථං සන්ධාය “මහාබ්‍රහ්මනො සරිරසදිසෙනෙව සරිරෙන සමන්තාගතො”ති
 චුත්තං, න බ්‍රහ්මජුගත්තතං. ඔකාසොති සබ්බධිගපච්චධිගට්ඨානං. ආරොහපරිණාහසම්පත්තියා,
 අවයවපාරිසුරියා ච දස්සනස්ස ඔකාසො න බුද්දකොති අත්ථො. තෙනාහ “සබ්බානෙවා”තිආදි.

සීලන්ති යමනියමලක්ඛණං සීලං, තං පනස්ස රත්තස්සෙත්තාය චුද්ධං වද්ධිතන්ති විසෙසතො
 “චුද්ධසීලී”ති චුත්තං. චුද්ධසීලෙනාති සබ්බදා සම්මායොගතො චුද්ධෙන ධූවසීලෙන. එවස්සෙව කත්වා
 පදත්තයම්පෙතං අධිප්පෙතත්ථතො විසිටියං හොති, සද්දත්ථමත්තං පන සන්ධාය “ඉදං
 චුද්ධසීලීපදස්සෙව වෙවචන”න්ති චුත්තං. පස්සෙවසීලතො පරං තත්ථ සීලස්ස අභාවතො,
 තෙසමජානනතො ච “පස්සෙවසීලමත්තමෙවා”ති ආහ.

වාචාය පරිමණ්ඩලපදබ්‍යාස්සජනනා එව සුන්දරභාවොති චුත්තං “සුන්දරා
 පරිමණ්ඩලපදබ්‍යාස්සජනා”ති. ඨානකරණසම්පත්තියා, සික්ඛාසම්පත්තියා ච කස්සවිපි අනුනතාය
 පරිමණ්ඩලපදාති බ්‍යාස්සජනාති අක්ඛරාති එතිස්සාති පරිමණ්ඩලපදබ්‍යාස්සජනා. අක්ඛරමෙව හි
 තංතදත්ථවාචකභාවෙන පරිච්ඡින්නං පදං. අථ වා පදමෙව අත්ථස්ස බ්‍යාස්සජනතා බ්‍යාස්සජනං,
 සිටිලධනිතාදිඅක්ඛරපාරිසුරියා ච පදබ්‍යාස්සජනස්ස පරිමණ්ඩලතා, පරිමණ්ඩලං පදබ්‍යාස්සජනමෙතිස්සාති
 තථා. අපිච පඨ්ඨති අත්ථො එතෙනාති පදං, නාමාදි, යථාධිප්පෙතමත්ථං බ්‍යාස්සජනිති බ්‍යාස්සජනං, වාක්‍යං,
 තෙසං පරිපුණ්ණතාය පරිමණ්ඩලපදබ්‍යාස්සජනා. අත්ථවිස්සෙත්තාය සාධනතාය වාචාව කරණං
 වාක්කරණන්ති තුල්‍යාධිකරණතං දස්සෙතුං “උදාහරණසොසො”ති චුත්තං, වච්චෙදසද්දොති අත්ථො.
 තස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස, තෙන වා භාසිතබ්බස්ස අත්ථස්ස ගුණපරිපුණ්ණභාවෙන පුරෙ ගුණෙහි
 පරිපුණ්ණභාවෙ භවාති පොරී. පුන පුරෙති රාජධානිමහානගරෙ. භවත්තාති සංවච්ඡත්තා.
 සුමුලාලත්තනෙනාති සුමුලාලභාවෙන, ඉමිනා තස්සා වාචාය මුදුසණ්භත්තමාහ. අපලිබුද්ධායාති
 පිත්තසෙම්භාදිහි අපරියොනද්ධාය, හෙතුගබ්භපදමෙතං. තතො එව හි යථාචුත්තදොසාභාවොති.
 ඩංසෙත්වා විය එකදෙසකථනං සන්දිට්ඨං, සණ්ඨං විරාසිත්වා කථනං විලම්බිතං,
 “සන්තිද්ධවිලම්බිතාදි”තිපි පායො. සද්දෙන අජනකං වචිනං, මම්මකසඬ්ඛාතං වා එකක්ඛරමෙව
 ද්වත්තික්ඛත්තමුච්චාරණං සන්තිද්ධං. ආදිසද්දෙන දුක්ඛලිතානුකඬ්ඛිතාදිති සඬ්ඛණ්භාති. එළාගළෙනාති
 එළාපග්ගරණෙන. “එළා ගළන්ති”ති චුත්තස්සෙව ද්විධා අත්ථං දස්සෙතුං “ලාලා වා පග්ගරන්ති”තිආදි
 චුත්තං. “පස්සෙ”ළමුගං උරගං දුජීවහ”න්තිආදිසු (ජා. 1.7.49) විය හි එළාසද්දො ලාලාය, බෙළෙ ච
 පවත්තති. බෙළුසිතානිති බෙළුබන්දුති.

තත්‍රායමට්ඨකථාමුත්තකතයො – එලන්ති දොසො චුච්චති “යා සා වාචා නෙලා
 කණ්ණසුඛා”තිආදිසු (දී. නි. 1.8, 194) විය. දුජ්ජස්සෙත්තා ච සදොසමෙව කථං කථෙත්තා එලං
 පග්ගරාපෙත්ති, තස්මා තෙසං වාචා එලගළා නාම හොති, තබ්බිපරිතායාති අත්ථො.
 “ආදිමජ්ඣපරියොසානං පාකටං කත්වා”ති ඉමිනා තස්සා වාචාය අත්ථපාරිසුරිං වදති.
 විස්සෙත්තාපනසද්දෙන එතස්ස සම්බන්ධො.

ජරාජිණ්ණතාය ජිණ්ණොති බණ්ඩවිච්චපාලිවිවාදිභාවමාපාදිතො. චුද්ධමරියාදස්සත්තොති චුද්ධියා
 පරිච්ඡේදං පරියන්තං පත්තො. ඡාතිමහල්ලකතායාති උපපත්තියා මහල්ලකභාවෙන. තෙනාහ
 “විරකාලජ්ජසුතො”ති. අද්ධසද්දො අද්ධානපරියායො දීඝකාලවාචකො. කිත්තකො පන සොති ආහ

“ද්වේ තයො රාජපරිවට්ටෙ”ති, ද්වින්තං තිණ්ණං රාජුතං රජ්ජපසාසනපටිපාටියොති අත්ථො.
 “අද්ධගතො”ති වත්වාපි කතං වයොගහණං ඔසානවයාපෙක්ඛන්ති චුත්තං “පච්ඡිමවයං සම්පත්තො”ති.
 පච්ඡිමො තතියභාගොති වස්සසතස්ස තිධා කතෙසු භාගෙසු තතියො ඔසානභාගො. පච්චෙකං
 තෙත්තිංසවස්සතො ව අධිකමාසපක්ඛාදිපි විභජියති, තස්මා සත්තසට්ඨිමෙ වස්සෙ යථාරහං
 ලබ්භමානමාසපක්ඛදිවසතො පටියාය පච්ඡිමවයො වෙදිතබ්බො. ආවරියසාරිපුත්තත්ථෙරෙනපි හි
 ඉමමෙවත්ථං සන්ධාය “සත්තසට්ඨිවස්සතො පටියාය පච්ඡිමවයො කොට්ඨාසො”ති (සාරත්ථං. ටී.
 1.වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා) චුත්තං. ඉතරථා හි “පච්ඡිමවයො නාම වස්සසතස්ස පච්ඡිමො
 තතියභාගො”ති අට්ඨකථාවචනෙන විරොධො භවෙය්‍යාති.

එවං කෙවලජාතිවසෙන පයම්චිකප්පං වත්වා ගුණමිස්සකවසෙනපි දුතියචිකප්පං වදන්තෙන
 “අපිවා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ නායං ජිණ්ණනා වයොමත්තෙන, අථ බො කුලපරිවට්ටෙන පුරාණතාති
 ආහ “ජිණ්ණොති පොරාණො”තිආදි. විරකාලප්පවත්තකුලත්වයොති විරකාලං පවත්තකුලපරිවට්ටො,
 තෙනාස්ස කුලවසෙන උදිතොදිතභාවමාහ. “වයොඅනුප්පත්තො”ති ඉමිනා ජාතිවුද්ධියා වක්ඛමානත්තා,
 ගුණවුද්ධියා ව තතො සාතිසයත්තා “වුද්ධොති සීලාචාරාදිගුණවුද්ධියා යුත්තො”ති චුත්තං. වක්ඛමානං
 පති පාරිසෙසග්ගහණඤ්ඤෙන. තථා ජාතිමහල්ලකතායපි තෙනෙව පදෙන වක්ඛමානත්තා,
 විභවමහත්තතාය ව අනවසෙසිතත්තා “මහල්ලකොති විභවමහත්තතාය සමන්තාගතො”ති ආහ.
 මග්ගපටිපත්තොති බ්‍රාහ්මණානං යුත්තපටිපත්තිවිටීං අවොක්කම්ම වරණවසෙන උපගතොති අත්ථං
 දස්සෙති “බ්‍රාහ්මණාන”න්තිආදිනා. ජාතිවුද්ධිභාවමනුප්පත්තො, තම්පි අත්තිමවයං පච්ඡිමවයමෙව
 අනුප්පත්තොති සාධිප්පායයොජනා. ඉමිනා හි පච්ඡිමවයවසෙන ජාතිවුද්ධිභාවං දස්සෙති.

බුද්ධගුණකථාවණ්ණනා

304. තාදිසෙහි මහානුභාවෙහි සද්ධිං යුගග්ගාහවසෙන යපනම්පි න මාදිසානං
 පණ්ඩිතජාතිනමනුවිජ්ජිකං, කුතො පන උක්කංසවසෙන යපනන්ති ඉදං බ්‍රාහ්මණස්ස න යුත්තරූපන්ති
 දස්සෙන්නො “න බො පන මෙත”න්තිආදිමාහ. තත්ථ යෙපි ගුණා අත්තනො ගුණෙහි සදිසා, තෙපි
 ගුණෙ උත්තරිතරෙයෙව මඤ්ඤමානො පකාසෙතිති සම්බන්ධො. සදිසාති ව එකදෙසෙන සදිසා. න හි
 බුද්ධානං ගුණෙහි සබ්බථා සදිසා කෙවිපි ගුණා අඤ්ඤෙසු ලබ්භන්ති. “කො වාහ”න්තිආදි
 උත්තරිතරාකාරදස්සනං. අහඤ්ඤ කිදිසො නාම හුත්වා සදිසො භවිස්සාමි, සමණස්ස...පෙ.... ගුණා ව
 කිදිසා නාම හුත්වා සදිසා භවිස්සන්තිති සාධිප්පායයොජනා. කෙවි නවං පායං කරොන්ති, අයමෙව
 මූලපායො යථා තං අම්බට්ඨසුත්තෙ “කො වාහං හො ගොතම සාවරියකො, කා ව අනුත්තරා
 විජ්ජාවරණසම්පදා”ති. ඉතරෙති අත්තනො ගුණෙහි අසදිසෙ ගුණෙ, “පකාසෙති”ති ඉමිනාව
 සම්බන්ධො. එකත්තෙනෙවාති සදිසගුණානං විය පසම්භාහාවෙන.

එවං නියාමෙන්නො සොණදණ්ඩො ඉදං අත්ථජාතං දීපෙති. යථා හීති එත්ථ හි-සද්දො කාරණෙ.
 තෙනාහ “තස්මා මයමෙව අරහමා”ති. ගොපදකන්ති ගාවියා බුරට්ඨානෙ ධීතඋදකං. ගුණෙහි
 සදිසගුණෙපි, පගෙව අසදිසගුණෙ.

සට්ඨිකුලසතසහස්සන්ති සට්ඨිසහස්සාධිකං කුලසතසහස්සං. ධම්මපදට්ඨකථාදීසු (ධ. ප. අට්ඨ. 16)
 පන කත්ථවි භගවතො අසීතිකුලසහස්සතාවචනං එකෙකපක්ඛමෙව සන්ධායාති වෙදිතබ්බං.

සුධාමට්ඨපොක්ඛරණියොති සුධාය පරිකම්මකතා පොක්ඛරණියො. සත්තරතනානන්ති සත්තහි
 රතනෙහි. පුරයොගෙ හි කරණත්ථෙ ඛනුලං ඡට්ඨිවචනං. පාසාදනියුභාදයොති උපරිපාසාදෙ
 ධීතකුලාසිසාදයො. “සත්තරතනාන”න්ති අධිකාරො, අහෙදෙපි හෙදවොහාරො එස. කුලපරියායෙනාති
 සුද්ධොදනමහාරාජස්ස අසම්භින්නත්තියකුලානුක්කමෙන. තෙසුපිති වතුසු නිධිසුපි. ගහිතං ගහිතං යානං
 පුරතියෙව ධනෙන පාකතිකමෙව හොති, න ඌනං.

භද්දකෙනාති සුන්දරෙන. පච්ඡිමවයෙ චුත්තතයෙන පයම්චයො වෙදිතබ්බො. මාතාපිතුනං
 අනිච්ඡාය පබ්බජ්ජාව අනාදරො තෙන යුත්තෙ අත්ථෙ සාම්ච්චනන්ති චුත්තං හොති. එතෙසන්ති
 මාතාපිතුනං. කන්දිත්වාති “කහං පියපුත්තකා”තිආදිනා පරිදෙවිත්වා.

අපරිමාණයෙහි “එත්තකො එසො” නි කෙනවි පරිච්ඡින්නදිකුමසක්කුණෙය්‍යතාය අපරිච්ඡින්නොයෙව. ද්වෙ වෙච්ඡ අධොකට්ඨත්තකමෙව හොත්තිති ආහ “ද්වින්නං වෙච්ඡනං උපරි කට්ඨත්තමෙව” නි. පාරමිතානුභාවෙන බ්‍රාහ්මණස්ස එව පඤ්ඤායති, හගවා පන තදා පකතිප්පමාණොවාති දස්සෙතුං “පඤ්ඤායමානො” නි චුත්තමිව දිස්සති, විමංසිත්වා ගහෙනබ්බං. “න හි” නිආදිනා පාරමිතාබලෙනෙව එවං අපරිමාණතා, න ඉද්ධිබලෙනාති දස්සෙති” නි වදන්ති. අතුලොති අසදිසො. “ධම්මපදෙ ගාථමාහා” නි කත්ථවි පායො අයුත්තොව. න හි ධම්මපදෙ අයං ගාථා දිස්සති. සුධාපිණ්ඩියත්ථෙරාපදානාදිසු (අප. 1.10. සුධාපිණ්ඩියත්ථෙරාපදාන) පනායං ගාථා ආගතා, සා ව බො අඤ්ඤවත්ථුස්මිං එව, න ඉමස්මිං වත්ථුමිහි, තස්මා පාළිවසෙන සඬගිතිමනාරුළ්භා පකිණ්ණකදෙසනායෙවායං ගාථාති දට්ඨබ්බං.

තත්ථ තෙ තාදිසෙති පරියායවචනමෙනං “අප්පං වස්සසනං ආයු, ඉදානෙතරහි විජ්ජති” නිආදිසු (බු. වං. 27.21) විය, “එතාදිසෙ” නිපි පඨන්ති, තදසුන්දරං අපදානාදිසු තථා අදිස්සනතො. කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බුතෙ කුතොවිපි අභයෙ තෙ තාදිසෙ පුජයතො එත්ථ ඉදං පුඤ්ඤං කෙනවි මහානුභාවෙන අපි සඬබාතුං න සක්කාති අත්ථො.

බාහන්තරන්ති ද්වින්නං බාහුනමන්තරං. ද්වාදස යොජනසතානීති ද්වාදසාධිකාති යොජනසතාති. බහලන්තරොනාති සමන්තා සරිපරිණාහප්පමාණෙන. පුටුලතොති විත්ථාරතො. අඬගුලිපබ්බානීති එකෙකාති අඬගුලිපබ්බානි. හමුකන්තරන්ති ද්වින්නං හමුකානමන්තරං. මුඛං විත්ථාරතො ද්වියොජනසතං පරිමණ්ඩලතො විසුං චුත්තත්තා. “එදිසො හගවා” නි යා පරෙහි චුත්තා කථා, තස්සා අනුරූපන්ති යථාකථං, ඉමිනා අඤ්ඤෙහි චුත්තං හගවතො වණ්ණකථං සුත්වා ඔලොකෙතුකාමතාය ආගතොති දස්සෙති, යථාකථන්ති වා කිදිසං. “යථාකථං පන තුමිහෙ හික්ඛවෙ සමග්ගා සම්මොදමානා අවිචදමානා එසුකං වස්සං වසිත්ථා” නිආදිසු (පාරා. 194) විය හි පුච්ඡායං එස නිපාතසමුදායො, එකො වා නිපාතො.

ගන්ධකුට්ඨපරිවෙණෙති ගන්ධකුට්ඨා පරිවෙණෙ, ගන්ධකුට්ඨො බහි පරිවෙණබ්හන්තරෙති අත්ථො. තත්ථාති මඤ්චකෙ. “සිහසෙය්‍යං කප්පෙසි” නි යථා රාහු අසුරින්දො ආයාමතො, විත්ථාරතො, උඬ්ඛෙධතො ව හගවතො රූපකායස්ස පරිච්ඡේදං ගහෙතුං න සක්කොති, තථා රූපං ඉද්ධාහිසඬධාරං අහිසඬධාරොන්තො සිහසෙය්‍යං කප්පෙසි” නි (දී. නි. ටී. 1.304) එවං ආචරියෙන චුත්තං, “තදෙනං ‘න මයා අසුරින්ද අධොමුඛෙන පාරමියො පුරිතා, උද්ධග්ගමෙව කත්වා දානං දින්න’” නි අට්ඨකථාවචනෙන අවිචන්තමෙව විරුද්ධං හොති. එතඤ්ඤි ගන්ධකුට්ඨවාරවිවරණාදිසු විය පාරමිතානුභාවසිද්ධිදස්සනං, අඤ්ඤථා තදෙව වචනං වත්තබ්බං හවෙය්‍යා” නි වදන්ති, විමංසිත්වා සම්පට්චිත්තබ්බං. අධොමුඛෙනාති ඔසක්කිතවිරියතං සන්ධාය චුත්තං, උද්ධග්ගමෙවති අනොසක්කිතවිරියතං, උඬ්ඛකොට්ඨකං කත්වාති අත්ථො. තදා රාහු උපාසකභාවං පටිවෙදෙසිති ආහ “තං දිවස” නිආදි.

කිලෙසෙහි ආරකත්තා අරියං නිරුත්තිනසෙන, අනොයෙව උත්තමතා පරිසුද්ධතාති චුත්තං “උත්තමං පරිසුද්ධ” නි. අනවජ්ජට්ඨෙන කුසලං, න සුඛවිපාකට්ඨෙන තස්ස අරහතමසම්භවතො. කුසලසිලෙනාති අනවජ්ජෙනෙව විද්ධස්තසවාසනාකිලෙසෙන සිලෙන. එවඤ්ච කත්වා පදවතුක්කම්පෙනං අධිජපෙනත්ථතො විසිට්ඨං හොති, සද්දත්ථමත්තං පන සන්ධාය “ඉදමස්ස වෙච්චන” නි චුත්තං.

කත්ථවි වතුරාසිතිපාණසහස්සාති, කත්ථවි අපරිමාණාපි දෙවමනුස්සාති අත්ථං සන්ධාය “හගවතො එකෙකාය ධම්මදෙසනායා” නිආදිමාහ. මහාසමයසුත්ත (දී. නි. 2.331 ආදයො) මඬගලසුත්ත- (බු. පා. 5.1 ආදයො; සු. නි. 261 ආදයො) දෙසනාදිසු හි වතුරාසිති යානෙසු අසඬබ්බෙය්‍යා අපරිමෙය්‍යා දෙවමනුස්සා මග්ගඵලාමතං පිටිංසු. කොට්ඨකසහස්සාදිපරිමාණෙනපි බහු එව, නිදස්සනවසෙන පනෙවං චුත්තං. තස්මා අනුත්තරසික්ඛාපකභාවෙන හගවා බහුතං ආචරියො, තෙසං ආචරියභූතානං සාවකානමාවරියභාවෙන සාවකවෙනෙය්‍යානං පාචරියො. හගවතා හි දින්නනසෙ යත්වා සාවකා වෙනෙය්‍යං විනෙන්ති, තස්මා හගවා ව තෙසං පධානො ආචරියොති.

වදන්තස්සාධිප්පෙනොව අත්ථො පමාණං, න ලක්ඛණභාරාදිවිසයොති ආහ “බ්‍රාහ්මණො පනා”තිආදි. “ඉමස්ස වා පූතිකායස්සා”ති පාඨාවසානෙ පෙය්‍යාලං කත්වා “කෙලනා පටිකෙලනා”ති වුත්තං. අයඤ්ඨි බුද්දකචත්ථුවිහඨගපාළි (විහ. 854) “බාහිරානං වා පරික්ඛාරානං මණ්ඩනා”තිආදි පෙය්‍යාලවසෙන ගස්හති. තත්ථ ඉමස්ස වා පූතිකායස්සාති ඉමස්ස වා මනුස්සසරීරස්ස. යථා හි තද්‍රුජානොපි සිඨගාලො “ජරසිඨගාලො” ත්වෙව, උරුප්පමාණාපි ව ගලොච්චනා “පූතිලනා” ත්වෙව සඨබ්‍යං ගච්ඡති, එවං සුවණ්ණචණ්ණොපි මනුස්සසරීරො “පූතිකායො” ත්වෙව, තස්ස මණ්ඩනාති අත්ථො. කෙලනාති කීළනා. “කෙලායනා”තිපි පඨන්ති. පටිකෙලනාති පටිකීළනා. වපලස්ස භාවො වාපලං, වාපල්ලං වා, යෙන සමන්තාගතො පුග්ගලො වස්සසතිකොපි සමානො තද්‍රුජාතදාරකො විය හොති, තස්සෙදමධිවචනන්ති වෙදිතබ්බං.

අපාපෙ පුරෙ කරොති, න වා පාපං පුරෙ කරොතිති අපාපපුරෙක්ඛාරොති යුත්තායුත්තසමාසෙන දුට්ඨමත්ථං දස්සෙතුං “අපාපෙ නවලොකුත්තරධම්මෙ”තිආදි වුත්තං. අපාපෙති ව පාපපටිපක්ඛෙ, පාපවිරහිතෙ වා. බ්‍රහ්මති සෙට්ඨෙ භගවති භවා තස්ස ධම්මදෙසනාවසෙන අරියාය ජාතියා ජාතත්තා, බ්‍රහ්මිනො වා භගවතො අපච්චං ගරුකරණාදිනා, යථානුසිට්ඨං පටිපත්තියා ව, බ්‍රහ්මං වා සෙට්ඨං අරියමග්ගං ජානාතිති බ්‍රහ්මඤ්ඤා, අරියසාවකසඨබ්‍යානා පජා. තෙනාහ “සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානා”තිආදි. බ්‍රාහ්මණපජායාති බහිතපාපපජාය. “අපාපපුරෙක්ඛාරො”ති එත්ථ “පුරෙක්ඛාරො”ති පදමධිකාරොති දස්සෙති “එතිස්සාය ව පජාය පුරෙක්ඛාරො”ති ඉමිනා. ව-සද්දො සමුව්චයත්ථො “න කෙවලං අපාපපුරෙක්ඛාරො එව, අථ බො බ්‍රහ්මඤ්ඤාය ව පජාය සම්බන්ධභූතාය පුරෙක්ඛාරො”ති. “අයඤ්ඨි”තිආදි අධිප්පායමත්තදස්සනං. “අපාපපුරෙක්ඛාරො”ති ඉදං “බ්‍රහ්මඤ්ඤාය පජායා”ති ඉමිනාව සම්බන්ධිතබ්බං, න ව පච්චෙකමත්ථදීපකං, පකතිබ්‍රාහ්මණජාතිවසෙනපි චෙතස්ස අත්ථො වෙදිතබ්බොති දස්සෙන්නො “අපිවා”තිආදිමාහ. අයුත්තසමාසො වායං. පාපන්ති පාපකම්මං, අහිතං දුක්ඛන්ති අත්ථො. තස්ස සම්බන්ධිපෙක්ඛන්තා කස්සා අපාපපුරෙක්ඛාරොති පුච්ඡාය එවමාහාති දස්සෙතුං “කස්සා”තිආදි වුත්තං. “අත්තනා”තිආදි තදත්ථව්වරණං. බ්‍රාහ්මණපජායාති බ්‍රාහ්මණජාතිපජාය.

රඤ්ජන්ති අට්ටං භජන්ති රාජානො එතෙනාති රට්ඨං, එකස්ස රඤ්ඤො රජ්ජභූතකාසිකොසලාදිමහාජනපදා. ජනා පජ්ජන්ති සුඛජීවිකං පාපුණන්ති එත්ථාති ජනපදො, එකස්ස රඤ්ඤො රජ්ජෙ එකෙකකොට්ඨාසභූතා උත්තරපට්ඨකත්ථිණපට්ඨාදිබුද්දකජනපදා. තත්ථාති තථා ආගතෙසු. පුච්ඡායාති අත්තනා අභිසඨබ්‍යාය පුච්ඡාය. විස්සජ්ජනාසම්පට්ච්ඡනෙති විස්සජ්ජනාය අත්තනො ඤාණෙන සම්පට්ග්ගහණෙ. කෙසඤ්චි උපනිස්සයසම්පත්තිං, ඤාණපරිපාකං, චිත්තාවාරඤ්ච ඤත්වා භගවා ව පුච්ඡාය උස්සාහං ජනෙත්වා විස්සජ්ජෙතිති අධිප්පායො.

“තත්ථ කතමං සාබ්‍රා”න්තිආදි නික්ඛෙපකණ්ඩපාළි (ධ. ස. 1350). අද්ධානදරටන්ති දීසමග්ගාගමනපරිස්සමං. අස්සාති භගවතො, මුඛපද්‍රමන්ති සම්බන්ධො. බාලාතපසම්චස්සනෙනෙවාති අහිතවුග්ගසුරියරංසිසම්චස්සනෙන ඉව. තථා හි සුරියො “පද්මබන්ධු”ති ලොකෙ පාකටො, වන්දො පන “කුමුදබන්ධු”ති. පුණ්ණචන්දස්ස සිරියා සමානා සිරි එතස්සාති පුණ්ණචන්දස්සසිරිකං. කථං නික්කුච්ඡිතසදිසතාති ආහ “සම්පත්තායා”තිආදි. එත්ථ පන “එහි ස්වාගතවාදී”ති ඉමිනා සුඛසම්භාසපුබ්බකං පියවාදිතං දස්සෙති, “සබ්බලො”ති ඉමිනා සණ්භවාතං, “සම්මොදකො”ති ඉමිනා පටිසන්ධාරකුසලතං, “අබ්භාකුටිකො”ති ඉමිනා සබ්බත්ථෙව විජ්ජසන්නමුඛතං, “උත්තානමුඛො”ති ඉමිනා සුඛසල්ලාපතං, “පුබ්බභාසී”ති ඉමිනා ධම්මානුග්ගහස්ස ඔකාසකරණෙන හිතජ්ඣාසයතං දස්සෙතිති වෙදිතබ්බං.

යත්ථ කිරාති එත්ථ කිර-සද්දො අරුචිසුවනෙ -

“ඛණචත්ථපරිත්තත්තා, ආපාථං න වජන්ති යෙ;
තෙ ධම්මාරම්මණා නාම, යෙ’සං රූපාදයො කිරා”ති. -

ආදීසු (අභිධම්මාවතාර-අට්ඨකථායං ආරම්මණවිභාගෙ ඡට්ඨඅනුච්ඡෙදෙ - 77) විය, තෙන භගවතා අධිවුත්ථපදෙසෙ න දෙවතානුභාවෙන මනුස්සානං අනුපද්දවතා, අථ බො බුද්ධානුභාවෙනාති දස්සෙති. බුද්ධානුභාවෙනෙව හි තා ආරක්ඛං ගණ්හන්ති. පංසුපිසාවකාදයොති පංසුනිස්සිතපිසාවකාදයො.

ආදිසද්දෙන භූතරක්ඛසාදිනං ගහණං. ඉදානි බුද්ධානුභාවමෙව පාකටං කත්වා දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි වුත්තං.

අනුසාසිතබ්බො සඬ්ඝො නාම සබ්බොපි වෙනෙය්‍යජ්‍යසමුභො. සයං උප්පාදිතො සඬ්ඝො නාම නිබ්බන්තිතඅරියපුග්ගලසමුභො. “තාදිසො”ති ඉමිනා “සයං වා උප්පාදිතො”ති වුත්තවිකප්පො එව පච්චාමට්ඨො අනන්තරස්ස විධි පටිසෙධොවාති කත්වා, තස්මා “පුරිමපදස්සෙව වා”ති විකප්පන්තරගහණන්ති ආවරියෙන (දී. නි. ටී. 1.304) වුත්තං. තත්‍රායමධිප්පායො – කාමං “ගණි”ති ඉදං “සඬ්ඝි”ති පදස්සෙව වෙවචනං, අත්ථමත්තං පන දස්සෙතුං යථාවුත්තවිකප්පද්වයෙ දුතියවිකප්පමෙව පච්චාමසිත්වා “තාදිසොවස්ස ගණො අත්ථි”ති වුත්තත්තා අවසිට්ඨස්සපි පඨමවිකප්පස්ස සඬ්ගහණන්තං “පුරිමපදස්සෙව වා වෙවචනමෙන”න්ති වුත්තන්ති. එවමපි වදන්ති – ධම්මසෙනාපතිත්ථෙරාදිනං පච්චෙකගණිනං ගණං, සුත්තන්තිකාදිගණං වා සන්ධාය “තාදිසො”තිආදි වුත්තං. තත්ථාපි හි සබ්බොව භික්ඛුගණො අනුසාසිතබ්බො නාම, නිබ්බන්තිතඅරියගණො පන සයං උප්පාදිතො නාම, තස්මා “තාදිසො”ති ඉමිනා විකප්පද්වයස්සාපි පච්චාමසනං උපපන්නං හොති. එවං පද්ද්වයස්ස විසෙසත්ථං දස්සෙත්වා සබ්බො සමානත්ථං දස්සෙතුං “පුරිමපදස්සෙව”තිආදි වුත්තන්ති. පුරණමක්ඛලිආදිනං බහුනං කිත්ථකාරානං, නිද්ධාරණෙ වෙතං සාමිච්චනං. අවෙලකාදිමත්තකෙනපි කාරණෙනාති නිච්චොළතාදිමත්තකෙනපි අප්පිච්ඡසන්තුට්ඨතාදිසමාරොපනලක්ඛණෙන කාරණෙන.

නවකාති අභිනවා. පාහුනකාති පහෙණකං පටිග්ගණ්හිතුමනුවිජ්චිකා, එතෙන දුට්ඨෙසු ආගන්තුකෙසු පුරෙතරමාගතවසෙන ඉධ අතිථිනො, න භොජනවෙලායමාගතවසෙන අබ්භාගතාති දස්සෙති. පරියාපුණාමිති පරිච්ඡින්නදිතුං ජානාමි, ධාත්වත්ථමත්තං පන දස්සෙතුං “ජානාමි”ති වුත්තං.

කප්පමිපිති ආයුකප්පමිපි, හණෙය්‍ය වෙති සම්බන්ධො. චිරං චිරකාලෙ කප්පො ඛියෙථ, දීඝමන්තරෙ දීඝකාලන්තරෙපි තථාගතස්ස වණ්ණො න ඛියෙථාති යොජනා. “චිර”න්ති වෙන්ථ වත්තබ්බෙපි ඡන්දභානිභයා රස්සත්ථං නිග්ගහිතලොපො, අතිදීඝකාලං වා සන්ධාය “චිරදීඝමන්තරෙ”ති වුත්තං, උභයත්ථ සම්බන්ධිතබ්බමෙනං, කිරියාරහාදියොගෙ විය ව අන්තරයොගෙ අධිකක්ඛරපාදො අනුපවජ්ජො, අයඤ්ච ගාථා අභූතපරිකප්පනාවසෙන අට්ඨකථාසු (දී. නි. අට්ඨ. 1.304; 3.141; ම. නි. අට්ඨ. 2.425; උදා. අට්ඨ. 53; බු. වං. අට්ඨ. 4.4; වරියා. අට්ඨ. නිදානකථා, පකිණ්ණකකථා; අප. අට්ඨ. 2.7.20) වුත්තා තථා භාසමානස්ස අභාවතො.

305. නන්ති ආවරියං. අලං-සද්දො ඉධ අරහත්ථො “අලමෙව නිබ්බන්දිතු”න්තිආදීසු (දී. නි. 2.272; සං. නි. 2.134, 143) වියාති ආහ “සුත්තමෙවා”ති. පුටෙන නෙත්වා අසිතබ්බතො පරිභුඤ්ජිතබ්බතො පුටොසං වුවචති පාටෙය්‍යං. ඉත්ථමිභූතලක්ඛණෙ කරණවචනං දස්සෙති “තං ගහෙත්වා”ති ඉමිනා. පාළියං පුටංසෙනපි කුලපුත්තෙනාති සම්බන්ධං දස්සෙතුං “තෙන පුටංසෙනා”ති වුත්තං. “අංසෙනා”තිආදි අධිප්පායමත්තදස්සනං, වහන්තෙන කුලපුත්තෙන උපසඬ්කමිතුං අලමෙවාති අත්ථො.

යොණදණ්ඩපරිච්ඡිකවණ්ණනා

306-7. න ඉධ තිරො-සද්දො “තිරොකුඬ්ඨෙ වා තිරොපාකාරෙ වා ඡඩ්ඨෙය්‍ය වා ඡඩ්ඨාපෙය්‍ය වා”තිආදීසු (පාචි. 825) විය බහිඅත්ථොති ආහ “අන්තොවනසණ්ඨෙ ගතස්සා”ති. තත්ථ විහාරොපි වනසණ්ඩපරියාපන්තොති දස්සෙති “විහාරබ්භන්තරං පච්චිඨස්සා”ති ඉමිනා. එතෙ අඤ්ජලිං පණාමෙත්වා නිසින්නා මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන උභතොපක්ඛිකා, “ඉතරෙ පන සම්මාදිට්ඨිවසෙන එකතොපක්ඛිකා”ති අත්ථතො ආපන්තො හොති. දලිද්දත්තා, ඤාතිපාරිජුඤ්ඤාදිනා ජිණ්ණත්තා ව නාමගොත්තවසෙන අපාකටා හුත්වා පාකටා භවිතුකාමා එවමකංසුති අධිප්පායො. කෙරාටිකාති සඨා. තත්ථාති ද්විසු ජනෙසු. තතොති විස්සාසනො, දානතො වා.

මුග්ගණපඤ්ඤත්තිවණ්ණනා

309. අනොනකකායවසෙන ථද්ධගත්තො, න මානවසෙන. තෙන පාළියං වක්ඛති “අභිභුන්තාමෙත්වා”ති. වෙතොවිතක්කං සන්ධාය විත්තසිසෙන “චිත්තං අඤ්ඤාසී”ති වුත්තං. විසාතන්ති විත්තදුක්ඛං.

311. සකසමයෙති බ්‍රාහ්මණලද්ධියං. මීයමානොති මරියමානො. දිට්ඨිසඤ්ජානනෙනෙවාති අත්තනො ලද්ධිසඤ්ජානනෙනෙව. සුජන්ති හොමදබ්බිං, නිබ්බවනං වුත්තමෙව. ගණ්හන්තෙසුති ජුහන්තත්ථං ගණ්හනකෙසු, ඉරුවිජ්ජෙසුති අත්ථො. ඉරුවෙදවසෙන හොමකරණතො හි යඤ්ඤායජකා “ඉරුවිජ්ජා”ති වුවිවන්ති. පයමො වාති තත්ථ සන්තිපතිතෙසු සුජාතිරියායං සබ්බපධානො වා. දුතියො වාති තදන්තරිකො වා. “සුජ”න්ති ඉදං කරණත්ථෙ උපයොගවචනන්ති ආහ “සුජායා”ති. අග්ගිහුත්තමුඛතාය යඤ්ඤාස්ස යඤ්ඤෙ දියාමානං සුජාමුඛෙන දියාති. වුත්තඤ්ච “අග්ගිහුත්තමුඛා යඤ්ඤා, සාවිත්ති ඡන්දසො මුඛ”න්ති (ම. නි. 2.400). තස්මා “දියාමාන”න්ති අයං පායසෙසො විඤ්ඤායතිති ආවරියෙන (දී. නි. ටී. 1.311) වුත්තං. අපිච සුජාය දියාමානං සුජන්ති තද්ධිතවසෙන අත්ථං දස්සෙතුං ඵවමාහ. පොරාණාති අට්ඨකථාවරියා. පුරිමවාදෙ වෙන්ථ දානවසෙන පයමො වා දුතියො වා, පච්ඡිමවාදෙ ආදානවසෙනාති අයමෙතෙසං විසෙසො. විසෙසකොති විජ්ජාවරණවිසෙසකො, න බ්‍රාහ්මණෙහි ඉච්ඡිතවිජ්ජාවරණමත්තතො. උත්තමබ්‍රාහ්මණස්සාති අනුත්තරදක්ඛිණෙයානාය උක්කට්ඨබ්‍රාහ්මණස්ස. යථාධිප්පෙතස්ස හි විජ්ජාවරණවිසෙසදීපකස්ස “කතමං පන තං බ්‍රාහ්මණසීලං, කතමා සා පඤ්ඤා”තිආදිවචනස්ස ඔකාසකරණත්ථමෙව “ඉමෙසං පන බ්‍රාහ්මණ පඤ්චන්තං අඛිගාන”න්තිආදිවචනං හගවා අවොව, තස්මා පධානවචනානුරූපමනුසන්ධිං දස්සෙතුං “හගවා පනා”තිආදි වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

313. අපවදන්ති වණ්ණාදිති අපනෙත්වා වදති, අත්ථමත්තං පන දස්සෙතුං “පටික්ඛිපති”ති වුත්තං. ඉදන්ති “මා හවං සොණදණ්ඩො ඵවං අවවා”තිආදිවචනං. බ්‍රාහ්මණසමයන්ති බ්‍රාහ්මණසිද්ධන්තං. මා හින්දිති මා විනාසෙසි.

316. සමොයෙව හුත්වා සමොති සමසමො, සබ්බථා සමොති අත්ථො. පරියායද්වයඤ්ඤි අතිසයත්ථදීපකං යථා “දුක්ඛදුක්ඛං, රූපරූප”න්ති. එකදෙසමත්තතො පන අඛිගකෙන මාණවෙන තෙසං සමභාවතො තං නිවත්තෙන්තො “යපෙන්වා එකදෙසමත්ත”න්තිආදිමාහ. කුලකොට්ඨපරිදීපනන්ති කුලස්ස ආදිපරිදීපනං. යස්මා අත්තනො හගිතියා...පෙ.... න ජාතිස්සති, තස්මා න තස්ස මාතෘපිතුමත්තං සන්ධාය වදති, කුලකොට්ඨපරිදීපනං පන සන්ධාය වදතිති අධිජ්ජායො. “අත්ථහඤ්ජනක”න්ති ඉමිනා කම්මපථපත්තං වදති. ගුණෙති යථාවුත්තෙ පඤ්චසීලෙ. අථාපි සීයාති යදිපි තුම්භාකං ඵවං පරිචිතක්කො සීයා, හින්තසීලස්සාපි පුන පකතිසීලෙ ධීතස්ස බ්‍රාහ්මණභාවං වණ්ණාදයො සාධෙන්නිති ඵවං සීයාති අත්ථො. “සාධෙති”ති පායෙ “වණ්ණො”ති කත්තා ආවරියෙන (දී. නි. ටී. 1.316) අජ්ඣාහටො, නිදස්සනඤ්චෙනං. මත්තජාතිසුපි හි එසෙව නයො. සීලමෙවාති පුන පකතිභූතං සීලමෙව බ්‍රාහ්මණභාවං සාධෙස්සති, කස්මාති වෙ “තස්මිං හි...පෙ.... වණ්ණාදයො”ති. තත්ථ සම්මොහමත්තං වණ්ණාදයොති වණ්ණමත්තජාතියො බ්‍රාහ්මණභාවස්ස අඛිගන්ති සම්මොහමත්තමෙනං, අසමවෙක්ඛිත්වා කථිතමිදං.

සීලපඤ්ඤාකථාවණ්ණනා

317. කථිතො බ්‍රාහ්මණෙන පඤ්ඤොති “සීලවා ව හොති”තිආදිනා ද්වින්නමෙව අඛිගානං වසෙන යථාපුච්ඡිතො පඤ්ඤො යථාවතො විස්සජ්ජිතො. එත්ථාති යථාවිස්සජ්ජිතෙ අත්ථෙ, අඛිගද්වයෙ වා. තස්සාති සොණදණ්ඩස්ස. යදි එකමඬිගං යපෙයා, අථ පතිට්ඨාතුං න සක්කුණෙයා. යදි පන න යපෙයා, අථ සක්කුණෙයා, කිං පනෙස තථා සක්ඛිස්සති නු ඛො, නොති වීමංසනත්ථමෙව ඵවමාහ, න තු එකස්ස අඛිගස්ස යපනීයත්තාති වුත්තං හොති. තථා වාහ “ඵවමෙනං බ්‍රාහ්මණා”තිආදි. ධොවිතත්තාව පරිසුජ්ඣන්ති ආහ “සීලපරිසුද්ධා”ති, සීලසම්පත්තියා සබ්බසො සුද්ධා අනුපක්කිලිට්ඨාති අත්ථො. කුතො දුස්සීලෙ පඤ්ඤා අසමාහිතත්තා තස්ස. කුතො වා පඤ්ඤාරහිතෙ ජලෙ ඵලමුගෙ සීලං සීලවිභාගස්ස, සීලපරිසොධනුපායස්ස ව අජානනතො. ඵළා මුඛෙ ගළති යස්සාති ඵලමුගො බ-කාරස්ස ග-කාරං කත්වා, ඵලමුඛො, ඵලමුකො වා. ඉති බහුධා පායොති භයහෙරවසුත්තට්ඨකථායං (ම. නි. අට්ඨ. 1.48) වුත්තො. පකට්ඨං උක්කට්ඨං ඤාණං පඤ්ඤාණන්ති කත්වා පාකතිකං ඤාණං නිවත්තෙතුං

“පඤ්ඤාණ” න්ති වුත්තං. විපස්සනාදිඤ්ඤාණඤ්ඤි ඉධාධිජ්ජෙනං, තදෙනං පකාරෙහි ජානනතො පඤ්ඤාචාති ආහ “පඤ්ඤායෙවා” ති.

චතුපාරිසුද්ධිසිලෙන ධොතාති සමාධිපදට්ඨානෙන චතුපාරිසුද්ධිසිලෙන සකලසංකිලෙසමලවිසුද්ධියා ධොවිතා විසුද්ධා. තෙනාහ “කථං පනා” නිආදි. තත්ථ ධොවනීති සුජ්ඣති. සට්ඨිඅසිතිවස්සානීති සට්ඨිවස්සානි වා අසිතිවස්සානි වා. මරණකාලෙපි, පගෙව අඤ්ඤස්මිං කාලෙ. මහාසට්ඨිවස්සත්ථෙරො වියාති සට්ඨිවස්සමහාථෙරො විය. වෙදනාපරිග්ගහමත්තමිපිති එත්ථ වෙදනාපරිග්ගහො නාම යථාඋප්පන්නං වෙදනං සභාවසරසතො උපධාරෙත්වා පුන පදට්ඨානතො “අයං වෙදනා එස්සං පටිච්ච උප්පජ්ජති, සො ච එස්සො අනිච්චො දුක්ඛො විපරිණාමධම්මො” ති ලක්ඛණත්තයං ආරොපෙත්වා පවත්තිතවිපස්සනා. එවං පස්සන්තෙන හි සුඛෙන සක්කා සා වෙදනා අධිවාසෙතුං “වෙදනා එව වෙදයති” ති. වෙදනං වික්ඛම්භෙත්වාති යථාඋප්පන්නං දුක්ඛවෙදනං අනුවත්තිත්වා විපස්සනං ආරහිත්වා විථිපටිපන්නාය විපස්සනාය තං විනොදෙත්වා. සංසුමාරපතිතෙනාති කුම්භිලෙන විය භූමියං උරෙන නිපජ්ජමානෙන. “නාහ” න්තිආදි. තථා සීලරක්ඛණමෙව දුක්කරන්ති කත්වා වදති. සීලෙ පතිට්ඨිතස්ස හි අරහත්තං හත්ථගතංයෙව. යථාහ “සීලෙ පතිට්ඨාය...පෙ.... විජට්ඨෙ ජට්” න්ති (සං. නි. 1.23, 192; පෙටකො. 22; මි. ප. 2.9) චතුසු පුග්ගලෙසු උග්ගාචිතඤ්ඤුතො එවායං විසයොති ආහ “උග්ගාචිතඤ්ඤුතායා” ති. පඤ්ඤාය සීලං ධොවිත්වාති සීලං ආදිමජ්ඣපරියොසානෙසු අඛණ්ඩාදිභාවාපාදනෙන පඤ්ඤාය සුවිසොධිතං කත්වා. සන්තතිමහාමත්තවත්ථු ධම්මපදෙ (ධ. ප. අට්ඨ. 2.සන්තතිමහාමත්තවත්ථු).

318. “කස්මා ආහා” ති උපරිදෙසනාය කාරණං පුච්ඡති. ලජ්ජා නාම “සීලස්ස ච ජාතියා ච ගුණදොසප්පකාසනෙන සමණෙන ගොතමෙන පුච්ඡිතපඤ්ඤං විස්සජ්ජෙසී” ති පරිසාය පඤ්ඤාතතා, සා තථා විස්සජ්ජිතුමසමත්ථතාය හිජ්ජිස්සනීති අත්ථො, පඨමං අලජ්ජමානොපි ඉදාති ලජ්ජිස්සාමීති වුත්තං හොති. පරමන්ති පමාණං. “එත්තකපරමා මය” න්ති පදානං තුල්‍යාධිකරණතං දස්සෙතුං “තෙ මය” න්ති වුත්තං. ඉදං වුත්තං හොති – “සීලපඤ්ඤාණ” න්ති වචනමෙව අම්භාකං පරමං, තදත්ථභූතාති පඤ්චසීලාති, වෙදන්තයවිභාවනං පඤ්ඤඤච ලක්ඛණාදිතො නිද්ධාරෙත්වා ජානනං නත්ථි, කෙවලං තත්ථ වචිපරමාව මයන්ති. අයං පනෙත්ථ අට්ඨකථාමුත්තකනායො – එත්තකපරමාති එත්තකඋක්කංසකොට්ඨාකා, පඨමං පඤ්ඤාවිස්සජ්ජනාව අම්භාකං උක්කංසකොට්ඨිති අත්ථො. තෙනාහ “මයා සකසමයවසෙන පඤ්ඤො විස්සජ්ජිතො” ති. පරන්ති අතිරෙකං. භාසිතස්සාති වචනස්ස සද්දස්ස.

අයං පන විසෙසොති සීලනිද්දෙසෙ නියයානනමත්තං අපෙක්ඛිත්වා වුත්තං. තෙනාහ “සීලම්චිචෙව නියයාතිත” න්ති. සාමඤ්ඤඵලසුත්තෙ (දී. නි. 1.150) හි සීලං නියයානෙත්වාපි පුන සාමඤ්ඤඵලම්චිචෙව නියයාතිතං. සබ්බෙසමිපි මහග්ගතචිත්තානං ඤාණසම්පයුත්තත්තා, ඤානානඤ්ඤ ච සම්පයොගතො “අත්ථතො පඤ්ඤාසම්පදා” ති වුත්තං. පඤ්ඤානිද්දෙසෙ හි ඤානපඤ්ඤං අධිට්ඨානං කත්වා පඨමං විපස්සනාපඤ්ඤා නියයාතිතා. තෙනාහ “විපස්සනාපඤ්ඤායා” තිආදි.

සොණදණ්ඩඋපාසකත්තපටිවෙදනාකථාවණ්ණනා

321. දහරො යුවාති එත්ථ දහරවචනෙන පඨමයොබ්බනභාවං දස්සෙති. පඨමයොබ්බනකාලගතො හි “දහරො” ති වුවිච්ඡිති. පුත්තස්ස පුත්තො නත්තා නාම. නජ්ජහොතිති න සම්පජ්ජති, පුත්තනත්තජ්ජමාණොපි න හොතිති අත්ථො. “ආසනා මෙ තං වුට්ඨාන” න්ති එතස්ස අත්ථාපත්ති. දස්සෙතුං “මම අගාරවෙනා” තිආදි වුත්තං. එතන්ති අඤ්ජලිපග්ගහණං. අයඤ්ඤි යථා තථා අත්තනො මහාජනස්ස සම්භාවනං උප්පාදෙත්වා කොහඤ්ඤෙන පරෙ විම්භාපෙත්වා ලාභුජ්ජාදනං නිජ්ඣිසන්තො විචරති, තස්මාස්ස අතිවිය කුහකභාවං දස්සෙත්තො “ඉම්භා කිරා” තිආදි. වදති. අගාරවං නාම නත්ථිති අගාරවචනං නාම නත්ථි, නායං හගවති අගාරවෙන “අහඤ්චෙව ඛො පනා” තිආදිමාහ, අථ ඛො අත්තනො ලාභපරිභානිහයෙනෙවාති වුත්තං හොති.

322. තඬ්ඬණානුරූපායාති යාදිසි තදා තස්ස අජ්ඣාසයජ්ජවත්ති, තදනුරූපායාති මජ්ඣිමනිකායෙහි අත්ථො. තදා තස්ස විචට්ඨසන්තිස්සිතස්ස තාදිසස්ස ඤාණපරිපාකස්ස අභාවතො කෙවලං අබ්භුදයසන්තිස්සිතො එව අත්ථො දස්සිතොති ආහ “දිට්ඨධම්මිකසම්පරාසිකං අත්ථං

සන්දස්සෙන්වා”ති, පව්වක්කතො විභාවෙන්වාති අත්ථො. කුසලෙ ධම්මෙති තෙභුමකෙ කුසලධම්මෙ, අයමෙත්ථ නිජ්ජරියායතො අත්ථො. පරියායතො පන “චතුභුමකෙ”තිපි චත්තුං වට්ඨති ලොකුත්තරකුසලස්සපි ආයතිං ලබ්භමානත්තා. තථා හි චක්ඛති “ආයතිං නිබ්බානත්ථාය, වාසනාභාගියාය වා”ති. තත්ථාති කුසලෙ ධම්මෙ යථාසමාදපිතෙ. නන්ති සොණදණ්ඩබ්බාත්මණං. සමුත්තෙජෙන්වාති සම්මදෙව උපරුපරි නිසානෙන්වා පුඤ්ඤකිරියාය තික්ඛවිසදභාවමාපාදෙන්වා. තං පන අත්ථතො තත්ථ උස්සාහජනනමෙව භොතිති ආහ “සඋස්සාහං කත්වා”ති. තාය ව සඋස්සාහතායාති එවං පුඤ්ඤකිරියාය සඋස්සාහතා නියමතො දිට්ඨධම්මිකාදිඅත්ථසම්පාදනීති යථාචුත්තාය සඋස්සාහතාය ව සම්පහංසෙන්වාති සම්බන්ධො. අඤ්ඤෙහි ව විජ්ජමානගුණෙහීති එවරූපා තෙ ගුණසමඬ්ඛිතා ව එකත්තෙන දිට්ඨධම්මිකාදිඅත්ථනිජ්ජාදනීති තස්මිං විජ්ජමානෙහි, අඤ්ඤෙහි ව ගුණෙහි සම්පහංසෙන්වා සම්මදෙව භට්ඨකුට්ඨභාවමාපාදෙන්වාති අත්ථො.

යදි හගවා ධම්මරතනවස්සං වස්සි, අථ කස්මා සො විසෙසං නාධගච්ඡිති වොදනං සොධෙතුං “බ්‍රාහ්මණො පනා”තිආදි චුත්තං. කුහකතායාති චුත්තනයෙන කොහඤ්ඤකත්තා, ඉමිනා පයොගසම්පත්තිඅභාවං දස්සෙති. යජ්ජෙවං කස්මා හගවා තස්ස තථා ධම්මරතනවස්සං වස්සිති පටිච්චොදනම්පි සොධෙත්තො “කෙවලමස්සා”තිආදිමාහ. තත්ථ කෙවලනීති නිබ්බේධාසෙක්ඛනාගියෙන අසම්මිස්සං. නිබ්බානත්ථායාති නිබ්බානාධගමත්ථාය, පරිනිබ්බානත්ථාය වා. ආයතිං විසෙසාධගමනුපායභූතා පුඤ්ඤකිරියාසු පරිවයසඬ්ඛාතා වාසනා එව භාගො, තස්මිං උපායභාවෙන පවත්තාති වාසනාභාගියා. න හි හගවතො නිරත්ථකා වතුජ්ජදිකගාමාමත්තාපි ධම්මදෙසනා අත්ථී. තෙනාහ “සබ්බා පුරිමපච්ඡිමකථා”ති. ආදිතො චෙන්ථ පභූති යාව බ්‍රාහ්මණස්ස විස්සජ්ජනාපරියොසානං, තාව පුරිමකථා, හගවතො පන සීලපඤ්ඤාවිස්සජ්ජනා පච්ඡිමකථා. බ්‍රාහ්මණෙන චුත්තාපි හි බුද්ධගුණාදිපටිසඤ්ඤුත්තා කථා ආයතිං නිබ්බානත්ථාය වාසනාභාගියා එවාති. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව.

ඉති සුමඬ්ඛලවිලාසිනියා දීඝනිකායට්ඨකථාය පරමසුබ්බමගම්භීරුරුහුබ්බොධත්ථපරිදීපනාය සුවිලෙච්ඡුලපඤ්ඤාවෙයාත්තියජනනාය සාධුවිලාසිනියා නාම ලීනත්ථපකාසනියා සොණදණ්ඩසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථපකාසනා.

සොණදණ්ඩසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. කුට්ඨන්තසුත්තවණ්ණනා

323. එවං සොණදණ්ඩසුත්තං සංචණ්ණෙන්වා ඉදානි කුට්ඨන්තසුත්තං සංචණ්ණෙන්තො යථාචුපුබ්බං සංචණ්ණෙනොකාසස්ස පත්තභාවං විභාවෙතුං, සොණදණ්ඩ සුත්තස්සානන්තරං සඬ්ඛිතස්ස සුත්තස්ස කුට්ඨන්තසුත්තභාවං වා පකාසෙතුං “එවං මෙ සුතං...පෙ.... මගධෙසුති කුට්ඨන්තසුත්ත”න්ති ආහ. “මගධා නාම ජනපදිතො රාජකුමාරා”තිආදිසු අම්බට්ඨසුත්තෙ කොසලජනපදවණ්ණනායං අම්භෙහි චුත්තනයො යථාරහං නෙතබ්බො. අයං පනෙන්ථ විසෙසො – මගෙන සද්ධිං ධාවන්තීති මගධා, රාජකුමාරා, මංසෙසු වා ගිජ්ඣන්තීති මගධා නිරුත්තීතයෙන. රුළුහිතො, පව්වයලොපතො ව තෙසං නිවාසභූතෙපි ජනපදෙ වුද්ධි න භොතිති තෙරුත්තීකා. ජනපදනාමෙයෙව බහුවචනං, න ජනපදසද්දෙ ජාතිසද්දත්තාති චුත්තං “තස්මිං මගධෙසු ජනපදෙ”ති. ඉතො පරන්ති “මගධෙසු”ති පදතො පරං “චාරිකං වරමානො”තිආදිවචනං. පුරිමසුත්තද්වයෙති අම්බට්ඨසොණදණ්ඩසුත්තද්වයෙ. චුත්තනයමෙවාති යං තත්ථ ආගතසදිසං ඉධාගතං, තං අත්ථවණ්ණනාතො චුත්තනයමෙව, තත්ථ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති චුත්තං භොති. “තරුණො අම්බරුක්ඛො අම්බලට්ඨිකා”ති බ්‍රහ්මජාලසුත්තවණ්ණනායං (දී. නි. අට්ඨ. 1.2) චුත්තත්තා “අම්බලට්ඨිකා බ්‍රහ්මජාලෙ චුත්තසදිසාවා”ති ආහ.

යඤ්ඤාවාටං සම්පාදෙන්වා මහායඤ්ඤං උද්දිස්ස සවිඤ්ඤාණකානි, අවිඤ්ඤාණකානි ව යඤ්ඤපකරණානි උපට්ඨපිතානීති අත්ථං සන්ධාය “මහායඤ්ඤො උපක්ඛට්ටො”ති පාළියං චුත්තං, තං පනෙතං උපකරණං තෙසං තථා සජ්ජනමෙවාති දස්සෙති “සජ්ජිතො”ති ඉමිනා. වච්ඡතරසකානීති යුවභාවජ්ජත්තාති බලවච්ඡසකානි. වච්ඡානං විසෙසාති හි වච්ඡතරා, තෙ පන වච්ඡා එව භොන්ති, න දම්මා, න ව බලිබද්දාති ආහ “වච්ඡසකානී”ති. අයං ආවරියමති (දී. නි. ටී. 1.323). තර-සද්දො වා

අනන්තකොති වුත්තං “වච්ඡසතානී”ති. එවඤ්ඤි සබ්බොපි වච්ඡප්පහෙදො සඬගහිතො හොති. එතෙති උසභාදයො උරබ්භපරියොසානා. අනෙකෙසන්ති අනෙකජාතිකානං. මිගපක්ඛිනන්ති මහිංසරුරුපසදකුරුඬගගොකණ්ණමිගානඤ්චෙව මොරකපිඤ්ජරවට්ටකතිත්තිර ලාපාදිපක්ඛිනඤ්ච. සඬබ්භාවසෙන අනෙකතං සත්තසතග්ගහණෙන පරිච්ඡින්නදිතුං “සත්තසත්තසතානී”ති වුත්තං, සත්තසතානී, සත්තසතානී වාති අත්ථො. චූණන්ති යඤ්ඤොපකරණානං මිගපක්ඛිනං බන්ධනත්ථමිහං. යුපොතිපි තස්ස නාමං. තෙනාහ “යුපසඬබ්බත”න්ති.

328. විධානි විජ්ජපිසාරවිනොදනා. යො හි යඤ්ඤසඬබ්බතස්ස පුඤ්ඤස්ස උපක්කිලෙසො, තස්ස විධමනතො නිවාරණතො නිරොධනතො විධා වුච්චන්ති විජ්ජපිසාරවිනොදනා, තා එව පුඤ්ඤාභිසන්දං අවිච්ඡින්නදිත්වා යපෙන්නීති “යපනා”ති ව වුත්තා. අවිජ්ජපිසාරතො එව හි උපරුපරි පුඤ්ඤාභිසන්දප්පවත්තීති. යපනා වෙනා යඤ්ඤස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානවසෙන තිසු කාලෙසු පවත්තියා තිජ්ජකාරාති ආහ “තිට්ඨපන”න්ති. පරික්ඛාරසද්දො චෙත්ථ පරිවාරපරියායො “පරිකරොන්ති යඤ්ඤං අභිසඬබ්බරොන්ති”ති කත්වා. තෙනාහ “සොළසපරිවාර”න්ති.

මහාවිජ්ජරාජයඤ්ඤකථාවණ්ණනා

336. පුබ්බෙ භූතං භූතපුබ්බං යථා “දිට්ඨපුබ්බ”න්ති ආහ “පුබ්බවර්ත”න්ති, අත්තනො පුරිමජාතිසම්භූතං බොධිසම්භාරභූතං පුඤ්ඤවරියන්ති අත්ථො. තථා හි තස්ස අනුගාමිනිධිස්ස ථාවරනිධිනා නිදස්සනං උපපන්නං හොති. සද්දවිදු පන වදන්ති “භූතපුබ්බන්ති ඉදං කාලසත්තමියා නෙපාතිකපද”න්ති. අතීතකාලෙති හි තෙසං මතෙන අත්ථො. අස්සාති අනෙත. මහන්නං පථවිමණ්ඩලං විජිතන්ති සම්බන්ධො. මහන්නං වා විජිතං පථවිමණ්ඩලමස්ස අත්ථීති අත්ථො. “අත්තොරට්ඨෙති යස්ස විජිතෙ විහරති, තස්ස රට්ඨෙ”ති ආදිසු විය හි විජිතසද්දො රජ්ජෙ පවත්තති, ඉමිනා තස්ස එකරාජභාවං දිපෙති, න චක්කවත්තිරාජභාවං සත්තරතනසම්පන්නතාඅවචනතො. පාළියං න යෙන කෙනපි සත්තකමත්තෙන අඬ්ඬතාති දස්සෙතුං “අඬ්ඬො”ති වත්වා “මහද්ධනො”ති වුත්තං. තෙනාහ “යො කොච්චි”ති ආදි. අඬ්ඬතා හි නාම විභවසම්පන්නත්තා සා ව තං තදුපාදාය වුච්චති. තථා මහද්ධනතාපීති තං ථාමප්පත්තං උක්කංසගතං දස්සෙතුං “අපරිමාණසඬබ්බොයනා”ති ආහ. භුඤ්ජිතබ්බට්ඨෙතා විසෙසනො කාමා ඉධ භොගා නාමාති දස්සෙති. “පඤ්චකාමගුණවසෙනා”ති ඉමිනා. පිණ්ඩපිණ්ඩවසෙනාති භාජනාලඬ්ඬකාරාදිවිභාගං අනුත්වා කෙවලං බණ්ඩබණ්ඩවසෙන.

රූපං අප්පෙත්වා, අනප්පෙත්වා වා මාසප්පමාණෙන කතො මාසකො. ආදිසද්දෙන ථාලකාදීනි සඬගණ්හාති. අනෙකකොට්ඨසඬබ්බොයනාති කභාපණානං කොට්ඨසතාදිප්පමාණං සන්ධාය වුත්තං හෙට්ඨිමන්තෙන කොට්ඨසතප්පමාණෙනෙව බත්තියමහාසාලභාවප්පත්තිතො.

තුට්ඨීති සුමනතා. උපකරණසද්දො චෙත්ථ කාරණපරියායො. කිං පන තන්ති ආහ “නානාවිධාලඬ්ඬකාරසුචණ්ණරජතභාජනාදිහෙද”න්ති. ආදිසද්දෙන වත්ථසෙය්‍යාවසථාදීනි සඬගණ්හන්ති, සුචණ්ණරජතමණිමුත්තාවෙළිරියවජිරපවාළානි සත්ත රතනානීති වදන්ති. යථාහු –

“සුචණ්ණං රජතං මුත්තා, මණිවෙළිරියානි ව;
වජිරඤ්ච පවාළන්ති, සත්තාහු රතනානිමෙ”ති.

සාලිව්හිආදි සත්තධඤ්ඤං සානුලොමං පුබ්බන්තං නාම පුරෙක්ඛනං සස්සඵලන්ති කත්වා. තබ්බිපරියායතො මුග්ගමාසාදි තදවසෙසං අපරන්නං නාම. අපරන්නතො පුබ්බෙ පවත්තමන්නං පුබ්බන්තං, තතො අපරස්මිං පවත්තමන්නං අපරන්නං. න්න-කාරස්ස පන ණ්ණ-කාරෙ කතෙ පුබ්බණ්ණං, අපරණ්ණඤ්චාති නෙරුත්තිකා. පුබ්බාපරභාවො පනෙතෙසං ආදිකප්පෙ සම්භවාසම්භවවසෙන වෙදිතබ්බො. පුරිමං “අඬ්ඬො මහද්ධනො පහුතජාතරුපරජතො”ති වචනං දෙවසිකං පරිබ්බයදානගහණාදිවසෙන, පරිවත්තනධනධඤ්ඤවසෙන ව වුත්තං, ඉදං පන “පහුතධනධඤ්ඤො”ති වචනං නිධානගතධනවසෙන, සඬගහිතධඤ්ඤවසෙන වාති ඉමං විසෙසං සන්ධාය අයං නයො දස්සිතො. විසකභාපණම්බණාදිදෙවසිකවළඤ්ජනම්පි හි මහාසාලලක්ඛණං.

ඉදානි තබ්බිපරිතවසෙන විසෙසං දස්සෙතුං “අථ වා”තිආදිනා දුතියනසො ආරද්ධො. ඉමිනා එව හි පුරිමවචනං නිධානගතධනවසෙන, සඬගහිතධස්සඤ්ඤවසෙන ච චුත්තන්ති අත්ථතො සිද්ධං හොති. තත්ථ ඉදන්ති “පඤ්ඤාධනධස්සඤ්ඤා”ති වචනං. අස්සාති මහාවිජිතරස්සඤ්ඤා. දිවසෙ දිවසෙ පරිභුක්ඡිතබ්බං දෙවසිකං, භාවනාපුංසකමෙතං. දාසකම්මකරපොරිසාදිනං චෙත්තනානුප්පදානං පරිබ්බයදානං. ඉණසොධනාදිවසෙන ධනධස්සඤ්ඤානාමදානං ගහණං. ආදිසද්දෙන ඉණදානාදිනං සඬගහො. පරිචත්තනධනධස්සඤ්ඤවසෙනාති කයවික්කයකරණෙන පරිචත්තිතබ්බානං ධනධස්සඤ්ඤානං වසෙන. කත්ථවි පන සමුච්චයවිරහිතපායො දිස්සති. තත්ථ “පරිබ්බයදානග්ගහණාදිවසෙනා”ති ඉදං පරිචත්තනපදෙන සම්බන්ධං කත්වා තාදිසෙන විධිනා ඉතො චිතො ච පරිචත්තෙනතබ්බානං ධනධස්සඤ්ඤානං වසෙනාති අත්ථො වෙදිතබ්බො.

කොට්ඨං චුච්චති ධස්සඤ්ඤවිජ්ජනවිජ්ජනං, තදෙව අගාරං තථා. තෙනාහ “ධස්සඤ්ඤා පරිපුණ්ණකොට්ඨාගාරො”ති. එවං සාරගබ්භං කොසො, ධස්සඤ්ඤවිජ්ජනවිජ්ජනං කොට්ඨාගාරන්ති දස්සෙත්වා ඉදානි තතො අස්සඤ්ඤාපි තං දස්සෙතුං “අථ වා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ යථා අසිනො තික්ඛ්භාවපරිහාරතො පරිච්ඡදො “කොසො”ති චුච්චති, එවං රස්සඤ්ඤා තික්ඛ්භාවපරිහාරකත්තා චතුරඬ්භිනි සෙනා “කොසො”ති ආහ “චතුර්බ්බිධො කොසො”තිආදි. “ද්වාදසපුරිසො හත්ථි”තිආදිනා (පාචි. 314) චුත්තලක්ඛණෙන චෙත්ථ හත්ථිආදයො ගහෙනබ්බා. චත්ථකොට්ඨාගාරග්ගහණෙනෙව සබ්බස්සපි කුප්පහණ්ඩවිජ්ජනවිජ්ජනස්ස ගහිතත්තා “කොට්ඨාගාරං තිව්ඨ”න්තිආදි චුත්තං. ජාතරූපරජතතො හි අස්සඤ්ඤා ලොභඅයදාරූචිසාණචත්ථාදිකමසාරදබ්බං ගොපෙනබ්බතො ග-කාරස්ස ක-කාරං කත්වා කුප්පං චුච්චති. ජාතරූපරජතනිධානං ධනකොට්ඨාගාරං. තත්ථ තත්ථ රතනං විලොකෙත්වා චරණං රතනවිලොකනචාරිකා. කාමං තමත්ථං රාජා ජානාති, හණ්ඩාගාරිකෙන පන කථාපෙත්වා පරිසාය නිස්සද්දභාවාපාදනත්ථමෙව එවං පුච්ඡති. තථා කථාපනෙ හි අසති පරිසා සද්දං කර්ස්සති “කස්මා රාජා පරම්පරාගතං කුලධනං විනාසෙති”ති, තතො ච පකතික්ඛොහො හවිස්සති, සති පන තථා කථාපනෙ “එතංකාරණා තං ඡඩ්ඛෙති”ති නිස්සද්දභාවමාපජ්ජිස්සති. තතො ච පකතික්ඛොහො න හවිස්සති, තස්මා තථා පුච්ඡතිති වෙදිතබ්බං. මරණවසන්ති මරණස්ස, මරණසඬ්ඛානං වා විසයං.

337. පාළිය “ආමන්තෙත්වා”ති එතස්ස මන්තිතුකාමො හුත්වාති අත්ථං විස්සඤ්ඤාපෙතුං “එකෙන පණ්ඩිතෙන සද්ධිං මන්තෙත්වා”ති චුත්තං. ධාත්චත්ථානුචත්තකො හෙත්ථ උපසග්ගො, පකරණාධිගතො ච කත්ථවි අත්ථවිසෙසො යථා “සික්ඛමානෙන හික්ඛෙව හික්ඛුනා අස්සඤ්ඤාතබ්බං පරිපුච්ඡිතබ්බං පරිපස්සිතබ්බං”න්ති (පාචි. 434). තථා හිස්ස පදභාජනෙ චුත්තං “සික්ඛමානෙනාති සික්ඛිතුකාමෙන. අස්සඤ්ඤාතබ්බන්ති ජානිතබ්බං”න්තිආදි (පාචි. 436). ආමන්තෙසිති මන්තිතුකාමොසි. ජනපදස්ස අනුපද්දවත්ථං, යස්සඤ්ඤා ච විරානප්පචත්තනත්ථං බ්‍රාහ්මණො චිත්තෙසිති ආහ “අයං රාජා”තිආදි. ආහරන්තානං මනුස්සානං ගෙහානීති සම්බන්ධො, අනාදරෙ වා එතං සාම්චවනං.

338. සත්තානං හිතසුඛස්ස විදුසනතො, අහිතදුක්ඛස්ස ච ආවහනතො කණ්ටකසදිසතාය වොරා එව ඉධ “කණ්ටකා”ති චුත්තං “වොරකණ්ටකෙහි සකණ්ටකො”ති. යථා ගාමවාසීනං සාතකා ගාමසාතකා අහෙදවසෙන, උපවාරෙන ච නිස්සයනාමස්ස නිස්සිතෙපි පචත්තනතො, එවං පන්ථිකානං දුහනා බාධනා පන්ථදුහා. ධම්මතො අපෙතස්ස අයුත්තස්ස කරණසිලො අධම්මකාරි, යො වා අත්තතො විජිතෙ ජනපදාදිනං තතො තතො අනත්ථතො තායනෙන බත්තියෙන කත්තබ්බධම්මො, තස්ස අකරණසිලොති අත්ථො. දස්සුති වොරානමෙතං අධිවචනං. දංසෙත්ති විද්ධංසෙත්තිති හි දස්සවො නිග්ගහිතලොපෙන, තෙ එව බිලසදිසත්තා බිලන්ති දස්සුබ්බං. යථා හි බෙත්තෙ බිලං කසනාදිනං සුඛප්පචත්තිං, මූලසන්තානෙන සස්සපරිබුද්ධිස්සඤ්ඤා විබන්ධති, එවං දස්සවොපි රජ්ජෙ රාජාණාය සුඛප්පචත්තිං, මූලවිරුළ්භියා ජනපදපරිබුද්ධිස්සඤ්ඤා විබන්ධන්ති. පාණවාගං දස්සෙතුං “මාරණෙනා”ති චුත්තං, හිංසනං දස්සෙතුං “කොට්ටනෙනා”ති. වධසද්දො හි හිංසනත්ථොපි හොති “වධති න රොදති, ආපත්ති දුක්ඛකටස්සා”තිආදිසු (පාචි. 880) විය, කප්පරාදිහි පොථනෙනාති අත්ථො. අද්දු නාම දාරුක්ඛන්ධෙන කතො බන්ධනොපකරණවිසෙසො, තෙන බන්ධනං තථා. ආදිසද්දෙන රජ්ජුබන්ධනසඬ්ඛිකබන්ධනසරබන්ධනාදිනි සඬගහණාති. හා-ධාතුයා ජානිපදනිප්ථන්ති. දස්සෙති “හානියා”ති ඉමිනා, සා ච ධනභායනමෙවාති චුත්තං “සතං ගණ්හවා”තිආදි.

පඤ්චසිඛමත්තං යපෙත්වා මුණ්ඩාපනං පඤ්චසිඛමුණ්ඩකරණං. තං ‘කාකපක්ඛකරණ’න්තිපි වොහරන්ති. සීසෙ ඡකණොදකාවසෙවනං ගොමයසිඤ්චනං. කුදණ්ඩකො නාම චතුහත්ථතො උභො රස්සදණ්ඩකො, යො ‘ගද්දලො’න්තිපි වුව්චති, තෙන ඛන්ධනං කුදණ්ඩකඛන්ධනං. ආදිසද්දෙන ධුරමුණ්ඩං කරිත්වා හස්මපුට්ඨධනාදිනං සඛගහො. සම්මාසද්දො ඤායත්ථොති ආහ ‘හෙතුනා’තිආදි, පරියායවචනමෙතං. උභනිස්සාමීති උද්ධරිස්සාමි, අපනෙස්සාමීති අත්ථො. පුබ්බෙ තත්ථ කතපරිවයනාය උස්සාහං කරොන්ති. ‘අනුප්පදෙතු’ති එතස්ස අනු අනු පදෙතුති අත්ථං සන්ධාය ‘දිත්තෙ අප්පහොන්තෙ’තිආදි වුත්තං. කසිඋපකරණහණ්ඩං ඵාලපාජනායුගතඛගලාදි, ඉමිනා පාළියං බීජහත්තමෙව නිදස්සනවසෙන වුත්තන්ති දස්සෙති. සක්ඛකරණපණ්ණාරොපනනිඛන්ධනං වඩ්ඪියා සහ වා විනා වා පුන ගහෙතුකාමස්ස දානෙ හොති, ඉධ පන තදුහයමිපි නත්ථි පුන අග්ගහෙතුකාමත්තාති වුත්තං ‘සක්ඛිං අකත්වා’තිආදි. තෙනාහ ‘මූලවිජ්ජප්පවසෙනා’ති. සක්ඛිත්ති තදා පව්චක්ඛකජනං. පණ්ණො අනාරොපෙත්වාති තාලාදිපණ්ණො යථාචිණ්ණං ලිඛනවසෙන අනාරොපෙත්වා. අඤ්ඤත්ථ පණ්ණාකාරෙපි පාහතසද්දො, ඉධ පන හණ්ඩමූලෙයොති ආහ ‘හණ්ඩමූලස්සා’තිආදි. හණ්ඩමූලඤ්ඤි පකාරතො උදයහණ්ඩාති ආහරති සංහරති එතෙනාති පාහනං. උදයධනතො පගෙව ආහනං පාහනන්ති සද්දවිදු, පණ්ණාකාරො පන තං තදත්ථං පත්ථෙත්තෙහි ආහරියතෙති පාහනං. පත්ථනත්ථජොතකො හි අයං ප-සද්දො.

‘යථාහා’තිආදිනා පාහතසද්දස්ස මූලහණ්ඩත්ථතං වුළුසෙට්ඨිජාතකපායොන (ජා. 1.1.4) සාධෙති. තත්ත්වමට්ඨකථා (ජා. අට්ඨ. 1.1.4) ‘අප්පකෙනපීති ථොකෙනපි පරිත්තකෙනපි. මෙධාවීති පඤ්ඤවා. පාහතෙනාති හණ්ඩමූලෙන. විචක්ඛණොති වොහාරකුසලො. සමුට්ඨාපෙති අත්තානන්ති මහන්තං ධනඤ්ච යසඤ්ච උප්පාදෙන්වා තත්ථ අත්තානං සණ්ඨාපෙති පතිට්ඨාපෙති. යථා කිං? අණුං අග්ගිංව සන්ධමං, යථා පණ්ඩිතපුරිසො පරිත්තං අග්ගිං අනුකකමෙන ගොමයවුණ්ණාදිති පක්ඛිපිත්වා මුඛවාතෙන ධමන්තො සමුට්ඨාපෙති වඩ්ඪෙති මහන්තං අග්ගික්ඛන්ධං කරොති, එවමෙව පණ්ඩිතො ථොකමිපි පාහනං ලභිත්වා නානාඋපායෙහි පයොජෙත්වා ධනඤ්ච යසඤ්ච වඩ්ඪෙති, වඩ්ඪෙත්වා ච පන තත්ථ අත්තානං පතිට්ඨාපෙති, තාය එව වා පන ධනයසමහන්තතාය අත්තානං සමුට්ඨාපෙති, අභිඤ්ඤානං පාකටං කරොතිති අත්ථො’ති.

දිවසෙ දිවසෙ දාතබ්බං දෙවසිකං. මාසෙ මාසෙ දාතබ්බං මාසිකං. ආදිසද්දෙන අනුපොසථිකාදිති සඛගණ්හාති. තස්ස තස්ස පුරිසස්ස. කුසලානුරූපෙන, කම්මානුරූපෙන සුරභාවානුරූපෙනාති ද්වන්දතො පරං සුයාමානො අනුරූපසද්දො පච්චෙකං යොජෙතබ්බො. ඡෙකභාවානුරූපතා වෙන්ථ කුසලානුරූපං. කත්ථචි කුලසද්දො දිස්සති, සො ච ජාණුසොණිආදිකුලානම්ච කුලානුරූපමිපි දාතබ්බතො යුජ්ජතෙව. සෙනාපච්චාදි යානන්තරං, ඉමිනා හත්තවෙතනං නිද්දිට්ඨමත්තන්ති දස්සෙති. සකකම්මපසුත්තා, අනුපද්දවත්තා ච ධනධඤ්ඤානං රාසිකො රාසිකාරභුතො. බෙමෙන ඨිතාති අනුපද්දවෙන පවත්තා. තෙනාහ ‘අහයා’ති, කුතොචිපි හයරහිතාති අත්ථො. මොදා මොදමානාති මොදාය මොදමානා, සොමනස්සෙනෙව මොදමානා, න සංසන්දනමත්තෙනාති වුත්තං හොති. ‘හගවතා සද්ධිං සම්මොදි’තිආදිසු (දී. නි. 1.381) හි මුදසද්දො සංසන්දනෙපි පවත්තති, අඤ්ඤෙ මොදා හුත්වා අපරෙපි මොදමානා විහරන්තිති වා අත්ථො. තෙනාහ ‘අඤ්ඤමඤ්ඤං පමුදිතවිත්තාති, අසඤ්ඤොගෙපි වත්තිච්ඡායෙව වුද්ධිති ද්විධා පායො වුත්තො. ඉද්ධම්භාවන්ති සම්ඤ්ඤාපුල්ලභාවං.

චතුපරික්ඛාරවණ්ණනා

339. තස්මිං තස්මිං කිච්චෙ අනුයන්ති අනුවත්තන්තිති අනුයන්තා. තෙයෙව ආනුයන්තා යථා ‘අනුභාවො එව ආනුභාවො’ති, ‘ආනුයුත්තා’තිපි පායො, තස්මිං තස්මිං කිච්චෙ අනුයුජ්ජන්තිති හි ආනුයුත්තා වුත්තනයෙන. අස්සාති රඤ්ඤො. තෙති ආනුයන්තඛන්තියාදයො. ‘අම්භෙ එත්ථ ඛහි කරොති’ති අත්තමනා න හවිස්සන්ති. ‘නිබන්ධවිපුලායගමො ගාමො නිගමො. විච්චිකම්මභාආයො මහාගාමො’ති (දී. නි. ටී. 1.338) ආවරියෙන වුත්තං. ‘අපාකාරපරික්ඛෙපො සාපණො නිගමො, සපාකාරාපණං නගරං, තං තබ්බිපරිතො ගාමො’ති (කඬ්ඛාවිතරණි අභිනවට්ඨකායං සඬ්ඝාදිසෙසකණ්ඩෙ කුලදුසකසික්ඛාපදෙ පස්සිතබ්බං) විනයට්ඨකාසු. ගසන්ති මදන්ති එත්ථාති ගාමො, ස්වෙව පාකටො වෙ, නිගමො නාම අතිරෙකො ගාමොති කත්වා. භුසත්ථො හෙත්ථ නි-සද්දො, සඤ්ඤාසද්දත්තා ච රස්සොති සද්දවිදු. ජනපදත්ථො වුත්තොව. ‘සාමාමච්චිවො සබා කොසො, දුග්ගඤ්ච විජිතං බල’න්ති වුත්තාසු

සත්තසු රාජපකතිසු රඤ්ඤා තදවසෙසානං ඡන්තං වසෙන හිතසුඛාතිවුද්ධි, තදෙකදෙසා ව ආනුයන්තාදයොති ආහ “යං තුම්භාක”න්තිආදි.

තංතංකිච්චෙසු රඤ්ඤා අමා සහ භවන්තිති අමච්චා. “අමාචාසී”තිආදීසු විය හි සමකිරියාය අමාති අබ්‍යයපදං, ව-පච්චයෙන තද්ධිතසිද්ධිති නෙරුන්තිකා. රජ්ජකිච්චවොසාසනකාලෙ පන තෙ රඤ්ඤා පියා, සහපවත්තනකා ව භවන්තිති දස්සෙති “පියසභායකා”ති ඉමිනා. රඤ්ඤා පරිසති භවා “පාරිසප්පා. කෙ පන තෙති වුත්තං “සෙසා ආණන්තිකාරකා”ති, යථාවුත්තානුයුත්තත්තියාදිහි අවසෙසා රඤ්ඤා ආණාකරාති අත්ථො. සතිපි දෙයාධම්මෙ ආනුභාවසම්පත්තියා, පරිවාරසම්පත්තියා ව අභාවෙ තාදිසං දාතුං න සක්කා. වුද්ධකාලෙ ව තාදිසානම්පි රාජුනං තදුභයං භායතෙව, දෙයාධම්මෙ පන අසති පගෙව්‍යාති දස්සෙතුං “දෙයාධම්මස්මිඤ්ඤි”තිආදිමාහ. දෙයාධම්මස්මිං අසති ව මහල්ලකකාලෙ ව දාතුං න සක්කාති යොජනා. එතෙනාති යථාවුත්තකාරණද්වයෙන. අනුමතියාති අනුජානනෙන. පක්ඛාති සපක්ඛා යඤ්ඤස්ස අභිගභුතා. යඤ්ඤං පරිකරොන්තිති පරික්ඛාරා, සම්භාරා, තෙ ව තස්ස යඤ්ඤස්ස අභිගභුතත්තා පරිවාරා විය භොන්තිති ආහ “පරිවාරා භවන්ති”ති. “රථො”තිආදිනා ඉධානධිජපෙතමත්ථං නිසෙධෙති.

“රථො සෙනපරික්ඛාරො, ඤානක්ඛො චක්කවිරියො;
උපෙක්ඛා ධුරසමාධි, අනිච්ඡා පරිවාරණ”න්ති. (සං. නි. 5.4);

හි සංයුත්තමභාවග්ගපාළි. තත්ථ රථොති බ්‍රහ්මයානසඤ්ඤිතො අට්ඨභිග්ගමග්ගරථො. සෙනපරික්ඛාරොති වතුපාරිසුද්ධිසිලාලභිකාරො. “සීලපරික්ඛාරො”තිපි පායො. ඤානක්ඛොති විපස්සනාසම්පයුත්තානං පඤ්චන්තං ඤානභිගානං වසෙන ඤානමයඅක්ඛො. චක්කවිරියොති විරියචක්කො. උපෙක්ඛා ධුරසමාධිති උපෙක්ඛා ද්විත්තං ධුරානං සමතා. අනිච්ඡා පරිවාරණන්ති අලොභො සිහධම්මාදිති විය පරිවාරණං.

අට්ඨපරික්ඛාරවණ්ණනා

340. උභතො සුජාතාදිහි වුවිච්චානෙහි. යසසාති පඤ්චවිධෙන ආනුභාවෙන. තෙනාහ “ආණායපනසමත්ථතායා”ති. “සද්ධො”ති එතස්ස “දාතාදානස්ස ඵලං පච්චනුහොති පත්තියායති”ති අත්ථං දස්සෙතුං “දානස්සා”තිආදි වුත්තං. දානෙ සුරොති දානසුරො, දෙයාධම්මෙ ඊසකම්පි සඛිගං අකත්වා මුත්තවාගො, තබ්භාවො පන කම්මස්සකකාඤ්ඤාණස්ස තික්ඛවිසදභාවෙන වෙදිතබ්බො. තස්ස හි තික්ඛවිසදභාවං විභාවෙතුං “සද්දො”ති වත්වා “දානසුරො”ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තෙනාහ “න සද්ධාමත්තකොනා”තිආදි. යස්ස හි කම්මස්සකතා පච්චක්ඛම්ච උපට්ඨාති, සො ඵලං වුත්තො. යං දානං දෙතීති යං දෙයාධම්මං පරස්ස දෙති. තස්ස පති හුත්වාති තබ්බිසයං ලොභං සුවිදුමහිභවන්තො තස්ස අධිපති හුත්වා දෙති. කාරණොපචාරවචනඤ්ඤෙනං. පරතොපි එසෙව නයො. තබ්බිසයෙන ලොභෙන අනාකඨ්ඨනීයත්තා න දාසො, න සභායො.

තදෙවත්ථං බ්‍යතිරෙකතො, අන්වයතො ව විචරිත්වා දස්සෙන්නො “යො හී”තිආදිමාහ. ඉධානධිජපෙතස්ස හි දාසාදිද්වයස්ස බ්‍යතිරෙකතො දස්සනං. බාදනීයභොජනීයාදීසු මධුරස්සෙව පණිතත්තා “මධුරං භුඤ්ජති”ති වුත්තං, නිදස්සනමත්තං වා එතං, පණිතං පරිභුඤ්ජතිති වුත්තං භොති. දාසො හුත්වා දෙති තණ්හාය දාසබ්‍යතං උපගත්තා. සභායො හුත්වා දෙති තස්ස පියභාවානිස්සප්පනතො. සාම් හුත්වා දෙති තත්ථ තණ්හාදාසබ්‍යතො අත්තානං මොචෙත්වා අභිභුයා පවත්තනතො. යං පනෙතං ආචරියෙන වුත්තං “සාම්පරිභොගසදිසා”ති, (දී. නි. වී. 1.340) තං තණ්හාදාසබ්‍යමතික්කන්තසාමඤ්ඤං සන්ධාය වුත්තං. න හි බිණාසවස්ස පරිභොගො සාම්පරිභොගො විය බිණාසවස්සෙව දානං දානසාමිති අත්ථො උපපන්නො භොති, පච්ඡා වා පමාදලිබ්බමෙතං. තාදිසොති දානසාමිසභාවො.

සම්භපාසමණබාහිතපාපබ්‍රාහ්මණා උක්කට්ඨනිද්දෙසෙනෙත්ථ වුත්තා, පබ්බජ්ජාමත්තසමණජාතිමත්තබ්‍රාහ්මණා වා කපණාදිග්ගහණෙන ගහිතාති වෙදිතබ්බං. දුග්ගතාති දුක්කරං ජීවිකමුපගතා කසිරවුත්තිකා. තෙනාහ “දලිද්දමනුස්සා”ති. පථාවිනොති මග්ගමාමිනො.

වණ්ඩකයානි දායකානං ගුණකිත්තනවසෙන, කම්මඵලකිත්තනමුඛෙන ව යාවනකා සෙය්‍යාථාපි නග්ගවරියාදයොති අත්ථං දස්සෙතුං “යෙ ඉට්ඨං දින්න”න්තිආදි වුත්තං. තදුභයෙනෙව හි දානස්ස වණ්ණපොමනා සම්භවති. යෙ විවරන්ති, තෙ වණ්ඩකා නාමාති යොජෙතබ්බං. පසතමත්තන්ති විහිතණ්ඩුලාදිවසෙන වුත්තං, සරාවමත්තන්ති යාගුභත්තාදිවසෙන. ඔපානං වුවිච්ඡි ඔගාහෙත්වා පාතබ්බතො නදිතලාකාදීනං සබ්බසාධාරණං තිත්ථං, ඔපානම්වභූතොති ඔපානභූතො. තෙනාහ “උදපානභූතො”තිආදි. හුත්වාති භාවතො. සුතමෙව සුතජාතන්ති ජාතසද්දස්ස අනත්ථන්තරවාචකත්තමාහ යථා “කොසජාත”න්ති.

අතීතාදිඅත්ථවිත්තනසමත්ථතා නාම තස්ස රඤ්ඤො අනුමානවසෙන, ඉතිකත්තබ්බතාවසෙන ව වෙදිතබ්බො, න බුද්ධානං විය තත්ථ පච්චක්ඛදස්සිතායාති දස්සෙතුං “අතීතෙ”තිආදි වුත්තං. පුඤ්ඤාපුඤ්ඤාතිස්සවිත්තනඤ්ඤෙත්ථ පකරණාධිගතවසෙන වෙදිතබ්බං. පුඤ්ඤස්සාති යඤ්ඤපුඤ්ඤස්ස. දායකචිත්තමිති දායකානං, දායකං වා චිත්තමිති, දාතුකමාසචිත්තමිති වුත්තං හොති. ඉමෙසු පන අට්ඨසු අභිගෙසු අභිසිතාදයො පඤ්ච යඤ්ඤස්ස තාව පරික්ඛාරා හොත්තු තෙහි විනා තස්ස අසිප්ඤ්ඤාතො, සුජාතතා, පන සුරුපතා ව කථං යඤ්ඤස්ස පරික්ඛාරො සියා තදුභයෙන විනාපි තස්ස සිප්ඤ්ඤාතොති වොදනාය සබ්බෙසමිති අට්ඨන්තමභිගානං පරික්ඛාරභාවං අන්වයතො, බ්‍යතිරෙකතො ව දස්සෙත්තො “එතෙ හි කිරා”තිආදිමාහ. එත්ථ ව කෙච්ඡි එවං වදන්ති “යථා අභිසිතාදයො පඤ්ච යඤ්ඤස්ස එකංසතොව අභිගාති, න එවං සුජාතතා, සුරුපතා ව, තදුභයං පන අනෙකංසතොව අභිගාති දීපෙතුං අරුචිසුචකස්ස කිරසද්දස්ස ගහණං කත්”න්ති. තෙ හි “අයං දුප්පාතොතිආදිවචනස්ස අනෙකංසකතං මඤ්ඤමානා තථා වදන්ති, තයිදං අසාරං. සබ්බසාධාරණවසෙන හෙතං බ්‍යතිරෙකතො යඤ්ඤස්ස අභිගහාවදස්සනං තත්ථ සියා කෙසඤ්චි තථා පරිචිතක්කො”ති තස්සාපි අවකාසාභාවදස්සනත්ථමෙව එවං වුත්තත්තා, තදුභයසාධාරණවසෙනෙව අනෙකංසතො අභිගහාවස්ස අදස්සනතො ව. කිරසද්දො පනෙත්ථ තදා බ්‍රාහ්මණස්ස චිත්තිතාකාරසුචනත්ථො දට්ඨබ්බො. එවමනෙන චිත්තෙත්වා “ඉමානිපි අට්ඨබ්බාති තස්සෙව යඤ්ඤස්ස පරික්ඛාරා භවන්තිති වුත්තානි”ති කිරසද්දෙන තස්ස චිත්තිතාකාරො සුචිතො හොති. එවමාදීනිති එත්ථ ආදිසද්දෙන “අයං විරූපො කිත්තකං...පෙ.... උපච්ඡිත්තස්සති, අයං දලිද්දො, අප්පෙසක්ඛො, අස්සද්ධො, අප්පස්සුතො, න අත්ථඤ්ඤා, න මෙධාවි කිත්තකං...පෙ.... උපච්ඡිත්තස්සති”ති එතෙසං සභිගහො වෙදිතබ්බො.

වතුපරික්ඛාරාදිවණ්ණනා

341. “සුජං පග්ගණ්හන්තාන”න්ති එත්ථ සොණදණ්ඩසුත්තවණ්ණනායං (දී. නි. අට්ඨ. 1.311-313) වුත්තෙසු ද්විසු විකප්පෙසු දුතියවිකප්පං නියමෙත්තො “මහායාග”න්තිආදිමාහ, තෙන ව පුරොහිතස්ස සයමෙව කට්ඨජුග්ගහණජොතනෙන එවං සහත්ථා සක්කච්චං දානෙ යුත්තපයුත්තතා ඉච්ඡිතබ්බාති දස්සෙති. එවං දුප්පාතස්සාති එත්ථාපි “සුජාතතාය අනෙකංසතො අභිගහාවදස්සනමෙවිද්”න්ති අග්ගහෙත්වා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සබ්බසාධාරණවසෙනෙව අත්ථො ගහෙතබ්බො. ආදිසද්දෙන හි “එවං අනප්ඤ්ඤායකස්ස...පෙ.... දුස්සිලස්ස...පෙ.... දුප්පඤ්ඤස්ස සංවිධානෙන පවත්තදානං කිත්තකං කාලං පවත්තිස්සති”ති එතෙසං සභිගහො දට්ඨබ්බො. තස්මාති තදුභයකාරණතො.

තිස්සොච්චාවණ්ණනා

342. තිණ්ණං යානානන්ති දානස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානසභිබ්බානානං තිස්සන්තං භූමිනං, අවත්ථානානන්ති අත්ථො. වලන්තීති කම්පන්ති පුරිමාකාරෙන න තිට්ඨන්ති. කරණත්ථෙති තතියාවිහන්තිඅත්ථෙ. කරණියසද්දාපෙක්ඛාය හි කත්තරි එව එතං සාම්ච්චනං, න කරණෙ. යෙභුයොන හි කරණජොතකවචනස්ස අත්ථභාවතො අනුත්තකත්තාව කරණත්ථොති ඉධාධිප්පෙනො. පච්ඡානුනාපස්ස අකරණුපායං දස්සෙතුං “පුබ්බ...පෙ.... පතිට්ඨපෙනබ්බා”ති වුත්තං. තත්ථ අවලාති දල්භා කෙනචි අසංභීරා. පතිට්ඨපෙනබ්බාති සුප්පතිට්ඨිතා කාතබ්බා. තථා පතිට්ඨාපනුපායමිති දස්සෙත්තො “එවඤ්ඡි”තිආදිමාහ. තථා පතිට්ඨාපනෙන හි යථා තං දානං සම්පති යථාධිප්පායං නිප්පජ්ජති, එවං ආයතිමිපි විපුලඵලතාය මහජ්ඵලං හොති විජ්ජපිසාරෙන අනුපක්කිලිට්ඨභාවතො. ද්විසු යානෙසුති යජමානයිට්ඨට්ඨානෙසු. විජ්ජපිසාරො...පෙ.... න කත්තබ්බොති අත්ථං සන්ධාය “එසෙව නයො”ති වුත්තං. මුඤ්චවෙනනාති පරිච්චාගවෙනනා, තස්සා නිව්චලභාවො නාම මුත්තවාගතා

පුබ්බාභිසඬ්ඛාරවසෙන උළාරභාවො. පච්ඡාසමනුස්සරණවෙනනාති පරවෙනනා, තස්සා පන නිව්වලභාවො “අහො මයා දානං දිත්තං සාධු සුට්ඨ”ති දානස්ස සක්කච්චං පච්චවෙක්ඛණවසෙන වෙදිතඛිබ්බො. තදුභයවෙනනානං නිව්වලකරණුපායං ඛාතිරෙකතො දස්සෙතුං “තථා...පෙ.... හොති”ති චුත්තං. තත්ථ තථා අකරොන්තස්සාති මුඤ්චවෙනනං, පච්ඡාසමනුස්සරණවෙනනාඤ්ච නිව්වලමකරොන්තස්ස, විජ්ජට්ඨාරං, උප්පාදෙන්තස්සාති චුත්තං හොති. “නාපි උළාරෙසු භොගෙසු චිත්තං නමති”ති ඉදං පන පච්ඡාසමනුස්සරණවෙනනාය එව ඛාතිරෙකතො නිව්වලකරණුපායදස්සනං. එවඤ්චි යථානිද්දිට්ඨනිදස්සනං උපපන්නං හොති. තත්ථ උළාරෙසු භොගෙසුති ඛෙත්තවිසෙසෙ පරිච්චාගස්ස කතත්තා ලද්ධෙසුපි උළාරෙසු භොගෙසු. නාපි චිත්තං නමති පච්ඡා විජ්ජට්ඨාරෙන උපක්කිලිට්ඨභාවතො. යථා කථන්ති ආහ “මහාරොරුච”න්තිආදි. තස්ස හි සෙට්ඨස්ස ගහපතීනො වත්ථු කොසලසංයුත්තෙ, (සං. නි. 1.131) මය්හකජාතකෙ (ජා. අට්ඨ. 3.6.මය්හකජාතකවණ්ණනා) ව ආගතං. තථා හි චුත්තං –

“භුතපුබ්බං සො මහාරාජ සෙට්ඨී ගහපති තගරසිඛිං නාම පච්චෙකසම්බුද්ධං පිණ්ඩපානෙන පටිපාදෙසි, ‘දෙට්ඨ සමණස්ස පිණ්ඩපාන’න්ති වත්ථා උට්ඨායාසනා පක්කාමි, දත්ථා ව පන පච්ඡා විජ්ජට්ඨාරී අහොසි ‘වරමෙන පිණ්ඩපානං දාසා වා කම්මකරා වා භුඤ්ජෙය්‍යු’”න්තිආදි.

සො කිර අඤ්ඤෙසුපි දිවසෙසු තං පච්චෙකබුද්ධං පස්සති, දාතුං පනස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්මිං පන දිවසෙ අයං පදුමච්චියා දෙවියා තතියපුත්තො තගරසිඛි පච්චෙකබුද්ධො ගන්ධමාදනපඛිබ්බෙන එලසමාපත්තිසුඛෙන චිතිනාමෙත්ථා පුබ්බණ්ණසමයෙ වුට්ඨාය අනොතත්තදහෙ මුඛං ධොවිත්ථා මනොසිලාතලෙ නිවාසෙත්ථා කායබන්ධනං බන්ධිත්ථා පත්තච්චරමාදාය අභිඤ්ඤාපාදකං ඤානං සමාපජ්ජිත්ථා ඉද්ධියා වෙහාසං අඛිභුග්ගන්ත්ථා නගරද්වාරෙ ඔරුය්හ චීවරං පාරුපිත්ථා පත්තමාදාය නගරවාසීනං සරද්වාරෙසු සහස්සභණ්ඩිකං යපෙන්නො විය පාසාදිකෙහි අභික්කමනාදීහි අනුපුබ්බෙන සෙට්ඨීනො සරද්වාරං සම්පන්නො, තං දිවසඤ්ච සෙට්ඨී පාතොව උට්ඨාය පණිතං හොජනං භුඤ්ජිත්ථා සරද්වාරකොට්ඨකෙ ආසනං පඤ්ඤපෙත්ථා දන්තන්තරාති සොධෙන්නො නිසින්තො හොති. සො පච්චෙකබුද්ධං දිස්වා තං දිවසං පාතොව භුත්වා නිසින්තත්තා දානචිත්තං උප්පාදෙන්වා හරියං පක්කොසාපෙත්ථා “ඉමස්ස සමණස්ස පිණ්ඩපානං දෙහි”ති වත්ථා රාජුපට්ඨානත්ථං පක්කාමි. සෙට්ඨීහරියා සම්පජ්ඤාජාතිකා චිත්තෙසි “මයා එත්තකෙන කාලෙන ඉමස්ස ‘දෙට්ඨා’ති වචනං න සුතපුබ්බං, දාපෙන්නොපි ව අප්ප න යස්ස වා තස්ස වා දාපෙති, චිතරාගදොසමොභස්ස වත්තකිලෙසස්ස ඔහිතභාරස්ස පච්චෙකබුද්ධස්ස දාපෙති, යං වා තං වා අදත්ථා පණිතං පිණ්ඩපානං දස්සාමි”ති සරා නික්ඛම්ම පච්චෙකබුද්ධං පඤ්චපතිට්ඨිතෙන වන්දිත්ථා පත්තං ආදාය අන්තොනිවෙසනෙ පඤ්ඤත්තාසනෙ නිසිදාපෙත්ථා සුපරිසුද්ධෙහි සාලිතණ්ඩුලෙහි භත්තං සම්පාදෙන්වා තදනුරූපං බාදනීයං, ඛාඤ්ජනං, සුපෙයාඤ්ච අභිසඬ්ඛරිත්ථා පත්තං පුරෙත්ථා බහි ගන්ධෙහි අලඬ්ඛරිත්ථා පච්චෙකබුද්ධස්ස භත්තෙසු පතිට්ඨපෙත්ථා වන්දි. පච්චෙකබුද්ධො “අඤ්ඤෙසම්පි පච්චෙකබුද්ධානං සඬගහං කරිස්සාමි”ති අපරිභුඤ්ජිත්ථාව අනුමොදනං වත්ථා පක්කාමි. සොපි ඛො සෙට්ඨී රාජුපට්ඨානං කත්ථා ආගච්ජන්තො පච්චෙකබුද්ධං දිස්වා ආහ “මයං තුම්භාකං පිණ්ඩපානං දෙට්ඨා”ති වත්ථා පක්කත්තා, අපි වො ලද්ධො පිණ්ඩපානො”ති? ආම, සෙට්ඨී ලද්ධොති. “පස්සාමා”ති ගීවං උක්ඛිපිත්ථා ඔලොකෙසි, අට්ඨස්ස පිණ්ඩපානගන්ධො උට්ඨහිත්ථා නාසපුට්ඨං පහරි. සො චිත්තං සංයමෙතුං අසක්කොන්තො පච්ඡා විජ්ජට්ඨාරී අහොසි, තස්ස පන විජ්ජට්ඨාරස්ස උප්පන්නාකාරො “වරමෙන”න්තිආදිනා පාළියං චුත්තොයෙව. පිණ්ඩපානදානෙන පනෙස සත්තක්ඛත්තුං සුගතිං සග්ගං ලොකං උපපන්නො, සත්තක්ඛත්තුමෙව ව සාවත්ථීයං සෙට්ඨීකුලෙ නිබ්බන්තො, අයඤ්චස්ස සත්තමො භවො, පච්ඡා විජ්ජට්ඨාරෙන පන නාපි උළාරෙසු භොගෙසු චිත්තං නමති. චුත්තඤ්ඤෙන සංයුත්තවරලඤ්ජකෙ –

“යං ඛො සො මහාරාජ සෙට්ඨී ගහපති දත්ථා පච්ඡා විජ්ජට්ඨාරී අහොසි ‘වරමෙන පිණ්ඩපානං දාසා වා කම්මකරා වා භුඤ්ජෙය්‍යු’න්ති, තස්ස කම්මස්ස විපාකෙන නාස්සුළාරාය භත්තභොගාය චිත්තං නමති, නාස්සුළාරාය වත්ථභොගාය, යානභොගාය, නාස්සුළාරානං පඤ්චන්තං කාමගුණානං භොගාය චිත්තං නමති”ති (සං. නි. 1.131).

මය්හකජාතකෙපි චුත්තං –

“ඉති මහාරාජ ආගන්තුකසෙට්ඨී තගරසිඛිපච්චෙකඛුද්ධස්ස දින්නපච්චයෙන ඛුං ධනං ලභී, දත්වා අපරවෙනනං පණ්ණං කාතුං අසමත්ථතාය පණ්ණෙන භොගෙ භුඤ්ජිතුං නාසක්ඛි”ති (ජා. අට්ඨ. 3.6.මස්භකජාතකවණ්ණනා).

භාතු පනෙස එකං පුත්තං (ධ. ප. අට්ඨ. 2.354) සාපතෙයාස්ස කාරණා ජීවිතං වොරොපෙසී, තෙන කම්මෙන ඛුනි වස්සානි නිරයෙ පච්චිත්ථං, සත්තක්ඛන්තුඤ්ච අපුත්තකො ජාතො, ඉදානිපි තෙනෙව කම්මෙන මහාරොරුවං උපපන්නො. තෙන වුත්තං “මහාරොරුවං උපපන්නස්ස සෙට්ඨිගහපතිනො වියා”ති, පුරිමපච්ඡිමවෙනනාවසෙන වෙන්ථ අත්ථො වෙදිතඛිබො. එකා හි වෙනනා ද්වෙ පටිසන්ධියො න දෙතිති.

දසආකාරවණ්ණනා

343. ආකරොති අත්තනො අනුරූපතාය සමරියාදපරිච්ඡේදං එලං නිබ්බන්තෙතිති ආකාරො, කාරණන්ති ආහ “දසභි කාරණෙහි”ති. මරියාදත්ථො හෙත්ථ ආ-සද්දො. න දුස්සිලෙස්වෙව, අථ බො සිලවත්තෙසුපි විජ්ජපිසාරං උප්පාදෙස්සති. තදුභයෙපි න උප්පාදෙතඛිබොති හි දස්සෙතුං අපි-සද්දෙන, පි-සද්දෙන වා සම්පිණ්ඩනං කරොති. පටිග්ගාහකතොව උප්පජ්ජතිති බලවතරං විජ්ජපිසාරං සන්ධාය වුත්තං, දුබ්බලො පන දෙයාධම්මතො, පරිවාරජනතොපි උප්පජ්ජතෙව. උප්පජ්ජිතුං යුත්තන්ති උප්පජ්ජනාරහං. විජ්ජපිසාරම්පි විනොදෙසීති සම්බන්ධො. තෙසංයෙවාති පාණාතිපාතිනමෙව. යජනං නාමෙන්ථ දානමෙවාධිප්පෙනං, න අග්ගිජුහනන්ති ආහ “දෙතු භව”න්ති. විස්සජ්ජතුති මුත්තවාගවසෙන වජතු. අබ්භන්තරන්ති අප්ඤ්ඤාතං සකසන්තානෙ.

සොළසාකාරවණ්ණනා

344. අනුමතිපක්ඛාදයො එව හෙට්ඨා යඤ්ඤස්ස වත්ථුං කත්වා “සොළසපරික්ඛාරා”ති වුත්තා, ඉධ පන සන්දස්සනාදිවසෙන අනුමොදනාය ආරද්ධත්තා වුත්තං “සොළසභි ආකාරෙහි”ති. දස්සෙත්වාති අත්තනො දෙසනානුභාවෙන පච්චක්ඛම්ච එලං දස්සෙත්වා, අනෙකවාරං පන දස්සනතො “දස්සෙත්වා දස්සෙත්වා”ති ඛ්‍යාපනවචනං, තදෙව ආභුසො මෙධනට්ඨෙන ආමෙඛිතවචනන්ති ආවරියෙන (දී. නි. ටී. 1.344) වුත්තං. “සමාදපෙත්වා සමාදපෙත්වා”තිආදියුපි එසෙව නයො. තමත්ථන්ති දානඵලවසෙන කම්මඵලසම්බන්ධමත්ථං. සමාදපෙත්වාති සුත්තමත්තං අකත්වා යථා රාජා තමත්ථං සම්මදෙව ආදියති විත්තෙ කරොන්තො සුග්ගහිතං කත්වා ගණ්භාති, තථා සක්කච්චං ආදාපෙත්වා.

“විජ්ජපිසාරවිනොදනො”ති ඉදං නිදස්සනමත්තං. ලොභදොසමොහඉස්සාමච්ඡරියමානාදයොපි හි දානවිත්තස්ස උපක්කිලෙසා, තෙසං විනොදනෙපි තං වොදාපිතං සමුත්තෙජිතං නාම භොති තික්ඛවිසද්භාවාපත්තිනො, ආසන්නතරභාවතො පන විජ්ජපිසාරවිනොදනමෙව ගහිතං. පවත්තිතෙ හි දානෙ තස්ස සම්භවොති. යථාවතො විජ්ජමානෙහි ගුණෙහි භට්ඨපභට්ඨභාවාපාදනං සම්පහංසනන්ති ආහ “සුන්දර”න්තිආදි. ධම්මතොති සච්චතො. තදත්ථමෙව දස්සෙතුං “ධම්මෙන සමෙන කාරණො”ති වුත්තං. සච්චඤ්ඤි ධම්මතො අනපෙතත්තා ධම්මං, උපසම්චරියභාවතො සමං, යුත්තභාවෙන කාරණන්ති ව චුච්චති.

345. තස්මිං යඤ්ඤෙ රුක්ඛතිණච්ඡේදොපි නාම නාහොසි, කුතො පාණවධොති පාණවධාභාවස්සෙව දළ්භිකරණත්ථං, සබ්බසො විපරිතග්ගාහෙහි අවිදුසිතතාදස්සනත්ථඤ්ච පාළියං “නෙව ගාවො හඤ්ඤිංසු”තිආදිනි වත්ථාපි “න රුක්ඛා ඡිජ්ජිංසු”තිආදි වුත්තන්ති දස්සෙත්තො “යෙ යුපනාමකෙ”තිආදිමාහ. බරිහිසත්ථායාති පරිච්ඡේදත්ථාය. වනමාලාසඬ්ඛෙපෙනාති වනපුජ්ජෙහි ගන්ධිතමාලානියාමෙන. එවං ආවරියෙන (දී. නි. ටී. 1.345) වුත්තං, වනපන්නිආකාරොනාති අත්ථො. භූමියං වා පත්ථරන්තිති වෙදිභූමිං පරික්ඛිපන්තා තත්ථ තත්ථ පත්ථරන්ති. මන්තාදිනා හි පරිසඬ්ඛතා භූමි වින්දති අස්ස ලාභසක්කාරෙති කත්වා “වෙදී”ති චුච්චති. තෙපි රුක්ඛා තෙපි දඬ්ඛාති සම්බන්ධො, කම්මකත්තා වෙතං ද්වයං, අභිහිතකම්මං වා. වත්තිච්ජාය හි යථාසත්තිං කාරකා භවන්ති. වුත්තනායෙන පාණවධාභාවස්ස දළ්භිකරණත්ථං, විපරිතග්ගාහෙන අවිදුසිතභාවදස්සනත්ථඤ්චෙතන්ති දස්සෙති කිං පනා”තිආදිනා. අන්තොගෙහදාසො අන්තොජාතො. ආදිසද්දෙන

ධනක්කිතකරමරානීතසාමංදාසබ්බපගනානං සභිගහො. පුබ්බමෙවානි භනිකරණතො පගෙව. ධනං ගහෙත්වානි දිවසෙ දිවසෙ යථාකම්මං ගහෙත්වා. භත්තවෙනනන්ති දෙවසිකං භත්තඤ්චෙව මාසිකාදිපරිබ්බයඤ්ච. චුත්තොවායමත්ථො. තප්පිතානි සන්තප්පිතා. පරිකම්මානීති සබ්බභාගියානි කම්මානි, උච්චාවචානි කම්මානීති අත්ථො. පියසමුදාවාරෙනෙවානි ඉටියව්වනෙනෙව. යථානාමවසෙනෙවානි පාකටනාමානුරූපෙනෙව. සප්පිතෙලාවතීතද්ධිමධුපාණිතෙන වෙවානි එත්ථ ව-සද්දො අචුත්තසමුච්චයත්ථො, තෙන පණිතපණිතානං නානප්පකාරානං බාදනීයභොජනීයාදීනඤ්චෙව වත්ථයානමාලාගන්ධවිලෙපනසෙය්‍යාවසථාදීනඤ්ච සභිගහො දට්ඨබ්බො, තෙනාහ “පණිතෙහි සප්පිතෙලාදිසම්මිස්සෙහෙවා”තිආදි. තස්ස තස්ස කාලස්ස අනුරූපෙහි යාගු...පෙ.... පානකාදිහීනි සම්බන්ධො. සප්පිආදීනන්ති සප්පිආදිහි.

346. පටිසාමෙතබ්බතො, අත්තනො අත්තනො සන්තකභාවතො ව සං නාම ධනං වුව්වති, තස්ස පතීති සපති නිග්ගහිතලොපෙන, ධනවා, දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකහිතාවහත්තා තස්ස හිතන්ති සාපතෙය්‍යං, තදෙව ධනං. තෙනාහ “පහුතං ධන”න්ති. අක්ඛයධම්මමෙවානි අඛයසභාවමෙව. ගාමභාගෙනානි සංකිත්තනවසෙන ගාමෙ වා ගහෙතබ්බභාගෙන, එවං ආවරියෙන (දී. නි. ටී. 1.346) චුත්තං, පච්චෙකං සභාගගාමකොට්ඨාසෙනානිපි අත්ථො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.

347. යඤ්ඤාවාටොති බණ්ඩාචාටස්ස අස්සමෙධාදියඤ්ඤයජනට්ඨානස්සෙතං අධිවචනං, තබ්බොභාරෙන පන ඉධ දානසාලාය එව, තාය ව පුරත්ථිමනගරද්වාරෙ කතාය පුරත්ථිමභාගෙ එවානි අත්ථං දස්සෙති “පුරත්ථිමතො නගරද්වාරෙ”තිආදිනා. තං පන යානං රඤ්ඤො දානසාලාය නාතිදුරෙ එවානි ආහ “යථා”තිආදි. යතො තත්ථ පාතරාසං භුඤ්ජිත්වා අකිලන්තරූපායෙව සායන්තෙ රඤ්ඤො දානසාලං සම්පාපුණන්ති. “දක්ඛිණෙන යඤ්ඤාවාටස්සා”තිආදිසුපි එසෙව නයො. යාගුං පිචිත්වානි හි යාගුසිසෙන පාතරාසභොජනමාහ.

348. මධුරන්ති සාදුරසං. උපරි වත්තබ්බමත්ථන්ති “අපිව මෙ භො එවං භොති”තිආදිනා වුව්වමානමත්ථං. පරිභාරෙනානි භගවත්තං ගරුං කත්වා අගාරවපරිභාරෙන, උජුකභාවාපනයෙනෙව වා, උජුකචුත්තිං පරිභරිත්වා වඩ්ඤ්චුත්තියාව යථාචිත්තිතමත්ථං පුච්ඡන්තො එවමාහානි චුත්තං භොති. තෙනාහ “උජුකමෙව පුච්ඡයමානො අගාරවො විය භොති”ති.

නිව්වදානඅනුකූලයඤ්ඤවණ්ණනා

349. උට්ඨායානි දානෙ උට්ඨානවිරියමාහ, සමුට්ඨායානි තස්ස සාතච්චකිරියං. කසිවාණිප්පාදිකම්මානි අකරොන්තො දලිද්දියාදිඅනත්ථාපත්තියා නස්සිස්සතීති අධිප්පායො. අප්පසම්භාරතරො වෙව මහප්ඵලතරො වානි සඬ්ඛෙපතො අට්ඨකථායං චුත්තො පාළියං පන “අප්පත්ථතරො ව අප්පසමාරම්භතරො ව මහප්ඵලතරො ව මහානිසංසතරො වා”ති පායො. තත්ථ අප්පසම්භාරතරොති අතිවිය පරිත්තසම්භාරො, අසමාරබ්භියසම්භාරො. අප්පත්ථතරොති පන අතිවිය අප්පකිච්චො, අත්ථො වෙත්ථ කිච්චං, ත්ථ-කාරස්ස ට්ඨ-කාරං කත්වා “අප්පට්ඨතරො”තිපි පායො. සම්මා ආරභියති යඤ්ඤො එතෙනානි සමාරම්භො, සම්භාරසම්භරණවසෙන පවත්තසත්තපිළා, අප්පො සමාරම්භො එතස්සානි තථා, අයං පනාතිසයෙනානි අප්පසමාරම්භතරො. විපාකසඤ්ඤිතං මහන්තං සද්දිසං ඵලමෙතස්සානි මහප්ඵලො, අයං පනාතිසයෙනානි මහප්ඵලතරො. උදයසඤ්ඤිතං මහන්තං නිස්සන්දාදිඵලමෙතස්සානි මහානිසංසො, අයං පනාතිසයෙනානි මහානිසංසතරො. ධූවදානානීති ධූවානි ටීරානි අවිච්ඡින්නානි කත්වා දාතබ්බදානානි. නිව්වහන්තානීති එත්ථ භත්තසිසෙන චතුපච්චයග්ගහණං. අනුකූලයඤ්ඤානීති අනුකූලං කුලානුක්කමං උපාදාය දාතබ්බදානානි. තෙනාහ “අම්භාක”න්තිආදි. යානි පවත්තෙතබ්බානි, තානි අනුකූලයඤ්ඤානි නාමානි යොජෙතබ්බං. නිබද්ධදානානීති නිබන්ධෙත්වා නියමෙත්වා පවෙණිවසෙන පවත්තිතදානානි.

භත්ථිදන්තෙන කතා දන්තමයසලාකා, යත්ථ දායකානං නාමං අධිකන්ති, ඉම්නා තං නිව්වහන්තං සලාකදානවසෙනානි දස්සෙති. තං කුලන්ති අනාට්ඨිණ්ඩිකකුලං. දාලිද්දියෙනානි දලිද්දිභාවෙන. “එකසලාකතො උද්ධං දාතුං නාසක්ඛි”ති ඉම්නා එකෙනපි සලාකදානෙන නිබද්ධදානං උපවිච්ඡන්දිතුමදන්වා අනුරක්ඛණමාහ. රඤ්ඤොති සෙතවාහනරඤ්ඤො.

ආදීනි වත්වානි එත්ථ ආදිසද්දෙන ‘‘කස්මා සෙනො විය මංසපෙසිං පක්ඛන්දිත්වා ගණ්හාසි’’ති එවමාදිනං සමසමදානෙ උස්සුක්කනවචනානං සඬගහො. ගලග්ගාහානි ගලග්ගහණා.
 ‘‘කම්මච්ඡේදවසෙනා’’ති ඉමිනා අත්තනො අත්තනො කම්මොකාසාදානම්පි පිළායෙවානි දස්සෙති. සමාරම්භසද්දො චෙත්ථ පිළනත්ථොති ආහ ‘‘පිළාසඬ්ඛානො සමාරම්භො’’ති.
 පුබ්බචෙතනාමුඤ්චචෙතනාඅපරචෙතනාසම්පත්තියා දායකවසෙන තිණි අඬගානි,
 චිත්තරාගතාවිතදොසතාවිතමොහතාපටිපත්තියා දක්ඛිණෙය්‍යවසෙන ච තිණිනි එවං ඡළඬගසමන්තාගතා හොති දක්ඛිණා, ඡළඬගුත්තරෙ තන්දමාතාසුත්තඤ්ච (අ. නි. 6.37) තස්සත්ථස්ස සාධකං. අපරාපරං උප්පජ්ජනකචෙතනාවසෙන මහානදී විය, මහොසො විය ච ඉතො චිතො ච අභිසන්දිත්වා පක්ඛන්දිත්වා පවත්තිතො පුඤ්ඤමෙව පුඤ්ඤාභිසන්දො. තථාච්චන්ති පමාණස්ස කාතුං අසුකරත්තමාහ. කාරණමහත්තෙන ඵලමහත්තම්පි චෙදිතබ්බං උපරි නජ්ජා වුට්ඨියා මහොසො වියානි වුත්තං ‘‘තස්මා’’තිආදි.

350. නවනවොති සබ්බදා අභිනවො, දිවසෙ දිවසෙ දායකස්ස බ්‍යාපාරාපජ්ජනතො කිච්චපරියොසානං නත්ථිති වුත්තං ‘‘එකෙනා’’තිආදි. යථාරද්ධස්ස ආවාසස්ස කතිපයෙනාපි කාලෙන පරිසමාපෙනබ්බතො කිච්චපරියොසානං අත්ථිති ආහ ‘‘පණ්ණසාල’’න්තිආදි. මහාවිහාරෙපි කිච්චපරියොසානස්ස අත්ථිතාඋපායං දස්සෙතුං ‘‘එකචාරං ධනපරිච්චාගං කත්වා’’ති වුත්තං. සුත්තන්තපරියායෙනානි සබ්බාසවසුත්තන්තාදිපාළිනායෙන. නවානිසංසානි සීතපටිඝාතාදයො පටිසල්ලානාරාමපරියොසානා යථාපච්චචෙක්ඛණං ගණිතා නව උදයා, අප්පමත්තතාය චෙනෙ වුත්තා.

යස්මා පන ආවාසං දෙන්තෙන නාම සබ්බම්පි පච්චයජානං දින්තමෙව හොති. යථාහ සංයුත්තාගමවරලඤ්ජකෙ ‘‘සො ච සබ්බද්දො හොති යො දදාති උපස්සය’’න්ති (සං. නි. 1.42), සදා පුඤ්ඤපවඩ්ඪ්‍යුපායඤ්ච එතං. වුත්තඤ්ඤි තත්ථෙව ‘‘යෙ දදන්ති උපස්සයං, තෙසං දිවා ච රත්තො ච, සදා පුඤ්ඤං පවඩ්ඪන්ති’’ති (සං. නි. 1.47) තථා හි ද්වෙ තයො ගාමෙ පිණ්ඩාය වරිත්වා කිඤ්චි අලද්ධා ආගතස්සාපි ඡායුදකසම්පන්නං ආරාමං පටිසිත්වා නහායිත්වා පතිස්සයෙ මුහුත්තං නිපජ්ජිත්වා උට්ඨාය නිසින්තස්ස කායෙ බලං ආහරිත්වා පක්ඛිත්තං විය හොති. බහි විවරන්තස්ස ච කායෙ චණ්ණධාතු වාතාතපෙහි කිලමති, පතිස්සයං පටිසිත්වා ද්වාරං පිටාය මුහුත්තං නිපන්තස්ස විසභාගසන්තති වුපසම්මති, සභාගසන්තති පතිට්ඨානි, චණ්ණධාතු ආහරිත්වා පක්ඛිත්තා විය හොති. බහි විවරන්තස්ස ච පාදෙ කණ්ටකො විජ්ඣති, බාණු පහරති, සරීසපාදිපරිස්සයා චෙව චොරභයඤ්ච උප්පජ්ජති, පතිස්සයං පටිසිත්වා ද්වාරං පිටාය නිපන්තස්ස සබ්බෙ තෙ පරිස්සයා න හොන්ති, සජ්ඣායන්තස්ස ධම්මපිතිසුඛං, කම්මට්ඨානං මනසි කරොන්තස්ස උපසමසුඛඤ්ච උප්පජ්ජති බහිද්ධා වික්ඛෙපාභාවතො. බහි විවරන්තස්ස ච කායෙ සෙදා මුච්චන්ති අක්ඛිති එන්දන්ති, සෙනාසනං පටිසනක්ඛණෙ මඤ්චපියාදීනි න පඤ්ඤායන්ති, මුහුත්තං නිපන්තස්ස පන අක්ඛිපසාදො ආහරිත්වා පක්ඛිත්තො විය හොති, ද්වාරවාතපානමඤ්චපියාදීනි පඤ්ඤායන්ති. එතස්මිඤ්ච ආවාසෙ වසන්තං දිස්වා මනුස්සා චතුභි පච්චයෙහි සක්කච්චං උපට්ඨහන්ති. තෙන වුත්තං ‘‘ආවාසං දෙන්තෙන...පෙ.... හොති’’ති ‘‘සදා පුඤ්ඤපවඩ්ඪ්‍යුපායඤ්ච එතං’’න්ති ච, තස්මා එතෙ යථාවුත්තා සබ්බෙපි ආනිසංසා චෙදිතබ්බා.

බන්ධකපරියායෙනානි සෙනාසනක්ඛන්ධකෙ (වුළුව. 294) ආගතචිත්තයපාළිනායෙන. තත්ථ හි ආගතා –

- ‘‘සීතං උණ්හං පටිහන්ති, තතො වාළමිගානි ච;
 සරීසපෙ ච මකසෙ, සිසිරෙ වාපි වුට්ඨියො.
- තතො වාතාතපො සොරො, සඤ්ජාතො පටිහඤ්ඤති;
 ලෙණත්ථඤ්ච සුඛත්ථඤ්ච, ඤායිතුඤ්ච විපස්සිතුං.
- විහාරදානං සඬ්ඝස්ස, අග්ගං බුද්ධෙන චණ්ණිකං;
 තස්මා හි පණ්ඩිතො පොසො, සම්පස්සං අත්ථමත්තනො.
- විහාරෙ කාරයෙ රම්මෙ, වාසයෙත්ථ බහුස්සුතෙ;

තෙසං අන්තඤ්ච පානඤ්ච, චත්ථසෙනාසනානි ව.

දදෙය්‍ය උජුභුතෙසු, විජ්ජසන්නෙන චෙතසා;
තෙ තස්ස ධම්මං දෙසෙන්නි, සබ්බදුක්ඛපනුදනං;
යං සො ධම්මං ඉධඤ්ඤාය, පරිනිබ්බාති අනාසවො”ති. –

රාජගහසෙට්ඨාදීනං විහාරදානෙන අනුමොදනාගාථායො පෙය්‍යාලවසෙන දස්සිතා. තත්ථ සීතං උණ්හන්ති උතුට්ඨසභාගවසෙන චූත්තං. සිසිරෙ වාපි චූට්ඨියොති එත්ථ සිසිරොති සම්ප්‍රසිතකවාතො චූච්චති. චූට්ඨියොති උජුකමෙසචූට්ඨියො එව. එතානි සබ්බානි “පටිහන්ති”ති ඉමිනාව පදෙන යොජෙතබ්බානි.

පටිහඤ්ඤාති විහාරෙන පටිහඤ්ඤාති. ලෙණත්ථන්ති නිලියනත්ථං. සුඛත්ථන්ති සීතාදිපරිස්සයාභාවෙන සුඛවිහාරත්ථං. “ඤ්ඤාති චිපස්සිතු”න්ති ඉදම්පි පදද්වයං “සුඛත්ථඤ්ඤා”ති ඉමිනාව පදෙන යොජෙතබ්බං. ඉදඤ්ඤාති චූත්තං හොති – සුඛත්ථඤ්ඤා විහාරදානං, කතමසුඛත්ථං? ඤ්ඤාති, චිපස්සිතුඤ්ඤා යං සුඛං තදත්ථං. අථ වා පරපදෙනපි යොජෙතබ්බං – ඤ්ඤාති චිපස්සිතුඤ්ඤා විහාරදානං, “ඉධ ඤ්ඤාති චිපස්සිසති”ති දදතො විහාරදානං සබ්බස්ස අග්ගං බුද්ධෙන වණ්ණිතං. චූත්තඤ්ඤාතං “සො ව සබ්බදො හොති, යො දදාති උපස්සය”න්ති (සං. නි. 1.42).

යස්මා ව අග්ගං වණ්ණිතං, තස්මා හි පණ්ඩිතො පොසොති ගාථා. වාසයෙන්ථ බහුස්සුතෙති එත්ථ විහාරෙ පරියන්තිබහුස්සුතෙ ව පටිච්චෙදබහුස්සුතෙ ව වාසෙය්‍ය. තෙසං අන්තඤ්චානි යං තෙසං අනුච්ඡිකං අන්තඤ්ච පානඤ්ච චත්ථානි ව මඤ්චපීඨාදිසෙනාසනානි ව, තං සබ්බං තෙසු උජුභුතෙසු අකුට්ඨචිත්තෙසු. දදෙය්‍යානි නිදහෙය්‍ය. තඤ්ච ඛො විජ්ජසන්නෙන චෙතසා, න චිත්තජ්ජසාදං විරාධෙත්වා. එවං විජ්ජසන්නචිත්තස්ස හි තෙ තස්ස ධම්මං දෙසෙන්නි...පෙ.... පරිනිබ්බාති අනාසවොති අයමෙන්ථ අට්ඨකථානායො.

අයං පන ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන (දී. නි. ටී. 1.350) චෙව ආවරියසාරිපුත්තත්ථෙරෙන (සාරත්ථ. ටී. 3.295) ව සංවණ්ණිතො ටිකානායො – සීතන්ති අප්ඤ්ඤාතං ධාතුක්ඛොභවසෙන වා බහිද්ධා උතුට්ඨපරිණාමවසෙන වා උප්පජ්ජනකසීතං. උණ්හන්ති අග්ගිසන්තාපං, තස්ස වනඛාභාදිසු සම්භවො දට්ඨබ්බො. පටිහන්ති පටිබාධනි යථා තදුභයවසෙන කායචිත්තානං බාධනං න හොති, එවං කරොති. සීතණ්ඩිභාගෙන හි සරිරෙ චිත්තචිත්තො හිත්ථු යොනිසො පදහිතුං න සක්කොති, වාළුමිගානීති සීතබ්‍යාග්ඝාදිවණ්ඩම්ගෙ. ගුත්තසෙනාසනඤ්ඤාති ආරඤ්ඤකම්පි පටිසිත්වා ද්වාරං පිටාය නිසින්නස්ස තෙ පරිස්සයා න හොන්ති. සරිසපෙති යෙ කෙච්ඡි සරන්තෙ ගච්ඡන්තෙ දීඝජාතිකෙ සජ්ජාදිකෙ. මකසෙති නිදස්සනමත්තමෙතං, ටංසාදීනම්පි එතෙනෙව සභිගහො දට්ඨබ්බො. සිසිරෙති සිසිරකාලවසෙන, සත්තාභවද්දලිකාදිවසෙන ව උප්පන්නෙ සිසිරසම්පස්සෙ. චූට්ඨියොති යදා තදා උප්පන්නා චස්සචූට්ඨියො පටිහන්ති යොජනා.

වාතාතපො සොරොති රුක්ඛගච්ඡාදීනං උම්මුලභඤ්ජනාදිවසෙන පචත්තියා සොරො සරජඅරජාදිහෙදො වාතො චෙව ගිම්භපරිළාභසමයෙසු උප්පත්තියා සොරො සූරියාතපො ව පටිහඤ්ඤාති පටිබාහියති. ලෙණත්ථන්ති නානාරම්මණො චිත්තං නිවත්තෙන්වා පටිසල්ලානාරාමත්ථං. සුඛත්ථන්ති චූත්තපරිස්සයාභාවෙන චාසුචිහාරත්ථං. ඤ්ඤාති අට්ඨන්තිසාය ආරම්මණෙසු යත්ථ කත්ථවි චිත්තං උපනිබ්බන්තිවා උපනිජ්ඤාතිතුං. චිපස්සිතුන්ති අනිච්චාදිතො සබ්බාරෙ සම්මසිතුං.

විහාරෙති පතිස්සයෙ. කාරයෙති කාරාපෙය්‍ය. රම්මෙති මනාරමෙ නිවාසසුඛෙ. වාසයෙන්ථ බහුස්සුතෙති කාරෙන්වා පන එත්ථ විහාරෙ බහුස්සුතෙ සීලවත්තෙ කල්‍යාණධම්මෙ නිවාසෙය්‍ය, තෙ නිවාසෙන්තො පන තෙසං බහුස්සුතානං යථා පටිච්චයෙහි කිලමථො න හොති, එවං අන්තඤ්ච පානඤ්ච චත්ථසෙනාසනානි ව දදෙය්‍ය උජුභුතෙසු අප්ඤ්ඤාසමපන්නෙසු කම්මකම්මඵලානං, රතනත්තයගුණානඤ්ච සද්දහනෙන විජ්ජසන්නෙන චෙතසා.

www.aathaapi.org

මග්ගසම්පයුත්තානි සම්මාදිට්ඨියාදිමග්ගසම්පයුත්තා. ඉදානි තත්ථා තත්ථාගතෙසු ධම්මනො, කොට්ඨාසනො, ආරම්මණනො, වෙදනානො, මූලනො, ආදානනො, හෙදනොනිආදිනා අනෙකධා විනිච්ඡයෙසු සඬබෙපෙනෙව ආරම්මණනො විනිච්ඡයං දස්සෙතුං “තත්ථා”තිආදි වුත්තං. පුරිමා ද්වෙති සම්පත්තසමාදානවිරතියො. “ජීවිතින්ද්‍රියාදිවත්ථු”ති පරමත්ථනො පාණො වුත්තො, පඤ්ඤත්තිනො පන “සත්තාදිවත්ථු”ති වත්තබ්බං, එවඤ්ඤි “සත්තෙයෙව ආරහිත්ථා පාණාතිපාතා, අබ්‍රුණ්මවරියා ව විරමති”ති (බු. පා. අට්ඨ. එකතානානතාදිවිනිච්ඡය) බුද්දකාගමට්ඨකථාවචනෙන සංසන්දනි සමෙතිති. ආදිසද්දෙන වෙන්ථ සත්තසඬබාරවසෙන අදින්නවත්ථු, තථා ඵොට්ඨබ්බවත්ථු, විතථවත්ථු, සඬබාරවසෙනෙව සුරාමෙරයවත්ථුති එතෙසං සඬගහො දට්ඨබ්බො. තං ආරම්මණං කත්ථා පවත්තන්තිති යථාවුත්තං විතික්කමවත්ථුං ආලම්බිත්ථා විතික්කමනවෙනනාසඬබාතවිරමිතබ්බවත්ථුනො විරමණවසෙන පවත්තන්ති. පච්ඡිමානි සෙතුසාතවිරති. නිබ්බානාරම්මණාව තථාපි කිව්වසාධනනො. ඉමිනා පන තත්ථෙව ආගතෙසු තිසු ආවරියවාදෙසු ද්වෙ පටිබාහිත්ථා එකස්සෙවානුජානනං වෙදිතබ්බං.

“සම්පත්තවිරති, හි සමාදානවිරති ව යදෙව පජහති, තං අත්තනො පාණාතිපාතාදිඅකුසලමෙවාරම්මණං කත්ථා පවත්තති”ති කෙවි වදන්ති. “සමාදානවිරති යනො විරමති, තං අත්තනො වා පරෙසං වා පාණාතිපාතාදිඅකුසලමෙවාරම්මණං කත්ථා පවත්තති. සම්පත්තවිරති පන යනො විරමති, තෙසං පාණාතිපාතාදිනං ආලම්බණානෙව ආරම්මණං කත්ථා පවත්තති”ති අපරෙ. “ද්වයමිපි වෙනං යනො පාණාතිපාතාදිඅකුසලනො විරමති, තෙසමාරම්මණභූතං විතික්කමිතබ්බවත්ථුමෙවාරම්මණං කත්ථා පවත්තති. පුරිමපුරිමපදන්ථඤ්ඤි විතික්කමවත්ථුමාරම්මණං කත්ථා පච්ඡිමපච්ඡිමපදන්ථනො විරමිතබ්බවත්ථුනො විරමති”ති අඤ්ඤෙ. පඨමවාදො වෙන්ථ අයුත්තොයෙව. කස්මා? තස්ස අත්තනො පාණාතිපාතාදිඅකුසලස්ස පච්චුප්පන්නාභාවනො, අබහිද්ධාභාවනො ව. සික්ඛාපදවිහඬිගෙ හි පඤ්චන්තං සික්ඛාපදානං පච්චුප්පන්නාරම්මණතා, බහිද්ධාරම්මණතා ව වුත්තා. තථා දුතියවාදොපි අයුත්තොයෙව. කස්මා? පුරිමවාදෙන සම්මිස්සත්තා, පරෙසං පාණාතිපාතාදිඅකුසලාරම්මණභාවෙ ව අනෙකන්ති කත්තා, ද්වින්නං ආලම්බණප්පහෙදවචනනො ව. තතියවාදො පන යුත්තො සබ්බභාණකානමහිමනො, තස්මා තදෙව අනුජානාතීති දට්ඨබ්බං. තෙන වුත්තං “තිසු ආවරියවාදෙසු ද්වෙ පටිබාහිත්ථා එකස්සෙවානුජානනං වෙදිතබ්බං”න්ති.

එත්ථාහ - යජ්ජෙනං විරතිද්වයං ජීවිතින්ද්‍රියාදිවිතික්කමිතබ්බවත්ථුමෙවාරම්මණං කත්ථා පවත්තෙයා, එවං සති අඤ්ඤං චිත්තෙන්තො අඤ්ඤං කරෙයා, යඤ්ච පජහති, තං න ජානෙයානි අය්මනධිජ්ජෙනො අත්ථො ආපජ්ජතීති? වුවිවතෙ - න හි කිව්වසාධනවසෙන පවත්තෙන්තො “අඤ්ඤං චිත්තෙන්තො අඤ්ඤං කරොති”ති වා “යඤ්ච පජහති, තං න ජානාති”ති වා වුවිවති. යථා පන අරියමග්ගො නිබ්බානාරම්මණාව කිලෙසෙ පජහති, එවං ජීවිතින්ද්‍රියාදිවත්ථාරම්මණමිපෙනං විරතිද්වයං පාණාතිපාතාදීනි දුස්සිලානි පජහති. තෙනාහු පොරාණා -

“ආරහිත්ථාන අමතං, ජහන්තො සබ්බපාපකෙ;
නිදස්සනඤ්චෙන්ථ භවෙ, මග්ගට්ඨොරියපුග්ගලො”ති. (බු. පා. අට්ඨ.
එකතානානතාදිවිනිච්ඡය);

ඉදානි සඬබෙපෙනෙව ආදානනො, හෙදනො වා විනිච්ඡයං දස්සෙතුං “එත්ථා”තිආදි වුත්තං. “පඤ්චඩ්ගසමන්නාගතං සීලං සමාදියාමි”තිආදිනා එකතො එකජ්ඣං ගණ්හාති. එවමිපි හි කිව්වචසෙන එතාසං පඤ්චවිධතා විඤ්ඤායති. සබ්බානිපි හින්නානි භොන්ති එකජ්ඣං සමාදින්නත්තා. න හි තදා පඤ්චඩ්ගිකත්තං සීලස්ස සම්පජ්ජති. යං තු විතික්කන්තං, තෙනෙව කම්මබද්ධො. “පාණාතිපාතා වෙරමණසික්ඛාපදං සමාදියාමි”තිආදිනා එකෙකං විසුං විසුං ගණ්හාති. “වෙරමණසික්ඛාපද”න්ති ව ඉදං සමාසභාවෙන බුද්දකපාට්ඨකථායං (බු. පා. අට්ඨ. සාධාරණචිභාවනා) වුත්තං, පාළිපොත්ථකෙසු පන “වෙරමණ”න්ති නිග්ගහිතන්තමෙව බ්‍යාසභාවෙන දිස්සති. ගහට්ඨවසෙන වෙනං වුත්තං. සාමණෙරානං පන යථා තථා වා සමාදානෙ එකස්මිං හින්තෙ සබ්බානිපි හින්නානි භොන්ති පාරාජිකාපත්තිනො. ඉති එකජ්ඣං, පච්චෙකඤ්ච සමාදානෙ විසෙසො ඉධ වුත්තො, බුද්දකාගමට්ඨකථායං පන “එකජ්ඣං සමාදියනො එකායෙව විරති එකාව වෙනනා භොති, කිව්වචසෙන පනෙතාසං පඤ්චවිධත්තං විඤ්ඤායති. පච්චෙකං සමාදියනො පන පඤ්චෙව විරතියො, පඤ්ච ව වෙනනා භොන්ති”ති (බු. පා. අට්ඨ.

එකතානානාදිවිනිවිජය) අයං විසෙසො වුත්තො. හෙදෙපි “යථා තථා වා සමාදියන්තු, සාමණෙරානං එකස්මිං භින්නෙ සබ්බානිපි භින්නානි හොන්ති. පාරාජිකට්ඨානියානි හි තානි තෙසං. යං තු විනික්කන්තං හොති, තෙනෙව කම්මබද්ධො. ගහට්ඨානං පන එකස්මිං භින්නෙ එකමෙව භින්නං හොති, යතො තෙසං තංසමාදානෙනෙව පුන පඤ්චඩ්ඞිකන්තං සීලස්ස සම්පජ්ජති” ති වුත්තං. යථාවුත්තොපි දීඝභාණකානං වාදො අපරෙවාදො නාම තත්ථ කතො.

සෙනුසාතවිරතියා පන හෙදො නාම තත්ථි පටිපක්කසමුවිජිත්තෙන අකුප්පසභාවත්තා. තදෙවත්ථං දස්සෙන්නෙන “භවන්තරෙපි” තිආදි වුත්තං. තත්ථ “භවන්තරෙපි” ති ඉමිනා අත්තනො අරියභාවං අජානන්තොපිති අත්ථං විඤ්ඤාපෙති. ජීවිතහෙතුපි, පගෙව අඤ්ඤාහෙතු. “නෙව පාණං හනති, න සුරං පිවති” ති ඉදං මජ්ඣිමනිකායාලකිද්දිට්ඨං, මිගපදවළඤ්ජනනායෙන වා වුත්තං. සුරන්ති ව නිදස්සනමත්තං. සබ්බමිපි හි සුරාමෙරයමජ්ජපමාදට්ඨානානුයොගං න කරොති. “මජ්ජන්ති තදෙව උභයං, යං වා පනඤ්ඤම්පි සුරාසවවිනිමුත්තං මදනිය” ති (සං. නි. අට්ඨ. 3.5.1134) සංයුත්තමභාවග්ගට්ඨකථායං වුත්තං. බුද්දකපායට්ඨකථායඤ්ච “තදුභයමෙව මදනියට්ඨෙත මජ්ජං, යං වා පනඤ්ඤම්පි කිඤ්චි අත්ථි මදනියං, යෙන පිතෙන මත්තො හොති පමත්තො, ඉදං වුවිච්ඡි මජ්ජ” ති (බු. පා. අට්ඨ. පුරිමපඤ්චසික්ඛාපදවණ්ණනා) “සචෙ පිස්සා” තිආදිනා තත්ථෙව විසෙසදස්සනං, අජානන්තස්සපි බීරමෙව මුඛං පටිසති, න සුරා, පගෙව ජානන්තස්ස. කොඤ්චසකුණානන්ති කුන්තසකුණානං. සචෙපි මුඛෙ බීරමිස්සකෙ උදකෙ පක්ඛිපන්තිති යොජෙතබ්බං. “න චෙත්ථ උපමොපමෙයානං සම්බද්ධතා සියා කොඤ්චසකුණානං යොනිසිද්ධන්තා” ති කොචි වදෙයානි ආහ “ඉද” තිආදි. යොනිසිද්ධන්ති මනුස්සතිරච්ඡානානං උද්ධං තිරියමෙව දීඝතා විය, බකානං මෙසසද්දෙන, කුක්කුට්ඨං වාතෙන ගබ්භග්ගණං විය ව ජාතිසිද්ධං, ඉති කොචි වදෙයා චෙති අත්ථො. “චෙවා” තිපි පායං චත්ථා සමුවචයත්ථමිවජන්ති කෙවි. ධම්මතාසිද්ධන්ති බොධිසත්තෙ කුවජිගතෙ බොධිසත්තමාතු සීලං විය, විජාතෙ තස්සා දිවඩ්ඞිමනං විය ව සභාවෙන සිද්ධං, මග්ගධම්මතාය වා අරියමග්ගානුභාවෙන සිද්ධන්ති චෙදිතබ්බන්ති විස්සජ්ජෙයානි අත්ථො.

දිට්ඨිපුකරණං නාම භාරියං දුක්කරං, තස්මා සරණගමනං සික්ඛාපදසමාදානතො මහට්ඨතරමෙව, න අප්පට්ඨතරන්ති අධිප්පායො. එතන්ති සික්ඛාපදං. යථා වා තථා වා ගණ්හන්තස්සාපිති ආදරං ගාරවමකත්වා සමාදියන්තස්සාපි. සාධුකං ගණ්හන්තස්සාපිති සක්කච්චං සීලානි සමාදියන්තස්සාපි අප්පට්ඨතරමෙව, අප්පසමාරම්භතරඤ්ච, න දිගුණං උස්සාහො කරණියොති වුත්තං හොති. සීලං ඉධ අභයදානතාය දානං, අනවසෙසං වා සත්තනිකායං දයති රක්ඛන්ති දානං. අයමෙත්ථ අට්ඨකථාමුත්තකතායො – සරණං උපගතෙන කායවාචාවිත්තෙහි සක්කච්චං චත්ථුත්තයපුපා කාතබ්බා, තත්ථ ව සංකිලෙසො සාධුකං පරිහරිතබ්බො, සික්ඛාපදානි පන සමාදානමත්තං, සම්පත්තචත්ථුතො විරමණමත්තඤ්චානි සරණගමනතො සීලස්ස අප්පට්ඨතරතා, අප්පසමාරම්භතරතා ව චෙදිතබ්බා. සබ්බෙසං සත්තානං ජීවිතදානාදිනා දණ්ඩනිධානතො, සකලලොකීයලොකුත්තර ගුණාධිට්ඨානතො චස්ස මහජ්ඣලතරතා, මහානිසංසතරතා ව දට්ඨබ්බාති.

තමත්ථං පාළියා සාධෙන්නො “වුත්තඤ්ඤෙ” තිආදිමාහ. තත්ථ “අග්ගානි” ති ඤාතත්තා අග්ගඤ්ඤානි. විරරත්තතාය ඤාතත්තා රත්තඤ්ඤානි. “අරියානං සාධුනං වංසානි” ති ඤාතත්තා වංසඤ්ඤානි. පුරිමකානං ආදිපුරිසානං එතානිති පොරාණානි. සබ්බෙසො කෙනවිපි පකාරෙන සාධුහි න කිණ්ණානි න ඡඩ්ඞිතානිති අසංකිණ්ණානි. අයඤ්ච නයො තෙසං යථා අතීතෙ, එවං එතරහි, අනාගතෙ වානි ආහ “අසංකිණ්ණපුබ්බානි” තිආදි. අතීතෙ හි කාලෙ අසංකිණ්ණභාවස්ස “අසංකිණ්ණපුබ්බානි” ති නිදස්සනං, පච්චුප්පන්නෙ “න සඩ්ඞියන්ති” ති, අනාගතෙ “න සඩ්ඞිසිස්සන්ති” ති. අනොයෙව අප්පට්ඨකුට්ඨානි න පටික්ඛිත්තානි. න හි කදාවිපි විඤ්ඤා සමණබ්බාහිමණා හිංසාදිපාපධම්මං අනුජානන්ති. අපරිමාණානං සත්තානං අභයං දෙතීති සබ්බෙසු භූතෙසු නිහිතදණ්ඩන්තා සකලස්සපි සත්තනිකායස්ස භයාභාවං දෙති. න හි අරියසාවකතො කස්සචි භයං හොති. අචෙරන්ති චෙරාභාවං. අබ්බාපජ්ඣන්ති නිද්දුක්ඛතං. “අපරිමාණානං සත්තානං අභයං දත්වා” තිආදි ආනිසංසදස්සනං, හෙතුමිපි චෙත්ථ ත්වා-සද්දො යථා “මාතරං සරිත්වා රොදති” ති.

යං කිඤ්චි වජ්ජලක්ඛණං, සබ්බං තං යඤ්ඤොති ආහ “ඉදඤ්ච පනා” තිආදි. න නු ව පඤ්චසීලං සබ්බකාලිකං. අබුද්ධුප්පාදකාලෙපි හි විඤ්ඤා තං සමාදියන්ති, න ව එකන්තතො විමුත්තායතනං

බාහිරකානම්පි සමාදින්නත්තා. සරණගමනං පන බුද්ධුප්පාදහෙනුකං, එකන්තතො ව විමුක්තායතනං, කථං තත්ථ සරණගමනතො පඤ්චසීලස්ස මහප්ඵලතාති ආහ “කිඤ්චාපි”තිආදි. ජෙට්ඨකන්ති මහප්ඵලභාවෙන උත්තමං. “සරණගමනයෙව පතිට්ඨායා”ති ඉමිනා තස්ස සීලස්ස සරණගමනෙන අභිසංඛිතත්තා තතො මහප්ඵලතං, තථා අනභිසංඛිතස්ස ව සීලස්ස අප්පඵලතං දස්සෙති.

353. ඊදිසමෙවාති එවං සංකිලෙසපට්ඨකමෙව හුත්වා. නනු ව පයමජ්ඣානාදියඤ්ඤායෙව දෙසෙනබ්බො, කස්මා බුද්ධුප්පාදතො පට්ඨාය දෙසනමාරහතීති අනුයොගං පරිහරිතුං “තිවිධං...පෙ.... දස්සෙතුකාමො”ති වුත්තං. තිවිධසීලපාරිසුරියං ධීතස්ස හි නෙසං යඤ්ඤානං අප්පට්ඨතරතා, මහප්ඵලතරතා ව හොති, තස්මා තං දස්සෙතුකාමත්තා බුද්ධුප්පාදතො පට්ඨාය දෙසනං ආරහතීති වුත්තං හොති. තෙනාහ “තත්ථා”තිආදි. හෙට්ඨා වුත්තෙනහි ගුණෙහීති එත්ථ “සො තං ධම්මං සුත්වා තථාගතෙ සද්ධං පටිලභති”තිආදිනා (දී. නි. 1.191) හෙට්ඨා වුත්තා සරණගමනං, සීලසම්පදා, ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරතාති එවමාදයො ගුණා වෙදිතබ්බො. පයමං ඤානං නිබ්බත්තෙන්තො න කිලමතීති යොජනා. තානීති පයමජ්ඣානාදීති. “පයමං ඤාන”න්තිආදිනා පාළියං පණිතානමෙව ඤානානං උක්කට්ඨනීද්දෙසො කතොති මන්තවා “එකං කප්පං, අට්ඨ කප්පෙ”තිආදි වුත්තං, මහාකප්පවසෙන චෙත්ථ අත්ථො. හීනං පන පයමං ඤානං අසංඛිතායාකප්පස්ස තතියභාගං ආයුං දෙති. මජ්ඣිමං උපඩ්ඨකප්පං. හීනං දුතියං ඤානං ද්වෙ කප්පානි, මජ්ඣිමං චන්තාරීතිආදිනා අත්ථො තෙතබ්බො. අපිච යස්මා පණිතානියෙවෙත්ථ ඤානානි අධිප්පෙතාති මහප්ඵලතරභාවදස්සනපරත්තා දෙසනාය, තස්මා “පයමං ඤානං එකං කප්ප”න්තිආදිනා පණිතානෙව ඤානානි නිද්දිට්ඨානීති දට්ඨබ්බං.

තදෙවාති චතුත්ථජ්ඣානමෙව. චතුක්කනයෙන හි දෙසනා ආගතා. යදි එවං කථං ආරුප්පතාති ආහ “ආකාසානඤ්චායතනාදිසමාපත්තිවසෙන භාවිත”න්ති, තථා භාවිතත්තා චතුත්ථජ්ඣානමෙව ආරුප්පං හුත්වා විසතිකප්පසහස්සාදීති ආයුං දෙතිති අධිප්පායො. අයං ආචරියස්ස මති. අථ වා තදෙවාති ආරුප්පසංඛිතං චතුත්ථජ්ඣානමෙව, තං පන කස්මා විසතිකප්පසහස්සාදීති ආයුං දෙතිති වුත්තං “ආකාසානඤ්චායතනාදිසමාපත්තිවසෙන භාවිත”න්ති, තථා භාවිතත්තා එවං දෙතිති අධිප්පායො. අපරො නයො “තදෙවා”ති වුත්තෙ රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානමෙවාති අත්ථො ආපජ්ජෙයාති තං නිචත්තෙතුං “ආකාසානඤ්චායතනාදිසමාපත්තිවසෙන භාවිත”න්ති ආහ, තථා භාවිතං අධිගසමතාය චතුත්ථජ්ඣානසංඛිතං ආරුප්පජ්ඣානමෙවාධිප්පෙතන්ති වුත්තං හොති.

සම්මදෙව නිච්චසඤ්ඤාදිපට්ඨකමෙව චසෙන පචත්තමානා පුබ්බභාගියෙ එව බොධිපක්ඛියධම්මෙ සමානෙන්ති විපස්සනා විපස්සකපුග්ගලස්ස අනප්පකං පීතිසොමනස්සං සමාවහතීති වුත්තං “විපස්සනාසුඛසදිසස්ස පන සුඛස්ස අභාවා මහප්ඵල”න්ති. යථාහ ධම්මරාජා ධම්මපදෙ –

“යතො යතො සම්මසති, බන්ධානං උදයබ්බයං;
ලභති පීතිපාමොජ්ජං, අමතං තං විජානත”න්ති. (ධ. ප. 374);

යස්මා පනායං දෙසනා ඉමිනා අනුක්කමෙන ඉමානි ඤාණානි නිබ්බත්තෙන්තස්ස වසෙන පචත්තිතා, තස්මා “විපස්සනාඤාණෙ පතිට්ඨායා”තිආදිනා හෙට්ඨිමං හෙට්ඨිමං උපරිමස්ස උපරිමස්ස පතිට්ඨාභූතං කත්වා වුත්තං. සමානාරුපනිම්මානං නාම මනොමයිද්ධියා අඤ්ඤෙහි අසාධාරණකිච්චන්ති ආහ “අත්තතො...පෙ.... මහප්ඵලා”ති. හත්ථිඅස්සාදිවිවිධරූපකරණං විකුබ්බතං, තස්ස දස්සනසමත්ථතාය. ඉච්ඡිතිච්ඡිතට්ඨානං නාම පුරිමජාතිසු ඉච්ඡිතිච්ඡිතො බන්ධපදෙසො. අරහත්තමග්ගෙනෙව මග්ගසුඛං නිට්ඨිතන්ති වුත්තං “අති...පෙ.... මහප්ඵල”න්ති. සමාපෙන්තොති පරියොසාපෙන්තො.

කුට්ඨන්තඋපාසකත්තපට්ඨෙදනාදිකථාවණ්ණනා

354-8. “අභික්කන්තං හො ගොතමා”තිආදි දෙසනාය පසාදවචනං, “එසාහං භවන්ත”න්තිආදි පන සරණගමනචචනන්ති තදුභයසම්බන්ධං දස්සෙන්තො “දෙසනායා”තිආදිමාහ. තනුති මන්දො කායිකචෙතසිකසුඛසමුපබ්‍රහතො. සබ්බෙ තෙ පාණයොති “සත්ත ව උසහසතානී”තිආදිනා වුත්තෙ සබ්බෙ තෙ පාණිනො. තං පචත්තින්ති තෙසං පාණිනං මොචනාකාරං. ආකුලභාවොති භගවතො

සන්නිකේ ධම්මස්ස සුතන්තා පාණ්ඩු අනුද්දයං උපට්ඨපෙත්වා ධීනස්ස “කථංඤ්ඤි නාම මයා තාව ඛණ්ණ පාණිනො මාරණත්ථාය ඛන්ධාපිතා”ති විත්තෙ පරිබ්භාසුලභාවො, යස්මා අත්ථි, තස්මා න දෙසෙතිති යොජනා, “උදපාදී”තිපි පාඨො. සුත්වානි “මුත්තා හො තෙ පාණයො”ති ආරොචිතවචනං සුත්වා. විත්තවාරොති විත්තජ්ජවත්ති. “කල්ලචිත්තං මුදුවිත්තං විනිවරණවිත්තං උදග්ගවිත්තං පසන්නවිත්තං”න්ති ඉදං පදපඤ්චකං සන්ධාය “කල්ලචිත්තන්තිආදී”ති වුත්තං. තත්ථ “දානකථං සිලකථං”න්තිආදිනා වුත්තාය අනුපුබ්බිකථාය ආනුභාවෙන. කාමච්ඡන්දවිගමෙන කල්ලචිත්තතා අරොගවිත්තතා, බ්‍යාපාදවිගමෙන මෙත්තාවසෙන මුදුවිත්තතා අකට්ඨවිත්තතා, උද්ධච්චකුක්කුච්චවිගමෙන වික්ඛෙපාභාවතො විනිවරණවිත්තතා තෙහි අමලිනවිත්තතා, ටීනමිද්ධවිගමෙන සම්පග්ගහණවසෙන උදග්ගවිත්තතා අමලිනවිත්තතා, විවිකිච්ඡාවිගමෙන සම්මාපට්ඨපත්තියා අවිමුත්තතාය පසන්නවිත්තතා අනාවිලචිත්තතා ව හොතිති ආහ “අනුපුබ්බිකථානුභාවෙන වික්ඛම්භිතනිවරණතං සන්ධාය වුත්තං”න්ති. යං පනෙත්ථ අත්ථතො අවිහත්තං, තං සුචිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

ඉති සුමඬගලවිලාසිනියා දීඝනිකායට්ඨකථාය පරමසුබ්බමගම්භීරුරුහුබ්බත්ථපරිදීපනාය සුවිලවිපුලපඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියජනනාය සාධුවිලාසිනියා නාම ලීනත්ථපකාසනියා කුට්ඨන්තසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථපකාසනා.

කුට්ඨන්තසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. මහාලිසුත්තවණ්ණනා

බ්‍රාහ්මණදුතවත්ථුවණ්ණනා

359. එවං කුට්ඨන්තසුත්තං සංවණ්ණෙත්වා ඉදානි මහාලිසුත්තං සංවණ්ණෙත්තො යථානුපුබ්බං සංවණ්ණනොකාසස්ස පත්තභාවං විභාවෙතුං, කුට්ඨන්තසුත්තස්සානන්තරං සඬගිතස්ස සුත්තස්ස මහාලිසුත්තභාවං වා පකාසෙතුං “එවං මෙ සුතං...පෙ.... වෙසාලියන්ති මහාලිසුත්තං”න්ති ආහ. පුනඡ්ජුනං විසාලභාවුපගමනතොති එත්ථායං සඬබෙපො – බාරාණසිරඤ්ඤො කිර අග්ගමහෙසියා මංසපෙසිගබ්භෙන ද්වෙ දාරකා නිබ්බත්තා ධීතා ව පුත්තො ව, තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං විවාහෙන සොළසක්ඛත්තුං පුත්තධිතුචසෙන ද්වෙ ද්වෙ දාරකා විජාතා. තතො තෙසං දාරකානං යථාක්කමං වඩ්ඪෙත්තානං පච්චෙකං සපරිවාරානං ආරාමිය්‍යානනිවාසට්ඨානපරිවාරසම්පත්තිං ගහෙතුං අජ්ජහොනකතාය නගරං තික්ඛත්තුං ගාවුත්තන්තරෙන ගාවුත්තන්තරෙන පරික්ඛිපිංසු, එවං තස්ස පුනඡ්ජුනං තිපාකාරපරික්ඛෙපෙන විසාලභාවමුපගත්තා “වෙසාලී”ත්ථෙව නාමං ජාතං. තෙන වුත්තං “පුනඡ්ජුනං විසාලභාවුපගමනතො වෙසාලීති ලද්ධනාමකෙ නගරෙ”ති. විත්ථාරකථා චෙත්ථ මහාසීහනාදසුත්තවණ්ණනාය, (ම. නි. අට්ඨ. 1.146) රතනසුත්තවණ්ණනාය (බු. පා. අට්ඨ. වෙසාලිවත්ථු; සු. නි. අට්ඨ. 1. රතනසුත්තවණ්ණනා) ව ගහෙතබ්බා. ඛණිනගරෙති නගරතො ඛණි, න අම්බපාලිවනං වීය අන්තොනගරස්මිං. සයංජාතන්ති සයමෙව ජාතං අරොපිමං. මහන්තභාවෙනාති රුක්ඛගච්ඡානං, ධීතොකාසස්ස ව මහන්තභාවෙන. තෙනෙවාහ “භිමවන්තෙන සද්ධිං එකාබද්ධං හුත්වා”ති. යං පන චෙනයිකානං මතෙන විනයට්ඨකථායං වුත්තං –

“තත්ථ මහාවනං නාම සයංජාතං අරොපිමං සපරිච්ඡෙදං මහන්තං වනං.

කපිලවත්ථුසාමන්තා පන මහාවනං භිමවන්තෙන සහ එකාබද්ධං අපරිච්ඡෙදං හුත්වා මහාසමුද්දං ආභවිව ධීතං, ඉදං තාදිසං න හොති”ති (පාරා. අට්ඨ. 2.162).

තං මජ්ඣිමනිකායසංයුත්තභාණකානම්පි සමානකථා. මජ්ඣිමට්ඨකථායඤ්ඤි (ම. නි. අට්ඨ. 2.352) සංයුත්තට්ඨකථායඤ්ඤි (සං. නි. අට්ඨ. 1.37) තථෙව වුත්තං. ඉධ පන දීඝභාණකානං මතෙන එවං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. යදි ව “අහුත්වා”ති කත්ථවි පාඨො දිස්සති, එවං සති සබ්බෙසම්පි සමානවාදො සියාති. කුටාගාරසාලාසඬබෙපෙනාති භංසමණ්ඩලාකාරසඬබාතභංසවට්ඨකච්ඡන්තෙන කුටාගාරසාලානියාමෙන, තථා කතත්තා පාසාදොයෙව “කුටාගාරසාලා”ති වුත්තො, තබ්බොහාරෙන පන සකලොපි සඬසාරාමොති වුත්තං හොති. විනයට්ඨකථායං (පාරා. අට්ඨ. 2.162) තු එවං වුත්තං –

“කූටාගාරසාලා පන මහාවනං නිස්සාය කතෙ ආරාමෙ කූටාගාරං අන්තොකත්වා
හංසවට්ඨකච්ඡදනෙන කතා සබ්බාකාරසම්පන්නා බුද්ධස්ස භගවතො ගන්ධකුටි වෙදිතබ්බා”ති.

කොසලෙසු ජාතා, භවා, තෙ වා නිවාසො එතෙසන්ති කොසලකා. එවං මාගධකා. ජනපදවාටිනො හි
පායනො පුල්ලිඛගපුට්ඨවනා. යස්ස අකරණෙ පුග්ගලො මහාජාතියො හොති, තං කරණං අරහතීති
කරණියන්ති වුවවති. තෙනාහ “අවස්සං කත්තබ්බකම්මෙනා”ති. අකාතුම්පි වට්ඨති අසති සමවායෙ,
තස්මා සමවායෙ සති කත්තබ්බතො තං කිව්වන්ති වුවවතීති අධිප්පායො.

360. යා බුද්ධානං උප්පජ්ජනාරහා නානත්තසඤ්ඤා, තාසං වසෙන “නානාරම්මණවාරතො”ති
වුත්තං, නානාරම්මණප්පවත්තිතොති අත්ථො. සම්භවත්තස්සෙව හි පටිසෙධො, න අසම්භවත්තස්ස.
පටික්කම්මාති නිවත්තෙත්වා තථා චිත්තං අනුප්පාදෙත්වා. සල්ලිනොති ඤානසමාපත්තියා
එකත්තාරම්මණං අල්ලිනො. නිලිනොති තස්සෙව වෙවචනං. තෙන වුත්තං “එකීභාව”න්තිආදි.
සපරිවාරත්තා අනෙකොපි තදා එකො විය භවතීති එකීභාවො, තං එකීභාවං. යෙනායස්මා නාගිතො, තං
සන්ධාය “තස්මා යානා”ති වුත්තං.

ඔට්ඨද්ධලිච්චවත්ථුචණ්ණනා

361. අද්ධොට්ඨතායාති උපධිඝොට්ඨතාය. තස්ස කිර උත්තරොට්ඨස්ස අප්පකතාය තිරියං
ඵාලෙත්වා අද්ධමපනීතං විය බායති වත්තාරො දන්තෙ, ද්වෙ ව දායා න ඡාදෙති, තෙන නං
“ඔට්ඨද්ධො”ති වොහරති. කෙවි පන “අධො-සද්දෙන පායං පරිකප්පෙත්වා හෙට්ඨා ඔට්ඨස්ස
ඔලම්බකතාය “ඔට්ඨාධො”ති අත්ථං වදන්ති, තදයුත්තමෙව තථා පායස්ස අදිස්සනතො, ආවරියෙන (දී.
නි. වී. 1.361) ව අවණ්ණිකත්තා. අයං කිර උපොසථිකො දායකො දානපති සද්ධො පසන්තො
බුද්ධමාමකො ධම්මසඬ්ඨසමාමකො. තෙනාහ “පුරෙහත්ත”න්තිආදි. බන්ධකෙ, (මහාව. 289)
මහාපරිනිබ්බානසුත්තෙ (දී. නි. 2.161) ව ආගතනයෙන “නීලපිතාදි...පෙ....
තාවතිංසපරිසසප්පට්ඨායා”ති වුත්තං. අයං පන වෙසාලි භගවතො කාලෙ ඉද්ධා වෙව වෙපුල්ලප්පත්තා
ව අහොසි. තත්ථ හි රාජුනමෙව සත්ත සහස්සානි, සත්ත සතානි, සත්ත ව රාජානො අහෙසුං, තථා
යුවරාජසෙනාපතිහණ්ඩාගාරිකපභුතීනම්පි, පාසාදකූටාගාරආරාමපොක්ඛරණ්ණආදයොපි
තප්පරිමාණායෙව, බහුජනා, ආකිණ්ණමනුස්සා, සුභික්ඛා ව. තෙන වුත්තං “මහතියා ලිච්චපරිසායා”ති.
තස්ස පන කුලස්ස ආදිභූතානං යථාචුත්තානං මංසපෙසියා නිබ්බත්තදාරකානං තාපසෙන පායිතං යං ධීරං
උදරං පටිසති, සබ්බං තං මණිභාජනගතං විය දිස්සති, වරිමකභවෙ බොධිසත්තෙ කුච්ඡිගතෙ
බොධිසත්තමාතු විය උදරච්චවියා අතිවිප්පසන්නතාය තෙ නිච්චට්ඨ අහෙසුං. අපරෙ පනාහු “සිබ්බෙත්වා
යපිතා විය නෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං ලිනා ඡවි අහොසි”ති. එවං තෙ නිච්චවිතාය වා ලිනච්චවිතාය වා
ලිච්චවීති පඤ්ඤායංසු, නිරුත්තිනයෙන චෙත්ථ පදසිද්ධි, තබ්බංසෙ උප්පන්නා සබ්බෙපි ලිච්චවයො නාම
ජාතා. තෙනාහ “ලිච්චපරිසායා”ති, ලිච්චවිරාජුතං, ලිච්චවිටංසභූතාය වා පරිසායාති අත්ථො. මහත්තං
යසං ලාති ගණ්හාතීති මහාලි යථා “හද්දාලි”ති. මූලනාමන්ති මාතාපිතුහි කතනාමං.

362. සාසනෙ යුත්තපයුත්තොති භාවනමනුයුත්තො. සබ්බත්ථ සීහසමානවුත්තිනොපි භගවතො
පරිසාය මහත්තෙ සති තදප්ඤ්ඤාසයානුරූපං පවත්තියමානාය ධම්මදෙසනාය විසෙසො හොතීති ආහ
“මහත්තෙන උස්සාහෙන ධම්මං දෙසෙස්සති”ති.

“විස්සාසිකො”ති වත්වා තමස්ස විස්සාසිකභාවං විභාවෙතුං “අයඤ්ඨි”තිආදි වුත්තං. ථූලසරිරොති
වයරසරිරො. ථෙරස්ස ඛිණ්ණසවභාවතො “ආලසියභාවො අප්පඨිනො”ති න වත්තබ්බො, වාසනාලෙසං
පන උපාදාය “ථිසකං අප්පඨිනො විය හොති”ති වුත්තං. න හි සාවකානං බුද්ධානම්ච සවාසනා කිලෙසා
පභියන්ති. යථාචුත්තං පාසාදමෙව සන්ධාය “කූටාගාරමහාගෙහා”ති වුත්තං. පාචිනමුඛාති පාචිනපමුඛා.

363. විනෙයාජනානුපරොධෙන බුද්ධානං භගවත්තානං පටිභාරියවිජම්භනං හොතීති ආහ “අථ
බො”තිආදි. ගන්ධකුටිතො නික්ඛමනවෙලායඤ්ඨි ඡබ්බණ්ණා බුද්ධරස්මියො ආවෙලාවෙලා යමලා
යමලා හුත්වා සවිසෙසං පහස්සරා විනිච්ඡරංසු. තාහි “භගවා නික්ඛමති”ති සමාරොචිතම්ච නික්ඛමනං
සඤ්ජානංසු. තෙන වුත්තං “සංසුචිතනික්ඛමනො”ති.

364. “අප්පා” නි චුත්තදිවසතො අනිත්තමනන්තරං භියොදිවසං පුරිමං නාම, තථා “භියො” නි චුත්තදිවසතො පරං පුරිමතරං අනිසයෙන පුරිමත්තා. ඉති ඉමෙසු ද්විසු දිවසෙසු වචන්ථිතො යථාක්කමං පුරිමපුරිමතරභාවො. එවං සන්නෙපි යදෙත්ථ “පුරිමතර” න්ති චුත්තං, තතො පභුති යං යං ඔරං, තං තං පුරිමං. යං යං පරං, තං තං පුරිමතරන්ති දස්සෙන්නො “තතො පට්ඨායා” නිආදිමාහ. ඔරපාරභාවස්ස විය, හි දිසාවිදිසාභාවස්ස විය ච පුරිමපුරිමතරභාවස්ස අපෙක්ඛාසිද්ධි. මූලදිවසතොතිආදිදිවසතො. අග්ගෙනි උපයොගත්ථෙ භුම්මවචනං, උපයොගවචනස්ස වා එ-කාරාදෙසොති දස්සෙති “අග්ග” න්ති ඉමිනා, පට්ඨන්ති අත්ථො. තං පනෙත්ථ පරා අනිතා කොට්ඨෙවාති ආහ “පරකොට්ඨං කත්වා” නි. යං-සද්දො පරිච්ඡේදෙ නිපාතො, තප්පයොගෙන වායං “විහරාමී” නි වත්තමානපයොගො, අත්ථො පන අනිත්තවසෙන වෙදිතබ්බොති දස්සෙතුං “යාව විහාසී” න්ති චුත්තං. තස්සාති දිවසස්ස. පට්ඨවිකප්පෙ “විහරාමී” නි ඉමස්ස “යදග්ගෙ” නි ඉමිනා උජුකං තාව සම්බන්ධිත්වා පච්ඡා “නචිරං තිණි වස්සානී” නි පමාණවචනං යොජෙතබ්බං. දුතියවිකප්පෙ පන “නචිරං තිණි වස්සානී” නි ඉමෙහිපි කුට්ඨං සම්බන්ධො කත්තබ්බො. නචිරන්ති වෙතං භාවනාපුංසකං, අවචන්තසඤ්ඤොගං වා. තඤ්චි පමාණතො විසෙසෙතුං “තිණි වස්සානී” නි වදන්ති. තෙනාහ “නචිරං විහාසී තිණියෙව වස්සානී” නි.

අයන්ති සුනක්ඛන්තො. පියජාතිකානීති ඉට්ඨසභාවානි. සාතජාතිකානීති මධුරසභාවානි. මධුරසදිසතාය හි “මධුර” න්ති මනොරමං චුච්චති. ආරම්මණං කරොන්තෙන කාමෙන උපසංභිතානීති කාමුපසංභිතානි, කාමනියානි. තෙනාහ “කාමස්සාදයුත්තානී” නි, ආරම්මණිකෙන කාමසඬ්ඛාතෙන අස්සාදෙන සඤ්ඤාත්තානි, කාමසඬ්ඛාතස්ස වා අස්සාදස්ස යොග්‍යානීති අත්ථො. සරීරසණ්ඨානෙනි සරීරබ්බිබ්බො, ආධාරෙ වෙතං භුම්මං. තස්මා සද්දෙනාති තං නිස්සාය තතො උප්පන්නෙන සද්දෙනාති අත්ථො. අපිච විනා පාඨසෙසං භවිතබ්බපදෙනෙව සම්බන්ධිතබ්බං. මධුරෙනාති ඉට්ඨෙන සාතෙන. කණ්ණසක්ඛලියන්ති කණ්ණපට්ටිකායං.

එත්තාවතාති දිබ්බසොතඤ්ඤාණපරිකම්මස්ස අකට්ඨමත්තෙන. “අත්තනා ඤාතම්පි න කට්ඨති, කිං ඉමස්ස සාසනෙ අධිට්ඨානෙනා” නි කුප්ඤාත්තො භගවති ආසාතං බන්ධිත්වා, සහ කුප්ඤාතෙනෙව වෙස ඤානාභිඤ්ඤා පරිභාසි. වින්තෙසීති “කස්මා නු බො සො මය්හං තං පරිකම්මං න කට්ඨසී” නි පරිච්චාරොන්තො අයොනිසො උම්මුප්පනවසෙන වින්තෙසී. අනුක්කමෙනාති පාටිකසුත්තෙ, (දී. නි. 3.3 ආදයො) මහාසීහනාදයුත්තෙ (දී. නි. 1.381) ව ආගතනයෙන තං තං අයුත්තමෙව වින්තෙන්නො, භාසන්නො, කරොන්නො ව අනුක්කමෙන භගවති බද්ධාසාතතාය සාසනෙ පතිට්ඨං අලහන්නො ගිහිභාවං පත්වා තමත්ථං කට්ඨති.

එකංසභාවිතසමාධිවණ්ණනා

366-371. එකංසායාති තදත්ථෙ චතුත්ථිවචනං, එකංසත්ථන්ති අත්ථො. අංසසද්දො වෙන්ථ කොට්ඨාසපරියායො, සො ච අධිකාරතො දිබ්බරූපදස්සනදිබ්බසද්දසවනවසෙන වෙදිතබ්බොති ආහ “එකකොට්ඨාසායා” නිආදි. වා-සද්දො වෙන්ථ විකප්පෙන එකංසස්සෙවාධිප්පෙතත්තා. අනුදිසායාති පුරත්ථිමදක්ඛිණාදිහෙදාය චතුබ්බිධාය අනුදිසාය. උභයකොට්ඨාසායාති දිබ්බරූපදස්සනත්ථං, දිබ්බසද්දසවනත්ථස්ථෙව. භාවිතොති යථා දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණං, දිබ්බසොතඤ්ඤාණඤ්ච සමධගතං හොති, එවං භාවිතො. තයිදං විසුං විසුං පරිකම්මකරණෙන ඉප්ඤාත්තිසු වත්තබ්බං නත්ථි, එකප්ඤාං ඉප්ඤාත්තිසුපි කමෙනෙව කිච්චසිද්ධි භවති එකප්ඤාං කිච්චසිද්ධියා අසම්භවතො. පාළියම්පි හි “දිබ්බානඤ්ච රූපානං දස්සනාය, දිබ්බානඤ්ච සද්දානං සවනායා” නි ඉදං එකස්ස උභයසමත්ථතාසන්දස්සනමෙව, න එකප්ඤාං කිච්චසිද්ධිසම්භවසන්දස්සනං. “එකංසභාවිතො සමාධි හෙතු” නි ඉමිනා සුනක්ඛන්තො දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණාය එව පරිකම්මස්ස කතත්තා විජ්ජමානම්පි දිබ්බසද්දං නාස්සොසීති දස්සෙති.

372. දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණතො දිබ්බසොතඤ්ඤාණමෙව සෙට්ඨන්ති මඤ්ඤමානො මහාලී එතමත්ථං පුච්ඡන්ති ආහ “ඉදං දිබ්බසොතෙන...පෙ.... මඤ්ඤ” නි. අපණ්ණකන්ති අවිරජ්ඣානකං, අනවජ්ජං වා. සමාධියෙව භාවෙතබ්බට්ඨෙන සමාධිභාවනා. “දිබ්බසොතඤ්ඤාණං සෙට්ඨ” න්ති මඤ්ඤමානෙන ව තෙන දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණම්පි දිබ්බසොතෙනෙව සහ ගහෙත්වා “එතාසං නුන හන්තෙ” නිආදිනා පුපුච්චෙන පුච්ඡන්ති දස්සෙතුං “උභයංසභාවිතානං සමාධින” න්ති චුත්තං. බාහිරා එතා සමාධිභාවනා අනියායාතිකත්තා. තා හි ඉතො බාහිරකානම්පි ඉප්ඤාත්ති. න අප්ඤාත්තිකා භගවතා සාමුක්කංසිකභාවෙන

අප්පවෙදිතත්තා. න හි තෙ සච්චානි විය සාමුක්කංසිකා. යදන්ථන්ති යෙසං අත්ථාය, අහෙදෙපි හෙදවචනමෙතං, යස්ස වා විසෙසනභූතස්ස අත්ථාය. තෙති අරියඵලධම්මෙ. “ත”න්තිපි අධුනා පායො. තෙ හි සච්ඡිකාතබ්බා, “අත්ථි බො මහාලි අඤ්ඤෙව ධම්මා...පෙ.... යෙසං සච්ඡිකිරියාහෙනු භික්ඛු මයි බ්‍රහ්මචරියං වරන්ති”ති සච්ඡිකාතබ්බධම්මා ව ඉධ වුත්තා.

වතුඅරියඵලවණ්ණනා

373. සංයොජෙන්තීති බන්ධෙන්ති. තස්මාති යස්මා වට්ටදුක්ඛහයෙ සංයොජනතො තත්ථ සත්තෙ සංයොජෙන්ති නාම, තස්මා. තත්ථවි “වට්ටදුක්ඛමයෙ රථෙ”ති පායො, න පොරාණො තථා ආවරියෙන අවණ්ණිතත්තා. මග්ගසොතං ආපන්නො, න පසාදාදිසොතං. “සොතොති භික්ඛවෙ අරියමග්ගස්සෙනං අධිවචන”න්ති හි වුත්තං. ආපන්නොති ව ආදිතො පන්නොති අත්ථො ආ-උපසග්ගස්ස ආදිකම්මති පවත්තනතො, ඉදං පන ඵලට්ඨවසෙන වදති. අතීතකාලවචනඤ්ඤෙනං, මග්ගක්ඛණෙ පන මග්ගසොතං ආපජ්ජති නාම. තෙනෙනවාහ දක්ඛිණවිහඩගෙ “සොතාපන්නෙ දානං දෙති, සොතාපන්නිඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපන්නෙ දානං දෙති”ති (ම. නි. 3.379) අපනනධම්මොති අනුපපජ්ජනසභාවො. ධම්මනියාමෙනාති උපරිමග්ගධම්මනියාමෙන. හෙට්ඨිමත්තෙන සත්තමහවතො උපරි අනුපපජ්ජනධම්මතාය වා නියතොති අට්ඨකථාමුත්තකතයො. පරං අයනං පරාගති අස්ස අත්ථිති අත්ථො. අනෙනාති පුන තතියසමාසවචනං, වා-සද්දො වෙන්ථ ලුත්තනිද්දිට්ඨො.

තනුත්තං නාම පවත්තියා මන්දතා, විරලතා වාති වුත්තං “තනුත්තා”තිආදි. කරහවීති නිපාතමත්තං, පරියායවචනං වා. “ඔරෙන වෙ මාසො සෙසො ගිම්හානන්ති වස්සිකසාට්ඨිවරං පරියෙසෙය්‍යා”තිආදිසු (පාරා. 627) විය ඔර-සද්දො න අතිරෙකත්ථොති ආහ “හෙට්ඨාභාගියාන”න්ති, හෙට්ඨාභාගස්ස කාමහවස්ස පච්චයභාවෙන භිතානන්ති අත්ථො. “සුද්ධාචාසභූමිය”න්ති තෙසං උපපත්තිට්ඨානදස්සනං. ඔපපාතිකොති උපපාතිකො උපපාතනෙ සාධුකාරි. තෙනාහ “සෙසයොනිපට්ඨිකෙපවචනමෙත”න්ති පරිනිබ්බානධම්මොති අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බානසභාවො. විමුච්චති විමුත්ති, චිත්තමෙව විමුත්ති වෙතොවිමුත්තිති වුත්තං “චිත්තවිසුද්ධි”න්තිආදි. චිත්තසිසෙන වෙන්ථ සමාධි ගහිතො “සිලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො, චිත්තං පඤ්ඤඤෙව භාවය”න්තිආදිසු (සං. නි. 1.23, 192; පෙටකො. 22; මි. ප. 1.1.9) විය. පඤ්ඤාවිමුත්තින්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. තෙනාහ “අරහත්තඵලපඤ්ඤාව පඤ්ඤාවිමුත්ති”ති. සාමන්ති අත්තනාව, අපරප්පච්චයෙනාති අත්ථො. “අභිජානිත්වා”ති ඉමිනා ත්වාදිපච්චයකාරියස්ස ය-කාරස්ස ලොපො දස්සිතො. “අභිඤ්ඤායා”ති ඉමිනා පන නා-වචනකාරියස්සාති දට්ඨබ්බං. සච්ඡිති පච්චක්ඛන්තං නෙපාතිකං. පච්චක්ඛකරණං නාම අනුස්සවාකාරපරිචිතක්කාදිකෙ මුඤ්චිත්වා සරුපතො ආරම්මණකරණං.

අරියඅට්ඨබ්බිකමග්ගවණ්ණනා

374-5. උප්පතිත්වාති ආකාසමග්ගෙන ඩෙන්වා. පටිපජ්ජති අරියාසාවකො නිබ්බානං, අරියඵලඤ්ච එතායාති පටිපදා, සා ව තස්ස පුබ්බභාගො එවාති අරියමග්ගො පුබ්බභාගපටිපදානාමෙන ඉධ වුත්තො. ආතතචිතතාදිවසෙන පඤ්චබ්බිකං. දිසාවිදිසානිවිට්ඨපදෙසෙන අට්ඨබ්බිකො. අට්ඨබ්බිගතො මුත්තො අඤ්ඤො කොචි අට්ඨබ්බිකො නාම මග්ගො නත්ථිති ආහ “අට්ඨබ්බිගමත්තොයෙවා”තිආදිනා. න හි අවයවචිතිමුත්තො සමුදායො නාම කොචි අත්ථිති. තස්මා “අට්ඨ අභිගානි අස්සාති අඤ්ඤපදත්ථසමාසං අකත්වා ‘අට්ඨ අභිගානි අට්ඨබ්බිගානි, තානි අස්ස සන්තිති අට්ඨබ්බිකො’ති සමාසගබ්හතද්ධිතවසෙන පදසිද්ධි කාතබ්බා”ති (දි. නි. ටී. 1.374, 375) ආවරියෙන වුත්තං, අධිප්පායො වෙන්ථ චිත්තෙතබ්බො. අඤ්ඤපදත්ථසමාසෙ හි කතෙ න සක්කා අට්ඨබ්බිගඅට්ඨබ්බිකානං හෙදො අඤ්ඤමඤ්ඤං විපරියායං කත්වාපි නියමෙතුං. බ්‍යාසෙ උභයපදත්ථපරභාවෙන සහෙව සඬ්ඛ්‍යාපරිච්ඡෙදෙන අත්ථාපත්තිතො. සමාසගබ්හෙ පන තද්ධිතෙ කතෙ සක්කා එව තෙසං හෙදො අඤ්ඤමඤ්ඤං විපරියායං කත්වා නියමෙතුං සමාසෙ උත්තරපදත්ථපරභාවෙන විනාව සඬ්ඛ්‍යාපරිච්ඡෙදෙන අත්ථාපත්තිතො. එකත්ථිභාවලක්ඛණො හි සමාසොති. ධම්මදායාදසුත්තත්තට්ඨකායං පන ආවරියෙනෙව එවං වුත්තං “යස්මා මග්ගඬ්ඛසමුදායෙ මග්ගවොහාරො හොති, සමුදායො ව සමුදායීහි සමන්තාගතො, තස්මා අත්තනො අවයවභූතානි අට්ඨ අභිගානි එතස්ස සන්තිති අට්ඨබ්බිකො”ති. පට්ඨනෙයෙ වෙන්ථ අභිගානා අභිගස්ස අට්ඨබ්බිකභාවො වුත්තො, දුතියනෙයෙ පන අභිගෙන අභිගිනොති අයමෙනෙසං විසෙසො.

ඉදානි අට්ඨකභිකමග්ගෙ ලක්ඛණතො, කිච්චකණාරම්මණහෙදකමතො ච චිත්චිජයං දස්සෙන්නො “තත්ථා”තිආදිමාහ. සම්මාදස්සනලක්ඛණානි අවිපරිතං යාථාවතො චතුත්තමරියසච්චානං පච්චික්ඛමෙව දස්සනසභාවා. සම්මා අභිනිරෝපනලක්ඛණානි නිබ්බානාරම්මණෙ චිත්තස්ස අවිපරිතමභිනිරෝපනසභාවො. සම්මා පරිග්ගහණලක්ඛණානි චතුරභිගසමන්නාගතා වාචා ජනෙ සඬගණ්භාතීති තබ්බිපක්ඛතො විරතිසභාවා සම්මාවාවා හෙදකරම්චිඡාවාවජ්ජහානෙන ජනෙ, සම්පයුත්තධම්මෙ ච පරිග්ගණ්භනකිච්චවතී හොති, එවං අවිපරිතං පරිග්ගහණසභාවා. සම්මා සමුට්ඨාපනලක්ඛණානි යථා විවරකම්මාදිකො කම්මන්නො එකං කාතබ්බං සමුට්ඨාපෙනි, තංතංකිරියානිජ්ජාදකො වා චෙතනාසඬබ්බාතො කම්මන්නො හත්ථපාදවලනාදිකං කිරියං සමුට්ඨාපෙනි, එවං සාවජ්ජකත්තබ්බකිරියාසමුට්ඨාපකම්චිඡාකම්මන්නජ්ජහානෙන සම්මාකම්මන්නො නිරවජ්ජසමුට්ඨාපනකිච්චවා හොති, සම්පයුත්තෙ ච සමුට්ඨාපෙන්නො එව පවත්තතීති අවිපරිතං සමුට්ඨාපනසභාවො. සම්මා වොදාපනලක්ඛණානි කායවාචානං, ඛන්ධසන්නානස්ස ච සංකිලෙසභූතම්චිඡාජ්ජපහානෙන අවිපරිතං වොදාපනසභාවො. සම්මා පග්ගහණලක්ඛණානි සසම්පයුත්තධම්මස්ස චිත්තස්ස සංකිලෙසපක්ඛෙ පතිතුමදත්ථා අවිපරිතං පග්ගහණසභාවො. සම්මා උපට්ඨානලක්ඛණානි තාදිභාවලක්ඛණෙන අවිපරිතං තත්ථ උපට්ඨානසභාවො. සම්මා සමාධානලක්ඛණානි චික්ඛෙපච්ඤංසනෙන අවිපරිතං චිත්තස්ස සමාදහනසභාවො.

සහජෙකට්ඨනාය දිට්ඨෙකට්ඨා අවිජ්ජාදයො මිච්ඡාදිට්ඨිතො අඤ්ඤෙ අත්තනො පච්චනීකකිලෙසා නාම. පස්සතීති පකාසෙති කිච්චපට්ඨෙධෙන පටිච්ඡිකුති. තෙනාහ “තජ්ජපි...පෙ.... අසම්මොහතො”ති. ඉදංඤ්ඤි තස්සා පස්සනාකාරදස්සනං. තෙනෙව හි සම්මාදිට්ඨිසඬබ්බාතෙන අඬගෙන තත්ථ පච්චෙක්ඛණා පවත්තතී. පුරිමානි ද්වෙ කිච්චානි සබ්බෙසමෙව සාධාරණානීති ආහ “සම්මාසඬකප්පාදයොපි”තිආදි. “තට්ඨවා”ති ඉමිනා “අත්තනො පච්චනීකකිලෙසෙහි සද්ධි”න්ති ඉදමනුකඩ්ඪති.

පුබ්බභාගෙහි උපචාරක්ඛණෙ. උපචාරභාවනාවසෙන අනෙකචාරං පවත්තචිත්තක්ඛණිකත්තා නානක්ඛණා. අනිච්චාදිලක්ඛණවිසයත්තා නානාරම්මණා. මග්ගස්ස එකචිත්තක්ඛණිකත්තා එකක්ඛණා. නිබ්බානාරම්මණත්තා එකාරම්මණා. කිච්චතොති පුබ්බභාගෙ දුක්ඛාදිඤ්ඤාණෙහි කත්තබ්බෙන ඉධ සාතිසයං නිබ්බත්තෙන කිච්චෙන, ඉමස්සෙව වා ඤාණස්ස දුක්ඛාදිජ්ජකාසනකිච්චෙන. චත්තාරි නාමානි ලභති චතුසු සච්චෙසු කාතබ්බකිච්ච නිබ්බත්තීතො. තිණි නාමානි ලභති කාමසඬකප්පාදිජ්ජහානනිබ්බත්තීතො. සික්ඛාපදවිභඩ්ගෙ “විරතීචෙනනා, සබ්බෙ සම්පයුත්තධම්මා ච සික්ඛාපදානී”ති (විහ. 704) වූච්චන්ති. තත්ථ පන පධානානං විරතීචෙනනානං වසෙන “විරතියොපි හොන්ති චෙනනායොපි”ති චුත්තං, මුසාවාදාදිහි විරමණකාලෙ වා විරතියො, සුභාසිතාදිවාචාභාසනාදිකාලෙ චෙනනායො හොන්තීති යොජෙතබ්බා. චෙනනානං අමග්ගඬගත්තා “මග්ගක්ඛණෙ පන විරතියොවා”ති ආහ. එකස්සෙව ඤාණස්ස දුක්ඛාදිඤ්ඤාණා විය, එකායෙව විරතියා මුසාවාදාදිවිරතීභාවො විය ච එකාය එව චෙනනාය සම්මාවාචාදිකිච්චත්තසාධනාසම්භවෙන සම්මාවාචාදිභාවාසිද්ධිතො, තංසිද්ධියඤ්ච අඬගත්තයත්තාසිද්ධිතො ච එවං චුත්තන්තිපි දට්ඨබ්බං. ඉමිනා චෙනාසං දුට්ඨතං, අහෙදතඤ්ච දස්සෙති. සම්මජ්ජපධානසතිපට්ඨානාවසෙන්නානි චතුසම්මජ්ජපධානචතුසතිපට්ඨානභාවවසෙන.

යදිපි සමාධිඋපකාරකානං අභිනිරෝපනා නුමජ්ජනසම්පියායනු පබ්බහනසන්නානං විතක්කච්චාරපීතිසුබ්බාපෙක්ඛානං වසෙන චතුහි කුමානෙහි සම්මාසමාධි විහත්තො, තථාපි වායාමො විය අනුජ්ජන්තාකුසලානුජ්ජාදනාදිචතුරායාමකිච්චං, සති විය ච අසුභාසුබ්බානිච්චානත්තභූතෙසු කායාදිසු සුභාදිසඤ්ඤාපහනචතුසතිකිච්චං එකොව සමාධි චතුක්කජ්ඣානසමාධිකිච්චං න සාධෙති. තස්මා පුබ්බභාගෙහි පඨමජ්ඣානසමාධි පඨමජ්ඣානසමාධි එව. තථා මග්ගක්ඛණෙපි පුබ්බභාගෙහි දුතියජ්ඣානසමාධි දුතියජ්ඣානසමාධි එව. තථා මග්ගක්ඛණෙපි පුබ්බභාගෙහි තතියජ්ඣානසමාධි තතියජ්ඣානසමාධි එව. තථා මග්ගක්ඛණෙපි පුබ්බභාගෙහි චතුත්ථජ්ඣානසමාධි චතුත්ථජ්ඣානසමාධි එව. තථා මග්ගක්ඛණෙපිති ආහ “පුබ්බභාගෙහි මග්ගක්ඛණෙපි සම්මාසමාධියොවා”ති.

තස්මානි පඤ්ඤාපජ්ජොතත්තා අවිජ්ජාන්ධකාරං විධමිත්ථා පඤ්ඤාසත්ථත්තා කිලෙසවොරෙ සාතෙන්නොති යථාරහං යොජෙතබ්බං. යස්මා පන අනාදිමති සංසාරෙ ඉමිනා යොගිනා කදාපිපි

අසමුග්‍රසාටිතපුබ්බො කිලෙසගණො, තස්ස සමුග්‍රසාටකො ච අරියමග්ගො. අයඤ්චෙන්ථ සම්මාදිට්ඨි පරිඤ්ඤාභිසමයාදිවසෙන පචත්තියා පුබ්බභිගමා හොති බහුපකාරා, තස්මා. තදෙව බහුපකාරතං කාරණභාවෙන දස්සෙතුං “යොගිනො බහුපකාරත්තා”ති වුත්තං.

තස්සාති සම්මාදිට්ඨියා. “බහුපකාරො”ති වත්ථා තං බහුපකාරතං උපමාය විභාවෙන්තො “යථා හි”ති ආදිමාහ. අයං තම්බකංසාදිමයත්තා කුටො. තංපරිහරණතො මහාසාරතාය ඡෙකො. එවන්ති යථා හෙරඤ්ඤිකස්ස වක්ඛුනා දිස්වා කභාපණවිභාගජානෙන කිරියාසාධකතමභාවෙන කරණන්තරං බහුකාරං යදිදං හත්ථො, එවං යොගිනො පඤ්ඤාය ඔලොකෙන්වා ධම්මවිභාගජානෙන පුබ්බචාරිභාවෙන ධම්මන්තරං බහුකාරං යදිදං විතක්කො විතක්කෙන්වා ව පඤ්ඤාය තදවබොධතො. තස්මා සම්මාසඬකප්පො සම්මාදිට්ඨියා බහුකාරොති අධිප්පායො. දුතියඋපමායං එවන්ති යථා තච්ඡකො පරෙන පරිවත්තෙන්වා පරිවත්තෙන්වා දින්නං දබ්බසම්භාරං වාසියා තච්ඡෙන්වා ගෙහාදිකරණකම්මෙ උපනෙති, එවං යොගී විතක්කෙන ලක්ඛණාදිතො විතක්කෙන්වා දින්නධම්මෙ යාථාවතො පරිච්ඡින්නදිත්වා පරිඤ්ඤාභිසමයාදිකම්මෙ උපනෙතිති යොජනා. වච්ඡෙදස්ස උපකාරකො විතක්කො සාවජ්ජානවජ්ජවච්ඡෙදෙ නිවත්තනපචත්තනකරාය සම්මාවාචායපි උපකාරකොවාති ආහ “ස්වාය”න්ති ආදි. “යථාහ”ති ආදිනා ධම්මදින්නාය භික්ඛුනියා විසාබස්ස නාම ගහපතීනො වුත්තං වූළවෙදල්ලසුත්තපදං (ම. නි. 1.464) සාධකභාවෙන දස්සෙති. භික්දතීති නිවිජාරෙති.

වච්ඡෙදනියාමිකා වාචා කායිකකිරියානියාමකස්ස කම්මන්තස්ස උපකාරිකාති තදන්ථං ලොකතො පාකටං කාතුං “යස්මා පනා”ති ආදි වුත්තං. උභයං සුවරිතන්ති කායසුවරිතං, වච්ඡුවරිතඤ්ච. ආජීවට්ඨමකසීලං නාම චතුබ්බිධවච්ඡුවරිතතිවිධකායසුවරිතෙහි සද්ධිං සම්මාආජීවං අට්ඨමං කත්වා වුත්තං ආදිබ්‍රහ්මවරියකසීලං. යඤ්චි සන්ධාය වුත්තං “පුබ්බෙව බො පනස්ස කායකම්මං වච්ඡම්මං ආජීවො සුපරිසුද්ධො හොති”ති. තදුභයානන්තරන්ති දුවරිතද්වයප්පභායකස්ස සුවරිතද්වයපාරිසුරිහෙතුභූතස්ස සම්මාවාචාසම්මාකම්මන්තද්වයස්ස අනන්තරං. සුත්තපමත්තෙනාති අප්පොස්සුක්කං සුත්තෙන, පමත්තෙන ව. ඉදං චිරියන්ති චතුබ්බිධං සම්මප්පධානචිරියං. කායාදීසුති කායවෙදනාවත්තධම්මෙසු. ඉන්ද්‍රියසමතාදයො සමාධිස්ස උපකාරකා. තබ්බිධුරා ධම්මා අනුපකාරකා. ගතියොති නිප්පත්තියො, කිච්චාදිසභාවෙ වා. සමන්වෙසිත්වාති උපධාරෙන්වා, හෙතුමිති වායං ත්වාපච්චයො.

ද්වෙපබ්බජිතවත්ථුවණ්ණනා

376-7. කස්මා ආරද්ධන්ති අනුසන්ධිකාරණං පුච්ඡන්වා තං විස්සජ්ජෙතුං “අයං කිරා”ති ආදි වුත්තං තෙන අප්ඤ්ඤාසයානුසන්ධිවසෙනායං උපරි දෙසනා පචත්තාති දස්සෙති. තෙනාති තථාලද්ධිකත්තා. අස්සාති ලිච්ඡවිරඤ්ඤො. දෙසනායන්ති සණ්භසුබ්බමාය සුඤ්ඤතපටිසඤ්ඤාත්තාය යථාදෙසිතදෙසනාය. නාධිමුච්චතීති න සද්දහති න පසීදති. තන්තිධම්මං නාම කට්ඨෙන්තොති යෙසං අත්ථාය ධම්මො කථියති, තත්ථ තෙසං අසතිපි මග්ගපටිවෙධෙ කෙවලං සාසනෙ පචෙණ්භූතං, පරියත්තිභූතං වා තන්තිධම්මං කත්වා කට්ඨෙන්තො, තෙන තදා තෙසං මග්ගපටිවෙධාභාවං දස්සෙති. එවරුපස්සාති සම්මාසම්බුද්ධත්තා අවිපරිතදෙසනතාය එවංපාකටධම්මකායස්ස සන්ථුතො. අස්සාති පඨමප්ඤ්ඤානාදිසමධිගමෙන සමාහිතවිත්තස්ස කුලපුත්තස්ස එතං “තං ජීව”න්ති ආදිනා උච්ඡෙදාදිගහණං අපි නු යුත්තන්ති පුච්ඡති, ලද්ධියා පන ඤානාධිගමමත්තෙන න තාව විවෙචිතත්තා “යුත්තමස්සෙත”න්ති තෙහි වුත්තෙ ඤානලාභිනොපෙතං ගහණං අයුත්තමෙවාති තං උච්ඡෙදවාදං, සස්සතවාදං වා “අහං බො...පෙ.... න වදාමි”ති ආදිනා පටික්ඛිපිත්වාති සාධිප්පායත්ථො. එතන්ති පඨමප්ඤ්ඤානාදිකං. එවන්ති යථාවුත්තනායෙන. අථ ව පනාති එවං ජානනතො, පස්සනතො ව. කාමං විපස්සකාදිදස්සනම්පි පාළියං කතං, අරහත්තකුටෙන පන දෙසනා නිට්ඨාපිතාති දස්සෙතුං “උත්තරි බිණ්ණසවං දස්සෙත්වා”ති වුත්තං. තෙ හි ද්වෙ පබ්බජිතා විපස්සකතො පට්ඨාය “න කල්ලං තස්සෙතං වචනායා”ති අවොචුං. ඉමස්සාති බිණ්ණසවස්ස. කිඤ්චාපි “අත්තමනා අහෙසු”න්ති පාළියං න වුත්තං, “න කල්ල”න්ති ආදිනා පන විස්සජ්ජනාවචනෙනෙව තෙසං අත්තමනා වෙදිතබ්බාති ආහ “තෙ මමා”ති ආදි. තත්ථ යස්මා බිණ්ණසවො විගතසම්මොහො තිණ්ණවිච්ඡිකිච්ඡො, තස්මා තස්ස තථා වත්තුමයුත්තන්ති උප්පන්නතිවිජයතාය තං මම වචනං සුත්වා අත්තමනා අහෙසුන්ති අත්ථො. සොපි බො ලිච්ඡවි රාජා තෙ

විය තථාසඤ්ජාතනිව්ඡයත්තා අත්තමනො අහොසි. තෙනාහ “එවං චුත්තෙ සොපි අත්තමනො අහොසි”ති. යං පනෙත්ථ අත්ථනො අවිහත්තං, තං සුච්ඤ්ඤොයාමෙව.

ඉති සුමඬගලවිලාසිනියා දීඝනිකායට්ඨකථාය පරමසුඛමගමිථරුදුරනුබොධත්ථපරිදීපනාය සුචිමලවිපුලපඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියජනනාය සාධුචිලාසිනියා නාම ලීනත්ථපකාසනියා මහාලිසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථපකාසනා.

මහාලිසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ඡාලියසුත්තවණ්ණනා

ද්වෙපබ්බජිතවත්ථුවණ්ණනා

378. එවං මහාලිසුත්තං සංවණ්ණෙත්වා ඉදානි ඡාලියසුත්තං සංවණ්ණෙත්තො යථානුපුබ්බං සංවණ්ණනොකාසස්ස පත්තභාවං විභාවෙතුං, මහාලිසුත්තස්සානන්තරං සඬගිතස්ස සුත්තස්ස ඡාලියසුත්තභාවං වා පකාසෙතුං “එවං මෙ සුතං...පෙ.... කොසම්බියන්ති ඡාලියසුත්ත”න්ති ආහ. “සොසිතෙනා”තිආදිනා මජ්ඣිමනිකායෙහි දස්සෙති, සොසිතස්ස ආරාමොතිපි වත්තබ්බං. එවමිපි හි “අනාථපිණ්ඩිකස්ස ආරාමෙ”තිආදියු (පාරා. 234) විය දායකකිත්තනං හොති, එවං පන කිත්තෙන්තො ආයස්මා ආනන්දො අඤ්ඤෙපි තස්ස දිට්ඨානුගතිආපජ්ජනෙ නියොජෙතිති අඤ්ඤත්ථ චුත්තං. තත්ථ කොයං සොසිතසෙට්ඨි නාම, කථංඤ්වානෙන ආරාමො කාරිතො, කථං පන තත්ථ භගවා විභාසිති පුච්ඡාය සබ්බං තං විස්සජ්ජනං සමුදාගමනො පට්ඨාය සඬබෙපනොව දස්සෙන්තො “පුබ්බෙ කිරා”තිආදිමාහ. අල්ලකප්පරට්ඨන්ති බහුසු පොත්ථකෙසු දිස්සති, කත්ථපි පන “අද්දිලරට්ඨ”න්ති ව “දම්මරට්ඨ”න්ති ව ලිඛිතං. තතොති අල්ලකප්පරට්ඨනො. “පුත්තං...පෙ.... අගමාසි”ති ඉදමිපි “තස්සෙතං කම්ම”න්ති ඤාපෙතුං චුත්තං. තදානි තෙසං ගාමං පවිට්ඨදිවසෙ. බලවපායාසන්ති ගරුතරං බහුපායාසං. ජීරාපෙතුන්ති සමිවෙපාකිනියා ගහණියා පක්කාපෙතුං. අසන්තිහිතෙති ගෙහතො බහි අඤ්ඤං ගතෙ. භුස්සතිති තදති, “භුභු”ඉති සුනබස්දදං කරොතිති අත්ථො. ඉදමිපිස්ස එකං කම්මං. පච්චෙකඤ්ඤාදිං පන විවරකම්මත්ථාය අඤ්ඤං ධානං ගතෙ සුනබස්ස භදයං ආලිතං. තිරච්ඡානා නාමෙතෙ උජුජාතිකා හොන්ති අකුට්ඨා, මනුස්සා පන අඤ්ඤං භදයෙන වින්තෙති, අඤ්ඤං මුඛෙන කට්ඨන්ති. තෙනෙවාහ “ගහනඤ්ඤෙනං භන්තෙ යදිදං මනුස්සා, උත්තානකඤ්ඤෙනං භන්තෙ යදිදං පසවො”ති (ම. නි. 2.3).

ඉති සො තාය පච්චෙකඤ්ඤාදිං සිනෙහවසෙන උජුදිට්ඨිතාය අකුට්ඨිතාය කාලඬකත්වා තාවතිංසභවනෙ නිබ්බත්තො. තං සන්ධායාහ “සො...පෙ.... නිබ්බත්ති”ති. තස්ස පන කණ්ණමුලෙ කට්ඨන්තස්ස සද්දො සොළසයොජනට්ඨානං එරති, පකතිකථාසද්දො පන සකලං දසයොජනසභස්සං දෙවනගරං, එවං සරසොසසම්පත්තියා “සොසකදෙවපුත්තො” ත්වෙව නාමං අහොසි. අයමස්ස පච්චෙකඤ්ඤාදිං සිනෙහෙන භුක්කරණස්ස නිස්සන්දො. වචිත්වානි ආභාරක්ඛයෙන වචිත්වා. දෙවලොකතො හි දෙවපුත්තා ආයුක්ඛයෙන, පුඤ්ඤක්ඛයෙන, ආභාරක්ඛයෙන, කොපෙනානි චතුරි කාරණෙහි වචන්ති. ඉමස්ස පන කාමගුණෙ පරිභුඤ්ජනො මුට්ඨස්සතිස්ස ආභාරක්ඛයෙන වචනං හොති. සො කොසම්බියං නගරසොභිනියා කුච්ඡිස්මිං පටිසන්ධිං ගණ්හි. නගරසොභිනියො කිර ධිතරං පටිජග්ගන්ති, න පුත්තං. ධිතරො හි තාසං පවෙණිං සට්ඨන්ති, තස්මා සාපි තං සඬකාරකුට්ඨෙ ඡඩ්ඛාපෙති. අයමස්ස පුබ්බෙ පුත්තජඩ්ඛනකම්මස්ස නිස්සන්දො. පාපකම්මඤ්ඤා නාමෙතං “අප්පක”න්ති නාවමඤ්ඤිතබ්බං. තමෙකො මනුස්සො කාකසුනබ්බවාරිතං දිස්වා “පුත්තො මෙ ලද්ධො”ති ගෙහං නෙසි, තස්ස පන භත්ථනො කොසම්බිකසෙට්ඨි කභාපණ්ණස්සං දත්වා අග්ගහෙසි, තමත්ථං සන්ධාය “කොසම්බියං එකස්ස කුලස්ස සරෙ නිබ්බත්ති”තිආදි චුත්තං. සත්තක්ඛත්තුං සාතාපනත්ථං උපක්කමකරණම්පි පුත්තජඩ්ඛනකම්මස්සෙව නිස්සන්දො. සෙට්ඨිධිතායානි ජනපදසෙට්ඨිනො ධිතාය. වෙය්‍යත්තියෙනානි පඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියෙන. සා හි තස්ස පිතරා පෙසිතං මාරාපනපණ්ණං ආලෝච්චා විවාහපණ්ණං බන්ධිත්වා ජීවිතලාභං කරොති. තායෙව සරසම්පත්තියා සොසිතසෙට්ඨි නාම ඡානො.

සරිරසත්තජපනත්ථන්ති හිමවන්තෙව මූලඵලාභාරතාය කිලන්තසරිරස්ස ලොණම්බිලසෙවනෙන පිනනත්ථං. තස්මිනානි පිපාසිතා. කිලන්තානි පරිස්සන්තකායා. වටරුක්ඛන්ති මහානිග්‍රොධරුක්ඛං. තෙ කිර

තං පත්වා තස්ස මූලෙ නිසිදිංසු. අථ ජෙට්ඨකතාපසො නිග්‍රොධරුක්ඛස්ස සොභාසම්පත්තිං පස්සිත්වා “මහානුභාවො මඤ්ඤෙ එත්ථ අධිවුත්ථා දෙවතා. සාධු වතායං දෙවතා ඉසිගණස්ස පානියාදිදානෙන අද්ධානපරිස්සමං විනොදෙය්‍යා”ති වින්තෙසි. දෙවතාපි තථා වින්තිතං උත්වා ඉසිගණස්ස පානියන්භානකභොජනානි අදාසි. තෙනාහ “තත්ථා”තිආදි. ජෙට්ඨකතාපසස්ස පන තථා වින්තනං අවිසෙසනො සබ්බත්ථ ආරොපෙත්වා “සඬිගහං පච්චාසිසන්තා”ති වුත්තං. “හත්ථං පසාරෙත්වා”ති ඉමිනා හත්ථප්පසාරණමත්තෙන තස්සා යට්ඨිතනිප්ථත්තිං දස්සෙති. දෙවතා ආභාති සා අත්තනො පුඤ්ඤස්ස පරිත්තකත්තා ලප්ථාය කථෙතුං අවිසහන්තිපි පුනස්පුනං නිප්පිළියමානා එවමාහ. සොති අනාථපිණ්ඩිකො ගහපති. හතකානන්ති හතියා වෙය්‍යාවච්චං කරොන්තානං දාසපෙසකම්මකරානං. පකතිහත්තවෙනනමෙවාති පකතියා දාතබ්බහත්තවෙනනමෙව. තදා උපොසථිකත්තා කම්මං අකරොන්තානම්පි කම්මකරණදිවසෙ දාතබ්බහත්තවෙනනමෙව, න තතො උභනන්ති අත්ථො. ධම්මපදට්ඨකථායං බුද්දකභාණකානං මතෙන “සායමාසත්ථාය ආගතො”ති (ධ. ප. අට්ඨ. 1.2.සාමාවතීවත්ථු) වුත්තං, ඉධ පන දීඝභාණකානං මතෙන “මජ්ඣන්තිකෙ පාතරාසත්ථාය ආගතො”ති. කඤ්චිති කඤ්චිපි හතකං, කිඤ්චිපි හතකකම්මන්ති වා සම්බන්ධො. මජ්ඣන්තිකකාලත්තා “උපඬ්ඪදිවසො ගතො”ති ආහ, තෙන උපඬ්ඪදිවසමෙව සමාදින්නත්තා “උපඬ්ඪපොසථො”ති තං වොහරන්තිති දස්සෙති. ධම්මපදට්ඨකථායං (ධ. ප. අට්ඨ. 1.2 සාමාවතීවත්ථු) රත්තිභාගෙන උපඬ්ඪපොසථො වුත්තො, ඉධ පන මජ්ඣන්තිකතො පට්ඨාය දිවසභාගෙනෙව, තදවසෙසදිවසරත්තිභාගෙන වා. අසමෙපි හි භාගෙ උපඬ්ඪසද්දො පවත්ති. තදහෙවාති අරුණුග්ගමනකාලං සන්ධාය වුත්තං.

“සොසොපි ඛො දුල්ලහො ලොකස්මිං යදිදං බුද්ධො”ති සඤ්ජානපිතිපාමොජ්ජො. තදහෙවාති කොසම්බිං පත්තදිවසනො දුතියදිවසෙයෙව. තුරිතාත්ථාති තුරිතා අත්ථ, සීඝයායිනො හවථාති අත්ථො. එහිහික්ඛුපබ්බජ්ජං සන්ධාය “පබ්බජිත්වා”ති වුත්තං. අරහත්තන්ති චතුපට්ඨසම්භිදාසමලඬ්ඪකනං අරහත්තභාවං. තෙපි සෙට්ඨිනො සොතාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨාය අඬ්ඪමාසමත්තං දානානි දත්වා පච්චාගම්ම තයො විහාරෙ කාරෙසුං. භගවා පන දෙවසිකං එකෙකස්මිං විහාරෙ වසති. යස්ස ච විහාරෙ වුත්ථො, තස්සෙව සරෙ පිණ්ඩාය වරති, තදා පන සොසිතස්ස විහාරෙ විහරති. තෙන වුත්තං “කොසම්බියං විහරති සොසිතාරාමෙ”ති.

බාහිරසමයමත්තෙන උපජ්ඣායො, න සාසනෙ විය උපජ්ඣායලක්ඛණෙන. උපෙච්ච පරස්ස වාචාය ආරම්භනං බාධනං උපාරම්භො, දොසදස්සනවසෙන සට්ඨන්ති අත්ථො. තෙනාහ “වාදං ආරොපෙතුකාමා හුත්වා”ති. වදන්ති නින්දාවසෙන කථෙන්නති එතෙනාති හි වාදො, දොසො, තමාරොපෙතුකාමා උපරි පතිට්ඨපෙතුකාමා හුත්වාති අත්ථො. කථමාරොපෙතුකාමාති ආහ “ඉති කිරා”තිආදි. තං ජීවං තං සරිරන්ති යං වත්ථු ජීවසඤ්ඤිතං, තදෙව සරිරසඤ්ඤිතං. ඉදඤ්චි “රූපං අත්තනො සමනුපස්සති”ති වුත්තවාදං ගහෙත්වා වදන්ති. රූපඤ්ච අත්තානඤ්ච අද්වයං එකිභාවං කත්වා සමනුපස්සනවසෙන, “සත්තො”ති වා බාහිරකපරිකප්පිතං අත්තානං සන්ධාය වදන්ති. තථා හි වුත්තං “ඉධෙව සත්තො හිප්පති”ති. අස්සාති සමණස්ස ගොතමස්ස. හිප්පතිති නිරුදයවිනාසවසෙන විනස්සති. තෙන ජීවිතසරිරානං අනඤ්ඤත්තානුජානනතො, සරිරස්ස ච හෙදදස්සනතො. න හෙත්ථ යථා දිට්ඨහෙදවතා සරිරතො අනඤ්ඤත්තා අදිට්ඨොපි ජීවස්ස හෙදො වුත්තො, එවං අදිට්ඨහෙදවතා ජීවතො අනඤ්ඤත්තා සරිරස්සාපි අහෙදොති සක්කා වත්තුං තස්ස හෙදස්ස පච්චක්ඛසිද්ධත්තා, භූතපාදායරූපවිනිමුත්තස්ස ච සරිරස්ස අභාවතොති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ “උච්ඡෙදවාදො භොති”ති.

අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරිරන්ති අඤ්ඤදෙව වත්ථු ජීවසඤ්ඤිතං, අඤ්ඤං සරිරසඤ්ඤිතං. ඉදඤ්චි “රූපවත්තං අත්තානං සමනුපස්සති”තිආදිනායප්පවත්තවාදං ගහෙත්වා වදන්ති. රූපහෙදස්සෙව දිට්ඨත්තා, අත්තනි ච තදභාවතො “අත්තා නිව්චො”ති අයමත්ථො ආපන්නො වාති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ “සත්තො සස්සතො ආපජ්ජති”ති.

379-380. තයිදං නෙසං වඤ්ඤාපුත්තස්ස දීඝරස්සනාදිපරිකප්පනසදිසං, තස්මායං පඤ්ඤො ය්පනියො. න හෙස අත්ථනිස්සිතො, න ධම්මනිස්සිතො, නාදිබ්‍රහ්මවරියකො, න නිබ්බදාදිඅත්ථාය සංවත්ති. පොට්ඨපාදසුත්තඤ්චෙත්ථ නිදස්සනං. තං තත්ථ රාජනිමිලනං කත්වා “තෙන භාවුසොසුණාථා”තිආදිනා සත්ථා නෙසං උපරි ධම්මදෙසනමාරහිති ආහ “අථ භගවා”තිආදි.

සස්සත්‍වභේදදිට්ඨියො ද්වෙ අන්තා. අරියමග්ගො මජ්ඣිමා පටිපදා. තස්සායෙව පටිපදායාති මිථිපටිපදාය ඵව.

සද්ධාපබ්බජිතස්සාති සද්ධාය පබ්බජිතස්ස “ඵවමහං ඉතො වට්ටදුක්ඛතො නිස්සරිස්සාමී”ති පබ්බජිතප්‍රභවකස්ස, තදනුරූපඤ්ච සීලං සුරෙත්වා පට්ටජ්ඣානෙන සමාහිතචිත්තස්ස. එතන්ති කිලෙසවට්ටපරිවුද්ධිදිපනං “තං ජීවං තං සරිරං”න්තිආදිකං දිට්ඨිසංකිලෙසනිස්සිතවචනං. නිබ්බිච්ඡිවචො න හොතිති ධම්මෙසු තිණ්ණවිච්ඡිවචො න හොති, තත්ථ තත්ථ ආසප්පනපරිසප්පනවසෙන පවත්තතිති අත්ථො.

එතමෙවං ජානාමීති යෙන සො හික්ඛු පට්ටං ඝානං උපසම්පජ්ජ විහරති, එතං සසම්පයුත්තං ධම්මං “මහග්ගචිත්ත”න්ති ඵවං ජානාමී. තථා හි වුත්තං “මහග්ගචිත්තමෙතන්ති සඤ්ඤං යපෙසි”න්ති. තො ව ඵවං වදාමීති යථා දිට්ඨගතිකා තං ධම්මජානං සනිස්සයං අහෙදතො ගණ්හන්තා “තං ජීවං තං සරිරං”න්ති, තදුභයං වා හෙදතො ගණ්හන්තා “අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරිරං”න්ති අත්තතො මිථිපාගාහං පවෙදෙන්නි, ඵවමහං න වදාමී තස්ස ධම්මස්ස සුපරිඤ්ඤාතත්තා. තෙනාහ “අථ ඛො”තිආදි. බාහිරකා යෙභුයොන කසිණප්ඣානාති ඵව නිබ්බත්තෙන්නිති වුත්තං “කසිණපරිකම්මං භාවෙත්තස්සා”ති. යස්මා භාවනානුභාවෙන ඝානාධිගමො, භාවනා ව පට්ඨිකසිණාදිසඤ්ජානනමුඛෙන හොතිති කත්වා සඤ්ඤාසීසෙන නිද්දිසියති, තස්මා “සඤ්ඤාඛලෙන උප්පන්න”න්ති ආහ. තෙන වුත්තං “පට්ඨිකසිණමෙකො සඤ්ජානාති”තිආදි. යස්මා පන භගවතා තත්ථ තත්ථ වාරෙ “අථ ව පනාහං න වදාමී”ති වුත්තං, තස්මා භගවතො වචනමුපදෙසං කත්වා න වත්තබ්බං කිරෙතං කෙවලිනා උත්තමපුරිසෙනාති අධිප්පායෙන “න කල්ලං තස්සෙත”න්ති ආහංසු, න සයං පටිභානෙනාති දස්සෙතුං “මඤ්ඤානා වදන්ති”ති වුත්තං. සෙසං අනන්තරසුත්තෙ වුත්තනයත්තා, පාකටත්තා ව සුච්ඤ්ඤායාමෙව.

ඉති සුමඬගලවිලාසිනියා දිසනිකායට්ඨකථාය පරමසුඛමගම්භිරුද්‍රනුබොධත්ථපරිදිපනාය සුවිමලවිපුලපඤ්ඤාවෙයාත්තියජනනාය සාධුවිලාසිනියා නාම ලීනත්ථපකාසනියා ජාලියසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථපකාසනා.

ජාලියසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. මහාසීහනාදසුත්තවණ්ණනා

අවෙලකස්සපවත්ථුවණ්ණනා

381. ඵවං ජාලියසුත්තං සංවණ්ණෙත්වා ඉදානි මහාසීහනාදසුත්තං සංවණ්ණෙත්තො යථානුපුබ්බං සංවණ්ණනොකාසස්ස පත්තභාවං විභාවෙතුං, ජාලියසුත්තස්සානන්තරං සඬගිතස්ස සුත්තස්ස මහාසීහනාදසුත්තභාවං වා පකාසෙතුං “ඵවං මෙ සුත්තං...පෙ.... උරුඤ්ඤායං විහරතීති මහාසීහනාදසුත්ත”න්ති ආහ. එතදෙව නාමන්ති යස්මිං රට්ඨෙ තං නගරං, තස්ස රට්ඨස්සපි යස්මිං නගරෙ භගවා විහාසි, තස්ස නගරස්සපි “උරුඤ්ඤා”ත්වෙව නාමං, තස්මා උරුඤ්ඤායන්ති උරුඤ්ඤානාමජනපදෙ උරුඤ්ඤානාමනගරෙති ආවුත්තිආදින යෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමිනා ඉමමත්ථං දස්සෙති – න සබ්බත්ථ නියතපුල්ලිඬගපුථුවචනාව ජනපදවාපී සද්දා, කත්ථවි අනියතපුල්ලිඬගපුථුවචනාපි යථා “ආලවියං විහරති”ති (පාවි. 84, 89) කෙවි ජනපදමෙවත්ථං වදන්ති, තං අපනෙතුං “භගවා හී”තිආදි වුත්තං. රමණියොති මනොහරභූමිභාගතාය, ඡායුදකසම්පත්තියා, ජනවිචිත්තතාය ව මනොරමො. මිගානං අභයං දෙති එත්ථාති මිගදායො. තෙනාහ “සො”තිආදි. වෙලං වත්ථං, තං නත්ථි අස්සාති අවෙලොති වුත්තං “නග්ගපරිබ්බාජකො”ති. නාමන්ති ගොත්තනාමං. තපනං සන්තපනං කායස්ස ඛෙදනං තපො, සො එතස්ස අත්ථිති තපස්සි. යස්මා තථාභූතො තපං නිස්සිතො, තපො ව තං නිස්සිතො හොති, තස්මා “තපනිස්සිතක”න්ති ආහ. මුත්තාවාරාදීති එත්ථ ආදිසද්දෙන පරතො පාළිය (දී. නි. 1.397) මාගතා හත්ථාපලෙඛනාදයො සඬගහිතා. ලුඛං ඵරුසං සාධුසම්මතාවාරවිරහතො අපසාදනීයං ආජීවති වත්තතිති ලුඛාජීවීති අට්ඨකථාමුත්තකන යො. උප්පණ්ඩෙතිති උභසනවසෙන පරිභාසති. උපවදෙතිති අවඤ්ඤාපුබ්බකං අපවදෙති. තෙන වුත්තං “හීලෙති

වම්හෙති” නි. “හෙතුමිහි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා” නිදාදිසු විය ධම්මසද්දො හෙතුපරියායොති ආහ
 “කාරණස්ස අනුකාරණ” නි. තථාච්ඡත්තසද්දන්තොයෙවෙත්ථ කාරණසද්දස්ස හෙතුභාවතො. අත්ථවසා
 පසුත්තො හි සද්දපයොගො. සොයෙව ච සද්දන්තො පරෙහි වුව්වමානො අනුකාරණං තදනුරූපං
 තස්සදිසං වා තතො පච්ඡා වා චුත්තකාරණභාවතො. පරෙහිති යෙසං තුම්හෙහි ඉදං චුත්තං, තෙහි පරෙහි.
 චුත්තකාරණෙනාති යථා තෙහි චුත්තං, තථා චෙ තුම්හෙහි න චුත්තං, එවං සති තෙහි චුත්තකාරණෙන
 සකාරණො හුත්වා තුම්හාකං වාදො වා තතො පරං තස්ස අනුචාදො වා කොචි අප්පමත්තකොපි විඤ්ඤාහි
 ගරහිතබ්බං කාරණං යානං නාගච්ඡෙය්‍යා, කිමෙවං නාගච්ඡතිති යොජනා. “ඉදං චුත්තං හොති” නිදාදිනා
 තදෙවත්ථං සඬ්ඛෙපතො දස්සෙති.

382. ඉදානි යං විහජ්ජවාදං සන්ධාය භගවතා “න මෙනෙ චුත්තවාදිනො” නි සඬ්ඛෙපෙන වත්වා තං
 විහජ්ජවා දස්සෙතුං “ඉධාහං කස්සපා” නිදාදි චුත්තං, තං විභාගෙන දස්සෙත්තො
 “ඉධෙකච්චො” නිදාදිමාහ. භගවා හි නිරත්ථකං අනුපසම්මසංවත්තනිකං කායකිලම්ථං
 “අත්තකිලම්ථානුයොගො දුක්ඛො අනරියො අනත්ථසංහිතො” නිදාදිනා (සං. නි. 5.1081; මහාව. 13).
 ගරහති, සාත්ථකං පන උපසම්මසංවත්තනිකං කායකිලම්ථං “ආරඤ්ඤිකො හොති, පංසුකුලිකො
 හොති” නිදාදිනා (අ. නි. 5.181, 182; පරි. 325) වණ්ණෙති. අප්පපුඤ්ඤානායාති අපුඤ්ඤාය.
 අප්පසද්දො චෙත්ථ “ද්වත්තිජදනස්ස පරියායං අප්පහරිතෙ ධිතෙන අධිට්ඨාතබ්බ” නිදාදිසු (පාවි. 135)
 විය අභාවත්ථො. මිච්ඡාදිට්ඨිභාවතො කම්මඵලං පටික්ඛිපත්තෙන “නත්ථි දිත්ත” නිදාදිනා (දී. නි.
 1.171; ම. නි. 1.445; 2.94, 225; 3.91, 116, 136; සං. නි. 3.210; අ. නි. 3.118; 10.176; ධ. ස. 1221;
 විහ. 907) මිච්ඡාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා ජීවිතචුත්තිහෙතු තථා තථා දුච්චරිතපුරණං සන්ධාය “තිණි දුච්චරිතානි
 පුරෙත්වා” නි චුත්තං.

භියොසාසොමත්තායාති මත්තතො අතිරෙකං. “භියොසාසො” නි හි ඉදං භියොසාසද්දෙන සමානත්ථං
 නෙපාතිකං. අනෙසනවසෙනාති කොහඤ්ඤෙ යත්වා අසත්තගුණසම්භාවනිච්ඡාය යථා තථා තපං කත්වා
 අනෙසිතබ්බමෙසනාවසෙන මිච්ඡාජීවෙනාති අත්ථො. යථාච්ඡත්තනෙයෙන ජීවිතචුත්තිහෙතු තිණි
 දුච්චරිතානි පුරෙත්වා. ඉමෙ ද්වෙති “අප්පපුඤ්ඤො, පුඤ්ඤවා” නි ව චුත්තෙ දුච්චරිතකාරිනො ද්වෙ
 පුග්ගලෙ.

දුතියනෙයෙ ඉමෙ ද්වෙති “අප්පපුඤ්ඤො, පුඤ්ඤවා” නි ව චුත්තෙ දුච්චරිතකාරිනො ද්වෙ පුග්ගලෙ.

පයමදුනියනෙයෙසු චුත්තනෙයෙනෙව තතියවතුත්ථනෙයෙසුපි යථාක්කමං අත්ථො වෙදිතබ්බො.
 පයමතතියනෙයෙසු චෙත්ථ අහෙතුකඅකිරියවාදිනො. දුතියවතුත්ථනෙයෙසු පන කම්මකිරියවාදිනොති
 දට්ඨබ්බං. අප්පදුක්ඛවිහාරිති අප්පකං දුක්ඛෙන විහාරි. බාහිරකාචාරයුත්තොති සාසනාචාරතො
 බාහිරකෙන තිත්ථියාචාරෙන යුත්තො. අත්තානං සුඛෙත්වාති අධම්මිකෙන අනෙසනාය
 ලද්ධපච්චයනිමිත්තෙන සුඛෙන අත්තානං සුඛෙත්වා සුඛං කත්වා, “සුඛෙ යපෙත්වා” නි අධුනා පායො.

“න දානි මයා සදිසො අත්ථි” නිදාදිනා තණ්හාමානදිට්ඨිසඬ්ඛානානං තිස්සන්තං මඤ්ඤානානං
 වසෙන දුච්චරිතපුරණමාහ. ලාභසක්කාරං වා උප්පාදෙන්තො තිණි දුච්චරිතානි පුරෙත්වාති සම්බන්ධො.
 මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙනාති “නත්ථි කාමෙසු දොසො” නි එවං පවත්තමිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන. පරිබ්බාජිකායාති
 බාහිරපබ්බජ්ජප්‍රපග්ගාය තාපසදාරිකාය, ඡන්තපරිබ්බාජිකාය ව. “අපරො” නි එත්ථාපි හි “තාපසො වා
 ඡන්තපරිබ්බාජකො වා” නි අධිකාරො. දහරායාති තරුණාය. මුදුකායාති සුබ්‍රාමාලාය. ලොමසායාති
 තනුතම්බලොමතාය අප්පලොමවතියා. ලොමං එතිස්සා අත්ථිති ලොමසා. ලිඬගත්තයෙපි හි ස-පච්චයෙන
 පදසිද්ධිමිච්ඡන්ති සද්දවිදු. කාමෙසුති වත්ථුකාමෙසු. පාතබ්බතන්ති පරිභුඤ්ජිතබ්බං. පරිභොගත්ථො
 හෙත්ථ පා-සද්දො, තබ්බසද්දො ව භාවසාධනො. තා-සද්දො පන සකත්ථෙ යථා “දෙවතා” නි,
 පාතබ්බතන්ති වා පරිභුඤ්ජනකතං, කත්තුසාධනො චෙත්ථ තබ්බසද්දො යථා උපරිපණ්ණාසකෙ
 පඤ්චත්තසසුත්තෙ “යෙ හි කෙචි හික්ඛෙවෙ සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා
 දිට්ඨසුතමුත්තිඤ්ඤාතබ්බසඬ්ඛාරමත්තෙන එත්තස්ස ආයතනස්ස උපසම්පදං පඤ්ඤපෙන්නි” නි (ම. නි.
 3.24) තථා හි තදට්ඨකථායං චුත්තං “විජානාතිති විඤ්ඤාතබ්බං, දිට්ඨසුතමුත්තිඤ්ඤාතමත්තෙන
 පඤ්චද්වාරිකසඤ්ඤාපවත්තිමත්තෙනාති අයඤ්චි එත්ථ අත්ථො” නි, (ම. නි. අට්ඨ. 3.24) තට්ඨිකායඤ්ච
 “යථා නියාන්තිති නියානිකාති බහුලං වචනතො කත්තුසාධනො නියානිකසද්දො, එවං ඉධ

විඤ්ඤාතබ්බසද්දොති ආහ ‘විජානාතීති විඤ්ඤාතබ්බ’න්ති,’ නා-සද්දො පන භාවෙ.
අස්සාදියමානපක්ඛෙ යිතො කිලෙසකාමොපි චත්ථකාමපරියාපන්නොයෙව, තස්මා තෙසු යථාරූඪි
පරිභුඤ්ජන්තොති අත්ථො.

ඉදන්ති නයවතුක්කවසෙන චුත්තං අත්ථප්පහෙදවිහජනං. “තිත්ථියවසෙන ආගතං අට්ඨකථායං
තථා විහත්තත්තා”ති (දී. නි. ටී. 1.382) ආවරියෙන චුත්තං, තථායෙව පන පාළියම්පි විහත්තන්ති
වෙදිතබ්බං. සාසනෙපීති ඉමස්මිං සාසනෙපි.

කථං ලබ්භතීති ආහ “එකච්චො හි”තිආදි. යස්මා න ලභති, තස්මා අනෙසනං කත්වාතිආදිනා
යොජෙතබ්බං. අරහත්තං වා අත්තනි අසන්නං “අත්ථි මෙ”ති යථාරුතං පටිජානිත්වා.
සාමන්තප්පනපච්චයපටිසෙවනඉරියාපථසන්නිස්සිතසඬ්ඛාතානි තීණි වා කුභනචත්ථුති පටිසෙවිත්වා.

තාදිසොවාති ධුතඬ්ඨග (විසුද්ධි. 1.22; ථෙරගා. අට්ඨ. 2.844 ආදයො) සමාදානවසෙන ලුබ්භිච්චි එව.
අනෙසනවසෙනාති නිදස්සනමත්තං. “අරහත්තපටිජානනෙනා”තිආදිපි හි චත්තබ්බං.

දුල්ලභසුඛො භවිස්සාමි දුග්ගතිසු උපපත්තියාති අධිප්පායො. අසක්කොන්තොති එත්ථ අන්තසද්දො
භාවලක්ඛණෙ, අසක්කුණමානෙ සතීති අත්ථො.

383. අසුකට්ඨානතොති අසුකභවතො. ආගතාති උපපත්තිවසෙන ඉධාගතා. ඉදානි
ගත්තබ්බට්ඨානඤ්චාති උපපත්තිවසෙනෙව ආයතිං ගමිතබ්බභවඤ්ච. තතොති අතීතභවතො. පුන
උපපත්තින්ති ආයතිං අනන්තරභවෙ පුන උපපත්තිං, තතො අනන්තරභවෙපි පුන උපපත්තින්ති
පුනප්පුනං නිබ්බන්තිං. කෙන කාරණෙන ගරහිස්සාමිති එත්ථ යථාභූතමජානන්තො ඉච්ඡාදොසවසෙන යං
කිඤ්චි ගරහෙය්‍ය, න තථා වාහං, අහං පන යථාභූතං ජානන්තො සබ්බම්පෙතං කෙන කාරණෙන
ගරහිස්සාමි, සබ්බස්සපෙතස්ස තපස්ස ගරහාය කාරණං නත්ථිති ඉමමධිප්පායං දස්සෙන්නො
“ගරහිතබ්බමෙවා”තිආදිමාහ. භණ්ඩිකන්ති පුට්ඨණ්ඩිකං. උපමාපක්ඛෙ පරිසුද්ධතාය ධොතං, තථා
අධොතඤ්ච, උපමෙය්‍යපක්ඛෙ පන පසංසිතබ්බගුණතාය ධොතං පරිසුද්ධං, තථා අධොතඤ්චාති අත්ථො.
තමත්ථන්ති ගරහිතබ්බස්ස වෙව ගරහණං, පසංසිතබ්බස්ස ව පසංසනං.

384. දිට්ඨධම්මිකස්ස, සම්පරායිකස්ස ව අත්ථස්ස සාධනවසෙන පචත්තියා ගරුකත්තා න කොච්චි න
සාධුති වදති. පඤ්චවිධං වෙරන්ති පාණානිපාතාදිපඤ්චවිධවෙරං. තඤ්චි පඤ්චවිධස්ස සීලස්ස
පටිපක්ඛභාවතො, සත්තානං වෙරහෙතුතාය ව “වෙර”න්ති චුච්චති, තතො එව ව තං න කොච්චි “සාධු”ති
වදති තථා දිට්ඨධම්මිකාදිඅත්ථානමසාධනතො, සත්තානං සාධුභාවස්ස දුසනතො ව. න නිරුත්ඨිතබ්බන්ති
රූපග්ගහණෙන න නිවාරෙතබ්බං. දස්සනීයදස්සනත්ථො හි චක්ඛුපටිලාභොති තෙසමධිප්පායො. අයමෙව
නයො සොතාදිසුපි. යදග්ගෙන තෙසං පඤ්චද්වාරෙ අසංවරො සාධු, තදග්ගෙන තත්ථ සංවරො න සාධුති
අධිප්පායො හොතීති ආහ “පුන...පෙ.... අසංවර”න්ති.

අයමෙත්ථ අට්ඨකථාතො අපරො නයො – යං තෙ එකච්චං වදන්ති “සාධු”ති තෙ “එකෙ
සමණ්ඛාභ්මණා”ති චුත්තා තිත්ථියා යං අත්තකිලමානුයොගාදිං “සාධු”ති වදන්ති, තං මයං න
“සාධු”ති වදාම. යං තෙ...පෙ.... “න සාධු”ති යං පන තෙ අනවජ්ජපච්චයපරිභොගං,
සුනිවත්ථසුපාරුතාදිසම්මාපටිපත්තිඤ්ච “න සාධු”ති වදන්ති, තං මයං “සාධු”ති වදාමාති.

ඉති යං පරවාදමූලකං චතුක්කං දස්සිතං, තදෙව පුන සකවාදමූලකං චතුක්කං කත්වා දස්සිතන්ති
විඤ්ඤාපෙතුං “එව”න්තිආදි චුත්තං. යඤ්චි කිඤ්චි කෙනච්චි සමානං, තෙනපි තං සමානමෙව. යඤ්චි
කිඤ්චි කෙනච්චි අසමානං, තෙනපි තං අසමානමෙවාති ආහ “සමානාසමානත”න්ති. එත්ථ ව සමානතන්ති
සමානතාමත්තං. අනවසෙසතො හි පහාතබ්බධම්මානං පහානං, උපසම්පාදෙතබ්බධම්මානං
උපසම්පාදනඤ්ච සකවාදෙව දිස්සති, න පරවාදෙ. තෙන චුත්තං “තභාහං උපසඬ්ඛිකමිත්වා එව
වදාමි”තිආදි. සකවාදපරවාදානුරූපං චුත්තනයෙන පඤ්චසීලාදිවසෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.

සමනුසුඤ්ජාපනකථාවණ්ණනා

385. අන්තමිති ආණන්තියං පඤ්චමිඅත්තනොපදං. ලද්ධං පුච්ඡන්තොති “කිං සමණො ගොතමො සංකිලෙසධම්මෙ අනවසෙසං පභාය වත්තති, උදාහු පරෙ ගණාවරියා, එත්ථ තාව අත්තනො ලද්ධං වදෙහි”ති එවං පටිඤ්ඤාතං සිද්ධන්තං පුච්ඡන්තො. කාරණං පුච්ඡන්තොති “සමණොව ගොතමො සංකිලෙසධම්මෙ අනවසෙසං පභාය වත්තති”ති චුත්තෙ “කාරණෙනපි එතමත්ථං ගභයා”ති එවං හෙතුං පුච්ඡන්තො. උභයං පුච්ඡන්තොති “ඉදං නාමෙත්ථ කාරණං”න්ති කාරණං වත්වා පටිඤ්ඤාතෙ අත්ථෙ සාධයමානෙ අන්වයනො, බ්‍යතිරෙකතො ව කාරණං සමත්ථෙතුං සදිසාසදිසප්පහෙදං උපමොදාහරණද්වයං පුච්ඡන්තො. අපිච්ච හෙතුපමොදාහරණවසෙන තිලක්ඛණසම්පත්තියා යථාපටිඤ්ඤාතෙ අත්ථෙ සාධිතෙ සම්මදෙව අනු පච්ඡා භාසන්තො නිගමෙන්තොපි සමනුභාසති නාමාති වෙදිතබ්බං. “උපසංහරිත්වා”ති පාඨසෙසො. “කිං තෙ”තිආදි උපසංහරණාකාරදස්සනං. දුතියපදෙපිති “සබ්බෙන වා සබ්බස්”න්ති පදෙපි. වචනසෙසං, උපසංහරණාකාරඤ්ච සන්ධාය “එසෙව නයො”ති චුත්තං.

තමත්ථන්ති තං පභාතබ්බධම්මානං අනවසෙසං පභාය වත්තනසබ්බාතං, සමාදාතබ්බධම්මානං අනවසෙසං සමාදාය වත්තනසබ්බාතඤ්ච අත්ථං. යොජෙත්වාති අකුසලාදිපදෙහි යොජෙත්වා. අකොසල්ලසම්භූතාදිඅත්ථෙත අකුසලා වෙව තතොයෙව අකුසලාති ව සබ්බාතා, සබ්බාතසද්දො වෙන්ථ ඤාතත්ථො, කොට්ඨාසත්ථො ව යුජ්ජතිති ආහ “ඤාතා, කොට්ඨාසං වා කත්වා යපිතා”ති, පුරිමෙන වෙන්ථ පදෙන එකන්තාකුසලෙ වදති, පච්ඡිමෙන තං සහගතෙ, තප්පටිපක්ඛියෙ ව. එවඤ්චි කොට්ඨාසකරණෙන යපනං උපපන්නං හොති. අකුසලපක්ඛිකභාවෙන හි වචත්ථාපනං කොට්ඨාසකරණං. අවජ්ජසද්දො දොසත්ථො ගාරය්හපරියායන්තා, අ-සද්දස්ස ව තබ්බාවචුත්තීතොති ආහ “සදොසා”ති. අරියා නාම නිද්දොසා. ඉමෙ පන අකුසලා කප්ඤ්චිපි නිද්දොසා න භොන්තිති නිද්දොසට්ඨෙත අරියා හවිතුං නාලං අසමත්ථා.

386-392. “ය”න්ති එතං කාරණෙ පච්චත්තවචනන්ති දස්සෙති “යෙනා”ති ඉමිනා. යං වා පනාති අසම්භාවනාවචනමෙතං, යං වා පන කිඤ්චිති අත්ථො. පභාය වත්තන්තිති ව අත්ථවසා පුට්ඨවචනවිපරිණාමොති චුත්තං “යං වා තං වා අප්පමත්තකං පභාය වත්තන්ති”ති. ගණාවරියා වෙන්ථ පුරුණමක්ඛලිආදයො. සත්ථුපහවත්තා සබ්බස්ස සබ්බසම්පත්තියාපි සත්ථුසම්පත්ති විභාවියතිති ආහ “සබ්බ...පෙ.... සිද්ධිතො”ති, සා පන පසංසා පසාදහෙතුකාති පසාදමුඛෙන තං දස්සෙතුං “පසිද්ධානාපි”තිආදි චුත්තං. තත්ථ සම්පිණ්ඩනත්ථෙත පි-සද්දෙන අප්පසිද්ධානාපි එවමෙව න පසිද්ධන්තිති සම්පිණ්ඩෙති. යථා හි අන්වයනො සත්ථුසම්පත්තියා සාවකෙසු, සාවකසම්පත්තියා ව සත්ථරි පසාදො සමුච්චියති, එවං බ්‍යතිරෙකතො සත්ථුච්චිපත්තියා සාවකෙසු, සාවකච්චිපත්තියා ව සත්ථරිඅප්පසාදොති දට්ඨබ්බං. “තථා හි”තිආදි තබ්බිවරණං. සරිරසම්පත්තින්ති රූපසම්පත්තිං, රූපකායපාරිපූරිත්ති අත්ථො. රූපප්පමාණෙ සත්තෙ සන්ධාය ඉදං චුත්තං, “ධම්මදෙසනං වා සුත්වා”ති ඉදන්තු සොසප්පමාණෙ, ධම්මප්පමාණෙ ව, “භික්ඛුනං පනාචාරගොචර”න්තිආදිං පන ධම්මප්පමාණෙ, ලුඛප්පමාණෙ ව. ආචාරගොචරාදිහි ධම්මො, සම්මාපටිපත්තියා ලුඛො ව හොති. තස්මා “භවන්ති වත්තාරො”ති පඨමපදෙ රූපප්පමාණා, සොසප්පමාණා, ධම්මප්පමාණා ව, දුතියපදෙ ධම්මප්පමාණාව යොජෙතබ්බා. කීවරූපොති කිත්තකජාතිකො. යා සබ්බස්ස පසංසාති ආනෙත්වා සම්බන්ධො, අයමෙව වා පායො.

තත්ථ යා බුද්ධානං, බුද්ධසාවකානමෙව ව පාසංසනා, අඤ්ඤෙසඤ්ච තදභාවො ජොතිතො, තං විරතිප්පහානසංවරුද්දෙසවසෙන නිහරිත්වා දස්සෙන්තො “අයමධිප්පායො”තිආදිමාහ. තත්ථ සෙතුසාතවිරතියා අරියමග්ගසම්පයුත්තන්තා “සබ්බෙන සබ්බං නත්ථි”ති චුත්තං. අට්ඨසමාපත්තිවසෙන වික්ඛම්භනප්පහානමත්තං, විපස්සනාමත්තවසෙන තදභිග්ගප්පහානමත්තන්ති යථාලාභං යොජෙතබ්බං. විපස්සනාමත්තවසෙනාති ව “අනිච්ච”න්ති වා “දුක්ඛ”න්ති වා විවිධං දස්සනමත්තවසෙන, න පන නාමරූපවත්ථානපච්චයපරිග්ගණනපුබ්බකං ලක්ඛණත්තයං ආරොපෙන්වා සබ්බාරානං සම්මසනවසෙන. නාමරූපපරිච්ඡෙදො, හි අනත්තානුපස්සනා ව බාහිරකානං නත්ථි. ඉතරානි සමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිතිස්සරණප්පහානාති තිණි සබ්බෙන සබ්බං නත්ථි මග්ගඵලනිබ්බානත්තා. ලොකියපඤ්චසීලතො අඤ්ඤො සබ්බොපි සීලසංවරො, “බමො හොති සීතස්ස උණ්හස්සා”තිආදිනා (ම. නි. 1.24; 3.159; අ. නි. 4.114) චුත්තො සුපරිසුද්ධො ඛන්තිසංවරො, “පඤ්ඤායෙන පිටියාරෙ”තිආදිනා (සු. නි. 1041; වුළු. නි. 60) චුත්තො කිලෙසානං සමුච්ඡෙදකො මග්ගඤ්ඤාණසබ්බාතො

ඤාණසංවරො, මනවිජට්ඨානං ඉන්ද්‍රියානං පිදහනවසෙන පවත්තො සුපරිසුද්ධො ඉන්ද්‍රියසංවරො,
 “අනුප්පන්නානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං අනුප්පාදායා” තිආදිනා (දී. නි. 2.403; ම. නි. 1.135;
 සං. නි. 5.8; විහ. 205) වුත්තො සම්මප්පධානසංඛාරො චීරියසංවරොති ඉමං සංවරපඤ්චකං සන්ධාය
 “සෙසං සබ්බෙන සබ්බං නත්ථි” ති වුත්තං.

“පඤ්ච බො පනිමෙ පාතිමොක්ඛුද්දෙසා” තිආදිනා යථාචුත්තසීලස්සෙව පුන ගහණං සාසනෙ
 සීලස්ස බහුභාවං දස්සෙත්වා තදෙකදෙසෙ එව පරෙසං අවට්ඨානදස්සනත්ථං. “උපොසථුද්දෙසා” ති
 අධුනා පායො. පඤ්ඤායතීති පතිට්ඨිතභාවෙන පාකටො හොති, තස්මා මයා හි...පෙ.... නත්ථිති
 යොජෙතබ්බං. සීහනාදන්ති සෙට්ඨනාදං, අභිතනාදං කෙනචි අප්පට්චත්තියවාදං. යං පන වදන්ති –

“උත්තරස්මිං පදෙ බ්‍යග්ග-පුඤ්ඤාදිභිකුඤ්ඤාපරි;
 සීහසද්දුලනාගාද්‍යා, පුමෙ සෙට්ඨත්ථගොවරා” ති.

තං යෙභුග්‍යාවසෙනාති දට්ඨබ්බං.

අරියඅට්ඨකමග්ගවණ්ණනා

393. “අයං පන යථාචුත්තො මම වාදො අවිපරිතොව, තස්සෙවං අවිපරිතභාවො ඉමං මග්ගං
 පටිපජ්ජිත්වා අපරප්පච්චයනො ජාතිතබ්බො” ති එවං අවිපරිතභාවාවබොධනත්ථං. පාළියං “අත්ථි
 කස්සපා” තිආදීසු අයං යොජනා – යං මග්ගං පටිපන්නො සාමංයෙව අත්තපච්චක්ඛනො එවං ඤස්සති
 දක්ඛති “සමණො ගොතමො වදන්තො යුත්තපත්තකාලෙ තථභාවනො භූතං, එකංසෙන
 හිතාවහභාවනො අත්ථං, ධම්මතො අනපෙතත්තා ධම්මං, විනයයොගතො, පරෙසඤ්ච විනයනතො
 විනයං වදන්ති” ති, සො මයා සයං අභිඤ්ඤා සච්ඡිකත්වා පවෙදිතො සකලවට්ටදුක්ඛනිස්සරණභූතො අත්ථි
 කස්සප මග්ගො, තස්ස ව අධිගමුපායභූතා පුබ්බභාගපටිපදාති, තෙන “සමණො ගොතමො ඉමෙ ධම්මෙ
 අනවසෙසං පභාය වත්තති” තිආදී නයප්පවත්තො වාදො කෙනචි අසම්පකම්පිතො යථාභූත සීහනාදොති
 දස්සෙති. දක්ඛතීති චෙත්ථ ස්සති-සද්දෙන පදසිද්ධි “යත්‍ර හි නාම සාවකො එවරුපං ඤස්සති වා දක්ඛති
 වා සක්ඛිං කරිස්සති” තිආදීසු විය.

“එවමෙනං යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය පස්සති” තිආදී සුත්තපදෙසු (අ. නි. 3.134) විය ව මග්ගඤ්ච
 පටිපදඤ්ච එකතො කත්වා දස්සෙත්තො. “අයමෙවා” ති සාවධාරණචවනං මග්ගස්ස
 පුටුභාවපටික්ඛෙපත්ථං, සබ්බඅරියසාධාරණභාවදස්සනත්ථං, සාසනෙ පාකටභාවදස්සනත්ථංඤ්ච.
 තෙනාහ “එකායනො අයං භික්ඛවෙ මග්ගො සත්තානං විසුද්ධියා” ති (දී. නි. 2.373; ම. නි. 1.106; සං.
 නි. 5.367, 384).

“එසෙව මග්ගො නත්ථඤ්ඤො, දස්සනස්ස විසුද්ධියා” ති, (ධ. ප. 274) –

“එකායනං ජාතිබ්‍යන්තදස්සි,
 මග්ගං පජානාති හිතානුකම්පී;
 එතෙන මග්ගෙන අතරිං සු පුබ්බෙ,
 තරිස්සන්ති යෙ ව තරන්ති ඔස” ති. (සං. නි. 5.384, 409; වුළුති. 107, 211; නෙත්ති. 170) ව
 –

සබ්බෙසු චෙව සුත්තපදෙසෙසු, අභිධම්මපදෙසෙසු (විහ. 355) ව එකොවායං මග්ගො පාකටොති.

තපොපක්කමකථාවණ්ණනා

394. තපොයෙව උපක්කම්මිතබ්බතො, ආරහිතබ්බතො තපොපක්කමාති ආහ “තපාරම්භා” ති,
 ආරම්භනඤ්චෙත්ථ තපකරණමෙවාති දස්සෙති “තපොකම්මානී” ති ඉමිනා. සමණකම්මසංඛාරානාති
 සමණෙහි කත්තබ්බකම්මසඤ්ඤිතා. බ්‍රාහ්මණකම්මසංඛාරානාති එත්ථාපි එසෙව නයො. නිව්වොලොති

නිස්සට්ඨවොලො සබ්බෙන සබ්බං පටික්ඛිත්තවොලො. වෙලං, වොලොති ව පරියායවචනං. කොචි ඡින්නභින්නපට්ඨිලොතිකධරොපි දසන්තයුත්තස්ස වත්ථස්ස අභාවතො “නිව්වොලො”ති වත්තබ්බතං ලභෙය්‍යාති තං නිවත්තෙතුං “නග්ගො”ති චුත්තං, නග්ගියවතසමාදානෙන සබ්බථා නග්ගොති අත්ථො. ලොකියකුලපුත්තාවාරවිරහිතතාව විස්සට්ඨාවාරතාති දස්සෙති “උච්චාරකම්මාදිසු”තිආදිනා. කථං විරහිතොති ආභ “ධීතකොවා”තිආදි, ඉදංඤ්ච නිදස්සනමත්තං වම්චවා මුඛවික්ඛාලනාදිආචාරස්සපි තෙන විස්සට්ඨත්තා. අපලිඛතීති උදකෙන අධොවනතො අපලිහති. සො කිර දණ්ඩකං “සත්තො”ති පඤ්ඤපෙනි, තස්මා තං පටිපදං පුරෙන්නො එවං කරොතිති චුත්තං “උච්චාරං වා”තිආදි. තත්ථ අපලිඛතීති අපකසති.

“එහි හදන්නො”ති චුත්තෙ උපගමනසංඛිතො විධි එහිහදන්නො, තං වරතීති එහිහදන්නිකො, රුජ්භිසද්දෙන චෙත්ථ තද්ධිතසිද්ධි යථා “එහිපස්සිකො”ති, (ම. නි. 1.74) තප්පටික්ඛෙපෙන නඑහිහදන්නිකො, තදෙවත්ථං දස්සෙති “භික්ඛාගහණත්ථ”න්තිආදිනා. න එතීති න ආගච්ඡති. එවං නතිට්ඨහදන්නිකොති එත්ථාපි. සමණෙන නාම සයංචවනකරෙනෙව භවිතබ්බං, න පරවචනකරෙනාති අධිප්පායෙන තදුභයම්පි...පෙ.... න කරොති. පුරෙතරන්ති තං යානං අත්තනා උපගමනතො පයමතරං, තං කිර සො “භික්ඛුනා නාම යාදිච්ඡකී එව භික්ඛා ගහෙනබ්බා”ති අධිප්පායෙන න ගණ්හාති. උද්දිස්සකතං පන “මම නිමිත්තභාවෙන බහු බුද්දකා පාණා සංඝිසාට්ඨාපාදිනා”ති අධිප්පායෙන නාධිවාසෙති. නිමන්තනම්පි “එවං තෙසං චචනං කතං භවිස්සති”ති අධිප්පායෙන න සාදියති. කුම්භීති පක්කභික්ඛාපක්ඛිත්තකුම්භො. උක්ඛලීති භික්ඛාපචනකුම්භො. පච්ඡිති භික්ඛාපක්ඛිත්තපිට්ඨං. තතොපිති කුම්භිකළොපිතොපි. කුම්භිආදිසුපි සො සත්තසඤ්ඤීති ආභ “කුම්භිකළොපියො”තිආදි. “අයං ම”න්තිආදිසුපි එසෙව නයො. අන්තරන්ති උභින්නමන්තරාළං.

කබ්ලන්තරායොති ආලොපස්ස අන්තරායො. එත්ථාපි සො සත්තසඤ්ඤී. පුරිසන්තරගතායාති පුරිසසම්පගතාය. රතීඅන්තරායොති කාමරතියා අන්තරායො. ගාමසභාගාදිවසෙන සංඛිගම්ම කිත්තෙන්ති එතිස්සාති සංකිත්ති. තථා සංභටතණ්ඩුලාදිසඤ්චයො තෙන කතහත්තම්ඨාධිප්පෙතන්ති චුත්තං “සංකිත්තෙන්වා කතහත්තෙසු”ති. මජ්ඣිමනිකායෙ මහාසීහනාදසුත්තන්තට්ඨකායං පන ආචරියෙනෙව එවං චුත්තං “සංකිත්තයන්ති එතායාති සංකිත්ති, ගාමවාසීහි සමුදායවසෙන කිරියමානකිරියා, එත්ථ පන හත්තසංකිත්ති අධිප්පෙතාති ආභ ‘සංකිත්තෙන්වා කතහත්තෙසු’ති’. ඉදං පන තස්ස උක්ඛට්ඨපටිපදාති දස්සෙති “උක්ඛට්ඨො”තිආදිනා. යථා චෙත්ථ, එවං “නඑහිහදන්නිකො”තිආදිසුපි උක්ඛට්ඨපටිපදාදස්සනං වෙදිතබ්බං. සාසද්දො සුන්ධපරියායො. තස්සාති සුන්ධස්ස. තත්ථාති තස්මිං යානෙ. සමුභසමුභවාරිතී සංඝසංඝිසවාරිතී. මනුස්සාති වෙය්‍යාවච්චකරමනුස්සා.

සොචිරකන්ති කඤ්ඡිකං. “ලොණසොචිරක”න්ති කෙචි, තදයුත්තමෙව, “සබ්බසස්සසම්භාරෙහි කත”න්ති චුත්තත්තා. ලොණසොචිරකඤ්ඡි සබ්බමච්ඡමංසපුප්ඵලාදිසම්භාරකතං. සුරාපානමෙවාති මජ්ඣලක්ඛණපත්තාය සුරාය පානමෙව. මෙරයම්පෙත්ථ සංඛිගහිතං ලක්ඛණභාරෙන, එකසෙසනායෙන වා. සබ්බෙසුපිති සාවජ්ජානවජ්ජෙසුපි කඤ්ඡිකසුරාදිසු. එකාගාරමෙව භික්ඛාවරියාය උපගච්ඡතිති එකාගාරිකො. නිවත්තතීති පච්චාගච්ඡති, සති භික්ඛාලාභෙ තදුත්තරි න ගච්ඡතිති චුත්තං හොති. එකාලොපෙනෙව වත්තතීති එකාලොපිකො. දියති එතායාති දත්ති, ද්වත්තිආලොපමත්තග්ගාහි බුද්දකං භික්ඛාදානභාජනං. තෙනාභ “බුද්දකපාතී”ති. අග්ගභික්ඛන්ති අනාමට්ඨභික්ඛං, සමාභිසංඛිතතාය වා උත්තමභික්ඛං. අභුඤ්ජනවසෙන එකො හො එතස්සාති එකාභිකො, ආභාරො, තං ආභාරං ආභාරෙතීති අත්ථො. සො පන අත්ථතො එකදිවසලඬිසකොති චුත්තං “එකදිවසන්තරික”න්ති. එස නයො “ද්වභික”න්තිආදිසුපි. අපිච එකාභං අභුඤ්ජිත්වා එකාභං භුඤ්ජනං, එකාභවාරො වා එකාභිකං. ද්විභං අභුඤ්ජිත්වා ද්විභං භුඤ්ජනං, ද්විභවාරො වා ද්වභිකං. සෙසද්වයෙපි අයං නයො. උක්ඛට්ඨො හි පරියායහත්තභොජනිකො ද්විභං අභුඤ්ජිත්වා එකාභමෙව භුඤ්ජති. එවං සෙසද්වයෙපි. මජ්ඣිමාගමට්ඨකායං පන “එකාභං අන්තරභූතං එතස්ස අත්ථිති එකාභිකං. සෙසපදෙසුපි එස නයො”ති චුත්තං. “මෙරා භික්ඛු භික්ඛුතියො ඔවදන්ති පරියායෙනා”තිආදිසු විය වාරත්ථො පරියාය සද්දො. එකාභවාරෙනාති එකාභිකවාරෙන. “එකාභික”න්තිආදිනා චුත්තවිධිමෙව පටිපාටියා පවත්තභාවෙන දස්සෙතුං පාළියං “ඉති එවරූප”න්තිආදි චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

395. සාමාකො නාම ගොඩුමො. සයංඡාතා විහිජානීති අරොපිමවිහිජානි. යදෙව “විහි”ති වදන්ති. ලිඛිත්වාති කසිත්වා. සිලෙසොපීති කණ්කාරාදිරුක්ඛනියාසොපි. කුණ්ඩකන්ති තනුතරං තණ්ඩුලසකලං, තණ්ඩුලබණ්ඩකන්ති අත්ථො. ඔදනෙන කතං කඤ්ජියං ඔදනකඤ්ජියං. “වාසිතකෙන පිඤ්ඤාකෙන නභායෙය්‍යා”තිආදීසු (පාවි. 1203) විය පිඤ්ඤාක සද්දො නිලපිටියපරියායො. යථාහ “පිඤ්ඤාකං නාම නිලපිටියං වුවිවති”ති. “තරුණකදලික්ඛන්ධමෙව පිඤ්ඤාක”න්ති කෙවි, න ගහෙනබ්බමෙනං කත්ථවිපි තථා අවචනතො.

396. සණෙහි සණවාකෙහි නිබ්බන්තිතානි සාණානි, අඤ්ඤෙහි මිස්සකානි සාණානි එව මසාණානි නිරුත්තිතයෙන, න ඡවීවරපරියාපන්නානි භඩ්ගානි. කෙවි පන “මසාණානි නාම වොළුවිසෙසානීති පරිකප්පෙත්වා මස්සකවොළානී”ති පඨන්ති, තදයුත්තමෙව පොරාණෙහි තථා අවුත්තත්තා. එරකතිණාදීනීති එත්ථ ආදිසද්දෙන අක්කමකච්ඡිකදලිවාකාදීනං සඩ්ගහො, එරකාදීහි කතානි හි ඡවානි ලාමකානි දුස්සානීති වත්තබ්බතං ලභන්ති. ඡවසද්දො හෙත්ථ හීනවාචකො, පුරිමච්ඡිකප්පෙ පන මතසරීරවාචකො. ඡඩ්ඛිතනන්තකානීති ඡඩ්ඛිතපිලොතිකානි. අජිනස්සෙදන්ති අජිනං, පකතිඅජිනමිගවම්මං, තදෙව මජ්ඣිමනිකායෙ, අජිනස්ස ඛිපං ආලිතමුපඩ්ඪන්ති අජිනක්ඛිපං. “සමුරකන්තිපි වදන්ති”ති (ම. නි. අට්ඨ. 1.155) පපඤ්චසුදනියං වුත්තං, ද්විත්තං තිණ්ණං වා සමුදිතඤ්ඤෙව, අජිනක්ඛිපන්ති තෙසමධිප්පායො. විනයසංවණ්ණනාසු පන “අජිනමෙව අහෙදනො අජිනක්ඛිප”න්ති වුත්තං. කන්දිත්වාති උජ්ජවුජ්ජවෙන කන්දිත්වා. “ගන්ථෙත්වා”තිපි පාඨො, වට්ටෙත්වා බන්ධිත්වාති අත්ථො. එවඤ්ඤි එලකචීරෙ නිදස්සනං උපපන්නං හොති. යං සන්ධාය වුත්තන්ති අජිතවාදස්ස පටිකිට්ඨතරභාවෙ උපමාදස්සනත්ථං යදෙව කෙසකම්බලං සන්ධාය අඩගුත්තරාගමෙ (අ. නි. 3.138) වුත්තං.

තත්තාවුකානීති තත්තං පසාරෙත්වා විතානි. පටිකිට්ඨොති හීනො. කස්මාති වුත්තං “කෙසකම්බලො”තිආදි. පාළියං උබ්භට්ඨකො”ති එතස්ස “උද්ධං ධීතකො”ති අත්ථො මජ්ඣිමාගමට්ඨකථායං මහාසීහනාදසුත්තවණ්ණනායං (ම. නි. අට්ඨ. 1.215) වුත්තො. උබ්භසද්දො හි උපරිඅත්ථෙ නෙපාතිකො යථා “උබ්භජාණුමණ්ඩල”න්ති. අනෙකපරිමාණා, හි නිපාතා, අනෙකත්ථා ව.

මිච්ඡාවායාමවසෙනෙව උක්කුටිකවතානුයොගොති ආහ “උක්කුටිකවීරියං අනුයුත්තො”ති. න කෙවලං නිසින්නොයෙව උක්කුටිකො, අථ බො ගච්ඡන්තොපි...පෙ.... ගච්ඡති. අයකණ්ටකෙති අයොමයකණ්ටකෙ. පකතිකණ්ටකෙති සලාකකණ්ටකෙ. උච්චභූමියං ඵණ්ඩිලසද්දොති වුත්තං “උච්චෙ භූමිට්ඨානෙ”ති. අයං අට්ඨකථාතො අපරො නයො – ඵණ්ඩිලන්ති සමාපකතිභූමි වුවිවති “පත්ථණ්ඩිලෙ පාතුරහොසී”තිආදීසු විය. අමරකොසෙපි හි නිසණ්ටසත්ථෙ වුත්තං “වෙදි පරික්ඛතා භූමි, සමෙ ඵණ්ඩිලං වාතුරො”ති (සත්තරසමවග්ගෙ 18 ගාථායං) තස්මා ඵණ්ඩිලෙ අනන්තරහිතාය පකතිභූමියං සෙයාමපි කප්පෙතිති අත්ථො. යං සන්ධාය තත්ථෙව නිසණ්ටසත්ථෙ වුත්තං “යො ඵණ්ඩිලෙ වත වසා, සෙනෙ ඵණ්ඩිලසායි සො”ති (සත්තරසමවග්ගෙ 44 ගාථායං) රජො එව ජල්ලං මලීනං රජොජල්ලං. තෙන වුත්තං “සරීරො”න්තිආදි. ලද්ධං ආසන්නති නිසිදිතුං යථාලද්ධමාසනං. අකොපෙත්වාති අඤ්ඤත්ථ අනුපගන්ත්වා. තථා වාහ “තත්ථෙව නිසිදනසිලො”ති. එවං නිසිදන්තො හි තං අකොපෙත්තො නාම හොති. චතුසු මහාවිකටෙසු ගුප්තමෙවිධාධිප්පෙතන්ති වුත්තං “ගුප්තං වුවිවති”ති. තඤ්ඤි ආසයවසෙන විරූපං කටන්තා “විකට”න්ති වුවිවති. සායං තතියන්ති සායන්තසමයසඩ්ධාතං තතියසමයං. අස්සානි උදකොරොහනානුයොගස්ස. පාතොපදම්ච සායංපදං නෙපාතිකං. අනුසාරලොපෙන පන “සායතනියක”න්තිපි පාඨො දිස්සති.

එත්ථ ව “අවෙලකො හොති”තිආදීනි යාව “ථුසොදකං පිවති”ති එතානි වතපදානි එකචාරානි, “එකාගාරිකො වා හොති”තිආදීනි පන නානාවාරානි, නානාකාලිකානි වා. තථා “සාකහක්ඛො වා හොති”තිආදීනි, “සාණානිපි ධාරෙති, මසාණානිපි ධාරෙති”තිආදීනි ව. තථා හෙත්ථ වා-සද්දග්ගහණං, පි-සද්දග්ගහණඤ්ඤ කතං. පි-සද්දොපි ඉධ විකප්පත්ථො එව දට්ඨබ්බො. පුරිමෙසු පන වතපදෙසු තදුහයමිපි න කතං, එවඤ්ඤි කත්වා “අවෙලකො හොති”ති වත්වා “සාණානිපි ධාරෙති”තිආදිවචනස්ස, “රජොජල්ලධාරොපි හොති”ති වත්වා “උදකොරොහනානුයොගමනුයුත්තො විහරති”ති වචනස්ස ව අවිරොධො සිද්ධො හොති. අථ වා කිමෙත්ථ අවිරොධවිත්තාය. උම්මත්තකපච්ඡිසදිසො හි තිත්ථියවාදො. අපිච “අවෙලකො හොති”ති ආරහිත්වා තප්පසඩ්ගෙන සබ්බමිපි අඤ්ඤමඤ්ඤවිරොධමෙව

අත්තකිලමානුශෝගං දස්සෙන්තෙන තෙන අවෙලකස්සපෙන “සාණානිපි ධාරෙති” තිආදි චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

තපොපක්කමනිරත්ථකතාවණ්ණනා

397. සීලසම්පදාදීහි සීලසම්පදා, සමාධිසම්පදා, පඤ්ඤාසම්පදාහි ඉමාහි ලොකුත්තරාහි සම්පදාහි. විනාති විරහිතත්තා, විනා වා තාහි න කදාපිපි සාමඤ්ඤං වා බ්‍රහ්මඤ්ඤං වා සම්භවති, තස්මා තෙසං තපොපක්කමානං නිරත්ථකතං දස්සෙන්තොති සපායිසෙසයොජනා. දොසවෙරවිරහිතන්ති දොසසංඛ්‍යාතවෙරතො විරහිතං. ඉදඤ්ඤි දොසස්ස මෙත්තාය උජුපටිපක්ඛතො චුත්තං. යං පන ආවරියෙන චුත්තං “දොසග්ගහණෙන වා සබ්බෙපි ඤානපටිපක්ඛා සංකිලෙසධම්මා ගහිතා. වෙරග්ගහණෙන පච්චත්ථිකභූතා සත්තා. යදග්ගෙන හි දොසරහිතං, තදග්ගෙන වෙරරහිත”න්ති (දී. නි. ටී. 1.397), තදෙන පාළියං වෙරසද්දස්සෙව විජ්ජමානත්තා, අට්ඨකථායඤ්ච තදත්ථමෙව දස්සෙතුං දොසසද්දස්ස චුත්තත්තා විවාරෙතබ්බං.

398. එත්තකමත්තන්ති නග්ගවරියාදිමත්තං. පාකටභාවෙන කායති අත්ථං ගමෙතිති පකති, ලොකසිද්ධවාදො. තෙනාහ “පකතිකථා එසා”ති. “මත්තා සුඛපරිච්චාගා”තිආදිසු (ධ. ප. 290) විය මත්තාසද්දො අප්පත්තං අත්තොනීතං කත්වා පමාණවාචකොති ආහ “ඉමීනා”තිආදි. තෙන පන පමාණෙන පහාතබ්බො එව පටිපත්තික්කමො පකරණප්පත්තො. ඉමීනා “තපොපක්කමෙනා”ති සද්දන්තරෙන වා අධිගතොති දස්සෙති “පටිපත්තික්කමෙනා”ති ඉමීනා. තතොති තස්මා සාමඤ්ඤබ්‍රහ්මඤ්ඤස්ස අප්පමත්තකෙනෙව පටිපත්තික්කමෙන සුදුක්කරභාවතො. ඉමං හෙතුසම්බන්ධං සන්ධාය “පදසම්බන්ධෙන සද්ධි”න්ති චුත්තං. සබ්බත්ථාති සබ්බවාරෙසු.

399. අඤ්ඤාපාති යදි අවෙලකභාවාදිනා සාමඤ්ඤං වා බ්‍රහ්මඤ්ඤං වා අභවිස්ස, එවං සති සුවිජානොව සමණො, සුවිජානො බ්‍රාහ්මණො. යස්මා පන තුම්භෙ ඉතො අඤ්ඤාපාති සාමඤ්ඤං, අඤ්ඤාපාති බ්‍රහ්මඤ්ඤං වදට්ඨ, තස්මා දුජ්ජානොව සමණො දුජ්ජානො බ්‍රාහ්මණොති අත්ථො. තෙනාහ “ඉදං සන්ධායාහා”ති. තං පකතිවාදං පටික්ඛිපිත්ථාති යං පුබ්බෙ පාකතිකං සාමඤ්ඤං, බ්‍රහ්මඤ්ඤඤ්ච හදයෙ යපෙත්ථා තෙන අවෙලකස්සපෙන “දුක්කරං සුදුක්කර”න්ති චුත්තං, භගවතා ච තමෙව සන්ධාය “පකති බො එසා”තිආදි භාසිතං, තමෙව ඉධ පාකතිකසාමඤ්ඤබ්‍රහ්මඤ්ඤවිසයං කථං පටිසංහරිත්ථා. සභාවතොව පරමත්ථතො එව සමණස්ස, බ්‍රාහ්මණස්ස ච දුජ්ජානභාවං ආචිකරොන්තො පුනපි “පකති බො”තිආදිවාහ. තත්‍රාපීති සමණබ්‍රාහ්මණවාදෙපි. පදසම්බන්ධන්ති හෙතුපදෙන සද්ධිං. පුබ්බාපරවාකාසම්බන්ධං.

සීලසමාධිපඤ්ඤාසම්පදාවණ්ණනා

400-1. පණ්ඩිතොති හෙතුසම්පත්තිසිද්ධෙන පණ්ඩිච්චෙන සමන්තාගතො. කථං උග්ගහෙසිති පරිපක්කඤාණත්තා සට්ඨෙ පදිපෙන විය අබ්භන්තරෙ සමුප්පලන්තෙන පඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියෙන තත්ථ තත්ථ භගවතා දෙසිතමත්ථං පරිග්ගණන්තො තං දෙසනං උපධාරෙසි. යස්මා උග්ගහෙසි, තස්මා...පෙ... විදිත්ථාති සම්බන්ධො. තස්ස වාති යො අවෙලකො භොති, යාව උදකොරොහනානුශෝගමනුයුත්තො විහරති, තස්ස ච. තස්ස චෙති වා පදවිජ්ජෙදො, අභාවිතා අසවිජ්ජිකතා භොති චෙති යොජනා. තා සම්පත්තියො සුවිජාමි, යාහි සමණො ච බ්‍රාහ්මණො ච භොතිති අධිප්පායො. සීලසම්පදාදිවිජානනත්ථන්ති සීලසම්පදාදිවිජානනහෙතු. “කස්මා පුච්ඡති”ති හි චුත්තං. අථ-සද්දො චෙත්ථ කාරණෙ. එවමීදිසෙසු. සීලසම්පදායාති එත්ථ ඉතිසද්දො ආදිඅත්ථො, උපලක්ඛණනිද්දෙසො වායං, තෙන “විත්තසම්පදාය, පඤ්ඤාසම්පදායා”ති පදද්වයං සඬගණ්හාති. තෙනාහ “සීලවිත්තපඤ්ඤාසම්පදාහි අඤ්ඤා”ති. ඉමෙහි ච අසෙක්ඛසීලාදික්ඛන්ධත්තයං සඬගහිතන්ති චුත්තං “අරහත්තඵලමෙව”ති. තත්ථ කාරණං දස්සෙති “අරහත්තඵලපරියොසාන”න්තිආදිනා. ඉදඤ්ඤි කාකොලොකනමිව උභයාපෙක්ඛව්වනං.

සීහනාදකථාවණ්ණනා

402. අනුත්තරත්ති අනඤ්ඤසාධාරණතාය, අනඤ්ඤසාධාරණත්ථවිසයතාය ව අනුත්තරං. මහාසීහනාදන්ති මහන්තං බුද්ධසීහනාදං. අතිවිය අවචන්තවිසුද්ධතාය පරමවිසුද්ධං. “පරමන්ති උක්කට්ඨං. තෙනාහ උත්තම’න්ති” ආවරියෙන වුත්තං, උක්කට්ඨපරියායො ව පරමසද්දො අත්ථිති තස්සාධිප්පායො. සීලමෙවාති ලොකියසීලමත්තත්තා සීලසාමඤ්ඤමෙව. යථා අනඤ්ඤසාධාරණං භගවතො ලොකුත්තරසීලං සවාසනපටිපක්ඛධම්මවිද්ධංසනතො, එවං ලොකියසීලමිති අනඤ්ඤසාධාරණමෙව තදනුවිජ්ජිකභාවෙන පවත්තත්තා. එවඤ්ඤි “නාහං තත්ථා”ති පාළිවචනං උපපන්නං හොති. “යාවතා කස්සප අරියං පරමං සීල”න්ති ඉදං “සීලස්ස වණ්ණං භාසන්ති”ති එත්ථ ආකාරදස්සනං. “යදිදං අධිසීල”න්ති ඉදං පන “තත්ථා”ති පද්දවයෙ අනියමවචනං. “යදිදං අධිසීල”න්ති ව ලොකියලොකුත්තරවසෙන දුට්ඨමිති බුද්ධසීලං එකජ්ඣං කත්ථා වුත්තං, තස්මා ත-සද්දෙනපි උභයස්සෙව පරාමසන්නති දස්සෙතුං “තත්ථ සීලෙපි පරමසීලෙපි”තිආදිමාහ. සමසමන්ති සමෙන විසෙසනභූතෙන සීලෙන සමන්ති අත්ථං විඤ්ඤාපෙතුං “මම සීලසමෙන සීලෙන මයා සම”න්ති වුත්තං. තස්මිං සීලෙති දුට්ඨෙපි සීලෙ. ඉති ඉමන්ති එවං ඉමං සීලවිසයං. පට්ඨමන්ති උප්පත්තික්කමතො පට්ඨං පවත්තත්තා පට්ඨමතුං.

තපතීති කිලෙසෙ සන්තප්පති, විධමතීති අත්ථො. “තදෙවා”ති ඉමිනා තුල්‍යාධිකරණසමාසමාහ. ජිගුච්ඡතීති භිලෙති ලාමකතො යපෙති. ආරකා කිලෙසෙහිති කත්ථා නිද්දොසත්තා අරියා. ආරම්භවත්ථුවසෙනාති අට්ඨාරම්භවත්ථුවසෙන. විපස්සනාවීරියසඬබ්බානාති විපස්සනාසම්පයුත්තවීරියසඬබ්බානා. ලොකියමත්තත්තා තපොජිගුච්ඡාව. මග්ගඵලසම්පයුත්තා වීරියසඬබ්බානා තපොජිගුච්ඡාති අධිකාරවසෙන සම්බන්ධො. සබ්බුක්කට්ඨභාවතො පරමා නාම. යථා යුට්තො භාවො යොබ්බනං, එවං ජිගුච්ඡනො භාවො ජෙගුච්ඡං. යදිදං අධිජෙගුච්ඡන්ති සීලෙ විය ලොකියලොකුත්තරවසෙන දුට්ඨමිති බුද්ධජෙගුච්ඡං. තත්ථාති ජෙගුච්ඡෙපි අධිජෙගුච්ඡෙපි. කම්මස්සකතාපඤ්ඤාති “අත්ථි දින්නං, අත්ථි යිට්ඨ”න්තිආදි (ම. නි. 1.441; විභ. 793) නයප්පවත්තං ඤාණං. යථාහ විභට්ඨගෙ –

“තත්ථ කතරං කම්මස්සකතාඤාණං, අත්ථි දින්නං, අත්ථි යිට්ඨං, අත්ථි හුතං, අත්ථි සුකට්ඨක්කට්ඨානං කම්මානං ඵලං විපාකො...පෙ.... යපෙත්ථා සච්චානුලොමිකං ඤාණං සබ්බාපි සාසවා කුසලා පඤ්ඤා කම්මස්සකතාඤාණං”න්ති (විභ. 793).

සබ්බමිති හි අකුසලං අත්තතො වා හොතු, පරස්ස වා, න සකං නාම. කස්මා? අත්ථහඤ්ජනතො, අනත්ථජනනතො ව. තථා සබ්බමිති කුසලං සකං නාම. කස්මා? අනත්ථහඤ්ජනතො, අත්ථජනනතො ව. එවං කම්මස්සකභාවෙ පවත්තා පඤ්ඤා කම්මස්සකතාපඤ්ඤා නාම. විපස්සනාපඤ්ඤාති මග්ගසච්චස්ස, පරමත්ථසච්චස්ස ව අනුලොමනතො සච්චානුලොමිකසඤ්ඤිතා විපස්සනාපඤ්ඤා, ලොකියමත්තතො පඤ්ඤාව. ඉත්ථිලිඬගස්ස නපුංසකලිඬගවිපරියායො ඉධ ලිඬගවිපල්ලාසො. යායං අධිපඤ්ඤාති සීලෙ විය ලොකියලොකුත්තරවසෙන දුට්ඨාපි බුද්ධපඤ්ඤා. තත්ථාති පඤ්ඤායපි අධිපඤ්ඤායපි. යථාරහං පරිත්තමග්ගභාවතො විමුක්තියෙව නාම. මග්ගඵලවසෙන කිලෙසානං සමුච්ඡින්නපටිපස්සමහනාති සමුච්ඡෙදපටිපස්සද්ධිවිමුක්තියො. අප්ථ වා සම්මාචාචාදිවිරතීනං අධිසීලග්ගහණෙන, සම්මාචායාමස්ස අධිජෙගුච්ඡග්ගහණෙන, සම්මාදිට්ඨියා අධිපඤ්ඤාග්ගහණෙන ගහිතත්තා අග්ගහිතග්ගහණෙන සම්මාසඬකප්පසතිසමාධියො මග්ගඵලපරියාපන්නා සමුච්ඡෙදපටිපස්සද්ධිවිමුක්තියො දට්ඨබ්බා. නිස්සරණවිමුක්ති පන නිබ්බානමෙව. යා අයං අධිවිමුක්තීති සීලෙ වුත්තනයෙන දුට්ඨාපි අධිවිමුක්ති. තත්ථාති විමුක්තියාපි අධිවිමුක්තියාපි.

403. යං කිඤ්චි ජනවිචිත්තට්ඨානං සුඤ්ඤාගාරමිධාධිප්පෙනං. තත්ථ නදන්තෙන විනා අඤ්ඤො ජනො නත්ථිති දස්සෙතුං “එකකොවා”තිආදි වුත්තං. අට්ඨසු පරිසාසුති ඛත්තියපරිසා, බ්‍රාහ්මණගහපතිසමණවාතුමහාරාජිකතාවතී-සමාරබ්‍රහ්මපරිසාති ඉමාසු අට්ඨසු පරිසාසු.

තදත්ථං මජ්ඣිමාගග්ගවෙර මහාසීහනාදසුත්තපදෙන (ම. නි. 1.150) සාධෙන්නො “චත්තාරිමානී”තිආදිමාහ. තත්ථ වෙසාරජ්ජානීති විසාරදභාවා, ඤාණජපහනඅන්තරායිකනියානිකධම්මදෙසනානිමිත්තං කුතොවිපි අසන්තස්සනභාවා නිබ්භයභාවාති අත්ථො. “වෙසාරජ්ජ”න්ති හි වතුසු යානෙසු සාරජ්ජාභාවං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස

උප්පන්නසොමනස්සමයඤාණස්සෙතං නාමං. අඤ්ඤෙහි පන අසාධාරණතං දස්සෙතුං “තථාගතස්ස තථාගතවෙසාරජ්ජානී”ති වුත්තං. “යථා වා පුබ්බබුද්ධානං වෙසාරජ්ජානී පුඤ්ඤස්සයසම්පත්තියා ආගතානි, තථා ආගතවෙසාරජ්ජානී”ති වා දුතියස්ස තථාගතසද්දස්ස තුල්‍යාධිකරණත්තා එවං වුත්තං. අයං අට්ඨකථානගො. නෙරුත්තිකා පන වදන්ති “සමාසෙ සිද්ධෙ සාමඤ්ඤත්තා, සඤ්ඤාසද්දත්තා ච තථා වුත්ත”න්ති. ආසභං යානන්ති සෙට්ඨට්ඨානං උත්තමට්ඨානං. සබ්බඤ්ඤානං පටිජානනවසෙන අභිමුඛං ගච්ඡන්ති, අට්ඨපරිසං උපසඬකමන්තිති වා ආසභා, බුද්ධා, තෙසං යානන්තිපි අත්ථො.

අපිව තයො පුඬ්ගවා – ගවසතපෙට්ඨකො උසභො, ගවසභස්සපෙට්ඨකො වසභො. වජ්ජතපෙට්ඨකො වා උසභො, වජ්ජභස්සපෙට්ඨකො වසභො. එකගාමඛෙත්තෙ වා පෙට්ඨො උසභො, ද්විසු ගාමඛෙත්තෙසු පෙට්ඨො වසභො, සබ්බගවසෙට්ඨො සබ්බත්ථ පෙට්ඨො සබ්බපරිස්සයසභො සෙතො පාසාදිකො මහාභාරවභො අසනිසතසද්දෙහිපි අකම්පනීයො නිසභොති. නිසභොව ඉධ “උසභො”ති අධිප්පෙතො. ඉදම්පි හි තස්ස පරියායවචනං. උසභස්ස ඉදන්ති ආසභං, ඉදං පන ආසභං වියාති ආසභං. යථෙව හි නිසභසඬ්ඛාතො උසභො උසභබ්ලෙන සමන්තාගතො චතුහි පාදෙහි පථවිං උප්පිළෙත්වා අවලට්ඨානෙන තිට්ඨති, එවං තථාගතොපි දසතථාගතබ්ලෙන සමන්තාගතො චතුහි වෙසාරජ්ජපාදෙහි අට්ඨපරිසාපථවිං උප්පිළෙත්වා සදෙවකෙ ලොකෙ කෙනවි පච්චත්ථිකෙන පච්චාමිත්තෙන අකම්පියො අවලට්ඨානෙන තිට්ඨති. එවං තිට්ඨමානොව තං ආසභං යානං පටිජානාති උපගච්ඡති න පච්චක්ඛාති අත්තති ආරොපෙති. තෙන වුත්තං “ආසභං යානං පටිජානාති”ති.

සීහනාදං නදති “සෙට්ඨනාදං අභිතනාදං නදති”ති වුත්තොවායමත්ථො. අථ වා සීහනාදසද්ධිසං නාදං නදති. අයමත්ථො ඛන්ධවග්ගසංයුත්තෙ ආගතෙන සීහනාදසුත්තෙන (සං. නි. 3.78) දිපෙතබ්බො. යථා වා සීහො මීගරාජා පරිස්සයානං සහනතො, ගොණමහිං සමත්තවාරණාදිනං හනනතො ච “සීහො”ති වුච්චති, එවං තථාගතො මුනිරාජා ලොකධම්මානං සහනතො, පරප්පවාදානං හනනතො ච “සීහො”ති වුච්චති. එවං වුත්තස්ස සීහස්ස නාදං නදති. තත්ථ යථා මීගසීහො සීහබ්ලෙන සමන්තාගතො සබ්බත්ථ වසාරදො විගතලොමහංසො සීහනාදං නදති, එවං තථාගතසීහො දසතථාගතබ්ලෙන සමන්තාගතො අට්ඨසු පරිසාසු වසාරදො විගතලොමහංසො “ඉති රූප”න්තිආදිනා (සං. නි. 3.78; අ. නි. 8.2) නයෙන නානාවිධදෙසනාවිලාසසම්පන්නං සීහනාදං නදති. තෙන වුත්තං “පරිසාසු සීහනාදං නදති”ති.

පඤ්ඤං අභිසඬ්ඛරිත්වාති ඤාතුමිච්ඡිතං අත්ථං අත්තතො ඤාණබ්ලානුරූපං අභිසඬ්ඛරිත්වා. තඬ්ඬණඤ්ඤෙවාති පුච්ඡිතක්ඛණෙයෙව යානුප්පත්තිකපටිභානෙන විස්සජ්ජෙති. අජ්ඣාසයානුරූපං, අත්ථධම්මානුරූපඤ්ඤා විස්සජ්ජනතො චිත්තං පරිනොසෙතියෙව. අස්සාති සමණස්ස ගොතමස්ස. සොතබ්බං මඤ්ඤන්තිති අට්ඨක්ඛණවජ්ජිතෙන නවමෙන බණෙන ලබ්භමානත්තා “යං තො සත්ථා සාසති, තං මයං සොස්සාමා”ති ආදර්භාවජාතා මහත්තෙනෙව උස්සාහෙන සොතබ්බං සම්පට්චිත්තබ්බං මඤ්ඤති. කල්ලචිත්තා මුදුවිත්තාති පසාදාභිවුද්ධියා විගතපක්කිලෙසතාය කල්ලචිත්තා මුදුවිත්තා හොන්ති. මුද්ධප්පසන්නාති තුවජ්ජපසන්නා නිරත්ථකප්පසන්නා. පසන්නාකාරො නාම පසන්නෙහි කාතබ්බසක්කාරො, සො දුට්ඨො ධම්මාමිසපුජාවසෙන, තත්ථ ආමිසපුජං දස්සෙත්තො “පණ්ණානි”තිආදිමාහ. ධම්මපුජා පන පාළියමෙව “තථත්තාය පටිපජ්ජන්ති”ති ඉමිනා දස්සිතා. තථාභාවායාති යථාභාවාය යස්ස වට්ටදුක්ඛනිස්සරණස්ස අත්ථාය ධම්මො දෙසිතො, තථාභාවාය. තදෙවත්ථං දස්සෙතුං “ධම්මානුධම්මපටිපත්තිපුරණත්ථායා”ති වුත්තං. ධම්මානුධම්මපටිපත්ති හි වට්ටදුක්ඛනිස්සරණපරියොසානා, සා ච ධම්මානුධම්මපටිපත්ති යාය අනුපුබ්බියා පටිපජ්ජිතබ්බා, පටිපජ්ජන්නානඤ්ඤා සති අජ්ඣන්තිකඬ්ඛණමවායෙ එකංසිකා තස්සා පාරිපුරිති තං අනුපුබ්බිං දස්සෙත්තො “කෙවි සරණසු”තිආදිමාහ. යථා පුරෙන්නා පුරෙතුං සක්කොති නාම, තථා පුරණං දස්සෙතුං “සබ්බාකාරෙන පන පුරෙන්නි”ති වුත්තං.

ඉමස්මිං පනොකාසෙති “පටිපන්නා ච ආරාධෙන්නි”ති සීහනාදකිව්වපාරිපුරිට්ඨපනෙ පාළිපදෙසෙ. සමොධානෙනබ්බාති සඬකලයිතබ්බා. එකච්චං...පෙ.... පස්සාමිති හගවතො එකො සීහනාදො අසාධාරණො අඤ්ඤෙහි අප්පට්චත්තියො සෙට්ඨනාදො අභිතනාදොති කත්වා. එස නයො සෙසෙසුපි. අපරං තපස්සින්නි අධිකාරො. පුරිමානං දසන්නන්ති “එකච්චං තපස්සිං නිරයෙ නිබ්බත්තං පස්සාමි”ති වුත්තසීහනාදතො පට්ඨාය යාව “විමුත්තියා මය්හං සදිසො නත්ථි”ති වුත්තසීහනාදා පුරිමකානං දසන්නං

සිහනාදානං, නිද්ධාරණෙ වෙනං සාමිව්වනං. තෙනාහ “එකකස්සා”ති. “පරිසාසු ව නදති”ති ආදයො “පටිපන්නා ව මං ආරාධෙන්නී”ති පරියොසානා දස දස සිහනාදා පරිවාරා. “එකච්චං තපස්සිං නිරයෙ නිබ්බත්තං පස්සාමි”ති හි සිහනාදං නදන්නො භගවා පරිසාසු නදති විසාරදො හුත්වා නදති, තත්ථ ව පඤ්භං පුච්ඡන්ති, පඤ්භං විස්සජ්ජෙති, විස්සජ්ජනෙන පරස්ස චිත්තං ආරාධෙති, සුත්වා සොතබ්බං මඤ්ඤන්ති, සුත්වා ව භගවතො පසිදන්ති, පසන්නා ව පසන්නාකාරං කරොන්ති, යං පටිපන්නිං දෙසෙති, තථත්තාය පටිපජ්ජන්ති, පටිපන්නා ව මං ආරාධෙන්නීති එවං පරිවාරෙත්වා අත්ථයොජනා සම්භවති. අයමෙව නයො සෙසෙසුපි නවසු.

“එව”න්තිආදිනා යථාචුත්තානං සිහනාදානං සඬකලයිත්වා දස්සනං. තෙ දසාති “පරිසාසු ව නදති”ති ආදයො දස සිහනාදා. පුරිමානං දසන්නන්ති යථාචුත්තානං මූලභූතානං පුරිමකානං දසසිහනාදානං. පරිවාරවසෙනාති මූලිං කත්වා පච්චෙකං පරිවාරවසෙන යොජියමානා සතං සිහනාදා. පුරිමා ව දසාති මූලමූලියො කත්වා පරිවාරවසෙන අයොජියමානා පුරිමකා ව දසාති එවං දසාධිකං සිහනාදසතං හොති. අඤ්ඤස්මිං පන සුත්තෙති මජ්ඣිමාගමවූලසිහනාදසුත්තාදිමිහි (ම. නි. 1.193) තෙනාති සඬබ්බාමභත්තෙන. මහාසිහනාදත්තා ඉදං සුත්තං “මහාසිහනාද”න්ති වුවවති, න පන මජ්ඣිමනිකායෙ මහාසිහනාදසුත්තමිව වූලසිහනාදසුත්තමුපාදායාති අධිජපායො.

තිත්ථියපරිවාසකථාවණ්ණනා

404. පටිසෙධෙත්වාති තථා භාවාභාවදස්සනෙන පටික්ඛිපිත්වා. යං භගවා පාථිකවග්ගෙ උදුම්බරිකසුත්තෙ (දී. නි. 3.57) “ඉධ නිග්‍රොධ තපස්සි”තිආදිනා උපක්කිලෙසවිහාගං, පාරිසුද්ධිවිහාගඤ්ච දස්සෙන්නො සපරිසස්ස නිග්‍රොධපරිබ්බාජකස්ස පුරතො සිහනාදං නදති, තං දස්සෙතුං “ඉදානී”තිආදි චුත්තං. නදිතපුබ්බන්ති උදුම්බරිකසුත්තෙ ආගතනයෙන පුබ්බෙ නිග්‍රොධපරිබ්බාජකස්ස නදිතං. තපබ්‍රහ්මචාරීති උත්තමතපචාරී, තපෙන වා වීරියෙන බ්‍රහ්මචාරී. ඉදන්ති “රාජගහෙ...පෙ.... පඤ්භං අපුච්ඡි”ති පාළියං ආගතව්වනං. ආවරියෙන (දී. නි. ටී. 1.403) පන යථාචුත්තං අට්ඨකථාවචනමෙව පච්චාමට්ඨං. එත්ථ ව කාමං යදා නිග්‍රොධො පඤ්භමපුච්ඡි, භගවා චස්ස විස්සජ්ජෙසි, න තදා භගවා ගිජ්ඣකුටෙ පබ්බතෙ විහරති, රාජගහසමීපෙයෙව උදුම්බරිකාය දෙවියා උය්‍යානෙ විහරති තත්ථෙව තථා පුච්ඡිත්තා, විස්සජ්ජිත්තා ව, තථාපි ගිජ්ඣකුටෙ පබ්බතෙ භගවතො විහාරො න තාව විච්ඡින්නො, තස්මා පාළියං “තත්‍ර ම”න්තිආදිවචනං, අට්ඨකථායඤ්ච “තත්‍ර රාජගහෙ ගිජ්ඣකුටෙ පබ්බතෙ විහරන්තං ම”න්තිආදිවචනං. චුත්තන්ති ඉමමත්ථමපි “යං තං භගවා”තිආදිනා විඤ්ඤාපෙතිති දට්ඨබ්බං. “ගිජ්ඣකුටෙ පබ්බතෙ”ති ඉදං තත්ථ කතවිහාරං සන්ධාය චුත්තන්ති දස්සෙති “ගිජ්ඣකුටෙ මහාවිහාරෙ”ති ඉමිනා. උදුම්බරිකායාති තන්තාමිකාය. උය්‍යානෙති තත්ථ කතපරිබ්බාජකාරාමං සන්ධාය වදති. නිග්‍රොධො නාම ඡන්තපරිබ්බාජකො. සන්ධානො නාම පඤ්චඋපාසකසතපරිවාරො අනාගාමිඋපාසකො. කථාසල්ලාපන්ති “යග්ගෙ ගහපති ජානෙය්‍යාසි, කෙන සමණො ගොතමො සද්ධිං සල්ලපති”තිආදිනා (දී. නි. 3.53) සල්ලාපකථං. පරන්ති අතිසයත්ථෙ නිපාතො. වියාති පදපූරණමත්තෙ යථා තං “අතිවියා”ති. අන්ධබාලන්ති පඤ්ඤාවක්ඛුනා අන්ධං බාලජනං. යොගෙති නයෙ, දුක්ඛනිස්සරණුපායෙති අත්ථො.

405. අනෙනාති භගවතා. බන්ධකෙති මහාවග්ගෙ පබ්බජ්ජබන්ධකෙ (මහාව. 96) යං පරිවාසං පරිවසතිති යොජනා. “පුබ්බෙ අඤ්ඤතිත්ථියො භූතොති අඤ්ඤතිත්ථියපුබ්බො”ති (සාරත්ථ. ටී. 76) ආවරියසාරිපුත්තත්ථෙරෙන චුත්තං. පට්ඨං පබ්බජ්ජං ගහෙත්වා ව පරිවසතිති ආහ “සාමණෙරභූමියං ඨිකො”ති. තන්ති ද්විහි ආකාරෙහි චුත්තං පරිවාසං. පබ්බජ්ජන්ති “ආකඬ්ඛති පබ්බජ්ජං, ආකඬ්ඛති උපසම්පද”න්ති එත්ථ චුත්තං පබ්බජ්ජග්ගණං. “උත්තරිදිරත්තතිරත්තං සහසෙය්‍යං කප්පෙය්‍යා”ති (පාවි. 51) එත්ථ දිරත්තග්ගණං විය වචනසිලිට්ඨතාවසෙනෙව චුත්තං. යස්මා පන සාමණෙරභූමියං ඨිකෙනෙව පරිවසිතබ්බං, න ගිහිභූතෙන, තස්මා අපරිවසිත්වායෙව පබ්බජ්ජං ලභති. න ගාමජ්ජවෙසනාදීනි එත්ථ ආදිසද්දෙන නවෙසියාවිධවාථුල්ලකුමාරිකපණ්ඩකතික්ඛුනිගොචරතා, සබ්‍රහ්මචාරිනං කිං කරණියෙසු දක්ඛනාලසාදිනා, උද්දෙසපරිපුච්ඡාදිසු තිබ්බවිජන්දනා, යස්ස තිත්ථායතනතො ඉධාගතො, තස්ස අවණ්ණහණෙන අත්තමනතා, බුද්ධාදීනං අවණ්ණහණෙන අනත්තමනතා, යස්ස තිත්ථායතනතො ඉධාගතො, තස්ස වණ්ණහණෙන අනත්තමනතා, බුද්ධාදීනං වණ්ණහණෙන අත්තමනතාති ඉමෙසං සත්තවත්තානං සඬගහො වෙදිතබ්බො. පූරෙන්නෙන

පරිවසිතබ්බන්ති යදා පරිවසති, තදා පුරමානෙන පරිවසිතබ්බං. අවයවත්තපුරණෙනාති යථාචුත්තානං අවයවන්තං වත්තානං පුරණෙන. එත්ථාති පරිවාසෙ, උපසම්පදාය වා. සංසිත්වා කොට්ටෙන්වාති අප්ඤ්ඤාසංචිතං සනවසෙන සුචණ්ණං විය සංසිත්වා කොට්ටෙන්වා. පබ්බජ්ජායාති නිදස්සනමත්තං. උපසම්පදාපි හි තෙන සඛගස්සති.

“ගණමජ්ඣෙ නිසිදිත්වාති උපසම්පදාකම්මස්ස ගණප්පහොනකානං හික්ඛුනං මජ්ඣෙ සඛසත්ථෙරො විය තස්ස අනුග්ගහත්ථං නිසිදිත්වා”ති (දී. නි. ටී. 1.405) ආවරියෙන චුත්තං, ඉදානි පන බහුසුචි පොත්ථකෙසු “තං නිසිදාපෙත්වා”ති කාරිතවසෙන පායො දිස්සති. අවිරමුපසම්පන්නස්ස අස්සාති අවිරුපසම්පන්නො, අත්ථමත්තං පන දස්සෙතුං “උපසම්පන්නො හුත්වා නවිරමෙවා”ති ආහ. කායචිත්තවිවේකාව ඉධාධිප්පෙනා උපධිවිවේකත්ථං පටිපජ්ජනාධිකාරත්තාති චුත්තං “කායෙන වෙව චිත්තෙන වා”ති. වූපකට්ඨොති විචිත්තො. තාදිසස්ස සීලවිසොධනෙ අප්පමාදො අචුත්තසිද්ධොති කම්මට්ඨානෙ අප්පමාදමෙව දස්සෙති. පෙසිතචිත්තොති නිබ්බානං පති පෙසිතචිත්තො, තත්තිත්තො තප්පොණො තප්පබ්බාරොති චුත්තං හොති, එවංභූතො ව තථා අනපෙක්ඛතාය විස්සජ්ජිතකායො නාමාති අධිප්පායමාවිකාතුං “විස්සට්ඨඅත්තභාවො”ති චුත්තං. අත්තාති වෙත්ථ චිත්තං චූච්චති රූපකායස්ස අවිසයත්තා. යස්සාති අරහත්තඵලස්ස. ජාතිකුලපුත්තාපි ආචාරසම්පන්නා එව අරහත්තාධිගමාය පබ්බජ්ජාපෙක්ඛා හොත්තිති තෙපි ජාතිකුලපුත්තෙ තෙහෙව ආචාරකුලපුත්තෙහි එකසඛගහෙ කරොත්තො “ආචාරකුලපුත්තා”ති ආහ. ඉමිනා හි ආචාරසම්පන්නා ජාතිකුලපුත්තාපි සඛගහිනා හොත්ති. ආචාරසම්පන්නානමෙවාධිප්පෙනභාවො ව “සම්මදෙවා”ති සද්දන්තරෙන විඤ්ඤායති. “ඔතිණ්ණොමිති ජාතියා”තිආදිනා නයෙන හි සංවෙගපුබ්බිකං යථානුසිට්ඨං පබ්බජ්ජං සන්ධාය “සම්මදෙවා”ති චුත්තං. තෙනාහ “හෙතුනාව කාරණෙනෙවා”ති. තත්ථ හෙතුනාති නයෙන උපායෙන. කාරණෙනෙවාති තබ්බිවරණවචනං. තත්ති අරහත්තඵලං. තදෙව හි “අනුත්තරං බ්‍රහ්මචරියපරියොසාන”ත්ති වත්තුමරහති අඤ්ඤෙසං තථා අභාවතො. “යංතංසද්දා නිව්වසම්බන්ධා”ති සද්දනෙයනපි තදත්ථං දස්සෙති “තස්ස හී”තිආදිනා. “යස්සත්ථාය...පෙ.... පබ්බජ්ජන්ති”ති පුබ්බෙ චුත්තස්ස තස්ස අරහත්තඵලස්ස අත්ථාය කුලපුත්තා පබ්බජ්ජන්ති, තස්මා අරහත්තඵලමිධාධිප්පෙනත්ති විඤ්ඤායතිති අධිප්පායො. නත්ථි පරො ජනො තථා සවිජ්ඣකරණෙ පච්චයො යස්සාති අපරප්පච්චයො, තං. උප-සද්දො විය සං-සද්දොපි ධාතුසද්දානුචත්තකොති චුත්තං “පාපුණ්ත්වා”ති, පත්වා අධිගන්ත්වාති අත්ථො. උප-සද්දො වා ධාතුසද්දානුචත්තකො, සං-සද්දො පන ධාතුවිසෙසකොති ආහ “සම්පාදෙත්වා”ති, අසෙක්ඛා සීලසමාධිපඤ්ඤායො නිප්පාදෙත්වා, පරිපුරෙත්වාවාති අත්ථො.

නිට්ඨාපෙතුන්ති නිගමනවසෙන පරියොසාපෙතුං. “බ්‍රහ්මචරියපරියොසානං...පෙ.... විහාසී”ති ඉමිනා එව හි අරහත්තනිකුටෙන දෙසනා පරියොසාපිතා, තං පන නිගමෙතුං “අඤ්ඤතරො...පෙ.... අහොසී”ති ධම්මසඛගාහකෙහි චුත්තං. එකතොව ඉධ අඤ්ඤතරො, න පන නාමගොත්තාදීහි අපාකටතො. අරහත්තානන්ති උබ්බාහනෙ වෙතං සාම්චවනං. තථා උබ්බාහිතත්තා ව තෙසමබ්බන්තරොති අත්ථො ආපන්නොති අධිප්පායං දස්සෙත්තො “හගවතො”තිආදිමාහ. කෙච් පන එවං වදන්ති – අරහත්තානන්ති වෙතං සම්බන්ධෙයෙව සාම්චවනං, අතො වෙත්ථ සහ පාඨසෙසෙන අධිප්පායමත්ථං දස්සෙතුං “හගවතො”තිආදි චුත්තන්ති. යං පනෙත්ථ අත්ථතො න විහත්තං, තං සුචිඤ්ඤායාමෙව.

ඉති සුමඬගලවිලාසිනියා දීඝනිකායට්ඨකථාය පරමසුබ්බමගම්භීරුරුහුබ්බන්තපරිදීපනාය සුචිලවිපුලපඤ්ඤාවෙයාත්තියජනනාය සාධුචිලාසිනියා නාම ලීනත්ථප්පකාසනියා මහාසිහනාදසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථපකාසනා.

මහාසිහනාදසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. පොට්ඨපාදසුත්තවණ්ණනා

පොට්ඨපාදපරිබ්බාජකවත්ථුවණ්ණනා

406. එවං මහාසිහනාදසුත්තං සංවණ්ණෙත්වා ඉදානි පොට්ඨපාදසුත්තං සංවණ්ණෙත්තො යථානුපුබ්බං සංවණ්ණනොකාසස්ස පත්තභාවං විභාවෙතුං, මහාසිහනාදසුත්තස්සානන්තරං සඬ්භිතස්ස සුත්තස්ස පොට්ඨපාදසුත්තභාවං වා පකාසෙතුං “එවං මෙ සුතං...පෙ.... සාවත්ථියන්ති පොට්ඨපාදසුත්ත”න්ති ආහ. “සාවත්ථිය”න්ති ඉදං සමීපත්ථෙ භූමිමන්ති දස්සෙතුං “සාවත්ථියං උපනිස්සායා”ති වුත්තං, විචරාදිපච්චයපට්ඨිධ්මාය උපනිස්සයං කත්වාති අත්ථො. ඡෙතො නාම රාජකුමාරො, තෙන රොපිතත්තා සංවඬ්ඪිතත්තා පරිපාලිතත්තා ඡෙතස්ස වනං උපවනන්ති අත්ථමාහ “ඡෙතස්ස කුමාරස්ස වනෙ”ති. සුදත්තො නාම ගහපති අනාථානං පිණ්ඩස්ස දායකත්තා අනාථපිණ්ඩිකො. තෙන ඡෙතස්ස හත්ථතො අට්ඨාරසභිරඤ්ඤකොට්ඨිසත්ථරණෙන තං කිණ්ණිවා අට්ඨාරසභිරඤ්ඤකොට්ඨිසෙනෙව සෙනාසනං කාරාපෙත්වා අට්ඨාරසභිරඤ්ඤකොට්ඨිසෙනෙව විහාරමහං නිට්ඨාපෙත්වා එවං චතුපඤ්ඤාසභිරඤ්ඤකොට්ඨිසච්චිවාගෙන සො ආරාමො බුද්ධප්පමුඛස්ස භික්ඛුසඬ්ඪස්ස නියානිතො. තෙනාහ “අනාථපිණ්ඩිකෙන ගහපතිනා ආරාමො කාරිතො”ති. පුජ්ථප්පලපල්ලවාදිගුණසමීපත්තියා, පාණිනො නිවාසථාසුතාදිනා වා විසෙසෙන පබ්බජිතා තතො තතො ආගම්ම රමන්ති අනුක්කණ්ඨිතා හුත්වා නිවසන්ති එත්ථාති ආරාමො. අථ වා යථාචුත්තගුණසමීපත්තියා තත්ථ තත්ථ ගතෙපි අත්තතො අභිහන්තරෙ ආනෙත්වා රමෙතිති ආරාමො.

ඓවාටො යස්ස පාදෙසු ජාතොති පොට්ඨපාදො. ඓවාටො පොට්ඨොති හි පරියායො. පරිබ්බාජකො දුට්ඨො ඡන්තපරිබ්බාජකො, අච්ඡන්තපරිබ්බාජකො ව. තත්ථ අච්ඡන්තපරිබ්බාජකොපි අවෙලකො ආජීවකොති දුට්ඨො. තෙසු අවෙලකො සබ්බෙන සබ්බං නග්ගො, ආජීවකො පන උපරි එකමෙව වත්ථං උපකච්ඡකන්තරෙ පවෙසෙත්වා පරිහරති, හෙට්ඨා නග්ගො. අයං පන දුට්ඨොපෙස න භොතිති වුත්තං “ඡන්තපරිබ්බාජකො”ති, වත්ථච්ඡායාජාදනපබ්බජ්ජපගතත්තා ඡන්තපරිබ්බාජකසඬ්ඪාං ගතොති අත්ථො. බ්‍රාහ්මණමහාසාලොති මහාවිභවතාය මහාසාරතං පත්තො බ්‍රාහ්මණො. ගණාවරියොති සාපෙක්ඛතාය සමාසො. සමයන්ති සාමඤ්ඤනිද්දෙසො, එකසෙසනිද්දෙසො වා, තං තං සමයන්ති අත්ථො. පච්ඡන්තිති පකාරතො චදන්ති, අත්තනා අත්තනා උග්ගහිතනියාමෙන යථා තථා සමයං චදන්තිති අත්ථො. තාරුක්ඛොති තස්ස නාමං. පභුති සද්දෙන තොදෙයාජාණුසොණිසොණදණ්ඩකුට්ඨනාදිකෙ සඬ්ගණ්හාති, ආදිසද්දෙන පන ඡන්තපරිබ්බාජකාදිකෙ. තින්දුකො නාම කාලක්ඛන්ධරුක්ඛො. චිරන්ති පන්ති. තින්දුකා චිරං එත්ථ සන්තිති තින්දුකචිරො. තථා එකා සාලා එත්ථාති එකසාලකො. භූතපුබ්බගතියා තමත්ථං විත්ථාරතො දස්සෙත්තො “යස්මා”තිආදිමාහ. ඉති කත්වාති ඉමිනා කාරණෙන. “තස්මි”න්තිආදිනා යථාපාඨං විභත්‍යන්තදස්සනං.

අනෙකාකාරානවසෙසඤ්ඤායත්ථවිභාගතො, අපරාපරුප්පත්තිතො ව හගවතො ඤාණං ලොකෙ පත්ථට්ඨිව භොතිති වුත්තං “සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණං පත්ථරිත්වා”ති, යතො තස්ස ඤාණජාලනා වුච්චති. වෙනෙයානං තදන්තොගධභාවො හෙට්ඨා වුත්තොව. වෙනෙයාසත්තපරිග්ගණ්හනත්ථං සමන්තාභාරෙ කතෙ පඨමං නෙසං වෙනෙයාභාවෙනෙව උපට්ඨානං භොති, අථ සරණගමනාදිවසෙන කිච්චනිප්ඵන්ති විමංසියති ආහ “කිත්තු බො භවිස්සතිති උපපරික්ඛන්තො”ති. නිරොධන්ති සඤ්ඤානිරොධං. නිරොධා වුට්ඨානන්ති තතො නිරොධතො වුට්ඨානං සඤ්ඤාප්පත්තිං. සබ්බබුද්ධානං ඤාණෙන සංසන්දිත්වාති යථා තෙ නිරොධං, නිරොධතො වුට්ඨානඤ්ච බ්‍යාකරිංසු, බ්‍යාකරිස්සන්ති ව, තථා බ්‍යාකරණවසෙන සංසන්දිත්වා. කතිපාභව්වයෙනාති ද්විභතිභව්වයෙන. පාළියමෙව හි ඉමමත්ථං වක්ඛති. සරණං ගමිස්සති “සරණ”මිති ගමිස්සති. “හත්ථිසාරිපුත්තොති හත්ථිසාරිතො පුත්තො”ති (දී. නි. ටී. 1.406) ආචරියෙන වුත්තං. අධුනා පන “විත්තො හත්ථිසාරිපුත්තො” ත්වෙව පාඨො දිස්සති, විත්තො නාම හත්ථාවරියස්ස පුත්තොති අත්ථො.

සුරත්තදුපට්ඨන්ති රජනෙන සම්මා රත්තං දිගුණං අන්තරවාසකං පරිවත්තනවසෙන නිවාසෙත්වා. “සුගන්ධරපබ්බතං පරික්ඛිපිත්වා”ති ඉදං පරිකප්පවචනං “තාදිසො අත්ථි වෙ, තං වියා”ති. මෙසවණ්ණන්ති රත්තමෙසවණ්ණං, සඤ්ඤාපහානුරඤ්ජිතමෙසසඬ්ඪකාසන්ති අත්ථො. පඨමෙන චෙත්ථ සණ්ඨානසමීපත්තිං දස්සෙති, දුතියෙන වණ්ණසමීපත්තිං. එකංසවරගතන්ති වාමංසවරප්පවත්තං. තථා හි සුත්තනිපාතට්ඨකථායං වඬ්ඨිසසුත්තවණ්ණනායං වුත්තං “එකංසන්ති ව වාමංසං පාරුපිත්වා ධීතස්සෙනං අධිවචනං. යතො යථා වාමංසං පාරුපිත්වා ධීතං භොති, තථා චීවරං කත්වාති එවමස්සත්ථො වෙදිතබ්බො”ති [සු. නි. අට්ඨ. නිග්‍රොධකප්පසුත්ත (වඬ්ඨිසසුත්ත) වණ්ණනා] තත්ථ එතන්ති “එකංසං චීවරං කත්වා”ති වචනං. යතොති යථාචුත්තවචනස්ස පාරුපිත්වා ධීතස්සෙව අධිවචනත්තා එවමස්ස

අත්පො වෙදිතබ්බොති සම්බන්ධො. පච්චග්ගන්ති එකං කත්වා අනධිට්ඨිතකාලෙ පාටෙක්කං මහග්ගං, පච්චග්ගං වා අභිනවං, අබ්භුණ්භෙ තඬ්ඨණෙ නිබ්බන්තන්ති අත්පො. පුරිමඤ්චෙන්ථ අත්ථවිකප්පං කෙවි න ඉච්ඡති. තථා හි ආවරියෙනෙව උදානට්ඨකථායං වුත්තං “පච්චග්ගෙති අභිනවෙ, පච්චෙකං මහග්ගයා පච්චග්ගෙති කෙවි, තං න සුන්දරං. න හි බුද්ධා භගවන්තො මහග්ගං පටිග්ගණ්භන්ති, පරිභුඤ්ජන්ති වා”ති, ඉධාපි තෙන පච්චිමොයෙව අත්ථවිකප්පො ගතිතො. අභිනවයා “පච්චග්ග”න්ති ව ඉදං ආදිතො තථා ලද්ධවොභාරෙන, අනඤ්ඤපරිභොගයා ව වුත්තං, තථා වා සත්ථු අධිට්ඨානෙන තං පත්තං සබ්බකාලං “පච්චග්ග”න්ත්වෙව වුච්චති. සෙලමයපත්තන්ති මුග්ගගණ්ණසිලාමයං චතුමහාරාජදත්තියං පත්තං. අයමෙව හි භගවතා නිච්චපරිභුන්තො පත්තො සමචිත්තසුත්තවණ්ණනාදිසුපි (අ. නි. අට්ඨ. 2.2.37) තථා වුත්තන්තා.

407. අත්තනො රුච්චසෙන අප්ප්ඤ්ඤාසයවසෙන, න පරෙහි උස්සාහිතොති අධිප්පායො.
“අතිප්පගභාවමෙව දිස්වා”ති ව ඉදං භූතකථනං න තාව භික්ඛාචරණවෙලා සම්පත්තාති දස්සනත්ථං. භගවා හි තදා කාලස්සෙව විහාරතො නික්ඛන්තො “වාසනාභාගියාය ධම්මදෙසනාය පොට්ඨපාදං අනුග්ගණ්ඨිස්සාමි”ති. පාළියං අතිප්පගො ඛොති එත්ථ “පගො”ති ඉදං කච්චායනමනෙන ප-ඉච්චපසග්ගතො ඔ-කාරග-කාරාගමනෙ සිද්ධං. ප-සද්දොයෙව පාතොඅත්ථං වදති. අඤ්ඤෙසං පන සද්දවිදුනං මනෙන පාතොපදම්ච නෙපාතිකං. තෙනෙව තත්ථ තත්ථ අට්ඨකථාසු (දී. නි. අට්ඨ. 3.1) වුත්තං “අතිප්පගො ඛොති අතිවිය පාතො”ති. අපිච පයමං ගච්ඡති දිවසභාවෙන පවත්තති පගොති නිබ්බවනං ඉමිනා දස්සිතං. දුට්ඨො ඛලුසද්දො විය හි පගොති සද්දො නාමනිපාතොපසග්ගවසෙන තිච්චො. එවඤ්ඤි ඉධ “අතිප්පගභාවමෙව දිස්වා”ති වචනං උපපන්නං හොති.

යංනුනාති එස නිපාතො අඤ්ඤත්ථ සංසයපරිදීපනො, ඉධ පන සංසයපතිරූපකපරිදීපනොව. කස්මා “සංසයපරිදීපනෙ”ති වුත්තං, නනු බුද්ධානං සංසයො නත්ථිති ආහ “බුද්ධානඤ්ඤා”තිආදි. සංසයො නාම නත්ථි ඛොධිමුලෙ එව තස්ස සමුග්ගාචිතන්තා. පරිචිතක්කපුබ්බභාගොති අධිප්පෙතකිච්චස්ස පුබ්බභාගෙ පවත්තපරිචිතක්කො. එසාති “කරිස්සාම, න කරිස්සාමා”තිආදිකො එස විත්තාවාරො සබ්බබුද්ධානං ලබ්භති සම්භවති විචාරණවසෙනෙව පවත්තනතො, න පන සංසයවසෙන. තෙනාහාති යෙනෙස සබ්බබුද්ධානං ලබ්භති, තෙන භගවා එවමාහාති ඉමමෙව පාළිං ඉමස්ස අත්ථස්ස සාධකං කරොති. අයං අට්ඨකථාතො අපරො නයො – යංනුනාති පරිකප්පනෙ නිපාතො. “උපසඬ්ඤාමෙයා”න්ති කිරියාපදෙන වුච්චමානොයෙව හි අත්පො අනෙක ජොතියති. තස්මා අහං යංනුන යදි පන උපසඬ්ඤාමෙයාං සාධු වතාති යොජනා. “යදි පනා”ති ඉදම්පි තෙන සමානත්ථන්ති වුත්තං “යදි පනාහන්ති අත්පො”ති.

408. අස්සාති පරිබ්බාජකපරිසාය. උද්ධංගමනවසෙනාති උත්තනබ්භුලකාය උග්ගන්ත්වා
උග්ගන්ත්වා පවත්තනවසෙන. දිසාසු පත්ථට්ඨවසෙනාති විපුලභාවෙන භූතපරම්පරාය සබ්බදිසාසු
පත්ථරණවසෙන. එත්ථ ව පාළියං යථා උත්තනපායො සද්දො උත්තාදො, එථා විපුලභාවෙන උපරුපරි
පවත්තොපි උත්තාදොයෙවාති තදුභයං එකප්පං කත්වා “උත්තාදිනියා”ති වුත්තං, පුන තදුභයමෙව
විභාගං කත්වා “උච්චාසද්දමභාසද්දායා”ති. අතො පාළිනායානුරූපමෙව අත්ථං විචරති දට්ඨබ්බං. ඉදාති
පරිබ්බාජකපරිසාය උච්චාසද්දමභාසද්දතාකාරණං, තස්ස ව පවත්තිආකාරං දස්සෙන්තො
“තෙසඤ්ඤි”තිආදිමාහ. බාලාතපෙති අභිනවුග්ගතසුරියාතපෙ. කාමස්සාදො නාම කාමගුණස්සාදො.
භවස්සාදො නාම කාමරාගාදිසභගතො භවෙසු අස්සාදො.

සුරියුග්ගමනෙ ඛජ්ජොපනම්ච නිප්පහනං සන්ධාය වුත්තං “ඛජ්ජොපනකුපමා ජාතා”ති.
 ලාභසක්කාරොපි නො පරිහිනොති අත්පො බාවෙරුජාතකෙන (ජා. 1.4.154) දිපෙතබ්බො.
 පරිසදොසොති පරිසාය පවත්තදොසො.

409. සණ්ඨපෙසිති සඤ්ඤාමනවසෙන සම්මදෙව යපෙසි. සණ්ඨපනඤ්චෙන්ථ තිරච්ඡානකථාය
අඤ්ඤාමඤ්ඤස්මිං අගාරවස්ස වජාපනවසෙන ආචාරසික්ඛාපනං, යථාවුත්තදොසස්ස නිගුහනඤ්ච
හොතිති ආහ “සික්ඛාපෙසි”තිආදි. නන්ති පරිසං. අප්පසද්දන්ති නිස්සද්දං උච්චාසද්දමභාසද්දාභාවං.
“එකො නිසීදති”තිආදි අත්ථාපත්තිදස්සනං. වුද්ධන්ති ලාභගුණවුද්ධං. පත්ථයමානොති පත්ථයනහෙතු.
 මානන්තෙ හි ලක්ඛණෙ, හෙතුම්හි ව ඉච්ඡන්ති සද්දවිදු. ඉදාති තමත්ථං විත්ථාරෙතුං “පරිබ්බාජකා

කිරා” තිආදි ආරද්ධං. අපරද්ධන්ති අපරජ්ඣන්තං. නප්පමජ්ජන්ති පමාදං න ආපජ්ජන්ති, න අගාරවං කරොන්තිති චුත්තං හොති.

410. නො ආගතෙ ආනන්දොති අම්භාකං හගවති ආගතෙ ආනන්දො පිති හොති. “විරස්සං ඛො හන්තෙ හගවා ඉමං පරියායමකාසී”ති වචනං පුබ්බෙපි තත්ථ ආගතපුබ්බත්තා චුත්තවචනම්ව හොතිති වොදනං සමුට්ඨාපෙත්වා පරිහරන්තො “කස්මා ආභා”තිආදිමාහ. පියසමුදාවාරාති පියාලාපා. තස්මාති තථා පියසමුදාවාරස්ස පවත්තනතො. න කෙවලං අයමෙව, අථ ඛො අඤ්ඤෙපි පබ්බජිතා යෙභුයොන හගවතො අපචිතිං කරොන්තෙවාති තදඤ්ඤෙසම්පි බාහුල්ලකම්මෙන තදත්ථං සාධෙතුං “හගවන්තඤ්ඤි”තිආදි චුත්තං. තත්ථ කාරණමාහ “උච්චාකුලීනතායා”ති, මහාසම්මතරාජතො පට්ඨාය අසම්භින්නඛත්තියකුලතායාති අත්ථො. තථා හි සොණදණ්ඨෙති චුත්තං “සමණො ඛලු හො ගොතමො උච්චාකුලා පබ්බජිතො අසම්භින්නඛත්තියකුලා”ති, (දී. නි. 1.304) තෙන සාසනෙ අප්පසන්නානම්පි කුලගාරවෙන හගවති අපචිතිං දස්සෙති. එතස්මිං අන්තරෙ කා නාම කථාති යථාචුත්තපරිච්ඡේදබ්හන්තරෙ කීදිසා නාම කථා. විජ්ජකතාති ආරද්ධා හුත්වා අපරියොසිතා. “කා කථා විජ්ජකතා”ති පන වදන්තො අත්ථතො තස්සා පරියොසාපනං පටිජානාති නාම. කා කථාති ව අවිසෙසවොදනා, තස්මා යස්සා තස්සා සබ්බස්සාපි කථාය පරියොසාපනං පටිඤ්ඤාතං හොති, තඤ්ච පටිජානනං පදෙසඤ්ඤුනො අවිසංයන්ති ආහ “යාව...පෙ.... සබ්බඤ්ඤුපචාරණං පචාරෙසී”ති. එසාති පරිබ්බාජකපරිසාය කථිතා රාජකථාදිකා. නිස්සාරාති නිරත්ථකභාවෙන සාරරහිතා.

අභිසඤ්ඤානිරොධකථාවණ්ණනා

411. “තිට්ඨතෙසා”ති එතස්ස ආපන්නමත්ථං දස්සෙන්නො “සවෙ”තිආදිමාහ. සුකාරණන්ති සුන්දරං අත්ථාවහං භිතාවහං කාරණං. යත්ථාති අඤ්ඤතරිස්සං සාලායං. නානාතිත්ථසඬ්ඛාතාසු ලද්ධිසු නියුත්තාති නානාතිත්ථියාණියසද්දෙන. ණකසද්දෙන වා ක-කාරස්ස ය-කාරං කත්වා යථා “අන්තියො”ති. “අයං කිං වදති අයං කිං වදති”ති කුතුහලං කොලාහලමෙත්ථ අත්ථීති කොතුහලා, සා එව සාලා කොතුහලසාලාති ආහ “කොතුහලුප්පත්තිට්ඨානතො”ති. උපසග්ගමත්තං ධාත්වත්ථානුවත්තනතො. සඤ්ඤාසිසෙනායං දෙසනා, තස්මා සඤ්ඤාසහගතා සබ්බෙපි ධම්මා ගස්හන්ති, තත්ථ පන චිත්තං පධානන්ති චුත්තං “චිත්තනිරොධෙ”ති. පහනවසෙන පන අවිචන්තනිරොධස්ස තෙහි අනධිජ්ජෙතත්තා, අවිසයත්තා ව “බණ්කනිරොධෙ”ති ආහ. කාමං සොපි තෙසං අවිසයොව, අත්ථතො පන නිරොධකථා වුවිචමානා තත්ථෙව තිට්ඨති, තස්මා අත්ථාපත්තිමත්තං පති තථා චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තස්සාති අභිසඤ්ඤානිරොධකථාය. “කිත්තිසොසො”ති ‘අහො බුද්ධානුභාවො, හවන්තරපටිච්ඡන්තම්පි කාරණං එවං හත්ථාමලකං විය පච්චක්ඛතො දස්සෙති, සාවකෙ ව එදිසෙ සංවරසමාදානෙ පතිට්ඨාපෙති”ති ථුතිසොසො යාව හවග්ගා පත්ථරතීති. ආවරියෙන චුත්තං. ඉදානි පන “සකලජම්බුදිපෙ හගවතො කථාකිත්තිසොසො පත්ථරති”ති පාඨො දිස්සති. පටිභාගකිරියන්ති පළාසවසෙන පටිභාගභුතං පයොගං. හවන්තරසමයන්ති තත්ත තත්ත වුවිචානසමයං අභුතපරිකප්පිතං කිඤ්චි උස්සාරියවත්ථුං අත්තතො සමයං කත්වා කටෙත්ති. කිඤ්චිදෙව සික්ඛාපදන්ති “එකමුලකෙන හවිතබ්බං, එත්තකං වෙලං එකස්මිංයෙව යානෙ නිසීදිතබ්බං”න්ති එවමාදිකං කිඤ්චිදෙව කාරණං සික්ඛාකොට්ඨාසං කත්වා පඤ්ඤපෙත්ති. නිරොධකථන්ති නිරොධසමාපත්තිකථං.

තෙසුති කොතුහලසාලායං සන්නිපතිතෙසු නානාතිත්ථියසමණබ්බාහ්මණෙසු. එකච්චෙති එකෙ. පුරිමොති “අහෙතු අප්පච්චයා පුරිසස්ස සඤ්ඤා උප්පජ්ජන්තිපි නිරුජ්ඣන්තිපි”තිආදිනා චුත්තවාදී. එත්ථාති වතුසු වාදිසු. ය්වායං ඉධ උප්පජ්ජන්ති සම්බන්ධො. සමාපත්තින්ති අසඤ්ඤිභවාචහං වායොකසිණපරිකම්මං, ආකාසකසිණපරිකම්මං වා රූපාවචරවතුත්ථජ්ඣානසමාපත්තිං, පඤ්චමජ්ඣානසමාපත්තිං වා. නිරොධෙති හෙට්ඨා චුත්තනයෙන සඤ්ඤානිරොධෙ. හෙතුං අපස්සන්තොති යෙන හෙතුනා අසඤ්ඤිභවෙ සඤ්ඤාය නිරොධො සබ්බසො අනුප්පාදො, යෙන ව තතො චුත්තස්ස ඉධ පඤ්චවොකාරභවෙ සඤ්ඤාය උප්පාදො, තදුභයම්පි හෙතුං අවිසයතාය අපස්සන්තො.

දුතියොති “සඤ්ඤා හි හො පුරිසස්ස අත්තා”තිආදිනා චුත්තවාදී. නන්ති පඨමවාදිං. නිසෙධෙත්වාති “න ඛො පන මෙතං හො එවං හවිස්සති”ති එවං පටික්ඛිපිත්වා. මිගසිඬගතාපසස්සාති එවංනාමකතාපසස්ස. තස්ස කිර මත්ථකෙ මිගසිඬගාකාරෙන ද්වෙ වූළා උට්ඨහිංසු, “ඉසිසිඬගො”තිපි

තස්ස නාමං. අසඤ්ඤකභාවන්ති මුඤ්ජාපත්තියා කිරියාමයසඤ්ඤාවසෙන විගතසඤ්ඤිභාවං. චක්ඛන්ති “විසඤ්ඤි හුත්වා”ති. චත්තාලිසනිපාතෙ ආගතනයෙන මිගසිඛිගතාපසවත්ථුං සඛිබ්බෙපතො දස්සෙතුං. “මිගසිඛිගතාපසො කිරා”තිආදි වුත්තං. වික්ඛම්භනවසෙන කිලෙසානං සන්තාපනතො අත්තත්තපො. දුක්කරතපතාය ඤෙරතපො තිබ්බතපො. නිබ්බිසෙවනභාවාපාදනෙන සබ්බසො මිලාපිතචක්ඛාදිතික්ඛන්ද්‍රියතාය පරමධිත්තිද්‍රියො. සක්කවිමානන්ති පණ්ඩුකම්බලසිලාසනං සන්ධායාහ. තඤ්චි තථාරූපපච්චයා කදාවි උණ්හං, කදාවි ටද්ධං, කදාවි චලිතං හොති. “සක්ක...පෙ.... පත්ථෙති”ති අයොනිසො චිත්තෙත්වා පෙසෙසි. හග්ගොති හඤ්ජිතකුසලජ්ඣාසයො, අධුනා පන “ලග්ගො”ති පාඨං ලිඛන්ති. තෙන දිබ්බඵස්සෙනාති හත්ථග්ගණමත්තදිබ්බඵස්සෙන. තන්ති තථා සඤ්ඤාපටිලාභං. එවමාහාති එවං “සඤ්ඤා හි හො පුරිසස්ස අත්තා”තිආදිනා ආකාරෙන සඤ්ඤානිරොධමාහ. ඉමිනාව නයෙන ඉතො පරෙසුපි ද්විසු යානෙසු පාළිමාහරිත්වා යොජනා වෙදිතබ්බා.

තනියොති “සන්ති හි හො සමණුභ්මණා”තිආදිනා වුත්තවාදී. ආට්ඨිකණපයොගන්ති ආට්ඨිකණවෙදවිහිතං ආට්ඨිකණිකානං විසඤ්ඤිභාවාපාදනජපයොගං. උපකඩ්ඪනං ආහරණං. අපකඩ්ඪනං අපහරණං. ආට්ඨිකණං පයොජෙත්වාති ආට්ඨිකණවෙදෙ ආගතං අග්ගිපුහනපුබ්බකං මත්තපදං පයොජෙත්වා සිසවිජින්නාදිස්සනෙන සඤ්ඤානිරොධමාහ. තස්සාති යස්ස සිසවිජින්නාදි දස්සිතං, තස්ස.

චතුත්ථොති “සන්ති හි හො දෙවතා මහිද්ධිකා”තිආදිනා වුත්තවාදී. යක්ඛදාසීනන්ති දෙවදාසීනං, යා “යොගවතියො”තිපි වුව්චන්ති, යොගිනියොතිපි පාකටා. මදනිද්දන්ති සුරාමදනිමිත්තකං සුපනං. දෙවතුපහාරන්ති නච්චනගායනාදිනා දෙවතානං පූජං. සුරාපාතින්ති පාතිපුණ්ණං සුරං. දිවාති අතිදිවා, උස්සුරෙති අත්ථො. තන්ති තථා සුපිත්වා වුට්ඨහනං. සුත්තකාලෙ දෙවතානං සඤ්ඤාපකඩ්ඪනවසෙන නිරොධං සමාපන්නා, පබුද්ධකාලෙ සඤ්ඤාපකඩ්ඪනවසෙන නිරොධා වුට්ඨිතාති මඤ්ඤමානොති අධිජ්ජායො.

එළමුගකටා වියාති ඉමෙසං පණ්ඩිතමානිනං කටා අන්ධබාලකටාසදිසී. චත්තාරො නිරොධෙති අඤ්ඤමඤ්ඤවිධුරෙ චත්තාරොපි නිරොධෙ. එකෙන භවිතබ්බන්ති එකසභාවෙනෙව භවිතබ්බං. න ඛුනාති න ච අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධෙන ඛුනිධෙන නානාසභාවෙන භවිතබ්බං. තෙනාපි එකෙනාති එකසභාවභූතෙන තෙනාපි නිරොධෙන. අඤ්ඤෙනෙවාති තෙහි වුත්තාකාරතො අඤ්ඤාකාරෙනෙව භවිතබ්බං. සොති එකසභාවභූතො නිරොධො. අඤ්ඤත්‍ර සබ්බඤ්ඤානාති සබ්බඤ්ඤාබුද්ධං යජෙත්වා. ඉධාති කොතුහලසාලායං. අයං නිරොධො අයං නිරොධොති ද්වික්ඛන්තුං බ්‍යාපනිච්ඡාවචනං සත්ථා අත්තතො දෙසනාවිලාසෙන අනෙකාකාරවොකාරං නිරොධං විභාවෙස්සතීති දස්සනත්ථං කතං. අහො නුනාති එත්ථ අහොති අච්ඡරියෙ නිපාතො, නුනාති අනුස්සරණං. තස්මා අහො නුන භගවාති අනඤ්ඤසාධාරණදෙසනත්තා භගවා නිරොධම්පි අහො අච්ඡරියං කත්වා ආරාධෙය්‍යා මඤ්ඤෙති අධිජ්ජායො. අහො නුන සුගතොති එත්ථාපි එසෙව නයො. අච්ඡරියවිභාවනතො එව චෙත්ථ ද්වික්ඛන්තුං ආමෙඛිතවචනං. අච්ඡරියත්ථොපි හෙස අහොසද්දො අනුස්සරණමුඛෙනෙව පොට්ඨපාදෙන ගහිතො. තස්මා වුත්තං “අනුස්සරණත්ථෙ නිපාතද්වය”න්ති. තෙනාති අනුස්සරණත්ථමුඛෙන පවත්තනතො. “අහො...පෙ.... සුගතො”ති වචනෙන එතදහොසිති යොජනා. “යංතංසද්දා නිව්චසම්බන්ධා”ති සාධිජ්ජායං යොජනං දස්සෙතුං “යො එතෙස”න්තිආදිමාහ. කාලදෙසපුග්ගලාදිවිභාගෙන ඛුනෙදත්තා ඉමෙසං නිරොධධම්මානන්ති ඛුනත්තෙ සාම්ච්චනං, කුසලසද්දයොගෙ චෙතං භුම්මත්ථෙ දට්ඨබ්බං. කුසලො නිපුණො ජෙකොති පරියායවචනමෙතං. අහො නුන කට්ඨයාති අච්ඡරියං කත්වා කට්ඨයා මඤ්ඤෙ. සො සුගතොති සම්බන්ධො. විණ්ණවසිතායාති නිරොධසමාපත්තියං විණ්ණවසිභාවත්තා. සභාවං ජානාතීති නිරොධසභාවං යාථාවතො ජානාති.

අහෙතුකසඤ්ඤාප්පාදනිරොධකටාවණ්ණනා

412. සරමජ්ඣෙයෙව පක්ඛලිතාති යථා සරතො බහි ගන්තුකාමා පුරිසා මග්ගං අනොතරිත්වා සරව්වරෙ සමතලෙ විට්ඨගණෙ එව පක්ඛලනං පත්තා, එවංසම්පදමිදන්ති අත්ථො. අසාධාරණො හෙතු, සාධාරණො පච්චයොති එවමාදිවිභාගො අඤ්ඤත්‍ර වුත්තො, ඉධ පන තෙන විභාගෙන පයොජනං නත්ථි සඤ්ඤාය අකාරණභාවපටික්ඛෙපපරත්තා වොදනායාති වුත්තං “කාරණස්සෙව නාම”න්ති. යං පන

පාළියං වුත්තං “සහෙතු හි පොට්ඨපාද සප්පච්චයා පුරිසස්ස සඤ්ඤා උප්පජ්ජන්තිපි නිරුජ්ඣන්තිපි”ති,
තත්ථ සහෙතු සප්පච්චයා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා පන නිරුජ්ඣන්තියෙව, න තිට්ඨන්තිති දස්සනත්ථං
“නිරුජ්ඣන්තිපි”ති වචනං, න තු නිරොධස්ස සහෙතුසප්පච්චයනාදස්සනත්ථං. උප්පාදොයෙව හි
සහෙතුකො, න නිරොධො. යදි හි නිරොධොපි සහෙතුකො සියා, තස්සපි පුන නිරොධෙන භවිතබ්බං
අඬිකුරාදිනං පුන අඬිකුරාදිනා විය, න ච තස්ස පුන නිරොධො අත්ථි, තස්මා වුත්තනයෙනෙව පාළියා
අත්ථො වෙදිතබ්බො. අයඤ්ච නයො ඛණ්ණනිරොධවසෙන වුත්තො. යො පන යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙන
සබ්බසො අනුප්පාදනිරොධො, සො “සහෙතුකො”ති වෙදිතබ්බො තථාරූපාය පටිපත්තියා විනා
අභාවතො. තෙනාහ භගවා “සික්ඛා එකා සඤ්ඤා උප්පජ්ජති, සික්ඛා එකා සඤ්ඤා නිරුජ්ඣති”ති (දී. නි.
1.412) තතො එව ච අට්ඨකථායම්පි (දී. නි. අට්ඨ. 1.413) වුත්තං “සඤ්ඤාය සහෙතුකං උප්පාදනිරොධං
දීපෙතු”න්ති. එතඤ්ච පාළිවචනං, අට්ඨකථාවචනඤ්ච අනුප්පාදනිරොධං සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.
සික්ඛාති හෙත්ථත්ථෙ පච්චිත්තවචනං, ය-කාරලොපො වා “සඬ්ඛායි තම්භා වනපත්තා
පක්කම්මිතබ්බ”න්තිආදියු (ම. නි. 1.192) විය. හෙතුභාවො වස්සා උපරි ආවි භවිස්සති. එකසද්දො ච
අඤ්ඤපරියායො, න සඬ්ඛාචාවි “ඉත්ථෙකෙ සතො සත්තස්සා”තිආදියු (දී. නි. 1.85-91, 94-98; ම. නි.
3.21) වියාති ආහ “සික්ඛාය එකච්චා සඤ්ඤා ජායන්ති”ති. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො.

413. විත්ථාරෙතුකම්මයනාති විත්ථාරෙතුකාමතාය. පුච්ඡාවසෙනාති කට්ඨකම්මයනාපුච්ඡාවසෙන,
විත්ථාරෙතුකම්මයනාපුච්ඡාවසෙනාති වා සමාසො. “පොට්ඨපාදස්සෙවායං පුච්ඡා”ති ආසඬ්ඛාය “භගවා
අවොවා”ති පාළියං වුත්තං. සඤ්ඤාය...පෙ.... දීපෙතුං තා දස්සෙන්නොති යොජෙතබ්බං. තත්ථාති
තස්සං උපරි වක්ඛමානාය දෙසනාය. තතියාති අධිපඤ්ඤාසික්ඛා ආගතාති සම්බන්ධො. “අයං...පෙ....
දෙසිතොති එත්ථ සම්මාදිට්ඨිසම්මාසඬ්ඛකප්පවසෙන ආගතා. කස්මාති වෙ? පරියාපන්නත්තා, සභාවතො,
උපකාරතො ව යථාරහං පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ අවරොධන්තා සඬ්ඛිතත්තාති අධිප්පායො. තථා හි
වුළුවෙදල්ලෙසුත්තෙ වුත්තං “යා වාචුසො විසාධ සම්මාදිට්ඨි, යො ව සම්මාසඬ්ඛකප්පො, ඉමෙ ධම්මා
පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ සඬ්ඛිතා”ති (ම. නි. 1.462) කාමඤ්චෙත්ථ වුත්තනයෙන තිස්සොපි සික්ඛා ආගතා,
තථාපි අධිචිත්තසික්ඛාය එව අභිසඤ්ඤානිරොධො දස්සිතො. ඉතරා පන තස්සා සම්භාරභාවෙන ආනිතාති
අයමත්ථො පාළිවසෙන වෙදිතබ්බො.

පඤ්චකාමගුණිකරාගොති පඤ්ච කාමකොට්ඨාසෙ ආරබ්භ උප්පජ්ජනකරාගො.
අසමුප්පන්නකාමවාරොති වත්තමානුප්පන්නතාවසෙන නසමුප්පන්නො යො කොචි කාමවාරො, යා කාචි
ලොභුප්පත්ති. අධුනා පන “අසමුප්පන්නකාමරාගො”ති පායො, සො අයුත්තොව අත්ථතො විරුද්ධත්තා.
කාමරාගො චෙත්ථ විසයවසෙන නියම්මත්තා කාමගුණාරම්මණොව ලොභො දට්ඨබ්බො, කාමවාරො
පන කුමන්තිකත්තිභවරාගාදිප්පහෙදො සබ්බොපි ලොභවාරො. කාමනට්ඨෙත, කාමෙසු පච්චිත්තනට්ඨෙත
ච කාමවාරො. සබ්බෙපි හි තෙභුමකධම්මා කාමනියට්ඨෙත කාමා. යස්මා උභයෙසම්පි සභවරණඤ්ඤායෙන
කාමසඤ්ඤාභාවො හොති, තස්මා “කාමසඤ්ඤා”ති පද්දධාරං කත්වා තදුභයමෙව නිද්දිට්ඨන්ති
වෙදිතබ්බං. “තත්ථා”තිආදි අසමුප්පන්නකාමවාරතො පඤ්චකාමගුණිකරාගස්ස විසෙසදස්සනං,
අසමුප්පන්නකාමවාරස්සෙව වා ඉධාධිප්පෙතභාවදස්සනං. කාමං පඤ්චකාමගුණිකරාගොපි
අසමුප්පන්නො එව අනාගාමීග්ගෙන සමුග්ගාටියති, තස්මිං පන සමුග්ගාටිතෙපි න සබ්බො රාගො
සමුග්ගාටං ගච්ඡති තස්ස අග්ගමග්ගෙන සමුග්ගාටිතත්තා. තස්මා පඤ්චකාමගුණිකරාගග්ගහණෙන
ඉතරස්ස සබ්බස්ස ගහණං න හොතිති උභයත්ථසාධාරණෙන පරියායෙන උභයමෙව සඬ්ඛහෙත්වා
පාළියං කාමසඤ්ඤාග්ගහණං කනං, අතො තදුභයං සරූපතො, විසෙසතො ව දස්සෙත්වා
සබ්බසඬ්ඛාහිකභාවතො “අසමුප්පන්නකාමවාරො පන ඉමස්මිං යානෙ වට්ටති”ති වුත්තං. තස්මාති
අසමුප්පන්නකාමවාරස්සෙව ඉධ වට්ටනතො අයමත්ථො වෙදිතබ්බොති යොජනා. තස්මාති
පයමජ්ඣානසම්ඬ්ඛිතො පුග්ගලස්ස. සද්දිසත්තාති කාමසඤ්ඤාදිභාවෙන සමානත්තා, එතෙන පාළියං
“පුරිමා”ති ඉදං සද්දිසකප්පනාවසෙන වුත්තන්ති දස්සෙති. අනාගතා හි ඉධ “නිරුජ්ඣති”ති වුත්තා
අනුප්පාදස්ස අධිප්පෙතත්තා. තස්මා අනාගතමෙව දස්සෙතුං “අනුප්පන්නාව නුප්පජ්ජති”ති වුත්තං.

විවෙකජ්ජිතිසුඛසඬ්ඛානාති විවෙකජ්ජිතිසුඛෙහි සහ අක්ඛාතා, න විවෙකජ්ජිතිසුඛානිති අක්ඛාතා.
තංසම්පයුත්තා හි සඤ්ඤායෙව ඉධාධිප්පෙතා, න විවෙකජ්ජිතිසුඛානි. අථ වා
විවෙකජ්ජිතිසුඛකොට්ඨාසිකාති අත්ථො. සඬ්ඛානසද්දො හෙත්ථ කොට්ඨාසත්ථො “අදින්නං
ටෙයාසඬ්ඛාතං ආදියෙයා”තිආදියු (පාරා. 89, 91) විය. කාමච්ඡන්දාදිඔලාරිකඬ්ඛප්පභානාවසෙන

නානත්ථසඤ්ඤාපටිසසඤ්ඤාහි නිපුණතාය සුමුමා. භූතතාය සච්චා. තදෙවත්ථං දස්සෙති “භූතා”ති ඉමිනා. සුමුමහාවෙන, පරමත්ථහාවෙන ච අවිපරිතසභාවාති අත්ථො. එවං ඛ්‍යාසවසෙන යථාපායමත්ථං දස්සෙත්වා සමාසවසෙනපි යථාපායමෙව දස්සෙත්තො “අථ වා”තිආදිමාහ. සමාසඛ්‍යාසවසෙන හි ද්විධා පාඨො දිස්සති. “කාමච්ඡන්දාදිඔළාරිකඛිගජ්ජහානවසෙනා”ති ඉමිනා සම්පයුත්තධම්මානං භාවනානුභාවසිද්ධා, සඤ්ඤාය සංශ්භසුමුමා නිවරණවික්ඛම්භනවසෙන විඤ්ඤායතිති දස්සෙති. භූතතායාති සුමුමහාවෙන, පරමත්ථහාවෙන ච අවිපරිතතාය, විජ්ජමානතාය වා. විවෙකජෙහිති නිවරණවිවෙකතො ජාතෙහි. ඉදානි ක්‍රියානසමඛිගිවසෙන චුත්තස්ස දුතියපදස්ස අත්ථං දස්සෙතුං “සා අස්සා”තිආදි චුත්තං. සබ්බත්ථාති සබ්බවාරොසු.

සමාපජ්ජනාධිට්ඨානං විය වුට්ඨානම්පිකුමානෙ පරියාපන්නං හොති යථා තං ධම්මානං හඬගක්ඛණො ධම්මෙසු, ආවජ්ජනපච්චවෙක්ඛණාති පන න ක්‍රියානපරියාපන්නාති, තස්මා ක්‍රියානපරියාපන්නමෙව වසිකරණං ගහෙත්වා “සමාපජ්ජන්තො, අධිට්ඨන්තො, වුට්ඨන්තො ච සික්ඛති”ති චුත්තං. තත්ති පයමජ්ඣානං. තෙන...පෙ.... කුමානනාති ඉදම්පි “සික්ඛා”ති එතස්ස සංවණ්ණනාපදං. තෙනාති ව හෙතුමිහි කරණවචනං, පයමජ්ඣානෙන හෙතුනාති අත්ථො. හෙතුභාවො චෙත්ථ ක්‍රියානස්ස විවෙකජෙහිතිසුමුමසච්චසඤ්ඤාය උප්පත්තියා සහජාතාදිපච්චයභාවො. කාමසඤ්ඤාය පන නිරොධස්ස උපනිස්සයපච්චයභාවො. සො ච බො සුත්තන්තපරියායෙන. තථා චෙව හෙට්ඨා සංවණ්ණිතං “තථාරූපාය පටිපත්තියා විනා අභාවතො”ති එතෙනුපායෙනාති ය්වායං පයමජ්ඣානතප්පටිපක්ඛසඤ්ඤාවසෙන “සික්ඛා එකා සඤ්ඤා උප්පජ්ජති, සික්ඛා එකා සඤ්ඤා නිරුජ්ඣති”ති එත්ථ නයො චුත්තො, එතෙන නයෙන. සබ්බත්ථාති සබ්බවාරොසු.

414. ඉදානි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනපරමාය එව සඤ්ඤාය දස්සනෙ කාරණං විභාවෙන්තො “යස්මා පනා”තිආදිමාහ. යස්මා ඉදඤ්ච...පෙ.... උද්ධටන්ති සම්බන්ධො. කෙසං පනිදං අඬගතො සම්මසනන්ති චුත්තං “අට්ඨසමාපත්තියා”තිආදි. අඬගතොති ක්‍රියානඬගතො. ඉදඤ්ච අනුපදධම්මවිපස්සනාය ලක්ඛණවචනං. අනුපදධම්මවිපස්සනඤ්චි කරොන්තො සමාපත්තිං පත්වා අඬගතොව සම්මසනං කරොති, න ච සඤ්ඤා සමාපත්තියා කිඤ්ච අඬගං හොති. අථ ච පනෙනං චුත්තං “ඉදඤ්ච සඤ්ඤා සඤ්ඤාති එවං අඬගතො සම්මසනං උද්ධට”න්ති, තස්මා ලක්ඛණවචනමෙනං. අඬගතොති වා අවයවතොති අත්ථො, අනුපදධම්මතොති චුත්තං හොති. කලාපතොති සමුහතො. යස්මා පනෙත්ථ සමාපත්තිවසෙන තංතංසඤ්ඤානං උප්පාදනිරොධෙ වුවිචමානෙ අඬගවසෙන සො චුත්තො හොති, තස්මා “ඉදඤ්චා”තිආදිනා අඬගතොව සම්මසනං දස්සෙතිති වෙදිතබ්බං. තස්මාති සඤ්ඤාවසෙනෙව අඬගතො සම්මසනස්ස උද්ධටත්තා. තදෙවාති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනමෙව, න නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං තත්ථ පටුසඤ්ඤාභාවතො.

“යො”ති වත්තබ්බෙ “යතො”ති චුත්තන්ති ආහ “යො නාමා”ති යථා “ආදිමිහි”ති වත්තබ්බෙ “ආදිතො”ති වුවිචති අත්ථෙ පරිග්ගය්හමානෙ යථායුත්තවිභන්තියාව තො-සද්දස්ස ලබ්භනතො. නාම-සද්දො චෙත්ථ බො-සද්දො විය වාචාසිලිට්ඨතාමත්තං. සස්සෙදන්ති සකං, අත්තනා අධගතක්‍රියානං, තස්මිං සඤ්ඤා සකසඤ්ඤා, සා එතස්සත්ථිති සකසඤ්ඤිති චුත්තං “අත්තතො පයමජ්ඣානසඤ්ඤාය සඤ්ඤවා”ති. ඊකාරො චෙත්ථ උපරි වුවිචමානනිරොධපාදකතාය සාතිසයාය ක්‍රියානසඤ්ඤාය අත්ථිභාවජොතකො දට්ඨබ්බො. තෙනෙවාහ “අනුපුබ්බෙන සඤ්ඤාග්ගං චුසති”තිආදි. තස්මා තත්ථ තත්ථ සකසඤ්ඤිතාග්ගහණෙන තස්මිං තස්මිං කුමානෙ සබ්බසො සුවිණ්ණවසිභාවො දිපිතොති වෙදිතබ්බං.

ලොකියානන්ති නිද්ධාරණෙ සාම්ච්චනං, සාම්අත්ථෙ එව වා. යදග්ගෙන හි තං තෙසු සෙට්ඨං, තදග්ගෙන තෙසම්පි සෙට්ඨන්ති. විභන්තාවධිඅත්ථෙ වා සාම්ච්චනං. එත්ථ පන “ලොකියාන”න්ති විසෙසනං ලොකුත්තරසමාපත්තිහි තස්ස අසෙට්ඨභාවතො කතං. සෙසං “කිච්චකාරකසමාපත්තින”න්ති පන විසෙසනං අකිච්චකාරකසමාපත්තිතො තස්ස අසෙට්ඨභාවතොති දට්ඨබ්බං. අකිච්චකාරකතා වස්සා “යථෙව හි තත්ථ සඤ්ඤා, එවං එස්සාදයොපි”ති, “යදග්ගෙන හි තත්ථ ධම්මා සඬබ්බාරාවසෙසභාවජ්ජන්තියා පකතිවිපස්සකානං සම්මසිතුං අසක්කුණෙයාරූපෙන ධීතා, තදග්ගෙන හෙට්ඨිමසමාපත්තිධම්මා විය පටුකිච්චකරණසමත්ථාපි න හොන්ති”ති ව අට්ඨකථාසු (විසුද්ධි. 1.287) පටුසඤ්ඤාකිච්චාභාවචනතො විඤ්ඤායති. ස්වායමත්ථො පරමත්ථමඤ්ඤාය නාම විසුද්ධිමග්ගටිකාය

ආරුප්පකථායං (විසුද්ධි. ටී. 1.286) ආවරියෙන සවිසෙසං චුත්තො, තස්මා තත්ථ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. කෙච් පන “යථා හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා සමාපත්තියො උපරිමානං උපරිමානං සමාපත්තීනං අධිට්ඨානකිච්චං සාධෙත්ති, න එවං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්ති කස්සවිපි අධිට්ඨානං සාධෙති, තස්මා සා අකිච්චකාරිකා ඉතරා කිච්චකාරිකා”ති වදන්ති, තදයුත්තං තස්සාපි විපස්සනාවිත්තපරිදමනාදීනං අධිට්ඨානකිච්චසාධනො, තස්මා පුරිමොයෙව අත්ථො යුත්තො. කස්මා චෙතං තෙසමග්ගන්ති ආහ “ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසමාපත්තිය”න්තිආදි. “ඉති”ති වත්වා “ලොකියානං...පෙ.... අග්ගන්තා”ති තස්සත්ථො චුත්තො, “අග්ගන්තා”ති එත්ථ වා නිදස්සනමෙතං.

පකප්පෙතීති සංවිදහති. ඤානං සමාපජ්ජන්තො හි ඤානසුඛං අත්තති සංවිදහති නාම. අභිසංඛරොතිති ආයුහති සම්පිණ්ඩෙති. සම්පිණ්ඩනත්ථො හි සමුදායත්ථො. යස්මා පන නිකන්තිවසෙන චෙතනාකිච්චස්ස මත්ථකප්පත්ති, තස්මා එලුපචාරෙන කාරණං දස්සෙන්නො “නිකන්ති...පෙ.... නාමා”ති චුත්තං. ඉමා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසඤ්ඤාති ඉදාති ලබ්භමානා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසඤ්ඤා. තංසමතික්කමෙනෙව උපරිඤානත්ථාය චෙතනාභිසංඛරණසම්භවතො නිරුප්කෙය්‍යං. අඤ්ඤාති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසඤ්ඤාහි අඤ්ඤා. ඔළාරිකාති තතො ථුලතරා. කා පන තාති ආහ “භවඬගසඤ්ඤා”ති. ආකිඤ්චඤ්ඤායතනතො වුට්ඨාය එව හි උපරිඤානත්ථාය චෙතනාභිසංඛරණාති භවෙය්‍යං, එවඤ්ච ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසඤ්ඤා නිරුප්කෙය්‍යං, වුට්ඨානඤ්ච භවඬගවසෙන හොති, තතො පරම්පි යාව උපරිඤානසමාපජ්ජනං, තාව අන්තරන්තරා භවඬගසඤ්ඤා උප්පජ්ජෙය්‍යං, තා ව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසඤ්ඤාහි ඔළාරිකාති අධිප්පායො.

චෙතෙත්තොවාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ඤානං එකං ද්වෙ චිත්තවාරෙපි සමාපජ්ජනවසෙන පකප්පෙත්තො එව. න චෙතෙතීති තථා හෙට්ඨිමකොනෙසු විය වා පුබ්බාභොගාභාවතො න පකප්පෙති නාම. පුබ්බාභොගවසෙන හි ඤානං පකප්පෙත්තො ඉධ “චෙතෙති”ති චුත්තො. අභිසංඛරොත්තොවාති තත්ථ අප්පභීනනිකන්තිකතාවසෙන ආයුහන්තො එව. නාභිසංඛරොතිති තථා හෙට්ඨිමකොනෙසු විය වා පුබ්බාභොගාභාවතො නායුහති නාම. “අහමෙතං ඤානං නිබ්බත්තෙමි උපසම්පාදෙමි සමාපජ්ජාමි”ති හි එවං අභිසංඛරණං තත්ථ සාලයස්සෙව හොති, න අනාලයස්ස, තස්මා එකද්විචිත්තක්ඛණිකමිපි ඤානං පචත්තෙත්තො තත්ථ අප්පභීනනිකන්තිකතාය “අභිසංඛරොත්තො එවා”ති චුත්තො. යස්මා පනස්ස තථා හෙට්ඨිමකොනෙසු විය වා තත්ථ පුබ්බාභොගො නත්ථී, තස්මා “න අභිසංඛරොති”ති චුත්තං. “ඉමස්ස භික්ඛුනො”තිආදි චුත්තස්සෙවත්ථස්ස විවරණං. තත්ථ යස්මා ඉමස්ස...පෙ.... අත්ථී, තස්මා “න චෙතෙති, නාභිසංඛරොති”ති ව චුත්තන්ති අධිප්පායො. ආභොගසමන්තාභාරොති ආභොගසංඛාරො, ආභොගවසෙන වා චිත්තස්ස ආරම්මණාභිමුඛං, ආරම්මණස්ස වා චිත්තාභිමුඛං අන්වාභාරො. “ස්වායමත්ථො”තිආදිනා තදෙවත්ථං උපමාය පටිපාදෙති. පුත්තසරාවික්ඛණෙනාති පුත්තසරස්ස ආරොචනනයෙන.

ගන්ත්වා ආදාය ආගන්ත්ති සම්බන්ධො. පච්ඡාභාගෙති ආසනසාලාය පච්ඡිමදිසායං ධීතස්ස පිතුසරස්ස පච්ඡාභාගෙ. තතොති පුත්තසරතො. ලද්ධසරමෙවාති යතොනෙන භික්ඛා ලද්ධා, තමෙව සරං පුත්තගෙහමෙව. ආසනසාලා විය ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසමාපත්ති තතො පිතුසරපුත්තසරට්ඨානියානං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනනිරොධසමාපත්තීනං උපගන්තබ්බතො. පිතුගෙහං විය නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්ති අමනසිකාතබ්බතො, මජ්ඣෙ ධීතත්තා ව. පුත්තගෙහං විය නිරොධසමාපත්ති මනසිකාතබ්බතො, පරියන්තෙ ධීතත්තා ව. පිතුසරං අමනසිකරිත්වාති පටිසිත්වා සමතික්කන්තමිපි පිතුසරං අමනසිකරිත්වා. පුත්තසරස්සෙව ආචික්ඛණං විය එකං ද්වෙ චිත්තවාරෙ සමාපජ්ජිතබ්බමිපි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං අමනසිකරිත්වා පරතො නිරොධසමාපත්තත්ථාය එව මනසිකාරො දට්ඨබ්බො. එවං අමනසිකාරසාමඤ්ඤෙන, මනසිකාරසාමඤ්ඤෙන ව උපමොපමෙයානා චුත්තා ආචික්ඛණෙනපි මනසිකාරස්සෙව ජොතනතො. න හි මනසිකාරෙන විනා ආචික්ඛණං සම්භවති.

තා ඤානසඤ්ඤාති එකං ද්වෙ චිත්තවාරෙ පචත්තා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනඤානසඤ්ඤා. නිරොධසමාපත්තියඤ්ඤා යථාරහං චතුත්ථාරුප්පකුසලකිරියජවනං ද්වික්ඛන්තුමෙව ජවති, න තදුත්තරි. නිරුප්කක්කන්ති සරසවසෙනෙව නිරුප්කක්කන්ති, පුබ්බාභිසංඛාරබලෙන පන උපරි අනුප්පාදො. යථා ව ඤානසඤ්ඤානං, එවං ඉතරසඤ්ඤානමිපිති ආහ “අඤ්ඤා වා”තිආදි. නුප්පජ්ජන්ති

යථාපරිච්ඡින්නකාලන්ති අධිප්පායො. සො එවං පටිපන්නො භික්ඛුනි යථාචුත්තෙ සඤ්ඤාග්ගෙ ධීතභාවෙන පටිපන්නො භික්ඛු, සො ච ඛො අනාගාමී වා අරහා වා ද්විති ඵලෙහි සමන්තාගමො, තිණ්ණං සඬ්ඛාරානං පටිප්පස්සද්ධි, සොළසවිධා ඤාණවරියා, නවවිධා සමාධිවරියානි ඉමෙසං වසෙන නිරොධපටිපාදනපටිපත්තිං පටිපන්නොති අත්ථො. අනුපුබ්බනිරොධවසෙන චිත්තවෙතසිකානං අප්පචත්තියෙව සඤ්ඤාවෙදනාසිසෙන “සඤ්ඤාවෙදසිතනිරොධ”න්ති චුත්තං. පුසතීති එත්ථ පුසනං නාම චිත්තං පටිලද්ධිති දස්සෙති “චිත්තද්ධි පටිලහති”ති ඉමිනා. අත්ථතො පන චුත්තනායෙන යථාපරිච්ඡින්නකාලං චිත්තවෙතසිකානං සබ්බසො අප්පචත්තියෙව.

නිරත්ථකතාය උපසග්ගමත්තං, තස්මා සඤ්ඤා ඉච්චෙව අත්ථො. නිරොධපදෙන අනන්තරිකං කත්වා සමාපත්තිපදෙ වත්තබ්බෙ තෙසං ද්වින්නමන්තරෙ සමිපජානපදං යපිතන්ති ආහ “නිරොධපදෙන අන්තරිකං කත්වා චුත්ත”න්ති. තෙන චුත්තං “අනු...පෙ.... අත්ථො”ති, තෙන අයුත්තසමායොයං යථාරුතපායොති දස්සෙති. තත්ත්වයෙහි තස්මිං යථාපදමනුපුබ්බිධිපනෙපි අයං විසෙසත්ථොති යොජනා. සමිපජානත්තස්සාති තං තං සමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ තත්ථ සඬ්ඛාරානං සමිමසනවසෙන පජානන්තස්ස පුග්ගලස්ස. අන්තෙති යථාචුත්තාය නිරොධපටිපාදනපටිපත්තියා පරියොසානෙන. දුතියවිකප්පෙ සමිපජානත්තස්සාති සමිපජානකාරිනො, ඉමිනා නිරොධසමාපත්තිසමාපජ්ජනකස්ස භික්ඛුනො ආදිනො පට්ඨාය සබ්බපාටිභාරිකපඤ්ඤාය සද්ධිං අත්ථසාධිකා පඤ්ඤා කිච්චතො දස්සිතා හොති. තෙනාහ “පණ්ඩිතස්ස භික්ඛුනො”ති. වචනසෙසාපෙක්ඛා’ නපෙක්ඛතා ද්වින්නං විකප්පානං විසෙසො.

සංවණ්ණනොකාසානුප්පත්තිනො නිරොධසමාපත්තිකථා කට්ඨෙබ්බා. සබ්බාකාරොනාති නිරොධසමාපත්තියා සරූපවිසෙසො, සමාපජ්ජනකො, සමාපජ්ජනට්ඨානං, සමාපජ්ජනකාරණං, සමාපජ්ජනාකාරොති එවමාදිනා සබ්බප්පකාරෙන. තත්ථාති විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 1.307) කථිතතොවාති කථිතට්ඨානතො එව, තෙව්සතිමපරිච්ඡෙදතොති අත්ථො, න ඉධ තං වදාම පුනරුත්තිභාවතො, ගන්ථගරුකභාවතො වාති අධිප්පායො.

පාළියං එවං ඛො අහන්ති එත්ථ ආකාරත්ථො එවං-සද්දො උග්ගහිතාකාරදස්සනන්ති කත්වා. එවං පොට්ඨපාදාති එත්ථ පන සමිපටිච්ඡනත්ථො තට්ඨෙව අනුජානනන්ති කත්වා. තෙනාහ “සුඋග්ගතිතං තයා’ති අනුජානන්තො”ති.

415. සඤ්ඤා අග්ගා එත්ථාති සඤ්ඤාග්ගං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං. අවසෙසසමාපත්තිසුපි සඤ්ඤාග්ගං අත්ථිති එත්ථ පන සඤ්ඤාග්ගභාවො “සඤ්ඤාග්ග”න්ති චුත්තො, සඤ්ඤායෙව අග්ගන්ති තුල්‍යාධිකරණසමායො වා. “පුපු”ති අයං ලිඬගවිපල්ලාසො, නිකාරලොපො වාති චුත්තං “ඛණ්ණි”ති. “යථා”ති ඉමිනා කරණප්පකාරසඬ්ඛාතො පකාරවිසෙසො ගහිතො, න පකාරසාමඤ්ඤන්ති දස්සෙති “පට්ඨකසිණාදීසු”තිආදිනා. “ඉදං චුත්තං හොති”තිආදි තබ්බිවරණං. ඤානානං තාව යුත්තො කරණභාවො සඤ්ඤානිරොධචුසනස්ස සාධකතමභාවතො, කසිණානං පන කථන්ති? තෙසමිපි සො යුත්තො එව. යදග්ගෙන හි ඤානානං නිරොධචුසනස්ස සාධකතමභාවො, තදග්ගෙන කසිණානමිපි තදවිනාභාවතො. අනෙකකරණාපි ච කිරියා හොතියෙව යථා “අඤ්ඤෙන මග්ගෙන යානෙන දීපිකාය ගච්ඡති”ති.

එකචාරන්ති සකිං. පුරිමසඤ්ඤානිරොධන්ති කාමසඤ්ඤානිරොධං, න පන නිරොධසමාපත්තිසඤ්ඤිතං සඤ්ඤානිරොධං. එකං සඤ්ඤාග්ගන්ති එකං සඤ්ඤාභූතං අග්ගං, එකො සඤ්ඤාග්ගභාවො වා හෙට්ඨිමාය සඤ්ඤාය උක්කට්ඨභාවතො. සඤ්ඤා ව සා අග්ගඤ්ඤාති හි සඤ්ඤාග්ගං, න සඤ්ඤාසු අග්ගන්ති. යථා පන සඤ්ඤා අග්ගො එත්ථාති සඤ්ඤාග්ගං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං, එවං සෙසඤානමිපි. යෙන ච නිමිත්තෙන ඤානං “සඤ්ඤාග්ග”න්ති චුත්තං, තදෙව සඤ්ඤාසඬ්ඛාතං නිමිත්තං භාවලොපෙන, භාවප්පධානෙන වා ඉධාධිප්පෙන. ද්වෙ වාරෙති ද්විත්වත්තුං. සතසහස්සං සඤ්ඤාග්ගානීති මිගපදවළඤ්ජනනිද්දෙසො. සෙසකසිණෙසුති කසිණානමෙව ගහණං නිරොධකථාය අධිකතත්තා, තතො එව චෙත්ථ ඤානග්ගහණෙනපි කසිණප්පඤානාති එව ගහිතානීති වෙදිතබ්බං. යථා “පට්ඨකසිණෙන කරණභූතෙන”ති තදාරම්මණිකං ඤානං අනාමසිත්වා චුත්තං, එවං “පයම්මඤ්ඤානෙන කරණභූතෙන”ති තදාරම්මණං අනාමසිත්වා වදති. “ඉති”තිආදිනා තදෙවත්ථං සඬ්ඛගෙත්වා නිගමනං.

www.aathaapi.org

පාළියං කං පනාති ඔළාරිකො, මනොමයො, අරුපිති තිණ්ණං අත්තවාදානං වසෙන තිව්ධෙසු අත්තානෙසු කතරං අත්තානං පච්චෙසිති අත්ථො. “දෙසනාය සුකුසලො”ති ඉමිනා “අවස්සං මෙ භගවා ලද්ධං විද්ධංසෙස්සති”ති තස්ස මනසිකාරං දස්සෙති. පරිහරන්තොති විද්ධංසනතො අපනෙන්නො, අරුපි අත්තාති අත්තනො ලද්ධං නිගුහන්තොති අධිප්පායො. පාළියං “ඔළාරිකං බො”තිආදිමිති පරිබ්බාජකච්චනෙ අයමධිප්පායො – යස්මා චතුසත්තතිරුපප්පබන්ධං එකත්තවසෙන ගහෙත්වා රුපිභාවතො “ඔළාරිකො අත්තා”ති පච්චෙති අත්තවාදී, අත්තපානොපට්ඨානතස්ස පරිකප්පෙන්වා “සස්සතො”ති මඤ්ඤති, රුපිභාවතො එව ච සඤ්ඤාය අඤ්ඤත්තං ඤායාගතමෙව, යං වෙදවාදිනො “අත්තමයො, පානමයො”ති ච ද්විධා වොහරන්ති, තස්මා පරිබ්බාජකො තං අත්තවාදිමතං අත්තානං සන්ධාය “ඔළාරිකං බො”තිආදිමාහාති.

“ඔළාරිකො ච හි තෙ පොට්ඨපාද අත්තා අභවස්සා”තිආදිමිති භගවතො චචනෙ වායමධිප්පායො – යදි අත්තා රුපි භවෙය්, එවං සති රූපං අත්තා සියා, න ච සඤ්ඤා සඤ්ඤාය අරුපභාවතො, රූපධම්මානඤ්ඤා අසඤ්ජානනසභාවත්තා. රුපි ච සමානො යදි තච මතෙන නිව්චො, සඤ්ඤා ච අපරාපරං පචත්තනතො තත්ථ තත්ථ හිප්පතීති හෙදසබ්භාවතො අනිව්චා, එවමිති “අඤ්ඤා සඤ්ඤා, අඤ්ඤා අත්තා”ති සඤ්ඤාය අභාවතො අචෙතනොව අත්තා හොති, තස්මා එස අත්තා න කම්මස්ස කාරකො, න ච එලස්ස උපභුඤ්ජනකොති ආපන්නමෙවාති ඉමං දොසං දස්සෙන්නො භගවා “ඔළාරිකො වා”තිආදිමාහාති. තත්ථාති “රුපි අත්තා”ති වාදෙ. පච්චාගච්ඡන්තොති සෙසකිරියාපෙක්ඛාය කම්මත්ථෙයෙව උපයොගච්චනං, පච්චාගච්ඡන්තොති ච පච්චාගච්ඡන්තස්ස, ජානන්තස්ස, පටිච්ච වාදෙන පචත්තස්සාති වා අත්ථො. “අඤ්ඤා ච සඤ්ඤා උප්පජ්ජති, අඤ්ඤා ච සඤ්ඤා නිරුප්ඤ්ඤති”ති කස්මා චුත්තං, නනු උප්පාදප්පබ්බකො නිරොධො, න ච උප්පන්නං අනිරුප්ඤ්ඤකං නාම අත්ථිති වොදනං සොධෙත්තුං “චතුත්තං බන්ධන”න්තිආදි චුත්තං. සතිපි තෙසං එකාලම්භණවත්ථුකභාවෙ උප්පාදනිරොධාධිකාරත්තා එකුප්පාදනිරොධභාවොව චුත්තො. අපරාපරන්ති පොඨබානුපොඨබ.

418-420. පාළියං මනොමයන්ති ක්කානමනසො වසෙන මනොමයං. යො හි බාහිරපච්චයනිරපෙක්ඛො, සො මනසාව නිබ්බන්තොති මනොමයො. රූපලොකෙ නිබ්බන්තසරිරං සන්ධාය වදති. යං වෙදවාදිනො “ආනන්දමයො, විඤ්ඤාණමයො”ති ච ද්විධා වොහරන්ති. තත්ත්වාති “මනොමයො අත්තා”ති වාදෙපි. දොසෙ දින්නෙති “අඤ්ඤා ච සඤ්ඤා භවස්සති”තිආදිනා දොසෙ දින්නෙ අත්තනො ලද්ධංයෙව වදන්තො “අරුපිං බො”තිආදිමාහාති සම්බන්ධො. ඉධාපි පුරිමවාදෙ චුත්තනයෙන “යදි අත්තා මනොමයො සබ්බධගපච්චධිති අභිනින්ද්‍රියො භවෙය්, එවං සති රූපං අත්තා සියා, න ච සඤ්ඤා සඤ්ඤාය අරුපභාවතො”තිආදි සබ්බං දොසදස්සනං වෙදිතබ්බං. තමත්ථඤ්ඤි දස්සෙන්නො භගවා “මනොමයො ච හි තෙ පොට්ඨපාදා”තිආදිමෙවොව. කස්මා පනායං පරිබ්බාජකො පට්ඨං ඔළාරිකං අත්තානං පටිජානිත්වා තං ලද්ධං විස්සජ්ජෙන්වා පුන මනොමයං අත්තානං පටිජානාති? තමපි විස්සජ්ජිත්වා පුන අරුපිං අත්තානං පටිජානාති? කාමඤ්ඤෙන්ථ කාරණං “තතො සො අරුපි අත්තාති එවංලද්ධකො සමානොපි...පෙ.... ආදිමාහා”ති හෙට්ඨා චුත්තමෙව, තථාපි ඉමෙ තිත්ථියා නාම අනවට්ඨිතචිත්තා ථුසරාසිමිති නිබ්බතඤ්ඤාය විය වඤ්ඤාති කාරණන්තරම්පි දස්සෙත්තුං “යථා නාමා”තිආදි චුත්තං. සඤ්ඤා නප්පතිට්ඨාතිති ආරම්මණෙ සඤ්ජානනවසෙන සඤ්ඤා න පතිට්ඨාති, ආරම්මණෙ සඤ්ඤා න කරොතිති චුත්තං හොති. සඤ්ඤාපතිට්ඨානකාලෙති එත්ථාපි අයං නයො.

තත්ත්වාති “අරුපි අත්තා”ති වාදෙපි. සඤ්ඤායාති පකතිසඤ්ඤාය, එවං භදන්තධම්මපාලත්ථෙරෙන (දී. නි. ටී. 1.418-420) චුත්තං. අඤ්ඤාස්මිං තිත්ථායතෙන උප්පාදනිරොධන්ති හි සම්බන්ධො. තෙන වෙදිකානං මතෙන නානක්ඛණෙ උප්පන්නාය නානාරම්මණාය සඤ්ඤාය උප්පාදනිරොධම්ච්ඡතිති දස්සෙති. කෙච්ච පන “ආවරියසඤ්ඤායා”ති පට්ඨන්ති, තද්දුත්තං අත්ථස්ස විරුද්ධත්තා, ථෙරෙන ච අනුද්ධට්ඨත්තා. අපරාපරං පචත්තාය සඤ්ඤාය උප්පාදවයදස්සනතො උප්පාදනිරොධං ඉච්ඡති. තථාපි “සඤ්ඤා සඤ්ඤා”ති පචත්තසමඤ්ඤං “අත්තා”ති ගහෙත්වා තස්ස අවිච්ඡෙදං පරිකප්පෙන්තො සස්සතං මඤ්ඤති. තෙනාහ “අත්තානං පන සස්සතං මඤ්ඤති”ති. තස්මාති අපරාපරං පචත්තසඤ්ඤාය නාමමත්තෙන සස්සතං මඤ්ඤනතො. සඤ්ඤාය උප්පාදනිරොධමත්තෙ අට්ඨන්වා තද්දුත්තරි සස්සතග්ගාභස්ස ගහණතො දොසං දස්සෙතිති අධිප්පායො. තථෙවාති යථා “රුපි අත්තා, මනොමයො අත්තා”ති ච වාදද්වයෙ අත්තනො අසඤ්ඤනා, එවඤ්ඤස්ස “අචෙතනතා”තිආදිදොසප්පසඨගො දුන්නිවාරො, තථෙව ඉමස්මිං වාදෙපිති අත්ථො. මිථ්ථාදස්සනෙනාති අත්තදිට්ඨිසඨිබානෙන

මිච්ඡාභිනිවෙසෙන. අභිභූතත්තාති අනාදිකාලභාවිතභාවෙන අප්ඤ්ඤාත්ථටත්තා,
 නිවාරිතඤ්ඤාණචාරත්තාති චූත්තං හොති. යෙන සන්තතිස්සනෙන, සමුහස්සනෙන ච වඤ්චිතො බාලො
 පබන්ධවසෙන පවත්තමානං ධම්මසමුහං මිච්ඡාගාහවසෙන “අත්තා”ති ච “නිච්චො”ති ච අභිනිවිස්ස
 වොහරති, තං එකත්තසඤ්ඤිතං සන්තතිස්සනං, සමුහස්සනඤ්ච විනිභුජ්ජ යාථාවතො ජානනං
 සනවිනිබ්භොගො, සො ච සබ්බෙන සබ්බං තිත්ථියානං නත්ථී. තස්මා අයම්පි පරිබ්බාජකො තාදිස්සස්ස
 ඤ්ඤාණපරිපාකස්ස අභාවතො චූච්චමානම්පි නානත්තං නාඤ්ඤාසීති ආහ “තං නානත්තං
 අජානන්තො”ති. සඤ්ඤා නාමායං නානාරම්මණා නානාක්ඛණෙ උප්පජ්ජති, වෙති වාති වෙදිකානං මතං.
 සඤ්ඤාය උප්පාදනිරොධං පස්සන්තොපි සඤ්ඤාමයං සඤ්ඤාභූතං අත්තානං පරිකප්පෙත්වා
 යථාචූත්තසනවිනිබ්බොගාභාවතො නිච්චමෙව කත්වා දිට්ඨිමඤ්ඤානාය මඤ්ඤති. තථාභූතස්ස ච තස්ස
 සංඝසුඤ්චමපරමගම්භීරධම්මතා න ඤායතෙවාති ඉදං කාරණං පස්සන්තෙන භගවතා “දුප්පානං
 බො”තිආදි චූත්තන්ති දස්සෙන්තො “අප්පස්ස භගවා”තිආදිමාහ.

දිට්ඨිආදිසු “එවමෙත”න්ති දස්සනං අභිනිවිසනං දිට්ඨි. තස්සා එව පුබ්බභාගභූතං “එවමෙත”න්ති
 නිජ්ඣානවසෙන බමනං බන්ති. තථා රොචනං රුචී. “අඤ්ඤාපායොවා”තිආදි තෙසං දිට්ඨිආදීනං විභජ්ජ
 දස්සනං. තත්ථ අඤ්ඤාපායොවාති යථා අරියවිනයෙ අත්තද්වයං අනුපගම්ම මජ්ඣිමපටිපදාවසෙන
 දස්සනං හොති, තතො අඤ්ඤාපායෙව. අඤ්ඤාදෙවාති යං පරමත්ථතො විජ්ජති ඛන්ධායතනාදි, තස්ස වාපි
 අනිච්චතාදි, තතො අඤ්ඤාදෙව පරමත්ථතො අවිජ්ජමානං අත්තසස්සතාදිකං තයා බමතෙ වෙව රුච්චතෙ
 වාති අත්ථො. ආභූසො යුක්ඡන්තං ආයොගො. තෙන චූත්තං “යුත්තපයුත්තතා”ති. පටිපත්තියාති
 පරමත්තවිත්තතාදිපරිබ්බාජකපටිපත්තියා. ආවරියස්ස භාවො ආවරියකං, යථා තථා ඔවාදානුසාසනං,
 තදස්සත්ථීති ආවරියකො යථා “සද්ධො”ති ආහ “අඤ්ඤත්ථා”තිආදි. අඤ්ඤස්මිං තිත්ථායතනෙ තව
 ආවරියභාවො අත්ථීති යොජනා. “තෙනා”තිආදි සහ යොජනාය යථාචාක්‍යං දස්සනං. “අයං පරමත්ථො,
 අයං සම්මුති”ති ඉමස්ස විභාගස්ස දුබ්බිභාගත්තා දුප්පානං එතං නානත්තං. “යජ්ජෙතං දුප්පානං තාව
 තිට්ඨතු, අඤ්ඤං පනත්ථං භගවන්තං පුච්ඡාමි”ති වින්තෙත්වා තථා පටිපන්නතං දස්සෙතුං “අප්
 පරිබ්බාජකො”තිආදි චූත්තං. අඤ්ඤො වා සඤ්ඤාතොති සඤ්ඤාසභාවතො අඤ්ඤසභාවො වා අත්තා
 හොතුති අත්ථො. අධුනා පන “අඤ්ඤා වා සඤ්ඤා”ති පාඨො දිස්සති. අස්සාති අත්තතො.

ලොකීයති දිස්සති, පතිට්ඨහති වා එත්ථ පුඤ්ඤපාපං, තබ්බිපාකො වාති ලොකො, අත්තා. සො භික්ඛ
 කාරකො, වෙදකො වාති ඉච්ඡිතො. දිට්ඨිගතන්ති “සස්සතො අත්තා ච ලොකො වා”තිආදි (දී. නි. 1.31;
 උදා. 55) නයපවත්තං දිට්ඨිගතං. න භෙස දිට්ඨාභිනිවෙසො දිට්ඨධම්මිකාදිඅත්ථනිස්සිතො
 තදසංවත්තනතො. යො හි තං සංවත්තනකො, සො “තං නිස්සිතො”ති වත්තබ්බතං ලභෙය්‍ය යථා තං
 පුඤ්ඤඤාණසම්භාරො. එතෙනෙව නයෙන න ධම්මනිස්සිතතාපි සංවණ්ණෙතබ්බා. බ්‍රහ්මවරියස්ස ආදි
 ආදිබ්‍රහ්මවරියං, තදෙව ආදිබ්‍රහ්මවරියකං යථා “විනයො එව වෙනයිකො”ති (පාරා. අට්ඨ. 8). තෙනාහ
 “සික්ඛත්තසසම්බන්ධස්සා”තිආදි. සබ්බම්පි වාක්‍යං අන්තොගධාවධාරණං තස්ස අවධාරණඵලත්තාති
 චූත්තං “ආදිමත්ත”න්ති. තදිධ අධිසිලසික්ඛාව. සා හි සික්ඛත්තසසම්බන්ධතෙ සාසනබ්‍රහ්මවරියෙ ආදිභූතා,
 න අඤ්ඤත්ථ විය ආදිවිට්ඨමකාදි ආදිබ්‍රහ්මවරියකන්ති දස්සෙති “අධිසිලසික්ඛමත්ත”න්ති ඉමිනා.
 නිබ්බන්දනත්ථායාති උක්කණ්ඨිතභාවාය. “අභිජානනායාති ඤාතපරිඤ්ඤාවසෙන අභිජානනත්ථාය.
 සම්බුද්ධත්තත්ථායාති තීරණපභානපරිඤ්ඤාවසෙන සම්බොධනත්ථායා”ති වදන්ති. අපිව අභිජානනායාති
 අභිඤ්ඤාපඤ්ඤාවසෙන ජානනාය. තං පන වට්ටස්ස පච්චක්ඛකරණමෙව හොතීති ආහ
 “පච්චක්ඛකිරියායා”ති. සම්බුද්ධත්තත්ථායාති පරිඤ්ඤාභිසමයවසෙන පටිවෙධත්ථාය.
 දිට්ඨාභිනිවෙසස්ස සංසාරවට්ටෙ නිබ්බදාවිරාගනිරොධුපසමාසංවත්තනං වට්ටන්තොගධත්තා, තස්ස
 වට්ටසම්බන්ධනතො ව. තථා අභිඤ්ඤාසම්බොධනිබ්බානාසංවත්තනඤ්ච දට්ඨබ්බං.

කාමං තණ්හාපි දුක්ඛසභාවා එව, තස්සා පන සමුදයභාවෙන විසුං ගහිතත්තා “තණ්හං යපෙත්වා”ති
 චූත්තං. පභාවනතොති උප්පාදනතො. දුක්ඛං පභාවෙන්තිපි තණ්හා අවිජ්ජාදිපච්චයන්තරසහිතා එව
 පභාවෙති, න කෙවලාති ආහ “සප්පච්චයා”ති. අප්පචත්තිති අප්පචත්තිතිමිත්තං. න පවත්තන්ති එත්ථ
 දුක්ඛසමුදයා, එතස්මිං වා අධිගතෙති හි අප්පචත්ති. දුක්ඛනිරොධං නිබ්බානං ගච්ඡති, තදත්ථඤ්ච සා
 පටිපජ්ජිතබ්බාති දුක්ඛනිරොධගාමීතිපටිපදා. මග්ගපාතුභාවොති මග්ගසමුප්පාදො. ඵලසම්ප්පිකිරියාති
 ඵලස්සාධිගමවසෙන පච්චක්ඛකරණං. තං ආකාරන්ති තං තුණ්හිභාවසම්බාතං ගමනලිඛිග
 ආරොවෙන්තො විය, න පන අභිමුඛං ආරොවෙති.

421. සමන්තතො නිග්ගණ්හනවසෙන තොදනං විජ්ඣනං සන්තිතොදකං. මනොගණාදීනං විසෙසනස්ස නපුංසකලිඬිගෙන නිද්දිට්ඨත්තා “වාචාය සන්තිතොදකො”ති චුත්තං. තෙනාහ “වචනපතොදකො”ති. අප් වා “වාචායා”ති ඉදං “සන්තිතොදකො”ති එත්ථ කරණවචනං දට්ඨබ්බං. “වචනපතොදකො”ති හි වචනෙන පතොදකොති අත්ථො, “වාචායා”ති වා සම්බන්ධෙ සාම්චවනං. වාචාය සන්තිතොදනකිරියාය සජ්ඣක්ඛරිතමකංසුති යොජෙතබ්බං. “සජ්ඣක්ඛරිත”න්ති එතස්ස “සං අධි අභි අරිහ”න්ති පදවිජේදො, සමන්තතො භුසං අරිතන්ති අත්ථො, සතමත්තෙහි තුත්තකෙහි විය විවිධෙහි පරිබ්බාජකවාචාතොදනෙහි තුදිං සුති චුත්තං හොති. තථා හි චුත්තං “උපරි විජ්ඣංසු”ති. සභාවතො විජ්ජමානන්ති පරමත්ථසභාවතො උපලබ්භමානං, න පකතිආදි විය අනුපලබ්භමානං. තච්ජන්ති සච්චං. තථන්ති අවිපරිතං. අත්ථතො වෙවචනමෙව තං පදත්තයං. නවලොකුත්තරධම්මෙසුති විසයෙ භුම්මං, තෙ ධම්මෙ විසයං කත්වා. ධීතසභාවන්ති අවට්ඨිතසභාවං, තදුප්පාදකන්ති අත්ථො. ලොකුත්තරධම්මනියාමනියතන්ති ලොකුත්තරධම්මසම්පාපනනියාමෙන නියතං. ඉදාහි පන “ලොකුත්තරධම්මනියාමන”න්ති පාඨො, සො න පොරාණො ආවරියෙන අනුද්ධට්ඨත්තා. කස්මා පනෙසා පටිපදා ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතාති ආහ “බුද්ධානඤ්ඤි”තිආදි. සාති පටිපදා. එදිසාති “ධම්මට්ඨිතත”න්තිආදිනා චුත්තජ්ජකාරා.

චිත්තහත්ථිසාරිපුත්තපොට්ඨපාදවත්ථුවණ්ණනා

422. භත්ථිං සාරෙති දමෙතිහි භත්ථිසාරී, භත්ථාවරියො. සුබ්බමෙසු අත්ථන්තරෙසුති බන්ධායතනාදිසු සුබ්බමඤ්ඤාණගොචරෙසු ධම්මෙසු. අභිධම්මිකො කිරෙස. කුසලොති පුබ්බෙපි බුද්ධසාසනෙ කතපරිවයනාය ඡෙකො. තාදිසෙ චිත්තෙහි ගිහිභාවචිත්තෙ. ඉතරො පන තං සුත්ථාව න විබ්භමි, පබ්බජ්ජායමෙව අභිරමිති අධිප්පායො. ගිහිභාවෙ ආනිසංසකථාය කථිතත්තාති එත්ථ සිලවත්තස්ස හික්ඛුනො තථා කථනෙන විබ්භමෙන නියොජිතත්තා ඉදාහි සයම්පි සිලවා එව හුත්වා ඡ වාරෙ විබ්භමිති අධිප්පායො ගහෙතබ්බො. කම්මසරික්ඛකෙන හි කම්මඵලෙන හවිතබ්බං. කථෙත්තානන්ති අනාදරෙ සාම්චවනං. මහාසාවකස්ස කථිතෙහි මහාසාවකභූතෙන මහාකොට්ඨිකත්ථෙරෙන අපසාදනවසෙන කථිතෙ, කථනනිමිත්තං පතිට්ඨං ලද්ධං අසක්කොන්තොති අත්ථො. “විබ්භමිත්වා ගිහී ජාතො”ති ඉදං සත්තමවාරම්ච චුත්තං. ධම්මපදට්ඨකථායං (ධ. ප. අට්ඨ. 1.3 චිත්තහත්ථිප්පෙරවත්ථු) පන කුදාලපණ්ඩිතජාතකෙ (ජා. අට්ඨ. 1.1.7 කුද්දාලජාතකවණ්ණනා) ව ඡක්ඛත්තුවෙව විබ්භමනවාරො චුත්තො. ගිහිසභායකොති ගිහිකාලෙ සභායකො. අපසක්කන්තොපි නාමාති අපි නාම අපසක්කන්තො, ගාරය්භවචනමෙතං. පබ්බජ්ඣං වට්ටනීති පබ්බජ්ජා වට්ටනි.

423. පඤ්ඤාවක්ඛුනො නත්ථිතායාති සුචුත්තදුරුත්තසමවිසමදස්සනසමත්ථස්ස පඤ්ඤාවක්ඛුනො අභාවෙන. යාදිසෙන වක්ඛුනා සො “වක්ඛුමා”ති චුත්තො, තං දස්සෙතුං “සුභාසිතා”තිආදි චුත්තං. අයං අට්ඨකථාතො අපරො නයො – එකංසිකාති එකන්තිකා, නිබ්බානවහභාවෙන නිවිජ්ජාති චුත්තං හොති. පඤ්ඤත්තාති වචත්ථපිතා. න එකංසිකාති න එකන්තිකා නිබ්බානාවහභාවෙන නිවිජ්ජා වට්ටන්තොගධභාවතොති අධිප්පායො. අයමත්ථො හි “කස්මා වෙනෙ පොට්ඨපාද මයා එකංසිකා ධම්මා දෙසිතා පඤ්ඤත්තා, එතෙ පොට්ඨපාද අත්ථසංහිතා...පෙ.... නිබ්බානාය සංවත්තන්ති”තිආදිසුත්තපදෙහි සංසන්දනි සමෙතිති.

එකංසිකධම්මවණ්ණනා

425. “කස්මා ආරහී”ති කාරණං පුච්ඡිත්වා “අනියානිකභාවදස්සනත්ථ”න්ති පයොජනං විස්සජ්ජිතං. ඵලෙ හි සිද්ධෙ හෙතුපි සිද්ධො හොතිති, අයං ආවරියමති (දී. නි. ටී. 1.425) අපරෙ පන “එදිසෙසු අත්ථසද්දො කාරණෙ වත්තති, හෙත්ථත්ථෙව ච පච්චත්තවචනං, තස්මා අනියානිකභාවදස්සනන්ති එත්ථ අනියානිකභාවදස්සනකාරණා”ති අත්ථම්චිජන්ති. පඤ්ඤාපිතනිට්ඨායාති පවෙදිතවිමුත්තිමග්ගස්ස. වට්ටදුක්ඛපරියොසානං ගච්ඡති එතායාති නිට්ඨාති හි විමුත්ති චුත්තා “ගොට්ඨා පට්ඨිතගාවො”ති (ම. නි. 1.156) මහාසිහනාදසුත්තපදෙ විය යා-සද්දස්ස ගතිඅත්ථෙව පචත්තනතො. නිට්ඨාමග්ගො ව ඉධ උත්තරපදලොපෙන “නිට්ඨා”ති අධිප්පෙතො. තස්සෙව හි නියානිකතා, අනියානිකතා ව චුච්චති, න නිට්ඨාය. නියානීති නියානිකා ය-කාරස්ස ක-කාරං කත්වා. අනියසද්දො හි බහුලං කත්තුත්ථාහිධායකො, න නියානිකා අනියානිකා, තස්සා භාවො තථා.

නියානං වා නිග්ගමනං නිස්සරණං, වට්ටදුක්ඛස්ස වූපසමොති අත්ථො, නියානමෙව නියානිකං, න නියානිකං අනියානිකං, සො ඵව භාවො සභාවො අනියානිකභාවො, තස්ස දස්සනත්ථන්ති යොජෙතබ්බං.

“සබ්බෙ හි”ති ආදි තදත්ථවිවරණං. අමතං නිබ්බානං නිට්ඨමිති පඤ්ඤාපෙති යථාති සම්බන්ධො. ලොකථුපිකාදිවසෙන නිට්ඨං පඤ්ඤාපෙත්ති “නිබ්බානං නිබ්බාන”න්ති වචනසාමඤ්ඤමත්තං ගහෙත්වා තථා පඤ්ඤාපෙත්ති. ලොකථුපිකා නාම බ්‍රහ්මභූමි වූවිච්චි ලොකස්ස ථුපිකසදිසතාපරිකප්පෙන. කෙවි පන “නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනභූමිං ලොකථුපිකා”ති වදන්ති, තදයුත්තං අවධිකථාසු තථා අවචනතො. ආදිසද්දෙන වෙන්ථ “අඤ්ඤො පුරිසො, අඤ්ඤො පකති”ති පකතිපුරිසන්තරාවබොධො මොක්ඛො, බුද්ධිආදිගුණවිනිමුත්තස්ස අත්තනො අසකත්තති අවධිධානං මොක්ඛො, කායවිපත්තිකති ජාතිබන්ධානං අපච්ඡේදනවසෙන අප්පචත්තො මොක්ඛො, පරෙන පුරිසෙන පලොකතා මොක්ඛො, තංසමීපතා මොක්ඛො, තංසමායොගො මොක්ඛොති ඵවමාදීනං සධ්ගහො දට්ඨබ්බො. තස්මිං තස්මිඤ්ඤි සමයෙ නිට්ඨං අපඤ්ඤාපෙත්තො නාම තත්ථි. බ්‍රාහ්මණානං පට්ඨමස්සානබ්‍රහ්මලොකො නිට්ඨා. තත්ථ හි නෙසං නිව්වාහිනිවෙසො යථා තං බකස්ස බ්‍රහ්මුනො, (ම. නි. 1.501) වෙබ්බසාදිතාපසානං ආභස්සරා, සඤ්චයාදිපරිබ්බාජකානං සුභකිණ්ණා, ආජීවකානං “අනන්තමානසො”ති පරිකප්පිතො අසඤ්ඤිහවො. ඉමස්මිං පන සාසනෙ අරහත්තං නිට්ඨා, සබ්බෙහි වෙනෙ දිට්ඨිවසෙන බ්‍රහ්මලොකාදිති අරහත්තමඤ්ඤනාය “නිබ්බානං නිබ්බාන”න්ති වචනසාමඤ්ඤමත්තං ගහෙත්වා තථා පඤ්ඤාපෙත්ති, න පන පරමත්ථතො නෙසංසමයෙ නිබ්බානපඤ්ඤාපනස්ස ලබ්භනතොති ආභ “සා ව න නියානිකා”ති ආදි. යථාපඤ්ඤත්තාති යෙන යෙන පකාරෙන පඤ්ඤත්තා, පඤ්ඤත්තප්පකාරා හුත්වාති අත්ථො. න නියානිති “යෙනාකාරෙන නිට්ඨා පාපුණියති”ති තෙහි පච්චේදනා, තෙනාකාරෙන තස්සා අපත්තබ්බතාය න නියානි. පණ්ඩිතෙහි පටික්ඛිත්තාති “නායං නිට්ඨා පටිපදා වට්ටස්ස අනතික්කමනතො”ති බුද්ධාදිහි පණ්ඩිතෙහි පටික්ඛිත්තා. නිවත්තති පටික්ඛෙපකාරණවචනං, යස්මා තෙහි පඤ්ඤත්තා නිට්ඨා පටිපදා න නියානි න ගච්ඡති, අඤ්ඤදත්ථු තංසමඬ්ඛිතං පුග්ගලං සංසාරෙ ඵව පරිබ්භමාපෙත්ති නිවත්තති, තස්මා පණ්ඩිතෙහි පටික්ඛිත්තාති අත්ථො. තත්ති අනියානිකභාවං.

ජානං, පස්සන්ති ව පුට්ඨවචනවිපරියායොති ආභ “ජානන්තා පස්සන්තා”ති. ගච්ඡන්තාදිසද්දානඤ්ඤි “යා පන භික්ඛුහි ජානං සභික්ඛුකං ආරාමං අනාපුච්ඡා පටිසෙය්‍යා”ති ආදිසු (පාවි. 1024) ලිඬගවසෙන විපරියායො, ජානන්තිති අත්ථො. “යාවං අදදමප්පියො”ති ආදිසු (පාරා. 346; ජා. 1.7.55) විභත්තිවසෙන, යාවත්තස්සාති අත්ථො. ඉධ පන පුට්ඨවචනවසෙනාති වෙදිතබ්බං. පධානං ජානනං නාම පච්චික්ඛිතො ජානනං තස්ස ජෙට්ඨභාවතො, දස්සනමප්පධානං තස්ස සංසයානුබන්ධත්තාති අයං කමො වුත්තො “ජානං පස්ස”න්ති. තෙනෙන්ථ ජානනෙන දස්සනං විසෙසෙති. ඵවඤ්ඤි දිට්ඨපුබ්බානි බො තස්මිං ලොකෙ මනුස්සානං සරිරසණ්ඨානාදිති ඵකතො අධිප්පායදස්සනං සුපපන්නං හොති. අයඤ්ඤෙත්ථාධිප්පායො “කිං තුම්භාකං ඵකත්තසුබ්බෙ ලොකෙ පච්චික්ඛිතො ඤාණදස්සනං අත්ථි”ති. ජානන්ති වා තස්ස ලොකස්ස අනුමානවිසයනං වූවිච්චි, පස්සන්ති පච්චික්ඛිතො විසයනං. ඉදං වුත්තං හොති “අපි තුම්භාකං ලොකො පච්චික්ඛිතො ඤාතො, උදාහු අනුමානතො”ති.

යස්මා පන ලොකෙ පච්චික්ඛිතො අත්ථො ඉන්ද්‍රියගොචරභාවෙන පාකටො, තස්මා පාකටෙන අත්ථෙන අධිප්පායං දස්සෙතුං “දිට්ඨපුබ්බානි”ති ආදි වුත්තං. දිට්ඨපදෙන වා දස්සනං, තදනුගතඤ්ච ජානනං ගහෙත්වා තදුභයෙනෙව අත්ථෙන අධිප්පායං විභාවෙතුං ඵවං වුත්තන්තිහි දට්ඨබ්බං. දිට්ඨපුබ්බානිති හි දස්සනෙන, තදනුගතෙන ව ඤාණෙන ගහිතපුබ්බානිති අත්ථො. ඵවඤ්ච කත්වා “සරිරසණ්ඨානාදිති”ති සමරියාදවචනං සමත්ථිතං හොති. “අප්පාටිහිරක”න්ති අයං අනුනාසිකලොපනිද්දෙසොති ආභ “අප්පාටිහිරකං ත”න්ති. තං වචනං අප්පාටිහිරකං සම්පජ්ජතිහි සම්බන්ධො. අප්පාටිහිරපදෙ අනුනාසිකලොපො, “කත”න්ති ව ඵකං පදන්ති කෙවි, තදයුත්තං සමාසසම්භවතො, අනුනාසිකලොපස්ස ව අවත්තබ්බත්තා. ඵවමෙන්ථ වණ්ණයන්ති – පටිපක්ඛරණතො පටිභාරියං, තදෙව පාටිභාරියං. අත්තනා උත්තරවිරහිතවචනං. පාටිභාරියමෙවෙන්ථ “පාටිහිරක”න්ති වුත්තං පරෙහි වූවිච්චිමානඋත්තරෙහි සඋත්තරත්තා, න පාටිහිරකත්ති අප්පාටිහිරකං. විරහත්ථො වෙන්ථ අ-සද්දො. තෙනාහ “පටිහරණවිරහිත”න්ති. සඋත්තරඤ්ඤි වචනං තෙන උත්තරවචනෙන පටිහරියති විපරිවත්තියති, තස්මා උත්තරවචනං පටිහරණං නාම, තතො විරහිතන්ති

අත්ථො. තස්මා එව නියානස්ස පටිහරණමග්ගස්ස අභාවතො “අනියානික”න්ති වත්තබ්බතං ලභති. තෙන චුත්තං “අනියානික”න්ති.

426. විලාසො ඉත්ථිලිලා, යො “සිඬගාරභාවජා කිරියා”තිපි චුච්චති. ආකප්පො කෙසබන්ධවත්ථග්ගණාදිආකාරවිසෙසො, වෙසසංවිධානං වා. ආදිසද්දෙන භාවාදීනං සඬගහො. භාවානි හි වාතුරියං චුච්චති.

තයොඅත්තපටිලාභවණ්ණනා

428. ආහිතො අහංමානො එත්ථානි අත්තා, අත්තභාවොති ආහ “අත්තභාවපටිලාභො”ති. කථං දස්සෙතීති චුත්තං “ඔළාරිකත්තභාවපටිලාභනා”තිආදි. කාමභවං දස්සෙති ඉතරභවද්වයත්තභාවතො ඔළාරිකත්තා. රූපභවං දස්සෙති ක්කානමනෙන නිබ්බත්තං හුත්වා රූපිභාවෙන උපලබ්භනතො. අරූපභවං දස්සෙති අරූපිභාවෙන උපලබ්භනතො. සංකිලෙසිකා ධම්මා නාම ද්වාදස අකුසලචිත්තුප්පාදා තදභාවෙ කස්සපි සංකිලෙසස්ස අසම්භවතො. වොදානියා ධම්මා නාම සමථවිපස්සනා තාසං වසෙන සබ්බසො චිත්තවොදානස්ස සිප්ඤ්ඤනතො.

429. පටිපක්ඛධම්මානං අසමුච්ඡෙදෙ සති න කදාවිපි අනවජ්ජධම්මානං වා පාරිසුරි, වෙසුල්ලං වා සම්භවති, සමුච්ඡෙදෙ පන සති සම්භවතීති මග්ගඵලපඤ්ඤානමෙව ගහණං දට්ඨබ්බං, තා හි සකිං පරිපුණ්ණාපි අපරිහීනධම්මත්තා පරිපුණ්ණා එව භවන්ති. තරුණපීතීති උප්පන්නමත්තා අලද්ධාසෙවනා දුබ්බලපීති. බලවතුට්ඨිති පුනප්පුනං උප්පත්තියා ලද්ධාසෙවනා උපරිවිසෙසාධිගමස්ස පච්චයභූතා ථීරතරා පීති. ඉදානි සඬබ්බෙපතො පිණ්ඩත්ථං දස්සෙන්නො “කිං චුත්ත”න්තිආදිමාහ. තත්ථ යං විහාරං සයං...පෙ.... විහරිස්සතීති අවොචුම්භාති සම්බන්ධො. ඉදං චුත්තං හොති – යං විහාරං “සංකිලෙසිකවොදානියධම්මානං පහානාහිචුද්ධිනිට්ඨං පඤ්ඤාය පාරිසුරිවෙසුල්ලභූතං ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ අපරප්පච්චයෙන ඤාණෙන පච්චක්ඛතො සම්පාදෙත්වා විහරිස්සති”ති කථයිම්භාති. තත්ථානි තස්මිං විහාරෙ. තස්සානි ඔවාදකරස්ස හික්ඛුතො. එවං විහරතොති චුත්තජ්ජකාරොන විහරණහෙතු, විහරන්තස්ස වා. තත්තිමිත්තං පාමොජ්ජං, පමොදප්පභවා පීති, තප්පච්චයභූතං පස්සද්ධිද්වයං, තථා සුපට්ඨිතා සති, උක්කංසගතතාය උත්තමඤ්ඤාණං. සුඛො ව විහාරො භවිස්සතීති යොජනා. කායචිත්තපස්සද්ධි හි “පස්සද්ධි”ති චුත්තා, අයමෙව වා පායො. “නාමකායපස්සද්ධි”තිපි පයන්ති, තදයුත්තමෙව පස්සද්ධිද්වයස්ස අවිනාභාවතො. කස්මා පනෙස සුඛො විහාරොති ආහ “සබ්බවිහාරෙසු”තිආදි, සබ්බෙසුපි ඉරියාපථවිහාරාදීසු සත්තපණ්ණිකාය ඉමස්සෙව සුබත්තා “සුඛො විහාරො”ති වත්තබ්බතං අරහතීති චුත්තං හොති. කථං සුඛොති චුත්තං “උපසන්නො පරමමුද්ධරො”ති.

පයමජ්ඣානෙ පටිලද්ධමත්තෙ හීනභාවතො පීති දුබ්බලා පාමොජ්ජපක්ඛිකා, සුභාවිනෙ පන තස්මිං පගුණෙ සා පණ්ණා බලවභාවතො පරිපුණ්ණකිච්චා පීතීති චුත්තං “පයමජ්ඣානෙ පාමොජ්ජාදයො ජපි ධම්මා ලබ්භන්ති”ති. පාමොජ්ජං නිවත්තතීති දුබ්බලපීතිසඬ්ඛානං පාමොජ්ජං ඡසු ධම්මෙසු නිවත්තති භායති. විතක්කච්චාරක්ඛොභවිරහිතෙන හි චතුක්කනායවිහත්තෙ දුතියජ්ඣානෙ සබ්බදා පීති බලවතී එව හොති, න පයමජ්ඣානෙ විය කදාවි දුබ්බලානි එවං චුත්තං. පීති නිවත්තති තප්පභානෙනෙව තතියජ්ඣානස්ස ලබ්භනතො. “සුඛො විහාරො”ති ඉමිනා සමාධි ගහිතොති ආහ “තථා චතුත්ථෙ”ති. යෙ පන “සුඛො විහාරො”ති එතෙන සුඛං ගහිත”න්ති වදන්ති, තෙසං මතෙන සත්තචුත්තීතාය උපෙක්ඛාපි චතුත්ථජ්ඣානෙ “සුඛ”මිච්චෙව භාසිතාති (විභ. අට්ඨ. 232; විසුද්ධි. 2.644; මහානි. අට්ඨ. 27; පටි. ම. අට්ඨ. 105) කත්වා තථා චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ඉමස්මිංයෙව දීඝනිකායෙ (දී. නි. 1.432; 3.166, 358) ආගතං අනෙකධා දෙසනානායමුද්ධරිත්වා ඉධ දෙසිතනායං නියමෙතුං “ඉමෙසු”තිආදි චුත්තං. සුද්ධ...පෙ.... කමීතන්ති උපරිමග්ගං අකට්ඨත්වා කෙවලං විපස්සනාපාදකමෙව ක්කානං කමීතං. චතුභි...පෙ.... කමීතාති විපස්සනාපාදකභාවෙන ක්කානානි කට්ඨත්වා තතො පරං විපස්සනාපුබ්බකා චත්තාරොපි මග්ගා කමීතා. චතුත්ථජ්ඣානිකඵලසමාපත්ති කමීතාති පයමජ්ඣානිකාදිකා ඵලසමාපත්තියො අකට්ඨත්වා චතුත්ථජ්ඣානිකා එව ඵලසමාපත්ති කමීතා. පීතිවෙච්චනමෙව කත්වානි ද්විත්තං පීතීතං. එකස්මිං චිත්තුප්පාදෙ අනුප්පජ්ජනතො පාමොජ්ජං පීතිවෙච්චනමෙව කත්වා, තදුභයං අහෙදතො කත්වානි චුත්තං හොති. පීතිසුඛානං අපරිච්චත්තන්තා, “සුඛො විහාරො”ති ව සාතිසයස්ස සුබවිහාරස්ස ගහිතන්තා “දුතියජ්ඣානිකඵලසමාපත්ති නාම කමීතා”ති චුත්තං. කාමං පයමජ්ඣානෙපි

පිතිසුබානි ලබන්නී, තානි පන විතක්කවිවාරපරික්ඛොහෙන න තත්ථ සන්තපණ්ණානි, ඉධ ච සන්තපණ්ණානෙව අධිජපෙතානි, තස්මා දුතියජ්ඣානිකා එව ඵලසමාපත්ති ගහිතා, න පයමජ්ඣානිකාති දට්ඨබ්බං.

432-437. විභාවනත්ථොති පකාසනත්ථො සරුපතො නිරුපනත්ථො “න සමණො ගොතමො බ්‍රාහ්මණෙ ජිණ්ණෙ ...පෙ.... අභිවාදෙති වා පච්චුට්ඨෙති වා ආසනෙන වා නිමන්තෙති”තිආදියු (අ. නි. 8.11; පාරා. 2) විය. තෙනාහ “අයං සො”තිආදි. “අයං අත්තපට්ටලාහො සො එවා”ති එවං සරුපතො විභාවෙත්වා පකාසෙත්වා. අයන්ති හි භගවතා පුබ්බෙ චුත්තං අත්තපට්ටලාහං ආසන්තපච්චික්ඛාමොවෙන පච්චාමසති, සොති පන පරෙහි පුච්ඡියමානං පරමමුඛොවෙන. න නං එවං වදාමාති එත්ථ නන්ති ඔළාරිකමත්තපට්ටලාහං. සප්පාට්ඨිරකතන්ති එත්ථ පුබ්බෙ චුත්තනයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. පරෙහි වොදිතවචනපට්ඨාරකං සඋත්තරවචනං සප්පාට්ඨිරකතන්ති හි අයමෙව විසෙසො. තුච්ඡොති මුසා අභුතො. සොති මනොමයො, අරුපො වා අත්තපට්ටලාහො. ස්වෙවාති සො එව ඔළාරිකො අත්තපට්ටලාහො. තස්මිං සමයෙ සච්චො හොතිති තස්මිං පච්චුප්පන්තසමයෙ විජ්ජමානො හොති. අත්තපට්ටලාහොත්ථෙව නියාතෙසීති අත්තපට්ටලාහසද්දෙන තථා එව පරියොසාපෙසි, න පන නං “අත්තපට්ටලාහො”ති සඬ්ඛං ගච්ඡතිති පඤ්ඤත්තිං සරුපතො නිහරිත්වා දස්සෙසීති අධිජපායො. රුපාදයො චෙත්ථ ධම්මාති රුපවෙදනාදයො එව එත්ථ ලොකෙ සභාවධම්මා. නාමමත්තමෙතන්ති රුපාදිකෙ පඤ්චක්ඛන්ධෙ උපාදාය නාමපඤ්ඤත්තිමත්තමෙතං “අත්තපට්ටලාහො”ති. එවරුපා වොහාරාති “ඔළාරිකො අත්තපට්ටලාහො”තිආදිවොහාරා. නාමපඤ්ඤත්තිවසෙනාති නාමභූතපඤ්ඤත්තිමත්තවසෙන. “අත්තපට්ටලාහො”ති සඬ්ඛං ගච්ඡති”ති නියාතනත්ථං.

438. එවඤ්ච පන වත්ථාති රුපාදිකෙ උපාදාය පඤ්ඤත්තිමත්තමෙතං අත්තපට්ටලාහොති ඉමමත්ථං “යස්මිං චිත්ත සමයෙ”තිආදිනා වත්ථා. පටිපුච්ඡිත්ථාති යථා පරෙ පුච්ඡෙය්‍යං, තථා කාලවිභාගතො පටිපදානි පුච්ඡිත්ථා. විනයනත්ථන්ති යථාපුච්ඡිතස්ස අත්ථස්ස ඤාපනවසෙන විනයනත්ථාය. යෙ තෙ අතීතා ධම්මාති අතීතසමයෙ අතීතත්තපට්ටලාහස්ස උපාදානභූතා රුපාදයො ධම්මා. තෙ එතරහි නත්ථී නිරුද්ධත්තා. තතො එව “අහෙසු”න්ති සඬ්ඛං ගතා. තස්මාති උපාදානස්ස අතීතස්මිංයෙව සමයෙ ලබ්භනතො. සොපිති තදුපාදානො මෙ අත්තපට්ටලාහොපි. තස්මිංයෙව සමයෙති අතීතෙ එව සමයෙ. සච්චො අහොසීති භූතො විජ්ජමානො විය අහොසි. අනාගතපච්චුප්පන්තානන්ති අනාගතානඤ්චෙවපච්චුප්පන්තානඤ්ච රුපාදිධම්මානං උපාදානභූතානං. තදා අභාවාති තස්මිං අතීතසමයෙ අභාවා අවිජ්ජමානත්තා. තදුපාදානභූතො අනාගතො, පච්චුප්පන්තො ච අත්තපට්ටලාහො තස්මිං අතීත සමයෙ මොසො තුච්ඡො මුසා නත්ථීති අත්ථො. අත්ථතොති පඤ්ඤත්තිඅත්ථතො. නාමමත්තමෙවාති සමඤ්ඤාමත්තමෙව. පරමත්ථතො අනුපලබ්භමානත්තා අත්තපට්ටලාහං පටිජානාති.

“එසෙව නයො”ති ඉමිනා යෙ තෙ අනාගතා ධම්මා, තෙ එතරහි නත්ථී, “භවිස්සන්ති”ති පන සඬ්ඛං ගතා, තස්මා සොපි මෙ අත්තපට්ටලාහො තස්මිංයෙව සමයෙ සච්චො භවිස්සති. අතීතපච්චුප්පන්තානං පන ධම්මානං තදා අභාවා තස්මිං සමයෙ “මොසො අතීතො, මොසො පච්චුප්පන්තො”ති එවං අත්ථතො නාමමත්තමෙව අත්තපට්ටලාහං පටිජානාති. යෙ ඉමෙ පච්චුප්පන්තා ධම්මා, තෙ එතරහි “අත්ථී”ති සඬ්ඛං ගතා, තස්මා ය්වායං මෙ අත්තපට්ටලාහො, සො ඉදානි සච්චො හොති. අතීතානාගතානං පන ධම්මානං අධුනා අභාවා එතරහි “මොසො අතීතො, මොසො අනාගතො”ති එවං අත්ථතො නාමමත්තමෙව අත්තපට්ටලාහං පටිජානාතිති ඉමමත්ථං අනිදිසති.

439-443. සංසන්දිතුන්ති සමානෙත්‍යං. ගවාති ගාවිතො. තත්ථාති ඛිරාදියු පඤ්චගොරසෙසු. යස්මිං සමයෙ ඛිරං හොතිති යස්මිං කාලෙ භූතූපාදායසඤ්ඤිතං උපාදානවිසෙසං උපාදාය ඛිරපඤ්ඤත්ති හොති. න තස්මිං...පෙ.... ගච්ඡති ඛිරපඤ්ඤත්තිඋපාදානස්ස භූතූපාදායරුපස්ස දධිආදිපඤ්ඤත්තියා අනුපාදානතො. පටිනියතවත්ථුකා හි එතා ලොකසමඤ්ඤා. තෙනාහ “යෙ ධම්මෙ උපාදායා”තිආදි. සඬ්ඛායති කථියති එතායාති සඬ්ඛා. අත්තං නිහරිත්වා උච්චන්ති වදන්ති එතායාති නිරුත්ති. තං තදත්ථං නමන්ති සත්තා එතෙනාති නාමං, තථා වොහරන්ති එතෙනාති වොහාරො, පඤ්ඤත්තියෙව. “යස්මිං සමයෙ”තිආදිනා ඛිරෙ චුත්තනයං දධිආදියුපි “එස නයො සබ්බත්ථා”ති අනිදිසති.

සමනුජානනමත්තකානීති “ඉදං ධීරං, ඉදං දධී” තිආදිනා තාදිසෙසු භුතුපාදායරූපවිසෙසෙසු ලොකෙ පරම්පරාගතං පඤ්ඤත්තිං අප්පට්ඨිත්ථිවා සමනුජානනං විය පච්චයවිසෙසවිසිට්ඨං රූපාදිබන්ධසමූහං උපාදාය “ඔළාරිකො අත්තපට්ඨලාභො” ති ව “මනොමයො අත්තපට්ඨලාභො” ති ව “අරූපො අත්තපට්ඨලාභො” ති ව තථා තථා සමනුජානනමත්තකානී, න ව තබ්බිනිමුත්තො උපාදානතො අඤ්ඤො කොච්චි පරමත්ථතො අත්ථිනි චුත්තං හොති. නිරුත්තිමත්තකානීති සද්දනිරුත්තියා ගහණුපායමත්තකානී. “සත්තො ඵස්සො” තිආදිනා හි සද්දග්ගහණුත්තරකාලං තදනුවිද්ධපණ්ණත්තිග්ගහණුමුඛෙනෙව තදත්ථාවබොධො. තථා චාහු –

“පඨමං සද්දං සොතෙන, තීතං දුතියවෙනසා;
නාමං තතියවිත්තෙන, අත්ථං චතුත්ථවෙනසා” ති. (මණ්ඩාරමඤ්ඤප්පසාට්ඨකායං පච්චයසඬගහවිභාගෙහි);

චචනපට්මත්තකානීති තස්සෙව චෙචචනං. නිරුත්තියෙව හි අඤ්ඤෙසම්පි දිට්ඨානුගතිමාපජ්ජන්තානං කාරණට්ඨෙත චචනපට්ඨං. වොහාරමත්තකානීති තථා තථා වොහාරමත්තකානී. නාමපණ්ණත්තිමත්තකානීති තස්සෙව පරියායො, තංතංනාමපඤ්ඤාපනමත්තකානීති අත්ථො. සබ්බමෙතන්ති “අත්තපට්ඨලාභො” ති වා “සත්තො” ති වා “පොසො” ති වා සබ්බමෙතං වොහාරමත්තකං. කස්මාති චෙ, පරමත්ථතො අනුපලබ්භනතොති දස්සෙතුං “යස්මා” තිආදි චුත්තං. සුඤ්ඤොති පරමත්ථතො විචිත්තො.

යජ්ජෙවං කස්මා චෙසා බුද්ධෙහිපි චුච්චතිති වොදනං සොධෙත්තො “බුද්ධානං පනා” තිආදිමාහ. සම්මුතියා වොහාරස්ස කථනං සම්මුතිකථා. පරමත්ථස්ස සභාවධම්මස්ස කථනං පරමත්ථකථා. පරමත්ථසන්තිස්සිකකථාභාවතො අනිච්චාදිකථාපි “පරමත්ථකථා” ති චුත්තා. පරමත්ථධම්මොයෙව හි “අනිච්චො, දුක්ඛො” ති ව චුච්චති, න සම්මුතිධම්මො.

“අනිච්චා සබ්බෙ සඬ්ඛාරා, දුක්ඛානත්තා ව සඬ්ඛතා;
නිබ්බානඤ්චෙව පඤ්ඤත්ති, අනත්තා ඉති නිව්ඡයා” ති. (පරි. 257) –

චචනතො පනෙස “අනත්තා” ති චුච්චති, බන්ධාදිපඤ්ඤත්ති පන තජ්ජාපඤ්ඤත්ති විය පරමත්ථසන්තිස්සයා, ආසන්නතරා ව, පුග්ගලපඤ්ඤත්තිආදයො විය න දුරෙ, තස්මා බන්ධාදිකථාපි “පරමත්ථකථා” ති චුත්තා, බන්ධාදිසිසෙන වා තදුපාදානසභාවධම්මා ඵව ගහිතාති දට්ඨබ්බං. නනු ව සභාවධම්මාපි සම්මුතිමුඛෙනෙව දෙසනමාරොහන්ති, න පරමත්ථමුඛෙන, තස්මා සබ්බාපි දෙසනා සම්මුතිකථාව සියාති? නයිදමෙවං කට්ඨතබ්බධම්මවිභාගෙන කථාවිභාගස්ස අධිජ්ජෙතත්තා, න ව සද්දො කෙනච්චි පචත්තිනිමිත්තෙන චිනා අත්ථං පකාසෙතිති.

කස්මා චෙවං දුබ්බිධා බුද්ධානං කථා පචත්තතිති අනුයොගං කාරණවිභාවනෙන පරිහරිතුං “තත්ථ යො” තිආදි චුත්තං. අත්ථං විජානිතුං චතුසච්චං පට්ඨිජ්ඣිතුං වට්ටතො නිය්‍යාතුං අරහත්තසඬ්ඛානං ජයග්ගාහං ගහෙතුං සක්කොති. යස්මා පරමත්ථකථාය ඵව සච්චසම්පට්ඨෙධො, අරියසච්චකථා ව සිබ්බාජ්ජත්තා දෙසනා, තස්මා විනෙය්‍යපුග්ගලවසෙන ආදිතො සම්මුතිකථං කට්ඨන්තොපි භගවා පරතො පරමත්ථකථංයෙව කට්ඨන්ති ආහ “තස්සා” තිආදි. “ආදිතොව සම්මුතිකථං කට්ඨන්ති” ති හි වදන්තො පරතො පරමත්ථකථම්පි කට්ඨන්ති දිපෙති, ඉතරත්ථ පන “ආදිතොව කට්ඨන්ති” ති අවදන්තො සබ්බත්ථපිති. “තථා” තිආදිනා කථාද්වයකථනෙ පරියායන්තරං විභාවෙති. බොධෙත්ථාති වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයානුරූපං තථා තථා දෙසෙතබ්බමත්ථං ජානාපෙත්වා, ඉමිනා පන ඉමමත්ථං දස්සෙති – කත්ථවි සම්මුතිකථාපුබ්බිකා පරමත්ථකථා හොති පුග්ගලජ්ඣාසයවසෙන, කත්ථවි පරමත්ථකථාපුබ්බිකා සම්මුතිකථා, ඉති විනෙය්‍යදම්මකුසලස්ස සත්ථු වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන තථා තථා දෙසනා පචත්තතිති. සබ්බත්ථ පන භගවා ධම්මං අවිජ්ඣන්තො ඵව සම්මුතිමනුචත්තති, සම්මුතිං අපරිච්චජන්තොයෙව ධම්මං විභාවෙති, නං තත්ථ අහිනිවෙසාතිධාවනාති. චුත්තඤ්ඤෙතං භගවතා “ජනපදනිරුත්තිං නාහිනිවිසෙය්‍ය, සමඤ්ඤං නාතිධාවෙය්‍යා” ති (දී. නි. ටී. 1.439-443).

පයමං සම්මුතිකථාකථනං පන වෙනෙය්‍යාවසෙන යෙභුයෙය්‍යන බුද්ධානමාවිණ්ණන්ති තං කාරණෙන සද්ධිං දස්සෙන්තො “පකතියා පනා”තිආදිමාහ. ලුබ්‍භාරාති වෙනෙය්‍යානමනහිසම්බුජ්ඣනවසෙන ලුබ්‍භදිසා. නනු ච සම්මුති නාම පරමත්ථතො අවිජ්ජමානත්තා අභුතා, තං කථං බුද්ධා කථෙන්නීති වුත්තං “සම්මුතිකථං කථෙන්නාපි”තිආදි. සච්චමෙවාති තථමෙව. සභාවමෙවාති සම්මුතිභාවෙන තංසභාවමෙව. තෙනාහ “අමුසාවා”ති. පරමත්ථස්ස පන සච්චාදිභාවෙ චත්තබ්බමෙව නත්ථි.

කො පනිමෙසං සම්මුතිපරමත්ථධම්මානං විසෙසොති? යස්මිං හින්තෙ, බුද්ධියා වා අවයචචිතිබ්‍රහ්මාගෙ කතෙ න තංසඤ්ඤා, සො සට්ඨපාදිජ්ජහෙදො සම්මුති, තබ්බිපරියායතො පරමත්ථො. න හි කක්ඛලළුසනාදිසභාවෙ අයං නයො ලබ්‍භති. එවං සන්තෙපි වුත්තනෙය්‍යෙ සම්මුති ච සච්චසභාවා එවාති ආහ “දුච්චෙ සච්චාති අක්ඛාසි”තිආදි. තත්ථ දුච්චෙ සච්චාති අක්ඛාසිති නානාදෙසභාසාකුසලො තිණ්ණං වෙදානමත්ථසංවණ්ණනකො ආචරියො විය නානාවිධසම්මුතිපරමත්ථකුසලො භගවා වෙනෙය්‍යාජ්ඣාසයානුරූපං දුච්චෙයෙව සච්චාති අක්ඛාසිති අත්ථො. තං සරූපතො, පරිමාණතො ච දස්සෙති “සම්මුතිං පරමත්ථඤ්ච, තතියං නුපලබ්භති”ති ඉමිනා. වදනං වරොති සබ්බෙසං වදන්තානං වරො. ලොකසඬකෙතමත්තසිද්ධා සම්මුති. පරමො උත්තමො අවිජ්ජතො යථාභූතසභාවො පරමත්ථො.

ඉදාති නෙසං සච්චසභාවං සහ කාරණෙන දස්සෙතුං “සඬකෙතවචන”න්ති ගාථා වුත්තා. යස්මා ලොකසම්මුතිකාරණං, තස්මා සඬකෙතවචනං සච්චං, යස්මා ච ධම්මානං භූතලක්ඛණං, තස්මා පරමත්ථවචනං සච්චන්ති යොජනා. ලොකසම්මුතිකාරණන්ති හි සඬකෙතවචනස්ස සච්චභාවෙ කාරණදස්සනං, ලොකසිද්ධා සම්මුති සඬකෙතවචනස්ස අවිසංවාදනතාය කාරණන්ති අත්ථො, විසංවාදනාභාවතො සඬකෙතවචනං සච්චන්ති වුත්තං හොති. ධම්මානං භූතලක්ඛණන්ති ච පරමත්ථවචනස්ස සච්චභාවෙ කාරණදස්සනං. සභාවධම්මානං යො භූතො අවිජ්ජතො සභාවො, තස්ස ලක්ඛණං අභිගතං ඤාපනන්ති අත්ථො, යාථාවතො අවිසංවාදනවසෙන පචත්තනතො පරමත්ථවචනං සච්චන්ති අධිජ්ජායො. අනඬගණසුත්තට්ඨකායං පන ආචරියෙනෙව නිස්සක්කවචනෙන පදමුල්ලිඬගෙත්වා “ලොකසම්මුතිකාරණාති ලොකසමඤ්ඤං නිස්සාය පචත්තනතො. ධම්මානන්ති සභාවධම්මානං. භූතකාරණාති යථාභූතසභාවං නිස්සාය පචත්තනතො”ති වුත්තං.

අඤ්ඤත්ථ පන –

“තස්මා වොහරකුසලස්ස, ලොකනාථස්ස සත්ථුනො;
සම්මුතිං වොහරන්තස්ස, මුසාවාදො න ජායති”ති. (ම. නි. අට්ඨ. 1.57; අ. නි. අට්ඨ. 1.170; ඉතිවු. අට්ඨ. 24) –

අයමපි ගුණපරිදිපතී ගාථා දිස්සති. තත්ථ තස්මාති සච්චස්ස දුට්ඨත්තා, සඬකෙතවචනස්ස වා සච්චභාවතො. සම්මුතිං වොහරන්තස්සාති “පුග්ගලො සත්තො”තිආදිනා ලොකසමඤ්ඤං කථෙන්නස්ස මුසාවාදො නාම න ජායතීති අත්ථො. අපිච “අට්ඨහි කාරණෙහි භගවා පුග්ගල කථං කථෙති හිරොත්තජ්ජපනත්ථං, කම්මස්සකතාදිපනත්ථං, පච්චත්තපුරිසකාරදිපනත්ථං, ආනන්තරියදිපනත්ථං, බ්‍රහ්මච්චාරදිපනත්ථං, පුබ්බෙනිවාසදිපනත්ථං, දක්ඛිණාවිසුද්ධිදිපනත්ථං, ලොකසම්මුතියා අජ්ජභානත්ථඤ්චා”තිආදිනා (ම. නි. අට්ඨ. 1.57; අ. නි. අට්ඨ. 1.170; ඉතිවු. අට්ඨ. 24; කථා. අනුට්. 1) තත්ථ තත්ථ වුත්තකාරණමපි ආහරිත්වා ඉධ චත්තබ්බං.

යදි තථාගතො පරමත්ථසච්චං සම්මදෙව අහිසම්බුජ්ඣත්වා යිතොපි ලොකසමඤ්ඤාභූතං සම්මුතිසච්චං ගහෙත්වාච වදති, එවඤ්ඤෙත්ථ කො ලොකියමභාජනෙහි විසෙසොති වුත්තං “යාහි”තිආදි, අයං පාළියං සම්බන්ධො. ඉදං වුත්තං හොති – ලොකියමභාජනො අජ්ජහිතපරාමාසත්තා “එතං මමා”තිආදිනා පරාමසන්තො වොහරති. තථාගතො පන සබ්බෙසො පහිනපරාමාසත්තා අපරාමසන්තොච යස්මා ලොකසමඤ්ඤාහි විනා ලොකියො අත්ථො ලොකෙන දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යො, තස්මා තාහි තං වොහරති. තථා වොහරන්තො ච අත්තතො දෙසනාවිලාසෙන වෙනෙය්‍යාසත්තෙ පරමත්ථසච්චෙ පතිට්ඨාපෙතීති. දෙසනං විනිවට්ඨෙත්වාති හෙට්ඨා වුත්තාය දිට්ඨාහිනිවෙසපටිසඤ්ඤාත්තාය වට්ටකථාය විනිවත්තෙත්වා විවෙචෙත්වා. අරහත්තනිකුටෙන නිට්ඨාපෙසීති “අපරාමස”න්ති ඉමිනා පදෙන

තණ්හාමානපරාමාසප්පභානකිත්තනෙන තප්පභායකඅරහත්තසංඛ්ඛාතනිකුටෙන දෙසනං පරියොසාපෙසි.
යං පනෙත්ථ අත්ථතො න විහත්තං, තං සුචිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

ඉති සුමඨගලවිලාසිනියා දීඝනිකායට්ඨකථාය පරමසුබ්බගම්භීරදුරනුබොධත්ථපරිදීපනාය
සුවිමලවිපුලපඤ්ඤාදෙය්‍යත්තියජනනාය සාධුවිලාසිනියා නාම ලීනත්ථපකාසනියා
පොට්ඨපාදසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථපකාසනා.

පොට්ඨපාදසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. සුභසුත්තවණ්ණනා

සුභමාණවකවත්ථුවණ්ණනා

444. එවං පොට්ඨපාදසුත්තං සංවණ්ණෙත්වා ඉදානි සුභසුත්තං සංවණ්ණෙත්තො යථානුපුබ්බං
සංවණ්ණනොකාසස්ස පත්තභාවං විභාවෙතුං, පොට්ඨපාදසුත්තස්සානන්තරං සංඛිතස්ස සුත්තස්ස
සුභසුත්තභාවං වා පකාසෙතුං “එවං මෙ සුභං...පෙ.... සාවත්ථියන්ති සුභසුත්ත”න්ති ආහ.
අනුනාසිකලොපෙන “අවිර පරිනිබ්බුතෙ”ති වුත්තන්ති දස්සෙති “අවිරං පරිනිබ්බුතෙ”ති ඉමිනා යථා
පොට්ඨපාදසුත්තෙ “අප්පාටිභීරක තං භාසිතං සම්පජ්ජති”ති, අවිරං පරිනිබ්බුතස්ස අස්සාති වා
අවිරපරිනිබ්බුතො යථා “අවිරපක්කන්තො, මාසජාතො”ති. අත්ථමත්තං පන දස්සෙතුං එවං වුත්තං.
අවිරපරිනිබ්බුතෙති ව සත්ථු පරිනිබ්බුතභාවස්ස වීරකාලතාපටික්ඛෙපෙන ආසන්නතාමත්තං දස්සිතං,
කාලපරිච්ඡේදො පන න දස්සිතොති තං දස්සෙත්තො “පරිනිබ්බානතො”තිආදිමාහ. විසාඛපුණ්ණමිතො
උද්ධං යාව ජෙට්ඨපුණ්ණමී, තාව කාලං සන්ධාය “මාසමත්තෙ”ති වුත්තං. මත්තසද්දෙන පන තස්ස
කාලස්ස කිඤ්චි අසම්පුණ්ණතං ජොතෙති. තුද්ධසඤ්ඤිතො ගාමො නිවාසො එතස්සාති තොදෙය්‍යා. තං
පනෙස යස්මා සොණදණ්ඩො (දී. නි. 1.300) විය වම්පං, කුටදන්තො (දී. නි. 1.323) විය ව බාණුමතං
අප්ඤ්ඤාචසති, තස්මා වුත්තං “තස්ස අධිපතිත්තා”ති, ඉස්සරභාවතොති අත්ථො. අයම්පි හි රඤ්ඤො
පසෙනදිකොසලස්ස පුරොහිතව්‍රාහ්මණො. පුත්තම්පි ආභාති සුභං මාණවම්පි ඔවදන්තො ආහ.

අඤ්ජනානන්ති අක්ඛිඅඤ්ජනත්ථාය සංසිතඅඤ්ජනානං. වම්මිකානන්ති කිම්පමාහට්ඨම්මිකානං
සඤ්චයං දිස්වාති සම්බන්ධො. මධුනන්ති මක්ඛිකමධුනං. සමාහාරන්ති මකරන්දසන්නිවයං. පණ්ඩිතො
සරමාවසෙති යස්මා අප්පතරප්පතරෙපි ගය්භමානෙ භොගා ඛියන්ති, අප්පතරප්පතරෙපි ව සඤ්චියමානෙ
වඩ්ඪන්ති, තස්මා යථාවුත්තමුපමත්තයං පඤ්ඤාය දිස්වා විඤ්ඤජාතිකො කිඤ්චිපි වයමකත්වා ආයමෙව
උප්පාදෙන්තො සරෙවසෙ සරාවාසමනුතිට්ඨෙය්‍යාති ලොභාදෙසිතපටිපත්තිං උපදිසති.

අදානමෙව සික්ඛාපෙත්වා සික්ඛාපනහෙතු ලොභාහිභූතතාය තස්මිංයෙව සරෙ සුනබො හුත්වා
නිබ්බන්ති. ලොභවසිකස්ස හි දුග්ගති පාටිකඨබා, “ජනවසභො නාම යක්ඛො හුත්වා නිබ්බන්ති”ති (දී. නි.
අට්ඨ. 1.150) එත්ථ වුත්තනයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. පුබ්බපරිවයෙන අතිවිය පියායති. වුත්තඤ්චි
“පුබ්බෙව සන්නිවාසෙනා”තිආදි (ජා. 1.2.174). නික්ඛන්තෙති කෙනවිදෙව කරණියෙන බහි නිග්ගතෙ.
සුභං මාණවං අනුග්ගණ්හිකාමො එකකොව භගවා පිණ්ඩාය පාවිසි. භුක්කාරන්ති “භු භු”ති
සුනබසද්දකරණං. “භො භො”ති බ්‍රාහ්මණසමුදාචාරෙන පරිභවිත්වා පරිභවනහෙතු. “භොවාදි නාම සො
භොති, සවෙ භොති සකිඤ්චනො”ති (ධ. ප. 396; සු. නි. 625) හි වුත්තං. නනු ව හෙට්ඨා “අදානමෙව
සික්ඛාපෙත්වා සුනබො හුත්වා නිබ්බන්තො”ති ආහ, කස්මා පනෙත්ථ “පුබ්බෙපි මං ‘භො භො’ති
පරිභවිත්වා සුනබො ජාතො”ති වදන්ති? තථා නිබ්බන්තියා තදුභයසාධාරණඵලත්තා. ආනිසංසඵලඤ්චි
සාධාරණකම්මෙනපි ජාතං, න විපාකඵලං විය එකකම්මෙනෙවාති දට්ඨබ්බං. අවිච්චි ගම්ප්පසි
කතොකාසස්ස කම්මස්ස පටිබාහිතුමසක්කුණෙය්‍යභාවතො. “ජානාති මං සමණො ගොතමො”ති
විජ්ජට්ඨාසාරී හුත්වා. උද්ධනන්තරෙති වුල්ලිකන්තරෙ. නන්ති සුනබං.

තං පවත්තින්ති භගවතා යථාවුත්තකාරණං. බ්‍රාහ්මණචාරිත්තස්ස අපරිභාපිතතං සන්ධාය, තථා
පිතරං උක්කංසෙත්තො “බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බන්තො”ති ආහ. මුබාරුල්ලිහන්ති සයංපටිභානවසෙන
මුබාරුල්ලිහං. තං පවත්තිං පුච්ඡති “සුතමෙතං භො ගොතම මය්හං පිතා සුනබො හුත්වා නිබ්බන්තො”ති

තුම්හෙහි වුත්තං, “කිමිදං සච්චං වා අසච්චං වා”ති පුච්ඡි. තථෙව චත්ථාති යථා පුබ්බෙ සුනඛස්ස වුත්තං, තථෙව චත්ථා. අවිසංවාදනත්ථන්ති සච්චාපනත්ථං, “තොදෙයාබ්‍රාහ්මණො සුනඛො භුත්වා නිබ්බත්තො”ති චචනස්ස අවිසංවාදනෙන අත්තනො අවිසංවාදිභාවදස්සනත්ථන්ති වුත්තං හොති. අප්පොදකන්ති අප්පකෙන උදකෙන සම්පාදිතං. මධුපායාසන්ති සාදුරස්සං, මධුයොජිතං වා පායාසං. තථා අකාසි, යථා භගවතා වුත්තං. “සබ්බං දස්සෙසීති බුද්ධානුභාවෙන සො සුනඛො තං සබ්බං නෙත්වා දස්සෙසි, න ජාතිස්සරතාය. භගවන්තං දිස්වා භුක්කරණං පන පුරිමජාතිසිද්ධවාසනාවසෙනා”ති (දී. නි. වී. 1.444) එවං ආචරියෙන වුත්තං. උපරිපණ්ණාසකෙ පන චුළකම්මචිහඩගසුත්තට්ඨකථායං “සුනඛො ‘ඤානොම්භි ඉම්නා’ති රොදිත්වා ‘භුං භු’න්ති කරොන්තො ධනනිධානට්ඨානං ගන්ත්වා පාදෙන පථවිං බණ්ත්වා සඤ්ඤං අදාසි”ති (ම. නි. අට්ඨ. 3.289) ජාතිස්සරාකාරමාහ, විමංසිත්වා ගහෙනබ්බං.

“භවපට්ඨිජන්තං නාම එවරූපං සුනඛපට්ඨසන්ධිඅන්තරං පාකටං සමණස්ස ගොතමස්ස, අද්ධා එස සබ්බඤ්ඤා”ති භගවති පසන්තචිත්තො. අභිගච්ඡාපායකො කිරෙස. තෙනස්ස එතදහොසි “ඉමං ධම්මපණ්ණාකාරං කත්වා සමණං ගොතමං පඤ්භං පුච්ඡස්සාමි”ති, තතො සො චුද්දස පඤ්භෙ අභිසංඛරිත්වා භගවන්තං පුච්ඡි. තෙන වුත්තං “චුද්දස පඤ්භෙ පුච්ඡිත්වා”ති. තත්ථ චුද්දස පඤ්භෙති “දිස්සන්ති හි හො ගොතම මනුස්සා අප්පායුකා, දිස්සන්ති දිසායුකා. දිස්සන්ති බව්භාබාධා, අප්පාබාධා. දුබ්බණ්ණා, වණ්ණවන්තො. අප්පෙසක්ඛා, මහෙසක්ඛා. අප්පහොගා, මහාහොගා. නිචකුලිනා, උච්චාකුලිනා. දිස්සන්ති දුප්පඤ්ඤා, දිස්සන්ති පඤ්ඤවන්තො. කො නු බො හො ගොතම හෙතු කො පච්චයො, යෙන මනුස්සානංයෙව සතං මනුස්සභූතානං දිස්සන්ති භීතපණ්ණිතා”ති (ම. නි. 3.289) ඉමෙ චුළකම්මචිහඩගසුත්තෙ ආගතෙ චුද්දස පඤ්භෙ. “කම්මස්සකා මාණව සත්තා කම්මදායාදා”තිආදිනා (ම. නි. 3.289) සබ්බෙපතො, විත්ථාරතො ව විස්සජ්ජනපරියොසානෙ භගවන්තං සරණං ගතො. අභිගසුභතාය “සුභො”තිස්ස නාමං. මාණවොති පන මහල්ලකකාලෙපි තරුණවොහාරෙන නං වොහරති. අත්තනො හොගගාමතොති තුදිගාමතො ආගන්ත්වා තඬ්ඛණිකං වසති. තෙනෙව පාළියං “කෙනවිදෙව කරණියෙනා”ති වුත්තං.

445. “එකා ව මෙ කඬ්ඛා අත්ථි”ති ඉම්නා උපරි පුච්ඡියමානස්ස පඤ්භස්ස පගෙව තෙන අභිසංඛරිතභාවං දස්සෙති. මාණවකන්ති බුද්දකමාණවං “එකපුත්තකො, (ම. නි. 2.296, 353; පාරා. 26) පියපුත්තකො”තිආදීසු විය ක-සද්දස්ස බුද්දකත්ථෙ පචත්තනතො. විසභාගවෙදනාති දුක්ඛවෙදනා. සා හි කුසලකම්මතිබ්බත්තෙ අත්තභාවෙ උප්පජ්ජනකසුබ්බවෙදනාපට්ඨිපක්ඛාවතො “විසභාගවෙදනා”ති ව කායං ගාල්භා භුත්වා බාධනතො පිළනතො “ආබාධො”ති ව චුච්චති. කිදිසා පන සාති ආහ “යා එකදෙසෙ”තිආදි. එකදෙසෙ උප්පජ්ජිත්ථාති සරිරෙකදෙසෙ උට්ඨන්තිථාපි අපරිචත්තිභාවකරණතො අයපට්ටෙන ආබන්ධිත්ථා විය ගණ්භාති, ඉම්නා බලවරොගො ආබාධො නාමාති දස්සෙති. කිච්ජජිවිතකරොති අසුබ්බජිවිතාවහො, ඉම්නා දුබ්බලො අප්පමන්තකො රොගො ආතඬ්ඛකො නාමාති දස්සෙති. උට්ඨානන්ති සයනනිසජ්ජාදිතො උට්ඨහනං, තෙන යථා තථා අපරාපරං සරිරස්ස පරිචත්තනං වදති. ගරුකන්ති භාරියං අකිච්චසිද්ධිකං. ගිලානස්සෙව කායෙ බලං න හොතිති සම්බන්ධො. ලහුට්ඨානෙන චෙත්ථ ගෙලඤ්ඤාභාවො පුච්ඡිතො. හෙට්ඨා චතුහි පදෙහි අභාසුචිභාරාභාවං පුච්ඡිත්ථාපි ඉදාති පුන භාසුචිභාරාභාවං පුච්ඡති, තෙන සවිසෙසො එත්ථ භාසුචිභාරො පුච්ඡිතොති විඤ්ඤායති. අසතිපි හි අතිසයත්ථජොතනෙ සද්දෙ අත්ථාපත්තිතො අතිසයත්ථො ලබ්භතෙව යථා “අභිරූපස්ස කඤ්ඤා දාතබ්බා”ති. තෙනාහ “ගමනට්ඨානා”තිආදි. පුරිමං ආණාපනචචනං, ඉදං පන පුච්ඡිතබ්බාකාරදස්සනන්ති අයම්මෙසං විසෙසොති දස්සෙති “අථස්සා”තිආදිනා.

447. කාලො නාම උපසංඝාතකමනස්ස යුත්තපත්තකාලො, සමයො නාම තස්සෙව පච්චයසාමග්ගී, අත්ථතො පනෙස තජ්ජං සරිරබලඤ්ඤෙව තජ්ජච්චයපරිස්සයාභාවො ව. උපාදානං නාම ඤාණෙන තෙසං ගහණං සල්ලක්ඛණන්ති ආහ “පඤ්ඤායා”තිආදි. “ස්වෙ ගමනකාලො භවිස්සති”ති ඉම්නා කාලං, “කායෙ”තිආදිනා සමයඤ්ඤා සරූපතො දස්සෙති. එරිස්සතිති එරණවසෙන යස්සති.

448. චෙතිරට්ඨෙති චෙතිරට්ඨෙ. ය-කාරෙන හි පදං වඩ්ඪෙත්ථා එවං වුත්තං. “චෙතිරට්ඨතො අඤ්ඤං විසුංයෙවෙකං රට්ඨ”න්තිපි වදන්ති. “යස්මා මරණං නාම තාදිසානං දසබලානං රොගවසෙනෙව හොති, තස්මා යෙන රොගෙන තං ජාතං, තස්ස සරූපපුච්ඡා, කාරණපුච්ඡා, මරණහෙතුකචිත්තසන්තාපපුච්ඡා, තස්ස ව සන්තාපස්ස සබ්බලොකසාධාරණතා, තථා මරණස්ස ව

අප්පට්ඨකරණතා” නි එවමාදිනා මරණපට්ඨසඤ්ඤාත්තං සම්මොදනීයං කථං කට්ඨෙසීති දස්සෙතුං “භො ආනන්දා” නිආදි වුත්තං. “කො නාමා” නිආදිනා හි රොගං පුච්ඡති, “කිං භගවා පරිභුඤ්ජී” නි ඉමිනා කාරණං, “අපිවා” නිආදිනා චිත්තසන්තාපං, “සත්ථා නාමා” නිආදිනා තස්ස සබ්බලොකසාධාරණතං, “එකා දානී” නිආදිනා මරණස්ස අප්පට්ඨකරණතං දස්සෙතිති දට්ඨබ්බං. මහාජාතීති මහාභානි. යත්රාති යෙන කාරණෙන පරිනිබ්බුතො, තෙන කො දානී අඤ්ඤො මරණා මුච්චිස්සතිතිආදිනා යොජෙතබ්බං. ඉදානීති ච අත්තනො මනසිකාරං පති වොහාරමත්තෙන වුත්තං. ලජ්ජස්සතිති ලජ්ජා විය භවිස්සති, විජ්ජස්සතිති අත්ථො. පිතභෙසජ්ජානුරූපං ආහාරභොජනං පොරාණාවිණ්ණන්ති ආහ “පිත...පෙ.... දත්වා” නි.

හුත්වාති පාඨසෙසො සන්තිකාවචරභාවස්ස විසෙසනතො. මාරො පාපිමා විය න රත්ඨගවෙසී, උත්තරමාණවො විය ච න වීමංසනාධිජ්ජායො, අපි තු බලු උපට්ඨාකො හුත්වා සන්තිකාවචරොති හි විසෙසෙති. න රත්ඨගවෙසීති න ජිද්දගවෙසී. යෙසු ධම්මෙසුති විමොක්ඛපායෙසු නියානිකධම්මෙසු. ධරන්තීති අධුනා තිට්ඨන්ති, පවත්තන්තිති අත්ථො.

449. අත්ථතො පයුත්තනය සද්දපයොගස්ස සද්දපඛන්ධලක්ඛණානි තිණි පිටකානි තදත්ථභූතෙහි සිලාදිහි තිහි ධම්මක්ඛන්ධෙහි සඬගය්හන්තිති වුත්තං. “තිණි පිටකානි තිහි ඛන්ධෙහි සඬගභෙත්වා” නි. සඬබ්බත්තෙන කථිතන්ති “තිණ්ණං ඛො මාණව ඛන්ධාන” න්ති එවං ගණනතො, සාමඤ්ඤතො ච සඬබ්බෙපෙනෙව කථිතං. “කතමෙසං තිණ්ණං” න්ති අයං අදිට්ඨජොතනාපුච්ඡායෙව, න කට්ඨකමානාපුච්ඡා. මාණවස්සෙව හි අයං පුච්ඡා, න ථෙරස්සාති ආහ “මාණවො” නිආදි. අඤ්ඤත්ථ පන ඊදිසෙසු යානෙසු කට්ඨකමානාපුච්ඡායෙව දිස්සති, න අදිට්ඨජොතනාපුච්ඡා. ඉධ පන අට්ඨකථායං එවං වුත්තං, තදෙන අට්ඨකථාපමාණතො පච්චෙනබ්බං. තදා පවත්තමානඤ්ඤි පච්චක්ඛං කත්වා අට්ඨකථම්පි සඬගභමාරොපිංසු. කට්ඨකමානාපුච්ඡාභාවෙ පනස්ස ථෙරස්සෙව චචනතා සියා.

සිලක්ඛන්ධවණ්ණනා

450-453. සිලක්ඛන්ධස්සාති එත්ථ පදන්ථවිපල්ලාසකාරි ඉතිසද්දො ලුත්තො, අත්ථනිද්දෙසො විය සද්දනිද්දෙසො වා, යථාරුතො ච ඉතිසද්දො ආදායත්ථො, පකාරත්ථො වා, තෙන “අරියස්ස සමාධික්ඛන්ධස්ස...පෙ.... පතිට්ඨපෙසී” නි අයං පාඨො ගහිතොති දට්ඨබ්බං. තෙන වුත්තං “තෙසු දස්සිතෙසු” නි, තෙසු තිසු ඛන්ධෙසු උද්දෙසවසෙන දස්සිතෙසුති අත්ථො. භගවතා වුත්තනයෙනෙවාති සාමඤ්ඤඵලාදිසු (දී. නි. 1.194) දෙසිතනයෙනෙව, තෙන ඉමස්ස සුත්තස්ස බුද්ධභාසිතභාවං දස්සෙතිති වෙදිතබ්බං. සාසනෙ න සිලමෙව සාරොති අරියමග්ගසාරෙ භගවතො සාසනෙ යථාදස්සිතං සිලං සාරො එව න භොති සාරවතො මහතො රුක්ඛස්ස පපට්ඨකට්ඨානිකත්තා. අට්ඨානපයුත්තො හි එවසද්දො යථායානෙ න යොජෙතබ්බො. යජ්ජෙවං කස්මා තම්බ ගහිතන්ති ආහ “කෙවල” නිආදි. කුමානාදිඋත්තරිමත්තස්සධම්මෙ අධිගන්තුකාමස්ස අධිට්ඨානමත්තං තත්ථ අප්පතිට්ඨිතස්ස තෙසමසම්භවතො. වුත්තඤ්ඤි “සිලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො” නිආදි (සං. නි. 1.23, 192; පෙටකො. 22) අථ වා සාසනෙ න සිලමෙව සාරොති කාමඤ්ඤත්ථ සාසනෙ මග්ගඵලසිලසඬබ්බානං ලොකුත්තරසිලම්පි සාරමෙව, තථාපි න සිලක්ඛන්ධො එව සාරො භොති, අථ ඛො සමාධික්ඛන්ධොපි පඤ්ඤාක්ඛන්ධොපි සාරො එවාති එවම්පෙත්ථ යථාපයුත්තෙන එවසද්දෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො, පුරිමොයෙව පනත්ථො යුත්තතරො. තථා හි වුත්තං “ඉතො උත්තරි” නිආදි. අඤ්ඤම්පි කත්තබ්බන්ති සෙසඛන්ධද්වයං.

සමාධික්ඛන්ධවණ්ණනා

454. කස්මා පනෙත්ථ ථෙරො සමාධික්ඛන්ධං පුට්ඨොපි ඉන්ද්‍රියසංවරාදිකෙ විස්සජ්ජෙසී, නනු එවං සන්තෙ අඤ්ඤං පුට්ඨො අඤ්ඤං බ්‍යාකරොන්තො අම්බං පුට්ඨො ලබුජං බ්‍යාකරොන්තො විය භොතීති ඊදිසී වොදනා ඉධ අනොකාසාති දස්සෙත්තො “කථඤ්ච...පෙ.... ආරහී” නි ආහ, තෙනෙත්ථ ඉන්ද්‍රියසංවරාදයොපි සමාධිඋපකාරකතං උපාදාය සමාධික්ඛන්ධපක්ඛිකභාවෙන උද්දිට්ඨාති දස්සෙති. යෙ තෙ ඉන්ද්‍රියසංවරාදයොති සම්බන්ධො. රූපාවචරවතුත්ථජ්ඣානදෙසනානන්තරං අභිඤ්ඤාදෙසනාය අවසරොති කත්වා රූපජ්ඣානානෙව ආගතානි, න අරූපජ්ඣානානි. රූපාවචරවතුත්ථජ්ඣානපාදිකා හි සපරිභණ්ඩා ඡපි අභිඤ්ඤායො. යස්මා පන ලොකියාභිඤ්ඤායො ඉජ්ඣමානා අට්ඨසු සමාපත්තිසු

වුද්දසව්වෙක විත්තපරිදමනෙන විතා න ඉප්ඤ්ඤානි, තස්මා අභිඤ්ඤාසු දෙසියමානාසු අරුපජ්ඣානානිපි දෙසිතානෙව හොත්ති නානන්තරිකභාවතො. තෙනාහ “ආනෙත්වා පන දීපෙනබ්බානී”ති, වුත්තනයෙන දෙසිතානෙව කත්වා සංවණ්ණකෙහි පකාසෙනබ්බානීති අත්ථො. අට්ඨකථායං පන “චතුත්ථජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති”ති ඉමිනාව අරුපජ්ඣානම්පි සඨගහිතන්ති දස්සෙතුං “චතුත්ථජ්ඣානෙන හී”තිආදි වුත්තං. චතුත්ථජ්ඣානමෙව හි රුපවිරාගභාවනාවසෙන පවත්තං “අරුපජ්ඣාන”න්ති වුවවති.

471-480. න විත්තෙකග්ගතාමත්තකෙනෙවාති එත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනායානුසාරෙන යානායානපසුත්තස්ස එවසද්දස්සානුරූපමත්ථො වෙදිතබ්බො. ලොකියසමාධික්ඛන්ධස්ස පන අධිජ්ජෙතත්තා “න විත්තෙකග්ගතා...පෙ.... අත්ථී”ති වුත්තං. අරියො සමාධික්ඛන්ධොති එත්ථ හි අරියසද්දො සුද්ධමත්තපරියායොව, න ලොකුත්තරපරියායො. යථා වෙන්ථ, තථා අරියො සීලක්ඛන්ධොති එත්ථාපි. ඉතොති පඤ්ඤාක්ඛන්ධතො, සො ව උක්කට්ඨතො අරහත්තඵලපරියාපන්තො එවාති ආහ “අරහත්තපරියොසාන”න්තිආදි. ලොකියාභිඤ්ඤාපටිසම්භිදාහි විනාපි හි අරහත්තෙ අධිගතෙ “නත්ථෙව උත්තරිකරණීය”න්ති සක්කා වත්තුං යදන්ථං භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති, තස්ස සිද්ධත්තා. ඉධ පන ලොකියාභිඤ්ඤායොපි ආගතායෙව. සෙසමෙන්ථ සුවිඤ්ඤායං.

ඉති සුමඬගලවිලාසිනියා දීඝනිකායට්ඨකථාය පරමසුබ්‍රමගමීභීරදුරනුබොධන්ථපරිදීපනාය සුවිලවිපුලපඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියජනනාය සාධුවිලාසිනියා නාම ලීනත්ථපකාසනියා සුභසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථපකාසනා.

සුභසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. කෙවට්ටසුත්තවණ්ණනා

කෙවට්ටගහපතිපුත්තවත්ථුවණ්ණනා

481. එවං සුභසුත්තං සංවණ්ණෙත්වා ඉදානි කෙවට්ටසුත්තං සංවණ්ණෙත්තො යථානුපුබ්බං සංවණ්ණනොකාසස්ස පත්තභාවං විභාවෙතුං, සුභසුත්තස්සානන්තරං සඨගිතස්ස සුත්තස්ස කෙවට්ටසුත්තභාවං වා පකාසෙතුං “එවං මෙ සුතං...පෙ.... නාළන්දායන්ති කෙවට්ටසුත්ත”න්ති ආහ. පාචාරිකස්සාති එවංනාමකස්ස සෙට්ඨිනො. අම්බවනෙති අම්බරුක්ඛබ්බුලෙ උපවනෙ. තං කිර සො සෙට්ඨි භගවතො අනුවජ්ජිකං ගන්ධකුට්ඨං, භික්ඛුසඤ්ඤාසංචාරාදිවිධානදිවාරිකානුමුණ්ඩපාදීනි සම්පාදෙන්වා පාකාරපරික්ඛිත්තං ද්වාරකොට්ඨකසම්පන්නං කත්වා බුද්ධජපමුඛස්ස සඤ්ඤාසංචාරාදිනි, පුරිමවොහාරෙන පනෙස විභාරො “පාචාරිකම්බවන”න්ත්ථෙව වුවවති. “කෙවට්ටො” තිදං නාමමත්තං. “කෙවට්ටෙහි සංරක්ඛිතත්තා, තෙසං වා සන්තිකෙ සම්බුද්ධත්තා”ති කෙවි. ගහපතිපුත්තස්සාති එත්ථ කාමඤ්ඤෙස තදා ගහපතිට්ඨානෙ ඨිතො, පිතු පනස්ස අවිරකාලකතතාය පුරිමසමඤ්ඤාය “ගහපතිපුත්තො”ත්ථෙව වොහරියති. තෙනාහ “ගහපතිමහාසාලො”ති, මහාවිභවතාය මහාසාරො ගහපතීති අත්ථො, ර-කාරස්ස පන ල-කාරං කත්වා “මහාසාලො”ති වුත්තං යථා “පලිබුද්ධො”ති (වුළුති. 15; මි. ප. 6.3.7; ඡා. අට්ඨ. 2.3.102) සද්ධො පසන්තොති පොථුජ්ජනිකසද්ධාවසෙන රතනත්තයසද්ධාය සමන්තාගතො, තතොයෙව රතනත්තයජ්ජසන්තො. කම්මකම්මඵලසද්ධාය වා සද්ධො, රතනත්තයජ්ජසාදබ්බුලතාය පසන්තො. සද්ධාධිකත්තායෙවාති තථාවිත්තාය හෙතුච්චනං, සද්ධාධිකො හි උම්මාදජ්ජත්තො විය හොති.

සම්බුද්ධාති සම්මදෙව ඉද්ධා, විභවසම්පත්තියා වෙපුල්ලජ්ජත්තා සම්පුණ්ණා, ආකිණ්ණා බහු මනුස්සා එත්ථාති අත්ථං සන්ධාය “අංසකුටෙනා”තිආදි වුත්තං. “එහි ත්වං භික්ඛු අත්ථෙද්ධමාසං, අනුමාසං, අනුසංවච්ඡරං වා මනුස්සානං පසාදාය ඉද්ධිපාටිභාරියං කරොහී”ති එකස්ස භික්ඛුනො ආණාපනමෙව සමාදිසනං, තං පන තස්මිං යානෙ යපනං නාමාති ආහ “යානන්තරෙ යපෙතු”ති. උත්තරිමනුස්සානන්ති පකතිමනුස්සෙහි උත්තරිතරානං උත්තමපුරිසානං බුද්ධාදීනං කුමාරිනං, අරියානඤ්ඤා. ධම්මතොති අධිගමධම්මතො, කුමාරාභිඤ්ඤාග්ගඵලධම්මතොති අත්ථො, නිද්ධාරණෙ වෙතං නිස්සක්කවචනං. තතො හි ඉද්ධිපාටිභාරියං නිද්ධාරෙති. එවං උත්තරිසද්දං මනුස්සසද්දෙන එකපදං කත්වා ඉදානි පාටිභාරියසද්දෙන සම්බජ්ඣිතබ්බං විසුමෙව පදං කරොත්තො

“දසකුසලසංඛාතනො වා” නිදාදිමාහ. මනුස්සධම්මනොති පකතිමනුස්සධම්මනො. පජ්ජලිතපදීපොති පජ්ජලන්තපදීපො. තෙලස්සෙනහන්ති තෙලසෙවනං. රාජගහසෙට්ඨිවත්ථුස්මීන්ති රාජගහසෙට්ඨිනො වන්දනපත්තදානවත්ථුමිහි (වුළුව. 252). සික්ඛාපදං පඤ්ඤාපෙසීති “න භික්ඛවෙ ගිහීනං උත්තරිමනුස්සධම්මං ඉද්ධිපාටිභාරියං දස්සෙතඛ්ඛං. යො දස්සෙය්‍ය, ආපත්ති දුක්ඛංස්සා” ති (වුළුව. 252) විකුඛ්ඛනිද්ධිපටික්ඛෙපකං ඉදං සික්ඛාපදං පඤ්ඤාපෙසී.

482. ගුණසම්පත්තිනො අවාචනං සන්ධාය එතං වුත්තන්ති දස්සෙති “න ගුණවිනාසනො” ති ඉමිනා. තෙනාහ “සීලහෙද” න්තිදාදි. විසහන්තො නාම නත්ථීති නිවාරිතට්ඨානෙ උස්සහන්තො නාම නත්ථී. එවමිපි ඉමිනා කාරණන්තරෙණායං උස්සහන්තොති දස්සෙතුං “අයං පනා” නිදාදි වුත්තං. යස්මා විස්සාසිකො, තස්මා විස්සාසං වඩ්ඪෙත්වාති යොජනා. වඩ්ඪෙත්වාති ව බුහෙත්වා, විභූතං පාකටං කත්වාති අත්ථො.

ඉද්ධිපාටිභාරියවණ්ණනා

483-4. ආදීනවන්ති දොසං. කථං තෙන කතා, කත්ථ වා උප්පන්නාති ආහ “කත්ථ කිරා” නිදාදි. එකෙනාති ගන්ධාරෙන නාම ඉසිනාව. එවඤ්චි පුබ්බෙනාපරං සංසන්දනීති. ගන්ධාරී නාමෙසා විජ්ජා වුළුගන්ධාරී, මහාගන්ධාරීති දුට්ඨා හොති. තත්ථ වුළුගන්ධාරී නාම තිවස්සතො ඔරං මහස්ත්තානං උප්පන්නට්ඨානජානනා විජ්ජා. වඩ්ඪිසවත්ථු (සං. නි. අට්ඨ. 1.1.220; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.212) චෙත්ථ සාධකං. මහාගන්ධාරී නාම තස්ස චෙව ජානනා, තදුත්තරි ව ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණකම්මස්ස සාධකා විජ්ජා. යෙහුයෙයන හෙසා ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණකම්මං සාධෙති. තස්සා කිර විජ්ජාය සාධකො පුග්ගලො තාදිසෙ දෙසෙ, කාලෙ ව මන්තං පරිජජ්ජෙත්වා බහුධාපි අත්තානං දස්සෙති, හත්ථිදාදිතිපි දස්සෙති, අදස්සනීයොපි හොති, අග්ගිථම්මමිපි කරොති, ජලථම්මමිපි කරොති, ආකාසෙපි අත්තානං දස්සෙති, සබ්බං ඉන්ද්‍රියාලසදිසං දට්ඨංඛ්ඛං. අට්ටොති දුක්ඛිතො බාධිතො. තෙනාහ “පිළිතො” ති.

ආදෙසනාපාටිභාරියවණ්ණනා

485. කාමං “චෙතසික” න්ති ඉදං යෙ චෙතසි නියුත්තා විත්තෙන සම්පයුත්තා, තෙසං සාධාරණවචනං, සාධාරණෙ පන ගහිතෙ විත්තවිසෙසො දස්සිතො නාම හොති. සාමඤ්ඤාජානනා ව විසෙසෙ අවතිට්ඨති, තස්මා චෙතසිකපදස්ස යථාධිජ්ජෙතමත්ථං දස්සෙන්නො “සොමනස්සදොමනස්සං අධිජ්ජෙත” න්ති ආහ. සොමනස්සග්ගහණෙන චෙත්ථ තදෙකට්ඨා රාගාදයො, සද්ධාදයො ව ධම්මා දස්සිතා හොන්ති, දොමනස්සග්ගහණෙන දොසාදයො. විතක්ඛවිවාරා පන සරුපෙනෙව දස්සිතා. පි-සද්දස්ස වත්තඛ්ඛසම්පිණ්ඩනත්ථො සුච්ඤ්ඤායොගාති ආහ “එවං තව මනො” ති, ඉමිනා පකාරෙන තව මනො පවත්තොති අත්ථො. කෙන පකාරෙනාති වුත්තං “සොමනස්සිතො වා” නිදාදි. “එවමිපි තෙ මනො” ති ඉදං සොමනස්සිතතාදිමත්තදස්සනං, න පන යෙන සොමනස්සිතො වා දොමනස්සිතො වා, තං දස්සනන්ති තං විත්තං දස්සෙතුං පාළියං “ඉතිපි තෙ විත්ත” න්ති වුත්තං. ඉතිසද්දො චෙත්ථ නිදස්සනත්ථො “අත්ථීති ඛො කච්චාන අයමෙකො අත්තො” නිදාදිසු (සං. නි. 2.15; 3.90) විය. තෙනාහ “ඉදඤ්චිදඤ්ච අත්ථ” න්ති. පි-සද්දො ඉධාපි වුත්තසම්පිණ්ඩනත්ථො. පරස්ස විත්තං මනාති ජානාති එතායාති විත්තාමණි න-කාරස්ස ණ-කාරං කත්වා, සා එව පුබ්බපදමන්තරෙන මණිකා. විත්තා නාම න විත්තෙන විනා හවතිති ආහ “පරෙසං විත්තං ජානාති” ති. “තස්සා කිර විජ්ජාය සාධකො පුග්ගලො තාදිසෙ දෙසෙ, කාලෙ ව මන්තං පරිජජ්ජිත්වා යස්ස විත්තං ජානිතුකාමො, තස්ස දිට්ඨසුතාදිවිසෙසසඤ්ජානනමුඛෙන විත්තාවාරං අනුමිනන්තො කට්ඨි” ති කෙවි. “වාචං නිව්ඡරාපෙත්වා තත්ථ අක්ඛරසල්ලක්ඛණවසෙන කට්ඨි” ති අපරෙ. සා පන විජ්ජා පදකුසලජාතකෙන (ජා. 1.9.49 ආදයො) දිපෙතඛ්ඛා.

අනුසාසනීපාටිභාරියවණ්ණනා

486. පවත්තෙන්තාති පවත්තනකා හුත්වා, පවත්තනවසෙන විතක්කෙට්ඨාති වුත්තං හොති. එවන්ති හි යථානුසිට්ඨාය අනුසාසනීයා විධිවසෙන, පටිසෙධවසෙන ව පවත්තිආකාරපරාමසනං, සා ව අනුසාසනී සම්මාවිතක්කානං, මිථිජාවිතක්කානඤ්ච පවත්තිආකාරදස්සනවසෙන තත්ථ ආනිසංසස්ස, ආදීනවස්ස ව

විභාවනත්ථං පවත්නති. අනිච්චසඤ්ඤමෙව, න නිච්චසඤ්ඤං. පටියොගීනිවත්තනත්ථස්ස ඵල-
කාරග්ගහණං. ඉධාපි ඵලං-සද්දස්ස අත්ථො, පයොජනඤ්ච චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. ඉදං-ගහණෙපි
ඵසෙව නයො. පඤ්චකාමගුණිකරාගන්ති නිදස්සනමත්තං තදඤ්ඤරාගස්ස වෙව දොසාදීනඤ්ච පභානස්ස
ඉච්ඡිතත්තා, තප්පභානස්ස ච තදඤ්ඤරාගාදිබෙදනස්ස උපායභාවතො දුට්ඨලොභිතවිමොචනස්ස
පුබ්බදුට්ඨමංසබෙදනුපායතා විය. ලොකුත්තරධම්මමෙවාති අවධාරණං පටිපක්ඛභාවතො
සාවජ්ජධම්මනිවත්තනපරං දුට්ඨබ්බං තස්සාධිගමුපායානිසංසතුතානං තදඤ්ඤෙසං අනවජ්ජධම්මානං
නානත්තරිකභාවතො. ඉද්ධිවිධං ඉද්ධිපාටිභාරියන්ති දස්සෙති ඉද්ධියෙව පාටිභාරියන්ති කත්වා.
සෙසපද්දවයෙපි ඵසෙව නයො.

පාටිභාරියපදස්ස පන වචනත්ථං (උදා. අට්ඨ. පඨමබොධිසුත්තවණ්ණනා; ඉතිවු. අට්ඨ.
නිදානවණ්ණනා) ‘‘පටිපක්ඛභරණතො, රාගාදිකිලෙසාපනයනතො පාටිභාරිය’’න්ති වදන්ති, හගවතො
පන පටිපක්ඛා රාගාදයො න සන්ති යෙ හරිතබ්බා. පුටුප්පනානම්පි විගතූපක්කිලෙසෙ
අට්ඨඨගුණසමන්තාගතෙ විත්තෙ හතපටිපක්ඛෙ ඉද්ධිවිධං පවත්නති, තස්මා තත්ථ පවත්තවොහාරෙන
ච න සක්කා ඉධ ‘‘පාටිභාරිය’’න්ති වත්තුං. සවෙ පන මහාකාරුණිකස්ස හගවතො වෙනෙයාගතා ච
කිලෙසා පටිපක්ඛා, තෙසං හරණතො ‘‘පාටිභාරිය’’න්ති චුත්තං, ඵලං සති යුත්තමෙතං. අථ වා හගවතො
වෙව සාසනස්ස ච පටිපක්ඛා තිත්ථියා, තෙසං හරණතො පාටිභාරියං. තෙ හි දිට්ඨිහරණවසෙන,
දිට්ඨිප්පකාසනෙ අසමත්ථභාවෙන ච ඉද්ධිආදෙසනානුසාසනීහි හරිතා අපනීතා භොන්තිති. ‘‘පටි’’ති වා
අයං සද්දො ‘‘පච්ඡා’’ති ඵතස්ස අත්ථං බොධෙති ‘‘තස්මිං පටිපට්ඨමිහි, අඤ්ඤො ආගඤ්ඡි
බ්‍රාහ්මණො’’ති (සු. නි. 985; වුළු. නි. 4) පාරායනසුත්තපදෙ විය, තස්මා සමාහිතෙ විත්තෙ
විගතූපක්කිලෙසෙ ච කතකිච්චෙන පච්ඡා හරිතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති පටිභාරියං, අත්තනො වා
උපක්කිලෙසෙසු චතුත්ථජ්ඣානමග්ගෙහි හරිතෙසු පච්ඡා හරණං පටිභාරියං, ඉද්ධිආදෙසනානුසාසනීයො
ච විගතූපක්කිලෙසෙන කතකිච්චෙන ච සත්තභිතත්ථං පුන පවත්තෙතබ්බා, හරිතෙසු ච අත්තනො
උපක්කිලෙසෙසු පරසත්තානං උපක්කිලෙසහරණානි භොන්තිති පටිභාරියානි නාම හවන්ති,
පටිභාරියමෙව පාටිභාරියං. පටිභාරියෙ වා ඉද්ධිආදෙසනානුසාසනීසමුදායෙ හවං එකෙකං
‘‘පාටිභාරිය’’න්ති චුච්චති. පටිභාරියං වා චතුත්ථජ්ඣානං, මග්ගො ච පටිපක්ඛභරණතො, තත්ථ ජාතං,
තස්මිං වා නිමිත්තභූතෙ, තතො වා ආගතන්ති පාටිභාරියං, ඉද්ධිආදෙසනානුසාසනීහි වා පරසත්තානෙ
පසාදාදීනං පටිපක්ඛස්ස කිලෙසස්ස හරණතො චුත්තනයෙන පාටිභාරියං. සතතං ධම්මදෙසනානි
සබ්බකාලං දෙසෙතබ්බධම්මදෙසනා.

ඉද්ධිපාටිභාරියෙනානි සභාදියොගෙ කරණවචනං, තෙන සද්ධිං ආචිණ්ණන්ති අත්ථො. ඉතරත්ථාපි
ඵස නයො. ධම්මසෙනාපතිස්ස ආචිණ්ණන්ති යොජෙතබ්බං. තමත්ථං බන්ධකවත්ථුනා සාධෙන්නො
‘‘දෙවදත්තෙ’’ති ආදිමාහ. ගයාසීසෙති ගයාගාමස්ස අවිදුරෙ ගයාසීසනාමකො හත්ථිකුම්භසදිසො
පිට්ඨිපාසාණො අත්ථි, යත්ථ භික්ඛුසහස්සස්සපි ඔකාසො භොති, තස්මිං පිට්ඨිපාසාණං. ‘‘විත්තාචාරං
ඤ්ඤත්වා’’ති ඉමිනා ආදෙසනාපාටිභාරියං දස්සෙති, ‘‘ධම්මං දෙසෙසි’’ති ඉමිනා අනුසාසනීපාටිභාරියං,
‘‘විකුබ්බනං දස්සෙත්වා’’ති ඉමිනා ඉද්ධිපාටිභාරියං. මහානාගානි මහාඛණ්ඩාසවා අරහන්තො.
‘‘නාගො’’ති හි අරහතො අධිවචනං නත්ථි ආගු පාපමෙතස්සානි කත්වා. යථා සහියසුත්තෙ –

‘‘ආගුං න කරොති කිඤ්චි ලොකෙ,
සබ්බසංයොගෙ විසජ්ජ බන්ධනානි;
සබ්බත්ථ න සජ්ජති විමුත්තො,
නාගො තාදි පවුච්චතෙ තත්තා’’ති. (සු. නි. 527; මහානි. 80; වුළු. නි. 27, 139);

අට්ඨකථායං පනෙත්ථ ‘‘ධම්මසෙනාපතිස්ස ධම්මදෙසනං සුත්වා පඤ්චසතා භික්ඛු
සොතාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨතිංසු. මහාමොග්ගල්ලානස්ස ධම්මදෙසනං සුත්වා අරහත්ඵලෙ’’ති (දී. නි.
අට්ඨ. 1.486) චුත්තං. සඬ්ඝභෙදකක්ඛන්ධකපාළියං පන ‘‘අථ බො තෙසං භික්ඛූනං ආයස්මතා
සාරිපුත්තෙන ආදෙසනාපාටිභාරියානුසාසනීයා, ආයස්මතා ච මහාමොග්ගල්ලානෙන
ඉද්ධිපාටිභාරියානුසාසනීයා ඔවදියමානානං අනුසාසියමානානං විරජං චීතමලං ධම්මවක්ඛුං උදපාදි ‘යං
කිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං තං නිරොධධම්ම’න්ති’’ (වුළු. 345) උභින්නම්පි ථෙරානං ධම්මදෙසනාය
තෙසං ධම්මවක්ඛුපටිලාභොව දස්සිතො, තයිදං විසදිසවචනං දීඝභාණකානං, බන්ධකභාණකානඤ්ච

මනිහෙරෙතැනි දට්ටබ්බං. සඬගාහකභාසිතා හි අයං පාළි, අට්ඨකථා ව තෙහෙව සඬගහමාරොපිතා, අපිව පාළියං උපරිමග්ගඵලමිසි සඬගහෙත්වා “ධම්මවක්ඛුං උදපාදි” ති චුත්තං යථා තං බ්‍රහ්මායුසුත්තෙ, (ම. නි. 2.343) චූළරාහුලොවාදසුත්තෙ (ම. නි. 3.416) වාති වෙදිතබ්බං.

“අනුසාසනීපාටිභාරියං පන බුද්ධානං සත්තං ධම්මදෙසනා” ති සාතිස්සනාය චුත්තං. සඋපාරම්භානි යථාචුත්තෙන පතිරුපකෙන උපාරම්භිතබ්බතො. සදොසානි පරාරොපිතදොසසමුච්ඡිත්තදන්තස්ස අනුපායභාවතො. සදොසත්තා ඵව අද්ධානං න තිට්ඨන්ති විරකාලට්ඨායිනි න භොන්ති. අද්ධානං අතිට්ඨනතො න නියයන්තිති ඵලෙන හෙතුනො අනුමානං. අනියයානිකතාය හි තානි අනද්ධනියානි. අනුසාසනීපාටිභාරියං අනුපාරම්භං විසුද්ධිප්පභවතො, විසුද්ධිනිස්සයතො ව. තතොයෙව නිද්දොසං. න හි තත්ථ පුබ්බාපරවිරොධාදිදොසසම්භවො අත්ථි. නිද්දොසත්තා ඵව අද්ධානං තිට්ඨති පරප්පවාදවාතෙහි, කිලෙසවාතෙහි ව අනුපහන්තබ්බතො. අද්ධානං තිට්ඨනතො නියයානීති ඉධාපි ඵලෙන හෙතුනො අනුමානං. නියයානිකතාය හි තං අද්ධනියං. තස්මාති යථාචුත්තකාරණතො, තෙන ව උපාරම්භාදිං, අනුපාරම්භාදිඤ්ඤාති උභයං යථාක්කමං උභයත්ථ ගාරය්හපාසංසභාවානං හෙතුභාවෙන පච්චාමසති.

භූතනිරොධෙසකවත්ථුවණ්ණනා

487. අනියයානිකභාවදස්සනත්ථන්ති යස්මා මහාභූතපරියෙසකො භික්ඛු පුරිමෙසු ද්විසු පාටිභාරියෙසු වසිප්පත්තො සුකුසලොපි සමානො මහාභූතානං අපරියෙසනිරොධසඬබ්බානං නිබ්බානං නාවබුජ්ඣි, තස්මා තදුභයානි නියයානාවහන්තාභාවතො අනියයානිකානීති තෙසං අනියයානිකභාවදස්සනත්ථං. නියයානිකභාවදස්සනත්ථන්ති අනුසාසනීපාටිභාරියං තක්කරස්ස ඵකත්තතො නියයානාවහන්ති තස්සෙව නියයානිකභාවදස්සනත්ථං.

ඵවං ඵතිස්සා දෙසනාය මුඛ්‍යපයොජනං දස්සෙත්වා ඉදානි අනුසඬගිකපයොජනං දස්සෙතුං “අපිවා” තිආදි ආරද්ධං. නියයානමෙව හි ඵතිස්සා දෙසනාය මුඛ්‍යපයොජනං තස්ස තදත්ථභාවතො. බුද්ධානං පන මහන්තභාවො අනුසඬගිකපයොජනං අත්ථාපත්තියාව ගන්තබ්බතො. කිදිසො නාමෙස භික්ඛුති ආහ “යො මහාභූතෙ” තිආදි. පරියෙසන්තොති අපරියෙසං නිරුජ්ඣනවසෙන මහාභූතෙ ගවෙසන්තො, තෙසං අනවසෙසනිරොධං විමංසන්තොති චුත්තං භොති. විවරිත්ථාති ධම්මතාය වොදියමානො පරිවරිත්ථා. ධම්මතාසිද්ධං කිරෙතං, යදිදං තස්ස භික්ඛුනො තථා විවරණං යථා අභිජාතියං මහාපථවිකම්පාදි. විස්සජ්ජොකාසන්ති විස්සජ්ජට්ඨානං, “විස්සජ්ජකර” න්තිපි පායො, විස්සජ්ජකන්ති අත්ථො. තස්මාති බුද්ධමෙව පුච්ඡිත්ථා නික්කඬ්ඛන්තා, තස්සෙව විස්සජ්ජිතුං සමත්ථතායාති චුත්තං භොති. මහන්තභාවප්පකාසනත්ථන්ති සදෙවකෙ ලොකෙ අනඤ්ඤසාධාරණස්ස බුද්ධානං මහන්තභාවස්ස මහානුභාවතාය දිපනත්ථං. ඉදඤ්ච කාරණන්ති “සබ්බෙසම්පි බුද්ධානං සාසනෙ ඵදිසො ඵකො භික්ඛු තදානුභාවප්පකාසකො භොති” ති ඉමම්පි කාරණං.

කත්ථාති නිමිත්තෙ භූමිමං, කස්මිං යානෙ කාරණභූතෙති අත්ථං දස්සෙතුං “කිං ආගම්මා” ති චුත්තං, කිං ආරම්මණං පච්චයභූතං අධිගන්ත්වා අධිගමනහෙතුති අත්ථො. තෙනාහ “කිං පත්තස්සා” ති. කිමාරම්මණං පත්තස්ස පුග්ගලස්ස නිරුජ්ඣන්තිති සම්බන්ධො, හෙතුගබ්භවිසෙසනමෙතං. තෙති මහාභූතා. අප්පචන්තිවසෙනාති පුන අනුප්පජ්ජනවසෙන. සබ්බාකාරෙතාති වචනත්ථලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨාන-සමුට්ඨානකලාපවුණ්ණනානත්තෙකත්තවිනිබ්බොගා-විනිබ්බොගසභාග-විසභාගඅප්පකාසනිකබාහිරසඬගහපච්චයසමන්තාභාරපච්චයවිභාගාකාරතො, සසම්භාරසඬබ්බෙපසසම්භාරවිහන්තිසලක්ඛණසඬබ්බෙපසලක්ඛණවිහන්තිආකාරතො වාති සබ්බෙන ආකාරෙන.

488. දිබ්බන්ති ඵත්ථ පඤ්චභි කාමගුණෙහි සමඬගිභූතා හුත්වා විවරන්ති, කිළන්ති, ජොතෙන්ති වාති දෙවා, දෙවලොකා. තෙ යන්ති උපගච්ඡන්ති ඵතෙනාති දෙවයානියො යථා “නියයානිකා” ති (ධ. ස. දුක්ඛානිකා 97) ඵත්ථ අනියසද්දො කත්ථන්තො, තථා ඉධ කරණත්ථෙති දට්ටබ්බං. තථා හි චුත්තං “තෙන හෙසා” තිආදි. වසං වත්තෙන්තොති ඵත්ථ වසවත්තනං නාම යථිච්ඡිතට්ඨානගමනං. තන්ති ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණං. වත්තාරො මහාරාජානො ඵතෙසං ඉස්සරාති වාතුමහාරාජිකා. කස්මා පනෙස සම්පෙ ඨිතං සදෙවකලොකපජ්ජොතං භගවන්තං අපුච්ඡිත්ථා දුරෙ දෙවෙ උපසඬකම්පිති වොදනමපනෙති “සම්පෙ

යීත”න්තිආදිනා. “යෙ දෙවා මග්ගඵලලාභිනො, තෙපි තමත්ථං එකදෙසෙන ජානෙය්‍යං, බුද්ධවිසයො පනායං පඤ්ඤා පුච්ඡිතො”ති චිත්තෙන්වා “න ජානාමා”ති ආභංසු. තෙනාහ “බුද්ධවිසයෙ”තිආදි. න ලබ්භාති න සක්කා, අප්පෙකාත්ථරණං නාමෙන්ථ පුච්ඡාය නිබ්බාධනන්ති වුත්තං “පුනප්පුනං පුච්ඡති”ති. “හත්ථතො මොවෙස්සාමා”ති වොහාරවසෙන වුත්තං, හන්ද නං දුරමපනෙස්සාමාති වුත්තං හොති. අභික්කන්තරාති එත්ථ අභිසද්දො අතිසද්දත්ථොති ආහ “අභික්කන්තරා”ති, රුපසම්පත්තියා වෙච පඤ්ඤාපටිභානාදිගුණෙහි ච අම්භෙ අභිභුයා පරෙසං කාමනියතරාති අත්ථො. පණ්ණිකරාති උළාරතරා. තෙන වුත්තං “උත්තමතරා”ති.

491-493. සහස්සක්කො පන සක්කො අභිසමොචි ආගතඵලො විඤ්ඤාතසාසනො, සො කස්මා තං භික්ඛුං උපායෙන නියොයාපෙසීති අනුයොගමපනෙති “අයං පන විසෙසො”තිආදිනා.

බජ්ජොපනකන්ති රත්තිං ජලන්තං බුද්දකකිම්. ධමන්තො වියාති මුඛවාතං දෙන්තො විය. අත්ථි වෙචාති ඵදිසො මහාභුතපරියෙසකො පුග්ගලො නාම විජ්ජමානො එච භවෙය්‍ය, මයා අපෙසිතොයෙච පච්ඡා ජානිස්සතිති අධිප්පායො. තතොති තථා චිත්තනතො පරං. ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්සෙච අධිප්පෙතත්තා දෙවයානියසදිසොච. “දෙවයානියමග්ගොති වා...පෙ.... අභිඤ්ඤාඤාණන්ති වා සබ්බමෙන ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්සෙච නාම”න්ති ඉදං පාළියං, අට්ඨකථාසු ච තත්ථ තත්ථ ආගතරුළුභිනාමවසෙන වුත්තං. සබ්බාසුපි හි අභිඤ්ඤාසු දෙවයානියමග්ගාදිඑකචිත්තක්ඛණිකඅප්පනාදිනාමං යථාරහං සම්භවති.

494. ආගමනපුබ්බභාගෙ නිමිත්තන්ති බ්‍රහ්මිනො ආගමනස්ස පුබ්බභාගෙ උප්පජ්ජනකනිමිත්තං. උදයනො පුබ්බභාගෙනි ආනෙන්වා සම්බන්ධො. ඉමෙති බ්‍රහ්මකායිකා. වෙය්‍යාකරණෙනාති බ්‍යාකරණෙන. අනාරද්ධචිත්තොති අනාරාධිතචිත්තො අතුට්ඨචිත්තො. වාදන්ති දොසං. වික්ඛෙපන්ති වාචාය විවිධා ඛෙපනං.

495. කුහකත්තාති වුත්තනයෙන අභුතතො අඤ්ඤෙසං විම්භාපෙතුකාමත්තා. “ගුහකත්තා”ති පටිත්ථා ගුය්හිතුකාමත්තාති අත්ථම්පි වදන්ති කෙචි.

තිරදස්සිසකුණුපමාවණ්ණනා

497. පදෙසෙනාති එකදෙසෙන, උපාදින්නකෙන සත්තසන්නාපරියාපන්නෙනාති අත්ථො. අනුපාදින්නකෙපිති අනිත්ථියබද්ධෙපි. නිප්පදෙසතොති අනවසෙසතො. තස්මාති තථා පුච්ඡිතත්තා, පුච්ඡාය අයුත්තභාවතොති අධිප්පායො. පුච්ඡාමුල්භස්සාති පුච්ඡිතමජානනතො පුච්ඡාය සම්මුල්භස්ස. විතථපඤ්ඤා හි “පුච්ඡාමුල්භො”ති වුවචති යථා “මග්ගමුල්භො”ති. පුච්ඡාය දොසං දස්සෙන්වාති තෙන කතපුච්ඡාය පුච්ඡිතාකාරෙ දොසං විභාවෙන්වා. පුච්ඡාවිස්සජ්ජනන්ති තථා සික්ඛාපිතාය අවිතථපුච්ඡාය විස්සජ්ජනං. යස්මා විස්සජ්ජනං නාම පුච්ඡානුරූපං, පුච්ඡාසභාගෙන විස්සජ්ජෙතබ්බතො, න ච තථාගතා විරජ්ඣන්වා කතපුච්ඡානුරූපං විරජ්ඣන්වාච විස්සජ්ජෙතති, අත්ථසභාගතාය ච විස්සජ්ජනස්ස පුච්ඡකා තදත්ථං අනවබුජ්ඣන්තා සම්මුය්හන්ති, තස්මා පුච්ඡං සික්ඛාපෙන්වා අවිතථපුච්ඡාය විස්සජ්ජනං බුද්ධානමාවණ්ණන්ති වෙදිතබ්බං. තෙනාහ “කස්මා”තිආදි. දුච්ඤ්ඤාපයොති යථාවුත්තකාරණෙන දුච්ඤ්ඤාපෙතබ්බො.

498. න පතිට්ඨාතීති පච්චයං කත්වා න පතිට්ඨහති. “කත්ථා”ති ඉදං නිමිත්තෙ භූමිමන්ති ආහ “කිං ආගම්මා”ති. අප්පතිට්ඨාති අප්පච්චයා, සබ්බෙන සබ්බං සමුච්ඡින්නකාරණාති අත්ථො. උපාදින්නංයෙචාති ඉන්ද්‍රියබද්ධමෙච. යස්මා එකදිසාහිමුඛං සන්නානවසෙන බහුධා සණ්ඨිතෙ රූපප්පබන්ධෙ දිසසඤ්ඤා, තමුපාදාය තතො අප්පකං සණ්ඨිතෙ රස්සසඤ්ඤා, තදුහයඤ්ඤා විසෙසතො රූපග්ගහණමුඛෙන ගය්හති, තස්මා “සණ්ඨානවසෙනා”තිආදි වුත්තං. අප්පපරිමාණෙ රූපසංඛිතො අණුසඤ්ඤා, තදුපාදාය තතො මහති ථුලසඤ්ඤා, ඉදම්පි ද්වයං විසෙසතො රූපග්ගහණමුඛෙන ගය්හතිති ආහ “ඉම්මාපි”තිආදි. “පි-සද්දෙන වෙන්ථ ‘සණ්ඨානවසෙන උපාදාරූපං වුත්ත’”න්ති එත්ථාපි වණ්ණමත්තමෙච කථිතන්ති ඉමමත්ථං සමුවිචිනාති”ති වදන්ති. වණ්ණසද්දො හෙත්ථ රූපායතනපරියායොච. සුභන්ති සුන්දරං, ඉට්ඨන්ති අත්ථො. අසුභන්ති අසුන්දරං, අනිට්ඨන්ති අත්ථො. තෙනාහ “ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණං පනෙචං කථිත”න්ති. දීඝං රස්සං අණුං ථුලං සුභාසුභන්ති තිසුපි යානෙසු

රුපායතනමුඛෙන උපාදාරූපස්සෙව ගහණං භුතරූපානං විසුං ගහිතත්තාති දට්ඨබ්බං. “කත්ථ ආපො ව පට්ඨි, තෙජො වායො න ගාධති”ති හි භුතරූපාති විසුං ගස්හන්ති. නාමන්ති වෙදනාදික්ඛන්ධවතුක්කං. තඤ්ඤි ආරම්මණාහිමුඛං නමනතො, නාමකරණතො ව “නාම”න්ති වුව්වති. හෙට්ඨා “දිසං රස්ස”න්තිආදිනා වුත්තමෙව ඉධ රූප්පනට්ඨෙත රූපසඤ්ඤාය ගහිතන්ති දස්සෙති “දිසාදිහෙද”න්ති ඉමිනා. ආදිසද්දෙන ආපාදිනඤ්ච සඬගහො. යස්මා වා දිසාදිසමඤ්ඤා න රුපායතනවත්ථුකාව, අථ බො භුතරූපවත්ථුකාපි. තථා හි සණ්ඨානං ඵුසනමුඛෙනපි ගස්හති, තස්මා දිසරස්සාදිග්ගහණෙන භුතරූපමපි ගස්හතෙවාති ඉමමත්ථං විඤ්ඤාපෙනුං “දිසාදිහෙදං රූප” මිව්වෙව වුත්තං. කිං ආගම්මාති කිං අධිගන්ත්වා කිස්ස අධිගමනහෙනු. “උපරුප්ඤ්ඤා”ති ඉදං අනුප්පාදනිරොධං සන්ධාය වුත්තං, න ඛණනිරොධන්ති ආහ “අසෙසමෙතං නප්පවත්තති”ති.

499. තත්‍ර වෙය්‍යාකරණං භවතීති අනුසන්ධිවචනමත්තං වුණ්ණියපාඨං වත්ථා
 වෙය්‍යාකරණවචනභූතං විඤ්ඤාණන්තිආදිං සිලොකමාහාති අධිප්පායො. විඤ්ඤාතබ්බන්ති විසිට්ඨෙත ඤාණෙන ඤාතබ්බං, සබ්බඤාණුත්තමෙන අරියමග්ගඤාණෙන පච්චක්ඛතො ජාතිතබ්බන්ති අත්ථො. තෙනාහ “නිබ්බානස්සෙතං නාම”න්ති. නිදස්සියතෙති නිදස්සනං, වක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යං, න නිදස්සනං අනිදස්සනං, අවක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යන්ති අත්ථං වදන්ති. නිදස්සනං වා උපමා, තදෙතස්ස නත්ථීති අනිදස්සනං. න හි නිබ්බානස්ස නිව්වස්ස එකභූතස්ස අවචන්තපණ්ණසභාවස්ස සද්ධං නිදස්සනං කුතොචි ලබ්භතීති. යං අහුත්ථා සම්භොති, හුත්ථා පට්ඨෙති, තං සඬබ්බං උදයවයන්තෙහි සඅන්තං, අසඬබ්බස්ස පන නිබ්බානස්ස නිව්වස්ස තෙ උභොපි අන්තා න සන්ති, තතො එව නවභාවාපගමසඬබ්බානා ජරතාපි තස්ස නත්ථීති වුත්තං “උප්පාදන්තො වා”තිආදි. තත්ථ උප්පාදන්තොති උප්පාදාවත්ථා. වයන්තොති භඩ්ගාවත්ථා. ධීතස්ස අඤ්ඤාපත්තන්තොති ජරතා වුත්තා. අවසෙසග්ගහණෙන ධීතාවත්ථා අනුඤ්ඤානා හොති. තිත්ථස්සාති පානතිත්ථස්ස. තත්ථ නිබ්බවනං දස්සෙති “තඤ්ඤි”තිආදිනා. පපන්තීති පකාරෙන පිවන්ති. තථා හි ආවරියෙන වුත්තං “පපන්ති එත්ථාති පපන්ති වුත්තං. එත්ථ හි පපන්ති පානතිත්ථ”න්ති (දී. නි. ටී. 1.499) නිරුත්තිනායෙන, යථාරුතලක්ඛණෙන වා ප-කාරස්ස භ-කාරො කතො. සබ්බතොති සබ්බකම්මට්ඨානමුඛතො. තෙනාහ “අට්ඨතිංසාය කම්මට්ඨානෙසු යෙන යෙන මුඛෙනා”ති. අයං අට්ඨකථාතො අපරො නයො – පකාරෙන භාසනං ජොතනං පභා, සබ්බතො පභා අස්සාති සබ්බතොපභං, කෙනචි අනුපක්කිලිට්ඨතාය සමන්තතො පභස්සරං විසුද්ධන්ති අත්ථො. එත්ථ නිබ්බානෙති නිමිත්තෙ භූමිමං දස්සෙති “ඉදං නිබ්බානං ආගම්මා”ති ඉමිනා. යෙන නිබ්බානමධිගතං, තං සන්තතිපරියාපන්තානංයෙව ඉධ අනුප්පාදනිරොධො අධිප්පෙතොති වුත්තං “උපාදිත්තකම්මපාතං නිරුප්ඤ්ඤා, අප්පවත්තං හොති”ති.

තත්ථාති යදෙන “විඤ්ඤාණස්ස නිරොධෙනා”ති පදං වුත්තං, තස්මිං. විඤ්ඤාණං උද්ධරති තස්ස විහජ්ජිතබ්බත්තා. වරිමකවිඤ්ඤාණන්ති අරහතො වුතිවිත්තසඬබ්බානං පරිනිබ්බානවිත්තං. අභිසඬබ්බාරවිඤ්ඤාණන්ති පුඤ්ඤාදිඅභිසඬබ්බාරවිත්තං. එත්ථෙතං උපරුප්ඤ්ඤාති එතස්මිං නිබ්බානෙ එතං නාමරූපං අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා නිරුප්ඤ්ඤාති. තෙනාහ “විජ්ඣාත...පෙ.... භාවං යාති”ති. විජ්ඣාතදීපසිඛා වියාති නිබ්බුතදීපසිඛා විය. “අභිසඬබ්බාරවිඤ්ඤාණස්සාපි”තිආදිනා සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතුමුඛෙන අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතූමෙව වදති නාමරූපස්ස අනවසෙසතො උපරුප්ඤ්ඤාස්ස අධිප්පෙතත්තා. තෙන වුත්තං “අනුප්පාදවසෙන උපරුප්ඤ්ඤා”ති. සොකාපත්තිමග්ගඤාණෙනාති කත්තරි, කරණෙ වා කරණවචනං, නිරොධෙනාති පන හෙතුමිහි. එත්ථාති නිබ්බානෙ. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

ඉති සුමඬගලවිලාසිනියා දීඝනිකායට්ඨකථාය පරමසුබ්බමගම්භිරුදුරනුබොධන්ථපරිදීපනාය සුවිමලවිපුලපඤ්ඤාවෙය්‍යන්තියජනනාය සාධුවිලාසිනියා නාම ලීනත්ථපකාසනියා කෙවට්ටසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථපකාසනා.

කෙවට්ටසුත්තවණ්ණනා නිව්ඨිතා.

12. ලොහිව්වසුත්තවණ්ණනා

ලොහිව්වසුත්තවණ්ණනා

501. එවං කෙවට්ටසුත්තං සංවණ්ණෙත්වා ඉදානි ලොභිච්චසුත්තං සංවණ්ණෙත්තො යථානුපුබ්බං සංවණ්ණනොකාසස්ස පත්තභාවං විභාවෙතුං, කෙවට්ටසුත්තස්සානන්තරං සඬ්ගිතස්ස සුත්තස්ස ලොභිච්චසුත්තභාවං වා පකාසෙතුං “එවං මෙ සුතං...පෙ.... කොසලෙසුති ලොභිච්චසුත්ත”න්ති ආහ. සාලවතිකාති කාරණමත්තරෙන ඉත්ථිලිඬගවසෙන තස්ස ගාමස්ස නාමං. ගාමණිකාභාවෙනාති කෙවි. වතියාති කණ්ටකසාධාදිවතියා. ලොභිතො නාම තස්ස කුලෙ පුබ්බපුරිසො, තබ්බංසවසෙන ලොභිතස්ස අපච්චං ලොභිච්චොති බ්‍රාහ්මණස්ස ගොත්තතො ආගතනාමං.

502. “කිඤ්චි පරො පරස්ස කරිස්සති”ති පරානුකම්පා විරහිතත්තා ලාමකං. න තු උච්ඡේදසස්සතානං අඤ්ඤාතරස්සාති ආහ “න පනා”තිආදි. දිට්ඨිගතන්ති හි ලද්ධිමත්තං අධිජ්ජෙනං, අඤ්ඤා උච්ඡේදසස්සතග්ගාභවිතිමුත්තො කොචි දිට්ඨිග්ගාභො නාම නත්ථිති තෙසමඤ්ඤතරං සියා. “උජ්ජන්තං හොති”ති ඉදං මනසි, වචසි ව උජ්ජන්තසාධාරණවචනන්ති දස්සෙති “න කෙවලඤ්චා”තිආදිනා. සො කිර...පෙ.... භාසනියොවති ව තස්සා ලද්ධියා ලොකෙ පාකට්ඨාවං වදති. යස්මා පන අත්තතො අඤ්ඤො පරො හොති, තස්මා යථා අනුසාසකතො අනුසාසිතබ්බො පරො, එවං අනුසාසිතබ්බොති අනුසාසකොති දස්සෙතුං “පරො”තිආදි වුත්තං. කිං-සද්දාපෙක්ඛාය චෙත්ථ “කරිස්සති”ති අනාගතකාලවචනං, අනාගතෙපි වා තෙන තස්ස කාතබ්බං නත්ථිති දස්සනත්ථං. කුසලං ධම්මන්ති අනවජ්ජධම්මං නික්කිලෙසධම්මං, විමොක්ඛධම්මන්ති අත්ථො. “පරෙසං ධම්මං කට්ඨස්සාමි”ති තෙහි අත්තානං පරිවාරාපෙත්වා විවරණං කිමත්ථියං, ආසයවුද්ධස්සපි අනුරොධෙන විනා තං න හොති, තස්මා අත්තනා...පෙ.... විභාතබ්බන්ති වදති. තෙනාහ “එවංසම්පදම්දං පාපකං ලොභධම්මං වදාමි”ති.

504. “ඉත්ථිලිඬගවසෙනා”ති ඉමිනා පුල්ලිඬගිකස්සපි අත්ථස්ස ඉත්ථිලිඬගසමඤ්ඤාති දස්සෙති. සොති ලොභිච්චබ්‍රාහ්මණො. භාරොති භගවතො පරිසබ්‍රාහ්මලත්තා, අත්තතො ව බහුකිච්චකරණියත්තා ගරු දුක්කරං.

508. කථාචාසුකත්ථන්ති කථාසුබත්ථං, සුබෙන කථං කට්ඨකුඤ්චෙව සොතුඤ්චාති අත්ථො. අයං උපාසකොති රොසිකන්භාපිතං ආහ. අජ්ජෙව නාම සියාති එත්ථ පිතිවසෙන ආමෙඬිතං දට්ඨබ්බං. තථා හි තං “බුද්ධගජ්ජිත”න්ති වුව්චති. භගවා හි ඊදිසෙසු යානෙසු විසෙසතො පිතිසොමනස්සජාතො හොති, තස්මා පිතිවසෙන පඨමං ගජ්ජති, දුතියමිපි අනුගජ්ජති. කිං විසෙසං ගජ්ජනමනුගජ්ජනන්ති වුත්තං “අය”න්තිආදි. ආදො භාසනං අල්ලාපො, සඤ්ඤාගෙ පරෙ රස්සො. තදුත්තරි සහ භාසනං සල්ලාපො.

ලොභිච්චබ්‍රාහ්මණානුයොගවණ්ණනා

509. සමුදයසඤ්ජාතීති ආයුජ්ජාදොති ආහ “භොගුජ්ජාදො”ති. තතොති සාලවතිකාය. ලාභන්තරායකරොති ධනධඤ්ඤාලාභස්ස අන්තරායකරො. අනුපුබ්බො කපි-සද්දො ආකඬ්ඛනත්ථොති දස්සෙති “ඉච්ඡති”ති ඉමිනා. අයං අට්ඨකථාතො අපරො නයො – සාතිසයෙන හිතෙන අනුකම්පකො අනුග්ගණ්හනකො භිතානුකම්පිති. සම්පජ්ජන්ති ආසෙවනලාභෙන නිජ්ජජ්ජති, බලවති හොති අවග්ගහාති අත්ථො. තෙන වුත්තං “නියතා හොති”ති.

510-511. දුතියං උපපත්තින්ති “නනු රාජා පසෙනදිකොසලො”තිආදිනා වුත්තං දුතියං උපපත්තිං යානං යුත්තිං. කාරණඤ්චි භගවා උපමාමුබ්බෙන දස්සෙති, ඉමාය ව උපපත්තියා තුම්භෙ වෙව අඤ්ඤො වාති ලොභිච්චමිපි අත්තොකත්වා සංවෙජනං කතං හොති. යෙ ව ඉමෙ කුලපුත්තා දිබ්බා ගබ්භා පරිපාවෙන්ති යොජනා. උපනිස්සයසම්පත්තියා, ඤාණපරිපාකස්ස වා අභාවෙන අසක්කොන්තා. කම්මපදෙන අතුලාධිකරණත්තා පරිපාවෙන්ති කිරියාය විභත්තිවිපල්ලාසෙන උපයොගත්ථෙ පච්චත්තවචනං. යෙ පන “පරිපච්චන්ති”ති කම්මරූපෙන පඨන්ති, තෙසං මතෙ විභත්තිවිපල්ලාසෙන පයොජනං නත්ථි කම්මකත්තුභාවතො, අත්ථො පනස්ස දුතියවිකජ්ජෙ වුත්තනයෙන දානාදිපුඤ්ඤවිසෙසො වෙදිතබ්බො. අභිතානුකම්පාදිනා ව තස්ස තංසමඬ්ගිසත්තවසෙන හොති. දිවි භවාති දිබ්බා. ගබ්භෙන්ති පරිපච්චනවසෙන අත්තති පබන්ධෙන්ති ගබ්භා, දෙවලොකා. “ජන්තං දෙවලොකාන”න්ති නිදස්සනවචනමෙතං. බ්‍රහ්මලොකස්සාපි හි දිබ්බගබ්භභාවො ලබ්භතෙව දිබ්බවිහාරහෙතුකත්තා. එවඤ්ච කත්වා “භාවනං භාවයමානා”ති ඉදම්පි වචනං සමත්ථිතං හොති.

“දෙවලොකගාමීනිං පටිපදං පුරයමානා”ති වත්වා තං පටිපදං සරුපතො දස්සෙතුං “දානං දදමානා”ති ආදී වුත්තං. භවන්ති එත්ථ යථාරුචි සුඛසමප්පිතාති භවා, විමානාති. දෙවභාවාවහත්තා දිබ්බා. වුත්තනායෙනෙව ගබ්භා. දානාදයො දෙවලොකසංවත්තනික පුඤ්ඤවිසෙසා. දිබ්බා භවාති ඉධ දෙවලොකපරියාපන්නා උපපත්තිභවා අධිප්පෙනා. තදාවහො හි කම්මභවො පුබ්බෙ ගහිතොති ආහ “දෙවලොකෙ විපාකක්ඛන්ධා”ති.

තයොවොදනාරහවණ්ණනා

513. අනියාමිතෙනෙවාති අනියමිතෙනෙව, “ත්ථං එවං දිට්ඨිකො, එවං සත්තානං අනත්ථස්ස කාරකො”ති එවං අනුද්දෙසිකෙනෙව. සබ්බලොකපත්ථටාය උද්ධියා සමුප්පජ්ජනතො යාව භවග්ගා උග්ගතං. මානන්ති “අභමෙතං ජානාමි, අභමෙතං පස්සාමි”ති එවං පවත්තං පණ්ඩිතමානං. භින්දිත්වාති විධමෙත්වා, ජනාපෙත්වාති අත්ථො. තයො සත්ථාරොති අසම්පාදිතඅත්තහිතො අනොවාදකරසාවකො ව අසම්පාදිතඅත්තහිතො ඔවාදකරසාවකො ව සම්පාදිතඅත්තහිතො අනොවාදකරසාවකො වෙති ඉමෙ තයො සත්ථාරො. චතුත්ථො පන සම්මාසම්බුද්ධො න වොදනාරහො, තස්මා “තං තෙන පුච්ඡිතො එව කථෙස්සාමි”ති වොදනාරහෙව තයො සත්ථාරො පඨමං දස්සෙති, පච්ඡා චතුත්ථං සත්ථාරං. කාමඤ්චෙත්ථ චතුත්ථො සත්ථා එකො අදුනියො අනඤ්ඤසාධාරණො, තථාපි සො යෙසං උත්තරිමනුස්සධම්මානං වසෙන “ධම්මමයො කායො”ති වුච්චති, තෙසං සමුදායභූතොපි තෙ ගුණාවයෙව සත්ථුට්ඨානියෙ කත්වා දස්සෙන්නො භගවා “අයම්පි බො ලොභිච්ච සත්ථා”ති අභාසී.

අඤ්ඤාති ය-කාරලොපනිද්දෙසො “සයං අභිඤ්ඤා”ති ආදීසු (දී. නි. 1.28, 37; ම. නි. 1.154, 444) විය, තදත්ථෙව වෙනං සම්පදානවචනන්ති දස්සෙති “අඤ්ඤායා”ති ආදිනා. සාවකත්තං පටිජානිත්වා යිත්තතා එකදෙසෙනස්ස සාසනං කරොන්තිති ආහ “නිරන්තරං තස්ස සාසනං අකත්වා”ති. උක්කම්මිත්වා උක්කම්මිත්වා කදාචි තථා කරණං, කදාචි තථා අකරණඤ්ච සන්ධාය විච්ඡාවචනං, යදිච්ඡිතං කරොන්තිති අධිප්පායො. පටික්කමත්තියාති අනභිරතියා අගාරවෙන අපගච්ඡන්තියා. තෙන වුත්තං “අනිච්ඡන්තියා”ති ආදි. එකායාති අදුනියාය ඉත්ථියා, සම්පයොගන්ති මෙටුනධම්මසමායොගං. එකො ඉච්ඡෙය්‍යාති අදුනියො පුරිසො සම්පයොගං ඉච්ඡෙය්‍යාති ආනෙත්වා සම්බන්ධො. ඔසක්කනාදිමුඛෙන ඉත්ථිපුරිසසම්බන්ධනිදස්සනං ගෙහස්සිතාගෙහස්සිතඅපෙක්ඛවසෙන තස්ස සත්ථුතො සාවකෙසු පටිපත්තිදස්සනත්ථං. අතිවිරත්තභාවතො දට්ඨම්පි අනිච්ඡමානං පරම්මුඛිං යිතං ඉත්ථිං. ලොභෙනාති පරිවාරං නිස්සාය උප්පජ්ජනකලාභසක්කාරලොභෙන. ඊදිසොති එවංසභාවො සත්ථා. යෙනාති ලොභධම්මෙන. තත්ථ සම්පාදෙහිති තස්මිං පටිපත්තිධම්මෙ පතිට්ඨිතං කත්වා සම්පාදෙහි. කායවඩ්ඤාදිවිගමෙන උජුං කරොහි.

514. සස්සරුපකානි තිණානීති සස්සසදිසානි නිවාරාදිතිණානි.

515. එවං වොදනං අරහතීති වුත්තනායෙන සාවකෙසු අප්පොස්සුක්කභාවාපාදනෙ නියොජනවසෙන වොදනං අරහති, න පඨමො විය “එවරුපො තව ලොභධම්මො”ති ආදිනා, න ව දුතියො විය “අත්තානමෙව තාව තත්ථ සම්පාදෙහි”ති ආදිනා. කස්මා? සම්පාදිතඅත්තහිතතාය තතියස්ස.

නවොදනාරහසත්ථුවණ්ණනා

516. න වොදනාරහොති එත්ථ යස්මා වොදනාරහතා නාම සත්ථුවිප්පටිපත්තියා වා සාවකවිප්පටිපත්තියා වා උභයවිප්පටිපත්තියා වා හොති, තයිදං සබ්බම්පි ඉමස්මිං සත්ථරි නත්ථි, තස්මා න වොදනාරහොති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “අයඤ්ඡි”ති ආදී වුත්තං. අස්සවාති පටිස්සවා.

517. මයා ගහිතාය දිට්ඨියාති සබ්බසො අනවජ්ජෙ අනුපවජ්ජෙ සම්මාපටිපන්නො, පරෙසඤ්ච සම්මදෙව සම්මාපටිපත්තිං දස්සෙන්නෙ සත්ථරි අභූතදොසාරොපනවසෙන මිච්ඡාගහිතාය නිරයගාමිනියා පාපදිට්ඨියා. නරකපසානන්ති නරකසඬ්ඛාතං මහාපපාතං. පපතන්ති එත්ථාති හි පපාතො. ධම්මදෙසනාහත්ථෙන්නාති ධම්මදෙසනාසඬ්ඛාතෙන හත්ථෙන්න. සග්ගමග්ගප්පලෙති සග්ගගාමිමග්ගභූතෙ

පුඤ්ඤාධර්මාදි, වාතුමහාරාජිකාදිසග්ගසොනාපත්තිආදිමග්ගසංඛිතානෙ වා ථලෙ. සෙසං සුච්ඤ්ඤායාමෙව.

ඉති සුමඬගලවිලාසිනියා දීඝනිකායට්ඨකථාය පරමසුබ්බමගම්භිරුදුරනුබොධත්ථපරිදීපනාය සුච්චලවිපුලපඤ්ඤාදෙයාත්තිසජනනාය සාධුවිලාසිනියා නාම ලීනත්ථපකාසනාය ලොහිව්වසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථපකාසනාය.

ලොහිව්වසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. තෙව්ජ්ජසුත්තවණ්ණනා

518. එවං ලොහිව්වසුත්තං සංවණ්ණෙත්වා ඉදානි තෙව්ජ්ජසුත්තං සංවණ්ණෙත්තො යථානුපුබ්බං සංවණ්ණනොකාසස්ස පත්තභාවං විභාවෙතුං, ලොහිව්වසුත්තස්සානන්තරං සඬගිතස්ස සුත්තස්ස තෙව්ජ්ජසුත්තභාවං වා පකාසෙතුං “එවං මෙ සුතං...පෙ.... කොසලෙසුති තෙව්ජ්ජසුත්ත”න්ති ආභ. නාමන්ති නාමමත්තං. දිසාවාවිසද්දෙනො පසුජ්ජමානො එනසද්දො අදුරත්ථෙ ඉච්ඡිතො, තජ්ජයොගෙන ව පඤ්චමියත්ථෙ සාම්ච්චනං, තස්මා “උත්තරොනා”ති පදෙන අදුරත්ථපොතනං, පඤ්චමියත්ථෙ ව සාම්ච්චනං දස්සෙතුං “මනසාකටතො අවිදුරෙ උත්තරපස්සෙ”ති වුත්තං. “දිසාවාවිසද්දෙනො පඤ්චමිවනස්ස අදුරත්ථපොතනො අදුරත්ථං දස්සෙතුං එනසද්දෙන එවං වුත්ත”න්ති කෙච්චි, සත්තමියත්ථෙ චෙතං තතියාවචනං “පුබ්බෙන ගාමං රමණීය”න්තිආදීසු විය. “අක්ඛරවිත්තකා පන එන-සද්දයොගෙ අවධිවාචිති පදෙ උපයොගවචනං ඉච්ඡන්ති, අත්ථො පන සාම්ච්චසෙනෙව ඉච්ඡිතො, තස්මා ඉධ සාම්ච්චනවසෙනෙව වුත්ත”න්ති (දී. නි. ටී. 1.518) අයං ආචරියමති. තරුණඅම්බරුක්ඛසණ්ඩෙති තරුණම්බරුක්ඛසමුභෙ. රුක්ඛසමුදායස්ස හි වනසමඤ්ඤා.

519. කුලවාරිත්තාදිසම්පත්තියානි එත්ථ ආදිසද්දෙන මන්තජ්ඣෙකාභිරුපතාදිසම්පත්තිං සඬගණ්හාති. තත්ථ තත්ථාති තස්මිං තස්මිං දෙසෙ, කුලෙ වා. තෙ නිවාසට්ඨානෙන විසෙසෙත්තො “තත්ථා”තිආදිමාභ. මන්තසජ්ඣායකරණත්ථන්ති ආට්ඨකමන්තානං සජ්ඣායකරණත්ථං. තෙන වුත්තං “අඤ්ඤෙසං ඛහුනං පචෙසනං නිවාරෙත්වා”ති. නදීතීරෙති අවිරවතියා නදියා තීරෙ.

මග්ගාමග්ගකථාවණ්ණනා

520. ජඩ්ඝවාරන්ති වඩ්ඝමෙන, ඉතො චිතො ව විචරණං. සො හි ජඩ්ඝාසු කිලමථචිතොදනත්ථං වරණො “ජඩ්ඝවිහාරො, ජඩ්ඝවාරො”ති ව වුත්තො. තෙනාභ පාළියං “අනුවඩ්ඝමන්තානං අනුවචරන්තාන”න්ති. වුණ්ණමත්තිකාදි න්භානීයසම්භාරො. තෙන වුත්තන්ති උභොසුපි අනුවඩ්ඝමනානුවචරණානං ලබ්භනො එවං වුත්තං. මග්ගො චෙත්ථ බ්‍රහ්මලොකගමනුපායපටිපදාභූතො උජුමග්ගො. ඉච්ඡිතට්ඨානං උජුකං මග්ගති උපගච්ඡති එතෙනාති හි මග්ගො, තදඤ්ඤො අමග්ගො, අ-සද්දො වා වුද්ධිඅත්ථො දට්ඨබ්බො. තථා හි “කතමං නු බො”තිආදිනා මග්ගමෙව දස්සෙති. පටිපදන්ති බ්‍රහ්මලොකගාමිමග්ගස්ස පුබ්බභාගපටිපදං.

අඤ්ජසායනොති උජුමග්ගස්ස චෙවචනං පරියායද්වයස්ස අතිරෙකත්ථදීපනො යථා “පදට්ඨාන”න්ති. දුතියවිකප්පෙ අඤ්ජසසද්දො උජුකපරියායො. නියානිති නියානියො, සො එව නියානිකොති දස්සෙති “නියායන්තො”ති ඉමිනා. නියානිකො නියානිති ව එකන්තනියානං වුත්තං, ගච්ඡන්තො හුත්වා ගච්ඡන්ති අත්ථො. කස්මා මග්ගො “නියානි”ති වුත්තො, නන්චෙස ගමනෙ අබ්‍යාපාරොති? සච්චං. යස්මා පනස්ස නියානු-පුග්ගලවසෙන නියානභාවො ලබ්භති, තස්මා නියායන්තපුග්ගලස්ස යොනිසො පටිපජ්ජනවසෙන නියායන්තො මග්ගො “නියානි”ති වුත්තො. කරොතිති අත්තනො සන්තානෙ උප්පාදෙති. තථා උප්පාදෙන්තොයෙව හි තං පටිපජ්ජති නාම. සහ බොති වත්තති සහබොසා, සහවත්තනකො, තස්ස භාවො සහබොසාති වුත්තං “සහභාවායා”ති. සහභාවොති ව සලොකතා, සම්පතා වා වෙදිතබ්බා. තථා වාභ “එකට්ඨානෙ පාතුභාවායා”ති. සකමෙවාති අත්තනො ආචරියෙන පොක්ඛරසාතිනා කමීතමෙව. ථොමෙත්වාති “අයමෙව උජුමග්ගො අයමඤ්ජසායනො”තිආදිනා පසංසිත්වා. තථා පග්ගණ්හිත්වා. භාරද්වාපොපි සකමෙව අත්තනො

ආවර්යෙන තාරුක්කෙන කථිතමෙව ආවර්යවාදං ටොමෙන්වා පග්ගණ්හිත්වා විවරතිති යොජනා. තෙන වුත්තන්ති යථා තථා වා අභිනිවිට්ඨභාවෙන පාළියං වුත්තං.

521-522. අනියායානිකාවානි අප්පාටිභාරිකාව, අඤ්ඤාමඤ්ඤාස්ස වාදෙ දොසං දස්සෙන්වා අවිපරිත්තත්ථදස්සනත්ථං උත්තරරහිතා එවානි අත්ථො. තුලන්ති මානපත්ථතුලං. අඤ්ඤාමඤ්ඤාදස්ස ආදිතොව විරුද්ධග්ගණං විග්ගහො, ස්වෙව විවදනවසෙන අපරාපරං උප්පන්නො විවාදොති ආහ “පුබ්බුප්පත්තිකො”තිආදි. දුට්ඨොපි එසොති විග්ගහො, විවාදොති ද්විධා වුත්තොපි එසො විරොධො. නානාආවරියානං වාදතොති නානාරුචිකානං ආවරියානං වාදභාවතො. නානාවාදො නානාවිධො වාදොති කත්වා, අධුනා පන “නානාආවරියානං වාදො නානාවාදො”ති පාඨො.

523. එකස්සාපිති තුම්හෙසු ද්විසු එකස්සාපි. එකස්මිත්ති සකවාදපරවාදෙසු එකස්මිම්පි. සංසයො නත්ථීති “මග්ගො නු ඛො, න මග්ගො”ති විචිකිච්ඡා නත්ථී, අඤ්ජසානඤ්ජසාභාවෙ පන සංසයො. තෙන වුත්තං “එස කිරා”තිආදි එවං සතීති යදි සබ්බත්ථ මග්ගසඤ්ඤිතො, එවං සති “කිස්මිං වො විග්ගහො”ති භගවා පුච්ඡති. ඉතිසද්දෙන චෙත්ථ ආදායත්ථෙන විවාදො, නානාවාදො ව සඨගහිතො.

524. “ඉච්ඡිතට්ඨානං උජුකං මග්ගති උපගච්ඡති එතෙනාති මග්ගො, උජුමග්ගො. තදඤ්ඤො අමග්ගො, අ-සද්දො වා වුද්ධිඅත්ථො දට්ඨබ්බො”ති හෙට්ඨා වුත්තොවායමත්ථො. අනුජුමග්ගෙති එත්ථාපි අ-සද්දො වුද්ධිඅත්ථො ව යුජ්ජති. තමෙව වත්ථුන්ති සබ්බෙසම්පි බ්‍රාහ්මණානං මග්ගස්ස මග්ගභාවසඨ්ඨානං, සකමග්ගස්ස උජුමග්ගභාවසඨ්ඨානඤ්ඤව වත්ථුං. සබ්බෙ තෙති සබ්බෙ තෙ නානාආවරියෙහි වුත්තමග්ගො, යෙ පාළියං “අද්ධරියා බ්‍රාහ්මණා”තිආදිනා වුත්තා. අයමෙත්ථ පාළිඅත්ථො – අද්ධරො නාම යඤ්ඤවිසෙසො, තදුපයොගිභාවතො අද්ධරියානි වුවිචන්ති යජුනි, තානි සප්ඤ්ඤායන්තිති අද්ධරියා, යජුචෙදිතො. තිත්තිරිතා නාම ඉසිතා කතා මන්තාති තිත්තිරා, තෙ සප්ඤ්ඤායන්තිති තිත්තිරියා, යජුචෙදිතො එව. යජුචෙදසාධා හෙසා, යදිදං තිත්තිරන්ති. ඡන්දො වුවිචති විසෙසතො සාමචෙදො, තං සරෙන කායන්තිති ඡන්දොකා, සාමචෙදිතො. “ඡන්දොගා”තිපි තතියක්ඛරෙන පඨන්ති, සො එවත්ථො. ඛහවො ඉරියො ටොමනා එත්ථාති බ්වහාරි, ඉරුචෙදො, තං අධියන්තිති බ්වහාරිඡ්ඤා.

බහුනීති එත්ථායං උපමාසංසන්දනා – යථා තෙ නානාමග්ගා එකංසතො තස්ස ගාමස්ස වා නිගමස්ස වා පවෙසාය හොන්ති, එවං බ්‍රාහ්මණෙහි පඤ්ඤාපියමානාපි නානාමග්ගා එකංසතො බ්‍රහ්මලොකුපගමනාය බ්‍රහ්මිනා සහබ්‍යතාය හොන්තිති.

525. පටිජානිත්වා පච්ඡා නිග්ගස්සමානා අවජානන්තිති පුබ්බෙ නිද්දොසනං සල්ලක්ඛමානා පටිජානිත්වා පච්ඡා සදොසභාවෙන නිග්ගස්සමානා “නෙතං මම වචන”න්ති අවජානන්ති, න පටිජානන්තිති අත්ථො.

527-529. තෙ තෙවිජ්ජාති තෙවිජ්ජකා තෙ බ්‍රාහ්මණා. එවසද්දෙන ඤාපිතො අත්ථො ඉධ නත්ථීති ව-කාරො ගහිතො, සො ව අනත්ථකොවානි දස්සෙති “ආගමසන්ධිමත්ත”න්ති ඉමිනා, වණ්ණාගමෙන පදන්තරසන්ධිමත්තං කතන්ති අත්ථො. අන්ධපච්චෙණිති අන්ධපන්ති. “පණ්ණාසසට්ඨි අන්ධා”ති ඉදං තස්සා අන්ධපච්චෙණියා මහතො ගච්ඡගුම්බස්ස අනුපරිගමනයොග්‍යතාදස්සනං. එවඤ්ඤි තෙ “සුචිරං වෙලං මයං මග්ගං ගච්ඡාමා”ති සඤ්ඤිතො හොන්ති. අන්ධානං පරම්පරසංසත්තවචනෙන යට්ඨිගාහකවිරහතා දස්සිතාති වුත්තං “යට්ඨිගාහකොනා”තිආදි. තදුදාහරණං දස්සෙන්තෙන “එකො කිරා”තිආදි ආරද්ධං. අනුපරිගන්ත්වානි කඤ්චි කාලං අනුක්කමෙන සමන්තතො ගන්ත්වා. කච්ඡන්ති කච්ඡබන්ධදුස්සකණ්ණං. “කච්ඡං බන්ධන්ති”තිආදිසු (වුළුව. අට්ඨ. 280; වි. සඨග. අට්ඨ. 34.42) විය හි කච්ඡසද්දො නිබ්බසනවිසෙසපරියායො. අපිච කච්ඡන්ති උපකච්ඡකට්ඨානං. “සම්බාධො නාම උභො උපකච්ඡකා මුත්තකරණ”න්තිආදිසු (පාටි. 800) විය හි කායෙකදෙසවාචකො කච්ඡසද්දො. වක්ඛුමානි යට්ඨිගාහකං වදති. “පුරිමො”තිආදි යථාවුත්තක්කමෙන චෙදිතබ්බො. නාමකඤ්ඤොවානි අත්ථාභාවතො නාමමත්තමෙව, තං පන භාසිතං තෙහි සාරසඤ්ඤිතම්පි නාමමත්තතාය අසාරභාවතො නිහීනමෙවානි අත්ථමත්තං දස්සෙති “ලාමකංයෙවා”ති ඉමිනා.

530. යොති බ්‍රහ්මලොකො. යතොති භූමිමත්ථෙ නිස්සක්කවචනං. සාමඤ්ඤජොතනාය විසෙසෙ අවතිට්ඨනතො විසෙසපරාමසනං දස්සෙතුං “යස්මිං කාලෙ”ති චුත්තං. “උග්ගමනකාලෙ”ති ආදිනා පකරණාධිගතමාහ. ආයාවන්තීති උග්ගමනං පත්ථෙත්ති. කස්මා? ලොකස්ස බහුකාරභාවතො. තථා ථොමනාදිසු. සොම්මොති සීතලො. අයං කිර බ්‍රාහ්මණානං ලද්ධි “පුබ්බෙබ්‍රාහ්මණානමායාවනාය චන්දිමසුරියා”ගන්ත්වා ලොකෙ ඕහාසං කරොන්ති”ති.

532. ඉධ පන කිං චත්තබ්බන්ති ඉමස්මිං පන අප්පච්චක්ඛන්තස්ස බ්‍රහ්මිනො සහන්තාය මග්ගදෙසනෙ තෙවිජ්ජානං බ්‍රාහ්මණානං කිං චත්තබ්බං අත්ථි, යෙ පච්චක්ඛන්තානම්පි චන්දිමසුරියානං සහන්තාය මග්ගං දෙසෙතුං න සක්කොන්තීති අධිජ්ජායො. “යත්ථා”ති ඉමිනා “ඉධා”ති චුත්තමෙවත්ථං පච්චාමසති.

අචිරවතීනදීඋපමාකථාවණ්ණනා

542. සමහරිතාති සම්පුණ්ණා. තතො එව කාකපෙය්‍යා. පාරාති පාරිමතීර, ආලපනමෙතන්ති දස්සෙතුං “අම්මො”ති චුත්තං. අපාරන්ති ඔරිමතීරං. එහීති ආගච්ඡාහි. වතාති එකංසෙන. අථ ගමිස්සසි, එවං සති එහිති යොජනා. “අත්ථිමෙ”ති ආදි අවිභානකාරණං.

544. පඤ්චසීල...පෙ.... වෙදිතබ්බා යමනියමාදිබ්‍රාහ්මණධම්මානං තදන්තොගධභාවතො. තබ්බිපරිතාති පඤ්චසීලාදිවිපරිතා පඤ්චවෙරාදයො. ඉන්දන්ති ඉන්දනාමකං දෙවපුත්තං, සක්කං වා. “අචිරවතියා තිරෙ නිසින්තො”ති ඉමිනා යස්සා තිරෙ නිසින්තො, තදෙව උපමං කත්වා ආහරති ධම්මරාජා ධම්මධාතුයා සුප්පට්ඨිද්ධත්තාති දස්සෙති. “පුතපි”ති වත්වා “අපරම්පි”ති වචනං ඉතරායපි නදීඋපමාය සඬිගණනත්ථං.

546. කාමයිතබ්බට්ඨොනාති කාමනියභාවෙන. බන්ධනට්ඨොනාති කාමයිතබ්බතො සත්තානං චිත්තස්ස ආබන්ධනභාවෙන. කාමඤ්චායං ගුණසද්දො අත්ථන්තරෙසුපි දිට්ඨපයොගො, තෙසං පනෙත්ථ අසම්භවතො පාරිසෙසඤ්ඤායෙන බන්ධනට්ඨොයෙව යුත්තොති දස්සෙතුං අයමත්ථුද්ධාරො ආරද්ධො. අභතානන්ති අධොතානං අභිනවානං. එත්ථාති බන්ධකපාළිපදෙ පටලට්ඨොති පටලසද්දස්ස, පටලසඬ්ඛාතො වා අත්ථො. ගුණට්ඨොති ගුණසද්දස්ස අත්ථො නාම. එස නයො සෙසෙසුපි. අවිචෙන්තීති අතික්කම්ම පවත්තන්ති. එත්ථාති සොමනස්සජාතකපාළිපදෙ. දක්ඛිණාති තිරච්ඡානගතෙ දානවෙතනා. එත්ථාති දක්ඛිණවිහඬිගසුත්තපදෙ (ම. නි. 3.379) මාලාගුණෙති මාලාදාමෙ. එත්ථාති සතිපට්ඨාන- (දී. නි. 2.378; ම. නි. 1.109) ධම්මපදපාළිපදෙසු, (ධ. ප. 53) නිදස්සනමත්තඤ්චෙනං කොට්ඨාසාපධානසීලාදිසුක්කාදිසම්පදාපියාසුපි පවත්තනතො. හොති චෙත්ථ -

“ගුණො පටලරාසානිසංසෙ කොට්ඨාසබන්ධනෙ;
සීලසුක්කාදාපධානෙ, සම්පදාය ජියාය වා”ති.

එසෙවාති බන්ධනට්ඨො එව. න හි රූපාදීනං කාමෙතබ්බභාවෙ වුවිච්චමානෙ පටලට්ඨො යුජ්ජති තථා කාමෙතබ්බතාය අනධිජ්ජෙතත්තා. රාසට්ඨාදිසුපි එසෙව නයො. පාරිසෙසතො පන බන්ධනට්ඨොව යුජ්ජති. යදග්ගෙන හි තෙසං කාමෙතබ්බතා, තදග්ගෙන බන්ධනභාවොති.

කොට්ඨාසට්ඨොපි චෙත්ථ යුජ්ජතෙව චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යාදිකොට්ඨාසභාවෙන තෙසං කාමෙතබ්බතො. කොට්ඨාසෙ ව ගුණසද්දො දිස්සති “දිගුණං වඩ්ඪෙතබ්බ”න්ති ආදිසු විය.

“අසඬ්ඛෙය්‍යානි නාමානි, සගුණෙන මහෙසිනො;
ගුණෙන නාමමුද්ධෙය්‍යං, අපි නාමසහස්සතො”ති. (ධ. ස. අට්ඨ. 1313; උදා. අට්ඨ. 53; පටි. ම. අට්ඨ. 1.1.76) -

ආදිසු පන සම්පදාට්ඨො ගුණසද්දො, සොපි ඉධ න යුජ්ජතිති අනුද්ධටො.

දස්සනමෙව ඉඳ විජානනන්ති ආහ “පස්සිතබ්බා”ති. “සොතවිඤ්ඤාණෙන සොතබ්බා”ති ආදි අත්ථං “එතෙත්තපායෙනා”ති අතිදිස්සති. ගවෙසිතාපි “ඉට්ඨා”ති වුවුවන්ති, තෙ ඉඳ නාධිප්පෙනාති දස්සෙත්තං “පරිසිට්ඨා වා භොන්තු මා වා”ති වුත්තං. ඉච්ඡිතා එව හි ඉඳ ඉට්ඨා, තෙනාහ “ඉට්ඨාරම්මණභුතා”ති, සුඛාරම්මණභුතාති අත්ථො. කාමච්ඡාති කාමෙතබ්බා. ඉට්ඨාහවෙන මනං අප්පයන්ති වච්චෙත්තිති මනාපා. පියජාතිකාති පියසභාවා. ආරම්මණං කත්වාති අත්තානමාරම්මණං කත්වා. කම්මභූතෙ ආරම්මණෙ සති රාගො උප්පජ්ජතිති තං කාරණභාවෙන නිදස්සෙන්නො “රාගුප්පත්තිකාරණභුතා”ති ආහ.

ගෙටෙනාති ලොහෙන. අභිභූතා හුත්වා පඤ්ච කාමගුණෙ පරිභුඤ්ජන්තිති යොජනා. මුව්ඡාකාරන්ති මොහනාකාරං. අධිමසන්නාති අධිගය්හ අප්ප්කොසාය අවසන්නා. තෙන වුත්තං “ඔගාළ්භා”ති. සානන්ති අවසානං. පරිනිට්ඨානප්පත්තාති ගිලිත්වා පරිනිට්ඨාපනවසෙන පරිනිට්ඨානං උය්‍යානා. ආදීනවන්ති කාමපරිභොගෙ සම්පති, ආයතිඤ්ච දොසං අපස්සන්තා. සාසව්ජාදනාදිසම්භොගනිමිත්තසංකිලෙසතො නිස්සරන්ති අපගච්ජන්ති එතෙනාති නිස්සරණං, යොනිසො පච්චවෙක්ඛිත්වා තෙසං පරිභොගපඤ්ඤා. තදභාවතො අනිස්සරණපඤ්ඤාති අත්ථං දස්සෙන්නො “ඉදමෙත්ථා”ති ආදිමාහ. පච්චවෙක්ඛණපරිභොගවිරහිතාති යථා වුත්තපච්චවෙක්ඛණඤාණෙන පරිභොගතො විරහිතා.

548-9. ආවරන්තිති කුසලධම්මප්පත්තිං ආදිතො වාරෙන්ති. නිවාරෙන්තිති නිරවසෙසතො වාරයන්ති. ඔනන්ධන්තිති ඔගාහන්තා විය ඡාදෙන්ති. පරියොනන්ධන්තිති සබ්බසො ඡාදෙන්ති. ආවරණාදීනං වසෙනාති යථා වුත්තානං ආවරණාදි අත්ථානං වසෙන. තෙ හි ආසෙවනබලවතාය පුරිමපුරිමෙහි පච්ඡිමපච්ඡිමා දළ්භතරතමාදිභාවප්පත්තා.

සංසන්දනකථාවණ්ණනා

550. ඉත්ථිපරිග්ගහෙ සති පුරිසස්ස පඤ්චකාමගුණපරිග්ගහො පරිපුණ්ණො එව භොතිති වුත්තං “ඉත්ථිපරිග්ගහෙන සපරිග්ගහො”ති. “ඉත්ථිපරිග්ගහෙන අපරිග්ගහො”ති ච ඉදං තෙවිජ්ජත්තමණෙසු දිස්සමානපරිග්ගහානං දුට්ඨුල්ලතමපරිග්ගහාභාවදස්සනං. එවං භූතානං තෙවිජ්ජානං බ්‍රාහ්මණානං කා බ්‍රහ්මිනා සංසන්දනා, බ්‍රහ්මා පන සබ්බෙන සබ්බං අපරිග්ගහොති. වෙරච්ඡිත්තෙන අවෙරො, කුතො එතස්ස වෙරපයොගොති අධිප්පායො. චිත්තගෙලඤ්ඤසඬ්ඛාතෙනාති චිත්තූප්පාදගෙලඤ්ඤසඤ්ඤිතෙන, ඉමිනා තස්ස රූපකායගෙලඤ්ඤභාවො වුත්තො හොති. ඛ්‍යාප්ප්කොතාති දුක්ඛෙන. උද්ධව්වකුක්කුච්චාදීහීති එත්ථ ආදිසද්දෙන තදෙකට්ඨා සංකිලෙසධම්මා සඬ්ඛගය්හන්ති. අනොයෙවෙත්ථ “උද්ධව්වකුක්කුච්චාභාවතො”ති තදුභයාභාවමත්තහෙත්තුවචනං සමත්ථිතං හොති. අප්පට්පත්තිහෙත්තූභූතාය විචිකිච්ඡාය සති න කදාචි චිත්තං පුරිසස්ස වසෙ වත්තති, පභිනාය පන තාය සියා චිත්තස්ස පුරිසවසෙ වත්තනන්ති ආහ “විචිකිච්ඡායා”ති ආදි. චිත්තගතිකාති චිත්තවසිකා. තෙන වුත්තං “චිත්තස්ස වසෙ වත්තන්ති”ති. න තාදියොති බ්‍රාහ්මණා විය න චිත්තවසිකො හොති, අථ ඛො වසිභූතඤ්ඤානාභිඤ්ඤතාය චිත්තං අත්තනො වසෙ වත්තෙතිති වසවත්ති.

552. බ්‍රහ්මලොකමග්ගෙති බ්‍රහ්මලොකගාමිමග්ගෙ පටිපජ්ජිතබ්බෙ, පඤ්ඤාපෙතබ්බෙ වා, තං පඤ්ඤාපෙන්නාති අධිප්පායො. උපගන්ත්වාති මිච්ඡාපටිපත්තියා උපසඬ්ඛිකමිත්වා, පටිජානිත්වා වා. සමතලන්ති සඤ්ඤායාති මත්ථකෙ එකඬ්ගුලං වා උපසඬ්ඛිකගුලං වා සුක්ඛතාය සමතලන්ති සඤ්ඤාය. පඬ්ඛං ඔතිණ්ණා වියාති අනෙකපොරිසං මහාපඬ්ඛං ඔතිණ්ණා විය. අනුප්පට්ඨන්තිති අපායමග්ගං බ්‍රහ්මලොකමග්ගසඤ්ඤාය ඔගාහන්ති. තතො එව සංසීදිත්වා විසාදං පාපුණන්ති. එවන්ති “සමතල”න්ති ආදිනා වුත්තනායෙන. සංසීදිත්වාති නිමුජ්ජිත්වා. මර්චිකායාති මිගතණ්හිකාය කත්තුභූතාය. වඤ්චෙත්වාති නදිසදිසං පකාසනෙන වඤ්චෙත්වා. වායමානාති වායමමානා, අයමෙව වා පායො. සුක්ඛතරණං මඤ්ඤෙ තරන්තිති සුක්ඛනදීතරණං තරන්ති මඤ්ඤෙ. අභින්නෙපි හෙදවචනමෙතං. තස්මාති යස්මා තෙවිජ්ජා අමග්ගමෙව “මග්ගො”ති උපගන්ත්වා සංසීදන්ති, තස්මා. යථා තෙති තෙ “සමතල”න්ති සඤ්ඤාය පඬ්ඛං ඔතිණ්ණා සත්තා හත්ථපාදාදීනං සංහඤ්ජනං පරිහඤ්ජනං පාපුණන්ති යථා. ඉධෙව වාති ඉමස්මිඤ්ච අත්තභාවෙ. සුඛං වා සාතං වා න ලහන්තිති ඤානසුඛං වා විපස්සනාසාතං වා න ලහන්ති, කුතො මග්ගසුඛං වා නිබ්බානසාතං වාති අධිප්පායො. මග්ගදීපකන්ති “මග්ගදීපක” මිච්චෙව තෙහි අභිමතං. තෙවිජ්ජකන්ති තෙවිජ්ජත්ථඤාපකං. පාවචනන්ති පකට්ඨවචනසම්මතං පායං.

තෙවිජ්ජානං බ්‍රාහ්මණානන්ති සම්බන්ධෙ සාම්ච්චනං. ඉරිණන්ති අරඤ්ඤානියා ඉදං අධිවචනන්ති ආහ
 “අභාමකං මහාරඤ්ඤ”න්ති. අනුපහොගරුක්කේහීති මිගරුරුආදීනම්පි අනුපහොගාරහෙහි කිං
 පක්කාදිවිසරුක්කේහි. යත්ථාති යස්මිං චනෙ. පරිචත්තිතුම්පි න සක්කා භොන්ති
 මහාකණ්ටකගච්ඡගහනාය. ඤාතීනං බ්‍යසනං විනාසො ඤාතිබ්‍යසනං. එවං භොගසීලබ්‍යසනෙසුපි.
 රොගො එව බ්‍යසති විබාධතීති රොගබ්‍යසනං. එවං දිට්ඨිබ්‍යසනෙපි.

554. නනු ජාතසද්දෙනෙව අයමත්ථො සිද්ධොති වොදනමපනෙති “යො හී”තිආදිනා. ජාතො
 හුත්වා සංවඩ්ඪිතො ජාතසංවඩ්ඪිතො ආවරියෙන (දී. නි. වී. 1.554) චුත්තං, ජාතො ච සො සංවඩ්ඪිතො වාති
 ජාතසංවඩ්ඪිතො පන යුජ්ජති විසෙසනපරනිපාතත්තා. න සබ්බසො පච්චක්ඛා භොන්ති පරිවයාභාවතො.
 විරනික්ඛන්තොති නික්ඛන්තො හුත්වා විරකාලො. විරං නික්ඛන්තස්ස අස්සාති හි විරනික්ඛන්තො.
 “ජාතසංවඩ්ඪිතො”ති පදද්වයෙන අත්ථස්ස පරිපුණ්ණාභාවතො “තමෙන”න්ති කම්මපදං “තාවදෙව
 අවසං”න්ති පුන විසෙසෙතීති චුත්තං භොති. දන්ධායිතත්තන්ති විස්සජ්ජනෙ මන්දන්තං සණ්කචුත්ති, තං
 පන සංසයවසෙන විරායනං නාම භොතීති ආහ “කඬ්ඛාවසෙන විරායිතත්ත”න්ති. විත්ථායිතත්තන්ති
 සාරජ්ජිතත්තං. අට්ඨකථායං පන විත්ථායිතත්තං නාම ථම්මිතත්තන්ති අධිජ්ජායෙන
 “ථද්ධිභාවග්ගහණ”න්ති චුත්තං. අජ්ජපටිභතභාවං දස්සෙති තස්සෙව අනාවරණඤ්ඤාභාවතො.
 නන්වෙනම්පි අන්තරායපටිභතං සියාති ආසඬ්ඤං පරිහරති “තස්ස හී”තිආදිනා. මාරාවට්ටනාදිවසෙනාති
 එත්ථ වක්ඛුමොහමුච්ඡාකාලාදි සඬ්ගය්හති. න සක්කා තස්ස කෙනවි අන්තරායො කාතුං චතුසු
 අනන්තරායිකධම්මෙසු පරියාපන්නභාවතො.

555. උඉච්චුපසග්ගයොගෙ ලුම්පසද්දො, ලුපිසද්දො වා උද්ධරණත්ථො භොතීති චුත්තං
 “උද්ධරතු”ති. උපසග්ගවිසෙසෙන හි ධාතුසද්දා අත්ථවිසෙසචුත්තිතො භොන්ති යථා “ආදාන”න්ති.
 පජාසද්දො පකරණාධිගතත්තා දාරකවිසයොති ආහ “බ්‍රාහ්මණදාරක”න්ති.

බ්‍රහ්මලොකමග්ගදෙසනාවණ්ණනා

556-7. “අපුබ්බන්ති ඉමිනා සංවණ්ණෙනබ්බතාකාරණං දීපෙති. යස්ස අතිසයෙන බලං අත්ථී, සො
 බලවාති චුත්තං “බලසම්පන්නො”ති. සඬ්ඛං ධමෙතීති සඬ්ඛධම්මකො, සඬ්ඛං ධමයිත්වා තතො
 සද්දපචත්තකො. “බලවා”තිආදිවිසෙසනං කිමත්ථියන්ති ආහ “දුබ්බලො හී”තිආදි. බලවතො පන
 සඬ්ඛසද්දොති සම්බන්ධො. අජ්ජපනාව වට්ටති පටිපක්ඛතො සම්මදෙව වෙනසො විමුත්තිභාවතො, තස්මා
 එවං චුත්තන්ති අධිජ්ජායො.

පමාණකතං කම්මං නාම කාමාවචරං චුච්චති පමාණකරානං සංකිලෙසධම්මානං අවික්ඛම්භනතො.
 තථා හි තං බ්‍රහ්මවිහාරපුබ්බභාගභූතං පමාණං අතික්කමිත්වා ඔදිස්සකානොදිස්සකදිසාඵරණවසෙන
 වඩ්ඪෙත්තුං න සක්කා. චුත්තවිපරියායතො පන රූපාරූපාවචරං අජ්ජපමාණකතං කම්මං නාම. තෙනාහ
 “කඤ්ඤි”තිආදි. තත්ථ අරූපාවචරෙ ඔදිස්සකානොදිස්සකවසෙන ඵරණං න ලබ්භති, තථා දිසාඵරණඤ්ඤං.
 කෙවි පන “තං ආගමනවසෙන ලබ්භති”ති වදන්ති, තදයුත්තං. න හි බ්‍රහ්මවිහාරනිස්සන්දො ආරුජ්ජං,
 අථ බො කසිණනිස්සන්දො, තස්මා යං සුභාවිතං වසිභාවං පාපිතං ආරුජ්ජං, තං අජ්ජපමාණකතන්ති
 දට්ඨබ්බං. “යං වා සාතිසයං බ්‍රහ්මවිහාරභාවනාය අභිසඬ්ඛතෙන සන්තානෙන නිබ්බත්තිතං, යඤ්ච
 බ්‍රහ්මවිහාරසමාපත්තිතො චුට්ඨාය සමාපන්නං අරූපාවචරජ්ඣානං, තං ඉමිනා පරියායෙන
 ඵරණපමාණවසෙන අජ්ජපමාණකත”න්ති අපරෙ. විමංසිත්වා ගහෙනබ්බං.

රූපාවචරාරූපාවචරකම්මෙති රූපාවචරකම්මෙ ව අරූපාවචරකම්මෙ ව සති. න ඔභීයති න තිට්ඨතීති
 කතුපචිතම්පි කාමාවචරකම්මං යථාධිගතෙ මහග්ගතජ්ඣානෙන අපරිහිනෙ තං අභිභවිත්වා පටිබාහිත්වා
 සයං ඔභීයකං හුත්වා පටිසන්ධිං දාතුං සමත්ථභාවෙ න තිට්ඨති. “න අවසිස්සති”ති එතස්ස හි අත්ථවචනං
 “න ඔභීයති”ති, තදෙන “න අවතිට්ඨති”ති එතස්ස විසෙසවචනං, පරියායවචනං වා. තෙනාහ “කිං
 චුත්තං භොති”තිආදි. ලග්ගිතුන්ති ආවරිතුං නිසෙධෙතුං. යාතුන්ති පටිබලං හුත්වා පතිට්ඨාතුං. ඵරිත්ථාති
 පටිඵරිත්ථා. පරියාදිසිත්ථාති තස්ස සාමන්ථීයං බෙපෙත්ථා. ඔකාසං ගහෙත්ථාති විපාකදානොකාසං
 ගහෙත්ථා, ඉමිනා “ලග්ගිතුං වා යාතුං වා”ති වචනමෙව විත්ථාරෙතීති දට්ඨබ්බං. “අථ බො”තිආදි
 අත්ථාපත්තිදස්සනං. කම්මස්ස පරියාදියනං නාම තස්ස විපාකුජ්ජාදනං නිසෙධෙත්ථා අත්තතො

විපාකුප්පාදනමෙවානි ආහ “තස්සා”තිආදි. තස්සානි කාමාවචරකම්මස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා. සයමෙවානි රූපාරූපාවචරකම්මමෙව. බ්‍රහ්මසහබ්‍යතං උපනෙති අසති තාදිසානං චෙතොපණ්ඩිවිසෙසෙනි අධිප්පායො. තිස්සබ්‍රහ්මාදීනං විය හි මහාපුඤ්ඤානං චෙතොපණ්ඩිවිසෙසෙන මහග්ගකම්මං පරිත්තකම්මස්ස විපාකං න පටිබාහිති දට්ඨබ්බං.

අට් මහග්ගස්ස ගරුකකම්මස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා පරිත්තං ලභ්‍යකකම්මං කට්මත්තනො විපාකස්ස ඔකාසං කරොතිති? තිසුපි කිර විනයගණ්ඨිපදෙසු එවං වුත්තං “නිකන්තිබලෙනෙව ඤානං පරිභායති, තතො පරිහිනඤානත්තා පරිත්තකම්මං ලද්ධොකාස”න්ති. කෙච් පන වදන්ති “අනිවරණාවත්ථාය නිකන්තිසා ඤානස්ස පරිහානි වීමංසිත්වා ගහෙනබ්බා”ති. ඉදමෙත්ථ යුත්තතරකාරණං – අසතිපි මහග්ගකම්මමුනො විපාකපටිබාහනසමත්ථෙ පරිත්තකම්මෙ “ඉප්ඤාති හික්ඛෙව සීලවතො චෙතොපණ්ඩි විසුද්ධත්තා සීලස්සා”ති (දී. නි. 1.504; සං. නි. 4.352; අ. නි. 8.35) වචනතො කාමහවෙ චෙතොපණ්ඩි මහග්ගකම්මස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා පරිත්තකම්මමුනො විපාකොකාසං කරොතිති. එවං මෙත්තාදිවිහාරීති වුත්තනයෙන අප්පනාපත්තානං මෙත්තාදීනං බ්‍රහ්මවිහාරානං වසෙන විහාරී.

559. පයමමුපනිධාය දුතියං, කිමෙතං, යමුපනිධියතීති වුත්තං “පයමමෙවා”තිආදි. මප්ඤ්චපණ්ණාසකෙ සඬ්භිතන්ති අප්ඤාහරිත්වා සම්බන්ධො. පුනස්පුනං සරණගමනං දළ්භතරං, මහප්ඵලතරඤ්ච, තස්මා දුතියමිපි සරණගමනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. කතිපාහව්වයෙනානි ද්විහතිහව්වයෙන. පබ්බජිත්වානි සාමණෙරපබ්බජ්ජං ගහෙන්වා. අග්ගඤ්ඤසුත්තමිපි (දී. නි. 3.112) අමුංයෙව වාසෙට්ඨමාරබ්භ කට්ඨසි, නාඤ්ඤන්ති ඤාපෙතුං “අග්ගඤ්ඤසුත්තෙ”තිආදි වුත්තං. තත්ථ ආගතනයෙන උපසම්පදඤ්චෙව අරහත්තඤ්ච අලත්ථුං පටිලභිංසුති අත්ථො. යමෙත්ථ අත්ථතො න විහත්තං, තදෙනං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

ඉති සුමඬ්ගලවිලාසිනියා දිස්නිකායට්ඨකථාය පරමසුබ්බමගම්භිරදුරනුබොධත්ථපරිදීපනාය සුවිමලවිපුලපඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියජනනාය අප්පච්චද්දවසොරච්චසද්ධාසනිධිතිබුද්ධිබන්තිවිරියාදිධම්මසමඬ්භිතා සාට්ඨකට්ඨෙ පිටකත්තයෙ අසඬ්ගාසංභීරවිසාරදඤාණචාරිතා අනෙකප්පහෙදසකසමයසමයන්තරගහනප්ඤ්ඤාගාහිතා මහාගණිතා මහාවෙය්‍යාකරණෙන ඤාණාභිවංසධම්මසෙනාපනිනාමට්ථෙරෙන මහාධම්මරාජාධිරාජගරුතා කතාය සාධුවිලාසිනියා නාම ලීනත්ථපකාසනියා තෙවිජ්ජසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථපකාසනා.

තෙවිජ්ජසුත්තසංවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තත්‍රිදං සාධුවිලාසිනියා සාධුවිලාසිනිත්තස්මිං හොති –

බ්‍යඤ්ජනඤ්චෙව අත්ථො ව, විනිච්ඡයො ව සබ්බථා;
සාධකෙන විනා වුත්තො, නත්ථී චෙත්ථ යතො තතො.

සම්පස්සතං සුඨිමතං, සාධුනං විත්තතොසනං;
කරොති විවිධං සායං, තෙන සාධුවිලාසිනීති.

නිගමනකථා

එත්තාවතා ව –

සද්ධම්මෙ පාටවත්ථාය, සාසනස්ස ව වුද්ධියා;
චණ්ණනා යා සමාරද්ධා, සීලක්ඛන්ධකථාය සා.

සාධුවිලාසිනී නාම, සබ්බසො පරිනිට්ඨිතා;
පණ්ණාසාය සාධිකාය, භාණචාරප්පමාණතො.

අනෙකසෙතිහින්දො යො, අනන්තබලවාහනො;
සිරිපවරාදිනාමො, රාජා නානාරට්ඨිස්සරො.

ජම්බුදීපතලෙ රම්මෙ, මරම්මවිසයෙ අකා;
තම්බදීපරට්ඨෙ පුරං, අමරපුරනාමකං.

මණ්ඩලාවලසාමන්තං, එරාවතීනදිස්සිතං;
නානාජනානමාවාසං, හෙමපාසාදලඬකතං.

තත්ත්වසෙකපත්තො සො, රජ්ජං කාරෙසි ධම්මතො;
රාජාගාරමහාඥාපං, අකාසි සම්පසාදනං.

උද්ධම්මං උබ්බිතයඤ්ච, පභාය ජිනසාසනං;
විසොධෙසි යථාභූතං, සතතං දුල්භමානසො.

තෙනෙව කාරිතෙ රම්මෙ, ඡායුදකසමජ්ජිතෙ;
ද්විපාකාරපරික්ඛිත්තෙ, භාවනාභිරතාරහෙ.

මහාමුනිසමඤ්ඤා යා, සම්බුද්ධසම්මුඛා කතා;
පටිමා තංපාසාදම්භා, උජුආසන්නදක්ඛිණෙ.

අසොකාරාමආරාමෙ, පඤ්චභූමිමහාලයෙ;
රතනභූමිකිත්ති වහයෙ, ධම්මපාසාදලඬකතෙ.

තථා දක්ඛිණදෙවියා, නගරසම්පෙ කතෙ;
පුබ්බත්තරෙ ජයභූමි-කිත්තාභිධානකෙපි ව.

තට්ඨත්තරදෙවියා, නගරබ්භන්තරෙ කතෙ;
සොණ්ණගුහථුපන්තිකෙ, පරිමාණකනාමකෙ.

තථා ව උපරාජෙන, කතෙ නගරපච්ඡිමෙ;
මහාගුහථුපන්තිකෙ, මඬ්ඨලාවාසනාමකෙ.

ඉති සොණ්ණවිහාරෙසු, වසංනෙකෙසු වාරතො;
සක්කතො සබ්බරාජුනං, තික්ඛත්තුං ලද්ධලඤ්ජනො.

ඤාණාභිවංසධම්මසෙනාපතීති සුවිධ්‍යාතො;
ද්වෙවිහඬිගාදිධාරණා, උපජ්ඣාචරියතං පත්තො.

ලඬිකාදිපාගතානම්පි, පරදීපනිවාසිනං;
භික්ඛුනං වාවකො ධම්මං, පටිපත්තිං නියොජකො.

යං නිස්සාය විසොධෙසි, සාසනං එස භූපති;
අත්ථබ්‍යඤ්ජනසම්පන්නං, සො'කාසි වණ්ණනං ඉමං.

සම්බුද්ධපරිනිබ්බානා, පඤ්චතාලිසකෙ'ද්ධකෙ;
තිසතෙ ද්විසහස්සෙ ව, සම්පත්තෙ සා සුනිට්ඨිතා.

පෙටකාලඬිකාරවිහයං, නෙත්තිසංවණ්ණනං සුභං;

ඉමඤ්ච සඞ්ඛරොන්තෙන, යං පුඤ්ඤං පසුතං මයා.

අඤ්ඤම්පි තෙන පුඤ්ඤෙන, පත්ථාන ඛොධිමුත්තමං;
තාරයිත්වා ඛහු සත්තෙ, මොචෙය්‍යං භවබන්ධනා.

සදා රක්ඛන්තු රාජානො, ධම්මෙනෙව පජං ඉමං;
නිරතා පුඤ්ඤකම්මෙසු, ජොතෙන්තු ජීනසාසනං.

ඉමෙ ච පාණිනො සබ්බෙ, සබ්බදා නිරුපද්දවා;
නිව්චං කල්‍යාණසඞ්කප්පා, පප්පොන්තු අමතං පදන්ති.

ඉති දීඝනිකායට්ඨකථාය සීලක්ඛන්ධවග්ගසංවණ්ණනාය

සාධුච්චාසිනී නාම අභිනවට්ඨිකා සමත්තා.

සීලක්ඛන්ධවග්ගඅභිනවට්ඨිකා නිට්ඨිතා.